

ANUL X

1

1967

REVISTA
ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CATRE AUTORI

„Revista Arhivelor”, revistă de arhivistică, organ al Direcției generale a Arhivelor Statului publică — studii, note și comunicări de teorie și practică arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, sigilografie, miniaturistică, paleografie, terminologie, izvoare, instituții etc.

Sumarul fiecărui număr mai cuprinde rubrici legate de necesitățile muncii practice în arhive și de cerințele cercetării arhivistice în sprijinul celorlalte sectoare din domeniul științelor sociale.

În scopul de a ușura lectura și a ajuta redacției să ridice necontenit nivelul științific al revistei autorii sînt rugați să trimită articolele în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, iar trimerile infrapaginale numerotate în continuare.

Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Documentele vor fi dactilografiate, pentru cele în limbi străine dîndu-se traducerea integrală. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială.

Autorii au dreptul gratuit la un număr de 30 exemplare „extras” cu copertă comună.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

1

ANUL X

BUCUREȘTI

1967

COMITETUL DE REDACȚIE :

**V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, IL. LEONTE, I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU,
M. SOVEJA, GH. UNGUREANU**

P. PALIU — secretar de redacție

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, raional V. I. Lenin — Telefon 13.37.77.

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

INSTRUCIUNILE ARHIVISTICE FACTOR DE SEAMĂ ÎN ÎMBUNĂTĂȚIREA MUNCII

I. MĂRCUȘ, V. ARIMIA

Se împlinește, în anul acesta, un deceniu de cînd în Republica Socialistă România, s-a înființat Fondul arhivistic de stat. Acest eveniment a fost determinat, în noile condiții de dezvoltare a cercetării științifice, de necesitatea de a pune în circuitul științific și a utiliza în acțiunea de informare toate resursele documentare pentru cunoașterea veridică a diverselor aspecte din istoria patriei în lumina învățaturii marxist-leniniste. Actul normativ care a consfințit acest eveniment a fost Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 353/1957 *) precum și Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 1119/1957 **). Acestea constituie de fapt actele prin care statul nostru reglementează situația materialelor documentare care fac parte din Fondul arhivistic de stat și atribuțiile Direcției generale a Arhivelor Statului — ca administrator al Fondului arhivistic de stat. Între sarcinile ce revin Arhivelor Statului pe această linie în împrejurările date, s-a înscris pe prim plan problema întocmirii unei evidențe care să reflecte bogăția tezaurului nostru arhivistic, dînd, totodată, posibilitatea folosirii materialelor pe scară largă în activitatea de cercetare și în scopuri practice. Abia după înființarea Fondului arhivistic de stat se deschidea perspectiva asigurării unei *evidențe centralizate*, într-un viitor cît mai apropiat, a *păstrării* în condiții prielnice a fondurilor arhivistice și *folosirii* materialelor documentare în scopuri științifice și practice.

Pentru aplicarea în practică a noii legislații D.G.A.S. a trecut la elaborarea instrucțiunilor ***) care să reglementeze diversele aspecte ale muncii în arhive.

Instrucțiunile se impuneau ca o necesitate de coordonare a activității arhivistice pe baza unor principii științifice și măsuri unitare, atît la unitățile Arhivelor Statului cît și la celelalte instituții creatoare și deținătoare de arhive. În anii anteriori luaseră ființă noi unități ale Arhivelor Statului (servicii regionale în toate regiunile administrative și filiale în cea mai mare parte a raioanelor) și au fost încadrate cu lucrători a căror activitate trebuia orientată uniform; în depozitele acestora au fost aduse fonduri întregi, însumînd mari cantități de materiale sau fragmente de fonduri, cu care se întregeau cele depuse anterior spre păstrare. Sporul acesta de

*) Publicat în Buletinul Oficial nr. 19 din 26 iulie 1957.

***) Publicată în Colecția de H.C.M. nr. 56 din 13 august 1957.

****) Elaborarea de instrucțiuni a fost în atenția Arhivelor Statului încă dela înființarea lor. A se vedea *Arhivele Statului 125 ani de activitate (1831—1956)*, p. 17—131 și „Revista Arhivelor” nr. 2/1963, p. 214—229; 232—249; 2/1964, p. 265—280; 2/1965, p. 164—168; 1/1966, p. 137—144.

materiale documentare preluate trebuie apreciat sub aspect cantitativ și nu ca preluări cu respectarea riguroasă a principiului selectiv, pe baza căruia ar fi trebuit să se preia fonduri importante din punct de vedere istoric-documentar — cu selecționarea și preluarea numai a unităților de păstrare cu caracter de păstrare permanentă. Ideea călăuzitoare de acțiune pentru salvarea de degradare și distrugere și-a avut efectul binefăcător pentru perioada la care ne referim. În împrejurările respective nici nu se putea impune instituțiilor creatoare și deținătoare să facă predarea către Arhivele Statului pe bază de inventare întocmite cu respectarea tuturor normelor arhivistice. A fi pretins acest lucru ar fi însemnat să se întârzie preluarea, uneori cu ani întregi, ceea ce echivala cu permanentizarea păstrării fondurilor la deținători.

Preluările în forma arătată, au dus la crearea unor greutăți în munca Arhivelor Statului și nu prea târziu, ceea ce era, de altfel de prevăzut și anume sub aspectul evidenței exacte a fondurilor și unităților de păstrare din cadrul acestora și, implicit, sub acela al folosirii multilaterale și complete a materialelor documentare. Desfășurarea procesului de muncă în cadrul Arhivelor Statului pe linia celor două cerințe menționate — evidență și folosire — a impus eforturi susținute pentru a nu prelungi prea mult inaccesibilitatea la fondurile nou preluate.

De asemenea, instituțiile și organizațiile socialiste păstrau încă multe materiale create sau provenite de la altele, despre care încă nu știau de unde sînt și ce cuprind, ele neavînd o evidență nici măcar sumară.

Avînd în vedere toate acestea în cursul anului 1957 au fost elaborate „Instrucțiunile generale nr. 6720 pentru organizarea și funcționarea arhivelor organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și ale organizațiilor obștești” în care se stabileau reguli de bază pentru organizarea, păstrarea, evidența, folosirea și selecționarea materialelor documentare precum și pentru predarea lor la Arhivele Statului. În ele era sintetizată experiența ce făcuse obiectul unor dispoziții verbale sau scrise în perioada anterioară.

Instrucțiunile au fost tipărite și difuzate celor interesați și s-au luat măsuri pentru traducerea lor în practică.

Un element important pe care-l abordau instrucțiunile era gruparea materialelor documentare, în cadrul părților structurale, pe probleme sau corespondenți cu ajutorul nomenclatorului. Întocmirea acestui instrument este obligația fiecărei instituții sau organizații socialiste sau a forului tutelar pentru instituțiile sau organizațiile cu activitate de aceeași natură.

În el trebuie să figureze toate categoriile de materiale documentare ce se crează în activitatea instituției sau organizației respective, servind registraturii generale pentru repartizarea actelor la părțile structurale competente să le rezolve și la constituirea dosarelor.

Avînd în vedere că nu toate materialele documentare care se crează trebuiesc păstrate și predate Arhivelor Statului, s-a cerut întocmirea indicatoarelor care stabilesc termenele de păstrare a materialelor documentare. Indicatorul este un tabel sistematic al grupelor de materiale documentare ale instituției sau organizației respective, care arată termenele de păstrare.

În afară de normele ce se prevedeau în instrucțiunile pentru întocmirea acestor indicatoare, în anexă a fost publicat „Indicatorul tip” după care se orientează instituțiile și organizațiile socialiste cînd întocmesc indicatorul lor.

În cei aproape zece ani de la elaborarea acestor instrucțiuni, utilitatea lor a fost confirmată pe deplin. Munca organelor de conducere ale întreprinderilor, care au înțeles necesitatea aplicării acestor instrucțiuni și au cerut subordonaților respectarea întocmai, controlul și îndrumarea permanentă efectuate de către unitățile Arhivelor Statului au făcut posibil ca să se întocmească nomenclatoarele actelor și indicatoarele termenelor de păstrare pe ramuri și să se aplice în practică, majoritatea instituțiilor avînd acum arhiva organizată în mod unitar pe țară, ceea ce ușurează mult prelucrarea și folosirea materialelor documentare.

În anul 1961, au fost elaborate Instrucțiunile nr. 3813 pentru expertizarea materialelor documentare, care arată scopul și conținutul expertizei, modul de constituire a organelor care o efectuează, componența, atribuțiile și funcționarea lor și principiile de expertiză.

Și în perioada anterioară s-a făcut această operațiune, pe baza dispozițiilor scrise, însă reglementarea prin instrucțiuni, potrivit noilor cerințe, acum era imperios necesară.

Avînd în vedere că, potrivit Instrucțiunilor nr. 6720/1957, inventarele se fac pe grupe de materiale, după termene de păstrare prevăzute de indicatorul organizației respective și că acestea se deosebesc de modul cum erau organizate materialele anterior și constituite unitățile de păstrare, instrucțiunile au stabilit că expertizarea materialelor documentare create înainte de punerea în aplicare a Instrucțiunilor generale nr. 6720, se face în mod deosebit de expertizarea materialelor create după punerea în aplicare a acestor instrucțiuni.

Trăsătura comună pentru ambele situații, este însă grija, atenția cu care trebuie să lucreze membrii comisiei de expertiză pentru a nu se distruge materialele importante. Acest obiectiv l-a urmărit și-l urmărește D.G.A.S. atunci cînd a cerut ca indicatoarele instituțiilor să fie întocmite sub îndrumarea unităților Arhivelor Statului, cînd a recomandat ca în comisiile de expertiză să fie numiți oameni competenți, specialiști și cunoscători ai specificului instituției, cînd a trecut la instruirea periodică a acestor comisii.

Anii care au trecut de la înființarea Fondului arhivistic de stat, de la elaborarea instrucțiunilor, au fost nu numai anii unei munci asidue din partea arhivelor și a celor care lucrează în munca de arhivă cu rezultate apreciabile ci și ani de verificare a justetei prevederilor acestor instrucțiuni.

Rezultatele obținute pînă în prezent, atît de unitățile Arhivelor Statului cît și de către instituțiile și organizațiile socialiste, au confirmat orientarea bună în elaborarea normelor respective. Dacă ne-am referi numai la instituțiile centrale care au avut mari cantități de materiale și care în cea mai mare parte au fost prelucrate, unele chiar predate Arhivelor Statului, cum sînt: Președinția Consiliului de Miniștri, Consiliul Superior al Agriculturii, Ministerul Învățămîntului sau sfaturile populare regionale și orășenești, mari întreprinderi industriale etc. și tot putem afirma că efectul practic al muncii oamenilor din arhivă, orientată de instrucțiuni, îndrumată de conducerea unităților respective, este cel așteptat.

Majoritatea instituțiilor au organizată arhiva, știu exact ce cantități de materiale au, cît din acestea sînt prelucrate și se pot da spre cercetare și cît mai au de prelucrat.

De asemenea, instituțiile care au acordat atenția cuvenită acestei activități au putut să obțină spațiu în plus prin eliminarea materialelor fără importanță științifică și practică și au dat economiei naționale cantități însemnate de hîrtie deșeurii.

Analiza rezultatelor aplicării instrucțiunilor ne-a pus în situația să tragem și alte concluzii. Una din ele este aceea că și în acest domeniu viața, practica, este mult mai complexă decît tiparele în care am stabilit noi să o încadrăm. Au apărut probleme noi, au ieșit în evidență aspecte cărora inițial nu li s-au dat atenția cuvenită precum și caracterul formal al unor prevederi.

Ca urmare s-a pus problema revederii și îmbunătățirii acestor instrucțiuni, precum și elaborarea de noi instrucțiuni care să reglementeze alte laturi ale muncii arhivistice.

Pornind de la condițiile concrete în care se află arhivele noastre, de la experiența căpătată de noi și de predecesorii noștri, precum și din experiența arhiviștilor din alte țări despre care am luat cunoștință fie din publicațiile de specialitate, fie din schimbul de experiență, D.G.A.S. a elaborat în anul 1965 instrucțiuni pentru :

1. Ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului.

2. Întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat al Republicii Socialiste România.

3. Folosirea materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului, întocmirea și publicarea instrumentelor de informare științifică și edițiilor de documente.

Instrucțiunile pentru ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare au fost absolut necesare deoarece, cele întocmite anterior*) aveau nevoie de completări și precizări, cantitatea de materiale ce a fost preluată de la diverse instituții, neprelucrată, a crescut considerabil, iar dezvoltarea activității de cercetare solicita punerea lor la dispoziția cercetătorilor.

De la acest considerent s-a pornit cînd s-a trecut la elaborarea noilor instrucțiuni urmărindu-se ca să dăm cît mai repede fondurile la sala de studiu, cu instrumente de evidență cît mai bune.

Ce aduc nou instrucțiunile ? Ele înserează capitole noi, cum sînt cele referitoare la ordonarea și inventarierea materialelor documentare din fondurile de proveniență personală, ordonarea și inventarierea planurilor, a sigiliilor etc.

Alte capitole, sintetizînd experiența de pînă acum și ținînd cont de greutățile întîmpinate, vin cu precizări noi, sau dau răspunsuri adecvate situațiilor noi ce s-au ivit. Astfel Cap. I, stabilește că materialele documentare se grupează pe fonduri și colecții arhivistice, clarificînd totodată ce se înțelege prin fond și prin colecție arhivistică.

Un element nou în prelucrarea fondurilor care a fost înscris în instrucțiuni este acela al întocmirii planului metodic de lucru**, atît pentru fondurile din epoca feudală cît și pentru cele din epoca modernă și con-

*) În 1953 au apărut instrucțiuni privitoare la întocmirea fișelor pentru evidența fondurilor arhivistice.

***) A se vedea și M. Soveja *Cîteva păreri privind prelucrarea materialelor documentare de la serviciul Arhiva istorică centrală* în „Revista Arhivelor“, anul IX. nr. 1/1966, p. 205—212.

temporană. El se întocmește de arhivistul (sau colectivul de arhiviști) care prelucrează fondul, înainte de a-l pune în lucru, pe baza materialului din fond, a legislației contemporane instituției și a unei bibliografii corespunzătoare.

Pentru documentele create în decursul epocii feudale, instrucțiunea arată criteriile după care se face determinarea apartenenței lor la fonduri și cum se ordonează. Documentele foi volante referitoare la formarea domeniilor feudale și administrarea lor se ordonează în pachete pe domenii, în cadrul acestora cronologic, iar documentele care privesc proprietățile din târguri și orașe se ordonează în pachete separate.

Spre deosebire de acestea, documentele privilegiale și cele care provin din perioada când predomină documentele cu caracter privilegiat se ordonează cronologic, pe baza datei de emiteră a documentelor chiar dacă acestea cuprind transumpturi cu date mai vechi decât data documentului cadru.

La întocmirea instrucțiunilor s-a avut în vedere forma sub care se găsesc aceste documente: foi volante sau constituite în dosare, precum și sistemul de registratură.

Documentele privilegiale ordonate cronologic sau constituite anterior în fascicule pe probleme, formînd, din punct de vedere istoric, primele piese ale fondurilor și prevăzute în parte cu instrumente de evidență întocmite ulterior creării lor, se constituie în grupe aparte în cadrul fondurilor de care aparțin.

Pentru celelalte genuri de documente, s-a prevăzut de asemenea separat modul de organizare în sau la fond. Astfel, condicile de documente neincluse în colecția de manuscrise se ordonează la sfîrșitul fondului; manuscrisele cu conținut istoric, literar, biografic, religios etc. se ordonează în colecția de manuscrise, cu excepția acelor care fac parte din fondurile de proveniență personală; planurile existente în cadrul fondurilor (cu excepția celor cusute în unitățile de păstrare care cuprind și alte genuri de materiale) se trec la colecția de planuri și se prelucrează după alte reguli.

Materialele documentare constituite în dosare, create de instituțiile administrative, judecătorești, sanitare și social culturale care au funcționat în perioada feudală, se ordonează pe fonduri, în cadrul acestora pe ani, iar în cadrul anilor după numărul inițial dat de instituția creatoare. Cele care nu au număr se așează la sfîrșitul anului.

De asemenea, registrele care conțin date cu privire la un singur an, se ordonează la sfîrșitul anului respectiv, iar cele cu date pentru o perioadă de mai mulți ani, la sfîrșitul anului cu care începe perioada.

Avînd în vedere forma sub care se găsesc documentele create în epoca feudală s-a stabilit că la documentele foi volante, prelucrarea începe cu fișarea, în ordinea în care se găsesc, dîndu-li-se un număr provizoriu atît fișelor cît și documentelor, apoi se ordonează fișele potrivit criteriului stabilit în planul metodic. Cu această ocazie se identifică cele în mai multe variante, originalele care au avut copii ori traduceri contemporane sau ulterioare, putîndu-se comasa. După fișele astfel ordonate se ordonează și documentele.

Fiecare unitate de păstrare se introduce într-o cămașă de protecție tip, pe care se trece, după clasarea definitivă, data, cota și conținutul.

După experiența noastră, acest mod de lucru e mai economic ca timp și ferește mînuirea de mai multe ori a documentelor, acestea trecînd prin mîna arhivistului de două ori.

N-a fost exclusă nici posibilitatea începerii operațiunii de prelucrare cu ordonarea și apoi fișarea documentelor. Prin indicațiile ulterioare date de conducerea D.G.A.S. s-a precizat că atunci cînd este un număr mic de documente, cînd arhivistul are suficientă experiență, poate începe prelucrarea cu ordonarea documentelor.

O altă operațiune importantă căreia i s-a acordat atenție în instrucțiuni este fișarea materialelor documentare. Fără pretenție de a soluționa toate aspectele care apar la multitudinea situațiilor, s-au stabilit cîteva elemente de bază pe care să le cuprindă o fișe: data, — anul, luna, ziua — și locul de emitere, conținutul documentului — emitent, destinat — acțiunea cu motivarea ei; cota; forma în care se păstrează; limba (afară de cea română); materialul pe care este scris (afară de hîrtie) și semnele de validare.

În continuare s-a arătat modul de transpunere a văleatului în anul erei noastre, cum se procedează atunci cînd documentul cuprinde și alte elemente de date, exemplificîndu-se cu cazuri concrete întîlnite în procesul prelucrării, la diferite genuri de documente, din diverse provincii și secole.

Ultima operație este dactilografierea inventarelor pe formulare tip. O prevedere nouă consemnată ca obligație este aceea că la rubrica „Observații” din inventar să se noteze existența fotocopiei sau a microfilmului documentului și în continuare să se menționeze, atît pe inventar cît și în foaia de folosire, ori de cîte ori se va fotocopia documentul.

Avînd în vedere că unele documente, datorită formei, mărimii etc. (documente cu sigilii atîrnate, suluri, planuri) se păstrează în alt loc, s-a înscris prevederea ca, tot la rubrica „Observații”, să se arate cota unde se găsesc acestea.

Un număr de articole din instrucțiuni arată cum se procedează cu materialele documentare din fondurile constituite după norme de registratură și arhivare specifice, precizîndu-se diferite situații. Astfel, cele care au instrumente de evidență contemporane sau ulterioare creării lor, nu se inventariază, folosindu-se acestea drept inventare.

Ca operațiune care se efectuează la acestea este ordonarea cronologică, după numerele de înregistrare.

Documentele privilegiate căroră le lipsesc instrumentele de evidență se inventariază potrivit indicațiilor generale stabilite pentru inventarierea documentelor foi volante.

Ținînd seama de faptul că multe din materialele asupra căroră se efectuează astfel de operațiuni au intrat în circuitul științific cu o cotă veche, inventarul nou va avea o rubrică de corespondență a cotelor, ușurînd astfel identificarea lor cînd este nevoie.

Pentru materialele documentare create anterior introducerii sistemului de registratură, grupate pe principalele ramuri de activitate ale instituțiilor creatoare, sau pe probleme constituite în fascicule și în cadrul acestora cronologic avînd instrumente de evidență ulterioare creării lor, se folosesc acestea.

Materialele documentare create înainte de introducerea sistemului de registratură, care n-au avut instrumente contemporane de evidență, cele ale

căror instrumente lipsesc, precum și materialele pe care nu sînt trecute semne de arhivare se inventariază. Mai întîi se ordonează, în raport de cantitate : a) cînd volumul este mare se inventariază pe ani, în cadrul anului pe probleme, iar în cadrul fiecărei probleme cronologic ; b) cînd cantitatea este redusă se ordonează pe probleme, iar în cadrul fiecărei probleme cronologic. În ambele cazuri documentele referitoare la aceeași problemă formează o fasciculă care reprezintă o unitate de păstrare.

Pentru materialele documentare create potrivit sistemului numărului de bază, ale căror instrumente contemporane de evidență s-au păstrat, se ordonează în ordinea numerelor de bază, instrumentele respective ținînd loc de inventar. La cele care lipsesc instrumentele de evidență sau nu au continuare, se ordonează pe numere de bază sau pe probleme în cadrul fiecărui an, se fișează și se inventariază.

La fondurile compuse din dosare, inventarierea se face fie pe bază de fișe, fie direct după unitățile de păstrare.

Materialele documentare din epoca modernă și contemporană au cîteva particularități pe care le-am avut în vedere la stabilirea regulilor de ordonare și inventariere. În primul rînd cantitatea mare, rezultat al dezvoltării tuturor ramurilor de activitate.

În al doilea rînd, creșterea considerabilă a numărului de exemplare pentru același act (între 2 și 150 exemplare, cu diverse variante : anteproiecte, proiecte, forme definitive).

În al treilea rînd, starea în care se găsesc : răvășite, incomplete, fragmente de fonduri, dispersate în diverse locuri etc. datorită evacuărilor în timpul primului și celui de al doilea război mondial.

Și, în sfîrșit, că anumite părți structurale, importante din punct de vedere practic, necesită să fie păstrate încă la instituția creatoare.

Multe din regulile stabilite la materialele documentare din epoca feudală sînt valabile și pentru cele din epoca modernă și contemporană. Unele din ele însă au trebuit adîncite. Astfel, s-a arătat că procesul de ordonare cuprinde : ordonarea materialelor documentare pe fonduri (deci determinarea apartenenței la fond) ; ordonarea lor în cadrul fiecărui fond ; constituirea unităților de păstrare (dosare) și ordonarea actelor în interiorul acestora.

În raport de caracterul instituției și de natura materialelor documentare s-a arătat că ordonarea se poate face : cronologic structural, structural cronologic, cronologic pe probleme și cronologic, iar constituirea unităților de păstrare pe probleme și în cadrul acestora : cronologic, alfabetic, geografic etc.

Pentru a grăbi ritmul de prelucrare, prin indicațiile date în legătură cu aplicarea instrucțiunilor s-a precizat că la fondurile de mai mică importanță, ordonarea în dosar a materialelor documentare poate rămîne la lună, fără a le mai ordona și pe zile. Asemenea se poate proceda și cu unele părți structurale din aceste fonduri.

Constituirea unităților de păstrare este urmată de inventariere care se face pe fișe sau direct după dosare.

Fișarea directă, introdusă în actualele instrucțiuni, are avantajul economisirii de timp, dar ea impune neapărat o ordonare prealabilă perfectă. O astfel de metodă, noi am aplicat-o și o aplicăm cu succes la fondurile judecătorești, școlare etc.

Operațiunea de fișare la materialele din epoca modernă și contemporană este mult mai grea deoarece într-un dosar, mai ales cînd acesta este constituit de instituția creatoare, cuprinde diferite probleme, materialele provin de la diverși emitenți, genurile actelor sînt multiple. De aceea și pentru fișele acestor documente s-au stabilit cîteva elemente care nu trebuie să lipsească, precizîndu-se, în același timp, ce trebuie să cuprindă rezumatul unității de păstrare, al dosarului.

Deși redarea conținutului în fișe a făcut și face încă obiectul multor discuții, fiind posibile oricînd observații critice, considerăm că, respectînd elementele cerute prin instrucțiuni, iar arhivistul care o întocmește avînd o bună pregătire, ca istoric și arhivist, se poate asigura o inventariere bună, lucru dovedit de inventarele întocmite în anul 1965 și 1966.

După ce a fost fișat întregul fond, expertizat și eliminate unitățile de păstrare nefolositoare, se face verificarea calității ordonării, efectuîndu-se, dacă e cazul, modificări atît pe fișe cît și pe unitățile de păstrare, după care se trece la cotarea definitivă.

Pe baza fișelor ordonate potrivit schemei de organizare prevăzute în planul metodic, se dactilografiază inventarul.

Cu toate că la punerea în lucru a unui fond, arhivistul (arhiviștii) care-l va prelucra se interesează dacă fondul este complet și în caz că lipsesc părți structurale sau perioade, unde se pot găsi pentru a întregi fondul, instrucțiunile au stabilit că în cazul c nd, după întocmirea inventarului se mai găsesc materiale documentare aparținînd fondului neincluse în inventar, acestea se prelucrează și întregesc fondul : a) dacă materialele sînt în cantitate mică, ele se intercalează la sfîrșitul anului, la sfîrșitul părții structurale sau la sfîrșitul fondului (conform schemei de sistematizare după care a fost organizat fondul) primind numere de ordine în continuarea celor inventariate ; b) dacă materialele sînt în cantitate mai mare, se așează la sfîrșitul fondului întocmindu-se un inventar separat și primind numere de ordine începînd de la 1.

Una din problemele care își găsește o rezolvare uniformă pentru prima dată în instrucțiuni este ordonarea și inventarierea materialelor documentare din fondurile de proveniență personală.

Această noțiune cuprinde de fapt două feluri de fonduri : a) *fondul personal*, format din totalitatea materialelor documentare create în decursul activității unei persoane ; denumirea fondului este dat de numele și prenumele creatorului ; b) *fondul familial*, cel format din totalitatea materialelor documentare create de o persoană în calitate de creator principal de fond, împreună cu rudele sale apropiate sau de membrii mai multor familii care provin dintr-un strămoș. Denumirea fondului este însuși numele familiei.

Pentru a urma, și în același timp a uniformiza ordonarea materialelor documentare aparținînd unor astfel de fonduri, în instrucțiuni s-a dat următoarea schemă de sistematizare :

a) documente personale (biografice) ale creatorului de fond (acte de stare civilă, de studii, titluri nobiliare, brevetele de decorații, ordine de numire în diferite funcții etc.) ;

b) materiale documentare formate ca rezultat al activității acestuia în serviciul statului și al unor organizații (corespondență primită, convocările, anunțurile, copiile sau conceptele actelor redactate de creator etc.) ;

c) materialele documentare rezultate din activitatea de creație (manuscrisele lucrărilor, memoriile, carnetele cu însemnări etc. legate de opera acestuia) ;

d) documente economice de proprietate (acte de vânzare — cumpărare, de moștenire, de arendare, de administrare a averii, documente care oglindesc starea socială a țăranilor de pe moșia lui și a diferitelor categorii de salariați de pe domeniile creatorului de fond) ;

e) documente privind modul de viață (note de cheltuieli, programe de serbări, spectacole, invitații la banchete etc.) ;

f) corespondența personală (scrisorile primite precum și conceptele scrisorilor expediate de creator) ;

g) materialele documentare despre viața și activitatea creatorului de fond provenite de la diferite persoane (articole, note, memorii, monografii, studii privind viața și activitatea creatorului de fond precum și recenziile la operele acestuia) ;

h) materiale figurative (fotografii, desene, gravuri, cărți poștale ilustrate etc.).

Trebuie avut în vedere că materialele care nu au legătură cu creatorul de fond și nici cu rudele acestuia, constituie fonduri și colecții aparte. Totodată materialele care aparțin unor fonduri existente în arhive (dispărute în anumite împrejurări) se integrează la acestea, iar lucrările tipărite, dacă nu sînt cusute în unități de păstrare, se scot din fond și se predau la biblioteca documentară. În inventarul fondului se menționează însă titlul lucrării și cota sub care a fost luată în evidența bibliotecii.

Aceasta este o schemă generală, de orientare. Sînt însă fonduri care nu au materiale documentare pentru toate aceste grupe sau există materiale care pot constitui și alte grupe.

În continuare se arată cum se ordonează materialele documentare în cadrul fiecărei grupe, cum se constituie în unități de păstrare, cum se redă conținutul și cum se păstrează, specificîndu-se că unitățile de păstrare constituite de însuși creatorul de fond se mențin în forma lor inițială cînd corespund din punct de vedere arhivistic.

Ulterior s-a precizat că din corespondență se vor constitui unități de păstrare pînă la 300 file. Astfel dosarul constituit va fi foliat și numerotat, specificîndu-se în certificarea dosarului, pe lîngă numărul de file și numărul scrisorilor.

Fondurile din categoria sus-menționată, care au fost inventariate pînă la data apariției instrucțiunilor vor fi folosite în forma respectivă.

Planurilor, al căror număr este destul de mare (mai ales planuri de moșii) le-a fost afectat un capitol în instrucțiuni, tocmai pentru că, pînă în prezent, acestui gen de document nu i s-a dat atenția cuvenită.

Ordonarea planurilor s-a stabilit că se efectuează după criteriul teritorial și în cadrul acestuia pe categorii (terenuri, localități, construcții).

Ținînd cont că în 1950 a avut loc o raionare administrativă care a adus modificări substanțiale și în denumiri și în întinderea noilor unități administrative, planurile întocmite pînă la această dată se grupează pe fostele județe, iar cele întocmite după această dată pe regiuni și raioane. Pentru a putea fi identificate operativ se va alcătui un fișer pe criteriul teritorial și tematic.

Pentru a nu se renunța la munca anterioară concretizată în sistemul de evidență folosit în unele locuri, s-a stabilit ca atunci cînd colecția de planuri este constituită în ordinea primirii lor, să se păstreze sub această formă.

La întocmirea evidenței planurilor se va avea în vedere în primul rînd numărul acestora și anume: a) cînd numărul este mare se întocmește o fișe pentru fiecare* dîndu-se o cotă provizorie atît pe plan cît și pe fișe, iar după ordonarea și cotarea definitivă se trece în inventar; b) cînd numărul de planuri este mic, acestea se ordonează și elementele respective se trec direct în inventar. Cotarea planurilor se începe cu numărul unu în cadrul fiecărei unități teritoriale administrative (județ, regiune).

Avîndu-se în vedere forma sub care se păstrează (sul, desfășurate etc., în rafturi cu despărțituri adînci sau sertare speciale), așezarea planurilor în depozit s-a cerut să fie în așa fel încît să respecte ordinea inventarului. Pentru identificare fiecare plan are o cotă**); la cele păstrate sub formă de sul, cota se scrie pe verso în colțul drept de sus și pe un carton pătrat cu latura de 2,50 cm. prins de plan cu o sfoară. Pentru cele păstrate desfășurate, cota se scrie numai pe verso, în colțul drept de jos.

Ultimul capitol cuprinde „expertiza valorii și selecționarea materialelor documentare“. Spre deosebire de actele normative de pînă acum, s-a introdus termenul „Valorii“ materialelor documentare, pentru a preciza că nu este vorba de o operațiune administrativă ci de o multitudine de cunoștințe pe care trebuie să le posede arhivistul, pentru a face să se înțeleagă mai bine însemnătatea acestei operațiuni, în a păstra acele documente care prezintă importanță științifică și practică și a înlătura pe cele fără importanță, pentru a demonstra că ea este o operație pe care arhiviștii o fac în primul rînd în timpul ordonării și fișării materialului documentar și nu este o operațiune aparte de care trebuie să se ocupe alții separat.

În stabilirea valorii materialelor documentare se au în vedere cîteva criterii: a) materialele documentare create în Țara Românească și Moldova pînă la 1878 și cele în Transilvania, Banat și Bucovina pînă în 1920. avînd în vedere faptul că s-au distrus destul de multe în anii grei ai trecutului, se păstrează în întregime. Instrucțiunile permit totuș, ca atunci cînd arhivistul socotește că n-au valoare mai ales cele provenite de la instanțe de judecată secundare, pot fi selecționate însă numai cu aprobarea Directorului general.

b) Și după aceste date se păstrează în întregime, cînd dintr-un fond există puține materiale documentare.

c) Materialele documentare privind mișcarea muncitorească, răscoalele țărănești etc., cele care se referă la activitatea unor partide și grupări politice se păstrează în întregime.

*) Fișa va cuprinde următoarele elemente: numărul de ordine (cota) în cadrul unității administrative, data întocmirii planului (anul, luna și ziua), denumirea planului (titlul original și traducerea dacă este scrisă în altă limbă), numele proprietarului, numele alcătuitorului și funcția, denumirea, scara la care a fost lucrat, culoarea. Aceste date sînt și în rubricile formularului de inventar cărora li se adaugă „Observații“.

**) Cota planurilor de terenuri constă din denumirea unității administrativ teritoriale și numărul de ordine; a celor din oraș are în plus indicația „Oraș“, iar a celor pentru construcții, indicația „Construcții“.

d) Obligația de a consulta indicatorul instituției (cînd are) și indicatorul tip. În cazul cînd materialele documentare nu se încadrează în categoriile prevăzute în indicator, termenele se iau prin asimilare.

Avînd în vedere că o cantitate însemnată de materiale documentare se găsește neordonată și neinventariată s-a insistat mai mult asupra cazurilor ivite din astfel de situații, precizîndu-se în instrucțiuni modul cum trebuie rezolvate. Astfel :

a) unitățile de păstrare stabilite ca lipsite de valoare nu se mai fișează ci se scot și se grupează pe categorii ;

b) din dosarele necusute, materialele lipsite de valoare, stabilite în planul metodic, se elimină în timpul ordonării și fișării. Ele se grupează pe categorii pentru a ușura întocmirea listei de selecționare ;

c) la materialele foi volante complet răvășite, expertiza se face concomitent cu ordonarea, cele vădit nefolositoare separîndu-se și grupîndu-se pe categorii ;

d) cu materialele documentare păstrate în ordinea cronologică, care nu au registre de intrare-ieșire se procedează ca la punctul c.

Pentru categoriile de materiale stabilite a se elimina precum și pentru unitățile de păstrare stabilite a se elimina în întregime, arhivistul întocmește lista de selecționare.

e) La dosarele judecătorești pentru care lipsesc opisele se face mai întîi ordonarea pe ani și numere, apoi se stabilesc categoriile de dosare lipsite de importanță și se întocmește lista de selecționare.

Expertiza dosarelor aparținînd categoriilor propuse pentru eliminare se face direct.

După confirmarea listei de selecționare cuprinzînd materialele judecătorești, din dosarele aprobate pentru distrugere se reține cartea de judecată sau decizia, precum și încheierea. Acestea se clasează în ordinea numerelor dosarelor propuse pentru eliminare, formînd cîte o unitate de păstrare separat pentru fiecare an. Dacă în fond există registrul de hotărîri în extenso al instituției, nu se mai procedează la extragerea actelor, ci se elimină dosarele în întregime.

Stadiul de prelucrare în care se găsesc arhivele noastre, au impus adoptarea și a altor măsuri pe linia expertizei. Este vorba de :

a) materialele documentare fișate dar neinventariate. La acestea expertiza se face pe baza fișelor întocmite anterior. Cele propuse să fie eliminate, se confruntă cu unitățile de păstrare pentru a nu elimina totuși vreun material important după care se trece pe ele litera „M” (maculatură).

La această categorie s-a mai precizat că pentru fondurile importante, înainte de a se dactilografia inventarele se mai revede încă odată conținutul fișelor cu unitățile de păstrare. Dacă se constată nepotriviri, se corectează. La fondurile mai puțin importante, în confruntarea fișelor cu unitățile de păstrare se urmărește scopul de a nu rămîne vreuna nefișată.

b) Un număr mare de fonduri au fost inventariate de-a lungul anilor de Arhivele Statului sau de instituții dar neexpertizate. La acestea, expertiza valorii materialelor documentare se face prin confruntarea pozițiilor din inventar sau din instrumentele de evidență folosite ca inventar cu unitățile de păstrare. Dacă sînt nepotriviri se completează inventarul. Pentru unitățile fără valoare, în inventar la rubrica „Observații” se trece litera „M” iar numărul lor se trece în lista de selecționare.

Pentru ambele categorii, materialele documentare propuse pentru eliminare pe lista de selecționare, se scot din cadrul fondului și se păstrează pe categorii până la confirmarea listei de selecționare.

S-a precizat, în același timp, că din dosarele propuse pentru eliminare, se scot actele originale de proprietate, de studii etc., notînd pe verso cota dosarului de unde au fost extrase. Ele se constituie apoi în unități de păstrare și se clasează la sfîrșitul anului căruia aparțin dosarele.

Listele de selecționare se înaintează comisiilor de expertiză și control iar după avizare se aprobă de șeful serviciului. Pentru serviciile centrale din D.G.A.S. aprobarea se dă de către șeful Direcției Arhivelor centrale.

În cei aproape doi ani de la elaborarea acestor instrucțiuni, cantitatea materialelor date la sălile de studiu a crescut, dovedindu-se astfel ajutorul prețios al instrucțiunilor în ordonarea și inventarierea materialelor documentare.

Necesitatea cunoașterii existenței tuturor fondurilor și fragmentelor de fonduri deținute de Arhivele Statului ca și de organizațiile socialiste, precum și a stadiului lor de prelucrare, în vederea informării prompte și exacte a activității de cercetare științifică și practică a stat la baza întocmirii evidenței centralizate, a făcut ca să se înscrie în legislație sarcina întocmirii evidenței materialelor documentare. Tocmai această dispoziție a stat la baza întocmirii evidenței centralizate. În acest scop, în anul 1965 s-au definitivat, s-au difuzat și s-a trecut la punerea în aplicare a Instrucțiunilor pentru întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat al Republicii Socialiste România. Se remarcă faptul că de la elaborarea Decretului pentru înființarea Fondului arhivistic de stat și pînă la întocmirea instrucțiunilor amintite s-a scurs un timp destul de îndelungat. Era necesară o perioadă de verificare a măsurilor preconizate, dar îndeosebi era necesar un studiu aprofundat, efectuat în prealabil, al diverselor aspecte ale activității arhivistice care aveau tangență cu evidența, studiu făcut în procesul prelucrării. Nu este vorba de o lucrare pe această temă, ci de o serie de observații reținute și consemnate sau mai precis de o documentare foarte temeinică și multilaterală. Se impunea acest lucru, în afară de considerentele menționate mai sus și pentru faptul că evoluția sistemului de constituire și organizare a diferitelor fonduri arhivistice, raportată la perioade istorice diferite, reclama soluții specifice, avînd în vedere complexitatea lucrărilor, finalizate printr-o evidență simplă și clară. În orice caz multitudinea problemelor trebuiau aduse la un numitor comun, fără a forța încadrarea în rețete prestabilite, dar totodată se impunea eliminarea soluțiilor ce duceau, din punct de vedere al evidenței, la o multitudine de forme — care ar fi dăunat informării prompte și operative.

Au fost depuse străduințe pentru ca — ținînd seamă de toți factorii amintiți — să fie desprinse cîteva caracteristici, care să formeze, totodată, coordonatele lucrării de evidență. Într-adevăr, pentru ca o astfel de lucrare arhivistică să răspundă unui scop bine definit se cerea, în primul rînd, ca ea să fie exactă. Lipsa precizării ar fi pus sub semn de întrebare toată temeinicia lucrării, creînd incertitudini asupra ei ca instrument de documentare. O altă calitate care trebuia imprimată lucrării, era aceea de a fi completă, căci altfel nu putea răspunde cerinței de a da o vedere de ansamblu asupra tezaurului nostru arhivistic. Dacă mai adăugăm că trebuia să

mai întrunească și calitatea de a fi unitară și operativă, am scos în evidență principalele caracteristici ale unei astfel de lucrări.

Instrucțiunile pentru întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat reprezintă înmănuncherea unor norme și principii care aplicate în munca practică duc la întocmirea evidenței centralizate, lucrare care să poarte toate însușirile de care vorbeam mai înainte. Rezultatele punerii lor în aplicare, respectiv lucrarea de evidență întocmită în sensul prevederilor pe care le cuprind răspunde la două cerințe deopotrivă de importante: cunoașterea existenței fondurilor deținute de Arhivele Statului și de organizațiile socialiste în vederea informării operative a activității de cercetare științifică și practică, iar apoi planificarea activității de prelucrarea fondurilor și de completarea Arhivelor Statului.

Însăși enunțarea celor două scopuri pe care lucrarea tinde să le atingă, constituie un indiciu asupra importanței acesteia. Munca de cercetare, în condițiile dezvoltării actuale a științei, nu se poate dispensa de consultarea exhaustivă a surselor de informare, deci a tuturor materialelor documentare referitoare la tema sau problema în studiu. Să ne gândim însă că materialele documentare pot fi într-unul sau mai multe depozite, respectiv asupra uneia sau mai multor unități ale Arhivelor Statului, că pot fi prelucrate numai în parte, că materialele documentare dintr-un fond ni s-au păstrat în totalitate sau parțial. Toate aceste situații, reflectate în evidența întocmită, răspund scopului de a putea da informații prompte activității de cercetare.

În ceea ce privește cel de al doilea aspect — planificarea prelucrării și completării — trebuie reținut faptul că fără o evidență centralizată nu putem avea toate premisele pentru desfășurarea judicioasă a procesului de muncă din punct de vedere al prelucrării, pe baza unui plan bine chibzuit. Numai pe baza unei evidențe foarte exacte va fi posibilă întocmirea unui plan real care, sub raportul realizărilor, să meargă cu un pas înaintea cererilor cercetătorilor pentru studiul materialelor documentare.

În completarea depozitelor Arhivelor Statului cu fonduri noi trebuie să se țină seama, în primul rând, de nevoile muncii de cercetare și satisfacerea cerințelor acesteia, ceea ce, pe linia muncii arhivistice, presupune preluarea acelor fonduri care, prin conținutul materialelor documentare pe care le cuprind, oferă sursele de informare cele mai bogate. Îndrumarea în sensul acesta trebuie să aibă la bază cunoașterea stadiului de prelucrare a fondurilor deținute de organizațiile socialiste, ca și a importanței lor documentare. De asemenea, rezultatele obținute, din perioadă în perioadă, în acțiunea de prelucrare. Iată, așadar, încă un scop urmărit de o bună lucrare de evidență.

Instrucțiunile pentru întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat al Republicii Socialiste România cuprind câteva capitole în care sînt înserate normele și indicațiile asupra modului cum se întocmește evidența. În capitolul I sînt enunțate câteva dispoziții generale care precizează scopul și necesitatea evidenței centralizate, modul cum se întocmește, cum și de către cine se ține evidența.

În capitolul al doilea sînt arătate instrumentele principale ce se întocmesc: Registrul general de arhivă, Inventarul, Registrul inventarelor și situația fondului. În continuare este descris modul cum se întocmește și ce cuprinde fiecare din acestea.

Capitolul al treilea se ocupă de evidența centralizată a fondurilor din depozitele Arhivelor Statului precizându-se că evidența centralizată a fondurilor se ține de către Direcția generală pentru toate fondurile existente în depozitele sale și ale unităților în subordine. Instrumentul prin care se asigură această evidență este „Situția fondului” care se întocmește pentru fiecare fond, de către filiale în trei exemplare, iar de serviciile regionale și centrale deținătoare de materiale, în câte două exemplare.

Totalitatea situațiilor fondurilor formează fișierul căruia i se adaugă în fiecare an, în luna ianuarie, situațiile fondurilor preluate în cursul anului expirat și modificările survenite în urma prelucrării.

Al patrulea capitol se ocupă de evidența centralizată a fondurilor de la organizațiile socialiste, precizând pentru care se ține la D.G.A.S. și pentru care o țin celelalte unități ale Arhivelor Statului. Și evidența fondurilor de la organizațiile socialiste se ține tot pe baza „Situției fondului”.

În timp ce la filialele Arhivelor Statului situațiile se păstrează în dosarul organizațiilor socialiste, la D.G.A.S. și la serviciile regionale se constituie un „fișier al fondurilor” în care fișele se clasează pe regiuni, orașe, raioane iar în cadrul acestora se numerotează în ordinea primirii lor.

Un capitol din instrucțiuni stabilește modalitatea, cum se face și când, verificarea existenței și a stării materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului. Ea se efectuează sistematic, pe baza planului de muncă al unității respective, cu eșalonare pe perioade de ani, în raport de importanța fondurilor și de folosirea lor, de către cadre de conducere sau de comisii de arhiviști sub îndrumarea și controlul șefului serviciului.

Atît în cazul lipsei unor materiale cît și a deteriorării lor din diferite cauze, șeful serviciului ia măsurile ce se impun. Verificarea, în 1966, a depozitului în care se păstrează acte din epoca feudală de la Serviciul Arhiva Istorică centrală pe lângă faptul că a verificat justetea prevederilor instrucțiunilor, ne-a dat posibilitatea să înlăturăm și să prevenim o serie de deficiențe în existența, păstrarea și conservarea materialelor documentare.

Instrucțiunile de evidență care au fost elaborate și difuzate unităților noastre pentru a fi puse în aplicare, abordează cu hotărîre una din cele mai însemnate probleme de teorie arhivistică, cu aplicație practică imediată, urmărind un țel bine precizat și anume de a da o imagine exactă a cantității și stării fondurilor din punct de vedere al prelucrării, atît a celor deținute de Arhivele Statului, cît și a celor aflate asupra organizațiilor socialiste. Totodată ele fac posibilă urmărirea dinamicii prelucrării, constituind un instrument de documentare indispensabil pentru informarea largă a cercetării științifice. Evidența centralizată, rezultată din aplicarea prevederilor instrucțiunilor are caracter unitar. Aceste însușiri ca și exactitatea ei, o fac să fie operativă.

Dacă instrucțiunile pentru ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare precum și cele privind întocmirea și ținerea evidenței centralizate a acestora își au importanța lor incontestabilă, atît pentru munca arhivistică, cît și pentru acțiunile de cercetare științifică, valorificarea multilaterală și completă a materialelor documentare reprezintă încununarea întregii activități a arhivelor. Iată pentru care motiv Instrucțiunile pentru folosirea materialelor documentare din depozitele Arhivelor Sta-

tului, întocmirea și publicarea instrumentelor de informare științifică și a edițiilor de documente, au stat în egală măsură — ca și cele de evidență sau prelucrare — în atenția conducerii D.G.A.S. În condițiile dezvoltării științei și culturii din țara noastră într-un ritm rapid și a diversificării activității de cercetare, materialele documentare din Fondul arhivistic de stat și-au găsit utilizarea în multiple și variate forme de folosire, ca cercetări științifice, în sens foarte larg, acțiune de documentare, informare, muncă cultural-educativă de masă, activități de publicare, eliberări de copii, extrase, certificate etc. Avînd în vedere că astfel de activități se desfășoară, într-o sferă mai largă sau mai restrînsă, de toate unitățile Arhivelor Statului, cît și faptul că întregul proces al muncii arhivistice din țara noastră, sub toate aspectele lui, are la bază o concepție unitară, s-a impus cu necesitate reglementarea prin norme unice a folosirii materialelor documentare. Trebuie să precizăm că instrucțiunile la care ne referim nu constituie un punct de plecare, în sensul că pînă la această dată nu ar fi existat îndrumări metodice care să stabilească liniile de dezvoltare ale unor aspecte ale muncii de folosire. Ceea ce aduc ele nou este valorificarea și fructificarea experienței cîștigate, apoi actualizarea lor ca o necesitate rezultată din însăși cerințele muncii de cercetare care a realizat și continuă să realizeze progrese mereu sporite. De asemenea, instrucțiunile țin seama și de cuceririle științifice pe plan internațional, dar firul lor conducător îl constituie specificul activității din țara noastră pe linia folosirii.

Nevoia de a reglementa prin norme unice activitatea de folosire din cadrul Arhivelor Statului, oricare ar fi direcțiile de dezvoltare ale acestei activități, a fost determinată, pe de altă parte, de concepția nouă asupra rolului materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat în dezvoltarea științei și culturii ca și în munca practică. Într-adevăr, documentele din arhive nu mai constituie surse de informare exclusiv pentru studiul istoriei, ci își găsesc o largă folosire în acțiunile cultural-educative de masă — prin articole în presă, comunicări la radio și televiziune, expoziții permanente sau temporare etc. în studiul unor probleme privind dezvoltarea economiei naționale etc. Față de diversitatea și diversificarea continuă a cercetării științifice ca și a multitudinii acțiunilor culturale puse în slujba maselor largi populare, materialele arhivistice au dobîndit o sferă de întrebuințare vastă, ca unele ce servesc ca temeuri documentare tuturor acestor activități. Normele elaborate care să reglementeze utilizarea lor pe scară mereu mai largă, urmăresc scopul de a înlesni multipla lor folosire în condițiile dezvoltării continue a științei și culturii din țara noastră.

Instrucțiunile de folosire stabilesc apoi condițiile în care și principiile după care se întocmesc instrumentele de informare științifică, determinînd genurile acestora și arătînd scopul pentru care se întocmește fiecare din ele.

Trecerea de la o activitate arhivistică la alta — de la prelucrare la evidență, apoi la folosire — nu reprezintă faze ale unui proces continuu, în sensul că abia după definitivarea uneia se poate trece la cea următoare, ci, în mod frecvent aceste activități se întrepătrund. Întrepătrunderea trebuie înțeleasă ca un paralelism util. De exemplu, nu putem aștepta încheierea prelucrării la toate fondurile, din toate depozitele Arhivelor Statului și abia pe urmă să trecem la întocmirea evidenței centralizate. În acest din urmă caz, ipotetic de altfel, însăși evidența ar avea un caracter static. În ceea ce privește elaborarea instrumentelor de informare științifică, latură importantă a activității de folosire, se petrece și aici un paralelism, însă

acesta trebuie privit prin altă prismă și anume în sensul că instrumentele respective se întocmesc de o unitate a Arhivelor Statului chiar cînd deține în depozite fonduri neprelucrate sau care se află în lucru pentru prelucrare, dar numai pe baza materialelor documentare din fondurile prelucrate integral sau a celor din fondurile la care s-a făcut prelucrarea pentru perioada care intră în obiectivul instrumentului de informare. Deci, prelucrarea încheiată pe fonduri sau numai pe părți de fonduri — nu pentru toate fondurile deținute — și evidența întocmită la fel, constituie premise pentru trecerea la activități de nivel superior, adică la întocmirea instrumentelor de informare științifică publicabile. Accentuăm că este vorba de lucrări publicabile ceea ce înseamnă că ele pot fi multiplicare pe calea tiparului, dar nu în mod obligatoriu în toate cazurile. Scopul ce se urmărește prin întocmirea acestora este de a se comunica conținutul materialelor documentare unui cerc cît mai larg de cercetări, nu numai celor ce pot consulta lucrările respective la sala de studiu sau chiar, în caz de nevoie, documentele originale. Instrumentele de informare științifică reprezintă, ca să spunem așa, lucrări de maturitate arhivistică.

Instrucțiunile care prevăd întocmirea lor au un caracter elastic, dar nu concesiv — în sensul că lasă posibilitate de orientare arhivistului, în care caz să întocmească un gen de instrumente și în care altul, în funcție de stadiul de prelucrare a fondurilor din depozite și dinamica acestei activități, de importanța documentar-științifică a fondurilor, de necesitatea și oportunitatea difuzării conținutului lor și, îndeosebi, de cerințele muncii de cercetare științifică. Enumerarea acestora, cu o foarte succintă caracterizare, lasă să se desprindă unele concluzii privind nivelul științific al lucrărilor de acest gen. Astfel, inventarul arhivistic cuprinde descrierea analitică a unităților de păstrare într-un fond sau colecție, însoțită de aparatul științific: prefață, lista abrevierilor, indici și tabla de materii. Este lucrarea care face posibilă cunoașterea conținutului fiecărei unități de păstrare într-un fond, între datele extreme dintre care ni s-au păstrat materiale, indispensabilă oricărui cercetător care privește fenomenul istoric în evoluție. Lucrarea are caracter analitic. Spre deosebire de aceasta îndrumătorul arhivistic cuprinde informații generale asupra fondurilor și colecțiilor unei arhive, asupra istoricului instituțiilor creatoare și a fondurilor arhivistice rezultate din activitatea acestora. În îndrumătoare se sintetizează conținutul materialelor documentare, indicîndu-se și modul de folosire. Nu lipsește nici la îndrumătoare aparatul științific. Conspatul arhivistic cuprinde istoricul instituției și al fondului, soțînd în evidență datele importante și oferind cercetătorilor imaginea conținutului unui fond. În sfîrșit, ca cea mai completă lucrare, în seria instrumentelor de informare științifică, menționăm Catalogul arhivistic, care cuprinde toate documentele, în rezumat sau regist, din cadrul unui fond sau mai multor fonduri, selecționate pe criterii dinainte stabilite: tematic, cronologic, topografic etc. Catalogul arhivistic este o lucrare publicabilă, mai mult chiar decît cele amintite mai înainte. Nevoia informării imediate și cît mai complete a determinat aflarea și a altor mijloace prin care să fie atins scopul de a comunica conținutul materialelor documentare. Ne referim la fișierul tematic, ce se constituie din fișele redactate în acest scop și care se clasează potrivit unei scheme de sistematizare.

Instrucțiunile pentru folosirea materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului, întocmirea și publicarea instrumentelor de informare științifică se ocupă în mod amănunțit de metodologia fiecăreia din lucrările amintite mai înainte. Stabilirea limitelor acestora, a conținutului lor prin instrucțiuni corespunzătoare, încă nu determină elaborarea și publicarea lucrărilor de care ne ocupăm. Ceea ce face necesară apariția, sînt condițiile date pentru dezvoltarea muncii arhivistice și a activității de cercetare științifică. Elaborarea instrucțiunilor de folosire este un semn elocvent al progreselor ce s-au obținut pe această linie pînă în prezent. Ele constituie, totodată o jalonare a desfășurării activității viitoare, cu posibilități de dezvoltare pe măsura nevoilor ce vor fi ridicate de necesitățile cercetării aflate în plin avînt.

După zece ani de la apariția Decretului nr. 353/1957 pentru înființarea Fondului arhivistic de stat și a Hotărîrii Consiliului de Miniștri nr. 1119/1957 pentru aplicarea lui, în munca arhivistică din țara noastră s-au obținut o serie de succese care merită să fie subliniate. Așa de exemplu, prelucrarea fondurilor din depozitele Arhivelor Statului, care a constituit sarcina cea mai de seamă, la multe din fonduri s-a încheiat, ceea ce a făcut posibilă darea lor în folosire. Ca atare s-a lărgit mult baza de cercetare. Evidența centralizată a materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului, la care s-a lucrat în ultima perioadă, în paralel cu alte activități și ale cărei date se prelucrează în prezent, ne dă puțința cunoașterii existenței fondurilor, a dinamicii prelucrării, ca și a planificării în continuare a prelucrării fondurilor și a completării Arhivelor Statului. În sfîrșit, acțiunile multiple întreprinse pe linia folosirii, au contribuit la afirmarea Arhivelor ca factor de seamă în rîndul instituțiilor de știință și cultură din țara noastră.

RESUMÉ

L'accomplissement de dix ans de la constitution du Fond archivistique d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, donne l'occasion de passer en revue les mesures adoptées et les résultats obtenus par leur application. Dans ce but, pour la réglementation unitaire du travail, l'une des principales tâches de la Direction générale des Archives d'Etat établie par le Decret nr. 353/1957 du Présidium de la Grande Assemblée Nationale et par la décision nr. 1119/959 du Conseil des Ministres a été l'élaboration des instructions pour le refondement des matériaux documentaires, l'évidence centralisée des fonds et leur utilisation dans différents domaines.

En 1957 ont été élaborées les instructions générales nr. 6720 pour l'organisation et le fonctionnement des archives, des organismes et des institution d'Etat économiques socialistes et des organisations publiques. En 1961 ont été rédigées, de même, les instructions nr. 3813 pour l'expertise des matériaux documentaires.

Les résultats et l'expérience des archivistes ont permis l'élaboration des instructions pour le refondement, l'évidence et l'utilisation des matériaux documentaires au cours des années 1964—1965.

L'article analyse les conditions dans lesquelles ces instructions ont été élaborées, les principaux problèmes qu'elles réglementaient, la manière de les résoudre et quelques résultats obtenus jusqu'à présent.

Les efforts se sont concrétisés dans une évidence centralisée des fonds qui existent dans les dépôts des archives d'État. De cette évidence centralisée on peut précisément savoir quels sont les fonds qui existent et où se trouvent-ils, quelle est la quantité des matériaux documentaires et s'ils sont ou non inventariés.

En même temps l'évidence est un élément principal pour rédiger le plan du travail des fonds qui ne sont pas encore travaillés et pour poursuivre le rythme dans lequel leur inventaire s'est effectué.

METODA ALCĂȚUIRII UNUI STUDIU DE ISTORIE

A. SACERDOȚEANU

O temă astfel formulată poate părea fără interes pentru cine nu este istoric sau nu se gîndește să aibă o atare preocupare. Realitatea este cu totul alta, căci nu poate fi domeniu de cercetare în care istoria să nu-și aibă un loc bine determinat și adesea determinant. În fond, istoria nu este altceva decît un tablou succesiv al evenimentelor trecute. Și aceste evenimente cuprind toată gîndirea și fapta omului.

Trecutul însă nu este ușor de cunoscut așa cum a fost. Uneori nu sînt documente directe care să-l înfățișeze și trebuie să fie dedus, alteori documentele ori nu sînt sincere și urmează să fie verificate, ori sînt axiomatice și este nevoie de interpretare. Toate aceste chestiuni, care sînt reale, obligă la o pregătire adecvată care se presupune că o are istoricul. Acesta are sarcina să scrie istoria, dar este totodată dator să netezească și terenul de cercetare pentru cei care, prin preocupările lor, vin în tangență cu istoria și mai ales cu izvoarele ei.

Așadar, indiferent unghiul optic sub care sînt privite faptele trecute și documentele care le consemnează, este nevoie de informare sau documentare, de spirit critic pentru verificare și de oarecare însușiri de compunere a studiului către care se îndreaptă cel interesat. Cu alte cuvinte, se impune o metodă de lucru. Metoda nu este altceva decît un procedeu, sau un ansamblu de procedee, pentru atingerea unui scop, în cazul nostru aflarea aspectului adevărat al faptelor omenești. Iar cercetarea istorică implică o metodă proprie care a făcut și face obiectul atît a teoreticienilor¹ cît și a practicienilor². De rezultatele strădaniei lor ne folosim ori de cîte

¹ Există numeroase tratate dintre care considerăm esențiale: Ch. V. Langlois, Ch. Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Paris, 1898. Benedetto Croce. *La storia come pensiero e come azione*, Bari, 1938. Henri Berr, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*. Paris, 1935. Louis Halphen. *Initiation aux études d'histoire du moyen âge*, Paris, 1940. Gabriele Pepe, *Introduzione allo studio del medio evo latino*. Milano, Espi, 1942. L. Halphen, *Introduction à l'histoire*, Paris, 1946. *L'Histoire et ses méthodes*, Volume publié sous la direction de Charles Samaran de l'Institut. Paris, Gallimard, 1961 (Encyclopédie de la Pléiade nr. 11). Léon E. Halkin, *Initiation à la critique historique*, Paris, 1963 (Cahiers des annales 6).

Pentru chestiuni mai generale: R. Levassor, *Manuel pour les cercles d'études*, Paris, 1936. A. de Monzie, *Pétition pour l'histoire*, Paris, 1942. Léon Levraut, *L'Histoire*, Paris, f.a. (Les genres littéraires). Stadiul cercetărilor de acest fel în Franța este arătat în lucrarea colectivă: *La recherche historique en France de 1940 à 1965*, Paris, 1965. (Editions du Centre National de la Recherche Scientifique).

² Ernst Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*, Leipzig, 1908.

ori avem nevoie. Pe cele esențiale vrem să le prezentăm în paginile de față, scurtă introducere în metodică.

Cu alt prilej am căutat să înfățișăm, principial și metodic științele auxiliare ale istoriei, care sînt necesare însușirii metodei de lucru și îndrumătoare în scrierea unei pagini de istorie³. Este vorba de cîteva noțiuni de orientare în vederea cercetărilor în domeniul istoriei și crearea unui orizont mai limpezit în vederea alegerii temei de cercetare. În afară de acestea și tocmai în completarea armonică cu interesul imediat al fiecăruia, ele au scopul de a pune la îndemîină posibilitățile metodice de a lucra în orice colț al patriei, cu mijloacele care îi stau la îndemîină acolo⁴.

I. *Mijloacele de lucru*. Cercetările noastre trebuie să fie astfel înlănțuite încît cunoștințele ce căpătăm să crească metodic rînd pe rînd, fără a pierde din vedere că ele constituie mijloacele noastre de lucru. Schematic⁵ ele se grupează în modul următor :

1. Ni se impune mai întîi să avem o acumulare de cunoștințe aperceptive sau de informare prealabilă, care se poate face sub trei aspecte :

a) *Informarea generală indirectă* prezintă în istorii universale, în istoriografie și în izvoarele istorice publicate. Cu ajutorul acestora ne formăm orizontul de cunoștințe, care să servească raționamentelor și analogiilor ce va trebui să facem.

b) *Informarea specială*, care ne ajută să cunoaștem mediul social și geografic sau spațiul și timpul la care se referă cercetarea noastră.

c) Pentru a satisface cerințele enunțate avem la îndemîină *mijloacele de informare indirectă*, oferite de bibliologie, muzeografie și arhivistică. Metodele de lucru ale acestor științe ne ajută să nu dibuim în imensitatea materialului documentar existent în instituțiile corespunzătoare : biblioteca, muzeul și arhiva.

În modul acesta vom cunoaște o seamă de fapte și, mai ales, ne vom orienta asupra locului unde se pot găsi documente edite sau inedite care interesează problema ce urmărim să rezolvăm.

2. Cum este și normal, cînd purcedem să facem o lucrare nouă, nu este suficient să știm numai ceea ce se știe. Lucrarea noastră ar fi inutilă. Trebuie să aflăm neapărat mărturii noi, necunoscute. În parte ele sînt conservate de biblioteci, muzee și arhive tocmai în acest scop ; în parte materialul e încă neadunat, nesistemizat, ne luat în nici o evidență ; în acest caz trebuie să facem și o muncă de teren.

Pentru unul sau altul din aceste cazuri, în vederea culegerii materialului documentar, trebuie să avem posibilitatea de orientare în folosirea

³ A. Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1966, p. 17—45.

⁴ Unele aspecte sînt prezentate de A. Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1945. Idem, *Problemele actuale ale arheografiei noastre*, în „Revista Arhivelor” nr. 1, 1958, p. 22—33. Idem, *Bogdan Petricicu Hasdeu arheograf*, în ibidem, nr. 2, 1965, p. 21—45.

⁵ Urmărim analitic etapele de lucru, sintetic însă în terminologia curentă acestea se reduc la următoarele : *euristica* sau căutarea informației totale privitoare la tema dată ; *ermineutica* sau studierea, critică și interpretarea științifică a informației adunate ; *redactarea* sau compunerea literară a studiului, și *ecdotica* sau aplicarea unor forme structurale sau tehnice în ce privește grafica lucrării.

lui. Aci ne vin în sprijin o seamă de discipline auxiliare ale istoriei, cu ajutorul cărora îl putem studia.

Cunoașterea materialului documentar nu este țelul cel mai greu de atins. Mai grea este formarea convingerii despre autenticitatea și sinceritatea lui. Astăzi avem la dispoziție și mijloacele de critică prin care putem ajunge scopul pe care îl urmărim. Principial aci stă toată greutatea și seriozitatea lucrării pe care urmează să o facem.

3. Îndată ce avem materialul documentar adunat și verificat, se pune problema folosirii lui în raport direct cu tema ce ne-am propus să studiem, adică să realizăm o operă istorică. Tema nu poate să îmbrace decât una din două forme: a) publicarea de documente istorice, indiferent care este natura lor, și b) alcătuirea de studii a căror tematică poate fi variată.

Credem că este necesar să atragem atenția asupra unor chestiuni care de obicei se uită prea ușor, deși trebuie să fie prezente în minte, chiar din momentul când ne gândim să tratăm un subiect, să compunem o lucrare. Le amintim prin raportare la teme variate.

II. *Tehnica edițiilor de documente.* Chestiunile principale în această problemă în general sînt cunoscute, mai ales în ce privește edițiile de izvoare narative⁶. Nu ne vom opri asupra lor fiindcă, dacă avem un singur manuscris ediția se realizează ușor, iar dacă avem mai multe manuscrise ale aceluiași text situația este mai complicată și rămîne de resortul criticii textelor mînuită de specialiști. Mai la îndemînă ne stau documentele pe care le numim diplomatice sau de cancelarie, peste care dăm adesea în biblioteci și arhive, cum și în colecții particulare. Despre publicarea și folosirea acestora s-a scris mai puțin și nu întotdeauna suficient de lămurit⁷.

1. *Tematica edițiilor.* Documentele diplomatice s-au publicat adesea întîmplător, în măsura în care un editor sau altul aveau la dispoziție un mănunchi de documente. Criteriul general după care se publicau era să fie vechi și numai arareori se publicau și documente mai noi. Din cauza aceasta documentele mai vechi au fost publicate de nenumărate ori, fără a se lua în considerație conținutul lor și fără a le cerceta pe baza unei tematici precise; criteriul cel mai obișnuit de clasare era cronologic. În același timp teme mai noi de mare importanță au fost lipsite de cea mai elementară documentație. Acest lucru se observă nu numai în edițiile întîmplătoare, ci chiar în colecțiile de seamă ce avem.

E incontestabil că acest mod de editare produce cercetătorului de azi o mare greutate în informare. Greutatea este cu atît mai mare cu cît lipsesc instrumentele de orientare, ca repertorii, indici, bibliografii. Multe din edițiile și colecțiile la care ne referim sînt ele înseși lipsite de table și indici.

Desigur pentru o perioadă care ne-a transmis un număr redus de documente, criteriul cronologic pare să fie cel mai practic și nu produce greutatea esențiale celui ce dorește să se informeze, indiferent tema ce are de cercetat. De îndată însă ce numărul documentelor crește, iar problemele ce se impun a fi studiate se multiplică, editorul de documente este dator să-și

⁶ D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*. București, 1912 (extras din „Buletinul Comisiei Istorice a României”, I), reprodus la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, II București, 1939 p. 543—644, P. Collomp, *La critique des textes*. Strasbourg, 1931.

⁷ A. Sacerdoțeanu, *Despre editarea documentelor*, în „Arhivele Olteniei”, X, 1931, reprodus idem, *Îndrumări în cercetările istorice*, p. 47—64.

aleagă o temă precisă, concretă, ale cărei linii generale să le fixeze într-un *plan de orientare*. În modul acesta, editorul izbutește mai ușor să-și adune materialul, îl studiază mai amănunțit, și-i face selecționarea cu autoritate. Lucrând astfel înlesnește și munca istoricului, care știe astfel că documentele respective se găsesc acolo într-o prelucrare științifică, demnă de toată încrederea.

Deci se cere mai întâi fixarea temei.

2. *Studierea literaturii temei*. Mulți sînt înclinați să creadă că odată aleasă tema se și pornește la culegerea materialului documentar edit sau inedit, în special alergînd după inedit. Acest mod de lucru este greșit. Procedul științific de urmat este exact contrariul: se studiază mai întâi foarte minuțios literatura temei, apoi materialele documentare deja publicate și numai *la sfîrșit* se fac cercetări în arhivă, fie pentru a verifica exactitatea edițiilor anterioare, cînd acestea provoacă îndoieli, fie pentru a afla și copia materiale noi. Literatura chestiunii și edițiile anterioare de documente aferente se vor cerceta începînd cu cele mai recente lucrări și sfîrșind cu cele mai vechi. Aceasta pentru considerentul principal că lucrările mai noi trebuie să oglindească și rezultatele cercetărilor mai vechi și trebuie să fie mai complete și mai demne de luat în considerație.

Studiul preliminar pune pe cercetători în situația de a cunoaște bine istoria epocii respective, amănuntele temei luate, problemele ridicate în cursul desbaterii chestiunii, punctul unde s-a ajuns într-o dispută oarecare, cum și ce chestiuni au fost atinse nesatisfăcător. I se deschide astfel un orizont larg, în care poate întrevădea alte probleme sau aspecte noi ale problemelor deja studiate. Mai mult, va cîștiga o seamă de cunoștințe care îl vor ajuta la o lectură mai sigură a originalelor și la o interpretare a lor mai justă, mai științifică.

Pe măsură ce înaintează în cunoașterea literaturii, se va completa și dezvolta planul inițial cu care s-a pornit la lucru sau se vor elimina chestiuni care nu mai par necesare dezvoltării temei.

3. *Aflarea documentelor necesare*. Cu ajutorul literaturii studiate, editorul capătă multe informații despre arhivele și fondurile în care se află documente referitoare la tema aleasă. Mai știe și ce instituții în dezvoltarea activității lor au putut produce documente în aceeași legătură. Va trece deci la cercetarea ghidurilor, inventarelor și cataloagelor arhivelor și fondurilor arhivistice respective și la monografiile existente despre acele instituții. Cu această ocazie va lua note precise de unitățile arhivistice în cauză, inclusiv cota lor. Cu aceste informații anticipate poate trece la munca directă în arhivă, unde va cerceta în primul rînd și integral inventarele manuscrise respective. Datele astfel culese vor forma fișierul documentelor necesare să fie cercetate direct.

Unele din documentele despre care a luat cunoștință la cercetarea directă se constată că nu interesează tema, deci vor fi lăsate la o parte. Se întîmplă însă ca să se găsească și documente, care nu figurează în evidența alcătuită, dar care au sau sugerează o legătură cu tema urmărită. Nu numai că un atare document nu va fi lăsat la o parte, dar se va studia chestiunea atînsă în el, care poate duce la punerea temei într-o lumină nouă.

4. *Alegerea documentelor*. Studiarea bibliografiei nu ajută numai la aflarea documentelor în temă, ci deschide orizontul și pentru o bună selecționare a lor. Se știe că nu toate documentele au o valoare probatorie

egală. Mai întâi trebuie alese cele esențiale și numai pe urmă cele care aduc lămuriri suplimentare sau amănunte care pot ajuta la interpretare și care pot să-și capete locul în colecție.

Atragem atenția că unele documente de bază relatează chestiunea subiectiv, din punct de vedere al clasei căreia aparține autorul lor. În cazul acesta nu vor fi lăsate la o parte documentele contradictorii, care oglindesc astfel ori lupta de clasă, ori lupta de opinii. Ele se completează unele pe altele și devin astfel importante.

5. *Stabilirea noutății documentului.* Constatarea că un document e important nu e suficientă pentru tipărirea lui. Trebuie să arătăm dacă a mai fost cunoscut integral, parțial sau chiar și numai în substanța sa. Această chestiune este obligatorie și când e vorba de o colecție selectă sau de proporții reduse, în care de regulă nu se revine asupra unor documente cunoscute. Mențiunea însă nu poate lipsi nici în colecții mai dezvoltate, spre a justifica retipărirea documentului.

6. *Prelucrarea documentului de către editor.* După ce s-a stabilit importanța documentului și s-a hotărât publicarea lui, se trece la pregătirea pentru editare. În acest scop se face critica documentului, stabilindu-se textul corect (recenzia). Când sîntem în fața unui original munca e relativ ușoară, dar ea se complică în lipsa lui și când avem mai multe copii din epoci diferite. În acest caz reconstituirea textului devine grea. Când avem o singură copie, și aceea defectuoasă, stabilirea textului este și mai grea.

La reproducerea textului nu sîntem obligați să imităm fidel originalul. Atenția principală se îndreaptă asupra conținutului documentului și a particularităților sale, în așa fel încît el să devină accesibil tuturor. Așadar se pot schimba majusculele, se desfac prescurtările și se introduce punctuația corectă, dar nu se schimbă vocabularul și compoziția.

Mai greu de rezolvat este problema ortografiei moderne, în ce măsură se poate uniformiza ediția. La noi se pune o întrebare în plus: cum transcriem și cum ortografiem textele românești scrise în alte alfabetice și ortografii. Desigur, putem să ajutăm studiile filologice, dar nu trebuie să mărîm prea mult greutatea cercetărilor istorice.

Punctuația, alineatele, deslegarea prescurtărilor formează obiect de cercetare amănunțită. Rezultatele acestei cercetări se consemnează în prefață, iar textul se reproduce corect. Avem același interes pentru însemnări, sublinieri și rezoluții puse pe diferite acte, mai ales mai noi, care trebuie consemnate în ediție.

Textele redactate în limbi străine se publică în limba respectivă, în anumite cazuri însoțite de traducere. Modul cum se tipărește traducerea, în note sau după textul respectiv, e în funcție de natura textului (texte întregi în limbi străine sau numai citate).

Criptogramele și textele cifrate pe cît este cu putință se dau descifrate, dar pentru control se pot reproduce în note în întregime sau unele din părțile interesante. Pentru toate se impune o explicație în introducere.

Publicarea cere un *rezumat* scurt, clar, cuprinzător, pus la începutul documentului, care începe totdeauna cu data de timp (an, lună, zi) și locul de emisie. Dacă în document, data nu e arătată în modul nostru de calculare, atunci se dă deslegată și apoi se reproduce ca în original (nedeslegată). Când este în alt stil decît cel de acum se procedează la fel. În principiu este bine să figureze amîndouă stilurile (cel din original și cel de acum) spre a se evita greșeli de calculare sau de interpretare la cei

care vor folosi colecția de documente și nu-și vor da seama de corespondența datelor.

Dacă documentul nu are o dată proprie, trebuie să i se precizeze neapărat una, măcar aproximativ, pe baza criteriilor interne și externe. După dată se indică locul de emitere a actului; dacă acesta nu este dat, dar se poate stabili din cuprinsul documentului respectiv sau al altora, se indică în paranteze unghiulare.

După dată, urmează denumirea documentului (genul), care trebuie să corespundă totdeauna vremii documentului. Apoi se redă conținutul lui precis prin arătarea emitentului, a destinatarului, a obiectului sau chestiunii, precum și alte informații importante din cuprins.

Textul originalului se publică singur sau, dacă este cazul, însoțit de vreo traducere veche care a servit la rezolvarea unui litigiu de atunci, dar și de traducerea nouă, dacă la cea veche se constată infidelități sau inexactități de conținut.

La sfârșit, se dă descrierea diplomatică sau adnotarea (unii îi zic *legenda*), privitoare la document: 1. Locul unde se păstrează originalul și cota lui; 2. Informații privind aspectul exterior al documentului: materialul pe care este scris (pergament, hârtie cu filigran, dimensiunile actului în centimetri pentru documente originale mai vechi de anul 1700, scrierea (uncială, semi-uncială, cursivă), cerneala, starea de conservare și descrierea sigiliului cu toate elementele (material, formă, dimensiuni, șnur). Sigiliile se descriu la prima mențiune, iar în celelalte cazuri se va face trimiterea la numărul sub care figurează descrierea; 3. Literatura documentului (ediții și comentarii); 4. Comentarii eventuale. Acest lucru se face sintetic, cât mai uniform și cât mai complet posibil. Întinderea adnotării e în funcție de starea de conservare a documentului și de importanța lui.

O culegere de documente nu poate fi lipsită de o *prefață*, în care să se arate tema ediției, limitele cronologice, planul general al ediției, reparțizarea materialului pe volume și corelația dintre diferite părți, metoda de lucru folosită și informațiile comune tuturor sau unor părți importante de documente, spre a nu se mai repeta la fiecare document în parte. De asemenea aici își găsește locul un scurt istoric al fondurilor arhivistice cercetate, se stabilește proveniența documentelor și importanța lor probatorie, cum și motivarea publicației întreprinse acum.

Notele și comentariile, care se fac cu prudență, privesc conținutul de idei al documentelor. Notele înlesnesc înțelegerea textului, iar comentariile ideile cuprinse în el, dar fără exagerări și fără introducerea unor idei și fapte care nu au nici o legătură cu textul însuși.

Culegerea se prevede cu un studiu introductiv în care se arată problemele ridicate de conținutul documentelor și modul cum au fost ele rezolvate. Este interzisă repovestirea cuprinsului documentelor, dîndu-se numai tabloul sintetic al lor în cadrul problemei generale și al epocii la care se referă.

Ediția nu poate fi considerată bine lucrată, dacă nu va fi prevăzută cu un aparat de informare complet: lista abrevierilor, bibliografia, lista documentelor, indice, glosar, lista de concordanță a datelor rectificate, tabla de materii, facsimile, hărți, diagrame. Indicii pot fi de mai multe feluri (onomastic, topografic, lucruri, materie, cuvinte rare etc.). Fiecare

culegere va avea indicii adecvați, separat fiecare sau un singur indice general. Aceasta depinde de volumul colecției și de scopul urmărit de editor.

Azi nu se mai poate tipări o culegere de documente fără a o însoți de hărți geografice, planuri, scheme sau diagrame, care clarifică cum nu se poate mai bine temele cuprinse în documente, în introducere și în comentarii. Tematica acestora e variată și trebuie să fie bine aleasă spre a-și ajunge scopul. Altfel se încarcă lucrarea cu un aparat informativ greoi și inutil.

Am dat aici pe scurt câteva idei generale, care călăuzesc pe editorul de documente. Dar și din acestea se vede că metodologia edițiilor de documente este destul de complicată, însă nu imposibil de însușit.

III. *Tehnica studiilor de istorie.* Orice studiu de istorie, oricât de restrâns sau de întins ar fi, cere în sine aceleași trepte de pregătire și are la bază o metodă unică de cercetare. Rezultatele însă nu pot fi totdeauna egale, căci ele depind și de calitățile personale ale istoricului, care uneori pot fi excepționale, altele abia vizibile. Nu sînt rare cazurile cînd ele pot fi îmbunătățite prin stăruință și prin însușirea metodei de lucru. În vederea acestei îmbunătățiri atragem atenția asupra unora din normele călăuzitoare.

Oricare ar fi studiul ce dorim să alcătuim și orice tematică am vrea să adoptăm, nu trebuie să uităm că el nu este decît o pagină dintr-o istorie cu orizont mai larg sau chiar dintr-o istorie generală.

Să nu ne lăsăm tîrîți de sentimentele noastre personale și să atribuim calități excepționale persoanelor și faptelor de care ne ocupăm. Este sigur că ele pot fi la fel în multe alte părți și poate nu au nimic excepțional, nefiind decît pur și simplu fapte omenești. Este o greșeală în adevăratul sens al cuvîntului să atribuim oamenilor și faptelor dintr-un timp dat concepții și sentimente din alte timpuri, sau care ne aparțin nouă și timpurilor noastre. Fiecare societate își are modul său de viață în raport cu starea sa materială și spirituală.

Realitatea complexă și diversă a lucrurilor trebuie să stea la baza cercetării și judecății noastre. Nu vom putea să înțelegem nici odată o societate dispărută dacă nu-i reconstituim viața ei însăși și nu pătrundem în intimitatea ei. Dar amănuntele acumulate să nu ne facă să pierdem din vedere liniile largi ale vieții umane.

Monografia unei comune.

Acestea spuse, putem trece la o temă pe cît de simplă pe atît de complexă, dar care poate arăta practic cum se poate alcătui un studiu de istorie mai bine decît orice teorie. Tema aleasă privește *monografia unei comune*. Și aceasta nu abstract ci cu aplicare la o comună oarecare, cea mai mică unitate politică și administrativă din țară.

Tematica. Monografia comunei *Costești* din raionul Horezu, regiunea Argeș.

Alcătuirea unui plan de lucru provizoriu. Cum vom proceda ca să realizăm monografia în condițiile cele mai bune?

Teoretic avem o seamă de cunoștințe în ce privește problemele pe care le comportă o astfel de temă și planul ce ar fi urmat. Încercăm îndată să-l formulăm, ca să știm încotro mergem. Dar schema ce am făcut nu ne mulțumește. Căutăm sugestii. Le vom găsi cu prisosință în alte monografii similare, căci fiecare autor și-a croit un drum al său. Sînt multe monografii de sate însă nu avem o bibliografie specială, ca să ne orientăm

mai cu înlesnire. Ne informăm deci cum putem. Bibliotecarii de la bibliotecile ce frecventăm sînt totdeauna amabili și ne vor face cîteva recomandări, care pot fi de două feluri: ce au în depozitele bibliotecilor lor și ce consideră că sînt mai bune. Luîndu-le locul, însemnăm noi aici cîteva. Amintim mai întîi monografia satului Bragadiru de lîngă București de A. V. Gîdei⁸. Autorul în primele pagini dă și un plan general de monografie sătească.

Pentru momentul și condițiile în care a apărut, lăudată totdeauna e monografia Rășinarilor de lîngă Sibiu de V. Păcală⁹.

Cu alt aspect sînt Fereștii de Gh. Ghibănescu, Dragoslavele de Ioan Răuțescu și Clopotiva din Hațeg de Ion Conea¹⁰.

Lista poate fi lungită, dar nu mai e nevoie. Ne-am lămurit că în fiecare accentul cade în cîte un domeniu deosebit, iar materialele documentare sînt publicate ori separat, ori de-a valma. Nu sîntem mulțumiți, dar în planul nostru am mai adăugat unele aspecte la care mai înainte nu ne gîndisem.

Avem nevoie de ceva mai precis. Iată că dintr-un catalog pe materii, la bibliotecă, aflăm o broșură de N. A. Constantinescu cuprinzînd planul unei monografii de istorie locală¹¹. Sînt multe amănunte aici, un plan adevărat. Ne-l însușim și-l adaptăm temei noastre.

În ce privește strîngerea materialului documentar sătesc mai adaug că am dat cîteva îndrumări într-un articol publicat într-o revistă învățătoarească¹², iar I. Vlădescu a arătat cum se lucrează cu ajutorul fișelor pe care se culeg datele¹³. Acum ne putem da seama cam cum vom lucra și pornim la lucru.

Strîngerea materialului informativ. Primul lucru pe care trebuie să-l lămurim e să cunoaștem fie cît de simplu ce se știe despre comuna Costești. Aceste informații elementare le găsim de obicei în dicționarele geografice care ne ajută să determinăm localizarea topografică și ceva date

⁸ A. V. Gîdei, *Programul monografiei unei comune rurale și monografia comunei rurale Bragadiru-Bulgar din plasa Sabaru județul Ilfov*, București, 1904, Idem, *Monografia comunei rurale Bragadiru-Bulgar din județul Ilfov plasa Sabaru*, București, 1905.

⁹ Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinariu*, Sibiu, 1915.

¹⁰ Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, XVI (Ferești. Uaslui), Studiu și Documente, Iași, 1920. Ioan Răuțescu, *Dragoslavele*, ed. II-a. Cîmpulung, 1937. Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*. Monografie sociologică întocmită sub conducerea lui Ion Conea, 2 vol., București, f.a. Aceasta din urmă face parte din monografiile sociologice care au apărut în cadrul scolii sociologice a lui D. Gusti, în care se studia în mod deosebit prezentul. Pentru cercetarea de teren aceste monografii sînt bune exemple de urmat.

¹¹ *Planul unei monografii de istorie locală (pentru sate)*, întocmit de N. A. Constantinescu, București, 1935 (Asociația română de monografii istorice „N. Iorga”).

¹² A. Sacerdoțeanu, *Cunoașterea satului prin acte*. „Școala și viața Ilfovului”, VI, nr. 2—3, 1942, p. 9—11; reprodus, Idem, *Îndrumări în cercetări istorice*, p. 337—343. Sugestive pentru informare și metoda de lucru: Gh. Stanciu — C. Botez, *Arhivele și cercetarea monografică*, în „Revista Arhivelor” nr. 1, 1963, p. 56—70, avînd la bază materialele documentare ale Arhivelor Statului din Iași și din Bacău. Alexandru Bălințescu — Ileana Petrescu, *Arhivele și cercetarea monografică*, în ibidem, nr. 2, 1963, p. 107—132, cu privire la Arhivele Statului din regiunea Oltenia. Ambele privesc însă numai secolele XIX și XX.

¹³ I. Vlădescu, *Cum se poate face o recenzie*, București, 1925, (extras din „Convorbiri literare”, iunie 1925). Idem, *Adunarea, clasarea și păstrarea materialului istoric. Sistemul fișelor și al cărților numerotate. Documentul-fișe*, Craiova, (extras din „Arhivele Olteniei”, IV, nr. 21—22, 1925).

de componență, statistică, etc.¹⁴. Apoi ne orientăm pe o hartă sau într-un atlas, să vedem coordonatele geografice și vecinătățile. Avem astfel un mănunchi de date culese pe fișe.

Informația de bibliotecă. Din cercetarea aceasta sumară, aflăm că în comună sînt două mănăstiri (Bistrița și Arnota) și că aceasta este vecină cu comuna Romani, în care este mănăstirea Horezu. Dintr-o dată presupunem că pentru acestea vom avea o documentare mai bogată. Încercăm să o precizăm, deși ea nu ne interesează direct. Aflăm că există mai multe anuare bisericești în care se vorbește de aceste mănăstiri¹⁵, și că au chiar monografii constituite¹⁶. Presupunem că în ele trebuie să fie și material referitor la comuna noastră. Să le cercetăm metodic și să adunăm știrile care ne privesc direct.

Străbătînd paginile acestor publicații, dăm de informații care ne trimit și la alte colecții de documente sau la studii. Așa de exemplu, relațiile despre mănăstirile Bistrița și Horezu ne trimit la mănăstirea Tismana și la schitul Polovragi, de care s-a ocupat Al. Ștefulescu¹⁷, sau la studiile lui Odobescu¹⁸ și altele tot mai numeroase¹⁹. Alcătuim astfel o întreagă bibliografie pe care urmează să o cercetăm. În aceste lucrări vor fi arătate, fără îndoială, multe colecții de documente, de inscripții, de albume și de culegeri folcloristice. Le notăm pe toate și le cercetăm. Dacă sînt prevăzute cu indici, cercetarea noastră e foarte mult înlesnită; dacă nu, trebuie să le cercetăm pagină cu pagină.

Informarea de arhivă. Continuînd cercetarea noastră, vedem că autorii folosesc o seamă de fonduri arhivistice de la biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și de la Arhivele Statului. Ne dăm seama că instrumentele de orientare ale acestor instituții ne pot da mai multe

¹⁴ *Marele dicționar geografic al României*, 5 vol., București, 1898—1902, sub Costești, com. jud. Vilcea, unde sînt însă unele informații greșite; vezi și la satele care o compun: Bistrița, Ciorobestii, Grămeștii, Negrulești, Pietreni, Văratice și Țigănia. Cercetăm însă și C. Alexandrescu, *Dicționarul geografic al județului Vilcea*, București, 1893, de unde s-au extras datele pentru dicționarul general, să vedem dacă nu s-au lăsat la o parte unele amănunte. Comparăm toate acestea cu ceea ce s'apuse mai înainte D. Frunzescu, *Dicționar geografic și statistic al României*, București, 1872.

¹⁵ *Anuarul Episcopiei Rîmnicului — Noul Severin*, (de Atanasie Mironescu), 1900. *Istoricul Eparhiei Rîmnicului Noul Severin*, (de Atanasie Mironescu), București, 1906. Melete Răuța, *Monografia eclesiasitică a județului Vilcea*, Rîmnicul Vilcea, 1908.

¹⁶ N. Iorga, *Hîrtii din arhiva mănăstirii Hurezului*, București, 1907 (*Studii și documente*, XIV); introducerea de aici reprodușă: Idem, *Mănăstirea Hurezului. Dezvoltarea și viața ei*, Vălenii de Munte, 1912, cu adaus de inscripții. D. Cristescu, *Sfînta Mănăstire Arnota*, Rîmnicul Vilcii, 1937. A. Sacerdoteanu, *Constantin Brîncoveanu și cîitorii sale din Oltenia*. „Mitropolia Olteniei”, XVI, nr. 9—10, 1964, p. 708—727.

¹⁷ Al. Ștefulescu, *Polovragii*, Tirgu-Jiului, 1906. Idem, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909.

¹⁸ Al. Odobescu, *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, în „Revista română”, I, 1861, p. 703—742, 807—830; II, 1862, p. 107—120. Idem, *Antichități eclesiasitice-Bistrița*, „Buletinul Instrucțiunii Publice”, 1865—1866, p. 137—143. Idem, *Arnota*, „Atheneul Român”, II, 1869, p. 11—21. Idem, *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, I, 1908, p. 101—103.

¹⁹ A. Sacerdoteanu, *O hotărnicie a mănăstirii Arnota*, în „Revista Istorică”, XXIII, 1937, p. 8—10. Idem, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița-Olteană*, în „Mitropolia Olteniei”, XVIII, 1966, p. 477—509. Stelian Metzulescu, *În jurul unui ctitor bisericesc*, în „Glasul Bisericii”, XVIII, 1959, p. 657—672, (Barbu-Pahomie Craiovescu și Salomia). Gabriel Cocora, *Știri despre existența unei școli acum o sută de ani*, în „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, p. 60—61.

amănunte. Consultând listele publicațiilor lor, dăm peste o seamă de cataloage și inventare, în care sînt descrise documente și fonduri²⁰. Astfel Inventarul Arhivelor Statului din 1939, ne dă indicații pentru mii de documente vechi ale mănăstirilor amintite și ale Ministerului de domenii, care le-a administrat moșiile după secularizare și în legătură cu împrăștiarile țărănilor, documente care au ajuns să se păstreze în arhiva generală. Încheiem astfel studiul nostru de bibliotecă și putem trece la munca în arhivă.

Ajuns în arhivă, constatăm că informațiile culese de noi din tipărituri sînt prea puține, față de ce ne arată inventarele diferitelor fonduri de arhivă. Le vom cerceta pe rînd, luînd note de fiecare document cu cota lui precisă.

După aceea se solicită pe baza formularelor sălilor de studiu, custozilor, materialele dorite. Arhiviștii ni le servesc după indicațiile pe care le-am scos din inventare. Sînt greu de consultat. Unele documente sînt scrise în slavonește, altele în grecește și în românește cu slova cirilică, iar cele mai noi au o ortografie destul de greu accesibilă. Le parcurgem cu ajutorul cunoștințelor paleografice, lingvistice și altele, ce am căpătat deja. După cercetare constatăm cu uimire cît de multe informații am mai găsit peste cele aflate deja în colecțiile tipărite, toate privitoare direct la satele comunei Costești.

Prin amabilitatea arhiviștilor de la București mai aflăm că documente asemănătoare mai sînt și la Arhivele Statului din Craiova și din Rîmnicul-Vîlcei. E obligator să mergem și acolo. Nici nu trebuie să ne gîndim să facem altfel. Vom mări astfel și mai mult volumul informațiilor noastre²¹.

Informația de teren. Arhiviștii vîlceni ne spun că știu a mai fi documente la unii oameni din sat, dar e greu de spus la care și ne recomandă să facem încercarea de a le afla. Trebuie deci să facem munca de teren.

Ajuns în comună, posibilitățile de documentare se înmulțesc și îmbracă forme mai variate decît cele la care ne gîndisem.

Cea dintîi informație pe care o căpătăm se referă la documentele arheologice descoperite în mijlocul satului Feregile. Stațiunea a fost semnalată profesorului Sacerdoțeanu de preotul satului C. Constantinescu, iar

²⁰ Lucrări științifice arhivistice în acest sens au apărut mai multe: în problema noastră interesează mai ales: *Inventarul Arhivelor Statului* (publicat de A. Sacerdoțeanu), București, 1939. Ion-Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești 1369—1600*, București, 1947. *Indice cronologic nr. 5*, București, 1950 (M-rea. Arnota) și nr. 6, București, 1948 (M-rea Bistrița), toate tipărite de Direcția generală a Arhivelor Statului.

²¹ În depozitul de arhivă de la Rîmnicul Vîlcei vom găsi unele documente adunate chiar din comună. Un mănunchi mai bogat și interesant privind lupta sătenilor pentru pămînt îl formează actele strinse de la Achim Popescu. Ele provin de la bunicul său, Grigore Balotă, care era delegatul cetii Costeștilor și la el se păstrau actele de seamă ale cetașilor. Tot acolo se află de asemenea documente mai noi provenite de la prefectura și tribunalul fostului județ Vilcea, ca și din alte fonduri, cum și starea civilă de după 1831, bine păstrată. La București mai sînt unele materiale dăruite de A. Sacerdoțeanu.

acum se fac săpături sistematice. Civilizația aparține epocii fierului și este dintre cele mai caracteristice²².

Încă cu mulți ani în urmă se mai semnalase o urnă funerară hallstatiană în altă parte a satului, care a fost studiată și publicată²³.

Unii locuitori din sat ne atrag atenția asupra mănăstirilor amintite, pe care ne grăbim să le vizităm și să mai căutăm material privitor la satele comunei. Însă, din punctul nostru de vedere, atenția ne e prinsă de schiturile și bisericile sătești: Vărățici, Țigănia, Păpușa, Pietreni, Ciorobești, Grămești, Secături și Grușetu²⁴. A mai fost una la Munteni, pe care a surpat-o rîul cu peste o sută de ani în urmă.

Mai găsim în comună și unele arhive la Sfatul popular, 3 parohii, 3 școli — din care două de 8 ani —, dispensar, cooperativă și altele.

La Bistrița a fost și școală de ofițeri. Se zice că aci a învățat și mareșalul Averescu. Spun bătrînii satului, că între tinerii elevi în uniformă și femeile satului a fost un oarecare comerț. Mai pe urmă a fost și seminar teologic, care s-a mutat apoi la Rîmnic. Trebuie să căutăm date mai precise despre aceste chestiuni, care au adus schimbări importante în comună.

Cu vreo optzeci de ani în urmă, popa Matei Grigorescu și-a dat seama că în sat sînt ape minerale bune pentru băi și s-a străduit să facă o instalație balneară primitivă. Și băile au prins. Le mergea vestea mai ales că vindecă bolile de femei. Mai pe urmă, nepoții lui popa Matei, ajunși lefegii, au dat dezvoltare acestor băi, modernizîndu-le. Azi fac parte din exploatarea importante ale Sfatului popular.

În satul Bistrița a fost și o mai veche exploatare forestieră, care acum s-a mutat la Băbeni. Vom căuta arhiva acelei exploatare și cum se reflectă activitatea ei în arhiva ocolului silvic Horezu, sau mai departe la regiunea silvică și în arhiva Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

Acum în satul Bistrița și pe Țirsa e un mare șantier pentru exploatarea pietrii de var, necesară Combinatului chimic de la Govora. Vom

²² Necropola de la Feregile a fost săpată de Alexandru Vulpe, asupra căreia a publicat comunicările: *Cimitir din prima epocă a fierului la Feregile*, în „Materiale și cercetări arheologice”, V, 1959, p. 363—370. *Săpăturile de la Costești-Feregile*, ibidem, VI, 1959, p. 237—246; *Uoprosi v sveazi c končom rannejeleznogo veka v cvete raskopok v Feridjele*, în „Dacia”, N.S. IV, 1960, p. 181—199; *Săpăturile de la Feregile*, în „Materiale și cercetări arheologice” VII, 1961, p. 219—224. Vezi și idem, *Traci și iliri la sfîrșitul primei epoci a fierului în Oltenia*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, XIII, 1962, nr. 2, p. 307—321.

²³ D. Berciu, *O descoperire arheologică la Feregile, jud. Ulcea*, în „Revista Arhivelor”, V, 1, 1942, p. 219—221.

²⁴ De o deosebită importanță e biserica de lemn din Grămești, clădită de mitropolitul Ștefan în anul 1664. Sînt și cîteva cruci vechi. Inscricțiunile și însemnările de pe cărți vechi, ce s-au mai putut aduna, au fost publicate de A. Sacerdoțeanu, *Inscricții și însemnări din Costești-Ulcea*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, XXVIII, 1935, p. 97—109. Dar mai sînt altele mai noi, care trebuie de asemenea adunate de pe la răsucruci, punți, fîntîni și cimitire. Biserica din Vărățici a fost dărîmată acum cîteva ani pentru recuperarea lemnului de stejar, cînd a dispărut și inscripția. Pomelnicile unora din aceste biserici au fost tipărite: A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul bisericii Grușetu din Costești-Ulcei*, în „Arhivele Olteniei”, XII, 1933, p. 44—46 și 92—105 (și extras). Idem, *Pomelnicul bisericii Ciorobeștii din Costești-Ulcea*, ibidem, p. 242—247. Idem, *Pomelnicul bisericii din satul Costești raionul Horezu*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, p. 238—256. Idem, *Pomelnicul bisericii din satul Vărățici*, ibidem, XVII, 1965, p. 458—466. Idem, *Raport despre starea actuală a monumentelor istorice din comuna Costești, județul Ulcea*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, XXX, 1937, p. 46—47.

căuta să aflăm cât mai multe date despre această creație a regimului nostru democrat popular, care va schimba cu desăvârșire fața satului.

Cercetarea noastră continuă cu privire la componența satului, oameni și familii, toponimie și onomastică, credințe și obiceiuri, tradiții și folclor.

Culegem întâmplări, ca de pildă cearta sătenilor cu egumenul Vasile de la Bistrița, de l-au tăiat cu securile la poarta mănăstirii, pe valea ce-i poartă numele. Sau divergențele călugărilor cu boierii Cucești și cum au tăiat cozile vitelor unora prinse pe moșia celorlalți, ori cum după ospățul la un botez, a murit popa Grigore Bălintescu²⁵. Sînt de cules și legende²⁶.

Astfel pe teren, după multe drumuri și discuții cu oamenii de toate vîrstele, ajungem să cunoaștem satul și tot ce se știe acolo despre trecutul și prezentul său. Culegem astfel mai mult material documentar decît ne-am fi putut aștepta²⁷. Și el se va înmulți cînd vom da de urma arhivelor întreprinderilor, de a căror existență am aflat pe teren.

Pe măsură ce materialul documentar creștea, a crescut și numărul pozițiilor de studiat, fixate în planul nostru inițial. Acum e timpul să-l definitivăm, ca să putem trece la clasarea materialului, în vederea redactării monografiei.

Planul final al lucrării. Iată schema finală a planului, care ne va călăuzi la redactare :

COSTEȘTI. Monografie istorică.

- I. Descrierea comunei : 1. Așezarea geografică ; 2. tipul comunei ; 3. compunerea ei (sate, cătune, părți) ; 4. toponimie.
- II. Istoricul comunei : 1. Vechimea satului, cea dintîi atestare scrisă despre un sat din comună, cum s-a alcătuit comuna. 2. Oameni, familii și cete, evoluția demografică. 3. Regimul social în trecut. 4. Instituții și așezăminte vechi. 5. Întîmplări importante din trecutul comunei. 6. Onomastic.
- III. Regimul agrar : 1. Vechiul regim agrar. 2. Regimul agrar în perioada împrăștiării burghezo-moșierești (1864—1922). 3. Regimul agrar după 1945.
- IV. Antropologia comunei. Tipuri de oameni și filiația lor.
- V. Etnografia și folclorul comunei : port, mobilier, industrie casnică, jocuri, etc.
- VI. Documente : tradiția istorică, tradiția folclorică, izvoare scrise, urme ale culturii materiale.
- VII. Glosar local.

²⁵ I s-au întors mațele de scirbă, fiindcă era obiceiul ca fiecare mesean să aibă în strachină o găină, iar gazda i-a servit popii una din care uitase să scoată măruntaiele și cînd a desfăcut-o i-a venit rău de mirosul greu ce-l degaja. Nici celorlalți comseneni nu le-a fost cu bine.

²⁶ Cum este cea privitoare la stîncă Piatra Dragnei.

²⁷ Unele documente au fost culese și publicate de A. Sacerdoțeanu, *Acte referitoare la comuna Costești, plasa Horez, județul Vîlcea*, în „Arhivele Olteniei”, VII, 1928, p. 304—305. Idem, *Un document slavo-român*, în „Revista istorică”, XIV, 1928, p. 160—163. Idem, *Două acte hațegane și unul vîlcean*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, tom. XVII, 1935—1936, p. 215—225. Idem, *Acte grămeștene din Costești-Vîlcea*, în „Revista istorică”, XXII, 1936, p. 331—337. Vezi și Pr. Ioan S. Constantinescu, *Cîteva acte din Costești-Vîlcea*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1946, p. 167—177.

Am dat aici numai capitolele principale. Materialul documentar cules ne va arăta câte subdiviziuni și paragrafe vor mai putea figura în plan. Atragem atenția că chiar în timpul redactării se întâmplă să mai adăugăm unele, spre a face o legătură mai bună sau să limpezim o chestiune obscură.

Materialul cules se clasează în raport cu planul. E de notat că unele materiale pot fi întrebuințate de mai multe ori sub diferite aspecte. Trebuie să fim atenți la acest lucru, indicînd totul prin fișa de trimitere. Îndată ce am redactat un capitol, materialul ce urmează să mai fie folosit se redistribuie.

În cap. VI. nu trebuie să ne gîndim la publicarea întregului material documentar aflat. Tot ce a mai fost tipărit se elimină de la sine. Dacă am făcut controlul cu originalele respective și am constatat greșeli, facem rectificările necesare în text la locul unde folosim acea informație. O parte din materialul inedit o folosim parțial și facem trimitere la depositul unde se află documentul. Publicăm însă un număr oarecare de documente inedite importante, care numai în întregul lor ne dau atmosfera istorică pe care am descris-o în text.

Tot ce am cules de pe teren, cuvinte, nume, proverbe, legende, tradiții, inscripții și însemnări, se reproduc integral. Dacă le vei mai căuta în anul următor, nu le vei mai găsi pe toate.

Încheiem aici puținele îndrumări teoretice și aplicative pe care le-am socotit necesare. Dar pe lângă altele, căci „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii (ci) îmbogățesc și eu întunecata zare cu largi fiori“ (Blaga), se mai cuvine să fie arătat ceva, ca ultim sfat.

Sfatul din urmă. Unii începători sînt înspăimîntați de sarcinile cărora trebuie să le facă față, ca să poată face un studiu de istorie. Teoria în ansamblu îi sperie, iar munca de informare și culegere îi derutează. Mai mult încă. Pe măsură ce adună datele au impresia că le lipsește legătura dintre ele și că nu pot duce la încheierea unui tot organizat. Informațiile sînt amestecate, uneori abia sesizabile, mai totdeauna dezorganizate și nu rareori par de necrezut sau de-a dreptul false. Aceeași impresie le rămîne chiar cînd cred că au încheiat strîngerea materialului. Trebuie să spunem răspicat că aceasta e o impresie falsă.

E posibil ca informația noastră și materialul adunat să nu corespundă în întregime dorințelor sau speranțelor cu care am pornit la lucru. Nu încapă însă nici o îndoială că el poate servi totuși la ceva: arată unele aspecte și rezolvă o seamă de probleme, care rămîn cîștigate pentru știință. Să nu uităm că aceea ce construim într-un moment dat corespunde posibilității de documentare din acel moment.

În măsura în care căpătăm mai multă experiență și cunoștințele noastre de istorie generală ne lărgesc orizontul, datele nu ni se mai par izolate, ci contribuie cu certitudine la alcătuirea întregului pe care îl dorim. Analogia nu trebuie deci să lipsească nici istoricului, care o va folosi cel puțin ca metodă de lucru sub formă ipotetică. Este posibil ca într-o bună zi să apară documentul care să i-o confirme, și atunci importanța studiului său crește, sau să i-o infirme, cînd studiului său îi rămîne meritul de a fi pus în discuție o problemă care trebuia să fie lămurită.

Cum redactăm? Depinde de fiecare. Nu e locul să dăm sfaturi în această privință. Numai unul este necesar: după redactarea totală se citește și se recitește totul cu grijă și se îmbunătățește rînd pe rînd limba, stilul și chiar compoziția.

Fără îndoială că nu trebuie să facem din lucrarea noastră neapărat o operă literară. Însă o exprimare clară, un stil ales și curgător, o prezentare de fapte cât mai logică, măresc frumusețea studiului și lectura lui devine plăcută pentru cititor. Nimic din ce este adevărat, interesant și atrăgător, nu trebuie să-i fie străin istoricului. Metoda lui de investigație, de lucru și de redactare îl face apt pentru atingerea acestui țel. Astfel istoria poate fi o artă.

Dacă cei care se dedică studiilor istorice vor găsi un sprijin în paginile precedente, prin care să înlăture neîncrederea în posibilitățile lor de realizare și teama că le lipsește materialul, atunci ele și-au ajuns scopul. Dar cel care le-a scris nu ezită să adauge, din proprie experiență, că e mai ușor să sfătuiești decât să făptuiești.

R É S U M É

L'auteur montre systématiquement le degré des recherches dont on doit tenir compte pour rédiger un travail à caractère historique dès que le thème a été fixé. Les instructions parlent premièrement des moyens de travail qui rendent possible l'information préalable directe, indirecte et spéciale.

Par ces moyens on obtient les connaissances aperceptives. On doit exemplifier la technique des éditions de documents et la technique des études historiques. On doit montrer la voie à suivre et la manière de résoudre les problèmes nouvellement apparus sur le parcours du travail.

Pour mettre en évidence la méthode de travail, on l'applique au sujet : *Monographie d'un village*.

Les degrés des recherches et des résultats de cette méthode sont : a) La formation d'un plan de travail provisoire ; b) L'assemblage du matériel documentaire dans la bibliothèque, dans les archives et sur le terrain ; c) La rédaction du plan final de la monographie et finalement, d) La rédaction de l'étude. On remarque que les difficultés rencontrées au cours du travail, ne doivent pas décourager les chercheurs.

Le but de cet article informatif sur la méthode de l'étude historique, est de servir comme guide pratique pour tous ceux qui désirent approfondir les recherches historiques.

CODICELE LATINE MEDIEVALE DIN BIBLIOTECA LUI TIMOTEI CIPARIU

SIGISMUND JAKÓ

Astăzi avem deja perspectiva să putem aprecia, izolat de activitatea filologică, rolul pe care T. Cipariu, cel din urmă reprezentant creator al „Școlii ardelenae”, l-a avut în istoria bibliofiliei române. În pasionatele polemici de odinioară, cu privire la căile și la modul formării limbii române literare unitare, timpul și-a spus de mult cuvântul hotărâtor — și l-a spus împotriva părerilor lui Cipariu. Dar respingând punctul de vedere pe care l-a susținut el în această polemică, s-a așternut parcă, pe nedrept, și un fel de vâl al uitării asupra faptului că în persoana lui Cipariu trebuie să vedem pe cel care a înjghebat cea mai de seamă bibliotecă științifică particulară românească din secolul trecut¹. Din strădania sa de o viață întreagă făcută cu mari sacrificii materiale, urmașii au apreciat doar achizițiile sale de manuscrise orientale². Și cercetarea științifică i-a rămas datoră pînă astăzi cu evaluarea obiectivă a colecției pusă de el în slujba intereselor științifice și a mișcării naționale românești din vremea lui³.

În prezentarea de față dorim să atragem atenția doar asupra codicelor latine medievale, din biblioteca lui T. Cipariu, făcîndu-le cunoscute cercetătorilor științifici în speranța că prin aceasta vom îmbogăți portretul lui de savant, cu o trăsătură nouă. Căci azi, în afară de bibliotecarii care administrează aceste valori abia cîțiva cercetători de specialitate mai știu, că biblioteca lui Cipariu nu conține numai curiozități orientale, ci și prețioase manuscrise apusene, în număr apreciabil, între ele găsindu-se și codice latine cu o vechime de cinci-șase sute de ani, care vor suscita desigur interesul cercurilor largi de cercetători, întocmai ca și manuscrisele orientale.

Cipariu făcea parte dintre acei bibliofili, a căror activitate de colecționar era strîns legată de activitatea de cercetare⁴. Condițiile vieții sale de provincie l-au obligat să-și înzestreze biblioteca cu toate izvoarele și instrumentele auxiliare care îi erau necesare în activitatea sa științifică. Iar din concepțiile lingvistice „latiniste” ale lui Cipariu a izvorât în mod firesc interesul său față de codicele latine medievale. Din lucrarea sa intitulată *De re litteraria Ualachorum* se poate constata că T. Cipariu nu a

¹ Cf. S. Jakó, *Formarea bibliotecii lui T. Cipariu* (ms).

² Cf. M. Guboglu, *Manuscrisele și tipăriturile orientale din fondul „T. Cipariu” al bibliotecii filialei din Cluj a Academiei*, în „Limba și literatura”, III, 1957, p. 147—167; Y Goldenberg, *Preocupările de arabistică ale lui T. Cipariu*, în „Analele Universității București, Științele sociale — Filologie”, IX, 1962, nr. 25, p. 475—489.

³ S. Jakó, *Bibliofilia lui T. Cipariu*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967 (în curs de apariție).

⁴ Ibidem.

acceptat părerea lui D. Cantemir, potrivit căreia poporul român a trecut doar în secolul al XV-lea de la scrierea latină la cea chirilică. El a presupus însă că încă în perioada premergătoare formării alfabetului chirilic, cultura română a avut monumente scrise și că acestea ar fi putut fi scrise cu caractere latine⁵. De aici—potrivit concepției lui Cipariu—paleografia medievală latină ar fi putut oferi și ea învățăminte în privința începuturilor limbii scrise și a culturii scrierii române. Tocmai din acest motiv, precum și în vederea creșterii importanței colecției sale, el a simțit nevoia să-și înzestreze biblioteca și cu monumente paleografice latine medievale.

Prima întrebare la care trebuie să se răspundă, cu prilejul prezentării codicelor latine medievale ale bibliotecii Cipariu, se pune în legătură cu data de când a început el să achiziționeze codice latine. Întrucât corespondența lui Cipariu, însemnările lui cu privire la biblioteca sa ni s-au păstrat doar cu foarte multe lipsuri și pentru că nici pe cărți nu a notat în mod sistematic data achiziționării astăzi nu mai putem răspunde la întrebare decât cu aproximație. Menționăm că Cipariu și-a însemnat piesele din colecție achiziționate pînă în jurul anului 1838 cu notarea numelui și a numărului curent⁶. În cazul cînd el a întocmit concomitent cu această operație și o listă a cărților sale, aceasta nu ni s-a păstrat. De aceea astăzi nu cunoaștem bine cel mai timpuriu fond al bibliotecii sale. Cu toate acestea se poate afirma aproape cu certitudine că în această perioadă Cipariu încă nu era preocupat de achiziționarea codicelor latine medievale. Nu a putut ajunge la aceste codice nici cu ocazia cumpărării celor aproape o mie de volume, în jurul anului 1837, din succesiunea episcopului reformat din Transilvania, Ioan Bodola (m. 1836)⁷. Nu se găsește vreo urmă asupra manuscriselor latine medievale nici în lista nedată și neterminată a bibliotecii sale, pe care Cipariu a întocmit-o — probabil în cursul anilor 1845—1846 — cu prilejul noii sistematizări impuse de incorporarea cărților lui Bodola și a achiziționărilor din străinătate, acum de mari proporții⁸. Nu pomeneste de pierderea unor asemenea valori nici în corespondența purtată în scopul redobîndirii cărților sale împrăștiate în 1848-49, nici în însemnările sale întocmite încă în toamna anului 1849 asupra pierderilor suferite de colecția sa și nici în articolul său scris ulterior despre distrugerea colecției⁹.

Chiar dacă putem afirma cu destulă tărie că înainte de 1848-49 Cipariu nu a colecționat codice latine medievale, pare totuși foarte verosimil, că antecedentele acestui interes care apare în cel de al șaselea deceniu al secolului, își au rădăcinile în deceniul precedent.

Cipariu dispunea deja de o colecție considerabilă de manuscrise orientale, cînd în anul 1842 prin cumpărarea succesiunii decedatului dr. Vasile Pop a făcut primul pas spre colecționarea izvoarelor manuscrise ale istoriei românilor, și în special ale istoriei românilor din Transilvania¹⁰. Miezul

⁵ *Annales gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis*, Blasi. 1858, p. 6—9.

⁶ S. Jakó. *Formarea bibliotecii lui T. Cipariu* (ms.).

⁷ „Arhivă pentru filologia și istoria”, 1870, p. 669.

⁸ Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Mss. rom. nr. 135.

⁹ Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Arh. T. Cipariu, nr. 1228, 1426, 1427, 2307—2308; 2966, 3400, 3414—3416, 3433 „Arhivă”, 1870, 669—671.

¹⁰ S. Jakó, *Bibliofilia lui T. Cipariu*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967.

colecției lui V. Pop îl constituiau documentele românești, scrise cu litere chirilice, cumpărate de la boieri refugiați în anul 1821 din Țara Românească la Brașov, sau și alte documente chirilice intrate nu știm pe ce cale în patrimoniul decedatului. Puteau să se găsească însă în această colecție și unele izvoare cu caractere latine privind istoria Transilvaniei, care l-au putut determina pe Cipariu să-și extindă activitatea de colecționar și asupra manuscriselor latine. Abia s-ar putea explica altfel faptul că în 1845 sau 1846 — alături de Iosif Kemény pe atunci cel mai cunoscut colecționar din Transilvania — și Cipariu și-a cumpărat un număr mare de manuscrise latine la vânzarea publică din Aiud a renumitei biblioteci Szathmáry-Papp¹¹. În 1847 el achiziționează pentru biblioteca sa, prin anticarul clujean Paul Burian, valoroasa colecție de manuscrise a lui Nicolae Cserey, cunoscut pentru inclinațiile sale literare care decedase cu trei ani în urmă¹². Această colecție care cuprindea mai ales manuscrise privind probleme de istoria dreptului, de drept și istorie prezenta pentru Cipariu o deosebită valoare în luptele purtate în dietă și în presă pentru drepturile românilor. Mai amintim și achiziționarea manuscriselor latine cu același caracter ca și cele pomenite mai sus provenite din colecția juristului Vasile Vajda de Glod (m. 1834), precum și altele obținute de la alți cărturari¹³. Răsfoind „Organul Luminării”, constatăm cât de viu a început să fie interesul savantului redactor încă din 1847 față de problemele de paleografie și de codicologie latină. Chiar din primele numere el își informează cititorii despre lucrarea lui Massmann cu privire la descifrarea tabelor cerate din Transilvania, în legătură cu cercetările făcute asupra palimpsestelor din Italia cât și despre alte rezultate ale codicologiei. Tot în acest timp el încearcă să-l ajute pe Augustin Ötvös în depistarea scrisorilor cifrate ale principilor Transilvaniei¹⁴.

Pasiunea lui de colecționar de manuscrise, studiile sale istorice și lingvistice, precum și informația reclamată de lupta dusă pentru egalitatea în drepturi a românilor, au trezit încă înainte de 1848 interesul lui Cipariu față de monumentele scrise în limba latină ale evului mediu. Dar impulsul hotărâtor pentru colecționarea lor i l-au dat probabil impresiile culese de la bibliotecile vizitate cu ocazia călătoriilor sale în apus.

Cipariu a ajuns pentru prima dată la Viena în vara anului 1838, dar numai pentru o scurtă vizită¹⁵. Totuși legăturile sale cu marile biblioteci ale capitalei imperiale și cu bogatele sale anticariate care ofereau în cantități mari și relativ ieftin tot felul de rarități bibliofile, au început să se stabilească de la această dată. Chiar dacă atunci nu i s-ar fi oferit lui Cipariu prilejul să viziteze și biblioteca imperială, din însemnările sale orientalistice rezultă că, în timpul călătoriei la Viena din anul 1845 — când a stat din primăvară pînă toamna — el a studiat și la această bibliotecă¹⁶. În interesul studiilor sale codicologice Cipariu a vizitat în mai-august 1850

¹¹ Idem, *Formarea bibliotecii lui T. Cipariu* (ms.).

¹² Ibidem; Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România; Arh. T. Cipariu, nr. 2112.

¹³ Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Mss. lat. Nr. 92—94, 105, 178.

¹⁴ „Organul Luminării”, 1847, „p. 3—4, 56, 88, 160.

¹⁵ S. Jakó, *Bibliofilia lui T. Cipariu* în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967.

¹⁶ Ibidem.

bogatele colecții de manuscrise de la Berlin, Halle și Gotha¹⁷. Din însemnările sale rezultă că și în aceste localități a studiat, în primul rând, manuscrise orientale. Dar cercetarea acestor biblioteci bogate și în codice latine medievale, nu puteau să nu aibă efect asupra lui Cipariu, după cum nu au rămas fără urme nici cercetările făcute în biblioteci, cu prilejul călătoriei de studii din toamna anului 1852, în Italia de nord. Din scrisorile sale publicate în „Gazeta Transilvaniei” despre această călătorie din urmă, rezultă impresia pe care a produs-o asupra eruditului bibliofil din Blaj vizitarea bibliotecilor italiene și îndeosebi a minunatei colecții de manuscrise păstrată la biblioteca Ambrosiană din Milano¹⁸.

Vizitele și cercetările făcute la bibliotecile din străinătate i-au arătat lui Cipariu în ce direcție trebuie să-și îndrepte atenția în ce privește achizițiile sale pentru ca biblioteca lui să poată fi considerată într-adevăr ca un atelier științific reprezentativ al românilor din Transilvania. Căci potrivit concepției timpului fără codice medievale, manuscrise, incunabule, rarități tipografice nici o bibliotecă nu putea conta să fie apreciată corespunzător în cerul cercetătorilor științifici. Dat fiind că viața culturală maghiară și săsească din Transilvania dispunea deja de asemenea centre documentare reprezentative, arsenalul științific al românilor din Transilvania, care se luptau pentru egalitatea în drepturi — după concepția lui Cipariu — nici în această privință nu putea rămîne în urmă față de cel al celorlalte două națiuni.

Studierea bibliotecilor din străinătate l-au făcut pe Cipariu să înțeleagă cerințele epocii, iar numărul mare de manuscrise și cărți oferite de anticariatele din Viena l-au convins că aceste cerințe pot fi realizate chiar și cu mijloacele sale materiale. De altfel anii celui de al șaselea deceniu din secolul trecut pot fi socotiți ca perioada de aur a colecționărilor de cărți, în fostul imperiu habsburgic¹⁹. Manuscrise vechi, codice, incunabule, rarități, curiozități își schimbau stăpînii în cantități mari și relativ ieftin, în primul rând prin anticariatele din Viena. Cipariu a recunoscut minunata ocazie ivită în acest fel cu prilejul șederilor sale mai îndelungate la Viena și s-a străduit s-o folosească, spre a ridica valoarea colecției sale deasupra posibilităților provinciale oferite de piața de cărți din Transilvania. Acum, respectiv în anii imediat următori încetării deselor sale călătorii la Viena (1856), a început probabil Cipariu să cumpere manuscrise latine medievale. Dar această direcție luată de achizițiile sale a durat relativ scurt timp, poate cel mult pînă la mijlocul celui de al șaptelea deceniu. Adică pînă cînd țelurile sale științifice au eșuat, pe rînd și pînă cînd și-a dat seama că dezvoltarea bibliotecii sale într-o colecție reprezentativă a românilor din Transilvania — în condițiile editărilor de cărți în capitalism — depășește posibilitățile unei singure persoane.

Pe baza celor expuse, chiar în lipsa unor informații mai directe, se poate afirma cu destulă certitudine că Cipariu, prin folosirea relațiilor pe

¹⁷ Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Arh. T. Cipariu, nr. 2168, 2169; Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Mss. orient. nr. 83, 103.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, 1852, nr. 75, 76, 86. Cf. I. Breazu, *Timoteiu Cipariu și Italia*, în „Studii literare”, II, 1943, p. 209—210.

¹⁹ Makkai László, *Könyvek — gyűjtők — könyvtárak*, (Cărți — colecționari — biblioteci), în „Magyar Könyvszemle” (Revista maghiară de bibliologie), LXII, 1938, p. 294—296.

care și le-a făcut cu ocazia călătoriilor sale în străinătate, și-a achiziționat și codice latine medievale, în primul rând, de la anticariatele vieneze. Disponem însă de date concrete numai în privința intermediarilor a două volume. Știm dintr-o factură care ni s-a păstrat că în decembrie 1856 el și-a comandat de la anticariatul din Viena al lui Johann Schratt²⁰ două codice de hîrtie dintre care unul cuprindea opera lui Cicero. *Somnium Scipionis Africani* (Nr. 8), iar celălalt pe cea a lui Bocaccio, *De claris mulieribus* (nr. 9), pentru suma de 9 florini austrieci. Proveniența inițială a celorlalte codice ale sale fac verosimilă achiziționarea lor de asemenea de pe piața de cărți din Viena, unde s-au acumulat monumentele scrise ale celor mai diferite provincii din monarhia habsburgică de odinioară. Astfel chiar în colecția lui Cipariu pe lângă piese din nordul Italiei (nr. 4, 11) se găsesc volume provenite din teritoriile germane sudice și apusene (nr. 5, 6, 7, 12, 13), din Saxonia (nr. 2), Silezia (nr. 10) și din Ungaria (nr. 9).

Urmărind peregrinarea acestor volume atragem atenția asupra unor momente, care pot înlesni străduințele cercetătorilor din străinătate depuse pentru depistarea fragmentelor provenite din unele biblioteci dispersate odinioară. Puțini ar fi putut bănuși că unul din codicele vestitei biblioteci dispersate, ale mănăstirii benedictine din Erfurt și-a găsit adăpostul definitiv în colecția lui Cipariu (nr. 2)²¹. La începutul secolului al XIX-lea acest volum a aparținut fondului de cărți al bibliotecii castelului din Beyernaumburg al familiei Bülow²². Atunci cînd în 1836 această bibliotecă a fost vîndută prin licitație publică, iar din comorile bogatei sale colecții de manuscrise și-au luat partea diferite colecții europene, apoi americane, se pare că acest volum a fost cumpărat de pomenitul anticar Schratt. Cipariu a putut achiziționa de aci codicele, în jurul anului 1856.

În biblioteca lui Cipariu au mai ajuns mai multe volume din colecția de manuscrise a profesorului dr. Georg Heinrich Moser (m. 1858), rectorul liceului din Ulm. Această bibliotecă, de 15 mii de volume, a binecunoscutului filolog-clasic era renumită prin bogăția ei deosebită în diferitele ediții de texte a creațiilor literaturii latine clasice. Scriitorul preferat al lui G. H. Moser, Cicero, operele căruia le-a și tradus în limba germană era reprezentat în biblioteca sa prin nu mai puțin de 50 de ediții diferite²³. Biblioteca lui Cipariu constituie o mărturie că Moser s-a străduit să-și achiziționeze și copiile manuscrise din evul mediu ale clasicilor latini și mai ales ale lui Cicero. Pe lângă cele două codice Cicero (nr. 5, 6) a mai putut ajunge în biblioteca lui Cipariu, din colecția lui Moser, și volumele cuprinzînd panegiricile latine (nr. 7). Se pare că Cipariu a cumpărat acest

²⁰ Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Arh. T. Cipariu, nr. 1917.

²¹ P. Lehmann, *Handschriften des Erfurter Benediktiner-Klosters St. Petri*, în „Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens“, XLIII, 1925, p. 14—31, XLIV, 1926, p. 89—91; J. Theele, *Handschriften des Benediktinerklosters St. Petri zu Erfurt*, în „Beihfte zum Zentralblatt für Bibliothekswesen“, XLVIII, 1920; W. Schum, *Erfurter Handschriften in auswärtigen Bibliotheken*, în „Mitteilungen des Vereins für die Geschichte und Altertumskunde von Erfurt“, IV, 1873, p. 253.

²² *Bibliotheca Büloviana d.i. systematisches Verzeichnis der zum Nachlasse des verstorbenen Herrn Stiftsregierungsraths F. G. v. Bülow... gehörigen... Sammlung von Büchern und Handschriften*, Sangerhausen, 1836; Lehmann, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*, München, 1928, II, 228.

²³ *Allgemeine deutsche Biographie*, Leipzig, XXI, 1885, p. 371—372.

codice — împreună cu alte tipărituri prețioase (de exemplu nr. 5336, 26690) — după anul 1858, adică în anii următori morții lui Moser.

Dintre cărțile prețioase a unor biblioteci apusene, ajunse pînă la noi merită să mai fie amintite cele provenite din biblioteca medievală a prepoziturii premonstrantense sau a catedralei episcopale din orașul elvețian Chur (nr. 13), a mănăstirii chartreuse din Strasbourg (nr. 12) și a mănăstirii dominicane din Verona (nr. 14). Înaintea lui Cipariu proprietarul amintitului volum Bocaccio (nr. 9) a fost probabil cîva timp cunoscutul colecționar de la începutul secolului al XIX-lea, Nicolae Jankovich. Nu se poate afirma cu toată certitudinea despre nici un volum al colecției blăjene, că ar fi de proveniență ardeleană. Ne-am putea gândi la o origine locală doar în legătură cu un codice de psalmi (nr. 3), dar nici presupunerea aceasta nu se poate susține în mod categoric.

Din cele de mai sus rezultă că Cipariu — spre deosebire de colecționarii ardeleni din secolul al XVIII-lea²⁴ — a trebuit să-și adune piesele corespunzătoare profilului bibliotecii sale și planurilor proprii științifice, nu dintr-o colecție unitară, formată istoricește, ci din fragmente de proveniențe diferite. Astfel, fiecare piesă a acestei colecții de codice este o mărturie a intenției și voinței colecționarului, care, în orașul de pe malul Tîrnavei, la Blaj, a vândut aceste monumente ale culturii scrierii latine din Europa medievală, cu loc de origine atît de variat, într-o singură unitate bibliotecărească.

Colecția de codice medievale a lui Cipariu se caracterizează prin faptul că în ea literatura clasică latină este reprezentată relativ bine. Și trebuie să accentuăm acest lucru în chip deosebit, pe de o parte pentru motivul că e vorba de biblioteca unui savant clerical, iar pe de altă parte pentru că în ce privește codicele medievale ale bibliotecilor noastre din țară numărul volumelor care conțin texte de literatură antică este infim față de monumentele liturgico-teologice care predomină în acest material. În colecția de codice a lui Cipariu, care numără 14 piese, se găsesc mai multe texte literare latine, decît în colecția de manuscrise a Batthyaneumului de la Alba Iulia, care se mîndrește cu aproape 300 de volume și în Biblioteca Brukenthal, care cu cele 54 codice latine păstrate stă pe locul al doilea în țară, luate împreună²⁵.

Dintre autorii textelor păstrate în colecția Cipariu și care se pot identifica. 12 reprezintă literatura antică (unii reprezentanți chiar cu mai multe opere). Aceștia sînt următorii: M. T. Cicero, Q. Horatius Flaccus, C. Plinius Secundus, Fabius Laurentius, Marius Victorinus, Aelius Donatus, Aristoteles, Latinus Pacatus Drepanius, Claudius Mamertinus, Nazarius, Eumenius, Macrobius Ambrosius Aurelius Theodosius, Vegetius. Dacă îi adăugăm la toți aceștia pe Bocaccio, pe Gasparino de Barzizza și pe comentatorul necunoscut din secolul al XV-lea al lui Aristotel și al lui Vegetius, reprezentanți ai perioadei umaniste, precum și cele două codice juridice ale colecției (nr. 10 și 11) putem constata, că Cipariu nu s-a străduit ca în

²⁴ Cf. Varju Elemér, *A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár* (Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia), în „Magyar Könyvszemle“, VII, 1899, p. 156—161.

²⁵ Szentiványi Róbert, *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyányanae*, Szeget, 1958; G. A. Schuller, *Die älteren Handschriftenbände des Baron Brukenthalischen Museums*, în „Mitteilungen aus dem Br. Brukenthalischen Museum“, III, 1933 — VI, 1937; V. Jugăreanu, *Biblioteca muzeului Brukenthal din Sibiu*, București, 1957.

colecția sa să fie reprezentate în mod deosebit creațiile teologice-liturgice care caracterizează mai mult cultura scrisă a evului mediu. Din grupa variată a codicelor liturgice întâlnim în biblioteca sa doar o psaltire, un breviar și o colecție de predici (nr. 3, 4, 14). Din literatura teologică mai veche doar un singur codice oferă texte mai scurte din Augustinus, Ambrosius, Athanasius, Beda Venerabilis, Toma de Aquino și Bonaventura (nr. 1). Scolastica medievală este reprezentată tot numai printr-un singur coligat din scrierile lui Hugo și Richard de S. Victore, Bernard de Clairvaux și Petrus Lombardus (nr. 2). Fragmentul istoriei biblice versificate a lui G. Vettius Aquilinus Iuvencus constituie deja o trecere spre istoria bisericească (nr. 12).

Aceste rînduri introductive nu pot avea rolul de a evalua codicele colecției Cipariu din punct de vedere al istoriei literare și științifice, și de a le stabili locul pe care-l ocupă în transmiterea textelor medievale. Dar pentru cercetătorii noștri desigur va prezenta interes opera lui Bocaccio despre femeile vestite (nr. 9), iar atenția clasicilor-filologi străini a și fost trezită de codicele cuprinzînd panegiricile latine (nr. 7)²⁶. Deși textele din Cicero sînt copii umaniste, relativ tîrzii, totuși și ele par a merita să fie studiate (nr. 5, 6, 8). E foarte regretabil că două volume au ajuns incomplete în biblioteca lui Cipariu. Se pare că în ambele cazuri anticarul a decupat și a valorificat separat cîte o piesă mai valoroasă a coligatului. În acest fel a pornit pe căi separate dintr-un codice (nr. 2) o disertație în legătură cu Platon, iar din celălalt (nr. 14) lucrare rară a magistrului Alanus, scrisă împotriva ereticilor valdensi.

Poate nu sîntem departe de adevăr, dacă afirmăm că T. Cipariu în întocmirea colecției sale de codice latine medievale, a fost condus de scopul, ca prin aceste piese să mărească ponderea științifică a bibliotecii sale, iar în al doilea rînd, ca scrierea acestora să-i servească drept material paleografic ilustrativ în cercetările sale și să-i sprijine punctul de vedere ortografic latinizant. Și codicele amintite mai sus au dat într-adevăr bibliotecii un caracter reprezentativ și în același timp au oferit exemple caracteristice în privința dezvoltării din secolele XII—XVI a scrierii și ortografiei latine. Pe lângă aceste considerente însă Cipariu — după cum am văzut — s-a străduit să adune în primul rînd monumentele literaturii antice. Căci pe acestea el, lingvist latinist, le-a simțit cu mîndrie drept antecedente îndepărtate ale culturii și literaturii române. Ca dovadă că în colecționarea manuscriselor latine Cipariu a fost influențat în mod serios de cercetările sale istorice și de conștiința descendenței romane, ne putem referi și la piesele latine din epoca modernă ale colecției sale de manuscrise (Mss. lat. nr. 91, 103, 106, 120, 225).

În încheiere notăm necesar să prezentăm metoda folosită de noi la descrierea codicelor lui Cipariu. Ne-am străduit în primul rînd, ca descrierile noastre să poată fi folosite atît de cercetătorii din țară cît și de specialiști străini. Am căutat să asigurăm acest lucru prin faptul că, nu am descris volumele exclusiv în limba română, ci potrivit uzanțelor internaționale, în parte în limba latină. Descrierile de mai jos dau informații asupra particularităților externe a volumelor în limba română, iar în privința textului în limba latină. Înrudirea acestor două limbi, asemănarea termenilor tehnici, fac posibil în acest fel, ca din descrierile eșalonate

²⁶ Cf. E. Gallatier, *Panegiriques Latins*, Paris, 1948, I, p. XLI.

în toate cazurile în mod identic, oricine să-și poată obține informațiile care îl interesează.

Descrierea fiecărui codice începe cu cota de bibliotecă actuală și cea mai veche; cu menționarea datei întocmirii codicelui și continuă cu precizarea numelui autorului (respectiv al autorilor). Urmează apoi în aliniat aparte mențiunile cu privire la materialul subiacent al codicelui, dimensiunile sale, extinderea și succesiunea fasciculelor, numerotarea inițială a filelor, erorile în legătură cu acesta și la eventualele descompletări. Descrierea legăturii codicelui, determinarea paleografică a scrierii sale (respectiv a scrierilor, în cazul că au contribuit mai multe mâini), modul ornamentației și enumerarea filelor ornamentate în mod deosebit, identificarea copistului (copiștilor), a provenienței volumului, a proprietarilor de odinioară și în sfârșit a datei când a fost scris se fac în rubricile următoare. Această primă parte a descrierii în cazul codicelor de hârtie e încheiată de determinarea filigranelor și enumerarea eventualei bibliografii referitoare la volum.

Partea a doua, redactată în limba latină, care informează asupra conținutului codicelui dă în toate cazurile numărul acelor file, pe care se află diferitele texte, separate între ele prin număr curent și titlu. Dacă textul apare în manuscris cu titlu, în acest caz acesta este redat în scriere în aceeași formă. Dacă acest titlu reclamă vreo corectură într-o privință oarecare, aceasta se face imediat după forma originală, în paranteze. În caz că din textul original a lipsit titlul respectiv și a trebuit să-l stabilim noi, el este redat între paranteze. Titlul este urmat de așa numitul *incipit*: primele cuvinte ale textului redade între ghilimele. Acesta este despărțit prin litera x de așa numitul *desinit*: cuvintele de încheiere, date între ghilimele separate. Imediat după aceasta urmează, de cele mai multe ori în formă prescurtată, datele bibliografice privind eventualele ediții ale textului. Trebuie însă să menționăm în legătură cu aceasta că referirile noastre privind edițiile vor corespunde cerințelor de a fi complete și la nivelul zilelor noastre doar în măsura în care instrumentele auxiliare ale codicologiei latine din bibliotecile noastre ne-au făcut posibil acest lucru. Sperăm însă că luarea în evidență și prelucrarea științifică a importantului patrimoniu de codice latine medievale ale țării noastre, care poate conta pe interesul internațional, nu va mai întârzia mult²⁷. Condiția preliminară a acestor acțiuni constă însă în procurarea tuturor acelor manuale auxiliare codicologice, fără de care este imposibil să se întocmească repertorii la nivelul epocii noastre despre materialul nostru de cărți manuscrise latine medievale, care se încadrează în vaste corelații internaționale²⁸.

Cipariu a fost primul cercetător român, care a încercat să-și înzeestreze biblioteca cu publicațiile necesare studierii codicelor latine²⁹. Ceea ce nu i-a reușit însă celui mai mare bibliofil român din secolul trecut, deoarece depășea posibilitățile unui singur om, poate fi dus la bun sfârșit în scurt timp de organizarea bibliotecărească centralizată a României socialiste. După părerea noastră crearea condițiilor necesare cercetărilor codi-

²⁷ Cf. vastul plan de activitate codicologică din țara noastră, schițat de D. P. Bogdan (*Despre codicologie*, în „Revista Arhivelor” nr. 1, 1966, p. 82—89).

²⁸ Cu privire la modul asigurării manualelor auxiliare necesare cercetărilor codicologice cf. S. Jakó, *Conceptia modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1965, p. 35—38.

²⁹ Cf. S. Jakó, *Bibliofilia lui T. Cipariu*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967.

coligice moderne, ar putea reprezenta cea mai demnă și durabilă contribuție închinată memoriei lui T. Cipariu, primul cultivator român al codicologiei latine³⁰.

1
s.XV/2 — XVI/1

S. AUGUSTINUS, S. AMBROSIUS, S. THOMAS DE AQUINO, S. BONAVENTURA,
S. ATHANASIUS, BEDA VENERABILIS.

Codice de pergament — o singură coloană — dimensiuni : 153 × 115 mm — 197 folia — fasciculi : ff. 1—80:10 quaterniones, ff. 81—110 : 3. quiniones, ff. 111—134:3 quaterniones, ff. 135—144 : quinio, ff. 145—168:3 quaterniones, ff. 169—178 : quinio, ff. 179—191 : septenio, ff. 192—193 : bina folia, ff. 194—197 : binio. Numerotarea respectiv indicarea fasciculelor a căzut victimă tăierii prea spre interior a marginilor fiilelor, făcută probabil cu prilejul legării din nou a volumului. Erori în numerotarea fiilelor din secolul XVI—XVII : ff. 64—66, 170.

Legătura : executată la sfârșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX, pergament alb ; pe cotor, imprimat pe etichetă de hîrtie maro cu litere de aur : *D. August. Meditat. Codex M.S.* — Pe fila preliminară scris de mîna din secolul al XVII-lea : *Tabula omnium operum in hoc volumine contentorum.*

Scrisul : o singură mîna, humanistica textualis formata.

Ornamentația : Inițiale pictate în aur-albastru, verde-roșu, cărămiziu : ff. 1, 81, 111, 133, 144, 155. În afară de acestea se găsesc în codice inițiale simple scrise îngroșat în culoare albastră și roșie, precum și „lemma“ scrise cu roșu.

Copistul : necunoscut, italian.

Proveniența : Italia.

Proprietarii : „Timotheu Cipariu“. Cu privire la proprietarii mai vechi nu există nici o mențiune. Cipariu l-a cumpărat probabil cu prilejul călătoriei sale din anul 1852 în nordul Italiei, sau și mai verosimil într-una din călătoriile sale la Viena, respectiv în Germania.

Data întocmirii : ultimii ani ai secolului al XV-lea — primii ani ai secolului XVI-lea (pe baza formelor de scriere).

Bibliografie : Naghiu, nr. 1.

ff. 1—80'.

1) *Meditationes beati Augustini episcopi*. „Domine deus meus, da cordi meo te desiderare, desiderando querere... „ X „... Veniet fortasse redemptor meus, quia bonus est ; nec retardabit, quia pius est. Ipsi gloria in secula seculorum“. Ed. : P. 40, pp. 901—942.

³⁰ Lucrările citate în formă prescurtată în descrierile ce se dau mai jos, au următorul titlu complet : Bartoniek = Bartoniek Emma, *Codices latini medii aevi* (Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici, (XII), Budapesta, 1940.

Briquet = G. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier* (— 1600), Paris, 1907, I—IV.

Naghiu = T. E. Naghiu, *Catalogul manuscriselor latinești și în limbi moderne de la Biblioteca Centrală din Blaj*, în „Hrisovul“, III, 1943, p. 35—74.

PL. = J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. Paris, 1844—1864,

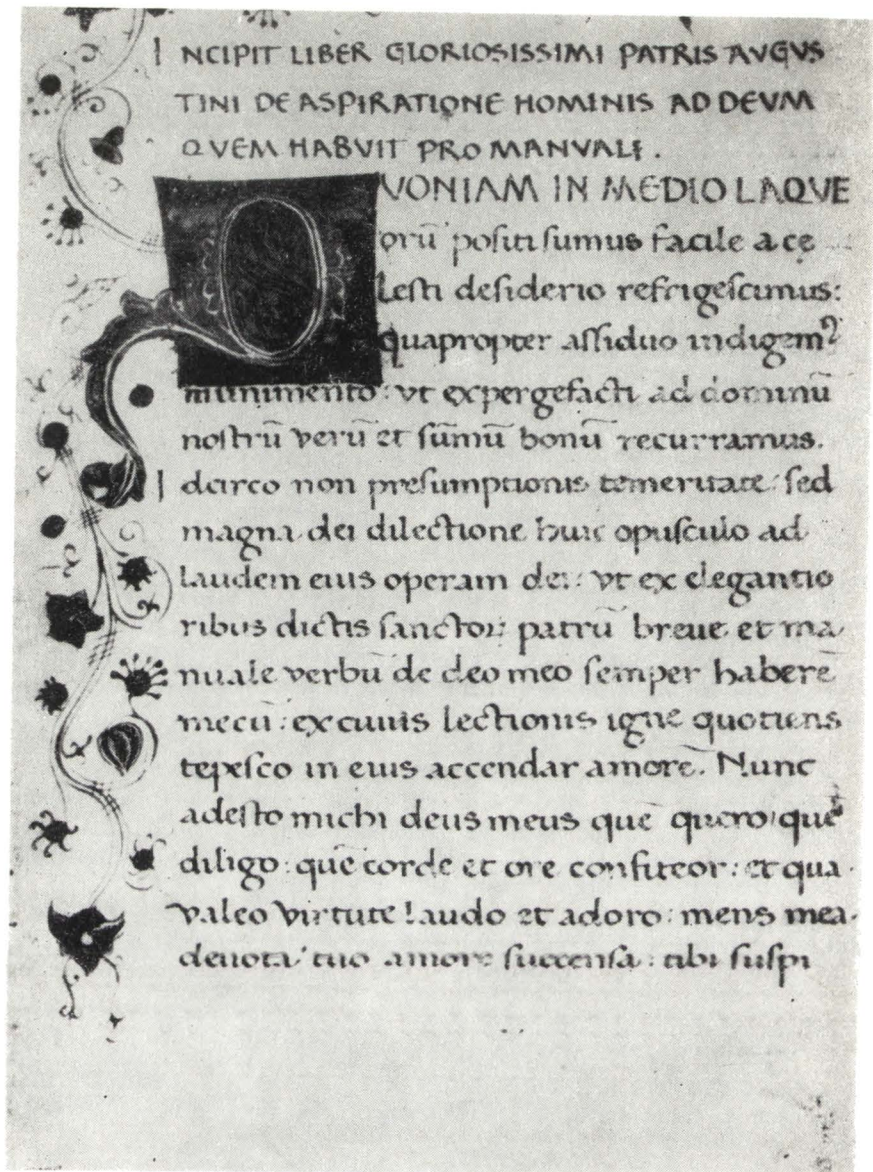

Fig. 1. S. Augustinus (Cod. lat., nr. 1, f. 81).

ff. 81—110.

2) (*Ps.— Augustini manuale seu de aspiratione hominis ad deum.*) „Incipit liber gloriosissimi patris Augustini de aspiratione hominis ad deum, quem habuit pro manuali. Quoniam in medio laqueorum positi sumus, facile a celesti desiderio refrigescimus... „X“ ... quam scientia litterarum celestium potius contemplatione, quam terrestrium occupatione.“ Ed.: PL. 40, pp. 951—962. Cf. PL. 177, pp. 171—184.

ff. 111—132'.

3) (*Beati Augustini episcopi de diligendo deo liber I.*) „Incipiunt meditationes beati Augustini episcopi. Vigili cura, mente sollicita, summo conatu et sollicitudine continua decet nos inquirere ... „X“ ... propterea quicumque erunt ibi etiam sibi differentibus meritis distabunt.“ Ed. PL. 40, pp. 847—864.

ff. 133—144.

4) (*De triplici habitaculo liber I incerti auctoris.*) „Incipit liber beati Augustini de tribus habitaculis. Tria sunt sub omnipotentis dei manu habitacula . . . „X“ . . . Cui honor et gloria et nunc et per omnia secula seculorum.“ Ed.: PL. 40, pp. 991—998.

ff. 144'—149'.

5) (*Excerpta de speculo sive manuali beati Augustini episcopi.*) „Incipit oratio sive manuale beati Augustini. Adesto michi verum lumen, deus pater omnipotens . . . „X“ . . . et ille tecum in comunione spiritus sancti eternaliter vivit et regnat in secula seculorum.“ Ed.: PL. 40, pp. 967—984.

ff. 150—154'.

6) (*Oratio beati Ambrosii episcopi, quam quilibet sacerdos ante missam legat.*) „Incipit alia oratio sancti Augustini. Summe sacerdos et vere pontifex, qui te obtulisti deo et patri hostiam puram . . . „X“ . . . Tunc enim me de te satiabis satietate mirifica, ita ut non esuriam neque sitiam in eternum.“ Ed.: PL. 17, pp. 751—755.

ff. 155—177.

7) (*Beati Augustini episcopi epistolae ad Probam de orando deo.*) „Incipit liber sancti Augustini ad Probam de orando deum! Augustinus episcopus servus servorum Christi religiose famule dei Probe in domino dominorum saluten. Expetisse te et promississe me recolent . . . „X“ . . . Exaudiat te dominus, qui potens est facere supra quam petimus et intelligimus.“ Ed.: PL. 33, pp. 494—507.

f. 177'.

8) (*Beati Augustini episcopi oratio.*) „Domine Ihesu Christe, cor meum tuis vulneribus saucia . . . „X“ . . . ibi cubet, ibi suum terminet appetitum, qui vivis et regnas“.

ff. 177'—178'.

9) (*Beati Augustini episcopi oratio.*) „Transfige dulcissime domine Ihesu medullas anime mee . . . „X“ . . . et immobiliter radicata sint semper mens mea et cor meum. Amen.“ (rub.) „O lector quando tibi hec optaveris, opta et michi“.

ff. 178'—179.

10) (*Beati Augustini episcopi oratio*). „Domine Jhesu Christe, qui es panis vite, ita me de te satiare dignare . . . „X“ . . . tene domine mentem meam, ne interveniente umbra terre a te vero sole iustitie separetur“.

ff. 179—180.

11) *Oratio sancti Thome de Aquino*. „Concede michi queso omnipotens et misericors deus, que tibi placita sunt . . . „X“ . . . beneficiis in via uti per gratiam et tuis gaudiis in patria perfrui per gloriam“. Cf. Bartoniek, nr. 383. „Magyar Könyvszemle“, LXIII (1939), 111.

ff. 180'—186.

12) *Oratio Augustini episcopi ad Christum*. „Verbum michi est ad te, o rex seculorum Christe Jhesu . . . „X“ . . . inviolabile decus et solidum regnum permanens in secula seculorum“.

ff. 186'—187.

13) *Oratio magistri Bonaventure o.m. de Balneo Regio*. „Domine Jhesu Christe in te credens, sperans et amans ex toto corde, ex tota mente . . . „X“ . . . sit honor et gloria gratiarum actio, decus quoque et imperium per infinita seculorum secula“.

ff. 187'—188'.

14) *Aliae orationes quattuor*. „Domine sancte pater, propter tuam largitatem et filii tui . . . „X“ „. . . et tibi omni tempore obsequar ac pura mente et corde devoto tue benignitati assistam“.

ff. 188'—190'.

15) (*Psalmi*). „Concede quesumus domine, ut isti psalmi omnibus proficiant ad salutem. . . „X“ „. . . ut videant qui me oderunt et confundantur, quoniam tu domine adiuvisti me et consolatus es me“.

ff. 191—192.

16) (*Carmina devota*). „Alme benigne deus a cunctis crimine tentis / Tolle tuis famulis culpam omnem omnemque reatum. . . „X“ . . . Grates reddo tibi quantas tibi reddere possum / Laudes et grates quantas valeo tibi reddo“.

f. 192'.

17) *Symbolum apostolorum*. „Credo in deum patrem omnipotentem . . . „X“ . . . carnis resurrectionem, vitam eternam“. Ed.: PL. 142, pp. 559—561.

ff. 192'—193.

18) *Symbolum misse*. „Credo in unum deum patrem omnipotentem . . . „X“ „. . . in remissionem peccatorum et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi seculi“.

ff. 193—194'.

19) *Symbolum sancti Athanasii episcopi*. „Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est . . . „X“ . . . Hec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit salvus esse non poterit“. Ed.: PL. 88, p. 586.

ff. 194'—195.

20) *Hymnus sanctorum Ambrosii et Augustini*. „Te deum laudamus, te dominum confitemur...“ X „... speravimus in te, in te, domine, speravi non confondar in eternum“.

ff. 195—196.

21) *Hymnus in coena domini*. „Lauda Syon salvatorem, lauda ducem et pastorem in ymnis et canticis...“ X „... qui nos pascis hic mortales tuos ibi commensales coheredes et sodales fac sanctorum civium“.

ff. 196—196'.

22. *Oratio venerabilis Bede presbiteri*. „Domine Jhesu Christe, qui septem verba in ultimo vite tue in cruce pendens dixisti...“ X „... Veni ut mecum sedeas... meo cum sanctis et angelis mei iocundari et oro... per infinita secula seculorum“.

f. 197. vacuum.

2

s. XIV/2—XV/2

HUGO DE S. VICTORE, RICHARDUS DE S. VICTORE, S. BERNHARDUS
DE CLARA VALLE, PETRUS LOMBARDUS

Codice de pergament — ff. 1—57 pe două coloane, celelalte părți pe o singură coloană — dimensiuni: 141×110 mm — 207 folia — fasciculi: ff. 1—36: 3 seniones, ff. 37—46: quinio, ff. 47—54: quaternio, ff. 55—57: binio (ultima filă decupată contemporan din volum), ff. 58—64: quaternio (prima filă decupată contemporan din volum), ff. 65—72: quaternio, ff. 73—96: 2 seniones, ff. 97—109: septenio (o filă decupată contemporan din volum), ff. 110—121: senio, ff. 122—135: septenio, ff. 136—147: senio, ff. 148—157: quinio, ff. 158—181: 2. seniones, quaternio următor a fost decupat din volum după 1836, ff. 182—191: senio (două file decupate contemporan din volum), ff. 192—207: 2 quaterniones. Ff. 73—181: fascicolele sînt indicate cu cifre romane, însă nu sînt prevăzute cu număr de pagină. Ff. 47—57, pe verso filele sînt însemnate cu cifre arabe scrise contemporan.

Legătura: contemporană, scoarța de lemn îmbrăcată în piele roz, între ornamentele imprimate în piele se repetă imaginea unui om șezînd, o inimă străpunsă, pelicanul hrănindu-și puii cu sîngele său propriu, crinul, trandafirul stilizat, pe scoarța posterioară în cele patru colțuri și în centru buline protectoare simple din bronz, la mijloc închizătoarea din bronz, în parte originale. Pe pergamentul care îmbracă interiorul primei coperti se află o mențiune scrisă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea probabil de cea de a treia mîină ce se distinge în codice: *Ista continentur hic. Tractatus egregius de contemplatione. Tractatus de X gradibus amoris. De VII petitionibus dominice orationis. De XII articulis fidei. Soliloquium Hugonis, vel dicitur Hugo de anra sponse. Richardus de contemplatione. Excerpta super libros sententiarum. Tractatus egregius de processu iudicii. Quidam tractatus privatus (?) Platonis vestiga (?). Tractatus de cognitione causarum morborum plurimorum et precipue ire et impaciencie.*

Scrisul : provine cel puțin de la patru mîini, I-a mîină : ff. 1—46, gotica cursiva textualis ; mîina a II-a : ff. 47—57, gotica cursiva formata : mîina a III-a : ff. 58—72, 182—205, gotica cursiva textualis ; mîina a IV-a : ff. 73—181, gotica cursiva formata.

Ornamentația : inițiale mai ornate, pictate cu albastru-roșu : ff. 73, 97, 122, 136. În general însă inițiale scrise îngroșat cu albastru-roșu, uneori titluri de capitole scrise cu roșu.

Copiștii : necunoscuți, dar se poate presupune că sînt călugări din Erfurt.

Proveniența : Erfurt (Germania).

Proprietarii : Potrivit mărturiei inscripției din secolul XV de pe frontispiciul f. 1 (*Liber Sanctorum apostolorum Petri et Pauli in Erfordia*), primul său proprietar a fost mănăstirea benedictina din Erfurt. În 1835 a fost proprietatea bibliotecii Bülow, de unde a ajuns probabil la anticariatul Schratt din Viena, dacă întepetăm just notarea de pe învelitoarea copertei posterioare : *Fol. 213, d. 6. April. 1835, Bibl(iotheca) Bülow(iana) Beyern-(aumburg). G. H. Schr(att)*“. De aci a fost cumpărat, în jurul anului 1856 de T. Cipariu.

Data întocmirii : ff. 1—57 : prima jumătate a secolului al XV-lea ; ff. 58—72, 182—205 : cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea ; ff. 73—181 : sfîrșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea (pe baza formelor de scriere).

Observații : De la numerotarea filelor făcută în 1835 codicele a fost mutilat. Se pare că anticariatul Schratt a valorificat separat textul a 16 file, care, potrivit numerotării actuale se aflau între filele nr. 181—182. Titlul celor două lucrări a fost însă păstrat de tablă de materii medievală, citată mai sus.

Bibliografie : Naghiu, nr. 2 (descriere complet greșită), Cf. *Bibliotheca Bülowiana d.i. systematisches Verzeichnis der zum Nachlasse des verstorbenen Herrn Stiftsregierungsraths F.G.J. v. Bülow . . . gehörigen . . . Sammlung von Büchern und Handschriften . . . III. Theil*, Sangerhausen, 1836 : Paul Lehmann, *Handschriften des Erfurter Benediktiner-Klosters St. Petri*, în „Studien u. Mitteilungen z. Geschichte d. Benediktinerordens“. XLIII 1925, pp. 14—31, XL IV, 1926, pp. 89—91.

ff. 1—18.

1) *Tractatus de contemplatione*. „Ad hoc ut animus habeat gradum devotionis sunt que...“ X „... laudantium in illa gloria promissa, quam prestare digneris (?) qui cum patre etc“.

ff. 18—27’.

2) *Tractatus de X gradibus caritatis*. „Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua...“ X „...ubi suaviter ardent anime bonorum spirituali igne ad caminum patrie interminabilis amicitie“.

ff. 27’—28’.

3) (*Excerpta super tractatus Hugonis de S. Victore de VII petitionibus dominice orationis*). „Septem petitiones sunt que in dominica oratione contihentur ut VII dona mereamur habere spiritus sancti...“ X „...ut dum mens tota ad internum gaudium tollitur plene et perfecte homo ymagini dei reformetur iuxta illud, beati, pacifici etc. „Cf. PL. 175, pp. 774—789.

ff. 28'—31.

4) *Tractatus de XII articulis fidei*. „Fundamenta civitatis ex omni lapide pretioso. Apos(tolorum) XXII. Anno domini XLV apostoli symbolum composuerunt...“ X „...quia imprimit varias affectiones. Ps(almus?). Quod repletur in bonis desiderium tuum. Gustate ergo et videte (?) quam suavis est dominus etc.“

ff. 32—43.

5) *Soliloquium Hugonis de S. Victore de arrha anime*. „Homo. Loquar secreto anime mee et amica confabulatione exigam ab ea quod scire cupio...“ X „...Anima. Hoc opto, hoc desidero, hoc totis precordiis concupisco“. Ed. : PL. 176, pp. 951—970.

ff. 43'—57'.

6) *Excerpta super libros I—IU Richardi a S. Victore de contemplatione*. „Sex sunt genera contemplationum. Primum in ymaginatione et secundum solam ymaginationem...“ X „...ratio approbat, cum tamen non comprehendat. Eiusmodi omnia supra rationem sunt, nec tamen preter rationem sunt“. Cf. PL. 96, pp. 70—158.

ff. 58—72'.

7) *Epistolae S. Bernhardi de Clara Valle*.

a) ff. 58—67. Ad. Robertum monachum. „Frater Robertus sancti viri monachus et secundum carnem propinquus quorundam persuasione...“ X „...de his meis litteris maiorem tibi habet inferre dampnationem, si nullam ex eis in te reperit emendacionem“. Ed. : PL. 182, pp. 67—79.

b) ff. 67—68. Ad. abbatem cuiusdam monasterii Cluniacensis unde prior cum aliquantis fratribus exivit. „Consilium expetitis a me litteris transmarinis...“ X „...nisi quod minus fortasse ad vitandum scandalum, quam debui, dixi.“ Ed. : PL. 182, pp. 226—228.

c) ff. 68—68'. Ad. Richardum Fontanensem abbatem et socios eius. „Quanta audivimus et cognovimus ea et fratres nostri...“ X „...Si quid deest, frater G. viva voce supplebit.“ Ed. : PL. 182, p. 229.

d) ff. 68'—70. Ad. abbates Suessione congregatos. „Reverendis abbatibus apud Suessione min nominae domini congregatis...“ X „...invitos trahitis ad deum, quam desiderii cordis eorum relinquitis. Commendo me sanctis oracionibus vestris.“ Ed. : PL. 182, pp. 222—224.

e) ff. 70—72'. Ex epistola ad Adam monachum. „Sed queris forsitan inquires mihi...“ X „...se reputat imperfectum. Si quidem et de ipsa scriptum est. Deus humilibus dat gratiam.“ Ed. : PL. 182, pp. 102—104.

ff. 73—181.

8) (*Excerpta super libros IU sententiarum Petri Lombardi*). „Incipit liber primus sententiarum veteris ac nove. Primus liber agit de creatore, secundus de creatione, tertius de recreatione, quartus de reparatione. Primus liber continet XLVIII distinctiones et dividitur in VII partes...“ X „...purgavit eam spiritus sanctus adveniens et ante castificatam, purgatam in prima sanctificatione in conceptione filii dei ostendit, quia tunc dicitur res fieri, quando innotescit“. Cf. PL. 192, pp. 521—964.

ff. 182—205'.

9) (*Tractatus de cognitione causarum morborum plurimorum et precipue ire et impatientie*). „Cum effrenatam nervositatem humanarum passio-

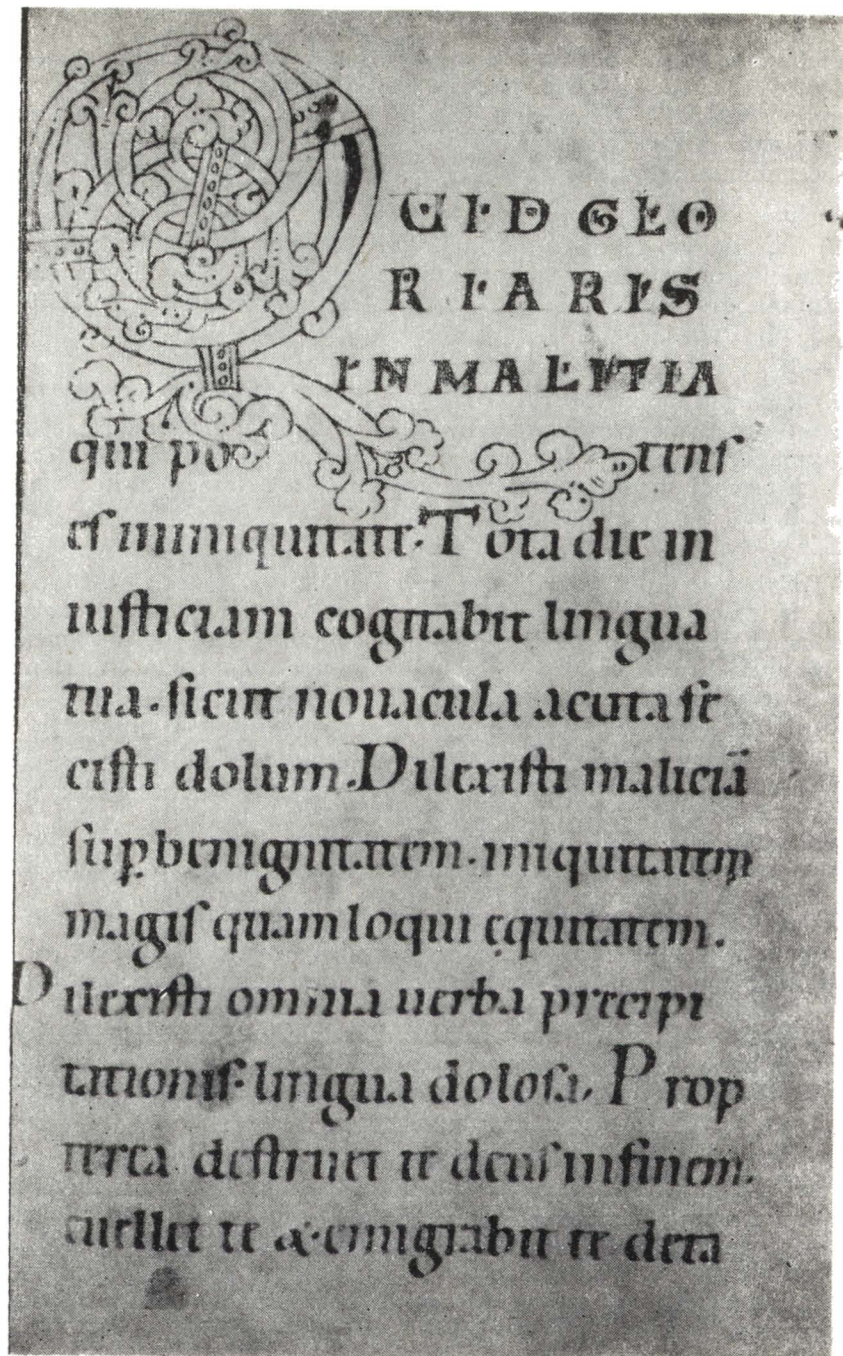

Fig. 2. Psalterium (Cod. lat., nr. 3, f. 68).

num contra rectum rationis iudicium...“ X „...vulnera mea orationibus suis curet, ut pariter sanati ad supremum omnium salvatorem recto itinere pergamus Jhesum Christum per secula benedictum“.

ff. 206—207. vacua.

3

(Antea : Ms. 61.)

s. XII (2—XIII) 1.

PSALTERIUM DAVIDICUM

Codice de pergament — o singură coloană — dimensiuni : 192 × 135 mm — 133 folia — fasciculi : ff. 1—64 : 8 quaterniones, ff. 65—70 : ternio, ff. 71—86 : 2 quaterniones, ff. 87—93 : quaternio (1 fol. a fost decupată încă în timpul copierii), ff. 94—133 : 5 quaterniones. La sfârșitul fasciculelor, reclame scrise în cursivă, probabil cu prilejul primei recompactări din perioada scrierii gotice. Ff. 1—42 (în prezent 1—35) mențiunea filelor a fost făcută la sfârșitul secolului XV — începutul secolului XVI. Pe baza acesteia se poate constata că la începutul codicelui lipsesc 7 file. Lipsește sfârșitul volumului. Textul se întrerupe la strofa a 12-a din psalmul XCIII. Se disting urmele linierii.

Legătura : e de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Scrisul : de o singură mână, minusculă carolină târzie.

Ornamentația : inițiale simple scrise cu roșu. Inițiale deosebit de îngrijite, desenate cu pana : f. 68.

Copistul : necunoscut.

Proveniența : necunoscută, probabil Germania, Ungaria sau Transilvania.

Proprietarii : „Timotheu Cipariu“. Inscripțiile privind proprietarii mai vechi au fost distruse cu prilejul legării din nou.

Data întocmirii : sfârșitul secolului XII — prima jumătate a secolului XIII (în baza formelor de scriere).

Bibliografie : Naghiu, nr. 61.

initium deest.

f. 1.	Psalm. VII, v, 17. „...Convertetur dolor eius in caput eius et in verticem ipsius iniquitas eius descendet...“
f. 15	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 43'	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 68'	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 80'	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 88'	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 103	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 113	in margine cantio devota cum cursiva gotica scripta.
ff. 117'—118	glossae marginales cum cursiva gotica scriptae.
f. 133'	„...Beatus homo, quem tu erudieris do...“ Psalm. XCII. v. 12.

reliqua desunt.

In meam elemētā tuā: Oro.
 opus deus etne huilit̄ iplozam.
 ut hac creaturā salis quā in usū
 huām gnis t̄būst. bñ f̄ dicere
 7 s̄ f̄ ficare tua pietate dignis.
 ut sic oib; signat; filius meus
 7 corporis. 7 q̄cqd ex eo tactū ul'
 respuz; fuit. carat oī imūditia.
 oīq; ipugnat; spūalis neq̄tie. 7 uī.
 Exorcism; aq. 7 dicit absolute.
Oro te creatura aque. In
 noie dei f̄ p̄is oīp̄ectis.
 Et in noie ihu f̄ xpi filij ei dñi
 n̄i. 7 i uirtute sp̄s f̄ s̄. ut s̄
 aqua exorazata. ad effugidam
 eem potate; imici. 7 ipm̄ imici
 em̄dicare 7 expletare ualeas
 cū anglis suis ap̄ostat̄is. p̄ uī
 te eides dñi n̄i ihu x. qui uic̄is
 ē iudicare uiuos 7 mortuos. 7 sel;
 p̄ igne. Amen. Oro.
Oro. Eus qui ad salute huām i
 gnis maria queq; sacrumta i aq;
 s̄ba didisti. adyto p̄piti iugato
 n̄ib; n̄is. 7 elem̄to hūc m̄lamo
 dus purificatioib; p̄pato. uirtute;
 tue bñ f̄ dicitōis ifide. ut ea
 tura tua m̄st̄eys tuis f̄uic̄is.
 ad abinēdas dem̄ces. m̄lōs q;
 p̄lledos dine gr̄e sumat eff̄m.
 ut q̄cqd i domib; ul' i locis fide.
 h̄at h̄ec unda resp̄sit. carat oī
 imūditia. libere d̄r a noxa. nō
 illic rehideat sp̄s pestiles nō ani
 corūes. d̄n̄at̄at̄ os m̄dic̄e late
 ris imici. 7 si qd ē qd. aut ico
 lum̄rat̄ h̄ic̄at̄ū iud̄c̄. aut qe
 a asp̄it̄ h̄uī aq; effugiat. ut s̄
 lib̄at̄is p̄ iugatoē s̄i tu noie
 ex̄p̄at̄i. ab oib; sic ipugatioib;

defensa. P̄ eū q. H̄ic m̄t̄ie
 sal i aqua i modū eas. d̄cedo.
Omnixio salis 7 aq; p̄t̄ fiat.
 An noie f̄ p̄is. et f̄ si
 ly. f̄ 7 sp̄s s̄. Am. 7 do uolē
Oro. Eus iudice uirtus. Oro.
 ductor. 7 insepabilis p̄p̄q;
 rex. ac semp magnific̄ eū p̄ha
 tor. q; aduē d̄n̄at̄ōis unis re
 p̄mis. qui unia rugētis seu
 has s̄p̄is. qui hostiles neq̄ta
 potenter expuḡ. te d̄ne t̄m̄
 tes 7 sup̄plices d̄p̄am ac p̄t̄.
 ut h̄at̄ creaturā sal' 7 aq; dignē
 asp̄inas. beign̄ illustres. p̄e
 tatis tue moie sci f̄ fices. ut
 ubi eūq; fuit asp̄sa p̄ iugatoē;
 tuī sci noie. oīs h̄est̄at̄o imūdi
 sp̄s ab̄it̄at̄. t̄rō q; uenenos̄ f̄
 p̄t̄is p̄ul pellat̄. 7 p̄t̄a s̄i sp̄s
 hob̄ m̄iq; tuā p̄p̄ct̄ib; ubiq;
 adesse dignet̄. P̄ h̄uit eides
 qui uen. p̄t̄a asp̄it̄ s̄ d̄n̄o. 7
 Asp̄ras me d̄ne uioy 7 m̄d̄ab̄o.
 B̄lic̄o. ad oīa quecuq; uolueris
Benedic f̄ d̄ne creat̄ōi oī
 d̄st̄a. n̄. ut sic remediū s̄
 lucare qm̄ huāno 7 p̄a p̄ iugatoē
 t̄n̄ez tuī noie. ut quicūq; ex
 ea s̄p̄s̄it̄. corp̄is s̄it̄at̄. 7
 aie tutela p̄cipiat̄. P̄. xpi d̄n̄i
 n̄m. Amen.

Int̄ h̄emarui. p̄p̄t̄i f̄ur p̄
 me p̄b̄m b̄arti p̄lomeu de b̄a
 lat̄ub; de claus. b̄n̄f̄it̄alem
 in s̄onano. 1471. die ulamo
 mach.

Claus. deo. et c.

Fig. 3. Breviarium (Cod. lat., nr. 4, f. 284').

(Antea : Ms. 75)

1471

BREVIARIUM ROMANUM

Codice de pergament — pe două coloane — dimensiuni : 220×160 mm — 284 folia — fasciculi : ff. 1—8 : quaternio, ff. 9—278 : 27 quiniones, ff. 279—284 : ternio. Sfirșitul fascicolelor e indicat prin reclame.

Legătura : piele roșie de la sfirșitul secolului al XVIII-lea, cu ornamente aurite pe marginile și la colțurile copertelor. Pe cotor : *Breviarium Romanum Mss : Anno MCCCCLXXI*.

Scrisul : de o singură mână, textualis gotica rotunda, unele părți scrise cu roșu și cu caractere de diferite mărimi.

Ornamentația : Inițiale aurite și colorate : ff. 1, 11, 15, 19, 22', 26, 30', 34, 43', 56, 268. Sînt folosite în general inițiale mai simple desenate cu pana, în roșu-albastru-violet și ornamente marginale.

Copistul : Bartholomeus de Balatoribus de Claris (Cf. f. 284').

Proveniența : Italia de nord (Görz).

Proprietarii : „Timotheu Cipariu“. La proprietarul anterior se referă doar o fișie de hîrtie de la mijlocul secolului al XIX-lea, avînd pe ea un text german tipărit și numărul 4393 scris cu creionul. Acest număr putea fi cota bibliotecii sau mai probabil a anticariatului de unde codicele a ajuns la Cipariu.

Data întocmirii : 1471 (Cf. f. 284').

Bibliografie : Naghiu, nr. 75.

f. 1. vacuum.

ff. 2—8'. Calendarium.

ff. 9—50. Psalterium.

ff. 55—55'. Hymnarium.

ff. 56—168'. Proprium de tempore.

ff. 169—268. Proprium sanctorum.

ff. 268—281'. Commune sanctorum.

ff. 282—284'. „Sequuntur rubricae nove et earum declarationes que defectuose in libris reperiuntur“...

f. 284'. „...Istud breuiarium completum fuit per me presbiterum Bartholomeum de Balatoribus de Claris, beneficalem in Soncino. 1471. die ultimo mady (!). Laus deo etc.“.

(Antea : Ms. 169)

s. XV/2

(PSEUDO)ARISTOTELES, M. T. CICERO, FABIUS LAURENTIUS MARIUS VICTORINUS, AELIUS DONATUS

Codice de hîrtie — o singură coloană — dimensiuni : 280×206 mm—217 folia — fasciculi : ff. 1—12 : senio, ff. 13—28 : octonio, ff. 29—88 : 5 seniones, ff. 89—96 : quaternio, ff. 97—216 : 12 quiniones, f. 217 (lipită).

Fascicolele sînt nenumerotate, dar începînd de la f. 97 sînt indicate cu reclame. La mijlocul fasciculelor bandă de pergament pentru fixare, margini late, liniere executată cu cerneală neagră și roșie.

Legătura : carton îmbrăcat în hîrtie albă, caracteristic pentru sfîrșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX. Pe fila preliminară : „Dr. G. H. Moser, Prof. Gymn. Ulm(ensis), 1839. 22 Jul. Ueber den Grammatiker Maximus Victorinus und ob er derselbe sey mit dem in diesem Bande enthaltenen Marius (?) Victorinus, der den Comm. über Cic(eronis) de Invent(ione) schrieb, s(iehe) Dr. F. Osan. Beiträge z. Griech. u. Röm. Litt. Gesch. II. Thl. (8. Cassel u. Leipzig, Krieger 1839, 3 f. 30 xr) p. 352—380“.

Scrisul : de trei mîini, I-a mînă : ff. 1—28' : gotica cursiva currens ; cea de a II-a mînă : ff. 29—96 : gotica cursiva currens ; cea de a treia mînă : ff. 97—217 : gotica cursiva textualis.

Ornamentația : Cu excepția unor inițiale mai ornamentate (ff. 29, 31, 97, 167) doar inițiale roșii și albastre și rubricări.

Copiștii : necunoscuți.

Proveniența : probabil Italia (în baza caracteristicii scrierii și a filigranei hîrtilor).

Proprietarii : în 1839 profesorul G. H. Moser, directorul liceului din Ulm(Cf. însemnarea de pe fila preliminară citată cu privire la legătura volumului). În biblioteca de la Blaj a ajuns după toate probabilitățile împreună cu colecția lui Cipariu deși parafa lui prin care indică proprietatea nu se găsește pe volum.

Data întocmirii : ff. 1—28', 97—217 : mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului XV ; ff. 29—96 : sfîrșitul secolului XV — începutul secolului XVI.

Filigrane : I : ciorchine de struguri (Briquet, nr. 12995, 12997—98) : ff. 1—28 ; II : inițiala P sau D și o cruce deasupra (Briquet, nr. 8616) : ff. 29—76, 99, 110, 125, 145 ; III : cap de zimbru între coarne cu inițiala D și crucea dublă (Briquet, nr. 15146) : ff. 77—96 ; IV : cap de zimbru de dimensiuni mai reduse, cu stea între coarne (Briquet, nr. 14614—16) : ff. 97—8, 100—9, 112—124, 127—144, 148—217.

Bibliografia : Naghiu, nr. 169.

ff. 1—28'.

1) (*Pseudo-Aristotelis Rhetorica Ad Alexandrum, Francisco Philolpho interprete*). „Cum tuis litteris factus certior non nullos sepe ad nos misisse...“ X „...plurimum vero utilitatis affert bonorum civium multitudo“. Ed. : *Operum Aristotelis tomus II*, Aureliae Allobrogum, 1606, pp. 731—789. ff. 29—91'.

2) *M. T. Cicronis de inventione rhetorica libri II*). „Sepe et multum hoc mecum cogitavi : boni ne an mali...“ X „...consolatione commiserantis, quorum quot sunt significationes, tot et in pronunciando voces...“.

ff. 92—93. vacua, sed lineata.

ff. 93'—96'. vacua.

ff. 97—164'.

3) (*Fabii Laurentii Marii Victorini explanationes in libris Ciceronis rhetoricis*). „Omnis quicumque incipit cuiuscunque generis orationem, hec, tria in principiis adhibere debet...“ X „...que demonstrativa partes habet duas, laudem et vituperationem, utramque tamen ex attributas (!) persone tractatur“. Ed.: *Rhetores latini minores*, ed. Carolus Halm, Lipsiae, 1963. fasc. I. pp. 153—304.

ff. 164'—166'.

4) (*Incerti auctoris tractatus de attributis personae et negotio, sive commentarius in Ciceronis de inventione libri I. cap. 24—28.*) „Cum sint XI attributa personis, quibus approbatur cuiusque persone nomen hominis...“ X „...nec ex rebus ipsis, sed ad res ipsas proveniunt quadam gestione.“ „Ed.: *Rhetores latini minores*, fasc. I, pp. 305—310.

ff. 167—217.

5) *Argumenta seu sententiae sex comediarum Terentii poetae a Donato romano grammatico et oratore compilata*. „Cum Athene quondam gravi et periculoso premerentur...“ X „...scilicet Cremetem interfeci quibus exequitur factis est modo mihi amodum tempus ire quasi (?) de quibus possent modo securo...“ Ed.: *P. Terentii Comoediae cum scholiis Aeli Donati et Eugraphii commentariis*, ed. Reinoldus Klotz, Lipsiae, 1838—1840, I-II.

6

(Antea: Ms. 170)

1441

M. T. CICERO, GASPARINO DA BARZIZZA

Codice de hîrtie — o singură coloană — dimensiuni: 290×204 mm — 223 folia — fasciculi: ff. 1—22: undenio, ff. 23—42: denio, ff. 43—68 ternidenio, ff. 69—223: 13 seniones. Fascicolele indicate prin reclame, ff. 81—223 în prima parte a fascicolelor filele sînt numerotate. Ff. 1—17: foarte multe glose marginale contemporane, în limba latină.

Legătura: contemporană, scoarțe de lemn îmbrăcate în piele albă, cu închizătoare și ferecături din bronz, pe una din acestea se vede litera S scrisă cu majusculă gotică. Pe muchia superioară mai îngustă se vede locul fixării lanțului. Pe fila preliminară: „*Dr. G. H. Moser Prof. Gymn. Ulm (ensis) Rector 1830*“.

Scrisul: de două mîini, I-a mîină: ff. 1—75: textualis humanistica; a II-a mîină: ff. 81—215: textualis humanistica.

Ornamentația: Ff. 1—74: inițiale simple, titluri și rubricări, scrise cu roșu. În celelalte părți ale manuscrisului locul inițialelor este necompletat.

Copiștii: necunoscuți.

Proveniența: Italia (în baza caracterului umanistic al scrisului și a filigranelor hîrtiei).

Proprietarii: în 1830 profesorul G. H. Moser, rectorul liceului din Ulm. (Cf. însemnări citate la descrierea legăturii). A ajuns în biblioteca din Blaj cu toate probabilitățile împreună cu colecția lui Cipariu, deși parafa lui prin care indică proprietatea, nu se găsește în volum.

Data întocmirii: ff. 1—75: 1441(cf.f.73'), ff. 81—215: mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea.

LIBER TERTIUS ET VLTIMVS

ausu. data voce iura reuocasset. aliqui quoque me audiret
 sic qui in hys uoluntatibus perfecta ad te uox est mea. tribues
 hys temporibus quantum poteris. potius autem quantum uolles. qui
 uero intellexero te hoc scire quod gaudere. si et prius magis
 prope diem ut spero. et dum Laberius absens loquar. Vale
 in Cicero. tibi quod persuadeo esse te quod mihi carissimum
 et multo carere. si talibus momentumis perceptis locat.

EXPLICIT LIBER TERTIUS ET VLTIMVS FELICIT
 MARCI TULLII CICERONIS. SCRIPTVS ANNO. M.
 CCC. XLIIII. DIE XXIIII. SEPTEMBRIS.

EXCELYNT. CVNTIS. III. LIBROS PHILOSOFHOR
 LIBR. II. OS. FELIC. TRES. TULLIUS. OFFICIORVS

AVGVSTINVS.

Roma iurem pueri Ciceroe libri dixit. Iuuenalis.

Fullius elloquy Romanu maxime inter. Lucanus.

Fig. 4. Cicero, *De officiis* (Cod. lat., nr. 6, f. 73').

Filigrane : I : trandafir cu cinci petale (Briquet, nr. 6393—7) : ff. 1—80 ; II : trandafir cu șase petale, cu cruce în mijloc (Briquet, nr. 6515) : ff. 81—213.

Bibliografie : Naghiu, nr. 170.

ff. 1—73'.

1) *M. T. Ciceronis de officiis libri III.* „Quamquam te, Marce fili, annum iam audientem Cratipum...“ X „... esse te quidem mihi carissimum, sed multo cariorem, si tallibus (!) monumentis preceptisque letabere. Explicet liber tertius et ultimus feliciter Marci Tullii Ciceronis. Scriptum anno M^o CCCC^o XL primo, die XXIII Septembris.

Excellunt cuntos (!) hi libros philosophorum libri quos fecit tres Tullius officiorum Augustinus.

Roma patrem patrie Ciceronem libera dixit. Juvenalis.

Tullius elloquii Romam maximus autor. Lucanus“.

ff. 74—75'.

2) (*Epigrammata varia in M. T. Ciceronem*). „Tullius Hespereios cupiens componere mores/Edidit hos libros appellans officiorum...“ X „...Tunc septem sedis stat condita Roma peractis/Phebus habent equos, bis septem cursibus actis“.

ff. 76—80'. vacua, sed lineata.

ff. 81—169.

3) (*Gasparino da Barzizza, Epistolae ad exercitationem accommodatae*). „Laus deo. Plurimum ac letor in ea te sentintia (?) esse, ut nichil a me sine causa fieri putes...“ X „...tu me admonebis quibus adiumentis opus tibi sit ego neque pecunia, neque consilio tibi deero, Vale. Deo gratias. Amen“. Ed. : *Gasp. Barzizzi Bergomatis... Opera*, ed. Giuseppe Alexandro Furietti, Romae 1723. Cf. Panzer, *Annales typogr.* I, 194—5. — R. Sabbadini. *Lettere e orazioni edite e inedite di G. Barzizza*, Arch. stor. lombardo, XIII, 1886, pp. 363—78, 563—83, 825—36.

f. 169 : vacuum.

ff. 170—193'.

4) (*M. T. Ciceronis Laelius vel de amicitia ad T. Pomponium Atticum*). „Quintus Mutius Augur Scevola multa narrare de Celio Lelio socero suo memoriter et jocunde solebat...“ X „...sine qua amicitia esse ut potest, ut ea excepta nichil amicitia prestabilius putetis“.

f. 194. vacuum.

ff. 194'—215'.

5) (*M. T. Ciceronis Cato Maior vel de senectute ad T. Pomponium Atticum*). „Atice (!), și quid ego adiuto, curam ne (!) levasso, que nunc te coquit, versat...“ X „... ad quam utinam perveniat ut ea que me audistis re experti probare possistis“.

ff. 216—223'. vacua, sed lineata.

7

(Aneta : Ms. 168)

s. XV/2

C. PLINIUS C. SECUNDUS, LATINUS PACATUS DREPANIUS,
CLAUDIUS MAMERTINUS, NAZARIUS, EUMENIUS

Codice de hîrtie — o singură coloană — dimensiuni : 267 × 204 mm — 82 folia — fasciculi : ff. 1—82 : 7 seniones. Fascicolele sînt indicate prin reclame. De la începutul volumului lipseau cîteva fascicole încă de pe timpul cînd acesta a fost legat din nou.

Legătura : legătură de hîrtie întărită folosită la mijlocul secolului XIX.
Scrisul : de o singură mîna, cursiva fere humanistica.

Ornamentația : inițiale în roșu-albastru, dintre ele unele sînt și ornate cu lăcrămioare (ff. 15', 29,36', 45', 49, 55, 58', 63', 68, 71', 76).

Copistul : necunoscut.

Proveniența : Italia (în baza caracterului scrisului și a filigranei).

Proprietarii : În cel de al patrulea deceniu din secolul XIX probabil profesorul G. H. Moser din Ulm (în baza asemănării scrisului tablei de materii din secolul XVIII de pe fila preliminară cu însemnările din codicele nr. 5 și 6). A ajuns în biblioteca din Blaj probabil cu colecția lui Cipariu, deși parafa lui prin care indică proprietatea nu se găsește pe volum.

Data întocmirii : mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea (în baza formelor de scriere).

Filigrane : ciorchine de struguri (Briquet, nr. 12991—13003) : ff. 1—82.

Bibliografie : Naghiu, nr. 168. — Edouard Gallatier, *Panegyriques Latins*, Paris, 1948, I, p. XLI.

ff. 1—15'.

1) (*C. Plinii Caecilii Secundi panegyricus Nervae Traiano Augusto dictus*). *Initium deest ! „...opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus...”* (cap. XLV.!) X „...Ego reverencie vestre sic semper inserviam, non ut me consullem et mox consularem et candidatum consulatus puta“. Ed. : *XII panegyrici latini*, ed. Ee. Baehrens, Lipsiae, 1911. pp. 40—89.

ff. 15'—28'.

2) *Latini Pacati Drepanii panegyricus Theodosio Augusto dictus*. „Si quis umquam fuit, Imperator Auguste, qui te presente dicturus vere trepidaverit...” X „...Compensabo tibi istam, Imperator, iniuriam, si cum de te ipse nil dixerim, quod legendum sit, instruam qui legantur“. Ed. : *O.c.*, pp. 89—131.

ff. 29—36'.

3) *Mamertini pro consulatu gratiarum actio Juliano Augusto*. „Et scio te, Imperatore, et cunctos, qui concilium tuum participant, posse mirari...” X „...quia necesse fuit ad quemcunque delati, sed quia ita oportuerit, recte positi et ratione collati esse videantur“. Ed. : *O.c.*, pp. 131—156.

Incipit epistola atheniensium de consilio suo Juliano Imperi

E scio te Imperator et ceteros qui consilio tuo p
 trasant posse mirari. quod nunc deus grande age
 excessus sum quasi bisitica tunc tua cepint
 a consilio. futuor tu quod igitur tunc me per
 tet consilio. etiam nunc tuare voluisti. et
 rupens licet huius nunciis gaudium in cetera
 ne hanc consilia coherere. Sed siue erro
 rin non suis galis congesta et coacturata in unum bisitica
 viderit atque ad redigerent necessitate ambigunt ut nuchi
 aut deserti aut magis est famis puerunda. malui eloquendi
 potius quam pietatem argui te officium meum desiderari. et sane
 in his honoribus quibus me sine honestatis meorum et cau
 sa adagendum grande videbat. Nam cum me civium publici
 curam voluisti. cum quibus unum unum magis aditus per
 curam. liberi aditus offensas. constantis aditus audiam
 me qui tibi videri cunctis delegisti. Idque eo tempore quod ex hui
 ste. prouide parit et permaone laborum per non minus
 exualibus quam pudendis prudenti sapientis ultra quam impe
 toris exposcerent. multos sepe ante actis temporibus ludo habia
 puer stipendium fugitaret. Quoquam videbit honores omne
 paritare. At cum me strom perferasti. et prudentias de te effie
 meitas. meo fidei tueque mandasti. Ingens iudicium tu fuit
 unum. Sed deo non nuchi solum que tanta potestate suam
 verum una negotio tuo comendasse aliquatenus videbam
 portu in decemendo consilio. remotis utilitatibus tuis. ra
 tione meo solum dignitatis habuisti. Nam de administrationibus
 libet honori aduigari. In consilio honore sine labore susci
 pitur. In illis filiteris cupide ambicimus. Et videmus in
 hoc in apte et per pulchra literis ingratias per. huc accidit
 quod ipsa hoc velle atque huc augustissimum consilium publica te
 quod officium huius orationis efflagrant. licet tibi non non s
 sed antiquissime nobilitate civitas patria. Et hic quod
 edentis. hic quasi quoddam salutaris huius quod videtur ex
 tue. hi nunc et populares in filiorum meo sunt. ut
 patitur. ut quipiam alius amplexissimum dico apud te ac de
 te loquuntur. unum respice. ipse est quod amplexissimum per

Fig. 5. C. Mamertinus (Cod. lat., nr. 7, f. 29).

ff. 36'—45'.

4) *Nazarii panegyricus Constantino Augusto dictus*. „Dicturus Constantini augustissimas laudes, qui tantum ultra omnium seculorum principes eminet...“ X „...ut fruendi copiam pro desiderii modo capiat et vos alacris excipiat. Et cum rei publice ratio digredi fecerit, receptura dimittat“. Ed. : *O.c.*, pp. 156—187.

ff. 45'—49.

5) (*Incerti gratiarum actio Constantino Augusto Flaviensium nomine*). „Si Flavia Eduorum tandem eterno nomine nuncupata, sacratissime imperator, commovere se funditus, atque huc venire potuisset...“ X „...Nos tamen etiam nomen accepimus tuum iam non antiquum. Bribacte quidem huc usque dicta est Iulia Polia Florencia, sed Flavia est civitas Eduorum“. Ed. : *O.c.*, pp. 187—200.

ff. 49—55.

6) (*Incerti panegyricus Constantino Augusto dictus*). „Facerem, sacratissime imperator, quod paulo ante michi plerique suasuerunt, ut quoniam maiestas tua hunc mediocritati...“ X „...Cedant privatorum studiorum ignobiles cure perpetua michi erit materia dicendi que me probaverit, Imperator“. Ed. : *O.c.*, pp. 200—220.

ff. 55—58'.

7) (*Epithalamius incerti auctoris Maximiano et Constantino in huius et Faustae nuptiis dictus*). „Dixerunt licet plurimi multique dicturi sint ea, quibus omnia facta vestra summarumque virtutum merita laudantur...“ X „...Quin etiam, ut omnibus modis tua necessitudo removetur, rursus hic gener est, ut beatissimus imperator semper ex tua sobole nepotibus augetur. „Ed. : *O.c.*, pp. 220—231.

ff. 58'—63'.

8) (*Incerti panegyricus Constantio Caesari recepta Britannia dictus*). „Si michi, Caesar invicte, post diuturnum silentium sola esset vincenda trepidacio, qua rudimenta quedam vocis mee rursus experior...“ X „...Dixi, Cesar, invicte, prope plura, quam potui, sed pauciora, quam debui, ut iustissima michi causa sit propicio numine tuo et nunc desinendi et sepe dicendi“. Ed. : *O.c.*, pp. 232—247.

ff. 63'—67'.

9) (*Eumenii pro instaurandis scholis oratio*). „Certum habeo, vir perfectissime, non quidem te, qui semper in omni generi dicendi maxima facultate viguisti...“ X „...Si quidem maximus ac pene solus fructus est recta capientium et voluntas eorum ad divinam tantorum principum scientiam perferatur.“ Ed. : *O.c.*, pp. 248—262.

ff. 68—71'.

10) (*Claudii Mamertini panegyricus Maximiano Herculeo dictus*). „Cum omnibus festis diebus, sacratissime Imperator, debeat honos vester divinis rebus equari, tum precique celeberrimo isto et imperantibus vobis...“ X „...Vides, Imperator, quanta vis sit tuorum in nos celestium beneficiorum, adhuc presencia tua fruimur, etiam reditum desideramus“. Ed. : *O.c.*, pp. 262—274.

Celū ip̄ip̄ p̄m̄i stulacia neq̄
P̄ et n̄m̄ p̄m̄i sal̄ tr̄ac̄m̄ iouē p̄nere filim̄a

Oluit̄ aq̄no breuis grat̄a uic̄a uen̄s et fauon̄i
T̄rabuntq̄ s̄ic̄as mach̄ine cannas

H̄e p̄anq̄iā st̄abul̄ gaudet̄ p̄r̄us aut̄ ar̄bor̄ igit̄ luna
N̄ec̄ p̄r̄atī cam̄s albic̄it̄ pūm̄is
Īam̄ c̄eterā c̄iv̄os̄ d̄uat̄ uen̄is̄ im̄n̄et̄ luna
L̄ucē req̄ n̄im̄ph̄is̄ ḡr̄ē t̄er̄entes̄
Ībreuis̄ uen̄ī qūās̄it̄ p̄r̄ē d̄ī grauē
V̄ulem̄ ar̄tes̄ uic̄ē off̄ic̄ias̄
N̄ī ex̄ t̄er̄ē aut̄ uic̄īd̄ī n̄īc̄ō̄ī im̄p̄er̄nē m̄urō
Īut̄ flōr̄ē t̄er̄ē qūē f̄er̄it̄ solutē
N̄ec̄ q̄ūm̄b̄ros̄ō f̄aūnō t̄er̄ē im̄olarē luc̄as̄
S̄eū p̄osc̄at̄ aḡr̄ī seū malē h̄ēos̄
P̄all̄ic̄ā mōr̄ō eq̄uō p̄uls̄at̄ p̄r̄ē p̄m̄p̄m̄ tabēnas̄
R̄eḡn̄q̄ n̄urēō oleatē f̄er̄rā
V̄it̄q̄ s̄umā breuis̄ s̄p̄r̄ī n̄ōō uen̄at̄ in̄cl̄arē lonḡi
Īam̄ tē p̄rem̄et̄ nōx̄ fabulēq̄ manēō.
Ēt̄ ton̄us̄ q̄al̄ p̄l̄ut̄oniā quō s̄im̄ul̄ mēatus̄
N̄ec̄ reḡnā uim̄ī s̄ort̄er̄ē tal̄is̄
N̄ec̄ t̄en̄c̄ā̄ h̄am̄ī mir̄abilē quō cal̄et̄ iuuen̄tis̄
N̄ec̄ om̄is̄ q̄mor̄ uiḡūnēō t̄er̄p̄t̄it̄

Vis̄ multā ḡrāl̄ tē p̄uer̄ in̄rōsā

p̄r̄f̄us̄us̄ liqūid̄is̄ uiḡer̄ ōr̄ōib̄ s̄icatō p̄urā s̄t̄ant̄ō

Q̄ūī s̄laūī reliḡiō com̄ī s̄īp̄l̄et̄ m̄īr̄ōīc̄ h̄ēū q̄ās̄ō f̄it̄ē
Ōūt̄atōr̄ī t̄er̄ō s̄lebit̄ n̄as̄p̄r̄sā n̄ignō eq̄uorā uen̄tis̄
F̄mir̄ab̄ē in̄sol̄ēō Q̄ūī n̄ē tē f̄it̄ur̄ē c̄ēūlus̄ ant̄eā s̄acer̄
Q̄ūī s̄ep̄ uac̄at̄ī s̄ep̄ am̄abilē s̄per̄at̄ n̄ēs̄aus̄ aut̄ē
F̄all̄ac̄ō m̄iser̄ī qūib̄s̄ īnt̄em̄p̄er̄atā uic̄os̄ mē tabulā
B̄ōt̄uā p̄ūer̄ō in̄dicat̄ m̄īn̄cī s̄us̄p̄en̄dis̄ē p̄t̄enā
B̄est̄im̄tā m̄anō t̄rō

C̄n̄bis̄ uanō fōr̄nō cēl̄ōst̄rī

P̄ict̄os̄ mēōn̄ī c̄um̄m̄is̄ō al̄itē

Q̄ūī n̄ē c̄īq̄ f̄er̄rē aut̄ eq̄uō

Fig. 6. Horatius, *Carmina* (Cod. lat., nr. 8, f. 57').

ff. 71'—76.

11) (*Genethiacus Claudii Mamertini Maximiano Augusto dictus*). „Omnes quidem homines, sacratissime imperator, qui maiestati vestre laudes canunt et gratias agunt debitum vobis conantur exsolvere...” X „...Dico enim magna certaque fiducia, digna est hec quoque gloria vestra pietas et potest eam prestare felicitas”. Ed. : *O.c.*, pp. 275—289.

ff. 76—82.

12) (*Panegyricus incerti auctoris Constantino Augusto dictus*). „Unde michi tantum confidentie, sacratissime Imperator, ut post tot homines disertissimos, quos et in urbe sacra...” X „...Illa tamen erit vere beata posteritas, ut cum liberos tuos gubernaculis orbis admoveris, tu sis omnium maximus Imperator.” Ed. : *O.c.*, pp. 289—310.

8

(Antea : Ms. 171)
s. XIII—XV.2

Q. HORATIUS FLACCUS. M. T. CICERO, MACROBIUS AMBROSIUS
AURELIUS THEODOSIUS

Codice de hîrtie — pe o singură coloană — dimensiuni : 312×220 mm. — 72 folia — fasciculi : 7 quiniones. Fascicolele indicate prin reclame. La începutul și sfîrșitul codicelui cîte o filă de pergament din două codice diferite.

Legătura : legătură de hîrtie de la sfîrșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX.

Scrisul : de trei mîini, I-a mîină : f. 1—1' : textualis gotica : mîna a II-a : ff. 2—69 : humanistica cursiva textualis : mîna a III-a : f. 72—72' : beneventana.

Ornamentația : figuri explicative desenate cu pana (ff. 12—3, 14', 32, 40, 42, 45', 46, 49, 49', 53, 55, 57'), locul inițialelor fiind lăsat necompletat.

Copistul : părintele Gheorghe (f. 69).

Proveniența : Italia (în baza primului proprietar și a filigranei hîrticii).

Proprietarii : Primul proprietar : Jacobus Pechiaio (f. 69). A fost cumpărat de Cipariu la 19 decembrie 1856 pentru suma de 6 florini de la anticariatul Schratt din Viena. Deși parafa care indică proprietatea sa nu se găsește pe volum, a ajuns în biblioteca de la Blaj în mod evident împreună cu colecția sa.

Data întocmirii : a celor două fragmente de pergament : XIII-XIV, iar a codicelui propriu zis, cea de a doua jumătate a secolului XV (în baza scrisurilor).

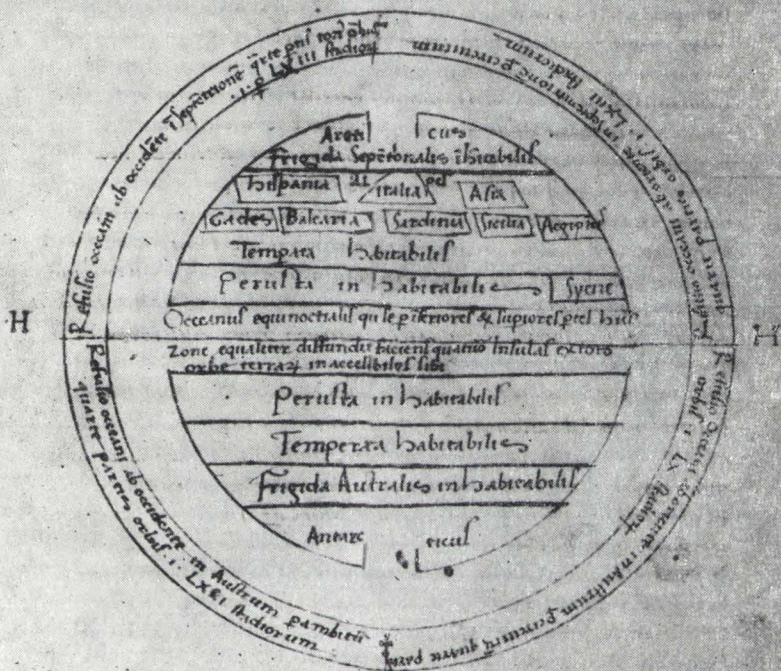
Filigrane : bastion crenelat (Briquet, nr. 15870, 15874) : ff. 2—69.

Bibliografie : Cipariu, *Horatiana*, în *Annales gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis*, Blasii, 1857, p. 9—12 (publică textul fragmentului din Horațiu). — Naghiu, nr. 171 (determinare complet greșită).

f. 1—1'.

folium membr. merid. tegumento conglutinatum fragmentum
a manu saec. XIII-XIV exaratum exhibet :

autem homines inanis ille p. caldam totamq; emgenti, & curfus uniusq;
 oceanis extrema limbul ambicis binas insuperare atq; inferior terre
 superficie insulas facit. Tamen Tull. hoc intelligi potest, nō dixit omnis terra
 parua quedam insula est, sed omis terra que calitur a uobis parua quedam
 insula est, quia & singule de quatuor hincioribus parue quedam edificur
 insule, oceano bis cal ut diximus ambiente. Omnia hęc ante octos
 locare potest descriptio subintrata ex qua & nūc maxil exegit q̄ curus
 uia est & rubri atq; indici utrum uidebit. Caspiumq; mare nūc omis inuenit

L. xet non ignorem esse non nullis qui eidem oceano ingressum negent
 nec dubium est in illum quos Australis generis temperata mare
 de oceano similiter infuere sed describi hęc nra attestato sūt nō debuit

Fig. 7. Macrobius Cod. lat., nr. 8, f. 57).

1) *Q. Horatii Flacci carminum lib. I. nr. II, 47 — nr. VI, 3.* „Neve te nostris vitiis iniquum ocior aura...“ X „...Quam rem cumque ferox aut equo...“.

ff. 2—5'.

2) *Somnium Scipionis Africani (ex libro VI Ciceronis de republica).* Quom (!) in Africam venissem Anicio Mallio consule ad quartam legionem tribunus, ut scitis, militum...“ X „...nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis revertuntur. Ille discessit. Ego somno solutus sum“. Ed. : *M. T. Ciceronis opera*, Lugduni, 1590, pp. 277—87.

ff. 6—69.

3) (*Macrobii Ambrosii Aurelii Theodosii in Somnium Scipionis expositionis libri II*). „Inter Platonis et Ciceronis libros, quos de re publica uterque constituit, Eustachi fili, vite mi dulcedo pariter et gloria...“ X „...Voce igitur pronuntiandum est, nihil hoc opere perfectius, quo universa phylosophie continetur integritas.

P. Georgius scripsit sibi ac cui bona fortuna concedit (ab alia manu saec. XV :) videlicet d(omino) Jac(obo) Pechiaio“. Ed. : *Macrobii Ambrosii Aurelii Theodosii in Somnium Scipionis lib. II et Saturnalium lib. VII*, Lugduni, 1548.

ff. 69'—71'. vacua.

f. 72—72'.

folium membr. posteriori teguminis parti conglutinatum fragmentum a manu saec. XIII litteris beneventanis exaratum exhibens :

4) (*Fragmentum incerti auctoris clericalis*). „...ipsa duo decima hora finitur. Ubique tenebras vides en dubitas diem ascensisse...“ X „...iam recessit de mundo et sol radios gratiarum suarum in se colligens...“.

9

/Antea : Ms. 175/
s. XV/2

BOCACCIO, ARISTOTELES, VEGETIUS

Codice de hîrtie — o singură coloană — dimensiuni : 230×216 mm— 117 folia — fasciculi : 10 seniones. Fascicolele indicate prin reclame. La mijlocul fasciculelor pentru fixare bandă de pergament scrisă cu scriere carolină. Margini late, liniere oarbă.

Legătura : legătură de hîrtie din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pe fila preliminară : „*Mss. hoc Titulo et Indice carens videtur esse opus Joannis Boccatti de Certaldo de Mulieribus claris, in Italia seculo XU. iam et iteratum sec. XVI-ti initio excusum. N. Jankovich mp.*“.

Scrișul : de o singură mină, gothica bastarda.

Ornamentația : nu are deloc, și locul inițialelor este lăsat necompletat.

Copistul : necunoscut.

Proveniența : Italia (pe baza filigranei hîrtiei).

Proprietarii : În jurul mijlocului secolului al XIX-lea cunoscutul colecționar din Ungaria : Nicolae Jankovich (în baza inscripției citate mai

Libellus mltex egregia paululu ab meo colloquio semotz et
 auctus fere solutus auctis in epinna mltibz pzoq laude ac
 amozz d' lacu pzoq hz in magnu aca p'ub'z q'ndu
 libellu stpp' ueru du mead au cofare au na' d' p'mu
 in smt'ez ne penes me marret oro et ut alieno fultus
 fauore seruoz auct ad p'ubad Adutereqz satis no p'ncipi cono h' pzoq
 ad de mlt'ez; loquet' aliau m'fym femē destinand fore exocenti
 dignocem an alias uent in mente ytaluu ubaz illud p'fulgidu
 ac smgular no tm feraru h' x'p'u g'ia Johanna sexcentima h' b'm
 et Ovalie Regma auq pensat tam mltibz p'p'ie et Auoru fulgo.
 ribus qz nouis a se forti peccare q'nt' laudibz in desideriu mlt'ez
 illud huilem deuotuz an soliu sue celsitudinis m'adi Tand' q' adeo
 migenz regine fulgor et opusculi tenuis et fore semisopita fruilla
 times ne a potoz luc m'bz omo fulgaret in tenebris sen sim
 detraxi q'sillu et noua m'dagme mlt' alyz p'p'uz ad eximiu ab h'
 lustru regina in te uotuz de h' p' m'eu m' m'into Nam did m'tes
 ac celebres mores tuos du honestate epinna sumu mat' amoz deq
 duqz uobz elegantia m'ete duoluere ac ad h'z ann tu ystozitate
 et m'gery uozis quibz longe excedis femcas adutere Videreqz qz
 sepiu m'fimoz nata detraxit id tuo p'ccatori deq sua liberalitate
 m'cas uozibz sup' m'fideit atz suppleuit et eo quo m'fymta es noue
 designari uoluit ad m' d'ez h'z qd' latine dicit homines nuu
 pent te equipanda p' b'issis q' b'ust' et uozu st'p'is arbitraty sum Et
 ideo cu tempozitate m'ca mlt' atz splendoris facinoribz agentibus
 clarissimu uozu st'p'is specien sis r'at' b'n m'ito tuo fulgor h'z libelli
 titulu mung adiectisse uelim Epistmas no omz apud posteros tuo
 nomi addidisse deozibz paucis h'z litterulis qua feat olim motz
 odorosy et m'at' uelle comitatz quibz te fortuna feat illustrem
 Ad te uyt m'ito et tuo noi dedico qd' h'ateng a me de mlt'ez; clar
 st'p'uz est p'ozoz m'elito mlt'ez p' st'm pudicaz nome quo mlt' m'oz
 tales plim emnes grato aio munusculu scolastica hois suscipies
 Et si m' aliq' credita es aliq' legas funder suis q'p' suffragis
 tuis blandet orys du femca uozite et ystozia h'z lepiditate letabit
 nec m'assum arbitroz agitabit lectio si facinoroz p'ituz mlt'ez

Fig. 8. Boccaccio (Cod. lat., nr. 9, f. 1).

sus.). Cipariu l-a cumpărat la 19 decembrie 1856 de la anticariatul vinezului Johann Schratt, pentru 3 florini. Deși parafa lui care indică proprietatea nu se găsește în volum, în biblioteca de la Blaj a ajuns în mod evident împreună cu colecția sa.

Data întocmirii: mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea (în baza caracteristicii scrierii).

Filigrana: cap mare de zimbbru, între coarne o floare cu șapte petale cu lujer (Briquet, nr. 14778—14803): ff. 1—117.

Bibliografie: Naghiu, nr. 175 (determinare complet greșită).
ff. 1—64.

1) (*Bocaccio, De claris mulieribus*). „*Pridie muliorum egregia paululum ab inertī wlgō semotus et a ceteris fere solutus curis in eximiam muliebris sexus laudem...*“ X „...Minuentesque corrigant et emendant, ut pocius alicuius in bonum vigeat opus, quam in nullius commodum laceratum dentibus invidiorum depereat“.

f. 64'. vacuum.

ff. 65—117'.

2) (*Commentatio incerti auctoris super libros ethicorum, politicorum et rethoricorum Aristotelis, necnon epitomarum Vegetii*). „*Distinxerunt philosophi triplicem vitam, ut patet in primo Ethicorum, scilicet voluptuosam, politicam et contemplativam, videbant enim hominem medium inter inferiora et superiora...*“ X „...Sicut ergo per flebotomiam et potionem superfluitas humorum est eicienda per quam turbatur sanitas corporis, sic per bella sunt hostes conculcandi et occidendi per quos impeditur commune bonum et pax civium et eorum qui sunt in regno etc.“

10

(Antea: Ms. 191)
s. XIII/2—XIV/1.

FRAGMENTUM DECRETALIUŢ GREGORII PAPAE IX

Fragmentul unui codice de pergament — pe două coloane — glose dispuse în forma cum texto incluso — dimensiuni: 409×270 mm — 36 folia — fasciculi: ff. 1—2: 2 folia, ff. 3—14: 2 terniones, ff. 15—28: septenio, ff. 29—36: quaternio. Fascicolele sînt nenumerotate, pe unele file se vede o numerotare cu cifre romane, respectiv arabe. Cu prilejul legării din nou, ordinea de succesiune a primelor 17 file ale fragmentului s-a încurcat. Ordinea lor corectă e următoarea: f. 1 (potrivit numerotării actuale f. 1), f. 2(=3), f. 3(=4), f. 4(=5), una sau două file lipsesc!, f. 5(=6), f. 6(=7), f. 7(=8), f. 8(=2), f. 9(=16), f. 10(=17), f. 11(=9), f. 12(=10), f. 13(=11), f. 14(=12), f. 15(=13), f. 16(=14), f. 17(=15), f. 18(=18).

Legătura: semipiele simplă din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Scrișul: cel a textului principal de o singură mînă: gotica textualis; scrișul gloselor provine de la mai multe mîini: gotica cursiva textualis. Cf. S. Stelling-Michaud, *Catalogue des manuscrits juridiques*, Genève, 1954, pl. VI.

Ornamentația : în textul principal inițiale roșii și albastre, rubricare, precum și columnatio (f. 3).

Copistul : cel al textului principal necunoscut. Unul dintre copiiții gloselor : Nicolaus de Waltissla(via ?) (f. 36).

Proveniența : Italia (potrivit formei scrisului) eventual Germania (în baza locului de origine al copistului amintit).

Proprietarii : T. Cipariu, cu privire la proprietarii care l-au precedat nu există nici o referire în volum.

Data întocmirii : cea de a doua jumătate a secolului XIII — începutul secolului al XIV-lea.

Bibliografie : Naghiu, nr. 191 (determinare complet greșită).

ff. 1—36.

(*Decretalium Gregorii IX pape lib. IV. tit. XVII. cap. XII-lib. V. tit. XXI, cap. XI*). „...in ecclesiam non intrabunt, canone vero vetante tales ad sacros ordines promoveri, secularibus quoque legibus non solum repellentibus eos successione paterna, sed negantibus ipsis...“ X „...Indignum est et a Romane ecclesie consuetudine alienum, ut pro spiritualibus facere quis homagium compellatur. Explicit liber quintus“.

(Alia manu :) „Legibus(?) maneat, qui scriptori maledicat. Explicit glossa super V. lib. decretalium per manus Nicolai de Waltissla. (pro)bus et bonus sicut canis“. Ed. : *Corpus iuris canonici. Decretales Gregorii papae IX*, Coloniae Munatianae, 1682., pp. 586—752.

ff. 36—36'. versiculi et adnotationes.

11

(Antea : Ms. 78)

1508

STATUTA CONSILII ROGATORUM

Manuscris de pergament — o singură coloană — dimensiuni : 255 × 175 mm. — 20 folia — fasciculi : ff. 1—8 : 2 biniones, ff. 9—20 : 2 terniones. Între hotărîri există mai multe și în limba italiană.

Legătura : contemporană sau aproape contemporană ; de piele maro-închis, ornamentată cu trandafiri aurii și imprimați „în sec“, cu ornamente împletite de caracter oriental.

Scrisul : de o singură mînă, cursivă de documente umanistă.

Ornamentația : inițiale simple de culoare roșii-albastre-verzi.

Copistul : Aloysius Marinus ducalis notarius (sau eventual unul dintre scribii acestuia).

Proveniența : Veneția (Italia).

Proprietarii : T. Cipariu, cu privire la proprietarii anteriori nu se găsește nici o referire în volum.

Data întocmirii : 1508 (f. 16).

Bibliografie : Naghiu, nr. 78.

ff. 1—16.

Statuta consilii rogatorum. „Denotamus tibi captum esse in nostris consiliis, quod quisque stronsaverit vel ad aquam acceperit, seu alio modo

malo malitiavert ducatos, mezaninos et soldos Venetos tam in Venetiis, quam extra..." X „...Et ad similem conductionem sint et esse intelligam omnes illi, qui fuissent rectores, officiales, camerarii et non consolidassent capsas suas usque in presentem. Date in nostro ducali palatio, die XV. Aprilis, Ind. XI, MDVIII-vo. Aloysius Marinus ducalis notarius R“.

f. 16'. Quaedam erogationes (l. ital.).

ff. 17—20'. vacua, sed lineata.

12

XII 1

C. VETTIUS AQUILINUS IUVENCUS

Fragmentul unui codice de pergament — o singură coloană — dimensiuni: 206×126 mm — 2 folia. Acest fragment în cursul secolului al XVI-lea s-a folosit pentru legare de cărți, a fost deslipit din scoarțe între cele două războaie mondiale.

Legătură: nu are. Pe marginea filei de pergament — după ce a fost folosită ca material de legătură, s-a scris cu caractere din secolul XVI: „*Cartusie Argentorat*“. Următorul text foarte șters a fost scris pe marginea filei probabil din cea de a doua jumătate a secolului XV: „*Iste liber est de aurario (?) omnium librorum... diz buch ist ein vbergutes vor allen buchen vffe ertrichen*“. De o mină din prima jumătate a secolului XVI: *Magistro Jacobo Vuimpfelig (?) Sletstat. restitu(endus?)*.

Scrișul: de o singură mină, minuscula carolina.

Ornamentația: titluri și inițiale scrise cu roșu.

Copistul: necunoscut.

Proveniența: Germania (dedus din inscripțiile citate mai sus).

Proprietarii: mănăstirea chatreuse din Strasbourg (?). Magistrul Iacob Vuimpfelig din Schletstadt. — T. Cipariu.

Data întocmirii: începutul secolului al XII-lea.

Bibliografie: —

f. 1.

1) (Fragmentum cuiusdam versus incerti auctoris). „...Disce puer verbum quo possis discere versum Verbum și nescis, versum componere nescis Litera discatur, qua sillababa (!) multiplicatur Quas și nescieris liquido nil scire valebis...“ X „...Ne laudes hominem donec videas fore finem Finis laudatur cum laus in fine canatur. Non est absque nisi nisi (!) fundatur paradisi“.

ff. 1'—2'.

2) (C. Vetti Aquilini Iuveni Hispani presbyteri Evangelicae historiae libri IU). „Immortale nichil mundi compage tenetur Non orbis, non regna hominum, non aurea Roma Non mare, non tellus, non ignea sydera celi...“ X „...Christus et puro mentem irriget amne canentis Dulcis Iordanis ut Christo digna loquamur. Explicit prefatio Iuvenalis ad Zachariam. Incipit liber Iuveni presbyteri (?) de narratione Lucas...“ — „Horreaque implebit secreti copia farris Eternusque leves paleas popu-

labitur ignis..." X „...Cernis, ait, que sit tantarum gloria rerum / Cuncta tuo possum iam concedere regno / Talia donantem și me venerator adores..." Ed.: PL. 19, pp. 58—62, 109—116. (Liber I. vers. 9—35, 380—438).

13

s. XII/2

AMBROSIUS, AUGUSTINUS

Codice de pergament — o singură coloană — dimensiuni : 261 × 190 mm — 8 folia — fasciculi : quaternio.

Legătura : copertă moale de hîrtie de la sfîrșitul secolului XVIII.

Scrișul : de o singură mînă, textualis fere gotica.

Ornamentația : titluri și inițiale scrise cu roșu.

Copistul : necunoscut.

Proveniența : Elveția sau Germania.

Proprietarii : Potrivit însemnării de pe frontispiciul textului (*Liber sancti Lucii regis et confessoris*) primul proprietar se pare că a fost biblioteca abației premonstratense, sau a catedralei episcopale din orașul elvețian Chur. A ajuns în biblioteca de la Blaj împreună cu colecția lui Cipariu.

Data întocmirii : mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului XII (potrivit formelor de scriere).

Bibliografie : —

ff. 1—7.

1) *Liber Ambrosii de conflictu viciorum et virtutum*. „Apostolica vox clamat per orbem atque in procinctu fidei positus ne securitate torpeant..." X „...Tu autem, o homo, dei vigilantia studio atende que dico et adhuc magis stupenda narranti fidem prebeto. Explicit". Ed.: PL. 40, pp. 1091—1105. Cf. PL. 17, pp. 1057—1074.

ff. 7'—8.

2) *Prefatio beati Augustini in regula, quam monialibus composuit*. „Sicut parata est severitas peccata, que invenerit iudicare (!), ita non vult caritas..." X „...Nec debebatis penitentiam Iude traditoris, sed potius lacrimas Petri pastoris. Explicit". Ed.: PL. 33, pp. 958—960.

14

(Antea : Ms. 4)

s. XIV—XV

SERMONES VARIAE

Codice de pergament — ff. 1—123', 134—135' : o singură coloană, ff. 124—133', 156—167' : pe două coloane — dimensiuni : 182 × 130 mm — 169 folia — fasciculi : ff. 1—8 : quaternio (în continuare cca 35 file lipsă), ff. 9—19 : senio (1 f. decupată), ff. 20—29 : quinio, ff. 30—41 : senio,

ff. 42—43 : 2 folia, ff. 44—61 : 2 seniones (5 f. decupate), ff. 62—66 : ternio (1 f. decupată) : ff. 67—78 : senio, ff. 79—86 : quaternio, ff. 87—91 : ternio (1 f. decupată) ff. 92—103 : septenio (2 f. decupate), ff. 104—115 : senio, ff. 116—123 : quaternio, ff. 124—133 : quinio, ff. 134—145 : senio, ff. 146—155 : septenio (4 f. decupate), ff. 156—167 : senio, ff. 168—169 : 2 folia. Fasciculele sînt nenumerotate, la sfîrșitul unora se văd reclame. Numerotarea ff. 1—123' efectuată la sfîrșitul secolului XV — începutul secolului XVI, arată că la început și la sfîrșit codicele a fost mutilat, a suferit descompletări și la mijloc. Între pergamentele codicelului sînt destul de multe care au fost confecționate rudimentar, bucăți care și inițial au fost găurite sau deșeuri. Alături de ff. 22, 33, 35, 39 completări contemporane de text scrise pe bucățele separate de pergament.

Legătura : contemporană, cu reparări din secolul XIX. Scoarțe de lemn îmbrăcate în piele roz neornamentată, urmele închizătoarelor de aramă. Pe o bucată de pergament lipită pe coperta din spate se poate citi, cu scris din secolul XVI : „*Magistri Alani editio contra hereticos Valdenses (et alios) paganos*“. Acest text care a dat titlul codicelui a fost decupat din volum încă înainte de a ajunge la Cipariu.

Scrisul : de mai multe mîini, I-a mîină ff. 1—123 : gotica textualis ; mîina a II-a : ff. 124—133' : gotica cursiva textualis ; mîina a III-a : ff. 134—155' : gotica notularis ; mîina a IV-a : ff. 156—167' : gotica textualis ; mîina a V-a : ff. 168—169 : gotica cursiva notularis.

Ornamentația : cîteva titluri scrise cu roșu și rubricare.

Copiștii : necunoscuți.

Proveniența : probabil Verona (Italia), potrivit notărilor de proprietari ce se citează mai jos.

Proprietarii : primul proprietar a fost probabil casa ordinului dominican din Verona (f. 62 : *Conventus Ueronensis* ; f. 155 (răzuit) : *Iste liber est fratris Dominici (?) ordinis fratrum predicatorum* ; f. 167' (răzuit) : *Iste (liber...) de... ordinis fratrum predicatorum* ; ff. 168—169 : hotărîrile capitlului dominican). A ajuns în biblioteca de la Blaj împreună cu colecția lui Cipariu.

Data întocmirii : ff. 1—123' : mijlocul — cea de a doua jumătate a secolului XV ; ff. 124—167 : sfîrșitul secolului XIV — începutul secolului XV ; ff. 168—169 : cea de a doua jumătate a secolului XIV (pe baza caracteristicii scrierilor).

Bibliografie : Naghiu, nr. 4 (determinare complet greșită).

initium (2 folia) deest.

ff. 1—133'.

1) (*Sermones de tempore et sanctis*). „Dicit Apostolus : Hoc est tempus gracie, quod est acceptabile (?). Joh. 54...“ X „... a crinibus propriis ad consilium vero sacerdotis nolunt abstinere, quin ornent se crinibus alienis“.

ff. 102'—103. vacua.

ff. 134—155'.

2) *Principium super tercium summarum*. „Aperiet dominus the(saurum) suum optimum ce(lum), ut tribuat plenariam terre sue...“ X „...in hac auctoritate habetur, de quibus agitur in hoc III° libro“.

ff. 156—167.

3) *Sermones de communi*. „Nimis honorati sunt amici tui dominus, nimis confortatus est principatus eorum et si omnes sancti amici dei fuerunt...” X „...ostendit filio pectus et ubera, filius ostendit patri latus et vulnera nulla poterit esse repulsa vero concurrunt tot caritatis insigna”. ff. 168—169’.

4) (*Fragmenta statutorum cuiusdam generalis capituli ordinis fratrum praedicatorum*). „...assignamus fratrem Francishum rauen(natensem ?) de conventu...” X „...Iste sunt suffragia pro defunctis...”.

RÉSUMÉ

Cette communication présente les premiers résultats des recherches faites par l'auteur dans le but de dépister et de dresser une évidence des codex latins du moyen âge (antérieurs donc au milieu du XVIe siècle), qui sont conservés dans les bibliothèques de Roumanie.

Timothé Cipariu (1805—1887), nommé aussi le père de la philologie scientifique roumaine, peut être considéré comme le plus grand bibliophile roumain du siècle passé. Sa collection riche en livres vieux et rares, de même qu'en manuscrits anciens, est conservée à présent par la bibliothèque de Cluj de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. Cipariu a acquis ses codex latins du moyen âge dans les années 1850—1860 surtout des antiquariats de Vienne où s'étaient accumulés les manuscrits précieux et vieux des différentes provinces de la monarchie des Habsbourg d'antan. De cette façon, dans la collection de Cipariu se trouvent, à côté des pièces de l'Italie du nord (les numéros 4, 11), des volumes provenant des territoires de l'Allemagne méridionale et occidentale (nos. 5, 6, 7, 12, 13), de la Saxe (no. 2), de la Silésie (no. 10) et de la Hongrie (no. 9). Quant à leur provenance l'on doit mentionner les volumes qui jadis faisaient partie de la bibliothèque du monastère St. Pierre et Paul de Erfurt (no. 2), de celle du philologue classique Georg Heinrich Moser de Ulm (nos. 5, 6, 7), et ceux qui proviennent des monastères de Chur (no. 13), Strasbourg (no. 12) et Véronc (no. 14). La collection des codex médiévaux de Cipariu est caractérisée par le fait qu'y prédominent la littérature classique latine — avant tout les oeuvres de Cicéron — et celle des humanistes. L'on doit encore mentionner les volumes contenant des panégyriques latins (no. 7) et l'ouvrage de Boccace sur les femmes célèbres (no. 9). Les volumes où est mentionné le copiste et l'endroit où ils furent copiés, à savoir la date, sont les suivants : nos. 4, 6, 8, 10, 11.

SIGILIILE BOIERILOR DIN SFATUL LUI RADU CEL MARE DE LA CONVENȚIA CU SIBIUL DIN 1507

MARCEL STURDZA—SĂUCEȘTI, NICOLAE NISTOR

CONVENȚIA CU SIBIUL DIN 3 DECEMBRIE 1507

La 3 decembrie 1507, în calitate de Domn al Țării Românești, Radu al IV-lea cel Mare încheie o convenție de pace perpetuă cu cetățenii din Sibiu și cu cele șapte districte săsești din Transilvania.

Punctele principale ale acestei convenții erau: în cazul când turcii vor face vre-o incursiune în Transilvania sau în Țara Românească, atunci voievodul Țării Românești, cu boierii săi, luînd și pe sași în ajutor să reziste turcilor cu toate puterile sale, și să nu le permită a face vre-o pagubă sașilor; dacă voievodul Țării Românești va fi constrins de un inamic mai puternic să părăsească țara, atunci toate orașele, toate castrele și satele districtelor săsești să fie deschise pentru voievod și pentru familia sa, pentru boieri și familiile lor și, în fine, ca sașii să nu sufere în districtele lor pe nici un rival al voievodului din Țara Românească¹

La această Convenție, pe lângă sigiliul mare domnesc, au fost atîrnate și 12 sigilii de martori domnești, deși în document sînt menționați 16 martori, care atestă și făgăduința lor specială, redactată astfel, în limba latină: *In quorum omnium et robur et testimonium penes sigillum domni nostri Voyvodae, domini nostri gratiosi, ad has litteras patentes suae magnificentiae sigilla nostra appendi fecimus.*²

În studiul nostru ne vom ocupa, în mod special, de pecetile martorilor domnești, identificînd în primul rînd persoana lor, iar apoi restabilind ordinea în care și-au imprimat pecetile personale.

Pecetile dregătorilor domnești sînt în majoritatea lor desprinse din șnurul cu care au fost atîrnate afară de 3 exemplare, care mai atîrnă încă la locurile lor inițiale.

Descifrarea și identificarea apartenenței lor constituie o lucrare cu importanță pentru sigilografia noastră. Se scot la lumină peceti și steme ce au fost folosite încă în secolul al XV-lea de posesorii lor nefiind întocmite special pentru Convenția din 1507. Pînă în prezent, în istoriografia noastră, o lucrare completă de acest gen care să cuprindă toate pecetile și stemele folosite de români, în decursul veacurilor, nu a fost publicată încă.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II/2, 1451—1510, p. 553—555.

² Arh. St. Sibiu, fond Document. Litter. nr. 86. Convenția în original, cu sigiliul lui Radu cel Mare și 11 peceti mici de martori domnești.

REGULI CUNOSCUTE PENTRU COSIGILAREA HRISOAVELOR

Asupra ordinii în care puneau martorii domnești pecețile lor la cosigilarea documentelor, se știe că ea depindea de amplasarea sigiliului domnesc. În cazul când sigiliul domnesc ocupa partea din mijloc a documentului, ceea ce se întâmpla cel mai adesea ori, pecețile martorilor domnești se așezau la stînga și la dreapta lui, în ordinea importanței posesorilor lor, primul loc de cinste fiind socotit cel din stînga sigiliului domnesc. Aceasta era practica în secolul al XIII-lea în cancelariile apusene³.

În cazul însă când sigiliul domnesc era atîrnat în partea stîngă a documentului, după acesta se atîrnau pecețile martorilor domnești, în ordinea importanței persoanei lor.⁴

Semnalăm că cercetătorii noștri sigilografi, vechi și noi, au scăpat din vedere că unele reguli heraldice se aplică și în sigilografie, ceea ce în occident se știa ca un lucru normal și nu mai trebuia repetat mereu.

Ne referim la dreapta și stînga sigiliului domnesc unde se aplică regula heraldică consacrată de veacuri, și valabilă în prezent.

Se știe că laturile unui scut sînt considerate din poziția în care el este purtat de posesorul său, pe brațul stîng, iar nu ca privit din față. Astfel fiind, latura scutului pe care o privim din față, ca fiind latura stîngă, este realmente latura dreaptă a scutului și a posesorului care îl poartă, iar partea dreaptă, văzută din față, este partea stîngă.

Această regulă se aplică și în sigilografie, pe simplul motiv că sigiliile domnești românești și străine, cuprind în cîmpul lor un scut heraldic, supus tuturor regulilor prevăzute de această riguroasă știință. Așa că locul de cinste, în atîrnarea peceților martorilor domnești la documente, este în stînga domnului, conform regulii heraldice iar nu cum privim pecețile de pe document. Iar pentru păstrarea simetriei se puneau jumătate din peceți, în ordinea importanței persoanei, spre stînga heraldică a domnului, iar cealaltă jumătate, tot în ordinea importanței persoanei, spre dreapta heraldică a domnului.

Precizarea de mai sus, nu a fost făcută, din cîte cunoaștem noi, în nici-o descifrare a peceților martorilor domnești în documentele ce le posedăm din trecutul nostru istoric.

Aplicînd acest principiu, se poate preciza mai ușor locul fiecărei peceți de martor pe document în cazul când pecețile lor nu mai atîrnă la document și sînt răzlețe.

Tot în sprijinul afirmației, că la atîrnarea peceților martorilor domnești se aplică regula heraldică menționată mai sus, semnalăm cazul când sigiliul domnesc a fost atîrnat în partea stîngă a documentului, și apoi după acesta, în ordinea importanței persoanei și dregătoriei, spre dreapta documentului, se atîrnă pecețile boierilor din divan.

³ Jean Roman. *Manuel de sigillographie française*, Paris, 1912.

⁴ Emil Virtosu, *Din Sigilografia Moldovei și a Țării Românești*. in „Documente privind Istoria României”. Introducere, vol. II, 1955, p. 405, 406.

Partea stîngă a documentului este de fapt, din punct de vedere heraldic, partea dreaptă a sigiliului domnesc și de aceea s-a atîrnat acolo sigiliul domnesc, spre a lăsa la stînga sa, heraldică, locul de atîrnare a pecetilor martorilor.

Trebuie deci să admitem că sigiliul domnesc a fost atîrnat la locul de cea mai mare importanță, dreapta heraldică, spre a elibera partea sa stîngă heraldică.

Deci, prin aceasta, și documentul împrumută de la sigiliul domnesc, denumirea laturilor sale. Numai astfel se realizează totala concordanță între sigiliul domnesc, document și locurile de atîrnare, de mai mare sau mai mică cinste.

Sucesiunea dregătorilor, pe baza importanței lor, în divanele din Țara Românească, era următoarea: banul Craiovei, vornicul, logofătul, vistiernicul, spătarul, stolnicul, comisul, paharnicul, postelnicul.

Scriitorul cunoștea formularul, însemna faptele, trecea numele boierilor în ordinea cunoscută⁵.

Tot cu referire la această succesiune, s-a observat că spre sfîrșitul secolului al XV-lea, încep să dispară boierii fără dregătorii care erau menționați de obicei în fruntea divanului, iar dregătoriile de divan în Țara Românească erau: banul, vornicul logofătul, vistiernicul spătarul, paharnicul, stolnicul, comisul și postelnicul⁶.

ORDINEA DE ATÎRNARE A PECETILOR BOIEREȘTI ÎN CONVENȚIA CU SIBIUL DIN ANUL 1507.

În prezent se cunoaște că această convenție de pace perpetuă cu cetățenii din Sibiu și cu cele 7 districte săsești din Transilvania, încheiată de Radu al IV-lea cel Mare, la 1507, a fost negociată la Sibiu de către delegații acestuia, redactată de reprezentanții sașilor în limba latină și apoi adusă spre semnare domnitorului la Tîrgoviște, la 24 noiembrie 1507⁷.

Se cunosc de asemenea și cheltuielile făcute de sibieni pentru redactarea acestei convenții, trecute în registrele orașului în luna octombrie 1507⁸.

Datorită redactării ei de către sibieni în limba latină, toate numele martorilor domnești au fost latinizate, denaturînd numele, astfel încît este necesar, în primul rînd, să restabilim adevăratele lor nume și dregătorii în limba română de atunci.

⁵ Theodor Codrescu, *Uricar*, XXIII, 1895, p. XCV.

⁶ C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIU și XU*, Vălenii de Munte, 1925—1926.

⁷ Al. Lapedatu, *Politica lui Radul cel Mare*, în „Lui Ion Bianu amintire“, București, 1916, p. 211.

⁸ Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation... I, Sibiu. 1880, p. 473 și Al. Lapedatu. *op. cit.*, p. 211.

Martorii domnești menționați în convenție sînt următorii :

— Gyrgina castellanus castris	— Gherghina, pîrcălabul cetății
— Depoyvar	— Poenari.
— Barbol hanus cum fratribus suis,	— Barbul, banul Craiovei și frații
— Pervol vornik et danczul vor.	— săi. Pîrvul vornic și Danciul vornic.
— Stroya provisor curiae	— Stroiia vornic
— Kolckza vornik	— Colțea vornic
— Bagya vornik	— Badea vornic
— Bagia castellanus	— Badea pîrcălab
— Bogdan supremus cancellarius et secretarius	— Bogdan logofăt
— Perwol magister ogazonum	— Părvul căminar
— Kalotha thesaurarius	— Calotă vistier
— Iwan Kalinaczki Danczul spatarius	— Ivan Călinescu Danciul spătar
— Bagya pincerna	— Badea paharnic
— Alb thesaurarius	— Albul vistier
— Dragicz Kristyan pitar	— Drăghici Cârștian pitar
— Stephanus pitar	— Ștefan pitar

În convenție sînt menționați 16 martori domnești, iar la document au fost atîrnate inițial 12 peceti, din care în prezent există 11 peceti, afară de a domnitorului.

Deoarece inițial au fost atîrnate numai 12 peceti boierești, înseamnă că o parte din ei, deși martori domnești, nu au cosigilat documentul.

Din însăși redactarea în limba latină a listei martorilor se observă, în mod clar, că Barbul, marele ban al Craiovei, a pus pecetea personală și în numele fraților săi Părvul și Danciul, astfel că, din marii dregători, martorii la întocmirea documentului, se reduc 2 peceti, la care se adaugă cei 2 pitari, Drăghici Cârștian și Ștefan, care iarăși nu au cosigilat documentul cu pecetea lor. Astfel ajungem la cele 12 peceti boierești ce au fost atîrnate inițial de document.

Din cele 11 peceti boierești existente în prezent, 3 peceti mai atîrnă încă de șnurul lor, păstrîndu-și deci locul lor în atîrnarea pecetilor, iar una din ele este cunoscută și precizată de lucrări heraldice, ca aparținînd boierilor din Cocor.

Ținînd cont de faptul că :

- sînt cunoscute în mod sigur 7 peceti din cele 11
- o pecete cunoscută se află încă la locul ei inițial
- pecetea lui Radu cel Mare se află în centrul pecetilor boierilor martori
- partea de cea mai mare cinste se află la stînga heraldică a voievodului
- trebuie ținut seamă de locurile ce ocupă cele 3 peceti ce atîrnă încă la document, din care una este precizată.

- pecețile martorilor trebuie împărțite în mod egal de ambele părți a sigiliului domnesc pentru simetrie singura distribuire care îndeplinește toate prevederile de mai sus este aceea care cuprinde : la stînga heraldică, în ordinea importanței persoanei și dregătoriei, Gherghina părcălab de Poienari, Barbu mare ban al Craiovei, Stroia vornic, Colțea vornic, Badea vornic și Badea părcălab la dreapta heraldică, Bogdan logofăt, Pîrvul căminar, Calotă vistier Ivan Călinescu Danciul spătar, Badea sau Bădica paharnic și Albul vistier.

În această ordine a pecetilor martorilor, voievodul are : în stînga heraldică la locul de cea mai mare cinste, pe unchiul său, fratele mamei sale Rada, pe Gherghina părcălab de Poenari ; în dreapta sa heraldică pe cumnatul său Bogdan, logofăt, soțul surorii sale mai mari, domnița Caplea, pe nepotul său de soră, Pârvul căminar, fiul cel mare al domniței Caplea, pe cumnatul său Calotă vistier, soțul surorii sale, Neacșa, pe Ivan Călinescu Danciul spătar, soțul fiicei lui Gherghina părcălabul, vară primară cu voievodul, pe Badea sau Bădica paharnic, fiul natural al voievodului ; deci 5 rude apropiate. Din cei 12 martori domnești, care cosigilează documentul, 6 martori sînt rude foarte apropiate ale voievodului.

Ordinea de atîrnare a pecetilor martorilor domnești, pe care am adoptat-o, corespunde în primul rînd cu locul ce ocupă, pecetea atîrnată a lui Calotă din Cocor, cumnatul domnului, încă la document, iar în al doilea rînd, dregătorii cei mai de vază sînt la locurile de cinste, în stînga heraldică a voievodului, în timp ce rudele de sînge și cele mai apropiate ale sale, se găsesc grupate în partea sa dreaptă heraldică.

Varianta de a distribui dregătorii în ordinea importanței lor, de ambele părți, alternativ și descrescînd, considerînd stînga documentului ca stînga voievodului, aducea deplasarea pecetii lui Calotă din Cocor, fixată inițial și rămasă încă la locul său.

RAĐU AL IV-LEA CEL MARE 1496—1508

A fost căsătorit cu doamna Cătălina, cu care a avut trei băieți, pe Vlad Vintilă, pe Radu Paisie, pe Mircea Ciobanul, care au domnit pe rînd în Țara Românească și două fete, pe Boba și pe Cristina. Nelegitimi au fost, Radu de la Afumați și Bădica, care au ocupat și ei tronul.

Era un om bolnăvicios, podagra l-a făcut să sufere mult, iar în ultimii ani îl duceau cu rădvanul din loc în loc.

Cîrmuirea sa a fost blajină, fără ucideri, fără răsmerițe, judecățile au fost drepte. Însemnătatea lui Radu stă în activitatea de ordin bisericesc și cultural pe care a desfășurat-o ; în organizarea pe care a dat-o ierarhiei muntene, în ctitoriile și milosteniile sale, în introducerea tiparului. A adus în țară pe patriarhul Nifon, fost patriarh de Constantinopol, care a reorganizat biserica munteană. Patriarhul a plecat din țară din cauza căsătoriei surorii domnului, Caplea, cu Bogdan vornicul, care s-a despărțit de prima soție în acest scop. Nifon s-a opus căsătoriei și i-a afurisit⁹.

CINE SINT MARTORII DOMNEȘTI

Gherghina, Părcălab de Poenari. Tot un strămoș al familiei Băleanu de mai tîrziu este considerat și Gherghina, mare castelan al cetății de la

⁹ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 127.

Poenari, care era socotit frate cu jupan Mihail, menționat într-un hrisov, din 1468, dat de Radu al III-lea cel Frumos.

În anul 1458, Gherghina era Comis în domnia lui Vlad al III-lea Țepeș; ulterior a fost numit Pîrcălab al cetății Poenari, de către cumnatul său Vlad al IV-lea Călugărul.

Gherghina pîrcălabul era fratele Doamnei Rada (în călugărie, Samonida), soția cea dintâi a lui Vlad al IV-lea Călugărul, astfel că el este numit de către Radu al IV-lea cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, unchiul Domniei Mele.

Gherghina, pîrcălabul, fratele Doamnei Rada, a fost căsătorit cu jupîneasa Neaga, și a avut doi copii: pe Drăghici paharnic și pe o fată numită Gogoșoia, după porecla soțului ei, Danciul Gogoșă, cu numele, din Călinești.

Se știe că boierii Băleni din veacul al XVI-lea sînt scoborîtorii unui Gherghina, pîrcălab, din veacul al XV-lea¹⁰.

Barbul Pârful și Danciul Craiovescu. În anul 1501, cei patru frați Craiovești, cunoscuți la sfîrșitul veacului al XV-lea, acordă mănăstirii Sf. Pavel din Sf. Munte Athos, un ajutor de 2 000 aspri, pe fiecare an și roagă pe călugării aceuiași lăcaș să treacă în pomelnici pe părinții lor: Barbul și Vlăcsan și Vlada și Moina și Neagoe și Stan și Vinia și pe ei patru. Se crede că jupîn Barbul, martorul lui Mircea I cel Bătrîn, să fie înaintașul celor patru frați Craiovești. De asemenea, jupîn Vlăcsan Viorin, a trăit înainte de domnia lui Mircea cel Bătrîn și este menționat ca martor domnesc în documentul din anul 1421, fiind considerat ca un strămoș al Craioveștilor.

DIN SPIȚA CURGĂTOARE A BASARABILOR.¹¹

Mircea I cel Bătrîn

Domn 1386–1418

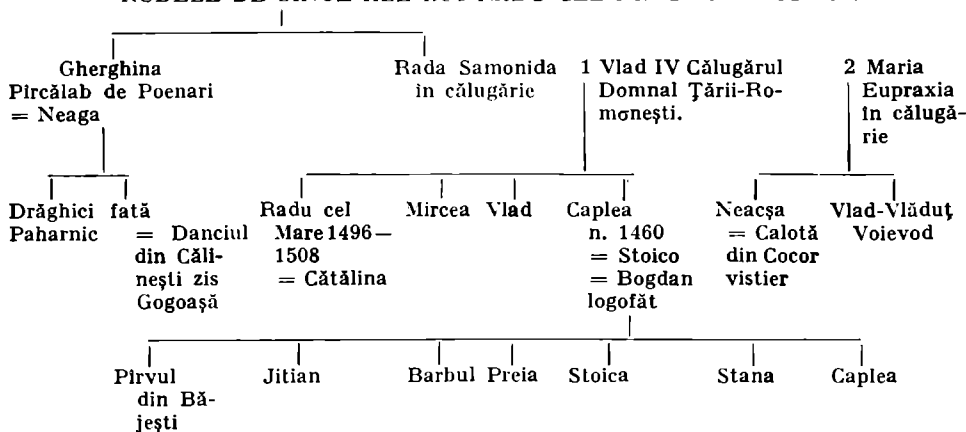
1 = Mara. 2 = fără cununie

1. Mihail I Domn 1418– 1420	2. Radu II zis Praznaglava Domn 1422– 1427.	2. Alexandru II zis Aldea Domn 1431– 1136.	2. Vlad zis Dracul Domn 1436– 1443 1 = Eupraxia 2 = fără cununie		
1. Mircea	1. Vlad III zis Țepeș Domn 1456–1462 =...Szilagyi rudă cu Corvinii.	1. Radu III zis cel Fru- mos Domn 1462–1574 = Maria	fiică = Vintilă Florescu	2. Vlad IV zis Călugărul Domn 1482– 1495 1 = Rada 2 = Maria	Mircea născut din Călțuna
1. Radu IV zis cel Mare Domn 1495–1508 1 = Cătălina 2 = fără cununie	1. Vlad	1 = Caplea = Stoico m. logofăt + 1507 = Bogdan m. vornic	2. Vlad V zis Vlăduță Domn 1510–1512 = Anca	2. Neacșa = Calotă m. vornic + 1521	

¹⁰ George D. Florescu, *Divanele Domnești din Țara Românească*, p. 51, 146, 168, 238, 256.

¹¹ George D. Florescu.

RUDELE DE SÎNGE ALE LUI RADU CEL MARE ÎN ANUL 1507

Neagoe stolnicul, din documentul dat de Vladislav al II-lea, la anul 1452, este Neagoe de la Craiova, părintele celor patru frați Craiovești: Barbul, Pîrvul, Danciul și Radul. Pe mormîntul lui Vladislav al II-lea, pe care frații Craiovești au pus o lespede, se menționează că acest Domn i-a făcut vlasteli. Acest Neagoe de la Craiova, este martor domnesc și în anul 1475, în timpul lui Basarab al III-lea Laiotă sau cel Bătrîn.

Jupan Barbu Craiovescul este înlînit în anul 1487 ca martor domnesc, odată cu fratele său Pîrvul, mare vornic.

În anul 1489, apare în divan și Danciul, al treilea frate craiovesc, ca un martor domnesc, precum și în anii următori.

Jupan Barbul, în anul 1495, este în fruntea divanului pentru înția oară cu dregătoria de mare ban al Craiovei, înființată de Domn pentru neamul Craioveștilor, iar fratele său Pîrvul Craiovescu, este mare vornic¹².

Stroia Bunghianul, mare vornic. Stroe spătar apare pentru ultima oară în această dregătorie în anul 1501, ca martor domnesc, fiind înlocuit de Bogdan, iar Stroe devine mare vornic, dregătorie în care îl găsim pînă la 10 septembrie 1508, în divanele domnești.

În anul 1931 în biserica de la mănăstirea Găișeni, din Vlașca, fostul schit *Strîmbul*, s-au identificat, în interiorul ei, inscripții tombale din cursul veacului al XVI-lea.

Printre alte lespezi, ce se aflau în biserică, sînt și următoarele: Stroe, marele ban și Drăghici, vornicul 15 octombrie 1542.

Schitul *Strîmbul* era o ctitorie a scoborîtorilor lui Vintilă Florescu, cu care acest Stroe se înrudea. Se poate considera că este Stroe Bughianul, părintele jupînesei Stanca, soția lui Jupan Drăghici din Florești, de pe Răstoaca, ctitorul fondator al Schitului *Strîmbul*, azi mănăstirea Găișeni din Vlașca¹³.

Colțea, mare vornic, din Coteana. Marele vornic Colțea, martor domnesc al lui Radu cel Mare, pe documentul din 1507, pare a fi un sfetnic bătrîn, și este pomenit pentru prima dată, foarte tînăr, în Hrisovul lui

¹² George D. Florescu, *op. cit.*, p. 20, 50, 155, 217, 245, 281, 291, 352.

¹³ „Revista Arhivelor”, Seria veche, 1927, p. 124, la note cu referire la Documentul din 1496, dat de Radu cel Mare: vezi și George D. Florescu, *op. cit.*, p. 294 și 313.

Vlad al II-lea Dracul din anul 1437, cu cei doi frați ai săi, prin care li se recunoaște satul Coteana, din fostul județ Olt, ca „ocină” lor „bătrână și dreaptă”¹⁴.

În anul 1482, într-un document de la Vlad al IV-lea Călugărul, sînt menționați Colțea și Rodea ca stratornici, boieri noi și tineri, iar în anul 1487, sub același domnitor apare ca paharnic, în locul lui Hărgota, care dispare dintre martorii domnești, în toamna anului, la 7 septembrie 1496, iar Colțea apare ca paharnic pentru întia oară la 31 iulie 1487.

Badea din Cojești, mare vornic. Jupan Badea din Cojești, mare vornic în domnia lui Radu al IV-lea cel Mare, cunoscut încă, ca un sfetnic mai în vîrstă sau un boier de neam mare, din timpul domniei lui Vlad al IV-lea Călugărul, cînd este martor domnesc la întocmirea hrisovului din anul 1487. Acest Badea din Cojești a fost ginerele lui Udriște, ținînd în căsătorie pe fiica sa, iar Udriște era al doilea fiu al lui Stoica Vintilov, care trăia în anul 1465 : Badea apare tot ca martor domnesc, fără dregătorie, și în hrisovul din 1494 dat de Vlad al IV-lea Călugărul¹⁶.

Badea din Izvor, pîrcălab. Vlad al IV-lea Călugărul în hrisovul ce a dat la 1439, pomeneste ca proprietari în Izvorani, pe jupan Dietco și jupan Radul amîndoi avînd dregătorie de paharnic.

Izvoranii din document au fost considerați a fi Izvoarele de mai tîrziu, din județul Olt, plasa Jiul de Sus.

S-ar putea ca acești doi frați, menționați mai sus, să fie strămoșii neamului de Izvorani, scoborîtori din Tudor din Greci Ilfov, părintele lui Radu Izvoranul, mort la 1703, căsători cu Maria Cantacuzino.

În anul 1533 este menționat Cernica din Izvoare cu fiii săi, Șerban și Gorun, ale cărui legături de rudenie cu cei pomeniți în hrisovul din 1439, nu sînt cunoscute¹⁷.

Se știe că în prima jumătate a secolului al XVII-lea trăia un boier bătrîn cu numele de Badea din Izvor, dregător în divan pe timpul lui Radu cel Mare, precum și un Dragomir Izvoranul care a fost stolnicul întregii domnii a lui Radu cel Mare, pînă la 1 noiembrie 1508, chiar sub Mihnea cel Rău¹⁸.

Trebuie admis că Badea Izvoranul putea fi un frate sau un văr mai vîrstnic a lui Dragomir Izvoranul sau că aceste două prenume se referă la una și aceeași persoană, deoarece ambele prenume nu apar vreodată simultan la vreun hrisov dat de Radu cel Mare.

Am admis deci, că acest Badea, pîrcălab, este Badea Izvoranul, menționat la adînci bătrînețe prin anul 1570 și care, ca boier tînăr, a făcut parte din martorii domnești ai lui Radu cel Mare din anul 1509¹⁹.

Badea din Izvorani, a fost pomenit într-un hrisov din anul 1567²⁰.

¹⁴ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 103.

¹⁵ George D. Florescu, *op. cit.*, note la p. 252, 281, 285.

¹⁶ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 281 și 337.

¹⁷ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 329.

¹⁸ „Revista Arhivelor”, Seria veche. 1928—1929, note la documentele din 1496 și 1501, la p. 367 și 381.

¹⁹ George Octav Lecca, *Familiiile Boierești Române*. București, 1899, p. 279.

²⁰ Ștefan D. Grecianu, *Genealogii documentate*, București, 1916, vol. II, p. 98.

Bogdan din Moldova. Încă din anul 1501, Bogdan, viitorul mare vornic și soț al Caplei, văduva lui Stoico logofătul, îi urmează lui Stroe în dregătoria de spătar²¹.

Bogdan spătar, boier cu nume uzitat în Moldova, este viitorul cumnat al lui Radu cel Mare. Se știe că după moartea primului ei soț, Domnița Caplea, sora cea mai mare a voievodului, s-a măritat a doua oară cu un Bogdan din Moldova, mare vornic în domnia altui cumnat al său, Vlad Vlăduț²².

Boierul Bogdan este cel afurisit de Mitropolitul Nifon, pentru că deși era însurat, luase de soție pe domnița Caplea, sora lui Radu cel Mare²³.

Moare în 1512, spânzurat împreună cu Vlad Vlăduț²⁴.

Acest Bogdan, era cumnat cu Ștefan cel Mare, și a fugit din Moldova peste Milcov, „pentru oarecare fapte ale răutății lui, ca să scape de sub ascultarea domnească”²⁵.

Pârul din Băjești, căminar. Stoico logofătul, este cunoscut boier, zis : din Ruși, din Mărgineni și din Băjești, soțul lui Caplea Domnița. Caplea era fiica lui Vlad al IV-lea Călugărul cu Rada, sora lui Gherghina, mai târziu Monahia Samonida. Totodată, Domnița Caplea era soră, din aceeași căsătorie, cu Radu al IV-lea cel Mare.

Stoico logofătul era stăpîn, în Băjești, din care jumătate îl avea prin moștenire și jumătate prin cumpărare de către soția sa, în Rușii de lângă Tîrgoviște, de unde se știe că se trage jupan Mihail, cu fiul său Stan spătarul. Mai avea stăpîniri în Bucov, unde știm că avea și jupan Dragomir Udrișev sau Manev, poate o rudă a sa, stăpîn, atît în Mărgineni, fiind ctitor donator la mănăstirea de pe Cricov (mănăstirea Mărgineni de mai târziu), cît și în Măgureni din Prahova și Drăgomiștii din Dimbovița, unde face și biserică. Se stinge din viață la 1505, cu puțin înainte de încheierea zilelor cumnatului său Radu al IV-lea, zis cel Mare.

Moșia Ruși este a logofătului Stoico, dată de zestre, în căsătoria sa cu Domnița Caplea, de unde a luat numele de Stoico din Ruși.

Fiul cel mai mare al Domniței Caplea a fost Pârul comisul din Băjești și Bucov, căsătorit cu fiica lui Dumitru Iacșici care la 1510 a ucis pe Mihrea I cel Rău la Sibiu, și este și el ucis în același an în același oraș.

Comisul Pârul este indiscutabil nepotul de soră al lui Radu al IV-lea cel Mare, fiul mai mare al lui Jupan Stoico logofătul²⁶.

Comisul Pârul fiind proprietar în Băjești și-a zis Pârul din Băjești fiind astfel considerat ca strămoșul boierilor Băjescu de la începutul secolului al XVII-lea.

Calotă, vistiernic, din Cocor. În locul lui Teodor vistiernic, care dispare din martorii domnești ai divanelor lui Radu cel Mare, în cursul anului 1502 vine un alt cumnat domnesc, Calotă, viitorul vornic al lui Neagoe Basarab²⁷.

²¹ „Revista Arhivelor”, Seria veche, 1928—1929, p. 381.

²² George D. Florescu, *op. cit.*, p. 346.

²³ I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, Craiova, 1932, p. 61.

²⁴ Ștefan D. Grecianu, *Șirul Voievozilor cu Divane și note*, București, 1907, p. 30.

²⁵ I. Lespezeanu și L. Marcu, *Nebiruital Vodă Ștefan, 47 de ani glorioși*, București, 1962, p. 276 ; I. Grigoraș, *Opoziția marii boierimii față de politica lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări științifice”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, an. VIII, 1957.

²⁶ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 251, 320, 342, 346.

²⁷ „Revista Arhivelor”, Seria veche, 1928—1929, p. 381.

Calotă este ginerele lui Vlad al IV-lea Călugăru, fiind căsătorit cu Neacșa, fiica sa din a doua căsătorie cu Maria, în călugărie Eupraxia²⁸; a decedat în anul 1521²⁹.

Calotă banul, probabil este din familia Cocorăștilor³⁰.

Danciul din Călinești — zis Gogoasă. Danciul, stolnicul din Documentul anului 1482, dat de Vlad al IV-lea Călugăru, este un boier pe care îl vom întâlni și sub numele de Gogoasă stolnic. Acesta a fost căsătorit cu fiica lui Gherghina, pîrcălabul cetății Poenari, fratele Doamnei Rada a lui Vlad al IV-lea Călugăru, care era cunoscută, din cauza poreclei soțului ei, Gogoșoia. Fiul lui Danciul Gogoasă, numit Drăghici, se ridică în anul 1536 pentru căpătarea scaunului Țării Românești, dîndu-se drept fiu de domn. Se crede că aceste pretenții se sprijineau pe faptul că bunicul său după mamă era jupan Gherghina pîrcălabul, fratele Doamnei Rada³¹.

Drăghici, fiul lui Danciul Gogoasă, înșelînd împărăția turcească, că ar fi fecior de domn, a primit scaunul domnesc, dar fiind dovedit de boierii de mincinos, a fost spînzurat în Țarigrad. Scurta sa domnie trebuie pusă între 1535—1539³².

Printre martorii domnești de la Radu al IV-lea cel Mare, din anul 1507, este trecut ca spătar în documentul original în limba latină, Iwan Kalinaczki Danczul, ceea ce ne arată că acest Danciul, zis Gogoasă, era din satul Călinești, proprietatea lor pe malul rîului Prahova și poate fi considerat ca strămoșul familiei boierești Călinescu din veacul al XVII-lea.

În divanul de la 1510 a lui Vlad Vlăduț este menționat numele lui Ivan Călinescu ca stolnic. Acestui Ivan, în 12 noiembrie 1510, i se mai zicea și Călinescu, care a ajuns la începutul domniei lui Neagoe Vodă vel logofăt. Acesta, pe lîngă numele de Călinescu, mai este cunoscut și sub numele de Blagodescu, probabil după moșia Blagodesci³³.

Badea sau Bădica, paharnicul. Badea sau Bădica a fost admis ca fiu natural al lui Radu cel Mare³⁴, ca rezultat al relațiilor ce le-a avut cu sora jupînesei Neaga, soția lui Părvul vornic Craiovescul. Astfel, Radu cel Mare a fost cumnat de mîna sîngă cum zice francezul, cu Părvul I Craiovescul. Badea s-a născut mult înainte de anul 1496.

Relațiile lui Radu cel Mare cu sora Neagăi au fost cum pare probabil, anterioare căsătoriei lui cu Cătălina, deci anului 1496, și astfel ele datau din timpul domniei tatălui lui Radu, Vlad Călugăru (1482—1495), cînd Radu a fost și asociat la domnie, ceea ce explică cauza ridicării Craioveștilor, de către acest Domn la cele mai înalte situații.

Badea sau Bădica a fost candidat la domnie în luna iunie 1522, după moartea lui Teodosie, fiind sprijinit de Craiovești, iar în anul 1523 ocupă tronul sub numele de Radu, iar la 19 ianuarie 1524 a fost tăiat de turci prin înșelăciune³⁵.

²⁸ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 320.

²⁹ George D. Florescu, *Spîta Basarabilor*, București, 1943.

³⁰ Ștefan D. Grecianu, *Genealogii documentate*, vol. II, București, 1916, p. 318.

³¹ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 251 și 256.

³² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 72—73.

³³ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 23 și 28.

³⁴ D. Onciul, *Din Istoria României*, ediția 2, București, 1914, p. 62.

³⁵ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 51, 57, 63, 64.

IDENTIFICAREA PECETILOR MARTORILOR ȘI DESCRIEREA LOR
HERALDICĂ

În *Documente*, vol. II/2, 1451—1510, la paginile 553—555, din Colecția Hurmuzaki, este prezentată o copie, în limba latină, după Convenția de pace perpetuă, încheiată de Radu cel Mare, la 1507, cu cetățenii din Sibiu și cu cele 7 districte săsești din Transilvania, menționându-se că acest document a fost publicat și de Bauer în *Mémoires sur la Valachie*, p. 52, seqq, și de Sulzer în *Gesch. d. Trans., alp. Dac. Hanptst. 3. Absch. 2.*, și de Engel — în *Geschichte der Moldau und Walachey. I.* p. 187—190.

După menționarea martorilor domnești, în document se face o prezentare generală asupra pecetilor ce sînt atîrnate de el, în limba latină.

După cum am afirmat, din cele 11 peceti boierești atîrnate la această Convenție, ne sînt cunoscute și precizată apartenența la persoana sau familia, a 7 dintre ele ; astfel 2 peceti au în legende lor indicat, în mod precis numele posesorului ; alte două reprezintă în compunerea lor atributele dregătoriei ce îndeplinesc ; o pecete, prin figura heraldică ce cuprinde, indică locul de origină a posesorului său, fiind o pecete vorbitoare ; o pecete, cu asemănare precisă cu aceea a Moldovei, indică apartenența la singurul moldovean dintre martorii domnești ; o pecete, avînd în cîmpul său un scut cu o figură heraldică, iar deasupra o coroană arată în mod precis că aparține unui fiu sau nepot de domn, recunoscut oficial de toată lumea, și deci aparține singurului nepot al voievodului ce apare între martorii domnești ai acestui document.

În afară de aceste 7 peceti, cunoscute în mod sigur, se mai pot preciza încă 2 peceti, deoarece ele fac parte din cele trei peceti, ce mai atîrnă încă, la locul lor inițial, la document : căci, prin ordinea pe care am admis-o, singura care răspunde tuturor condițiilor, se cunosc persoanele care se situează pe acele locuri, astfel că în mod deliberat pecetele atîrnate pe acele locuri, le aparține prin logica lucrurilor.

Prezentăm în continuare descrierea din punct de vedere heraldic și argumentele avute în considerare la atribuirea pecetilor existente în original la Convenție, pentru fiecare martor domnesc și în ordinea enunțată de noi.

Pecetea lui Gherghina, pîrcălabul cetății Poenari. Între pecetele ce însoțesc documentul, fiind ruptă din șnurul cu care era atîrnată de el, se găsește o pecete care cuprinde în cîmpul său un zid de cetate, crenelat, din care apare un cavaler în armură, ținînd un buzdugan în mîna dreaptă, singura cu această figură heraldică.

Deci, din cuprinsul pecetii vedem că se referă la cetate și la un luptător care ar apăra-o, iar printre martorii domnești ce au cosigilat documentul, numai Gherghina, pîrcălabul cetății Poenari, corespunde cu ceea ce reprezintă pecetea, adică în directă legătură cu dregătoria sa.

De altfel, această atribuire este confirmată mai tîrziu de cuprinsul stemei familiei Băleanu, căreia unul din strămoși este Gherghina, pîrcălabul cetății Poenari, și care cuprinde în cartierul al II-lea al scutului, un zid de cetate cu o gheretă pe el, în față făcînd de strajă un cavaler în armură ; subiectul este același și se referă la aceeași persoană, fiind singura din familie ce a îndeplinit această dregătorie³⁶.

³⁶ A se vedea *Culegerea de Peceti și Steme*, vol. II, Sibiu, de aceeași autori, în manuscris.

Pecetea lui Gherghina, pîrcălabul de Poenari, unchiul lui Radu cel Mare, prim martor domnesc, atîrnat inițial la acest document, astăzi desprinsă, cuprinde: un scut oval, avînd în cîmp un cavaler în armură, din față, iar coiful cu viziera ridicată, lasă să se vadă ochii. Vîrfurile coifului este împodobit cu patru penaje, ținînd în mîna dreaptă un buzdugan. Acest cavaler apare trei sferturi după creasta unui zid crenelat de cetate.

Pecetea originală este pusă în ceară neagră și are dimensiunile axelor ovalului de 18×10 milimetri.

Pecetea lui Barbul Craiovescu, mare ban. Se cunoaște că marii bani ai Craiovei, în afară de toiegele (hasdrane sau hazrane, după numele lor turcesc)³⁷, mai aveau și un steag bănesc, denumit pe acele timpuri, grupă, pe care îl purtau la marile festivități³⁸.

Dintre pecetile ce însoțesc documentul, dar desprinsă de el, se află o pecete care are în cîmpul său un cavaler în armură în picioare. Ține cu mîna dreaptă un scut, cu vîrfurile pe pămînt, iar cu stînga un steag cu bățul pe pămînt.

Figura heraldică reprezintă un dregător, cu atributul precis al dregătoriei sale, steagul de ban al Craiovei, singurul dregător cu drept la un steag pe acele timpuri, îmbrăcat în armură și cu scutul sprijinit lîngă el, lăsînd astfel să se înțeleagă că, luptînd, va apăra pe cei ce îi administrează.

Este astfel neîndoielnic că această pecete cu dimensiunea de 15,11 milimetri aparține lui Barbul Craiovescu, mare ban al Craiovei, al doilea martor domnesc în Convenția de la 1507, ce împreună cu frații săi, Pârful și Danciul, aparțineau unei vechi familii de viteji luptători și de mari dregători care, timp de aproape două secole, au influențat, prin puterea lor politică, istoria Țării Românești.

Pecetea lui Stroia Bughianul vornic. Are o margine dublă, în interiorul căreia se află o legendă, în litere chirilice, care cuprinde: la mijloc, precedată de o cruciuliță, invocația simbolică numită și cruce ajută, iar în cerc de la stînga spre dreapta inscripția JUPANA, STROEA VORNIC S. (sigiliu). În interiorul legendei, în cîmp, se află un boboc de trandafir, ce se desface, cu vîrfurile sub cruciulița legendei. Acesta este însoțit în dreapta cozii de un corn de lună, conturat, avînd între coarne o stea cu 5 raze, iar în stînga, la același nivel, un soare cu 16 raze și o figură umană.

Pecetea are un format rotund, imprimare în ceară neagră, cu diametrul de 23 milimetri.

Pecetea lui Colțea din Coteana, vornic. Și această pecete cuprinde, în legenda sa, numele posesorului său, astfel că apartenența sa nu mai necesită nici o discuție.

Pecetea are o formă hexagonală, aplicată în ceară neagră, cu margine dublă perlată, între care, pe latura lungă din dreapta, s-a putut descifra singurul cuvînt din toată legenda și anume cuvîntul — KULTZA, adică Colțea, numele marelui vornic. Ortografia în care este prezentat numele titularului peceții, dovedește că a fost confecționată în Transilvania.

³⁷ Frații Tunusli, *Istoria politică și geografică a Țerei Românești...*, tradusă de George Sion, București, 1863, p. 22.

³⁸ Constantin Căpitanul Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Românești cuprinzînd istoria munteană de la început pînă la 1688*. Publicate din nou de N. Iorga, București, 1902, p. 165.

În cîmpul peceții se distinge, cu mare greutate, un cap de om, privind spre dreapta, purtînd căciula turtită spre stînga, cu barba și părul mare, pîrînd a fi reprezentarea unui bătrîn boier muntean, poate chiar figura părintelui martorului domnesc, pe care și el o folosea.

Diametrul peceții este de 18 11 milimetri.

Pecetea lui Badea din Cojești, vornic. Între pecețile ce însoțesc documentul dar desprinsă din șnurul cu care a fost atîrnată, se găsește o pecete, care cuprinde în cîmpul său, un cap de cerb, un corn de lună și o stea, figuri heraldice caracteristice vechilor peceți din Țara Românească.

Se știe că familiile boierilor Bengești, în vechile lor hrisoave, rămase de la strămoșii lor, de partea lui Stoica Vintilov, din anul 1464, au folosit peceți cuprinzînd capete de cerbi în diferite atitudini³⁹.

De asemenea, se știe că Badea din Cojești s-a căsătorit în 1494, cu fiica lui Udriște, fiul lui Stoica Vintilov, de la 1494⁴⁰.

Apariția acestui singur motiv, cu cap de cerb, printre toate pecețile documentului, simultan cu prezența lui Badea din Cojești, ca martor domnesc, ne îndreptățește a admite că această pecete îi aparține, fiind constituită după modelul peceții familiei soției sale.

Această pecete este imprimată în ceară neagră, cu o formă octogonală, cu dimensiunea axelor 13,13 milimetri.

Pecetele cu motivul de cerb indică regiuni de munte; ca dovadă cităm pecetea Județului Gorj, care avea un cerb, și pecetea Județului Neamț, din Moldova, care avea o căprioară. De asemenea, cetatea Ciceu, are ca stemă un cerb⁴¹. Față de aceste constatări, prin analogie, putem trage concluzia că, sau Badea din Cojești avea proprietăți în regiuni muntoase, sau soția sa, din neamul lui Stoica Vintilov, avea de asemenea proprietăți în munți, și această împrejurare a influențat direct constituirea peceții respective.

Pecetea lui Badea din Izvor, Țîrcălab. Între pecețile ce însoțesc documentul, tot desprinsă din șnurul cu care a fost atîrnată, se găsește încă o pecete iconografică.

Trebuie să admitem că această pecete aparține unui boier bătrîn, în speță tatălui lui Badea din Izvor, căci numai aceștia aveau peceți iconografice, fie cu persoana lor, fie o zeităte antică și de multe ori gravată pe pietre geme.

În sprijinul acestei atribuiri este faptul că se cunoaște o pecete de la Badea Izvoranu, din anul 1586, cu un conținut asemănător⁴².

Pecetea este imprimată în ceară neagră, de formă ovală, cu dimensiunile axelor de 18/12 milimetri, și cuprinde în cîmpul său un bust de

³⁹ Arhiva familiei Bengescu, hrisoave, manuscrise, scrisori.

⁴⁰ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 338.

⁴¹ Dr. C. I. Istrate, *Biserica și Podul din Borzești zidite de Ștefan cel Mare*, in „Analele Acad. Române”, seria a II-a, Tom. XXVI, p. 318—336.

⁴² Arh. St. Sibiu, documente M. Vierășul.

bărbat, spre stînga, cu capul descoperit, părul lung, mustăți și barbă mică. Bustul pare acoperit cu o cămașe de zale, care lasă gîtul descoperit.

Pecetea lui Bogdan din Moldova, logofăt. Această pecete cuprinde o stemă asemănătoare celei a Moldovei, iar printre martorii domnești, care cosigilează documentul, este Bogdan, logofătul, al doilea soț al domniței Caplea, sora mai mare a voievodului, deci cumnatul domnului, care se știe în mod precis, că era originar din Moldova și singurul dintre martorii domnești cu această origine. Deci aparține în mod sigur acestui Bogdan logofăt.

Afirmația este sprijinită și de faptul că numele Bogdan era un nume de familie, din care motive se adoptase, în armele Bogdanilor, acele ale Moldovei, un cap de bou și coroana princiară deschisă⁴³. Exact același cuprins îl are și pecetea lui Bogdan logofăt, care a fost un membru al acestei familii, printre cele mai însemnate ale Moldovei, unde apare după anul 1400.

Pecetea ce aparține acestui Bogdan logofăt este imprimată în ceară neagră, de formă hexagonală, și cuprinde în cîmpul ei un scut ascuțit, pe care este așezat un cap de bou, avînd între coarne o stea cu șase raze. Scutul este timbrat de o coroană princiară românească deschisă, în cinci colțuri, terminat fiecare cu cîte o perlă. Dimensiunea este de 20/12 milimetri.

Pecetea lui Pârvul din Băjești, căminar. Între pecetile ce însoțesc documentul, desprinsă, se află una singură care, pe scutul aflat în cîmpul ei, are o figură heraldică cu o coroană voievodală românească.

Se știe că apanajul de a folosi coroana voievodală a țării era un drept al domnitorului și a scoborîtorilor direcți din acesta, bărbați sau femei.

Printre martorii domnești, care cosigilează documentul, singurul care îndeplinește această condițiune este Pârvul din Băjești, deoarece este fiul cel mai mare al Domniței Caplea, sora mai mare a lui Radu al IV-lea cel Mare, deci nepot de soră a voievodului scoborîtor direct din familia domnitoare a lui Vlad al IV-lea Călugărul.

Pecetea atribuită lui Pârvul din Băjești este imprimată în ceară neagră, de formă ovală, și cuprinde: o margine interioară perlată, iar în cîmpul său are un scut rotunjit la bază, pe care este așezat, ca figură heraldică principală, un coif din față, cu viziera ridicată, timbrat de o coroană voievodală românească, cu 5 colțuri, terminat fiecare cu cîte o perlă. În colțul drept, al scutului, se află o stea cu șase raze. Scutul este timbrat de niște penaje sau ornamente florale. Dimensiunea, 20/12 milimetri.

Pecetea lui Calotă din Cocor, vistiernic. La document atîrnă încă o pecete în cîmpul căreia se distinge, în mod deslușit, un cocor în luptă cu un șarpe.

Se cunoaște din diferite lucrări de specialitate referitoare la Țările Române, că aceste însemne au aparținut acestei familii, formînd o stemă

⁴³ Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 81.

sau pecete vorbitoare și au fost folosite de familia Cocorăscu pînă în secolul al XX-lea⁴⁴.

Se știe, de asemenea, că în Țările Române, constituirea pecetilor sau stemelor, de către familiile boierești autohtone, care nu aveau diplome străine, se făcea totdeauna în legătură cu numele sau dregătoria ce o ocupau.

Această pecete cu șnur, aplicată la document, la locul ei inițial, aparținînd în mod sigur lui Calotă din Cocor, cumnatul domnului, a fost determinantă în stabilirea ordinii de cosigilare.

Pecetea este octogonală, imprimată în ceară neagră și cuprinde în cîmpul ei un cocor conturnat spre stînga, cu aripile întinse, cu capul în piept, merge pe un șarpe, ținînd cu piciorul stîng, îndepărtat de el, gîtul și capul șarpelui care ar vrea să-l muște. Reprezintă o luptă între cocor și șarpe, iar simbolic, lupta binelui cu răul. Dimensiunea peceteii este de 14/11 milimetri.

Pecetea lui Danciul din Călinești, spătar. Este o pecete inelară mică, atîrnată la locul ei.

Din studiul peceteii vedem că, coiful pe care îl cuprinde este luat din pecetea lui Gherghina, pîrcălabul, deoarece la ambele coifuri se observă, patru penaje la coiful lui Gherghina și patru ondulațiuni la lambrechine sau chiar penaje la coiful din pecetea lui Danciul, ginerele. Deci se pot afirma două posibilități și anume: sau această pecete a aparținut fiicei lui Gherghina, anterior căsătoriei sale cu Danciul, și acesta după căsătorie a folosit-o ca a sa personal, sau după căsătorie sa cu fiica lui Gherghina, în semn de respect și prețuire față de socrul său, și-a făcut pecetea inelară cuprinzînd o parte din pecetea socrului său. Și într-un caz și în altul această pecete reprezintă una și aceeași persoană.

Pecetea este ovală, probabil pe un inel, și ar putea reprezenta un scut oval, în al cărui cîmp, așezat spre stînga, este un coif închis cu gratii, care are deasupra lambrechine scurte ale căror capete flutură în sus și spre dreapta, în ondulațiuni largi, sau aceste ondulațiuni ar putea fi și patru penaje.

Imprimarea în ceară a peceteii, datorită și dimensiunii sale mici, este foarte neclară și greu de stabilit toate detaliile. Dimensiunea este de 6'9 milimetri.

Pecetea lui Badea sau Bădica, paharnic. Atîrnă încă în prezent de șnurul său original, lîngă cea a lui Danciul și Calotă. Reprezintă două animale patrupede, un taur și un mistreț care fug.

După ordinea de cosigilare admisă, trebuie să fie Badea sau Bădica, din lista martorilor menționați pe document.

S-a arătat, anterior, că acest Badea sau Bădică este un fiu natural a lui Radu cel Mare, anterior căsătoriei sale cu Cătălina, care era destul de tînăr în anul 1507 avînd abia dregătoria de paharnic.

⁴⁴ Hagi Mosco Emanoil, *Steme boierești din România*, București, 1918; și M. Sturza și N. Nistor, *Culegerea de Peceti și Steme din Muntenia și Moldova*, (în manuscris).

Credem că această pecete, pe care a folosit-o în tinerețea sa, a aparținut mamei sale, sau familiei mamei sale. Este de formă ovală, putînd reprezenta un scut oval culcat, ce cuprinde în cîmpul său două animale patrupede. Un taur și un mistreț, cu cozile ridicate pe spate, gonesc în sensuri contrare. Cele două animale sînt așezate în pecete astfel: în jumătatea oblică, spre stînga de sus, mistrețul aleargă spre dreapta, iar în jumătatea oblică spre dreapta de jos, taurul aleargă spre stînga. Dimensiunea este de 20/16 milimetri.

După ce am prezentat descifrarea și atribuirea fiecărei peceti aparținînd martorilor domnești ce au cosigilat această Convenție, atît a celor ce atîrnă încă în șnur la locul lor inițial, cît și a aceluia ce însoțesc numai documentul, ne vom strădui să analizăm dacă pecetile martorilor domnești identificate și descifrate de noi, se încadrează în caracterizările heraldice și sigilografice ale acelei epoci.

În secolul al XV-lea, și în special în timpul domniei regelui Sigismund, nobilimea din Transilvania, cu care familiile de boieri din Țara Românească aveau strînse legături, impuse de multe ori de fluctuațiunile la care erau supuși voievozii în timpul domniei lor, și-a constituit și modernizat pecetile și stemele, sub directă influență a heraldicei germane.

Voievozi și boieri, refugiindu-se de multe ori în Transilvania, sau prin imediata vecinătate cu această provincie, au suportat influența germano-ungară, cu referire la întocmirea și folosirea pecetilor personale.

Pe atunci pecetile folosite de nobilimea din Transilvania cuprindeau, în cîmpul lor, figuri naturale simple iar ca indicație cităm: cocorul, vulturul, grifonul, cîinele, cerbul, lupul, ursul, leul, peștele, și figuri umane; alte ori, spre a indica o dregătorie sau un fapt de arme, se folosea un turn cu poartă sau un zid de cetate, ca reprezentare simbolică, cu sau fără scut.

În secolul al XIV-lea, a fost mult folosită pecetea cu motivul de coif (Helmsiegel), iar lambrechinele sau panglicele heraldice nu aveau o prețuire curentă⁴⁵.

Dacă examinăm pecetile martorilor domnești, încă existente, care au cosigilat Convenția cu Sibiul din 1507, observăm următoarele caracteristici:

a) 2 peceti au în cuprinsul lor motivul cu coif a cărei folosite în Transilvania era răspîndită încă din secolul al XIV-lea, iar cei ce îl purtau erau: unul nepot de soră al domnului, iar al doilea era soțul verișoarei primare după mamă a domnului, deci ambii cu legături de rudenie cu domnul țării, Radu cel Mare. Pentru a face și mai vizibilă această înrudire cu domnul, nepotul său de soră, și-a pus pe coif o coroană voievodală deschisă, fie că acest motiv cu coif și l-a constituit singuri, fie că l-a luat de la mama sa, domnița Caplea. Trebuie să admitem că pecetile cu motiv de coif au fost folosite în Țara Românească, sub directa înrîurire a sigiliilor din Transilvania și Ungaria.

⁴⁵ S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în „Documente privind Istoria României”, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 586—588.

b) 2 peceti reprezintă cavaleri în armură, o influență venită tot din Transilvania și Ungaria, dar de origină germană, unde acest motiv a fost mai des și mai variat folosit, ca o reminescentă a cruciadelor. În plus, aceste două peceti cuprind și câte o indicație directă asupra dregătoriei posesorului lor, și anume : un zid de cetate, pe creasta căruia apare cavalerul cu buzduganul în mână. Toate indică în mod clar un Pârcălab al acelor vremi, mai ales că pe coiful său se văd penajele caracteristice ale comandanților medievali și mai ales cruciați, care era semnul regrupării, în jurul lor, în timpul luptelor, a tuturor vasalilor ; un steag de mare ban al Craiovei, grapă, denumit pe acele timpuri, înfipt în pământ de un cavaler în armură, arată, în mod neîndoios, dregătoria ce avea posesorul pecetii, deoarece era singura dregătorie cu dreptul la steag în fața domnului, și recunoscut ca atare de acesta. Deci și aceste 2 peceti sînt întocmite tot sub influența amintită și corespund secolului în care au fost folosite în Țara Românească.

c) 4 peceti pot fi considerate ca întocmite în Țara Românească, fără nici o influență heraldică străină, deoarece prezintă motive apropiate de viața acelor timpuri, și anume : o pecete are în cîmp o pasăre, un cocor în luptă cu un șarpe, iar acest cocor este chiar numele familiei ce o folosește, deci este o pecete vorbitoare ; o pecete are în cîmp un cap de cerb, probabil pasiunea cea mai de seamă a posesorului său, vînătoarea, însoțit totodată și de cornul de lună ce sînt folosite și în stema Țării Românești ; o pecete cuprinde un boboc de trandafir, probabil tot o pasiune a florilor a posesorului său, însoțit de cornul de lună. O altă pecete cuprinde două animale patrupede, un taur și un mistreț, care fug. Aceste patru peceti corespund epocii lor, în concordanță cu cele folosite în acel secol în Transilvania, avînd cocorul, cerbul, trandafirul, ca figură principală însoțită de un crai nou, cu steaua între coarne, atribuit, cu timpul, caracteristic Țării Românești.

d) 2 peceti cuprind un cap și un bust omenesc, dar este foarte problematic ca ele să reprezinte pe posesorii lor, adică să fie iconografice, dar este posibil să fi avut această intenție, redînd o figură mai idealizată. Din felul cum sînt stilizate figurile și din ortografia scrisului numelui, la una din ele, se constată, în mod sigur, că au fost lucrate în Ardeal, de meșteri străini. Totodată, avînd figuri umane, ca motiv de pecete, ele sînt în concordanță cu epoca cînd au fost folosite.

R É S U M É

Cette convention — document solennel de politique extérieure —, en dehors d'une certaine valeur historique et documentaire, a une importance spéciale du point de vue sygillographique. Ce document co-scélé qu'on présente dans cette étude permet d'établir les caractères sygillographiques d'une période qui couvre presque un siècle (le siècle XV et le commencement du XVI siècle) de l'histoire de la Valachie.

L'analyse attentive des sceaux permet d'en tirer de précieuses conclusions concernant la généalogie des dignitaires roumains, les apparentages directes et collatéraux, les principaux mouvents pour l'occupation des fonctions dans l'appareil de l'État féodal.

Les figures héraldiques des sceaux (les symboles) attestent les liens de la noblesse de Transylvanie avec celle de Valachie.

Ces relations sont confirmées par le fait que certains sceaux ont été confectionnés en Transylvanie (par ex. le sceau de Colțea).

Les sceaux employés par les boyars roumains en tant que dignitaires en l'an 1507 — tout comme auparavant — avaient été, par conséquent, fortement influencés par les sceaux transylvains.

CATALOGUL CĂRȚILOR BIBLIOTECII DOMNITORULUI A. D. GHICA

P. PALIU

Despre figura lui Alexandru Dimitrie Ghica, ca domn și caimacam al Țării Românești, ne-au rămas numeroase mărturii consemnate în istorie.

Mai puține lucruri se cunosc în legătură cu formarea și vederile sale spirituale. Totuși, câteva elemente ne permit să ne formăm cât de cât o părere și în acest sens. Datorită istețimii și inteligenței sale, încă de tânăr ocupase cele mai înalte funcții publice în administrația statului¹. „Avea reputația de om cult, integru și dezinteresat“². Era un om cu largi vederi umaniste, o figură luminată, care vădea preocupări pentru cultura sa proprie și mult interes pentru mișcarea culturală a țării. În privința deșteptării naționale „se pleca din inimă și ar fi vrut să-i dea sprijinul său“³. A încurajat tipărirea dicționarelor lui Vaillant; l-a sprijinit în activitatea sa cărturărească pe Ion Eliade Rădulescu numindu-l membru în Epitropia școalelor, ajutându-i la imprimarea tabelelor pentru învățămîntul mutual în litere latine⁴. Totodată, el s-a declarat protector al Teatrului Național, pe care Societatea filarmonică vroia să-l trezească la viață, dînd în acest sens ajutor bănesc. Alexandru Dimitrie Ghica milita și pentru dezvoltarea învățămîntului public, mai ales în cadrul colegiului Sf. Sava, acordînd stimulente materiale elevilor sîrguincioși. Iată un exemplu în acest sens: În anul 1840, la cererea lui Panait Rosiad, el dispune: „Să vor slobozi numitului acești galbeni douăzeci și doi pentru cheltuiala drumului și către acesta i se vor slobozi încă cinci spre zece galbeni pentru cumpărătura cărților și altor trebuincioase profesiei sale“⁵.

Cercetări recente ne-au permis să găsim în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului un catalog al cărților bibliotecii domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica⁶, lucru ce susține afirmația că era un om de cultură.

Catalogul, cuprinzînd aproape 700 de volume, scrise în întregime în limba franceză, începe cu o listă alfabetică de autori, majoritatea francezi și se împarte în mai multe capitole: Teologie, Jurisdicție, Știință și Artă, Literatură și Istorie. La rîndul lor, unele din aceste capitole cuprind mai

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad., București, 1964, p. 988.

² *Ibidem*.

³ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. VI, Iași, 1893, p. 148.

⁴ *Ibidem*, p. 149.

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Instrucției Publice, Țara Românească, dosar nr. 1377/1840, f. 2.

⁶ *Ibidem*, Departamentul Culturii-Albume, poz. inv. nr. 13.

multe subcapitole. Astfel, capitolul Știință și Artă cuprinde: enciclopedie, filozofie, educație, politică, istorie naturală, artă militară, iar capitolul Istorie cuprinde: geografie, note de călătorie, istorie propriu-zisă.

Foarte important este faptul că autorul catalogului a rezumat, pe scurt, și conținutul unora din cele mai importante cărți ușurînd astfel celor interesați posibilitatea cunoașterii mai rapide.

Nu am reușit să identificăm data întocmirii catalogului. Întrucît nici unii cercetători în acest domeniu ca prof. univ. Georgescu Tistu, conf. univ. Dan Simonescu, precum și asistent univ. Dima Drăgan-Corneliu, pe care i-am consultat, nu au avut cunoștința de existența catalogului, ipoteza noastră este că ea nu poate fi decît imediat după anul 1840. Emitem această ipoteză întrucît majoritatea cărților, trecute în catalog, cît și provizoriu într-o listă-inventar, numerotată de la 21 la 61, ceea ce înseamnă că prima filă s-a pierdut, indică la cele mai recente, anii 1838, 1839 și 1840. Înseamnă că cel care a întocmit catalogul s-a oprit la această dată, așteptînd un număr mai mare de cărți pentru ca, abia după aceea, să le înregistreze. La aceasta trebuie avut în vedere și faptul că Alexandru Dimitrie Ghica a domnit pînă la 7 octombrie 1842 ceea ce ne îndreptățește să susținem că, dacă catalogul ar fi fost întocmit după această dată, ar fi cuprins neapărat și cărți tipărite între anii 1841—1842.

De asemenea, nu cunoaștem dacă mai există sau unde există vreo carte din biblioteca domnitorului întrucît pînă în momentul de față nu am întreprins nici o investigație urmînd ca aceasta să constituie o preocupare de cercetare ulterioară.

În concluzia acestei scurte comunicări, după care vom da în extras și cîteva din titlurile cărților, ținem să subliniem valoarea catalogului precum și faptul că merită toată atenția și osteneala unei cercetări bibliologice minuțioase.

A N E X A

(Extras a cîtorva din cărțile aflate în Catalogul bibliotecii domnitorului A. D. Ghica).

JURISPRUDENCE

— *Anti-Machiavel*, ou Examen du Prince de Machiavel ; de main de maître.

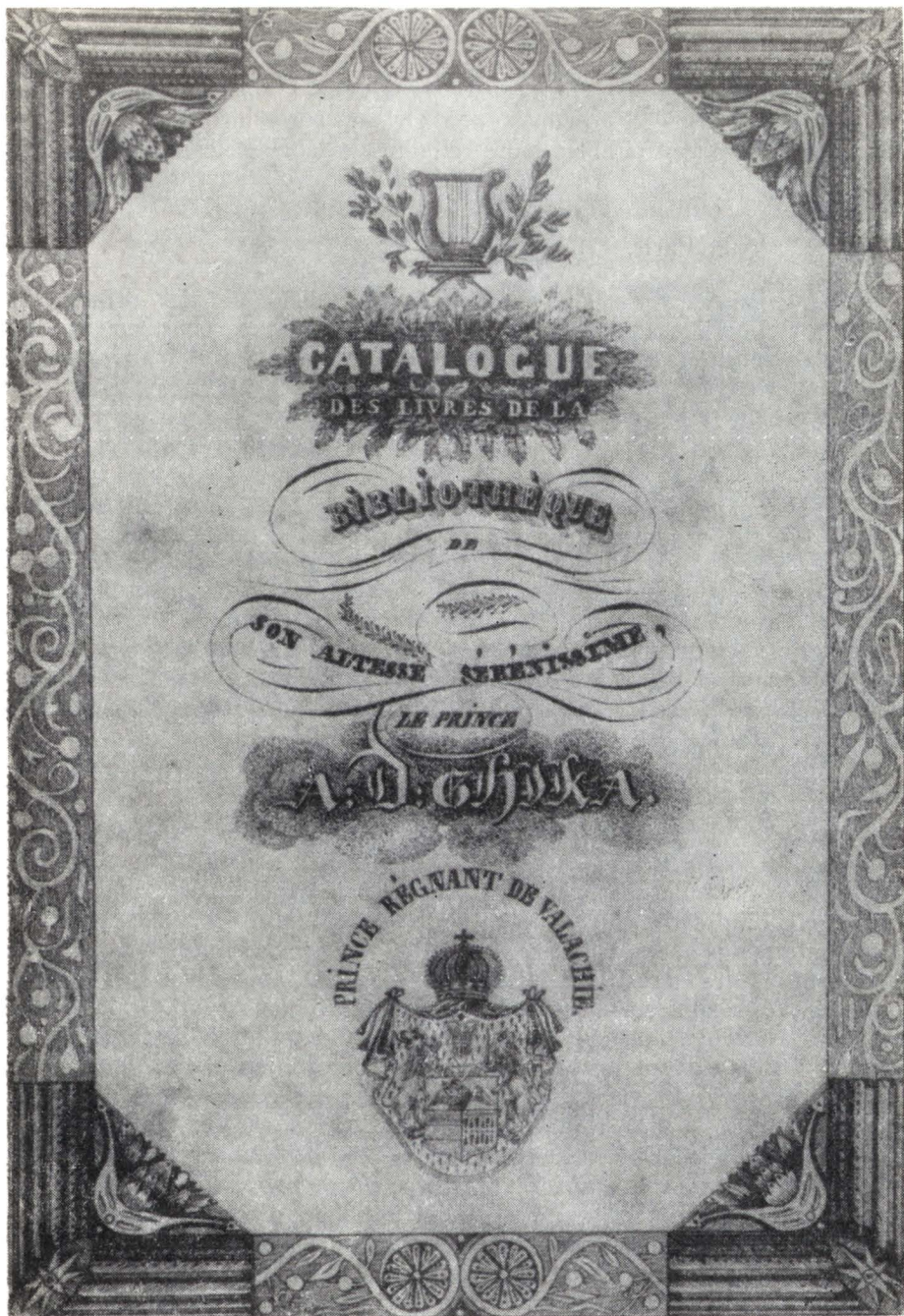
1 vol. in 8°. Berlin, 1789

— *Codes Français*, expliqués par leurs motifs, par des exemples et par la jurisprudence, suivis de formulaires. Ouvrage destiné aux étudiants en droit, aux personnes chargées d'appliquer les lois et à toutes celles qui désirant les connaître, n'ont pu en faire une étude spéciale ; par *Rogron*, avocat à la Cour de cassation.

1 vol. grand in 8°, deux colonnes. Paris, 1836.

— *Georgius Codinus curopalata* magne, de officiis et officialibus.

1 vol. in folio. Paris, 1725.

Coperta catalogului cărților bibliotecii domnitorului Al. D. Ghica

SCIENCES ET ARTS

Encyclopedie

— *Bibliothèque orientale ou Dictionnaire Universel* contenant tout ce qui fait connaître les peuples de l'Orient, leurs histoires et traditions tant fabuleuses que véritables leurs religions et leurs sectes, leurs gouvernement, lois politiques, moeurs, coutumes et les révolutions de leur Empire, par *Herbelot*. Nouvelle edition, reduite et augmentée par *Mr. D.*

6 vol. in 8. Paris, 1783.

— *Dictionnaire de l'élocution française*, contenant les principes de grammaire, logique, rhétorique, versification, syntaxe, construction, méthode de composition, analyse, prononciation, orthographe et les règles nécessaires pour écrire et parler corectement par *Demandre* revu, corrigé et augmenté par *Fontenal*.

2. vol. in 8°. Paris, 1802.

— *Dictionnaire (nouveau) de poche français-allemand et allemand-français*, Ouvrage complet, contenant ; 1° tous les mots usités, primitifs, dérivés et composés ; leur genre, leur définition et les différentes acception qu'il ont au sens propre et au figuré ; 2° toutes les phrase nécessaires pour expliquer les mots ; 3° les gallicismes, germanismes, proverbes ; 4° les termes propres des sciences, des arts et des manufactures ; 5° les noms d'hommes et de femmes ; ceux de pays, nations, villes, rivières, montagnes s.c.l. ; 6° tous les mots nouveaux généralement reçus dans les deux langues ; 7° tables des verbes irréguliers. Précédé d'une préface par *Thibaut*. 6me Edition, revue et corrigé.

1 vol. in 8°. Leipzig, 1835.

Maison rustique du XIX siècle, Encyclopédie d'agriculture pratique contenant les meilleures méthodes de culture usitées particulièrement en France, en Angleterre, en Allemagne et en Flandres tous les bons procédés pratiques propres à guider le petit cultivateur, le fermier, le régisseur et le propriétaire dans l'exploitation d'un domaine rural : les principes généraux d'agriculture, la culture de toutes les plantes utiles, l'éducation des animaux domestiques, l'art veterinaire, la description de tous les arts agricoles les instruments et bâtiments ruraux, l'intretien et l'exploitation des vignes, des arbres fruitiers, des bois et forêts, des étangs etc. ; l'economie, l'organisation et la direction d'une administration rurale, enfin, la législation appliquée à l'agriculture, terminé par des tables methodiques et alphabétiques, par la liste des figures et celle des abréviations et ouvrages cités ; cours élémentaire, complet et methodique d'economie rurale avec plus 2 000 figures représentant tous les instruments, machines, appareils, races d'animaux, arbres, arbustes, plantes, bâtiments ruraux etc. rédigé et professé par une réunion d'agronomes et praticiens appartenant aux sociétés agricoles de France, sous la direction de *Mr. C. Baily*, des sociétés d'agriculture et d'horticulture.

4 vol. grand in 8°. Paris, 1838.

— *Vocabulaire français-valaque* d'après la dernière édition du Dictionnaire de l'Académie française augmenté de plusieurs autres mots, recueillies dans différents dictionnaires par *P. Poyenar*, directeur des Ecoles nationales et *Aaron et Hill*, professeurs au Collège St. Sava.

Bucarest, 1840.

— *Vocabulaire français - valaque et valaque - français* par *Vaillant*.

1 vol, Bucarest, 1840.

Politique

De l'état présent et à venir des Principautés de la Valachie et de la Moldavie suivi des traités, de la Turquie avec les puissances européennes par *F. Collson*.

1 vol. in 8°. Paris, 1838.

— *Precis des droits des Moldaves et Valaques* sur le droit des gens et sur les traités.

1 brochure. Paris, 1839.

— *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses résultats*, par le *Vicomte de Grammont*.

Bucarest, 1840.

Beaux arts

— *Art (L') du manège*, pris dans ses vrais principes, suivi d'une nouvelle méthode pour l'embouchure des chevaux par le *Baron de Sind*.

1 vol. in 8°. Vienne, 1735.

Histoire

— *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques Transdubniens*, par *Michel Kogălnithan*.

1 vol. in 12°. Berlin, 1837.

— *Tables chronologiques* qui embrassent toutes les parties de l'histoire universelle année par année ; depuis la creation du monde jusqu'en 1768 ; publié *John Blair*.

1 vol. in 4°, Paris, 1795.

R É S U M É

L'auteur de la communication s'occupe d'une présentation du Catalogue des livres de la bibliothèque du prince Alexandru Dimitrie Ghica, catalogue inconnu, récemment découvert dans les dépôts des archives d'État.

Ce catalogue comprend presque 700 volumes ; il est entièrement écrit en français, commence par une liste alphabétique d'auteurs, français pour la majorité et il est divisé en plusieurs chapitres et sous-chapitres.

On attire l'attention sur le fait que l'employé qui a rédigé le catalogue a résumé aussi le contenu de quelques travaux des plus importants.

Considérant que la date de la rédaction de ce catalogue n'est pas indiquée, elle n'étant connue ni même aux chercheurs du domaine de la bibliologie, l'auteur émet l'hypothèse que le catalogue aurait été rédigé immédiatement après 1840 en considérant la date du dernier livre entré dans la bibliothèque.

Jusqu'à présent on manque d'informations sur l'existence et sur le lieu où il y ait quelque livre de la bibliothèque de ce prince parce qu'on n'a pas fait d'investigations, mais cette question reste une préoccupation pour des recherches ultérieures.

Toujours est-il que même dans cette situation, la valeur du catalogue est incontestable car il fait preuve de la haute culture dans le domaine de l'histoire, de l'économie, de la politique, de la philosophie, de la juridiction, de la littérature, de l'histoire naturelle et de l'art militaire du prince.

O PREȚIOASĂ PROCLAMAȚIE A ETERIȘTILOR ADRESATĂ POPOARELOR BALCANICE¹

NESTOR CAMARIANO

Fruntașii eteriști din București cereau, în ajunul revoluției grecești, o strînsă colaborare cu celelalte popoare balcanice, deoarece așa cum scria Iordache Olimpiotul către Alexandru Ipsilanti „εις τὴν ὑπόθεσιν μας χρειάζονται πολλὰι συμμαχίαι ἀπὸ κάθε ἔθνος“ (în chestiunea noastră sînt necesare multe alianțe cu orice națiune)². Sînt cunoscute tratativele și scrisorile schimbate de eteriști și de șeful lor, Alexandru Ipsilanti, cu Carageorghe, Miloș Obrenovici și cu diferiți frunțași bulgari din Basarabia, sau înțelegerile semnate de Iordache Olimpiotul, Ioan Farmache și Tudor Vladimirescu. De aceea, ne vom opri numai asupra unei tipărituri grecești, în care se face apel la colaborarea balcanică, anume la o proclamație anonimă, care a circulat la începutul anului 1821 și a fost greșit datată și atribuită lui Constantin Manu — zis Bondi, unul din colaboratorii maiorului Nicolae Pangal, care a condus corpul de voluntari eleni, creat la București în 1807.

Să vedem mai întîi cuprinsul acestei proclamații anonime și apoi să ne ocupăm de ea.

Textul grecesc și traducerea în limba română, sînt publicate de prof. Emil Virtosu în studiul său: *Despre corpul de voluntari eleni creat la București în 1807*, în „Studii și materiale de istorie medie“, v(1962), p. 529—582.

Iată traducerea acestei proclamații :

Greci ! viteji vlahomoldoveni ! viteji și statornici bulgari, și voi, renumiți albanezi !

A sosit, în sfîrșit, acel strălucit timp pe care îl doreați de atîția ani. Vestiți și prin faptele voastre, întregii lumi luminate, vrednicia și vitejia minunaților voștri strămoși ! Faptele vitejești ale acelora să nu rămîină moarte în cărțile de istorie ! Să le reînvie spada voastră, ce urăște tirania și iubește dreptatea.

¹ Despre acest prețios document ne-am ocupat într-un studiu publicat în 1964 în periodicul „Επιθεώρηση Τέχνης“ din Atena și într-o comunicare făcută la Institutul de istorie „Nicolae Iorga“, secția universală, la 27 martie 1965. Acum aducem la cunoștința istoricilor noștri argumentele cu care dovedim că această rarisimă proclamație, care se află în depozitul Arhivelor Statului din București, a fost greșit atribuită unui colaborator al maiorului Nicolae Pangal, care în 1807 a condus pe voluntarii greci din București.

² Ioan Filimon, Δοκίμιον Ιστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατάσεως (Manual istoric despre revoluția greacă), Atena, 1859, p. 257.

Întoarceți-vă privirile către vestiții vecini ai voștri, sîrbii ! Vedeți vitejia lor împotriva tiraniei... I-au îngrozit pe tirani, pe dușmanii creștinătății, au slăvit cinstita cruce și peste puțin, dacă nu se vor lăsa înșelați, vor fi numărați între națiunile libere !

Uniți-vă, deci, și voi ! Jurați nimicirea tiraniei și distrugerea tiranilor. Vă poruncește sfînta noastră credință disprețuită de atîtea secole. Vă strigă crucea cea necinstită de dușmanii noștri. Vă cheamă nenorocita și vrednica de plîns patrie. Nu mai suferiți să vă căsătoriți și să faceți copii pentru cruzii voștri tirani. Nu mai primiți să munciți ziua și noaptea pentru antihriștii voștri dușmani.

Pînă cînd barbarii, persecutorii creștinătății, să dispună de iubiții voștri copii, de nevinovatele voastre fiice și de credincioasele noastre soții ?

Pînă cînd să vă necinstească atît de îngrozitor, să vă tortureze în chip nemaiauzit ?

Pînă cînd să aveți bisericile voastre ca niște colibe și să nu îndrăzniți să preamăriți pe față pe fiul lui Dumnezeu ?

Pînă cînd să vedeți, nu numai roadele muncii voastre : casele, viile, ogoarele și tot avutul vostru, chiar și viața voastră sub stăpînirea înfricoșătoare a sîngeroșilor turci ? Sau, nu cumva v-a făcut oameni prea bunul Dumnezeu, nu ca să-l slăviți, nu ca să viețuiți după voința dumnezeiască, ci ca să trăiți și să munciți pentru sălbaticii voștri tirani și ca să fie răsplătite slujbele voastre cu spînzurători, decapitări și jupuiți ?

Renunțați la voi înșivă ! Disprețuiți viața voastră, pentru Hristos, pentru frații voștri creștini, pentru copii voștri și pentru toate generațiile viitoare ! Iată a sosit timpul cînd nu iloți, nu țigani, ci cu mult mai rău va fi să ajungeți și voi, și nenorociții urmași ai voștri, dacă nu-l veți lua în seamă !

Uniți-vă. Puneți toți puterile voastre. Oferiți, bucuși și din belșug, argintul și aurul. Nu vă cruțați sîngele vostru. Vi se pregătesc cununile neveștejite ale ortodoxiei și libertății. Înălțați crucea, ridicați steagurile libertății și ale dreptății și repeziți-vă asupra sălbaticilor și lașilor tirani și a dușmanilor credinței cîntînd :

Pînă cînd sclavia și tirania ?

Pînă cînd să fim în robie ?

Ce așteptăm de atîta vreme ?

Să alergăm toți, cu avînt,

Să sfărîmăm cu vitejie

Lanțul nostru cumplit !

Patria noastră suspină,

Cu lacrimi ne strigă :

A venit, zice, clipa

Cînd vor înceta suferințele mele,

Chinurile mele crunte,

Rănilile și bătăile.

Va dispărea teroarea,

Nemiloasele omoruri,

Intunerecul va pieri !

Va străluci înțelepciunea,

Și buna cîrmuire

Se va proclama !

Nu vă temeți,
 Ci uniți-vă
 Într-o inimă

Ca cei mai iubiți
 Și adevărați ai mei
 Buni copii !

Nu năvăliți ?

Nu loviți

Pe dușmanul

Care vă măcelărește,
 Și vă necinstește
 Crucea ?

Bunii voinici când petrec laolaltă,

Beau cu lacrimi vinul

Și toți împreună strigă :

Trăiască buna cîrmuire.

Bunii voinici nu fură, nu răpesc,

Numai pe tirani îi urmăresc

Dreptatea în toate o cer,

Și trăiesc pentru patrie !

Bunii voinici își țin jurămîntul,

Pentru credință se războiesc,

Și viața lor nu o precupețesc

Pentru libertate !

Bunii voinici nu vor întîietatea,

De semeția cea murdară

Iși bat joc și o urăsc,

Dar buna înțelegere o preamăresc !

Bunii voinici trăiesc ca frații,

Pe căpetenii nu le nesocotesc :

În timp de pace sînt miei,

Iar la război sînt lei !

Bunii voinici nu măcelăresc la întîmplare,

Ci, dușmanilor, care se supun

Și predau armele,

Le arată îndurare !

Din această proclamație ne sînt cunoscute pînă acum numai două exemplare, unul se află la Arhivele Statului din București³, iar celălalt la Arhivele Statului din Moscova, care a rămas necunoscut cercetătorilor noștri. Tipăritura are două foi (trei pagini tipărite). Prof. Vîrtosu a publicat această proclamație alături de o altă proclamație cunoscută a lui Nicolae Pangal, care s-a păstrat în manuscris și a fost publicată în 1888 de elenistul Constantin Erbiceanu. Vîrtosu este un bun cunoscător al epocii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor și ne-a dat contribuții prețioase despre Tudor Vladimirescu și răscoala lui, precum și despre Rigas Velestinlis și activitatea revoluționară a grecilor din Principate. În studiul său despre corpul de voluntari eleni al maiorului Pangal publică de asemenea materiale necunoscute aflate în Arhivele Statului din București contribuind astfel la o mai bună cunoaștere a activității acestui

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, foi volante IV/32 (Krupenski).

corp, din care făceau parte nu numai greci, ci și alți voluntari balcanici. Cu privire însă la proclamația amintită domnia sa a ajuns la concluzii greșite și în cele ce urmează vom insista și vom arăta cum privim noi acest document anonim și nedatat.

Din textul de mai sus am văzut că proclamația nu este datată, nu este semnată și nu este menționat locul tipăririi. Profesorul Vîrtosu susține că proclamația s-a tipărit în 1807, când a luat naștere corpul de voluntari al lui Pangal și nu admite că s-a tipărit în 1821, cum este menționat în registrul Arhivelor Statului din București. Care sînt însă argumentele sale pentru această datare? Domnia sa se bazează pe asemănarea cuprinsului celor două proclamații, adică a proclamației lui Pangal și a celei anonime, și mai ales de paragraful în care este vorba de lupta de eliberare a sîrbilor. De aceea afirmă că acest paragraf „datează cu siguranță acest manifest ca aparținînd anului 1807”. De asemenea, se oprește și asupra deosebirilor ce există între cele două proclamații și observă unele lucrări interesante, cărora însă nu le acordă suficientă atenție. Apoi observă de pildă că a doua proclamație nu amintește cîtuși de puțin de existența corpului de voluntari greci, ci de o răscoală a tuturor popoarelor balcanice, pentru eliberarea lor de sub asuprirea turcilor. Dar, după această importantă observație, ajunge la concluzia că ambele proclamații „sînt expresia aceleiași moment istoric și aparțin, amîndouă, mișcării naționale grecești, condusă de maiorul Nicolae Pangal, deci amîndouă sînt din anul 1807” (p. 536).

Cu privire la autorul anonim al celei de a doua proclamație susține categoric că este același Constantin Manu — zis Bondi, care, a scris și prima din 1807, în afară de versurile, care, după părerea sa, sînt ale lui Rigas Velestinlis, și pe care autorul le-a adăugat la sfîrșitul proclamației. Așadar, nu are nici cea mai mică rezervă cu privire la data și autorul proclamației.

Argumentele prezentate de prof. Vîrtosu nu ni se par suficient de convingătoare. Nu putem admite că proclamația este din anul 1807. Cele două proclamații au cîteva asemănări, fiindcă vorbesc de tiranie și libertate, dar la baza lor au deosebiri fundamentale. În prima sînt chemați grecii să ajute corpul de voluntari eleni, care a luat ființă, ca să lupte alături de ruși împotriva turcilor. A doua, este o proclamație revoluționară în care sînt chemate popoarele balcanice: greci, vlaho-moldoveni, bulgari, albanezi, sîrbi să ia armele în mînă și uniți să înalțe steagul libertății și dreptății și să pornească împotriva tiranilor sălbatici. Momentul acesta, în care popoarele din Peninsula Balcanică sînt chemate la răscoală nu poate să fie altul decît anul 1821, cînd Alexandru Ipsilanti a dat semnalul mișcării sale. Este tocmai epoca cînd eteristul Emanuil Vernardos din Creta, epitropul tipografiei grecești din Iași, punea în circulație culegerea sa de cîntece revoluționare grecești, de care ne-am ocupat în 1960 pe larg⁴, iar anul trecut le-am publicat într-o nouă ediție⁵.

⁴ Nestor Camariano, 'Η συλλογή πατριωτικῶν τραγουδιῶν „Ἀσμᾶτι καὶ ποιημάτι διαφόρων” (Culegerea de cîntece patriotice „Cîntece și opuscule de diferiți) în „Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος” (Buletinul Societății de Istorie și Etnologie din Grecia), XIV, 1960, p. 343—370).

⁵ Noua ediție, apărută cu concursul „Asociației internaționale de studii sud-est europene” din București, are următorul titlu: Chansons et opuscles patriotique publiés à Jassy en 1821 par un hétériste. Réédition, avec une étude introductive par Nestor Camariano, Bucarest, 1966.

În proclamație nu întâlnim nici un cuvânt despre corpul de voluntari eleni, iar dacă ar fi fost din 1807 desigur autorul ei ar fi amintit de acest corp, cum face și la prima. Apoi cele două proclamații se deosebesc și prin limba în care sînt scrise. Profesorul Virtosu n-a observat că prima este scrisă în limba greacă catharevusa, iar a doua în limba greacă populară.

Cu privire la locul unde a fost tipărită proclamația, domnia sa consideră că a fost tipărită în București „în tipografia locală sau într-o tipografie de campanie a armatei rusești“ (p. 536). Nu credem însă că proclamația anonimă s-a tipărit în București, ci mai de grabă în capitala Moldovei, la tipografia grecească de acolo, pe care o conducea eteristul Emanuel Vernardos. Aceasta se poate dovedi din caracterele tipografice. O simplă comparație, din punct de vedere tipografic, cu textul broșurii amintite, cu cîntecele patriotice, este, credem, suficientă că și proclamația s-a tipărit în tipografia grecească din Iași și nu la București „în tipografia locală sau într-o tipografie de campanie a armatei rusești“.

De asemenea și o întîmplare vine în ajutorul nostru. Exemplarul proclamației anonime, păstrat în Arhivele din Moscova, se află într-un dosar împreună cu diferite alte documente din 1821, deci o dovadă în plus că proclamația este din această epocă.

Așadar, putem, fără vreo ezitare, să părăsim corpul de voluntari elini al lui Pangal și anul 1807, pentru anul 1821, legînd această proclamație cu Eteria, care a dat semnalul răscoalei grecești în capitala Moldovei.

Cine a scris proclamația anonimă nu știm, însă este exclus ca autorul ei să fie Constantin Manu—zis Bondi, căci dacă ar fi fost el autorul, ar fi semnat-o, cum a semnat și pe cealaltă, și ar fi pomenit de corpul de voluntari eleni, dacă într-adevăr era legată de mișcarea națională greacă condusă de maiorul Pangal. Proclamația neavînd însă nici o legătură cu mișcarea lui Pangal, și fiind tipărită în tipografia grecească de la Iași, probabil a fost redactată de Emanuel Vernardos, care se ocupase de diferite chestiuni ale Eteriei și era unul din principalii eteriști intelectuali ai Iașului. Precum se știe, el a compus și a publicat diferite versuri patriotice ca să încurajeze și să entuziasmeze pe compatrioții săi care au pornit la luptă și pe acei care erau gata să ia armele în mînă și să lupte împotriva asupritorilor⁶. Apoi limba proclamației este cea utilizată de Vernardos și în culegerea sa de cîntece patriotice.

Trecînd acum la versurile de la sfîrșitul proclamației, nu credem că aceste versuri au fost scrise de Rigas Velesinlis, ci de Vernardos, care întocmise și alte asemenea versuri.

Nu știm dacă conducătorul Eteriei, Alexandru Ipsilanti, a luat cunoștință de cuprinsul proclamației înainte de a se publica, dar nu putea să fie decît bucuros de cele scrise de eteristul Vernardos, deoarece principalul lui scop era ca rîndurile eteriștilor să se înmulțească și să se întindă mișcarea de eliberare, care abia începuse în Moldova, și la celelalte popoare balcanice.

Proclamația anonimă, pe care Vernardos probabil o avea tipărită și a pus-o în circulație odată cu intrarea lui Alexandru Ipsilanti în Moldova, este primul document cunoscut al Eteriei, în care se face suficient de limpede un apel la o colaborare balcanică, pentru scuturarea jugului asupritor,

⁶ Cîteva din cîntecele patriotice ale lui Vernardos sînt publicate în culegerea sa amintită.

sub care gemeau toate popoarele balcanice. În proclamație este vorba despre situația grea în care se aflau atât grecii cât și celelalte popoare din Peninsula Balcanică. De aceea sînt chemați grecii, vitejii vlaho-moldoveni, vitejii și statornicii bulgari și renumiții albanezi să ia pildă de la vestiții vecini sîrbi, care au luptat cu vitejie împotriva tiranilor și dușmanilor creștinătății „și peste puțin, dacă nu se vor lăsa înșelați, vor fi numărați între națiunile libere”. Aici proclamația face aluzie la atitudinea șovăitoare a Eteriei, dar în același timp căuta să cîștige bunăvoința turcilor și independența Serbiei fără război și astfel să se consolideze pe tronul țării sale. Proclamația cheamă toate popoarele balcanice să se unească și să jure nimicirea tiraniei și distrugerea tiranilor, ca să nu mai vadă roadele muncii lor, casele, văile, ogoarele și tot avutul și chiar viața sub stăpînirea înfricoșătoare a turcilor. Cerea ca fiecare să depună toate puterile sale și să ofere nu numai sîngele său, dar și bani, ca să-și atingă scopul.

Iar versurile revoluționare, cu care se încheie proclamația, vorbesc în general de tiranie, robie, libertate, patrie, bună cîrmuire, fără însă a aminti de Grecia. Ultimele versuri se referă la voinicii (palicaria) care luptă împotriva tiranilor. Acești patrioți trăiesc ca niște frați, ascultă de șefii lor, păstrează jurămîntul lor, luptă pentru libertate, nu persecută pe oameni, ci numai pe tirani și arată îndurare dușmanilor care se supun și predau armele.

În concluzie, putem spune că apelul Eteriei pentru colaborare a avut un mare răsunet printre popoarele balcanice și mulți patrioți din țările balcanice, precum este cunoscut, au luptat cu mult eroism alături de greci și s-au distins în diferite lupte⁷.

R É S U M É E

L'auteur public une proclamation précieuse adressée par les hétéaristes aux populations des Balkans. On connaît plusieurs proclamations lancées par le chef de l'Hétéairie, Alexandre Ypsilanti, mais celle que l'on vient de publier est unique dans son genre. Elle est une pièce rare non datée et non signée qui se trouve dans les dépôts des Archives d'Etat de Bucarest et qui a été publiée en 1962 par le professeur Emil Virtosu, attribuée, par erreur, à l'un des collaborateurs du maior Nicolae Pangal, qui a conduit le corps des volontaires grecs en 1807 à Bucarest. Le professeur Emil Virtosu soutient que la proclamation a été imprimée en 1807 à Bucarest ou dans une typographie de campagne de l'armée russe.

L'auteur combat avec des arguments les affirmations de son prédécesseur et démontre avec des preuves que cette proclamation a été imprimée à Iassy en 1821 et non pas en 1807. Il remarque aussi que dans cette proclamation on fait appel à la collaboration balkanique pour secouer le joug qui opprime les peuples de grecs, roumains, bulgares, albanais et serbes. De même il montre que la proclamation a été rédigée par Manuel Vernardos, membre de l'Hétéairie, directeur de la typographie grecque de la capitale moldave. L'auteur soutient aussi que les vers patriotiques qui accompagnent la proclamation ne doivent pas être attribués au révolutionnaire Rhigas Velestinlis, mais au même Manuel Vernardos qui avait rédigé encore plusieurs vers et qu'il avait fait publié clandestinement en 1821 dans sa typographie grecque un recueil de chansons révolutionnaires pour aider l'Hétéairie.

⁷ Vezi de pildă N. Todorov, *La participation des Bulgares à l'insurrection hétéariste dans les Principautés Danubiennes* în „Etudes Balkaniques”, I, (1964), p. 69—96.

UNELE ASPECTE PRIVIND CONDIȚIILE CREATE PE TERITORIUL ROMÂNIEI MIȘCĂRII CULTURALE ALBANEZE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA — ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

N. CIACHIR, G. MAKSUTOVICI

În evul mediu popoarele din Balcani : bulgarii, sîrbii, muntenegrenii, grecii, albanezii, au fost cotoprite de Imperiul Otoman. Țările Române, deși au fost nevoite să recunoască suzeranitatea Porții Otomane, și să-i cedeze unele teritorii, totuși și-au păstrat o largă autonomie internă. Aflăte în nordul Dunării, au fost mai ferite în fața expansiunii otomane, iar aici s-au refugiat mulți balcanici care au găsit azil și condiții prielnice să lupte pentru scuturarea jugului otoman.

În urma mișcării de eliberare a popoarelor din Balcani și a numeroaselor războaie purtate de marile puteri, ca și a decăderii economice și politice a Imperiului Otoman, la începutul secolului al XIX-lea, au loc schimbări în viața popoarelor din această parte a Europei. Astfel, tratatul de la Adrianopol (1829) recunoaște autonomia administrativă a Greciei (care va deveni independentă în 1830), a Serbiei, Muntenegrului și a Țărilor române. Turcii retrocedau Principatelor române teritoriile aflate în nordul Dunării, iar suzeranitatea otomană se reducea la plata unui tribut, la confirmarea domnitorilor și interzicerea de a întreține relații diplomatice și a încheia tratate economice fără consimțămîntul Porții.

Sub directa dominație a Porții se mai găseau : Bulgaria, Albania, Macedonia, Bosnia și Hertegovina, sangeacul Novi-Bazar, părți din Serbia Veche, părți din Epir, Tesalia, Cipru etc. Aceste regiuni subjugate, împinse de puternice necesități economice și politice, luptă pentru eliberarea lor națională.

La noi în țară, datorită așezării geografice și a conducerii binevoitoare a celor două Principate, s-au așezat în special bulgari dar și un număr destul de mare de albanezi. În urma războiului din 1877—78, prin crearea unui principat bulgar de sine stătător, pe teritoriul României independente rămîneau să-și continue lupta patrioții albanezi. Th. Capidan referindu-se la această perioadă, arată că aproape toți fruntașii albanezi, care au activat la noi în țară s-au bucurat de concursul binevoitor al oamenilor noștri de stat pregătind împreună lupta ce trebuia să se dea prin școală și biserică pentru emanciparea națională a poporului albanez¹. Tot în legătură cu această perioadă, cercetătorul albanez Vehbi Bala, într-un studiu referitor la presa albaneză tipărită în România, sublinia că ea a jucat un rol însemnat în deșteptarea și întărirea conștiinței naționale a poporului albanez și că fără îndoială „presa albaneză din România nu se putea dezvolta fără

¹ Vezi Th. Capidan, *Contribuția românilor la renașterea Albaniei*, în „Graiul Românesc”, an II, nr. 1, p. 4.

sprrijinul acestei prietenii, (a românilor, n.n.) fără ajutorul și ocrotirea mediului românesc².

Desigur elementul albanez, a pătruns la nord de Dunăre prin diferite filiere și în tot timpul evului mediu, accentuându-se acest proces spre secolul al XIX-lea, așezându-se fie ca țărani³, ocupându-se cu munca câmpului, fie ca arnăuți, făcând diferite servicii de pază, fie ca negustori etc.⁴. Nu intrăm în amănunte privind aceste probleme, ele fiind în preocuparea noastră pentru un studiu mai amplu, scopul articolului de față fiind acela ca pe baza unor materiale inedite de arhivă, să ilustrăm în plus condițiile create pe teritoriul României, în perioada 1878—1912, mișcării de eliberare albaneze, manifestată în special pe filieră culturală.

Este necesar să arătăm că tratatul de la San Stefano (1878), n-a prevăzut crearea unui stat albanez, deși încă din primăvara anului 1877 au avut loc mișcări pentru crearea unei provincii albaneze autonome⁵.

La Constantinopol, s-a format în 1878, un comitet secret sub președinția lui Abdul Frashëri care să ridice problema albaneză în fața Congresului de la Berlin⁶. Din iunie 1878 intră în acțiune Liga din Prizren, prima organizație politică ce reprezenta întregul popor albanez⁷.

Congresul de la Berlin n-a ținut cont de protestele albanezilor, albanezii musulmani erau tratați ca turci, iar cei ortodocși ca greci⁸. După 1878, relațiile între Liga albaneză și Turcia s-au înrăutățit, purtându-se lupte cu intermitențe pînă la 1885, cînd turcii au acordat o amnistie generală⁹.

Poporul albanez începe o luptă susținută pe plan cultural, mai ales pentru școli și o literatură națională, implicit pe plan politic împotriva deznaționalizării și pentru un stat de sine stătător. În România, patrioții albanezi au găsit sprrijinul și terenul cel mai potrivit pentru o activitate susținută privind renașterea națională.

Facem numai două referiri la o dată anterioară perioadei de care ne ocupăm. Pe teritoriul țării noastre a activat un ideolog strălucit al mișcării de eliberare albaneze, Naum Vechilhari. Împreună cu alți albanezi a participat la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, a activat la Brăila și București, și a adresat din România compatrioților săi din Albania, un manifest indemnîndu-i să se ridice la luptă. Acest manifest este socotit a fi primul document programatic, cunoscut pînă în prezent. al mișcării naționale apărut din cercurile intelectualilor burghezi albanezi.

² Vehbi Bala, *Shtypi shqiptar në Rumani* (Presa albaneză din România), în „Revistë shkencore e Institutit Pedagogjik dyvjecar të Shkodrës”, nr. 1, 1964, p. 31.

³ Ca exemplificare dăm o singură referire. Astfel în 1602, domnul Simion Movilă scutește pe albanezii așezați în satul Călcinesti, județul Prahova, de toate dările și de bir pe 10 ani... („Documente privind Istoria României”, veacul XVII B. Țara Românească 1601—1610, Ed. Academiei R.P.R., 1951, p. 43).

⁴ Vezi pentru amănunte N. Iorga, *Histoire des États balkaniques à l'époque moderne*, București, 1914; Th. Capidan, *Raporturile albane-române*, în „Dacoromania”, II, 1922; Valeriu Papahagi, *Les Roumains et l'Albanie et le commerce vénétien aux XVII-e et XVIII-e siècle*, în „Melanges de l'école en France”, Paris, 1931; etc.

⁵ A. Buda, *La question albanaise et les relations diplomatiques dans les années 1878—1881*, Tirana, 1964, p. 197.

⁶ K. Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964, 137.

⁷ A. Buda, *op. cit.*, p. 198.

⁸ K. Frashëri, *op. cit.*, p. 139.

⁹ *Ibidem*, p. 152.

El este o mărturie a acestei mișcări noi, cu conținut național, ce se dezvoltă în Albania¹⁰.

Tot în România, N. Vechilhargi tipărește primul abecedar în limba albaneză, răspândit mai ales în regiunile din sudul Albaniei, și care avea să joace un rol important în lupta pentru dezvoltarea învățămîntului național.

Din 1865 începe să colaboreze cu intelectualii albanezi, pe tărîmul culturii naționale, și scriitoarea progresistă română Elena Ghica, descendentă dintr-o veche familie de origine albaneză, care, sub pseudonimul Dora d'Istria avea să desfășoare o vie activitate publicistică, ce a servit popularizării problemei albaneze pe plan mondial.

Savanți cu renume ca Miklosich, G. Mayer, Biondelli, dînd însemnătate studiului limbii albaneze, pentru înțelegerea mai adîncă a problemelor de filologie indo-europeană, atrag atenția opiniei publice-mondiale asupra cauzei poporului albanez. Pe această linie trebuie înțeleasă și apariția în 1880, a lucrării eruditului român B. P. Hasdeu „Le type syntactique homo-ille ille-bonns et sa parentèle“. Ceva mai tîrziu la 1 ianuarie 1903, unul din fruntașii albanezi N. N. Nașio se adresa astfel lui Hasdeu „... ceea ce ați făcut pentru nenorocitul popor albanez, este prea mult ca să uităm luminatul vostru sprijin și să nu ne exprimăm sentimentele noastre de vie grațitudine...“¹¹.

Este cunoscut că încă la sfîrșitul anului 1880 se creiază la București, din inițiativa mai multor tineri albanezi o secție a „Societății scrierii albaneze“, iar patru ani mai tîrziu o societate culturală cu numele „Drita“ (Lumina). Aceste societăți aveau înscris în programul lor publicarea de abecedare și cărți în limba albaneză, material atît de necesar școlilor naționale deschise pe teritoriul Albaniei.

Unele materiale documentare inedite atestă că la 4 ianuarie 1887 o fracțiune a societății „Drita“ sub conducerea omului de cultură albanez N. N. Nașio — care în 1884, se stabilește în România¹², unde rămîne pînă la sfîrșitul vieții¹³ — va înființa o societate separată tot cu numele „Drita“ și va edita ziarul „Shqiptari“ (Albanezul) în limbile română și albaneză¹⁴.

Nikolla Nașio socotea România a doua lui patrie fapt ilustrat deosebit de viu într-o scrisoare a acestui către B. P. Hasdeu „...în 1884, în urma nenorocirilor care frămîntau patria mea și îmi făceau viața acolo, imposibilă, am luat drumul și am venit în România pe care o iubeam ca pe însăși țara mea.“¹⁵.

¹⁰ *Historia e Shqipërisë, vëllim i dytë*, Tiranë. 1965, p. 53. ; vezi și recenzia lucrării, făcută de G. Maxudovici, în „Studii“ nr. 5, 1966, p. 1003.

¹¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond B. P. Hasdeu, pach. CCLVI/1017.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 54/1910 f. 120.

¹⁴ Ibidem, fond B. P. Hasdeu, pach. CCLVI/1017. Alături de ziarul „Shqiptari“ (Albanezul) redactat de N. N. Nașio la București, în 1888, periodic care a desfășurat o activitate susținută de apărare a drepturilor poporului albanez, mai menționăm apariția — pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea — a unui ziar cu același nume „Shqiptari“ sub direcția profesorului C. Predescu din București (1895—1896) a jurnalului „Shqiperia“ (Albania) condus de V. Dodani (1897) și a foii „Steaua Albaniei“ (1898) redactată în limbile albaneză, franceză și greacă.

¹⁵ Ibidem.

Încă din 1887, „Drita“ fondează sucursale în orașele de provincie, unde locuiau albanezi, la Brăila, Focșani, Călărași și Mărășești, iar ceva mai târziu (1897) la Constanța. Cu un an înaintea apariției foii săptămânale „Shqiptari“ din București, apare la Brăila (1887) ziarul „Drita“, în limba română, care după două numere își schimbă titlul în traducerea românească, „Lumina“. Th. Capidan explică aceasta prin lipsa albanezilor din sînul societății¹⁶, sau din cauza numărului redus, precizăm noi, avînd în vedere faptul că și după data de 1 iunie 1887, cînd ziarul apare cu titlul numai în românește N. N. Nașio continuă să primească scrisori de la unii compatrioți aflați în România prin care aceștia îl informau periodic despre activitatea lor¹⁷.

Intr-adevăr, în cursul anului 1887, societatea „Drita“ din București editează o serie de lucrări în limba albaneză printre care figurează un abecedar în două ediții „Abetare sqipe“¹⁸ și o carte cu lecturi albaneze „Leçiteja sqipe“¹⁹, lucrări ce erau trimise și albanezilor din provincie.

La București va funcționa și o școală albano-română²⁰ care va fi finanțată și de statul român. Din arhiva Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, la Direcția Contabilității, aflăm că: „...Ministerul a hotărît la 11 februarie 1898, pe baza rezoluției date asupra petiției lui N. N. Nașio, directorul școlii albaneze a societății „Drita“ din București, a se rezerva la bugetul pe 1898/1899, articolul școlii române din străinătate, suma de 8 000 lei pentru ajutorul școlii acestei societăți“²¹.

Faptul că N. N. Nașio era directorul școlii albaneze din București este atestat și de o scrisoare a D-ului G. Weigand trimisă acestuia din München la 30 martie 1893 pe următoarea adresă: „Monsieur N. N. Nașio Directeur de l'école normale albanaise Bucarest strada Lumina 1“²².

Regretăm că din materialul documentar de care dispunem nu putem extrage date mai ample asupra felului în care a funcționat această școală. Totuși ne permitem să afirmăm că școala albaneză din Dobrogea — a căror protector a fost, după cum reiese din corespondența citată tot N. N. Nașio — a contribuit într-o măsură însemnată la dezvoltarea mișcării naționale albaneze pe teritoriul țării noastre.

Mișcarea de emancipare națională se izbea în sudul Dunării de numeroase greutăți. Printre acestea un rol deosebit jucau și cele de ordin religios. Din întreaga populație albaneză, 70% erau mahomedani iar restul de 30% ortodocși și catolici. Pentru acea perioadă, toate acestea erau piedici serioase în răspîndirea culturii în limba națională. Mare parte din albanezii mahomedani considerau chiar și introducerea alfabetului latin un sacrilegiu.

¹⁶ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 7.

¹⁷ Prin bunăvoința profesorului Dumitru Polena, căruia îi aducem, și pe această cale mulțumirile noastre, am intrat în posesia unor scrisori inedite, trimise din Brăila lui N. N. Nașio, de către Sterio A. Cosma, Tache Petrescu și Ispas Petre între 30 iunie și 14 septembrie 1887.

¹⁸ „Abetarea sqipe“. Bucuresci, Tipo-litografia Dor. P. Cucu, 1887, 56 p.

¹⁹ „Leçtjia sqipe“. Bucuresci, Tipo-litografia Dor. P. Cucu, 1887.

²⁰ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală fond B. P. Hasdeu, pach. LXXIX; vezi și fond Casa regală, dosar nr. 22/1893, f. 36.

²¹ Ibidem, fond Ministerul Instrucțiunii publice și Cultelor, dosar nr. 100/1898, f. 1—2.

²² Scrisoarea se află în posesia prof. Polena.

Datorită sprijinului prietensc al poporului român, a simpatiei sale față de poporul albanez multe din aceste greutăți au fost învinse de patrioții albanezi care desfășurau o activitate rodnică în țara noastră, în favoarea cauzei poporului lor.

Albanezii vedeau în români aliații lor firești iar în România a doua lor patrie. Iată ce scria Nașio în acest sens în 1888 "... bărbați nobili, oameni mari ai României, cu o adevărată iubire fraternală, ne îmbrățișează cu căldură, ne dau azil de mîntuire, ne încurajează întreprinderea noastră, oferindu-ne în același timp și bani spre a putea continua opera începută"²³. Ceva mai târziu, Albert Ghica referindu-se la Congresul albanezilor din 1905, spunea: „Congresul s-a ținut la București, deoarece România e singura țară unde albanezii sunt supuși guvernului, dar își păstrează naționalitatea lor”²⁴.

În legătură cu poziția adoptată de România în politica externă față de sud-estul Europei, trebuie să facem precizarea că după 1878, s-au îmbunătățit mult relațiile între România și Turcia. Astfel în februarie 1880, sultanul a dat un dineu în cinstea lui D. Brătianu și i-a declarat că "... o necesitate imperioasă pentru Turcia și România este de a întreține relațiile cele mai amicale"²⁵. De asemenea sultanul și-a arătat mulțumirea față de comportarea guvernului român, în legătură cu musulmanii din Dobrogea²⁶. Politica guvernului român față de musulmani este atestată și în raportul ministrului Austro-Ungariei acreditat la București către ministrul său de externe. Prin comportarea sa, guvernul român și-a atras simpatia, acordîndu-le o serie de drepturi. În problema proprietății rurale le-a lăsat vechea formă, le-a acordat libertatea cultelor, permițîndu-le chiar să-și deschidă un seminar la Babadag²⁷.

România se bucură de un real prestigiu în Balcani, fapt dovedit odată mai mult, în 1886, cînd pacea care a pus capăt războiului sîrbobulgar din 1885 s-a încheiat la București. Atît Serbia, Bulgaria cît și Turcia "... au mulțumit guvernului și poporului român pentru rolul jucat"²⁸. În anul 1891, se duc discuții în vederea încheierii unei alianțe între România și Turcia²⁹. Cu ocazia discuțiilor „...sultanul a adus elogiul națiunii române”³⁰. În 1897, aceste discuții se reiau. Astfel primul ministru D. Sturdza, înaintează regelui Carol I, un raport, privind propunerea Turciei în vederea încheierii unui tratat de alianță cu România³¹.

Apelînd la materialul de arhivă, în cea mai mare parte inedit, pe care-l folosim în articolul de față, ajungem la concluzia că România indiferent de relațiile și obligațiile ei externe, n-a încetat niciodată de a fi o gazdă ospitalieră pentru albanezi și de a-i ajuta în lupta lor patriotică pentru o cultură națională și pentru eliberare națională.

²³ Srijpetarul (Albanezul) nr. 16, 1888.

²⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 12/1904, f. 34.

²⁵ Ibidem, fond Casa regală, dosar nr. 25/1880, f. 1.

²⁶ Ibidem, f. 4.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 20/1880, f. 107—108.

²⁸ Arh. M.A.E., vol. 208, dosar nr. 41, lit. B, nr. 1; proces-verbal nr. 9 din 19 febr./3 martie 1886.

²⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, dosar nr. 19/1891.

³⁰ Ibidem, f. 2.

³¹ Ibidem, dosar nr. 1/1897, f. 2.

Revenind la rolul României în calitate de sprijinitoare a luptei patrioților albanezi, din inițiativa coloniei albaneze din București, în aprilie 1905, s-a convocat în capitala României un congres, la care au participat reprezentanți ai coloniilor albaneze din străinătate și personalități din Albania, congres care a hotărât crearea unui comitet central pentru îndrumarea mișcării albaneze de independență, cu numele de „Kombi“ (Națiunea)³².

Un contemporan, ne arată că acest congres în favoarea Albaniei, s-a deschis în ziua de 10 aprilie 1905, la teatrul Liric. „La orele 9 apare pe scena sălii prințul Albert Ghica înconjurat de dr. Ibrahim Themo, Filip Papaiani student în medicină, Filip Gheza...“. Mai târziu, dintr-o scrisoare a principelui Albert A. Ghica, președintele comitetului național albanez, Kombi... publicată în ziarul „Adevărul“, din 28 iunie 1909³³, aflăm că la „congresul național albanez din București la 10—24 aprilie 1905,... s-a decis de a se face tot ce posibil va fi pentru liberarea Albaniei“, precum și faptul că „din Albania de Nord zece șefi albanezi musulmani și catolici sînt gata de a veni ca împreună cu comitetul național albanez „Kombi“ să notifice puterilor voința Albaniei de a fi independentă“.

Această idee a necesității eliberării naționale a Albaniei se desprinde cu claritate și din alte materiale documentare. Menționăm ca revelator din acest punct de vedere memoriul prințului Albert Ghica din martie 1910, înaintat marelui vizir Hachi Pașa, care constituie și un adevărat program de activitate al comitetului „Kombi“ : „Noi dorim autonomia Albaniei, celelalte reforme vor fi introduse de noi, potrivit nevoilor poporului albanez și nobilelor sale tradițiuni“³⁴.

Un alt material documentar inedit — raportul consulului României la Bitolia, din 10 august 1908, înaintat palatului — cuprinde informații interesante asupra participării unor „elemente creștine“ la revoluția burgheză a junilor turci. Menționăm din acest punct de vedere afirmația că „românii au intrat în noua eră ca elementul cel mai de încredere al junilor turci“³⁵, că valahii au participat efectiv la revoluție, trăgîndu-se și concluzia că valahii și albanezii au interese comune privind respectarea drepturilor naționale în școli și biserici³⁶.

De altfel din informațiile pe care le deținem, cunoaștem faptul că o serie de albanezi din România au participat la revoluția junilor turci, fiind un rol important în cadrul ei, legîndu-și speranțele că odată cu transformările din cadrul imperiului turc vor obține și independența Albaniei³⁷.

Deoarece o parte din patrioții albanezi, mai ales cei care sprijiniseră efectiv revoluția junilor turci, au fost înșelați în speranțele lor legate de obținerea independenței patriei lor, aceștia încep după anul 1909 să desfășoare o activitate mai susținută în cadrul societăților albaneze folosind

³² Ibidem, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 12/1904, f. 17.

³³ Ibidem, f. 130.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 12/1904, f. 156.

³⁵ Ibidem, fond Casa regală, dosar nr. 15/1908, f. 5.

³⁶ Ibidem, f. 9.

³⁷ Mulțumim Dr. Naim Themo din Constanța, pentru informațiile date în legătură cu activitatea revoluționară a patriotului albanez Dr. Ibrahim Themo, participant activ la revoluția junilor turci și unul din fruntașii mișcării albaneze din România.

o multitudine de mijloace pentru atingerea scopului suprem-libertatea Albaniei.

Astfel se explică faptul că după anul 1909 și în special în anii 1911, 1912, avem de a face cu o puternică învioreare a activității coloniei albaneze din România, Bucureștiul ajungînd un centru important al mișcării albaneze de eliberare, pe aici trecînd numeroși revoluționari albanezi ce aveau să joace un rol important în cucerirea independenței țării lor și în viața social-politică și culturală a Albaniei independente.

În urma unei adunări a albanezilor ortodocși, ținută în ziua de 6 decembrie 1909, în sala Băilor Eforiei, s-a votat statutul comunității ortodocse albaneze din București³⁸, comunitate ce avea ca președinte pe Toma I. Ceami și secretar pe V. Zografi și care avea să joace un rol important în diferite probleme ale activității albanezilor din București. Ea va fi aceea care va invita și va suporta cheltuielile sosirii la București a luptătorului Fan S. Noli, la una din adunările generale ale comunității, în legătură cu discuțiile privitoare la donațiile albanezilor pentru construirea unei biserici albaneze la București, se face auzit cu tot mai multă insistență glasul unor patrioți care arată că „...suma strînsă pentru clădirea bisericii albaneze, este mult mai bine și mai lăudabil pentru colonia albaneză din România, ca această sumă să se trimeată ca ajutor răsculaților albanezi, care luptă pentru chestiunea națională albaneză...”³⁹. Datorită bunăvoinței autorităților române, albanezii primesc dreptul de a oficia slujbe în limba albaneză și a folosi în permanență localul biserii „Dintr-o zi” din strada Academiei, care va fi considerată multă vreme ca biserică albaneză. Dintr-un alt document⁴⁰, aflăm că în luna octombrie 1912 sosește în București un alt reprezentant de seamă al mișcării albaneze luptătorul Ismail Kemal Bey, care o lună mai tîrziu avea să ridice steagul național albanez și să proclame independența Albaniei, în entuziasmul adunării din Valona, la 28 noiembrie 1912.

În timpul șederii sale în România, a avut numeroase întîlniri și consfătuiri cu albanezii de aici, asupra soartei viitorului stat albanez, în cadrul cărora deseori a fost subliniată ideea că „Albania întregă își are privilegiile ațintite asupra României...”⁴¹.

Evenimentele precipitîndu-se, prin revoluția generală izbucnită în Albania în 1912, marile puteri discutau problema hotarelor viitorului stat albanez de sine stătător. I. N. Papiniu, în decembrie 1912, întocmește un raport detaliat cu statistici privind hotarele naționale ale Albaniei, pe care îl înaintează primului ministru al României, Titu Maiorescu⁴². Din acest raport se vede grija diplomatului român ca viitorului stat albanez să-i fie respectate hotarele naturale. Plecînd de la principiul că balcanii trebuie să fie ai popoarelor balcanice, Papiniu scrie : „...după aceiași normă s-a condus întotdeauna însăși națiunea albaneză de peste tot pînă și în cele cu totul recente, în împrejurările și revendicările sale față cu guvernul otoman care îi și recunoscuse o însemnată autonomie și scutiri, fixîndu-se astfel în

³⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 54/1910, f. 2.

³⁹ Ibidem, f. 25.

⁴⁰ Ibidem, f. 124.

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 81/1911, f. 334.

⁴² Ibidem, fond Casa regală, dosar nr. 32/1912, f. 10.

chip practic înțelesul ce însuși sultanul otoman atribuia noțiunii de Albania și albanez⁴³.

Papiniu arată în continuare că marile puteri „... adoptînd pentru viitorul stat denumirea de Albania ne autorizează a crede că ele au înțeles constituirea în formă de stat a însăși națiunii albaneze fără deosebire de ghegi sau tosci, de mahomedani sau creștini, de diverse rituri, ce locuiește statornic teritoriul cărui i-a dat numele său,⁴⁴.

Deci România înțelegea să susțină, în limita, puterilor sale, noul stat independent albanez.

La 28 noiembrie 1912, adunarea de la Valona a proclamat independența Albaniei, independență recunoscută ulterior și de Turcia și de celelalte mari puteri, poporului român revenindu-i cinstea de a fi contribuit și el la acest eveniment atît de important pentru existența poporului albanez.

R É S U M É

Basés sur des matériaux inédits d'archive, les auteurs traitent de quelques aspects du développement de la culture albanaise sur le territoire de notre pays. Après avoir passé en revue les conditions créés à l'élément établi albanais sur le territoire de la Roumanie jusqu'à l'an 1878, les auteurs insistent sur la période de 1880 à 1912, moment où l'assemblée de Vlora a proclamé l'indépendance de l'Albanie. Les albanais qui se trouvaient sur le territoire de la Roumanie ont joui des meilleures conditions car c'est ici qu'on a publié les abécédaires, les livres utilisés dans les écoles nationales, de même que les journaux et les revues.

Les albanais appellaient „la Roumanie leur seconde patrie“ et des hommes de science comme B. P. Hasdeu, V. A. Urechia et d'autres encore ont soutenu chaleureusement le mouvement culturel albanais.

⁴³ Ibidem, f. 1.

⁴⁴ Ibidem, f. 1.

APLICAREA REFORMEI AGRARE DIN 1921 ÎN COMUNA NADĂȘ, JUDEȚUL ARAD

TR. RUS

Sub presiunea maselor populare în plin avînt revoluționar guvernele, care s-au perindat la cîrma țării după 1917, au fost silitе să promită și să legifereze o serie de reforme, printre care și reforma agrară.

În dezvoltarea economică și socială a României, reforma agrară din 1921 se înscrie ca un moment însemnat cu toate că adoptarea legii definitive¹ și mai ales aplicarea ei într-o perioadă în care punctul culminant al luptelor revoluționare trecuse, a înlesnit marilor proprietari de pămînt, prin poziția lor de clasă, să sustragă de la expropriere terenuri întinse și dintre cele mai fertile în dauna țăranilor săraci sau cu pămînt puțin.

Un caz care ilustrează aceasta precum și faptul că legile de reformă agrară din 1917—1921 au creat posibilitatea menținerii marii proprietăți, îl constituie modul în care s-a făcut exproprierea și împroprietărirea în comuna Nadăș din fostul județ Arad.

În urma revoluției burghezo-democratice din 1848 din Transilvania, iobagii din comuna Nadăș au devenit proprietari liberi ai pămînturilor urbariale. Situația lor însă nu s-a îmbunătățit aproape cu nimic. Legiuirea agrară din 1848, păstrînd neatîns pămînturile alodiale, i-a silit pe țăranii din Nadăș, care posedau loturi mici și mai puțin productive², să recurgă din nou la pămîntul moșieresc, la învoielile agricole care deseori nu se deosebeau de vechile sarcini ale iobagilor și care deveneau tot mai istovitoare pe măsură ce creștea lipsa și valoarea pămîntului³.

În același timp, proprietarul, nevoind să renunțe în nici un chip la pămîntul urbarial, s-a dedat la numeroase abuzuri astfel că domeniul

¹ Reforma agrară promisă țăranilor în tranșee, înscrisă în Constituție, fără efect practic, la 20 iulie 1917, legiferată parțial în decembrie 1918 a fost legiferată definitiv abia în 1921.

² Comuna Nadăș este situată în regiunea munților Zarandului dintre Crișul Alb și Mureș aproape de creasta despărțitoare de ape a acestor două riuri, pe valea numită Tiesa. Aspectul general al terenului din jurul comunei pînă la creasta principală, prezintă mai mult înfățișarea unei regiuni de munte cu forme de teren plastice, pante repezi, brazdate de numeroase văi înguste și adînci, cu solul pietros și argilos.

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 87/1940, f. 121.

Nadăș s-a menținut pe mai departe nu numai din prestațiile în muncă ale țăranilor foști iobagi, ci și din sumele ce li se aplicau de către proprietar, sub titlu de amenzi pentru contravenții și delictе silvice, care întreceau cu mult valoarea unei amenzi normale pentru pășunatul vitelor⁴.

Patentele din anii 1853—1854 au încercat să reglementeze și problema pădurilor și pășunilor folosite înainte în comun, atât de proprietari cât și de țărani. Ele au dat posibilitatea țăranilor care deveniseră liberi să ia în stăpînire o parte din pășuni în proporție cu pămînturile lor arabile. Separarea pădurilor și pășunilor a fost începută imediat după reglementarea ei prin lege, dar a durat în întreaga Transilvanie zeci și zeci de ani. Cauza principală a tărăgănării lucrurilor trebuie căutată în rezistența maselor țărănești împotriva segregării forțate făcute în favoarea marilor proprietari. Deseori însă aplicarea legii a fost împiedicată chiar de proprietari care considerau cea mai mare parte a pădurilor și pășunilor drept proprietatea lor⁵.

Și în comuna Nadăș proprietarul domeniului, asigurîndu-și sprijinul și directa complicitate a autorităților locale austro-ungare, a încercat să impună o segregare forțată care ducea în mod nemijlocit la menținerea țăranilor într-o stare de dependență⁶.

În aceste împrejurări țăranilor nu le-a mai rămas de ales decît calea rezistenței îndrjite împotriva proprietarului. În comuna Nadăș ca și în toate regiunile cu populație compactă românească, din pricina compoziției naționale a celor două clase antagoniste frămîntările locale au evoluat și în forme de rezistență națională.

Deoarece proprietățile urbariale ale sătenilor, pămîntul arabil și fînețele erau răspîndite pe 31 creste de deal, la depărtare de 7—17 km. de vatra satului⁷ sătenii cereau pe bună dreptate ca segregarea să se facă prin comasare.

Proprietarii domeniului au urmărit prin procese nesfîrșite, segregarea drepturilor teritoriale ale foștilor urbarialiști fără aplicarea prealabilă a comasării, pentru ca sătenii din cauza proprietăților lor răspîndite peste hotarul comunei și înconjurate de proprietățile domeniului, să se afle mai departe într-un raport de dependență.

Aplicarea comasării ar fi defavorizat domeniul deoarece schimbul de teritoriu ar fi silit pe moșier să cedeze sătenilor o parte din văi și suprafețe de teren mai bune, iar în schimbul acestora să primească și terenuri neproductive.

Pînă la 1910 toate acțiunile în justiție pentru segregarea drepturilor urbariale ale sătenilor au fost parte respinse, parte tărăgănite de instanțele judecătorești. În 1910, după dezbateri îndelungate și diferite expertize tribunalul maghiar din Arad „hotărăște aplicarea procedurii de segregare a drepturilor urbariale de pășune și pădure în teritoriul domeniului în

⁴ Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 82.

⁵ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., p. 405.

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 79/1940, f. 22.

⁷ Ibidem, f. 10.

sensul acțiunii proprietarului Iosif Grosz : efectuarea segregării fără aplicarea prealabilă a comasării”⁸

În urma sentinței tribunalului maghiar din Arad din 11 noiembrie 1910, comunei Nadăș i s-a atribuit din moșia lui Iosif Grosz, 415 iugăre, 495 stînjeni patrați pădure și 1 206 iugăre, 1 326 stînjeni patrați pășune ca drept urbarial⁹.

Sătenii au refuzat primirea pădurii și pășunii în aceste condiții, atacînd în recurs la Curtea de apel din Oradea sentința tribunalului din Arad, unde însă, dreptatea cauzei lor a avut aceeași soartă : s-a menținut sentința tribunalului din Arad, dispunîndu-se segregarea în condiții care periclitau existența sătenilor¹⁰.

Decizia Curții de Apel din Oradea atacată prin recurs în fața Înaltei Curți de Casație din Budapesta în 1912, este reformată în parte în ceea ce privește stabilirea pășunii pentru fondul școlar, dar menține hotărîrea ca segregarea să se facă anterior comasării¹¹.

Același rezultat l-a avut și petiția adresată în timpul primului război mondial, Ministerului Agriculturii și Domeniilor din Ungaria, prin care sătenii cer ca odată cu segregarea drepturilor teritoriale, ca foști urbarialiști, să se aplice comasarea tuturor proprietăților atît cele moștenite sau achiziționate¹² cît și acelea la care aveau dreptul a li se da ca foști urbarialiști din domeniul Iosif Grosz¹³.

În timpul războiului, cînd toți sătenii apti pentru armată se găseau pe front, Iosif Grosz a terminat lucrările pregătitoare pentru segregare, obținînd sistarea uzufructului comun al hotarului cu sătenii, fișiile de pămînt ale acestora, rămînînd printre proprietățile moșierului.

Abuzurile moșierului, suferințele cauzate de greutățile războiului, lipsa de pămînt și intensificarea oprimării naționale au contribuit la creș-

⁸ Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 17 bis. Lucrările de expertiză care au stat la baza hotărîrii tribunalului maghiar din Arad au fost făcute ilegal : n-au fost conduse de un magistrat delegat de tribunal ; inginerul care a făcut expertiza a fost ales de moșier și nu a depus jurămîntul legiuit în fața judecătoriei urbariale ; lucrările s-au făcut fără concursul sătenilor care au fost chemați numai să le certifice ; s-a apreciat greșit, fără nici o bază reală, nevoile anuale de lemne de foc ale sătenilor (625 căruțe de crengi și defrișarea a 7,5 iugăre pădure pentru lemnele de construcție), pe care însă tribunalul le-a considerat valabile și legale ; nu s-a admis sătenilor să-și numească martori pentru „a dovedi că n-au cuprins nimic din proprietatea pîritului și loturile ce posedă pîritii corespund ca suprafață cu aceia ce aveau înainte de 1948” (Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 23).

⁹ Ibidem, f. 7.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 17 bis.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 80/1940, f. 5.

¹² Se referă la suprafața de 624 iugăre pădure cumpărată de comună în anul 1917, de la proprietarul Lovy Marc și care era intercalată printre proprietățile domeniului (Ibidem, dosar nr. 81/1940, f. 18).

¹³ Iată ce se arată în această petiție : „...este evident că pentru locuitorii comunei Zarad-Nadăș constituie o chestiune vitală ca deodată cu segregarea să ni se schimbe și toate parcelele urbariale care se găsesc în mijlocul pădurilor domeniului, ba chiar la marginea acestora din spre hotarul comunei Nadăș... Cerem aplicarea procedurii pentru toate acele parcele urbariale, care în urma procedurii de segregare vor ajunge în interiorul pădurilor proprietatea numai a domeniului, anume să se aplice procedura de schimb a acestor terenuri cu terenuri potrivite dintre acelea care sînt în afară pădurilor domeniiale pentru ca înainte de a se schilodi și distruge comuna noastră pe veci, să binevoim să aproba cererea noastră, ca în baza acestei aprobări să putem cere la judecătoria urbarială procedura de comasare înainte de a se termina lucrările de segregare” (Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 19).

teera urii sătenilor împotriva moșierului și autorităților burghezo-moșierești. Influențați de evenimentele revoluționare din octombrie — noiembrie 1918, țaranii au trecut la acțiuni fățișe, intrând cu forța în pădurile domeniului producându-i moșierului pagube serioase¹⁴. Cu toate că nu se poate vorbi că acțiunea țăranilor a avut drept scop împărțirea pământului moșierului, faptul este totuși semnificativ, lupta acestora integrându-se în lupta dusă de masele populare din Transilvania pentru eliberarea socială și națională.

Legea reformei agrare pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș prevedea în articolele 26 și 34 că pășunile și pădurile urbariale intră în calculul suprafețelor de pășuni și păduri comunale ce urmează a se stabili în vederea împlinirii reformei agrare. Ca urmare, în comuna Nadăș nu se putea trece la expropriere și împroprietărire înainte de a se rezolva și stabili pe teren proprietățile urbariale ale sătenilor rămase în litigiu.

Tribunalul din Arad, neglijând complet plîngerile juste ale sătenilor și nevoile lor reale, dispune în anul 1923 aplicarea segregării prevăzută în sentința tribunalului maghiar din Arad din 1910¹⁵, sentință care a atins greu, cele mai firești posibilități de dezvoltare economică a sătenilor din Nadăș. Prin urmare s-au atribuit sătenilor ca drept urbarial numai 415 iugări pădure, și 1 206 iugăre 1 326 stînjeni pătrați pășune motivîndu-se că „folosirea rațională și reglementară a acestei întinderi poate să acopere întru totul necesitățile comunei în privința pășunatului și în ce privește materialul lemnos... asigurînd astfel îndeplinirea necesităților”¹⁶.

Avocatul sătenilor, fiind corupt de moșier, „în mod delictuos a neglijat înaintarea recursului în termen” împotriva sentinței tribunalului din Arad¹⁷.

Astfel Iosif Grosz împreună cu E. Miklosi, avocatul său, au indus în eroare pe țărani, făcîndu-i să iscălească un act prin care le promitea „că toți acei care au sălașe împrăștiate pe teritoriul domeniului, vor fi mutate ca să nu mai fie înconjurate de domeniu”¹⁸, iar parcelele de pământ „li se vor vinde cu un preț de tot redus”¹⁹. Semnăturile locuitorilor, care „au venit cu toți la cumpărarea parcelelor și nu la segregare”, au fost folosite în fața instanțelor judecătorești „la aceea că s-au învoit la segregare și fără comasare”²⁰.

Comisia județeană, deplasată la fața locului, în urma cererii sătenilor, la 25 iunie 1925, concludă că întreaga procedură este „terminată și darea în posesiune a terenului de sub segregare e declarată definitivă”²¹, sistîndu-se „raportul urbarial în ce privește pe proprietar și pe urbaria-liști”²².

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 82/1940, f. 41.

¹⁵ Ibidem, fond Comitetul Agrar, Secțiunea Transilvaniei, județul Arad, dosar nr. 31/1922—25, f. 70.

¹⁶ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 79/1940, f. 4.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 22.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 82/1940, f. 43.

¹⁹ Ibidem, f. 78.

²⁰ Ibidem, f. 43.

²¹ Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 12.

²² Ibidem, f. 13.

Protestul țăranilor înaintat tribunalului Arad contra hotărârii Comisiei județene și judecătorului delegat al tribunalului a fost respins și hotărârea a rămas definitivă.

Modul de înfăptuire a segregării, care a avut la bază sentința tribunalului maghiar din Arad, din 1910, „a dus populația românească a comunei Nadăș într-o gravă criză de existență și i-a luat orice posibilitate de progres economic”²³.

Legea de reformă agrară din 1921 lăsa aplicarea ei pe seama unor organe dominate de moșieri. Acest fapt ne arată, odată mai mult, de ce marea proprietate funciară a fost menținută, de ce împrumutarea țăranilor s-a făcut în așa fel încât, într-un timp relativ scurt, aceștia și-au pierdut pământul în favoarea chiaburilor și moșierilor.

Astfel din suprafața de 9 455 iugăre 412 stînjeni pătrați pădure proprietatea moșierului Iosif Grosz s-a expropriat numai 1 244 iugăre²⁴. Suprafețele de pădure expropriate au fost în majoritatea lor loturi exploatate de moșier, cu întinderi mari de poeni și teren degradat, pe vîrfurile creștelor de deal, intercalate între terenurile moșierului²⁵.

Sătenii au fost înșelați și pe linia răscumpărării pământului. Nu numai că pădurea expropriată a fost plătită moșierului cu bani împrumutați de la stat, țăranii împrumutării devenind debitori ai statului, dar prețurile stabilite pentru terenurile expropriate au fost foarte ridicate²⁶.

Totodată comuna Nadăș era obligată „a lăsa proprietarului Grosz Iosif și soției sale, libera folosință a căii ferate industriale și a căilor de comunicație ce trec prin porțiunea expropriată, pînă la exploatarea definitivă a pădurii ce a rămas numiților proprietari”²⁷.

Comisia județeană pentru expropriere și împrumutarea, a scutit de expropriere, 175 iugăre de pădure din jurul unei instalații industriale, loc de trecere pentru săteni și nod de drumuri, argumentînd că, prin această măsură, a pus la adăpost pădurea comunală de eventuale incendii.

Exceptarea de la expropriere a suprafeței susmenționate s-a făcut fără un motiv întemeiat. Instalația industrială — compusă dintr-o moară cu aburi, un gater cu pînză, grajduri și locuințe pentru personal — în perioada desfășurării procedurii de reformă agrară avea o capacitate de lucru foarte scăzută²⁸ — și deci nu prezenta un pericol real pentru pădure. Pe de altă parte, cele 175 iugăre neexpropriate nu constituiau o barieră de netrecut între pădurea comunală și un eventual incendiu ce ar fi izbucnit la instalația amintită.

De altfel, petiția țăranilor din 13 octombrie 1930²⁹, menționează, că această instalație a fost mutată. În consecință țăranii cer Comisiei de ocol

²³ Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 21.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 81/1940, f. 21.

²⁵ Astfel 1044 iugăre pădure au fost exploatate de moșier în anii 1910—1913 și 1920—1921, iar restul era „pădure tăiată, negrijită și plină de arboret sălbatic din care cauză nu mai poate deveni pădure și nici măcar de pășune nu poate fi folosită” (Ibidem, f. 30).

²⁶ Moșierul a primit ca despăgubire 325 928 lei, valoarea stabilindu-se conform prețurilor reale dinainte de război. Cu toate acestea moșierul a fost nemulțumit, cerînd comisiei de ocol Ineu, majorarea prețului la 1 000 lei valută aur, iugărul (Ibidem, f. 25).

²⁷ Ibidem, fond Comitetul agrar, Secțiunea Transilvană, județul Arad, dosar nr. 31/1922—25, f. 29.

²⁸ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 56/1939, f. 35.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 81/1940, f. 65.

de care aparțin, ca pădurea comunală să includă și cele 175 de iugăre rămase neexpropriate. Cererea este respinsă. În urma celor expuse putem afirma că scoaterea în afara reformei agrare a celor 175 de iugăre, a avut la bază un singur motiv, menținerea moșiei lui Iosif Grosz.

Comisia de ocol a prevăzut minimum stabilit de legea reformei agrare, fixînd pentru fiecare cap de familie 3 iugăre³⁰, din care s-au scăzut 415 iugăre pădure urbanială și partea socotită pentru 28 capi de familie care avea peste 4 iugăre pădure³¹, motivînd că „ocupația principală a sătenilor este agricultura”³².

Această afirmație este neconformă cu realitatea, avînd la bază reaua credință a organelor de împrumut. Ocupația principală a sătenilor, atestată de documentele timpului, a fost creșterea vitelor. Astfel, într-o serie de materiale documentare se menționează că „toate motivările hotărîrilor aduse în procesele de reformă agrară (exproprierea, împrumutarea, segregare) care susțin că ocupația principală a sătenilor din comuna Nadăș este agricultura și munca la pădure, sînt incomplete și tendențioase, căci în realitate alături de agricultură, creșterea vitelor a fost în acel timp, este și astăzi și va fi și-n viitor o ocupație de aceeași importanță ca agricultura”³³.

Apelul sătenilor prin care cer ca să fie împrumutați cu 5 ha. pădure, conform prevederilor legii agrare, este respins, motivîndu-se de data aceasta că „3 iugăre de fiecare fum sînt suficiente față de nevoile sătenilor comunei Nadăș, întrucît majoritatea acestora își cîștigă existența la lucrările în stabilimentele industriale ale proprietarului Iosif Grosz”³⁴. Nici această motivare nu este reală, deoarece dintre locuitorii comunei lucrau un număr foarte redus la exploatarea pădurii moșiei Iosif Grosz. Astfel în anii ce au precedat reforma agrară, autoritățile burghezo-moșierești au fost nevoite să recunoască că țaranilor din comuna Nadăș „munca la pădure le aducea un venit foarte redus pentru existență și nesigur căci oscilează după dispozițiunile proprietarului și a(le) exploatarelor pădurilor”³⁵. Pînă în 1924, din cei 2 500 locuitori cît avea comuna, lucrau la exploatarea pădurii cca 190—200; în 1929 numărul lor a scăzut ajungîndu-se la cca 40—60 oameni³⁶.

³⁰ În articolul 33 al legii agrare pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș se arată că: „în regiunile acelea unde pămîntul cultivabil este redus și existența populației se asigură și prin creșterea vitelor, se va putea merge pînă la 5 iugăre cadastru”. (C. Hamangiu, *Codul general al României*. Legi uzuale, vol. IX-X, f. 733).

³¹ Este vorba de cele 144 iugăre, 587 stînjeni pătrați proprietatea familiilor mai înstărite în comună, (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 8/1940, f. 13).

³² Ibidem, fond Comitetul agrar, Secțiunea Transilvania, județul Arad, dosar nr. 31/1922—25, f. 5—6.

³³ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 56/1939, f. 36. În raportul șefului Ocolului silvic Arad din 31 decembrie 1924 se arată că „ocupația locuitorilor din comuna Nadăș este:

a) agricultura în proporție de 30%.

b) munca în pădure în proporție de 20%.

c) creșterea vitelor în proporție de 50%” (Ibidem, fond Comitetul agrar, Secțiunea Transilvaniei, județul Arad, dosar nr. 31/1922—25, f. 23).

³⁴ Ibidem, f. 32.

³⁵ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 56/1939, f. 35.

³⁶ Ibidem.

Cererile făcute de țărani pentru revizuirea exproprierii sînt respinse de către Comisia de ocol (29 aprilie 1933) și Curtea de apel Timișoara (26 mai 1933), sub motivul că „procedura exproprierii în baza legii agrare se face de drept numai odată pentru fiecare moșie și este terminată prin hotărîrea definitivă dată de organele de aplicare“, că „exproprierea fiind o atingere gravă adusă dreptului de proprietate nu poate dura la infinit“³⁷.

Din suprafața de 628 iugăre pămînt arabil, finețe și pășune, proprietatea lui Iosif Grosz nu s-a expropriat nimic. Comisia de ocol a scutit de la expropriere această suprafață, pe baza datelor false prezentate de avocatul Emil Miklosi, care a susținut că „moșia proprietatea lui Iosif Grosz și a soției sale se compune din 120 iugăre cadastru pămînt arător restul pădure și pășuni“³⁸. Comisia de ocol a considerat reale aceste date, și fără a face vreo verificare, după foile de posesiune din Cartea funduară, sau a consulta pe țărani, scutește de la expropriere această suprafață sub motivul că „a fost lucrată în regie proprie“ și „nu depășește minimul scutit de lege în regiune de deal“³⁹.

În realitate, numai 70 iugăre erau lucrate în regie, restul pămîntului fiind dat în arendă țăranilor care aveau loturi de pămînt în vecinătate, sau lucrătorilor de la exploatarea forestieră⁴⁰.

Din totalul de 595 țărani îndreptățiți la împrumut⁴¹, au primit efectiv pămînt abia 291⁴². Cu alte cuvinte, 304 țărani nu primiseră nici un petec de pămînt, deși de la adoptarea legii pentru reforma agrară trecuseră mulți ani. Pe lîngă faptul că un mare număr de țărani lipsiți de pămînt sau cu puțin pămînt n-au fost împrumutați, pămîntul primit era neproductiv și departe de comună. Motivarea adusă de Comisia de ocol că în comuna Nadăș nu există pămînt suficient pentru împrumutarea sătenilor, nu era reală. Acest lucru este confirmat și de faptul că în aceeași perioadă Iosif Grosz a vîndut țăranilor înstăriți din comună o suprafață de 80 iugăre

³⁷ Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 19.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 24. În 1931 Comisia deplasată la fața locului, la cererea țăranilor, a fost nevoită să recunoască că „printre pădure sînt diferite bucăți de teren arabil care nu au fost expropriate, precum și terenuri de pășune“. (Ibidem, dosar nr. 81/1940, f. 80).

³⁹ Ibidem, dosar nr. 87/1940, f. 121.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, Comitetul agrar, Secțiunea Transilvaniei, județul Arad, dosar nr. 8/1922—1928, f. 79.

⁴² Pămîntul arabil cu care au fost împrumutați țăranii în hotarul comunei Năuți a fost repartizat în felul următor:

— capi de familie 13 cu 1/2 iugăre	6,5 iugăre
— capi de familie 27 cu 1 iugăre	27 iugăre
— capi de familie 10 cu 1 1/2 iugăre	15 iugăre
— capi de familie 58 cu 2 iugăre	116 iugăre
— capi de familie 21 cu 2 1/2 iugăre	52,5 iugăre
— capi de familie 34 cu 3 iugăre	102 iugăre
— capi de familie 10 cu 3 1/2 iugăre	35 iugăre
— capi de familie 118 cu 4 iugăre	472 iugăre

Total capi de familie 291 cu 825 iugăre (Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 82/1940, f. 57).

pământ arabil⁴³ și 120 iugăre pădure pentru a fi redat în urma defrișării agriculturii⁴⁴.

Modul arbitrar de înfăptuire a reformei agrare a stîrnit un îndelungat val de nemulțumiri ale țăranilor, care au cerut să se revină asupra hotărîrilor date și să li se facă dreptate. Dar în zadar, procesele purtate între anii 1930—1934 dau dreptate moșierului⁴⁵.

Lăsarea unui număr mare de țărani neîmproprietăriți, s-a făcut cu scopul de a păstra marea proprietate moșierească de a pune la dispoziția moșierului și chiaburimii din comună și comunele vecine, o importanță sursă de brațe de muncă ieftine. În același timp, mulți dintre țăranii împroprietăriți din cauza pământului insuficient, erau nevoiți să se angajeze ca muncitori salariați la moșier și chiaburi.

Sub presiunea sătenilor, care erau nemulțumiți de tergiversarea lucrărilor de împroprietărire, organele de aplicare a legii reformei agrare au fost nevoite, în 1929, să exproprieze din moșia lui Iosif Grosz 57 iugăre ca loturi de case. Drept despăgubire moșierul a primit 114 iugăre pământ arabil, lângă Arad din rezerva de stat⁴⁶.

Comuna Nadăș avînd în perioada aplicării reformei agrare după datele stabilite de Comisia de ocol, 580 capi de familie și cca 5000 vite, avea dreptul să i se înființeze conform legii agrare, o pășune comună de 5 800 iugăre⁴⁷. Prin reforma agrară, însă, comuna n-a primit nici o pășune. Din această cauză în speranța că cererea lor va găsi rezolvare, țăranii apelează la forurile superioare. La 5 iunie 1929 într-un memoriu, țăranii cer Ministerului Agriculturii și Domeniilor, să fie împroprietăriți cu pășunea necesară, din moșia lui Iosif Grosz și din terenul rezervat pe seama statului din hotarul comunei Conop⁴⁸.

Cu toate că reprezentantul ministerului, deplasat la fața locului, ajunge la concluzia că „s-a făcut o foarte mare greșală în dauna locuitorilor cînd nu s-a expropriat din pășunea proprietarului de loc”⁴⁹, că „pădurea urbarială singură ce posedă comuna, este de foarte rea calitate și nu acoperă necesitățile comunei”, nu s-a luat nici o măsură pentru îndreptarea situației⁴⁹.

Abuzurile continue ale moșierului au îngreunat și mai mult situația țăranilor. Pe lângă faptul că, pentru pășunatul în pădurile domeniului, sătenii trebuiau să plătească o taxă de 90—120 lei de vită⁵⁰, ei erau amenințați la tot pasul sub invinuirea comiterii unor delictesilvice⁵¹. În realitate, datorită faptului că în urma lucrărilor de defalcare efectuate în 1929,

⁴³ Ibidem, dosar nr. 81/1940, f. 80.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 82/1940, f. 80.

⁴⁵ Concludentă este declarația sătenilor din 10 februarie 1939 în care arată că avocatul Emil Miklosi i-a amenințat în 1933 că în zadar umblă „după potcoave de cai morți”, deoarece procesul tot îl pierde din cauză că a dus la București un milion și jumătate lei rupînd „pentru totdeauna grumazul nădășenilor” (Ibidem, dosar nr. 79/1940, f. 15).

⁴⁶ Ibidem, fond Comitetul agrar, Secțiunea Transilvaniei, județul Arad, dosar nr. 11/1929, f. 23.

⁴⁷ Vezi C. Hamangiu, *op. cit.*, f. 749.

⁴⁸ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Președința Consiliului de Miniștri, dosar nr. 81/1940, f. 61.

⁴⁹ Ibidem, f. 28, 80.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 82/1940, f. 41.

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 31/1929—25 f. 22.

loturile țăranilor au continuat să rămână răspândite printre proprietățile domeniului,⁵² aceștia încălcau, fără voia lor, teritoriul domeniului când își duceau vitele la pășunat sau adăpat.

Din ancheta făcută de o delegație a Ministerului Agriculturii și Domeniilor, în urma unei petiții a sătenilor rezultă că ei au dreptate, deoarece fiind drumurile rele, suspendate, prăpăstioase și înguste imposibil să nu scape vitele în fișile proprietarului pe care de atâtea ori sînt siliți să le traverseze pînă la pămînturile lor, comițînd astfel delictul pășunatului, fără voia lor, neputînd să aibă la fiecare vită doi păzitori⁵³. Cu toate acestea, sătenii au fost obligați să plătească amenzile respective iar cei care n-au putut plăti au fost închiși⁵⁴. Moșierul Iosif Grosz a primit sprijin, în urmărirea țăranilor amendați, de la autoritățile comunale și în special de la notar care „batjocora sătenii la fiecare pas și era unealta de execuție în toate”⁵⁵. Astfel, cu concursul acestora, țăranii care adunau lemne din pădure „au fost arestați, bătuți de jandarmi și înaintați parchetului”⁵⁶.

Cu tot caracterul limitat, trunchiat, reforma agrară din 1921, prin împroprietărirea unor țărani lipsiți de pămînt, sau cu pămînt puțin și prin completarea pădurii comunale, cu teren expropriat de la moșier a avut o influență pozitivă asupra dezvoltării economice a comunei, îngusînd aria de răspîndire a rămășițelor semif feudale în agricultură. Menținînd însă, mai departe domeniul și împărțînd insuficient pămînt sătenilor, reforma agrară, aplicată incorect în defavoarea acestora, n-a rezolvat nici în comuna Nadăș problema agrară. De aceea țăranii au continuat lupta pentru pămînt, pentru o reformă agrară democratică, care s-a realizat numai după instaurarea puterii populare.

Evenimentele care au avut loc în țara noastră în august 1944 au adus transformări esențiale și în viața populației din comuna Nadăș.

Domeniul Iosif Grosz, menținut prin reforma agrară din 1921, a fost supus exproprierii conform prevederilor din Legea Reformei Agrare din 1945. Comitetul local pentru reforma agrară ales de către adunarea obștească a comunei la 1 aprilie 1945, în prima sa ședință hotărăște „exproprierea din proprietatea Firmei Forestiera S.A.R. din Nadaș tot pămîntul arabil, finaț și pășunat ce se găsește în acest hotar, exceptînd doar pădurile”⁵⁷.

Potrivit acestei hotărîri s-a expropriat o suprafață de 787 iugăre, 670 stînjeni pătrați⁵⁸, cu care au fost împroprietăriți țăranii mobilizați și concentrați în războiul antihitlerist, orfanii, văduvele, invalizii de război, țăranii fără pămînt sau cu pămînt puțin⁵⁹.

⁵² Ibidem, fond Comitetul Agrar, Secțiunea Transilvaniei, județul Arad, dosar nr. 2/1930, f. 129.

⁵³ Ibidem, fond Președința Consiliului de Miniștri, dosar nr. 81/1940, f. 28.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, dosar nr. 82/1940, f. 73.

⁵⁶ Ibidem, f. 83—84.

⁵⁷ Sfatul popular raion Ineu, fond Prefectura Tirnova, dosar nr. 1/1945, f. 35.

⁵⁸ Arh. St. Arad, fond Camera Agricolă, județul Arad, dosar nr. 60/1946, f. 1.

⁵⁹ Sfatul popular raion Ineu, fond Prefectura Tirnova, dosar nr. 6/1946, f. 325—328.

Căutînd să se opună măsurilor luate de comitetul local pentru reformă agrară, proprietarul moșiei — care între timp devenise Emil Miklosi — a recurs la sabotarea parcelării terenului expropriat, amenințînd pe țărani cu închisoarea.

Acțiunile dușmănoase ale moșierului n-au intimidat pe țărani ; aceștia sprijiniți de organizația Frontului Plugarilor, în o serie de adunări obștești au susținut acțiunile Comitetului local pentru reforma agrară, cerînd soco-teală manevrelor dușmănoase ale moșierului Miklosi⁶⁰.

Adunarea obștească din 9 septembrie 1945, a schimbat pe unii membrii ai comitetului local, aflați sub influența moșierului, cu elemente hotărîte și cinstite venite de pe frontul antihitlerist⁶¹.

Noul comitet, sprijinit îndeaproape de organul județean P.C.R., a continuat exproprierea moșiei. Astfel în ședința din 11 iulie 1946, la care au participat și reprezentanți ai Frontului Plugarilor și ai Comitetului județean pentru reformă agrară și apărării patriotice, în numele populației comunei Nadăș s-a hotărît exproprierea a încă 2 037 iugăre, din terenul Firmei Forestiera S.A.R.⁶². În hotărîre se menționează că, din acest teren se vor împroprietări locuitorii comunei Nadăș (luptători, văduve, orfani, etc.). La 11 iulie 1946 se trece la parcelarea terenului⁶³.

Reforma agrară din 1945 a eliberat astfel și țărănimea muncitoare din comuna Nadăș de sub jugul moșierimii, a lichidat relațiile de producție semifeudale și a rezolvat dorința ei de veacuri, dreptul de a stăpîni pămîntul pe care-l muncește.

R É S U M É

En s'appuyant sur des documents inédits qui se trouvent dans les dépôts du service „L'Archive historique centrale“ l'auteur a comme point de départ dans l'étude de cet ouvrage la situation des paysans de Nadăș, après avoir écarté les rapports féodaux, qui avaient existé entre les propriétaires nobles et les paysans avant 1848.

En tenant compte de la situation agraire du Banat où la plupart des paysans étaient roumains et les propriétaires des terres hongrois, l'auteur met en évidence la lutte des paysans de Nadăș contre l'assamblage et la ségrégation des fôrets et des pâturages, qui ont eu comme résultat la diminuation de leurs terres. la lutte contre l'oppression sociale et nationale.

Ce problème agraire est présenté dans le contexte général de la lutte des paysans de Transylvanie à la fin du XIX-ème siècle et le commencement de XX-ème siècle pour l'élaboration sociale et nationale.

La réforme agraire est présentée comme le résultat de la lutte milénaire des masses. Cette réforme constitue aussi un moment important pour le village Nadăș.

En présentant les limites de la réforme agraire et les conséquences négatives de cette réforme, car elle mentient encore le domaine du propriétaire teriren, Iosif Grosz, l'auteur souligne que l'ensaisinement d'un grand nombre des paysans a contribué à l'amélioration de leur situation matérielle et culturele et a favorisé le développement plus accéléré des relations capitalistes dans la vie économique et sociale de ce village.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 1/1945, f. 74.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 17/1945, f. 810.

⁶² Ibidem, f. 799.

⁶³ Ibidem, dosar nr. 19/1946, f. 33.

UNELE CONSIDERENTE ÎN LEGĂTURĂ CU VERIFICAREA EXISTENTULUI ȘI A STĂRII MATERIALELOR DOCUMENTARE

M. TUDORICĂ, M. DOGARU

Una din atribuțiile importante ale Arhivelor Statului, instituție menită să administreze Fondul arhivistic de stat al Republicii Socialiste România, este întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din întreaga țară.

În scopul asigurării întocmirii unei evidențe centralizate unitare și precise, Direcția generală a Arhivelor Statului a elaborat în anul 1965 „Instrucțiunile pentru întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din Fondul arhivistic de stat”.

Un aspect important al evidenței materialelor documentare îl constituie verificarea existentului și a stării acestora.

Sarcină permanentă și de mare răspundere a unităților Arhivelor Statului, deoarece constată integritatea fondurilor, starea în care se află și condițiile de păstrare în vederea luării unor măsuri corespunzătoare, verificarea se efectuează asupra tuturor materialelor documentare prelucrate, prin confruntarea unităților de păstrare cu inventarele respective sau cu alte instrumente de evidență care țin loc de inventare.

Conform prevederilor instrucțiunilor, verificarea se execută, în mod sistematic, în funcție de importanța și folosirea materialelor documentare, de către o comisie de arhiviști sub îndrumarea și controlul șefului serviciului. Constatările făcute se consemnează într-un proces-verbal aprobat de șeful serviciului pe baza căruia urmează să se găsească modalitățile de remediere a deficiențelor. Spre exemplu, în cazul documentelor constatate lipsă, se determină cauzele lipsurilor și în funcție de acestea se iau măsuri pentru a fi aduse la fond. În caz că nu se află, se va opera în inventar situația constatată.

În anul 1966 la Serviciul Arhiva istorică centrală din cadrul Direcției generale a Arhivelor Statului s-a efectuat, de către un colectiv de arhiviști, verificarea existentului cu inventarele la majoritatea materialelor documentare din epoca feudală.

Făcînd parte din acest colectiv ne-am propus, în cele ce urmează, să expunem principalele aspecte ale acestei operațiuni — grele și de mare importanță — pe baza concluziilor desprinse în urma executării acestei lucrări.

Documentele care au constituit obiectul verificării aparțin secolelor XIV-XIX — și formează peste 520 fonduri și colecții (mănăstiri, isprăvnice, divanul săvîrșitor etc.).

Cînd s-a planificat verificarea existentului cu inventarele la aceste materiale s-au avut în vedere următorii factori :

a) importanța deosebită pe care o au documentele verificate, ele constituind baza tezaurului istoric al patriei. Pe lângă faptul că sînt cele mai vechi documente scrise, acestea conțin podoabe miniaturistice de o reală valoare.

b) intensa folosire a acestora, atît prin sala de studiu de către cercetători cît și de arhiviști, în special la întocmirea unor lucrări științifice.

c) formele variate sub care se păstrează — ceea ce impune și locuri și condiții diferite de păstrare.

d) faptul că acestea nu au fost verificate de peste 10 ani, timp în care Direcția generală s-a mutat într-un alt local, acțiune care pentru documente s-a cumulat și cu o nouă repartizare a fondurilor în depozite.

e) completarea unor fonduri sau colecții (ex. colecția documente turcești) și permanenta achiziționare de noi materiale documentare.

Pentru desfășurarea în bune condițiuni a lucrării pe cît a fost posibil și nu a stînjenit buna desfășurare a activității (neputîndu-se întrerupe total pe perioada verificării — folosirea materialelor documentare datorită frecvenței cercetătorilor la sala de studii și a lucrărilor curente ale serviciului) s-au adus de la sala de studiu, laboratoarele de restaurat și fotocopiât documentele scoase din fondurile în curs de verificare, rearhivîndu-se imediat.

Dat fiind că materialele documentare verificate au și instrument de evidență pentru ieșirile și înapoierile unităților de păstrare din depozitele în care se găsesc, colectivul a încercat înainte de începerea verificării să-l pună în ordine. Aceste măsuri au fost impuse de necesitatea confruntării unităților de păstrare cu inventarele și a stabilirii evidenței lor numerice. Lipsa unor materiale documentare din fondul asupra căruia se efectua verificarea a îngreunat lucrarea. Situațiile neclare ivite pe parcurs s-au rezolvat și cu ajutorul indicilor, cataloagelor care există în aceste fonduri. Neclaritate și greutate în stabilirea existenței și apartenenței la fond a unor documente au existat în special la materialele feudale foii volante care, datorită varietății formei documentelor (manuscrite, peceti, suluri, planuri) se păstrează în locuri și condiții diferite unele din ele neavînd în inventar specificat locul unde se află.

Deseori această problemă, la verificarea făcută, a fost pentru colectivul din care am făcut parte, una din cele mai spinoase, datorită faptului că rezumatele acelor documente care au fost scoase din diferite fonduri și constituite în colecții aparte au fost incluse și în inventarele fondurilor și în cele ale colecțiilor.

S-a asigurat întocmirea în bune condiții a lucrării și prin stabilirea încă de la început a timpului necesar efectuării ei.

De asemenea colectivul și-a precizat modul în care se va efectua verificarea la fiecare fond sau colecție. Astfel s-a stabilit ca unitățile de păstrare aparținînd fondurilor mănăstirești să fie verificate în primul rînd cele existente (ca formă de păstrare) în cadrul fiecărui fond, urmînd ca ulterior să fie verificate și cele care, datorită formei se păstrează în cadrul unor colecții.

Colectivul care a executat verificarea a urmărit dacă este menționată în inventar forma în care se păstrează actul : original, copie sau traducere. Aceasta s-a impus datorită faptului că uneori un document original apărea la o singură poziție de inventar cu copia și traducerea. Alteori documentul este prins în inventar la două sau trei poziții diferite : originalul, copia și traducerea fără să se poată stabili întotdeauna corelația dintre ele.

Cu toate că verificarea materialelor documentare nu se face și din punct de vedere al conținutului la documentele feudale elementul sigur de verificare a fost data. În special la documentele care au mai multe cote pe verso s-a impus verificarea datei pentru determinarea precisă a existenței acestora și a poziției lor în inventar.

Operațiunea făcută de colectivul numit a fost fructuoasă, contribuind la clarificarea situației acestor fonduri. Astfel s-au găsit o serie de documente aparținând fondurilor respective care nu erau înscrise în inventar și deci care n-au fost studiate până în prezent.

Unele dintre documnetele scrise în limbi străine, mai cu seamă în limba greacă, erau cuprinse în inventar, fie numai cu indicarea datei, fie numai numeric fără dată și conținut. O altă situație întâlnită este aceea a inventarierii globale a mai multor documente la o singură poziție de inventar. Această formă nu poate ajuta pe cercetător să se orienteze în solicitarea lor pentru studiu.

Există de asemenea, nepotrivire între unele indicații din inventar și situația existentă a materialelor documentare. Astfel în dreptul unor unități de păstrare se indică trecerea lor la secția istorică fără să poată fi identificate sau neconcordanță între indicația din inventare asupra trimerii unor documente la colecția planuri și hotărniciri.

Ca o constatare cu caracter general este și aceea a numerotării unităților de păstrare în inventar. Unele poziții din inventar au câte trei, patru numere ceea ce îngreunează stabilirea cotei reale a unității de păstrare și implicit folosirea inventarelor la sala de studiu.

S-au văzut și alte aspecte, astfel, există unități de păstrare menționate în inventar ca lipsă (nu se știe de către cine și când) dar ele au fost găsite în fond, și invers, unități de păstrare care nu le-am găsit deși în inventar nu se menționează lipsa lor; unele mențiuni din inventare asupra felului documentului (original, copie, traducere etc.) nu corespund cu realitatea.

Au mai fost și alte surprize pe care ni le-a scos în evidență verificarea făcută. Noi am notat toate nepotrivirile, neclaritățile, lipsurile și am căutat ca pe parcurs să remediem unele care au fost posibile.

La sfârșitul verificării pe baza constatărilor s-au întocmit procese verbale pentru fiecare fond arătând situația concretă și un referat general cu concluziile ce s-au desprins și măsurile ce se impun a fi luate de către biroul acte feudale, și Serviciul Arhiva istorică centrală.

La întocmirea proceselor verbale s-a avut în vedere atît constatările făcute cît și condițiile în care se află fondul sau depozitul respectiv. Procesele verbale de verificare, pentru fondurile verificate de noi, au fost adaptate condițiilor și specificului materialelor documentare. Astfel s-au introdus unele rubrici noi (observații) iar altele au fost șterse (cele referitoare la păstrarea pentru care s-a întocmit un referat aparte). La fondurile mănăstirești s-au întocmit câte două procese-verbale, unul pentru documente foi volante, altul pentru dosare, întrucît materialele aveau inventare separate, se păstrau în locuri diferite și proveneau din perioade deosebite.

Totodată s-a urmărit starea și condițiile de păstrare ale materialelor documentare. Prin verificarea fiecărei unități de păstrare s-au putut stabili precis, pe baza gradului de deteriorare a documentelor, ce măsuri se impun pentru restaurarea recondiționarea sau fotocopierea lor. Considerăm pozitiv faptul că fiind asigurați cu unele materiale de protecție am putut

în cursul verificării, să înlocuim pe cele necorespunzătoare în special acolo unde materialele documentare erau supuse deteriorării.

Pentru viitor, în scopul creării unor condiții deosebite de cele actuale, pentru păstrarea și buna conservare a documentelor scrise pe pergament, împodobite cu miniaturi și vignete, sau cele autentificate cu peceti aplicată de ceară roșie, am propus să se confecționeze pentru documentele foi volante cutii speciale care să asigure neîmpăturirea și apărarea lor împotriva prafului. În această situație și desprăfuirea depozitului se va realiza mai rapid și în condiții mai bune.

Ca urmare a sesizărilor comisiei de verificare s-au luat măsuri pentru legarea dosarelor, restaurarea și recondiționarea imediată a documentelor ce necesitau aceste operațiuni.

Verificarea sus-amintită fiind făcută într-un depozit cu fonduri numeroase și importante a reieșit în necesitatea unei reorganizări a fondurilor și colecțiilor în cadrul lui prin scoaterea acelor fonduri ce nu aparțin perioadei feudale și pe această bază, modificarea și completarea ghidului depozitului.

Această verificare a permis conducerii serviciului să stabilească și să planifice judicios sarcinile de viitor în ceea ce privește prelucrarea materialelor documentare, asigurarea unei evidențe clare și precise și repartizarea forțelor de muncă pentru lucrările ce se vor efectua la aceste materiale, avînd în vedere că multe din ele sînt scrise în limbi străine precum și întocmirea de propuneri în vederea amenajării depozitului cu cele necesare unei bune păstrări a materialelor documentare.

R É S U M É

Par rapport à l'article „Considérations sur la vérification et l'état des matériaux documentaires” les auteurs montrent les méthodes employées par le collectif qui a exécuté la vérification de l'existant et de l'état des matériaux documentaires de l'époque féodale, qui se trouvent dans les dépôts du service „L'Archive historique centrale”.

On insiste sur les conclusions tirées, en vue d'avoir une meilleure évidence et pour mieux garder le matériel documentaire.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

ARHIVA ISTORICĂ A BIBLIOTECII FILIALEI DIN CLUJ A ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

POMPILIU TEODOR, MIHAIL TRITEANU, LIVIU URSUȚIU

Alături de bogatul și valorosul tezaur cultural pe care îl reprezintă colecțiile de cărți și reviste, Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România conservă și un prețios material documentar manuscris, constituit într-una din secțiile ei — Arhiva istorică. Rod al unor îndelungi strădanii de colecționare și al zelului mai multor generații de istorici și arhiviști, materialul acesta cuprinde actualmente peste 2 000 000 de piese arhivistice și se referă în covârșitoare parte la istoria Transilvaniei.

Bazele Arhivei noastre istorice au fost puse în a doua jumătate a secolului trecut. Ea cuprinde astăzi colecții de documente, arhive familiale, arhive personale și arhiva Bibliotecii centrale din Blaj. Slujită de cărțurari în ale căror preocupări interesul pentru cercetarea istorică s-a îmbinat cu pasiunea de colecționar, ea s-a dezvoltat continuu, și-a sporit treptat fondurile, profilându-se din ce în ce mai accentuat pe colecții arhivistice familiale. Mai ales în anii puterii populare când conservarea și organizarea științifică a patrimoniuului cultural național devine o coordonată a politicii de stat, Arhiva istorică înregistrează o îmbogățire permanentă prin noi achiziții. În anul 1950 ea trece în posesia Academiei și se transformă într-o puternică bază documentară pentru studiile cu caracter istoric privind Transilvania.

Într-adevăr, prin vechimea, varietatea și bogăția materialului arhivistic pe care-l conservă Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei constituie o sursă informativă de o excepțională valoare. Cronologic fondurile ei îmbrățișează un lung răstimp istoric, începând cu secolul al XIII-lea și pînă astăzi, iar sub raportul conținutului ele oglindesc momente de seamă din zbuciumata istorie a Transilvaniei de la această dată încoace, cuprinzînd și prețioase informații despre țările vecine. În special pentru reconstituirea raporturilor feudale Arhiva noastră reprezintă unul din cele mai prețioase izvoare documentare nu numai din țară, ci chiar din Europa de Răsărit. Ca urmare, ea a fost și este des cercetată atît de specialiști din țara noastră cît și de istorici străini, mai ales din R. P. Ungară, R. P. Polonă, R. S. Cehoslovacia, Uniunea Sovietică.

În fondurile Arhivei sînt acte fie ale unor familii, de obicei cu un rol economic politic și social însemnat, acte elaborate de-a lungul unui șir întreg de generații, fie ale unor persoane, de cele mai multe ori proeminente personalități politice sau culturale. Diverse ca proveniență, și desigur, ca preocupări, fondurile acestea își dezvăluie totuși o latură comună: anume, în totalitatea lor ele reflectă realități economice sociale și culturale deoarece consemnează situații și stări care determină și evidențiază în

ultimă instanță relațiile sociale ale timpului. Actele de proprietate, socotelile privind administrarea moșiilor, dosarele proceselor purtate între nobili sau între nobili și iobagi, jalbele iobăgești, corespondența cu caracter public sau particular etc. — toate acestea, dincolo de amprenta familială sau personală pe care o poartă, nu fac altceva decât să înfățișeze aspecte ale realității înconjurătoare, ale raporturilor sociale și să ne transmită în ultimă analiză informații, adesea extrem de detaliate, despre societatea vremii. Sînt oglindite în ele, pregnant, masele trudoare ale producătorilor de bunuri materiale suportînd cu greu jugul feudal sau exploatarea capitalistă, năzuințele și încercările lor spontane sau organizate de a curma opresiunea socială și națională, lupta multiseculară a celor asupriți împotriva asupritorilor. Apreciem că mai ales în această dezvoltare a nenumăratelor implicații economice care stau la baza complexului sistem al relațiilor sociale rezidă în cea mai mare parte valoarea deosebită a Arhivei noastre istorice. Încît se poate susține cu deplin temei că, deși posesoare de arhive familiale, Biblioteca Filialei din Cluj, a Academiei este de fapt deținătoarea unui tezaur cultural prin intermediul căruia poate fi reconstituită în amănunțime viața maselor largi transilvănene, creatoarele cu adevarat a istoriei pe aceste meleaguri ale patriei noastre.

Colecțiile de documente formează temelia pe care s-a clădit treptat Arhiva istorică. În funcție de geneza și criteriul de organizare, aceste colecții se grupează în mai multe categorii.

O primă categorie o constituie colecțiile personale ale unor istorici sau ale unor persoane cu preocupări istorice, ca de exemplu colecțiile lui Iosif și Samuel Kemény, Alexandru Mike, Imre Mikó, Gh. Aranka și alții. Ele cuprind diverse documente achiziționate de aceștia în funcție de preocupările lor sau copii după originale, începînd cu secolul al XV-lea. O importanță deosebită în cadrul acestor colecții o au documentele care reflectă relațiile Transilvaniei cu celelalte două țări românești, precum și cu Poarta.

Un impresionant material documentar din această categorie de piese arhivistice se referă la răscoala lui Horea, pentru care s-a organizat o colecție aparte. Constituită din acte diferite, începînd cu documentația oficială și continuînd cu corespondență particulară, texte cronicărești, broșuri, versuri, stampe etc., ea cuprinde mii de piese. Partea principală a acestui material provine din două colecții mari, ale lui Alexandru Mike și Iosif Kemény.

Alexandru Mike, fost arhivar gubernial, a adunat în colecția lui atît corespondență particulară, cît și oficială, a putut culege documentația chiar din sursa principală, care era arhiva guberniului. Volumul mare al colecției sale ne informează asupra multiplelor aspecte ale răscoalei, ne dă prețioase amănunte asupra desfășurării ei, asupra acțiunii țărănimii sau reacțiunii nobilimii, asupra acțiunii oficiale a guvernului sau armatei. Ea consemnează multe cercetări, anchete, sentințe din care pot fi reconstituite faptele țaranilor, colectiv sau individual. Aici se află plîngerea călăului care a executat pe căpitani la Alba Iulia : se plînge că n-a fost plătit cum se cuvenea pentru „munca” sa.

Colecția istoricului Iosif Kemény e și mai mare. Ea conține același material divers, oficial sau neoficial, oglindind variatele aspecte ale răscoalei, coborînd adesea pînă în cele mai mici detalii și ajutîndu-ne să pătrundem în mecanismul desfășurării evenimentelor. Conscriptii, liste amănunțite, ne înfățișează distrugerile, prăzile, pagubele făcute de țărani,

ne dau numele nobililor uciși, a țăranilor căzuți în cursul răscoalei, a locuitorilor Abrudului botezați de răsculați în legea românească etc. Nu lipsesc din colecție nici feluritele memorii ale nobilimii, care-și exprimă opiniile asupra cauzelor și scopurilor răscoalei, propunerile pentru înăbușirea sau preîntâmpinarea unei noi izbucniri după stingerea ei. Un alt volum deosebit al lui Kemény cuprinde felurite copii, extrase privitoare la răscoală.

Material referitor la răscoala lui Horea conservă Arhiva istorică și în alte colecții ale sale. Un volum mare conține iarăși felurite piese, descrieri ale evenimentelor, rapoarte, scrisori, informații asupra acțiunii nobilimii din comitatul Cluj. Printre hîrtii se găsește pînă și predica ținută de preotul taberei nobiliare împotriva răsculaților. În colecția de ordonanțe imprimare se află circularele guvernului, imprimate adresate țăranilor în românește pentru a-i liniști, prin chemare la ordine sau prin amenințări. Printre ele e și cea care promite premii bănești pentru prinderea căpitanilor. Aici se găsește și patenta de desființare a iobăgiei, din 22 august 1785, imprimate în limbile română, latină, maghiară și germană. Numeroase date informative despre răscoală se află în aproape toate arhivele familiale. Este deosebit de interesantă corespondența particulară a nobilimii, din care se desprind veștile alarmante, groaza, furia împotriva răsculaților, toate acestea constituind o documentație nu numai istorică, ci și psihologică.

În anii din urmă Arhiva istorică s-a îmbogățit cu microfilmele arhivei comisiei de cercetare a cauzelor și desfășurării răscoalei, a comisiei Jankovits, primite de la Arhivele Statului din Budapesta. Acestea reprezintă de fapt sursa documentară principală a răscoalei: comisia a făcut cercetări intense, a cules un material informativ bogat, într-un număr impresionant de pagini (vreo 8 000), material a cărei prelucrare în vederea publicării este în curs. Aici se găsesc, printre altele, nenumărate ascultări ale țăranilor, interogatoriile conducătorilor răscoalei, sentințele de condamnare a lor la moarte. Așadar, arhiva noastră oferă cercetătorilor un bogat material inedit despre răscoală, material care urmează să fie publicat în vasta colecție de documente privind răscoala lui Horea, proiectată de către Academia Republicii Socialiste România.

O a doua categorie a colecțiilor de documente este reprezentată de cele organizate de arhiviști de-a lungul vremii, fie pentru o mai ușoară orientare, fie din cauza neintegrării unor piese achiziționate în fondurile existente. Între acestea vom aminti doar pe cele mai importante:

a. *Colecția generală* — una din colecțiile de bază ale Arhivei istorice — conține un material foarte divers, începînd cu secolul al XIII-lea și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, provenit din achiziții și donații: acte oficiale, corespondență oficială și particulară, socoteli de moșii etc.

b. *Socotelile Curtii lui Mihail Apafi I* cuprinde material referitor la administrarea domeniilor princiare.

c. *Documentele turcești* datează în majoritate din perioada 1659—1690 și sînt emise de pașii din Oradea, Timișoara, Caransebeș etc. Ele cuprind ordine către satele din jurul acestor orașe privind îndeplinirea obligațiilor legate de întreținerea oastei, a administrației turcești etc.

d. *Colecția de ordonanțe tipărite*, conținînd piese dintre anii 1707—1898, oferă o documentație bogată în legătură cu activitatea administrativă a Curtii din Viena privind Transilvania.

e. *Documentele cu peceți atirnite* provin din diferitele fonduri ale arhivei. Ele au fost separate și organizate într-o colecție aparte după criteriul unității lor de formă. Marea lor majoritate se referă la perioada regimului habsburgic din Transilvania și cuprinde donații, privilegii feudale, inobilări etc.

f. *Urbariile și conscripțiile*, achiziționate independent sau provenite de asemenea din alte fonduri ale Arhivei istorice, constituie materialul unei colecții aparte. Importanța lor documentară deosebită rezidă în faptul că ele reprezintă sursa informativă de bază pentru istoria relațiilor feudale din Transilvania.

g. *Anul revoluționar 1848* este reprezentat în Arhiva noastră prin izvoare de o mare varietate: documente, scrisori oficiale și particulare, protocoale etc. Din punctul de vedere al studiului revoluției din Transilvania se poate afirma că Arhiva istorică prezintă cea mai interesantă colecție din țară. Faptul că o seamă dintre arhivele unor oameni politici din secolul al XIX-lea au ajuns să fie încorporate Arhivei istorice ne explică bogăția deosebită a documentelor privind revoluția din 1848. Semnalăm corespondența particulară purtată în cursul revoluției între conducătorii politici ai vremii, deosebit de importantă fiindcă ne dezvăluie direct, fără înconjur, atitudinile lor față de evenimente. Tot aici au ajuns în cursul timpului o parte din arhiva Comitetului Național Român și multe din actele care au fost confiscate de la capii revoluției românești. Numeroase piese ale acestei colecții de o deosebită însemnătate ne înfățișază, printre altele, legăturile conducătorilor români transilvăneni cu cei din Țara Românească.

Din fosta arhivă de la Blaj se păstrează de asemenea documente din timpul revoluției. Scrisori, proclamații, manifeste, protocoale etc. vin să îmbogățească cunoștințele noastre despre anul 1848—1849. De mare interes între aceste acte sînt: memoriul redactat de Ioan Buteanu la Cluj, la sfîrșitul lui martie, și care nu era cunoscut, pînă de curînd, decît în forma unui rezumat; o ciornă a protocolului Marii Adunări Naționale de la Blaj; scrisori dela Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Timotei Cipariu, Alexandru Papiu Ilarian, George Barițiu etc. Un material documentar valoros îl reprezintă cel redactat de Simion Balint și donat ulterior arhivei din Blaj. Sînt ogîndite aici multe din realitățile Munților Apuseni, frămîntările revoluționare și urmările acestora. Menționăm că fondurile arhivei noastre au oferit Institutului de istorie din Cluj o sursă prețioasă de informație pentru colecțiile documentare ce le pregătește.

h. *Colecția de material documentar privitor la primul război mondial* cuprinde un mare număr de scrisori către familii și prieteni ale soldaților români și maghiari, precum și fotografii ale lor.

Din viața orășenească se remarcă în mod special materialul prețios și variat al arhivelor de breaslă. Arhiva istorică clujeană păstrează acte ale arhivelor breslelor croitorilor, lăcătușilor, aurarilor, cizmarilor, pantofarilor, tîmplarilor, olarilor, compactorilor de cărți, țesătorilor, rotarilor, funarilor, curelarilor, șelarilor, pieptănarilor, armurierilor, sticlarilor, dulgherilor din Cluj, ale cizmarilor din Turda, ale croitorilor din Gherla, ale pantofarilor din Bistrița, precum și ale lăcătușilor, armurierilor, croitorilor, chirurgilor și bărbierilor din Tg. Mureș. Acest material este constituit din statute, privilegii, protocoale de ședințe, inventare, registre de venituri și chel-

tuieli, care în totalitatea lor reflectă structura și mecanismul de funcționare a acestor instituții începînd cu jumătatea a doua a secolului al XVI-lea și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

De asemenea se conservă material divers privind unele orașe din Transilvania, provenit fie din donațiile unor persoane particulare, fie din achiziții. Cu titlu de exemplificare amintim documente din arhivele orașelor Tg. Mureș, Orăștie sau din ale unor sate cum ar fi Chidea, Vlăhița, Chepeți, Ozd etc.

Importante pentru istoria învățămîntului transilvănean sînt arhivele colegiilor școlare din Cluj, Tg. Mureș, Zalău, Oradea, Alba Iulia, Sf. Gheorghe etc.

Arhivele familiale, 175 la număr, constituie majoritatea materialului documentar al Arhivei istorice. Aparținînd marilor familii nobiliare din Transilvania — Banffy, Teleki, Wesselényi, Kornis, Korda, Jósika etc. Ele s-au îmbogățit de la o generație la alta și au ajuns adesea să se constituie în impozante fonduri arhivistice cu zeci și sute de mii de piese. Aceste arhive conțin mai ales acte de proprietate, acte procesuale, instrucții urbariale, urbarii și inventarii de moșii, privilegii și donații princiare. — respectiv imperiale, acte de zălogire, scrisori iobăgești, registre de socoteli etc. Prin multitudinea domeniilor la care se referă și prin numărul mare de piese pe care le însumează, arhivele familiale reprezintă o fidelă oglindă a vieții social-economice, politice și culturale a Transilvaniei de-a lungul mai multor veacuri. Ele oferă date bogate și extrem de prețioase privind nivelul forțelor de producție la un moment dat, formele de organizare și administrare a domeniului feudal, iar mai tîrziu a gospodăriei rurale de tip capitalist, relațiile dintre nobili și iobagi, raporturile dintre feudali și puterea centrală, relațiile de schimb și regimul de moștenire etc. Același material ne prezintă și aspecte ale vieții cotidiene, nivel de trai, credințe, obiceiuri etc. Cu alte cuvinte, arhivele familiale înglobează o atît de mare varietate de material și informații încît pe baza lor se pot reconstitui adesea pînă în cele mai mici detalii diversele aspecte ale vieții istorice transilvănene. Tabloul acesta al dezvoltării sociale dobîndește un plus de plasticitate datorită interesantei corespondențe particulare inclusă în arhivele familiale, precum și datorită multor însemnări personale cu caracter memorialistic.

În cadrul colecțiilor Arhivei istorice au fost separate și organizate într-o colecție aparte documentele medievale (din secolul al XIII-lea pînă la 1541), desigur făcîndu-se la locul potrivit mențiunea fondului de proveniență a acestor documente. Colecția documentelor medievale însumează peste 3 000 de piese, iar cel mai vechi document original conservat de arhiva noastră datează din anul 1239. Scris pe pergament, în limba latină, el conține o „mărturisire“ a lui Dionisie, palatin și comite de Solnoc, în chestiunea unei hotărînicii de moșie¹.

¹ Textul integral vezi în: *Documente privind istoria României veacul XI. XII, XIII. C. Transilvania*, vol. I, p. 318—319, București 1951.

Nu vom insista asupra problematicii documentelor medievale deoarece acestea, în mare parte, sînt deja publicate sau în curs de publicare în marea colecție a Academiei, *Documente privind istoria României*.

Arhivele personale, în număr de 67, reprezintă un alt izvor important de informare istorică. Uneori ele provin din arhivele familiale în cadrul cărora formau o unitate aparte. Totuși majoritatea au intrat independent în colecțiile noastre. Ele aparțin unor personalități politice sau unor intelectuali de seamă ai Transilvaniei și conțin, în primul rînd, corespondența personală, apoi acte personale, însemnări etc. Importanța lor e deosebită datorită faptului că ele completează cu detalii interesante fonduri ale arhivei.

Valoroasă este colecția de documente și corespondență provenită din fosta Arhivă a Bibliotecii Centrale din Blaj, una din cele mai însemnate privitoare la istoria poporului român din Transilvania. Arhiva la care ne referim, după cum dovedesc unele acte păstrate, este veche, începuturile ei prelungindu-se adînc în secolul al XVII-lea și confundîndu-se, pe alocuri, cu viața Mitropoliei Ardealului. Suferind de pe urma vicisitudinilor prin care a trecut în cursul secolului al XVII-lea, ea s-a destrămat mai cu seamă în împrejurările nefericite legate de persecuțiile la care a fost supus Sava Brancovici și în vremea cînd Alba Iulia a trebuit să fie părăsită de ierarhii români². Din această epocă mai îndepărtată se păstrează o seamă de acte, printre care pomenim testamentul mitropolitului Teofil, din 12 iulie 1697, purtînd semnătura lui autografă³, precum și altele din timpul lui Atanasie Anghel, importante fiindcă în formularul diplomatic figurează încă titulatura de „arhiepiscop și mitropolit al scaunului Belgradului și a toată țara Ardealului”⁴. Vechea arhivă și biblioteca Mitropoliei Ardealului au ajuns în cele din urmă la Blaj, aduse fiind de Inochentie Micu o dată cu scaunul episcopal. Din acest moment se poate vorbi de o preocupare sistematică la Blaj consacrată organizării arhivei și, paralel, a cancelariei episcopale, care se transformă de fapt într-o cancelarie politică. Din primii ani de activitate a lui Inochentie Micu datează vechile protocoale, memorii, conșcripții, păstrate în Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, acte în copii autentificate, oglindind o muncă laborioasă de cancelarie, care tindea la asigurarea unui instrumentar necesar acțiunilor politice ce se prefigurau tot mai iminent. Surprinzător, din vremea lui Inochentie se păstrează totuși mai puține documente de arhivă deși activitatea politică de cancelarie acum era în plină desfășurare. Se poate presupune că, după îndepărtarea lui din Transilvania, multe din actele existente

² „Trist exemplu ne infacisieza despre acesta templărilor Mitropoliei Albei-Iulie, de la care din epoca înainte de a unire, deși vor fi rămas documente istorice, prin stramutarea de la scaunul antic de la Fogarașiu pana la Blaj cite nu se vor fi răslețitu”.

³ S. Dragomir, *Românii din Transilvania și Unirea cu biserica Romei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX/1962, nr. 9—10, p. 872—878.
(T. Cipariu, *Acte și fragmente...*, Blaj, 1855, p. VII).

⁴ *Ibidem*, p. 905.

la Blaj au fost confiscate pentru a servi la „procesul“ care i s-a intentat la Viena. Materialul documentar din această epocă, atât cât s-a păstrat, ne oferă o informație valoroasă pentru înțelegerea epocii luptelor de emancipare națională de la mijlocul veacului al XVIII-lea.

De o bogăție deosebită este materialul documentar privitor la epoca ce se deschide cu anul 1744, când Inochentie Micu părăsește orașul reședinței episcopale și când începe la Blaj o vastă activitate organizatorică menită să traducă în fapte programul politic și cultural al marelui om politic. Dacă se renunță acum la activitatea politică așa cum o concepușe Inochentie Micu, nu se părăsește linia programatică stabilită de el. Se schimbă doar formulele, lupta deschisă politică fiind înlocuită cu o stăruitoare activitate în domeniul învățămîntului în primul rînd. Școlile din Blaj preconizate de Inochentie Micu se deschid în vremea lui Petru Pavel Aron (1754), prilejuind de-a lungul anilor o vastă activitate de cancelarie. Cataloagele școlilor din Blaj în primii ani de funcționare ne oferă, dimpreună cu multe alte acte referitoare la corpul profesoral și dotarea școlilor, prețioase surse informative pentru istoria învățămîntului românesc din Transilvania. Tot din vremea episcopatului lui Petru Pavel Aron au rămas numeroase documente legate de conscripția pe care ierarhul greco-catolic o pregătea. Se știe că în acel moment a întreprins o lungă muncă preliminară la nivelul protopiatelor, care ulterior s-a materializat în rapoarte detaliate interesînd situația social-economică a preoților. Din acest punct de vedere actele aduc o lumină nouă, edificatoare, despre posibilitățile economice reduse ale intelectualității românești la mijlocul veacului al XVIII-lea.

Din aceeași epocă a lui Petru Pavel Aron datează și începuturile tipografiei de la Blaj (1750). Munca în tipografie, frămîntările din jurul acestei instituții culturale, cu rol major în viața românilor transilvăneni, ne sînt oglindite pe larg în actele din această colecție.

Un capitol de o deosebită însemnătate în viața românilor ardeleni este, fără îndoială, înscris de luptele anticatolice și antihabzburgice. Alături de protocoalele păstrate la Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, utilizate de Augustin Bunea, găsim și în arhivă acte ce îngăduie o cunoaștere mai nuanțată a fenomenului atât de mult dezbătut în istoriografie. Se păstrează documente despre mișcarea lui Visarion Sarai, mai puține, și o cantitate apreciabilă privind frămîntările din vremea lui Sofronie. Multe din aceste documente se referă la mișcările care au avut loc chiar pe domeniul episcopal al Blajului sau pe cel de la Cut, aparținător seminarului episcopal. Cronologic documentele acestea acoperă o perioadă îndelungată, care se prelungește în timpul episcopului Atanasie Rednic. Amintim o seamă de documente interesînd legăturile românilor transilvăneni cu ortodoxia din Moldova și Țara Românească, ce datează de la începuturile mișcării (1759). În legătură cu mișcarea lui Sofronie stă nemijlocit organizarea regimentelor de graniță transilvănene. Episcopia fiind în centrul acestei acțiuni, un instrument în acest caz al austrieșilor, a contribuit, desigur cu gânduri diferite, la înființarea și mai apoi la organizarea miliției grănicerești. Din fericire

materialul păstrat colaborează simțitor la luminarea unor momente importante din viața regimentelor românești tocmai în aceste începuturi aflate sub semnul incertitudinilor. Menționăm că în colecția noastră au rămas și materialele pregătite de Augustin Bunea, laboriosul istoric transilvănean, atât de prețuit de Iorga, în vederea scrierii unei monografii, din care nu a redactat decît începutul.

Materialul documentar din colecția pe care o prezentăm interesează și alte capitole tot atât de importante pentru viața politică și culturală a poporului nostru. Se păstrează, astfel, corespondența, relativ bogată, purtată de Episcopia din Blaj cu Roma sau Viena pe tema trimiterii la studii a tinerilor români. Scrisori oficiale, dar și particulare, ne oferă prețioase știri despre acest răstimp încărcat de sensuri adînci politice și naționale. Tot așa sînt actele referitoare la problema atît de spinoasă și mult dezbătută a teologului catolic în biserica greco-catolică. Lupta începută de Inochentie Micu pentru îndepărtarea lui este continuată în a doua jumătate a veacului cu succes, mai cu seamă în vremea lui Grigore Maior, care și reușește să înlătore acest instrument al dominației habsburgice în Transilvania din incinta Episcopiei. Documentele existente constituie dovezi în plus despre frămîntările prilejuite de lupta pe care românii o desfășoară.

Colecția acoperă spații întinse din istoria Transilvaniei în veacul al XVIII-lea și prima jumătate a veacului următor, furnizîndu-ne date din cele mai importante pentru vremea *Supplexului* sau pentru acțiunile ulterioare.

Cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mai precis cu ultimele decenii ale acestuia, sîntem în preajma unei intense activități cultural-politice pe care o reprezintă Școala ardeleană. Arhiva noastră posedă mai multe dosare cu acte interesînd activitatea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Acte personale, de familie, scrisori, acte oficiale cu referire la viața lor intimă sau publică introduc pe istoricul culturii într-un univers aproape nebănuit. Amintim actele procesului intentat lui Gheorghe Șincai de către oficialitatea vremii, pe baza cărora se poate urmări odiseea atît de dureroasă a marelui cărturar sau actele referitoare la activitatea lui ca om de școală. Cităm în acest sens un *certificat școlar emis de Gheorghe Șincai*, cu iscălitură autografă, în calitatea sa de director al școlilor greco-catolice din Marele Principat al Transilvaniei. Cercetătorul iluminismului românesc nu poate ocoli aceste colecții decît cu prețul unor erori fundamentale.

Pentru prima jumătate a veacului al XIX-lea, mai exact pentru primii 30 de ani, o informație cuprinzătoare se găsește în dosarele lui Ioan Bob, care vorbesc despre legăturile lui cu oamenii politici ai Transilvaniei și în special despre tranzacțiile sale financiare. Și activitatea politică din acești ani este mulțumitor reprezentată, începînd cu *Planum super culturam valachorum*, redactat la Blaj prin 1810, cu scopul de a promova învățămîntul românesc, și terminînd cu actele procesului lemenian, care a antrenat pe cei mai prestigioși intelectuali români, avînd în frunte pe Simion Barnuțiu, împotriva unui episcop conformist și inaderent la problemele culturii românești.

Cu această epocă apar la Blaj numeroși cărturari ce vor ilustra o nouă generație, aceea a pașoptismului nostru. O nouă activitate, alte orizonturi culturale, sensibilități europene diferite de cele ale iluminismului, venite din zonele romantice. Timotei Cipariu, George Barițiu, Ioan Rusu vor pune o amprentă hotărâtă pe noua cultură care se crează acum. Preocupări școlare, interese general culturale sînt subordonate ideilor noi, care urmează să schimbe orientarea de pînă acum a culturii. Se tinde la un nou învățămînt, așezat pe alte baze cu un conținut laic precumpănitor, pus în serviciul noii clase burgheze aflată în plină dezvoltare. Sînt notabile frecvențele legături cu Principatele, corespondența care unește cărturarii români de pe amîndouă versantele Carpaților. Se poate afirma că aceste preocupări domină colecția arhivistică blăjeană de la începutul secolului al XIX-lea. Din acest punct de vedere ea este o sursă din cele mai bogate pentru istoria politică și culturală din prima jumătate a veacului, cînd apare o nouă problematică general românească. Semnalăm cu acest prilej listele de cărți, socotelile care mărturisesc schimburile culturale dintre Blaj și București. Se poate observa acum că piața Transilvaniei este stăpînită de cartea românească de la București și Iași spre care se orientează cu precădere intelectualitatea blăjeană.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea impresionează corespondența personală cu conținut cultural și politic. Absolutismul, regimul liberal și dualismul sînt reprezentate printr-un apreciabil număr de documente, scrisori, acte personale etc. Corespondența politică trebuie semnalată în primul rînd datorită conținutului ei, valoros pentru cunoașterea politicii românești din aceste epoci. Pomenim astfel corespondența lui Simion Bărnuțiu, Papiu Ilarian, George Barițiu, Ion Rațiu, Iacob Mureșanu, Ion Micu Moldovan etc., fără de care nu vom înțelege nimic — sau aproape nimic — din istoria Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. De mare însemnătate este bogatul material documentar privitor la actele politice ale vremii, la *Pronunciamentul* de la Blaj, referitor la dualism, la activitatea partidului național. Mergînd pe acest fir trebuie să amintim activitatea Astei și a secțiunilor ei, legăturile numeroase și trainice cu Academia Română în secolul trecut, toate dovedind drumul ascendent pe care apucase cultura românească. Legăturile cu Bucureștiul și Iașul, se poate afirma, ocupă acum locul dominant în colecție, dovadă și aceasta a orientării politice a Transilvaniei din perioada premergătoare desăvîrșirii unității naționale.

Anul 1918 ne oferă o activitate de cancelarie din cele mai semnificative pentru rolul jucat de acest centru care a fost Blajul în momente de mare responsabilitate. Prin cărturarii săi, în același timp și oamenii politici, s-a militat pentru desăvîrșirea unității naționale.

Actele păstrate contribuie la înțelegerea evenimentelor care au dus în cele din urmă la Unirea de la Alba Iulia. Documentele furnizează importante știri despre mișcările social-politice din lumea satelor Transilvaniei, despre constituirea Comitetului național la Blaj și Reghin, despre organizarea gărzilor naționale.

Colecția provenită de la Blaj se distinge însă și prin numeroasele ei fonduri personale: Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu,

Eftimie Murgu, Alexandru Șterca-Șuluțiu, care prezintă o dublă însemnatate. Pe de o parte o mare bogăție de documente, de cele mai variate categorii, privind activitatea științifică și literară a personalităților citate, iar pe de alta informații interesând implicațiile politice ale acestora. Bunăoară, activitatea remarcabilă din atâtea puncte de vedere a filologului Timotei Cipariu ne apare copleșitoare fie ea numai prin imensitatea laboratorului său filologic. Despre Timotei Cipariu s-a scris câte ceva și în ultima vreme, prea puțin însă pentru ceea ce el realmente a reprezentat în cultura românească. Sînt prezente în dosarele fondului ramificațiile atît de diverse ale unei activități care a mers de la cercetarea limbii vechi românești pînă la preocupările de orientalistică și la cele de colecționare asiduu de manuscrise românești, latine și orientale. Se află aici și corespondența întreținută cu librari din București, cu Iosif Romanov și Iosif Petrovici, intermediarii săi pentru manuscrisele orientale de la Constantinopol și Cairo. Nu este domeniu al umanisticii românești care să nu fi prezentat vreun interes pentru el și care să nu fie reprezentat în mapele ce ne-au parvenit. O viitoare monografie despre Timotei Cipariu va trebui să treacă în mod necesar prin bogăția fondului ce-i poartă numele și care este indispensabil pentru cercetător, după cum este de neocolit pentru filologia românească a secolului al XIX-lea.

Simion Bărnăuțiu ni se înfățișează în fondul colecției noastre cu preocupările cunoscute din vremea profesoratului său la Blaj, din timpul studiilor sale la Viena și Pavia, cu mărturiile activității la catedra Universității din Iași pe care a ilustrat-o. Certificate de studii, scrisori, acte interesînd activitatea lui științifică ne înfățișează un Bărnăuțiu pe cît de divers, pe atît de adînc și receptiv. Însemnările lui de lectură ne dovedesc preocupările intelectuale alese, cunoscute de altminteri din activitatea lui filozofică desfășurată la Blaj înainte de 1848.

George Barițiu, legat și el de Blaj, este reprezentat la rîndu-i prin numeroase documente, care atestă o dată mai mult activitatea lui de cărturar și om politic. Scrisori cu conținut politic, acte referitoare la activitatea Astrei, preocupări economice, general culturale, converg toate la cristalizarea imaginii pe care și așa o avem despre Nestorul ziaristicii românești ardeleni. Eftimie Murgu, cu actele școlare și cu altele ce mărturisesc activitatea sa de la Iași, contribuie substanțial atît la înțelegerea lui ca personalitate, cît și a epocii pe care a parcurs-o.

Fondurile personale sînt însă mult mai bogate, ele cuprind figuri de cărturari de dimensiuni variabile ca activitate, dar în ansamblu nu mai puțin relevante pentru cultura românească din a doua jumătate a veacului. Un Alutan, Antoneli, S. Crainic și mulți alții întregesc tabloul cultural al veacului al XIX-lea.

În sfîrșit, în fondul arhivistic Blaj se conservă și cîteva pachete cu acte interesînd mișcările sociale din Munții Apuseni după 1849, care au fost teatrul unor frămîntări din cele mai virulente, avînd în centru figura luminoasă a lui Avram Iancu.

Alte documente aruncă o lumină asupra discuțiilor care au precedat introducerea căilor ferate în Transilvania sau ne informează despre

activitatea Gremiului brașovean și a fabricii de la Zărnești în legătură cu Gheorghe Barițiu.

Colecția nu este mai puțin bogată pentru epoca contemporană, în special pentru istoria învățămîntului, a ziaristicii ardelenene, a culturii în general. Interesul, aici, evident se dimensionează în funcție de locul pe care Blajul îl va ocupa în peisajul cultural românesc de după 1918, în urma desăvîrșirii unității naționale, Blajul cedează, pe bună dreptate, locul Clujului cultural.

Variatatea și bogăția materialului arhivistic a determinat, de-a lungul timpului de constituire a actualei arhive istorice diverse forme și instrumente de evidență și organizare. Unele din aceste instrumente au intrat o dată cu materialul arhivistic, altele au fost create de conducătorii arhivei, arhiviști specialiști. Întocmirea acestor instrumente este continuată de noi în condițiile actuale de organizare.

În linii mari criteriile de orînduire a materialului sînt următoarele: cronologic, după proveniență, pe probleme, după un sistem combinat.

Întregul material arhivistic datînd din secolul al XIII-lea și pînă la 1541 a fost separat de diversele colecții în care era inclus și organizat într-un fond aparte, după criteriul cronologic. Un atare mod de aranjare oferă cercetătorului avantajul de a cunoaște operativ datele informative pe care le conține arhiva referitoare la anii ce îl interesează din această perioadă. Materialul arhivistic creat de la 1541 înapoi este orînduit în mare parte după criteriul provenienței. O altă parte a colecțiilor — nu prea numeroase cantitativ — este organizată pe probleme în funcție de conținutul materialului. În sfîrșit, există fonduri care sînt ordonate după un sistem rezultat din îmbinarea criteriilor menționate mai sus.

O categorie aparte în cadrul fondurilor o constituie scrisorile (misi-vele). La aproape toate fondurile corespondența a fost selectată din restul materialelor și organizată separat, folosindu-se cînd așezarea pe emitenți, cînd cea cronologică sau — mai rar — pe probleme. În ce privește arhivele personale, problema ordonării lor a fost simplificată în primul rînd datorită apartenenței materialului la o singură persoană, iar în al doilea rînd datorită cantității lui relativ reduse. Toate arhivele personale sînt orînduite pe probleme, excepție făcînd corespondența din cadrul lor, care a fost ordonată pe emitenți.

Concepută — după cum spuneam — ca o sursă documentară valoroasă, ca un instrument de lucru pentru cercetările cu caracter istoric ce se desfășoară în țara noastră, cu referire specială la Transilvania, Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România își îmbogățește continuu fondurile cu noi materiale. Căile pe care se realizează aceasta sînt achizițiile și donațiile, dar mai ales schimburile de microfilme cu instituții similare din țară și străinătate. În medie, anual arhiva noastră își sporește fondurile cu peste 60 000 imagini microfilme și fotocopii, reușind să pună astfel la îndemîna cercetătorilor o bogată documentație inedită. Ceea ce merită să fie subliniat în mod deosebit în această direcție este faptul că acțiunea de procurare de microfilme prin schimb este corelată cu planurile tematice ale Institutului de istorie din

Cluj. Ca urmare, în mare parte materialul nou intrat este grabnic cuprins în circuitul valorificării. De altfel, fondurile arhivei noastre stau la baza multor lucrări de istorie economică, politică și culturală publicate, precum și a unor monumentale colecții de documente, cum sînt — în afara celor amintite anterior: *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, *Urbariile Gilăului*, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, etc. Desigur, munca de valorificare este condiționată într-o măsură însemnată și de îmbunătățirea instrumentelor de organizare a fondurilor arhivistice, iar aceasta constituie un obiectiv central pentru colectivul de lucru al Arhivei noastre istorice.

CONSILIUL DE STAT

M. REGLEANU

Cu puțin înainte de a-și încheia lucrările (4 februarie 1862), Comisia centrală de la Focșani a întocmit un proiect de lege pentru înființarea unui organ superior al puterii executive și înalt tribunal administrativ cu numele Consiliul de Stat. Consiliul de Stat preconizat de Comisia centrală trebuia să fie format din 24 membri, din care jumătate să fie numiți de domn, dintre persoanele care ocupaseră funcții înalte, iar cealaltă jumătate aleși de Adunarea legislativă. Consiliul urma să aibă atribuții administrative, de contencios — administrativ, de tribunal de conflicte, de poliție disciplinară asupra funcționarilor, și, în fine atribuții legislative: unificarea legilor, redactarea codurilor, cercetarea regulamentelor de administrație publică și a proiectelor de legi trimise de domn sau de Adunare, pentru ca legile să fie de acord cu Constituția (care pe atunci era Convenția de la Paris), de a controla toate actele guvernului¹.

Necesitatea înființării unei astfel de instituții este bine evidențiată de N. Kretzulescu în scrisoarea sa din mai 1863, adresată domnitorului Alexandru I. Cuza. După ce constată că, timp de patru ani, Camera a devenit „arena patimilor celor mai nedemne și a ambițiilor celor mai culpabile“ după ce afirmă că „o măsură decisivă este reclamată de toți, ea a devenit o necesitate publică și nu mai suferă întârziere“, acesta propune următoarele: „Să se suspende Adunarea legiuitoare pe un timp oarecare: să se ia cîrma guvernului de Măria Voastră; să se decreteze formarea unui Consiliu de Stat, căruia să i se pună însărcinarea de a elabora fără zăbavă, pe bazele așezate în convenție, legile trebuincioase pentru organizarea țării și consolidarea instituțiilor celor noi; toate aceste legi să se sancționeze de Măria Voastră și să se promulge spre a se pune îndată în executare“².

La 11 februarie 1864, doi ani după încheierea lucrărilor Comisiei centrale, Alexandru I. Cuza sancționa legea pentru înființarea Consiliului de Stat, instituție de o deosebită importanță pentru dezvoltarea social-politică a statului, însemnătate care va fi reliefată mai ales după 2 mai, ziua loviturii de stat.

Deosebita însemnătate pe care a avut-o această instituție pentru organizarea statului modern român ne-a determinat să expunem amănunțit componența ei, modul de funcționare și atribuțiile cuprinse în legea din

¹ I. C. Filitti, *Originea și menirea Consiliului Legislativ*, București, 1927, p. 9—10.

² C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Ed. Științifică, București, 1966, p. 172—173.

11 februarie 1864³ și Regulamentul de funcționare din 24 august același an⁴. Menționăm că, în mai 1865, din inițiativa guvernului, s-a întocmit de către Consiliul de Stat un proiect pentru modificarea unor articole ale legii din 1864⁵, dar n-a fost votat. Printre altele, proiectul modificator prevedea că, membrii Consiliului de Stat puteau fi delegați de domn spre a susține proiectele de legi în sinul Corpurilor legiuitoare.

Consiliul de Stat a fost creat pentru a pregăti proiectele de legi și regulamente de administrație publică cu privire la punerea în aplicare a legilor. El executa și atribuțiuni contencioase de natură administrativă, neavînd însă atribuții legislative. În ordinea erarhiei, Consiliul de Stat era egal cu Curtea de Conturi și urma după Curtea de Casație. Proiectul nou, modificator, îl situa alături de guvern.

Componența Consiliului de Stat. Consiliul era prezidat de domn și era format dintr-un vicepreședinte, nouă membri consilieri, un secretar general, doi secretari secundari și nouă auditori.

Miniștrii puteau asista la toate ședințele Consiliului de Stat, afară de cazurile cînd se deliberau chestiuni contencioase sau acuzații aduse de un ministru unui funcționar administrativ. Ei aveau drept de vot consultativ.

Vicepreședintele, membrii, auditorii și secretarii se numeau și revocau de domn Celălalt personal se numea de domn, după recomandarea Consiliului, prin președintele Consiliului de Miniștri.

Consiliul de Stat era format din persoanele care, prin capacitatea și varietatea cunoștințelor teoretice și practice, urmau să rezolve problemele diferitelor ramuri ale administrației publice. Ei erau aleși dintre persoanele care au ocupat funcții de miniștri, agenți ai țării pe lângă puterile străine, membri ai fostei Comisii centrale, ai fostei Înalte Curți sau ai Curții princiare (în Moldova), ai Eforiei Școlilor, dintre membrii Curții de Casație și ai Curții de Conturi, președinți, membri sau procurori ai curților de apel, directori de fa. ultăți, inspectori generali, prefecti și ingineri șefi. Toți aceștia trebuiau să aibă un serviciu de cel puțin șase ani în funcții administrative sau judecătorești, excluzîndu-se din numărul acestor ani, funcțiile care au fost retribuite cu un salariu mai mic de 1 000 de lei pe lună. Pentru persoanele care au în plus diploma de doctor sau licența în drept ori științe, era de ajuns justificarea unui serviciu de patru ani în sus-arătatele funcții sau un exercițiu de cinci ani în profesiunile libere de avocat, medic ori inginer.

Puteau fi de asemenea, numiți membri ai Consiliului de Stat președinții consiliilor generale de districte, președinții sfaturilor municipale din București, Iași, Craiova și Galați, directorii, de naționalitate română, ai companiilor de căi ferate și ai băncilor publice, după un exercițiu de cinci ani. Membrii consilieri trebuiau să aibă vîrsta de cel puțin 35 de ani.

Auditorii erau numiți de domn, la recomandarea vicepreședintelui Consiliului, dintre tinerii în vîrstă de cel puțin 21 de ani și cu diploma de licență. Locurile vacante de consilieri se completau de preferință cu

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Senatul României, dosar nr. 4/1864, f. 24—30 v.

⁴ Ibidem, fond Consiliul de Stat, dosar nr. 27/1864, f. 35—45 v.

⁵ Ibidem, dosar nr. 34/1865, f. 58—58 v., 63—65 v. Modificările principale în I.C. Filitti, *Originea și rolul constituțional al Consiliului legislativ român*, București, 1936, p. 8—9.

auditori care au îndeplinit această funcție cu competență cel puțin patru ani.

Funcția de membru în Consiliul de Stat era incompatibilă cu mandatul de deputat sau senator și cu orice funcție salariată, afară de funcția de profesor universitar și aceasta când persoana respectivă avea o vechime de cel puțin șase ani.

Generalii în activitate puteau fi numiți consilieri, însă pe durata acestei funcții erau considerați în afara armatei, fără a pierde dreptul de vechime.

Vicepreședintele Consiliului de Stat avea dreptul să cheme în adunarea generală sau în adunări ale consilierilor orice persoană sau funcționari distinși prin cunoștințele lor speciale, spre a-și da avizul lor asupra chestiunilor ce li se vor prezenta.

Modul de funcționare. Conducerea dezbaterilor în adunarea generală se efectua în lipsa domnului, de vicepreședinte, iar în lipsa și a acestuia, de cel mai vechi dintre consilieri în ordinea numirii. Adunarea generală nu putea delibera dacă nu erau prezenți cel puțin șapte membri, socotindu-se și vicepreședintele.

Pentru desfășurarea activității Consiliului de Stat, vicepreședintele constituia pe fiecare an trei comitete : a. comitetul legislativ ; b. comitetul contencios și c. comitetul administrativ. Fiecare comitet era compus din trei membri ; cel mai în etate dintre membrii fiecărui comitet prezida lucrările. Vicepreședintele Consiliului de Stat avea facultatea de a prezida oricare din comitete, votul acestuia fiind preponderent în caz de balotaj.

Pe lângă fiecare comitet funcționa câte un secretar și câte trei auditori. Secretarul general era și secretarul Comitetului legislativ. Acesta ținea un registru în care trecea distribuirea lucrărilor la comitete și altul pentru prezența zilnică a consilierilor și a auditorilor. Secretarul fiecărui comitet ținea un registru de lucrări intrate și a celor eliberate cu mențiunea membrilor care au participat la ele.

Comitetele desemnau câte un raportor din sînul lor pentru fiecare chestiune repartizată spre deliberare. Raportorul era obligat să-și prezinte raportul în timpul cel mai scurt, iar în chestiunile urgente, pînă la a doua ședință ce urma după primirea actelor. Orice acte sau informații necesare la lucrările comitetelor se cereau de la autoritățile competente.

În dezbaterile asupra proiectelor supuse adunării generale de către comitete, raportorul era cel care lua primul cuvîntul pentru a face expunerea lucrării comitetului și ultimul pentru a rezuma discuțiile.

Actele care stau la baza proiectelor de legi și regulamente se păstrau de secretarul general, unde membrii consiliului le puteau consulta.

Comitetele aveau sarcina de a pregăti lucrările repartizate și de a cerceta diferite cauze, fără a-și exprima opinia în chestiuni de natură contencioasă. Toate chestiunile care intrau în atribuțiile Consiliului de Stat se trimeteau de domn sau de președintele Consiliului de Miniștri către vicepreședinte. Acesta le împărțea comitetelor, ținînd seama atît de egalitatea împărțirii sarcinilor, cît și de specialitatea membrilor din comitet.

Reclamațiile ridicate de particulari pentru apărarea intereselor lor, în cazurile determinate de legi, se puteau trimite direct la Consiliul de Stat, numai dacă aceștia au reclamat mai înainte ministerului respectiv sau altui organ administrativ și n-au obținut rezolvarea în timp de 15 zile de la data primirii reclamației.

Decretul emis asupra unei lucrări a Consiliului de Stat acceptată de puterea executivă urma să poarte următoarea formulă: „auzind și opiniunea Consiliului de Stat“. Această formulă o purtau și proiectele de legi care se dădeau în dezbaterăa Corpurilor legiuitoare.

În cauze contencioase cînd se vătămă interesul unui particular sau a unei persoane juridice, hotărîrea Consiliului nu curma calea jurisdicției tribunalelor ordinare decît în cazurile anume determinate de legi.

Dezbaterele Consiliului de Stat atît în adunarea generală, cît și în comitete nu erau publice⁶.

Atribuțiile. După cum am arătat mai sus, Consiliul de Stat, pe lângă misiunea de a întocmi proiecte de legi și de regulamente, avea și atribuții privind chestiuni de administrație publică și de contencios — administrativ.

În chestiuni de administrație, el urma să fie consultat în următoarele probleme: redactarea contractelor pentru arendarea bunurilor statului sau ale așezămintelor publice și ale oricăror întreprinderi publice; neînțelegerile și dificultățile ivite în aplicarea acestor contracte; în închirieri sau vînzări de bunuri ale statului; regulamentele de poliție și igienă publică; conflictele ivite între autoritățile județene, comunale sau municipale, precum și asupra conflictelor de atribuții între autoritatea administrativă și cea judecătorească; cererile de extrădare și naturalizare; concesiunile de căi ferate, lucrări de canalizare și orice întreprinderi de lucrări publice; înființarea așezămintelor de utilitate publică, precum și asupra tuturor chestiunilor care i se vor acorda prin legi și regulamente.

Proiectul modificator din 1865 cuprindea și alte atribuții: consultarea asupra cumpărărilor de imobile și obiecte pe seama statului, asupra convențiilor sau tratatelor poștale și telegrafice ce s-ar încheia cu alte țări; Consiliul urma să autorizeze perfectarea unor acte juridice sau administrative legate de acceptarea darurilor sau legatelor făcute așezămintelor ecleziastice, județelor, comunelor și altor persoane juridice pînă la o anumită valoare; împrumuturile pe care comunele, municipiile sau alte persoane juridice ar voi să contracteze; crearea sau desființarea de tîrguri și bilciuri sau schimbarea zilelor de tîrg, în cazurile cînd acestea se prezintă cu recurs împotriva hotărîrii Consiliului județean: înființarea de societăți anonime, contuare de scont și alte așezăminte de asemenea natură; putea judeca abuzurile comise de autoritățile ecleziastice în executarea atribuțiilor lor, cînd încălcau dreptul puterii civile.

Deși proiectul nu a fost votat, totuși Consiliul a exercitat unele din aceste atribuții: cumpărarea unei case pe seama statului⁷, un împrumut de 18 000 000 de lei contractat de Municipiul București⁸, schimbarea zilei

⁶ În expunerea de motive asupra proiectului de regulament al Consiliului de Stat citită în ședința din 27 iulie 1864 de G. Apostoleanu, membru al Comitetului administrativ, se arătau motivele care au determinat comitetul să considere necesar ca aceste ședințe să nu fie publice: „...Precum ședințele urmează a nu fi publice, de asemenea și procesele verbale... trebuie a fi secrete, afară de cazul cînd Consiliul ar permite contrariul. Și, în adevăr, prin publicitate ușor s-ar putea denatura discuțiunea. Opiniilor contrarii celor depuse în proiectele și lucrările guvernului s-ar da colorile opozițiilor; prin publicitate s-ar altera chiar firea și felul comunicațiilor dintre Consiliu și guvern, care mai înainte de toate trebuie să fie libere și legale“, (Ibidem, dosar nr. 27/1864, f. 7—7 v.).

⁷ Ibidem, dosar nr. 90/1564.

⁸ Ibidem, dosar nr. 131/1864.

de tîrg reclamată de locuitorii din Buhuși⁹, înființarea unei case de scont¹⁰, reformarea hotărîrii dicasteriei Mitropoliei într-un proces de presă a unui preot¹¹.

Consiliul de Stat exercita și dreptul de disciplină asupra funcționarilor din domeniul administrativ, care i se defereau de domnitor sau miniștri. Pedepsele pronunțate în aceste cazuri erau următoarele: mustrarea, suspendarea de la 15 zile pînă la 2 luni și destituirea. În anumite cazuri, Consiliul putea propune ca actul imputat funcționarului să fie judecat de instanțele judecătorești.

Consiliul de Stat judeca, în primă și ultimă instanță toate cauzele de natură contencios-administrative care i se atribuiau prin legi speciale. În celelalte cauze în care Consiliul era chemat să judece acte prin care se vătămă interesele unui particular, hotărîrea acestuia avea un caracter consultativ.

Persoanele particulare sau cele juridice ale căror interese erau atinse prin vreo măsură administrativă puteau reclama la Consiliul de Stat în următoarele cazuri: a. împotriva hotărîrilor ministerelor date cu exces de putere sau cu încălcarea legilor și regulamentelor în vigoare; b. împotriva hotărîrilor sau actelor de executare ale prefectilor și altor agenți administrativi, date cu încălcarea legilor și a regulamentelor; c. împotriva hotărîrilor comisiunilor de lucrări publice.

Persoanele particulare puteau cere direct Consiliului de Stat interpretarea unui decret, ordonanțe sau regulament dat în materie administrativă; asemenea interpretări putea cere și guvernul cînd era în cauză interesul unui particular.

În sfîrșit, legea se încheie cu dispoziții privind vacanța personalului Consiliului de Stat, modul cum sînt continuate lucrările urgente în timpul vacanței, acordarea concediilor, penalizarea absențelor fără justificare prin reținerea salariului.

Consiliul avea și o bibliotecă cu publicații necesare documentării lucrărilor întocmite, formată din preluarea bibliotecii desființatei Comisii centrale de la Focșani¹², din publicațiile primite de la Ministerul de Interne¹³, și altele procurate prin librării. După încetarea activității Consiliului de Stat biblioteca a fost predată Senatului României, în baza jurnalului Consiliului de Miniștri din 25 octombrie 1866¹⁴.

Consiliul de Stat își începe lucrările la 18 iulie 1864, cu elaborarea proiectului de lege agrară în urma „invitației“ lui Cuza ca „în întîile sale ședințe să se ocupe cu elaborarea“ acestei legi¹⁵, considerată de acesta ca cea mai urgentă.

În ședința din 21 iulie, prezidată de C. Bosianu, ca vicepreședinte, se constituie cele trei comitete, potrivit legii de organizare: comitetul legislativ cu Al. Crețescu, G. Vernescu și I. Strat ca membri, avînd secretar pe A. Vericeanu; comitetul contencios, cu P. Poenaru, I. Voinescu, Papa-

⁹ Ibidem, dosar nr. 2221/1865.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 184/1865.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 70/1864.

¹² Ibidem, dosar nr. 53/1854.

¹³ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 3003/1867, f. 2.

¹⁴ Ibidem, f. 3.

¹⁵ Ibidem, fond Consiliul de Stat, dosar nr. 26/1864.

dopol, Calimachi și secretar C. Calognomu; comitetul administrativ cu Gr. Bengescu, G. Apostoleanu, D. Bolintineanu și secretar C. Marcovici¹⁶.

În cei trei ani cât a funcționat Consiliul de Stat, a pregătit, a discutat și a hotărât asupra diferitelor probleme impuse de dezvoltarea și întărirea statului.

După sancționarea la 1 iulie 1866 a noii Constituții, Consiliul de Stat își încetează activitatea, în baza articolului 131 din această lege. Legea din 9 iulie se ocupă cu distribuirea atribuțiilor desființatului Consiliu. Cercetarea conflictelor de atribuții dintre puterea judecătorească și cea administrativă era dată Curții de Casație; cauzele deferite Consiliului de Stat, ca instanță superioară a consiliilor județene și permanente erau trecute asupra Curților de Apel, cu recurs în Casație; celelalte afaceri de contencios — administrativ treceau în competența instanțelor judecătorești. În ceea ce privește atribuțiile legislative ale fostului Consiliu, legea nouă stabilea că miniștrii vor pregăti legile cu ajutorul unor comisii speciale în cadrul departamentelor respective.

Sistemul nou era împrumutat de la Belgia, dar dacă se preferase sistemul belgian celui francez, cauza adevărată era animozitatea pe care Cuza o stîrnise în partidele politice de dreapta ca și de stînga, reprezentante deopotrivă a acelorași interese în care lovide îndrăzneța reformă agrară. Motivul mărturisit, dar nu real, era reacționarismul statului, pretext șubred, după cum a dovedit persistența Consiliului de Stat în Franța republicană¹⁷.

Fondul Consiliului de Stat a fost preluat de Direcția generală a Arhivelor Statului în patru rînduri, începînd de la 30 iulie pînă la 1 septembrie 1866, corespunzătoare celor trei ani de funcționare (1864—1866), completat cu un rest de dosare din cuprinsul tuturor anilor, ca o ultimă depunere, avînd 412 unități de păstrare¹⁸. Ulterior s-au mai adăugat 79 de dosare din anii 1865—1866, extrase de lucrătorii din Arhivele Statului din fondul Curții de Apel din București, întrucît au fost create în cadrul Consiliului de Stat și au ajuns aici prin recurs la această instanță.

Potrivit vechii practici inițiate la Arhivele Statului încă din anul 1831, materialele documentare aparținînd instituțiilor administrative și judecătorești, depuse anual în mai multe rînduri, erau separate în aceste două grupuri — administrative și judecătorești — și arhivate în cadrul fiecărui an în ordinea intrării lor, fără a se ține seama de fond, dîndu-se un număr de arhivă (cota) în cadrul fiecărui an începînd cu nr. 1 și terminînd cu ultimul număr. În acest mod au fost cotate și materialele documentare ale Consiliului de Stat, din care cauză, anul 1864 începe cu numărul 26, anul 1865 cu numărul 16, iar anul 1866, din întîmplare, cu numărul 1.

Materialele documentare create de Consiliul de Stat, potrivit atribuțiilor sale, reflectă procesul de desăvîrșire a statului modern român. Ne propunem să expunem mai departe cele mai principale probleme — clasate

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 27/1864, f. 3.

¹⁷ I. C. Filitti, *Originea și menirea Consiliului legislativ*, București, 1928, p. 12—13.

¹⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond D.G.A.S., dosar nr. 365/1866, f. 10, 15, 18, 23.

în ordinea importanței și pe ramuri de activitate — dezbătute de această instituție.

Proiectul de Constituție — legea fundamentală a statului burghez și legea electorală¹⁹, precum și regulamentul legii electorale²⁰ s-au dezbătut de Consiliu abia în februarie 1866, pentru că trebuia să consemneze toate transformările produse în organizarea statului nou. Pentru menținerea ordinii publice se elaborează legea privind cazurile de instituire a stării de asediu²¹. În organizarea administrativă a țării se modifică unele articole din legea consiliilor județene²², precum și câteva din legea comunală²³, atribuțiile raportorilor statisticii trec asupra secretarilor consiliilor județene²⁴; iar dările comunale urmau să se încaseze de casele comunale²⁵.

Pentru orașe și târguri se confecționează plăci cu nomenclatura străzilor și numărul caselor²⁶. Un regulament pentru serviciul sergenților din orașe²⁷, apoi al gărzii civice²⁸ organiza paza ordinii publice. În scopul exercitării unui control financiar mai eficient se întocmește un regulament al Curții de Conturi²⁹. Se adoptă sistemul metric de măsuri și greutate, a cărui aplicare avea să aibă loc la 1 ianuarie 1866³⁰, precum și un regulament pentru verificarea acestora de către agenții statului³¹.

Pentru corpul funcționarilor publici se elaborau legea asupra cumulului funcțiilor³², legea pensiilor funcționarilor civili³³, și a militarilor³⁴. Din inițiativa lui Cuza se instituie state personale pentru toți funcționarii publici³⁵ în scopul cunoașterii situațiilor la eventualele avansări sau atribuirii de posturi în alte instituții.

În materie de justiție se întocmește Codul penal și procedura acestuia³⁶; Codul și procedura civilă³⁷, precum și legea pentru organizarea judecătorească³⁸, care puneau capăt — într-o oarecare măsură — justiției feudale. Se reorganizează Curtea de Casație și Justiție³⁹, desființându-se Comisia epitropicească de la Iași care avea menirea să vegheze asupra averilor orfanilor, atribuțiile ei trec asupra tribunalelor județene⁴⁰. Se decretează constituirea corpului de avocați⁴¹, înființându-se și o comisie de

¹⁹ Ibidem, fond Consiliul de Stat, dosar nr. 34/1866.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 62/1866.

²¹ Ibidem, dosar nr. 113/1864.

²² Ibidem, dosarele nr. 66/1864, 151/1865, 67/1866.

²³ Ibidem, dosar nr. 179/1865.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 30/1866.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 51/1864.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 140/1865.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 202/1865.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 33/1866.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 147/1865.

³⁰ Ibidem, dosarele nr. 37/1864, 12/1866.

³¹ Ibidem, dosar nr. 142/1866.

³² Ibidem, dosar nr. 163/1865.

³³ Ibidem, dosar nr. 46/1864, 148/1865.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 217/1865.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 211/1865.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 28/1864.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 29/1864.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 30/1864.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 50/1864.

⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 54/1865.

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 182/1864.

disciplină a acestui corp ⁴². O dată cu organizarea tribunalelor militare se întocmește și un Cod penal militar ⁴³, iar în orașele de pe litoralul României se înființează tribunale maritime ⁴⁴. Pentru funcțiile judiciare se stabilesc condiții de admisibilitate ⁴⁵. Curțile criminale din Iași și București se desființează, atribuțiile lor trecând în competența Curților cu Jurați, care iau ființă în aprilie 1865 ⁴⁶.

În domeniul militar, Consiliul de Stat a dezbătut proiectele de legi privind: dispoziții penale relative la legea recrutării ⁴⁷; dobândirea și pierderea gradelor ofițerești ⁴⁸; acordarea pensiei subofițerilor și soldaților ⁴⁹; chemările periodice ale rezervei armatei ⁵⁰, împărțirea comandamentelor armatei în patru divizii teritoriale și desființarea serviciilor: inspectoratul dorobanților și al grănicerilor ⁵¹. A deliberat de asemenea regulamentele privind: înscrierile de bunăvoie în cadrele armatei ⁵², pentru chemarea și instruirea gloatelor de care eventual ar avea nevoie statul a-i chema sub arme ⁵³. Consiliul de Stat a examinat de asemenea și proiectul de caiet de sarcini pentru acoperemîntul depozitului de arme și a magaziei centrale a armatei ⁵⁴.

În legătură cu armata teritorială s-au examinat proiectele de regulament asupra serviciului și instrucției dorobanților din serviciul activ al statului ⁵⁵, pentru serviciul dorobanților repartizați pe lângă instituții ⁵⁶ precum și proiectul de lege pentru reorganizarea dorobanților prin modificarea unor articole din lege de la 27 noiembrie 1864 ⁵⁷.

În domeniul organizării agenților fiscali, a stabilirii impozitelor directe și indirecte, precum și a percepției acestora, Consiliul a examinat proiectele de legi privind: reorganizarea serviciilor de percepție din orașele și târgurile principale ⁵⁸, pentru organizarea agenților însărcinați cu stabilirea contribuției directe ⁵⁹, pentru impozitul asupra băuturilor spirtoase ⁶⁰, asupra contribuției generale în mod proporțional, care avea să înlocuiască așa numita contribuție personală și șosele ⁶¹, pentru stabilirea bazei după care urma a se percepe impozitul funciar, începînd cu anul 1865 ⁶², asupra legii patentelor ⁶³, asupra înființării taxei de timbru și

⁴² Ibidem, dosar nr. 204/1865.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 72/1864.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 83/1864.

⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 100/1864.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 83/1865.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 96/1864.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 111/1864.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 112/1864.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 43/1865.

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 43/1866.

⁵² Ibidem, dosar nr. 123/1865.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 216/1865.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 70/1866.

⁵⁵ Ibidem, dosar nr. 30/1865.

⁵⁶ Ibidem, dosar nr. 55/1865.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 194/1865.

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 122/1864.

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 79/1864.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 54/1864.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 47/1864; 86/1866.

⁶² Ibidem, dosar nr. 129/1864.

⁶³ Ibidem, dosar nr. 44/1864.

înregistrare⁶⁴, pentru stabilirea taxelor la produsele exportate⁶⁵, precum și la produsele străine importate⁶⁶.

Clemența domnitorului supune spre examinare Consiliului și un proiect de lege pentru scutirea de plata rămășițelor ce datorează locuitorii indigeni și străini din Iași, din contribuția personală și pentru șosele până la sfârșitul anului 1862, din ale căror mijloace materiale de care dispun se va constata că nu le pot achita⁶⁷. Consiliul examinează și un jurnal al Consiliului de Miniștri pentru a atribui comunelor sarcina de a percepe contribuția directă de la 1 ianuarie 1866⁶⁸.

Pentru dezvoltarea industriei, comerțului și caselor de credit, Consiliul a examinat mai multe categorii de acte — proiecte de legi, proiecte de condiții pentru diferite întreprinderi, contracte și concesiuni.

Dintre acestea menționăm următoarele: proiect de lege pentru exploatarea minelor și carierelor de piatră⁶⁹, proiect de condiții pentru exploatarea petrolului și minelor⁷⁰, proiect de contract încheiat cu Alexis Godillat din Paris pentru procurare de efecte și utilaje militare și înființarea unei fabrici de stofe de lână, pielărie și campament de spital⁷¹, proiect de concesiune prezentat de Henry Schipmann pentru exploatarea liberă și gratuită a sării spre a fabrica produse chimice în întreprinderea ce va înființa⁷², proiect de contract pentru concesionarea lui I. Fătu a 40 pogoane de teren pentru a înființa o fabrică de cărămidă⁷³, cererea lui Toader Ilin de a i se concesiona 120 pogoane de teren pe malul Dîmboviței spre a înființa, o fabrică de hîrtie⁷⁴, cererea lui A. Pavel din Galați de a i se concesiona „fabrica de tăiat vite (conserve) a statului de la Tîglinea⁷⁵, proiect de contract pentru procurarea de 500 piei necesare fabricii de tăbăcărie de la penitenciarul Mărgineni⁷⁶, proiect de lege pentru înființarea camerelor de comerț⁷⁷, proiect de lege pentru înființarea de expoziții județene cu produse agricole și industriale indigene⁷⁸, proiect de lege pentru monopolul statului asupra tutunului și tabacului⁷⁹, condițiile pentru concesionarea dreptului exportului de sare în Turcia, Serbia

⁶⁴ Ibidem, dosar nr. 161/1865.

⁶⁵ Ibidem, dosar nr. 145/1864, 162/1865.

⁶⁶ Ibidem, dosar nr. 77/1866.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 52/1864.

⁶⁸ Ibidem, dosar nr. 165/1865.

⁶⁹ Ibidem, dosar nr. 31/1864.

⁷⁰ Ibidem, dosar nr. 139/1865.

⁷¹ Ibidem, dosar nr. 197/1865.

⁷² Ibidem, dosar nr. 182/1865.

⁷³ Ibidem, dosar nr. 47/1865.

⁷⁴ Ibidem, dosar nr. 53/1865.

⁷⁵ Ibidem, dosar nr. 87/1865.

⁷⁶ Ibidem, dosar nr. 56/1866.

⁷⁷ Ibidem, dosar nr. 38/1864.

⁷⁸ Ibidem, dosar nr. 71/1864.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 117/1864.

și Rusia⁸⁰, proiect pentru concesionarea monopolului tutunului unei companii străine⁸¹, proiect de regulament pentru administrarea în regie pe contul statului a exportului de sare în Turcia și Serbia⁸², contractul pentru concesionarea exportului de sare în Turcia și Serbia⁸³; proiect de lege pentru darea în antrepriză a vămirilor și salinelor⁸⁴; proiect de lege pentru înființarea unei Case de Depuneri și Consemnațiuni⁸⁵; proiect de concesionare către Hertz și Jackson, reprezentanți ai unor bănci din Londra și Paris, pentru constituirea unei bănci naționale a României (Statutul din 1863)⁸⁶; proiect de lege pentru înființarea caselor de împrumut cu amanet (Muntele de Pietate)⁸⁷; condițiile prezentate de primăria capitalei pentru înființarea unei societăți de împrumut cu gaj sub numele de Muntele de Pietate⁸⁸; proiect de lege pentru a acorda industriașilor, comercianților și meseriașilor străini stabiliți în țară, dreptul de a cumpăra imobile, cu condiția de a fi înscrși între patentari⁸⁹; Statutul Societății generale ungare de asigurare din Pesta, care dorește să-și extindă operațiile și în România⁹⁰; Statutul Casei de comerț ce voiesc a o înființa P. Tetorian, N. Gherasim, A. E. Zehender, G. Budescu și L. Toussait pentru scont și alte operațiuni bancare⁹¹; proiect de lege asupra brevetelor de invenții⁹²; contractul încheiat de Ministerul de Finanțe cu directorul băncii otomane din Londra pentru un împrumut de 48 142 676 lei⁹³; proiect de lege pentru lansarea unui împrumut național de 30 000 000 de lei⁹⁴.

În domeniul agricol, Consiliul a examinat o serie de legi și regulamente legate de aplicarea legii rurale, secularizarea averilor mănăstirești, precum și alte probleme privind exploatarea domeniilor statului și dezvoltarea agriculturii. Menționăm dintre acestea pe cele mai importante: proiectul de lege rurală⁹⁵; regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comitetului de lichidare a obligațiilor rurale⁹⁶; proiect de lege pentru deschiderea unui credit de 18 330 000 de lei, necesari acoperirii scăzământului acordat arendașilor moșiilor statului, în urma aplicării legii agrare⁹⁷; regulament pentru vânzarea de locuri de pe moșiile statului către

⁸⁰ Ibidem, dosar nr. 109/1864.

⁸¹ Ibidem, dosar nr. 187/1865.

⁸² Ibidem, dosar nr. 96/1865.

⁸³ Ibidem, dosar nr. 196/1865.

⁸⁴ Ibidem, dosar nr. 106/1865.

⁸⁵ Ibidem, dosarele nr. 43/1864; 51/1865.

⁸⁶ Ibidem, dosar nr. 116/1864.

⁸⁷ Ibidem, dosar nr. 64/1864.

⁸⁸ Ibidem, dosar nr. 118/1865.

⁸⁹ Ibidem, dosar nr. 48/1864.

⁹⁰ Ibidem, dosar nr. 52/1865.

⁹¹ Ibidem, dosar nr. 184/1865.

⁹² Ibidem, dosar nr. 158/1865.

⁹³ Ibidem, dosar nr. 76/1864.

⁹⁴ Ibidem, dosar nr. 32/1866.

⁹⁵ Ibidem, dosar nr. 26/1864.

⁹⁶ Ibidem, dosar nr. 124/1865.

⁹⁷ Ibidem, dosar nr. 110/1864.

locuitori, potrivit art. V și VI din legea rurală⁹⁸; regulament pentru aplicarea legii vânzării de acareturi și răscumpărarea embaticului⁹⁹; proiect de lege pentru vânzarea la licitație a tuturor moșioarelor pînă la 300 pogoane, viile, locurile virane din orașele și târgurile țării, precum și prăvăliile sau casele care nu fac parte din complexul hanurilor mari ale mănăștirilor secularizate¹⁰⁰; proiect de lege pentru întocmirea camerelor de agricultură și a Consiliului general de agricultură¹⁰¹; proiect de lege pentru deschiderea unui credit extraordinar de 192 000 de lei pentru plata inginerilor topografi necesari ridicării planurilor locurilor ce se împart la săteni¹⁰²; regulament referitor la executarea hotărniciiilor¹⁰³; proiect de lege privitor la scăzămîntul ce se acordă arendașilor moșiilor statului¹⁰⁴; instrucțiuni pentru ridicarea planului pădurilor de pe proprietățile statului, Epitropiei spitalului sf. Spiridon din Iași și a altor așezăminte publice și ecleziastice¹⁰⁵; proiect de lege pentru tocmelile agricole și executarea lor¹⁰⁶; regulament și condiții pentru arendarea și exploatarea pădurilor statului¹⁰⁷; codice de poliție rurală pentru paza holdelor¹⁰⁸; proiect de lege privind dreptul de intrare a vitelor păstorilor austrieci la pășuni sau tranzit, actele și taxele se cer¹⁰⁹.

Consiliul de Stat judeca și abaterile organelor însărcinate cu aplicarea legii rurale, reclamate de săteni. Expunem mai jos cîteva exemple de situații reclamate. Locuitorii din comunele Saeiele și Uda județul Teleorman cer a nu fi siliți de proprietar să primească locuri pe valea Oltului, supuse inundației¹¹⁰; primarul comunei Jilava reclamă împotriva proprietarului care le-a repartizat locuri semănate de el și altele la mari distanțe¹¹¹; locuitorii din comuna Negrilești județul Tecuci reclamă împotriva delegatului comitetului permanent care, în înțelegere cu proprietarul, le-a repartizat locuri la o poștă depărtare de locuințele lor¹¹²; locuitorii de pe moșia Broșteni județul Vaslui, reclamă împotriva încheierii supra-arbitrului care, nu numai că nu le-a dat locuri pe care le-au avut, dar le-a luat finațul din șes, iar locurile ce li s-au repartizat sînt risipite¹¹³; locuitorii din comuna Gorgani, județul Mușcel, apelează împotriva ho-

⁹⁸ Ibidem, dosar nr. 127/1865.

⁹⁹ Ibidem, dosar nr. 90/1865.

¹⁰⁰ Ibidem, dosar nr. 88/1864.

¹⁰¹ Ibidem, dosar nr. 41/1864.

¹⁰² Ibidem, dosar nr. 291/1865.

¹⁰³ Ibidem, dosar nr. 185/1965.

¹⁰⁴ Ibidem, dosar nr. 21/1865.

¹⁰⁵ Ibidem, dosar nr. 75/1865.

¹⁰⁶ Ibidem, dosarele nr. 78/1865; 53/1866 (N-a fost luat în discuție de Adunarea electivă și nu s-a aplicat decît după detronarea lui Cuza).

¹⁰⁷ Ibidem, dosar nr. 146/1865.

¹⁰⁸ Ibidem, dosar nr. 188/1865.

¹⁰⁹ Ibidem, dosar nr. 50/1965; 210/1865 (cu modificări).

¹¹⁰ Ibidem, dosar nr. 63/1865.

¹¹¹ Ibidem, dosar nr. 72/1865.

¹¹² Ibidem, dosar nr. 94/1865.

¹¹³ Ibidem, dosar nr. 106/1865.

tărîrii supraarbitrului, care le-a luat locurile pe care s-au hrănit pînă acum, livezile, și li s-au distribuit locuri nisipoase¹¹⁴.

În domeniul lucrărilor publice și transporturi Consiliul de Stat a dezbătut următoarele probleme mai importante: proiecte de legi — pentru exproprierea în caz de utilitate publică¹¹⁵; pentru stabilirea taxelor la trecerea podurilor de peste ape și pîraie¹¹⁶; pentru înființarea unui serviciu de poștă în comunele rurale¹¹⁷; pentru fixarea taxelor telegrafice și poștale în interiorul țării¹¹⁸; condițiile pentru darea în antrepriză a poștelor cu cai pe perioada 1865—1870¹¹⁹; regulament pentru reorganizarea serviciului telegrafo-poștal¹²⁰; deschiderea unui credit pentru înființarea și întreținerea poștei universale¹²¹; lege pentru concesionarea construirii a 19 poduri de fier de către John Staniforth și John Trevor Barkley¹²²; concesionarea către Eugenie Husson Morell și Louis David construirea a 363 km. de șosele de la București spre graniță¹²³; lege pentru prestația în natură spre îmbunătățirea căilor vicinale¹²⁴; propunerea lui John Trevor Barkley și John Staniforth de a li se concede construcția căii ferate București-Giurgiu în contul statului, ei avansînd capitalul necesar în schimbul unei sume plătite lor anual¹²⁵; concesionarea construcției căilor ferate din Moldova¹²⁶; statutul prezentat de compania concesionară a căilor ferate de pe valea Siretului¹²⁷.

În legătură cu starea orașelor, Consiliul de Stat a examinat proiecte de legi și regulamente legate de dezvoltarea acestora din punct de vedere edilitar, precum și neînțelegerii ivite între ele și organele superioare centrale și locale în privința stabilirii bugetelor anuale. Cîteva din acestea sînt următoarele: proiect de lege pentru declararea Iașilor ca oraș franc și antrepozit comercial¹²⁸; primăria comunei Iași reclamă împotriva Ministerului de Interne pentru respingerea înființării unor taxe spre a-și echilibra bugetul cu un deficit de 800 000 de lei¹²⁹; regulament pentru aplicarea măsurilor menite desființării morilor de pe Dîmbovița¹³⁰; proiect de lege pentru „înființarea de cheiuri“ pe ambele părți ale rîului Dîmbo-

¹¹⁴ Ibidem, dosar nr. 148/1865.

¹¹⁵ Ibidem, dosar nr. 42/1864.

¹¹⁶ Ibidem, dosar nr. 130/1864.

¹¹⁷ Ibidem, dosar nr. 60/1864.

¹¹⁸ Ibidem, dosar nr. 92/1864.

¹¹⁹ Ibidem, dosar nr. 127/1864.

¹²⁰ Ibidem, dosar nr. 40, 41/1865.

¹²¹ Ibidem, dosar nr. 61/1865.

¹²² Ibidem, dosar, nr. 101/1864.

¹²³ Ibidem, dosar nr. 80/1865.

¹²⁴ Ibidem, dosar nr. 189/1865.

¹²⁵ Ibidem, dosar nr. 74/1865.

¹²⁶ Ibidem, dosar nr. 102/1864.

¹²⁷ Ibidem, dosar nr. 111/1865.

¹²⁸ Ibidem, dosar nr. 40/1864.

¹²⁹ Ibidem, dosar nr. 94/1865.

¹³⁰ Ibidem, dosar nr. 131/1864.

vița din interiorul capitalei¹³¹; împrumutul contractat de primăria comunei București de la o bancă din Londra¹³²; concesiune pentru crearea a două linii de omnibuz în capitală¹³³; primăria orașului Vaslui reclamă împotriva Comitetului permanent pentru reducerea bugetului prin anularea taxei de 20 de parale la vatra de bere, peste celelalte 20 de parale existente (Se anulează decizia Comitetului permanent)¹³⁴; aceeași primărie reclamă împotriva deciziei Comitetului permanent pentru interzicerea ținerii străjerilor din oraș. (Se anulează decizia)¹³⁵.

Pentru învățământul public, Consiliul de Stat dezbatte următoarele probleme mai importante: proiecte de legi pentru organizarea învățământului public¹³⁶; pentru înființarea unei școli tehnice de mașini și instrumente agricole în Iași¹³⁷; pentru învățământul profesional de agricultură—ferme model¹³⁸; pentru strămutarea școlii militare de la Iași la București¹³⁹; regulamentele facultăților de litere, științe și drept din București¹⁴⁰; condițiile contractului încheiat cu Moise Veis pentru legarea cărților didactice imprimare la tipografia statului¹⁴¹; regulament pentru înființarea Societății literare române¹⁴².

În probleme sanitare și de asigurări sociale s-au examinat următoarele: proiect de lege pentru stabilirea atribuțiilor Consiliului medical superior¹⁴³; lege pentru administrarea separată a averilor Eforiei spitalelor civile din București și constituirea unui fond special din veniturile acestora¹⁴⁴; lege pentru organizarea Casei centrale de asistență pentru nevoiași și faceri de bine sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii publice, avînd comitete de asistență în județe¹⁴⁵; regulament pentru verificarea deceselor¹⁴⁶.

În probleme eclesiastice Consiliul a dezbătut următoarele: decret organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru chestiunile religioase ale României (autocefalia bisericii¹⁴⁷); regulamentul sinodu-

¹³¹ Ibidem, dosar nr. 37/1865.

¹³² Ibidem, dosar nr. 131/1865.

¹³³ Ibidem, dosar nr. 153/1865.

¹³⁴ Ibidem, dosar nr. 65/1865.

¹³⁵ Ibidem, dosar nr. 114/1865.

¹³⁶ Ibidem, dosar nr. 33/1864; Modificări și completări dosarele nr. 104. 188/1865; 94/1866.

¹³⁷ Ibidem, dosar nr. 104/1864.

¹³⁸ Ibidem, dosar nr. 32/1865.

¹³⁹ Ibidem, dosar nr. 93/1866.

¹⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 91/1866.

¹⁴¹ Ibidem, dosar nr. 29/1866.

¹⁴² Ibidem, dosar nr. 60/1866.

¹⁴³ Ibidem, dosar nr. 46/1865.

¹⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 55/1864.

¹⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 109/1864.

¹⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 138/1865.

¹⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 93/1864.

lui general al bisericii române¹⁴⁸; decret pentru intrarea în monahism și întreținerea acestora¹⁴⁹; pentru înființarea de biserici¹⁵⁰; organizarea bisericii ortodoxe române¹⁵¹.

Acestea sînt principalele probleme cuprinse în fondul Consiliului de Stat: cercetătorii însă vor afla și altele care nu au fost prinse în această prezentare. Dosarele extrase din fondul Curții de Apel din București se referă în majoritatea lor la neregulile comise de organele administrative cu prilejul aplicării legii rurale.

¹⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 205/1865.

¹⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 94/1864.

¹⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 95/1864.

¹⁵¹ Ibidem, dosar nr. 48/1866.

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI IAȘI (1832—1949)

GH. BALICA

Propunându-ne să prezentăm în studiul de față unul din cele mai importante și mai voluminoase fonduri de arhivă aflate în Arhivele Statului de la Iași, fondul constituit de Primăria municipiului Iași în activitatea ei desfășurată într-o perioadă de timp ce depășește o sută de ani, încercăm să punem în evidență elementele de bază ale unei vechi arhivistici românești și, în același timp, să trecem în revistă problemele ce pot fi studiate în conținutul respectivului fond.

În prima parte a lucrării dăm o foarte succintă notă asupra instituției, accentuând momentul înființării și cel al desființării ei, cu convingerea că este inutil într-o lucrare cu scopul acesteia de față să se insiste mai mult asupra desfășurării activității ei privind administrarea orașului.

În a doua parte, sîntem preocupați de a urmări cu atenție toate aspectele strîns legate de organizarea arhivei, constituirea dosarelor, evidența, expertiza, păstrarea și folosirea materialelor documentare, în vederea îndeplinirii primului scop enunțat mai sus.

În vederea atingerii celui de al doilea scop enunțat, în ultima parte a lucrării încercăm să scoatem în evidență conținutul fondului arhivistic la modul general, evitînd intenționat a dezvolta numai una sau două probleme și a menționa că fondul mai cuprinde și altele în afara celor dezvoltate — așa cum s-a procedat în prezentările anterioare de fonduri.

A. INSTITUȚIA

În ansamblul lucrărilor pregătitoare pentru punerea în aplicare (în anul 1832) a prevederilor Regulamentului organic¹ la 27 decembrie 1831 are loc — în baza cărții Divanului Împlinitor nr. 110 din 21 decembrie același an — la sediul Agiei, alegerea provizorie a membrilor și a secretarului unei noi instituții, *Sfatul municipal*, care-și începe activitatea în anul următor.

¹ *Analele parlamentare ale României*, tom. I, partea II. „Obșteasca Extraordinară Adunare de revizia Regulamentului Organic al Moldaviei”, București, 1893, p. 129—131 : „Reglement munițial pentru orașul Eșii” : ...s-a hotărît ca fieștecare oraș a Printepatului să aibă drit de a cîrmui materialnicile sale interesuri pe temeiurile mai gios arătate, prin un Sfat orășenesc (munițial)...” În continuare „Munițialita politici” (p. 131—142) se ocupa pe larg de : împărțirea orașului în cvartale și curățenia lui ; curățirea aerului în oraș, măsuri feritoare de foc ; sănătatea locuitorilor ; poliția orășenească.

În sarcina noii instituții revine întreaga administrare a orașului Iași, avînd ca preocupare imediată, între altele², organizarea *Eforiei orașului Iași* care, sub această denumire, începe să funcționeze după alegerile din 11 aprilie 1833

În vederea acestor alegeri, la 14 martie 1833 se difuzează a proclamație, „Din porunca d. plenipotent Sfatul Administrativ a prințipatului Moldovii către lăcuiitorii orașilor”³ și o „Pravilă pentru încheierea sfaturilor municipale, care de acum să vor numi eforii orașănești”.⁴

În cea dintîi, se face apel la locuitorii orașelor pentru a alege numai persoane de încredere.

În cea de a doua, se arată : organizarea eforiilor orașănești⁵, îndatoririle eforiei⁶, veniturile ei⁷, cheltuielile⁸, făcîndu-se totodată și alte considerații generale⁹.

Evoluînd o dată cu orașul pe care-l administra, prin anafora nr. 135 din 22 ianuarie 1851¹⁰ instituția își schimbă denumirea în *Sfatul orașănesc*, nume sub care funcționează pînă în anul 1864.

Prin legea comunală nr. 394 din 31 martie 1864¹¹, Sfatul orașănesc primind o nouă organizare, ia denumirea de *Primăria municipiului Iași*; păstrînd vechile atribuții, primește și altele noi, numărul consilierilor co-

² „Acest Sfat munițial ia imediat măsuri pentru supravegherea și conducerea pităriilor din oraș, așezarea finanelor prin ulițe, alcătuirea hornarilor, cioclilor, tulumbagiilor, stabilirea măsurilor și greutateților obținute în comerțul public, regularea cvartirurilor oștilor..., îngrijirea temnițelor, angajarea doftorilor și moașelor la cvartaluri. revizuirea vitelor de tăiat, a căsăpiilor cum a și pescăriilor, alinierea ulițelor și aranjamentul clădirilor noi, încheierea iarmarocelor și a piețelor publice, perceperea diferitelor taxe sau dări în profitul casei comunale pentru facerea unor anumitor lucrări sau plata slujbașilor Sfatului, îmbunătățirea cișmelelor, stabilirea drepturilor stăroștiilor și alte felurite pricini de ordin orașănesc” (N. A. Bogdan, *Cea dintîi legiuire comunală în orașul Iași și în principalele Țiguri din Moldova*, în „Ioan Neculce”, buletinul Muzeului Municipal din Iași, an. I, fasc. II, iulie 1922, p. 241).

³ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 40/1833, f. 3.

⁴ Ibidem, f. 4—9.

⁵ Ibidem, f. 4—5. Eforia orașului Iași e alcătuită dintr-un președinte, un casier, 3 membri și 2 supleanți. Tot aici se arată sistemul alegerilor și atribuțiile celor aleși.

⁶ Ibidem, f. 5—6 : „Art. 18. Datoriile însărcinate asupra Eforiei vor ave de obiect aceste următoare : A. Viniurile orașului. B. Cheltuielile orașului. V. Păstrarea somilor întrate în lăzile Eforiei și darea de socotele. G. Jărtvirile acele de bunăvoie spre înfrumusețarea și îmbunătățirea orașului, care să se și incredintăze Eforiei. D. Îngrijirea împlinirii măsurilor luate de către Ocîrmuire spre siguripsirea celor pentru îndestularea de hrană a orașului. E. Protecția în oraș împotriva împiedecărilor la ale comerțului. J. Privigherea ce trebuie să aibă asupra a tot felui de îngrijire a celor spre îndestulare de hrană, care să arată în aceste trii următoare articule...”

⁷ Ibidem, f. 6—7. Acestea se vor realiza din : zeciuiala patentelor și a capitației tuturor orașenilor supuși birului, dările pe băuturi, păcură, căruțe, cîntar, cărțile de joc.

⁸ Ibidem, f. 7—8. Acestea urmează să se facă numai cu aprobarea Ministerului de Interne.

⁹ Ibidem, f. 8—9. Se stabilesc îndatoriri pentru ocrotirea comerțului, liniștea publică și totodată privilegiile membrilor Eforiei.

¹⁰ *Manualul administrativ al prințipatului Moldovei*, I, p. 126.

¹¹ „*Monitorul*”, jurnal oficial al Prințipatelor Unite Române, nr. 75 din 1/13 aprilie 1864, p. 341—344 și „Suplement” la *Monitorul* nr. 75, p. 345—346.

munali se mărește, și, în același timp, intervin modificări în schema sa organizatorică¹² — care se adaptează noilor cerințe.

Instituția e condusă de un primar și de un consiliu comunal, iar în anumite perioade de timp funcționează, în locul acestora, așa numitele comisii interimare.

Prin legea nr. 17/1949, adoptată de Marea Adunare Națională la 13 ianuarie 1949, vechea administrație locală a fost desființată în cursul lunii aprilie 1949, când au fost numite și instalate comitetele provizorii¹³ iar prin Decretul nr. 149 din 7 aprilie 1949 Iașul e declarat comună urbană asimilată cu județul¹⁴.

Comitetul provizoriu al comunei urbane Iași asimilată cu județul funcționează pînă în decembrie 1950, când se constituiește *Sfatul popular al orașului Iași*.

B. FONDUL ARHIVISTIC

Așa după cum arătam într-o notă anterioară¹⁵, „Arhiva creată de această instituție în lunga ei activitate constituie unul din cele mai mari, mai complete și mai bine organizate fonduri ce se păstrează azi în Arhivele Statului din Iași. Lucrul se explică ușor prin faptul că în tot cursul existenței sale, se poate constata o grijă deosebită pentru registratură, constituirea unităților de păstrare, evidența și păstrarea lor, repartizându-se în acest scop personalul necesar, materiale de lucru, spațiu și mobilier, lucrările de arhivare făcându-se după instrucțiunile primite chiar din primul an

¹² De altfel, schema organizatorică a Primăriei municipiului Iași a suferit multe modificări în cursul îndelungatei sale existențe. În cele de mai jos, dăm schema de organizare din anul 1942, care ni se pare a fi cea mai complexă:

I. *Secretariatul general*, cu: 1. Biroul cultural, 2. Serviciul Contencios (a. Biroul avocaților; b. Cancelaria serviciului). II. *Serviciul zootehnic și veterinar*, cu: 1. Secția veterinară, 2. Secția ecarisaj. III. *Serviciul administrativ*, cu: 1. Secția administrativă (a. Biroul administrației generale; b. Biroul administrației municipale; c. Biroul personal; d. Biroul arhivei și registraturii; e. Biroul de studii și statistic; f. Biroul aprovizionării — cu caracter temporar, avînd salariați detașați de pe la alte servicii). 2. Oficiul stării civile. IV. *Biroul Mobilizare și Organizare Națională a Teritoriului* (M.O.N.T.). V. *Serviciul sanitar*. VI. *Cabinetul primarului*. VII. *Biroul de asistență socială*. VIII. *Serviciul financiar*, cu: 1. Secția economică (a. Biroul inventar și bunuri comunale; b. Biroul exploatărilor comunale; c. Atelierele și garajele comunale; d. Biroul licitațiilor; e. Biroul materialelor), 2. Secția contabilității (a. Biroul angajări și lichidări; b. Biroul ordonanțări; c. Biroul venitori; d. Biroul conturi), 3. Inspectorul financiar (a. Biroul de constatare și control) și 4. Secția casieriei și percepției (a. Biroul casieriei; b. Biroul percepției). IX. *Serviciul tehnic*, cu: 1. Secția drumuri, 2. Secția cadastrului și construcțiilor, 3. Biroul de studii și 4. Biroul secretariat. X. *Serviciul salubrității*. XI. *Serviciul canalelor și apelor*, cu: 1. Secția tehnică, 2. Secția administrativă. XII. *Serviciul abatorului*. XIII. *Biroul horticola*. XIV. *Serviciul domeniilor*. XV. *Pietele alimentare*. XVI. *Serviciul pompe funebre*. XVII. *Serviciul întreținerea cimitirelor*. XVIII. *Serviciul electricității și tracțiunii*. XIX. *Serviciul băilor comunale*. XX. *Serviciul de așaj*. XXI. *Serviciul vidanșelor*. XXII. *Serviciul hornăritului* (Arh. St. Iași fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 279/1942 „Regulamentul de organizarea și funcționarea serviciilor Primăriei municipiului de categoria I. Iași”, Pentru fiecare parte structurală se arată încadrarea cu personal și atribuțiile).

¹³ I. Vintu, M. Lepădătescu, I. Merlescu, M. Anghene, *Sfaturile populare organe locale ale puterii de stat în R.P.R.* Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 29.

¹⁴ „Buletinul Oficial” nr. 18 din 9 aprilie 1949.

¹⁵ *Indrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. III. București 1959, p. 24.

de funcționare...“ — care coincide cu înființarea Arhivei Statului de la Iași și cu începuturile perioadei de organizare a arhivelor în general.¹⁶

Organizarea și constituirea arhivei. Arhiva Primăriei municipiului Iași, pornind de la cea mai simplă formă de organizare — de constituirea ei ocupându-se unul din cei 3 scriitori existenți în anul 1832 — ajunge ca în anul 1927 să aibă 5 salariați¹⁷ (un șef de serviciu, un sub-șef de serviciu, un sub-șef de birou, un impiegat și un cusător de dosare), în anul 1935 — 13 salariați¹⁸, iar în 1942, funcționând ca „biroul arhivei și registraturii“ al secției administrative din cadrul serviciului administrativ, să aibă 10 salariați¹⁹ (un arhivar, un registrator, un arhivar ajutor, un registrator ajutor, patru impiegati și doi cusători de dosare). În afară de acest personal de arhivă permanent, uneori se utilizează și salariați sezonieri²⁰.

Atribuțiile personalului de arhivă sînt precizate prin regulamente de organizare și funcționare²¹.

Registratura funcționează chiar din primul an (1832) pe baza unor instrucțiuni întocmite în acest sens, evoluînd și ea pe măsura dezvoltării instituției, a creșterii atribuțiilor și a sporirii volumului de acte, ajungîndu-se ca în ultimii ani să se utilizeze cîte două registre pe an, unul pentru intrare, altul pentru ieșire, precum și alte registre de evidență — spre a se putea urmări ușor mersul corespondenței și rezolvarea actelor în timp util.

Referitor la lucrările de registratură se constată și unele deficiențe, cum sînt cele semnalate de șeful arhivei în referatul său din 29 februarie 1932: „mai toate serviciile primesc lucrări neînregistrate, pe care referă, fără să aibă grija înregistrării lor. Așa, lucrările rezolvate nu mai vin la registratura de intrare, ci la cea de ieșire, care dă număr numai lucrării ultime ce iese în legătură cu cererea făcută, fără însă a se controla dacă cererea inițială a fost sau nu înregistrată, iar pe de altă parte aceste cereri poartă date de referate anterioare înregistrării ce s-ar face atunci cînd a căpătat soluționarea definitivă“. Acestea se referă la actele primite direct de servicii, fără a trece pe la registratură. De aceea, în continuarea referatului său, șeful arhivei cere să se dea o circulară către servicii, în care să se atragă atenția „de a nu se mai da curs lucrărilor, înainte de a fi înregistrate la registratura generală“²².

Odată cu organizarea generală a cancelariei, se pune în discuție și problema facerii sigiliului instituției, care în timpul activității va suferi diferite modificări, după împrejurări²³.

¹⁶ *Istoricul Arhivelor Statului 1831—1956*, în „Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831—1956“, București, 1957, p. 23. Cf. și *Preocupări arhivistice între anii 1828—1832*, în „Îndrumător în Arhivele Statului din Iași“, vol. II, București, 1956, p. 167—173.

¹⁷ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 6/1928, f. 5.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 6/1935, f. 35.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 279/1942, f. 8.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 6/1928, f. 5.

²¹ Cum este, de exemplu, *Regulamentul de organizarea și funcționarea serviciilor Primăriei municipiului de categoria I Iași* (Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 279/1942). Atribuțiile personalului de arhivă mai sînt precizate și în dosar nr. 6/1928, f. 5, nr. 6/1935, f. 26—27 ș.a.

²² Ibidem, dosar nr. 6/1932, f. 3—4.

²³ Vezi Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea* în „Revista Arhivelor“ nr. 2., 1966, p. 83, 100.

În timpul activității sale, Primăria municipiului Iași constituie dosare în sensul arhivistic al noțiunii, fiecare dosar conținând acte referitoare la o problemă unică ; începînd cu anul 1844, din actele ce nu se pot repartiza pe probleme, constituie anual cîte un dosar intitulat „atingătoare de feluri de pricini” (=diverse).

Dosarele se constituie în ordinea apariției primului act referitor la o nouă problemă, în aceeași ordine a creării lor fiind anual inventariate și păstrate. Rezultă de aici, că nu există un nomenclator. Această stare durează pînă în anul 1873. Din cercetarea inventarelor întocmite de arhiva Primăriei, începînd cu acest an, constatăm că primele 50—60 de dosare sînt aceleași an de an, poartă același număr, în continuare urmînd însă și dosare proprii fiecărui an, referitoare la diferite probleme noi apărute. Din anul 1899, se pune în aplicare un nomenclator care, cu ușoare modificări, se utilizează pînă la cel de al doilea război mondial. După această dată, pînă la desființarea instituției, arhiva se crează fără a avea la bază un nomenclator.

În ultima perioadă a existenței sale (1943—1949) se formează două categorii de dosare în cadrul aceluiași an: unele pe probleme, altele în ordinea numerelor de registratură.

Dosarele nu se constituie în cadrul părților structurale ale instituției, ci de către arhiva generală. După rezolvarea de către servicii, actele se predau la arhiva generală, unde sînt repartizate pe probleme, la dosarele respective, și cusute.

La arhiva generală serviciile predau numai materiale preconstituite și puține dosare — reținîndu-se în special cele cu caracter financiar, ale căror acte componente nu se pot încredința arhivei generale pe măsura rezolvării lor, din motive de ordin practic. Aceste predări sporadice de materiale documentare, de unele servicii la arhiva generală, se fac totdeauna pe baza unor borderouri sau procese verbale sumare²⁴.

În urma cererii Arhivelor Statului din Iași, la 31 martie 1933 Primăria îi înaintează un „borderou de dosarele înființate în cursul anului 1932 la arhiva Primăriei municipiului Iași”²⁵. În dreptul numerelor pentru care nu s-au creat dosare în anul respectiv se lasă spațiu gol, sau se menționează că nu s-a constituit dosar (nefiind acte referitoare la acea problemă). Procedeu acesta de comunicare către Arhivele Statului se continuă an de an, pînă în 1941 inclusiv²⁶.

Evidența materialelor documentare. Pentru evidența materialelor documentare în scopul asigurării integrității fondului și folosirii lui, în arhiva Primăriei municipiului Iași s-au întocmit două feluri de inventare: generale și alfabetic.

Inventarele generale, întocmite pentru fiecare an aparte, nu sînt pe părți structurale. Cuprind numărul de arhivă dat dosarului și conținutul, acesta din urmă mai clar și mai complet redat pentru perioada 1866—1942. De altfel, anul 1942 e ultimul an pentru care arhiva Primăriei mai întocmește inventar de arhivă. Pentru materialele anilor 1832—1864 inventarele

²⁴ De exemplu. Arh. St. Iași. fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 6/1942 și multe altele.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 6/1933, f. 1, 3—10.

²⁶ Ibidem, dosarele nr. 6/1934, f. 1—9; nr. 6/1935, f. 2—18; nr. 6/1936, f. 1—17; nr. 6/1940, f. 2—14; nr. 6/1941, f. 2—16; nr. 6/1942, f. 34—40.

sînt tipărite de N. A. Bogdan în două volume de „Rapoarte de administrație”, pe anii 1897 și 1898²⁷.

În cazul cînd un dosar referitor la o anumită problemă necesită crearea mai multor volume, fiecare din aceste volume are un indicativ compus din numărul ce indică poziția din nomenclator — care e și aceea a numărului din inventar — (comun tuturor acestor dosare) și un al doilea număr, pentru fiecare dosar un altul, indicînd ordinea fiecărui volum. De exemplu, dosarul nr. 102 din anul 1897 este alcătuit din 53 volume : în inventar, ele sînt trecute fiecare separat, avînd cotele 102/I, 102/II.....102/LIII.

Inventarele alfabetice, întocmite tot pentru fiecare an aparte, conțin materialele de arhivă inventariate la litera inițială a problemei de bază din dosarul respectiv, cu trimitere la numărul din inventarul general. În același timp, se menționează, pentru fiecare dosar, cotele dosarelor din anii anteriori, referitoare la aceeași problemă. Astfel de inventare există pentru perioada 1832—1942, cu excepția anilor 1867, 1876, 1896—1899 și 1940.

Evidența „dosarelor de imobile” s-a întocmit separat. În inventarele acestea dosarele sînt trecute pe circumscripții teritoriale, iar în cadrul acestora în ordinea alfabetică a străzilor unde sînt situate imobilele și, în sfîrșit, în ordinea succesivă normală a numerelor imobilelor.

În afara acestor inventare, în arhiva Primăriei s-au întocmit și alte instrumente de evidență și de lucru, cum sînt inventarele alfabetice pentru : dosarele personale ale salariaților ; dosare ce conțin lucrări de vînzare a unor terenuri diferiților locuitori, în anii 1890—1892, 1896—1908 și 1920, cu indicarea numelui și prenumelui cumpărătorului, unde și ce cumpără ; dosare referitoare la închirieri de imobile (1868—1926) ; dosare referitoare la diferite procese pe care le-a avut Primăria între anii 1867—1924 ; dosare referitoare la primirea și administrarea moșiilor cedate de stat Primăriei (1882—1916) ; dosare referitoare la biserici și parohii (1831—1894). În sfîrșit, inventar general pentru dosarele cu lucrări de vînzare a unor terenuri diferiților locuitori între anii 1924—1938, cu menționarea și a cotei dosarelor din inventarul „dosarelor de imobil”. Toate aceste inventare alfabetice — reprezentînd colecții scriptice de materiale pe anumite probleme — fac trimitere la numerele dosarelor din inventarele generale.

Lucrări de expertiză, selecționare și eliminare. Deși problema aceasta constituie una din preocupările serioase în munca de arhivă începînd chiar din primii ani de activitate a Arhivelor Statului de la Iași²⁸, primele informații documentare despre inițierea unor astfel de operațiuni în arhiva Primăriei municipiului Iași nu apar decît tîrziu, în anul 1884, impuse fiind de necesitatea asigurării spațiului de depozitare a arhivei de valoare.

În urma propunerii făcută de unul din consilierii comunali, în ședința din 29 noiembrie 1884 consiliul comunal aprobă ca să se distrugă prin ardere condicile pentru mărcile de jugărit ; acest lucru, condiționat : să fi fost verificate de Curtea de Conturi, să fie inventariate, iar inventarul să fie aprobat de consiliul municipal²⁹.

În anul următor, biroul arhivei, prin referatele din 22 aprilie, 2 și 30 decembrie, arătînd existența unor materiale lipsite de orice valoare, pro-

²⁷ N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1913, p. 270.

²⁸ Gh. Ungureanu, *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1959, p. 91—108.

²⁹ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 312/1884, f. 1.

pune a se lua măsuri de îndepărtare a lor din arhivă, „pentru a se face loc dosarelor lucrătoare“. Față de anul anterior, categoriile de materiale propuse pentru distrugere sporesc: taloane de mărci de jugărit, rețete gratuite, bilete de tranzit, cotoare de la biletele de tranzit, taloane mărci de venitul piețelor, certificate date de veterinari pentru vitele tăiate, și bilete de vite; acestea erau din perioada de la înființarea Primăriei și pînă la 1879 — când conturile fuseseră verificate de Curtea de Conturi³⁰. Lucrările propuse continuă și sint definitivate în anul următor, 1886; ajutorul de primar cercetînd aceste materiale, la 24 ianuarie referă că materialele fiind lipsite de valoare, se pot distruge³¹, iar în ședința din 8 martie consiliul votează ca ele să se ardă în prezența unui delegat numit de primar³²; la 19 martie, materialele sînt distruse prin ardere, în prezența ajutorului de primar — delegat al consiliului³³.

Astfel de eliminări de materiale nefolositoare se mai fac în 1888³⁴ și 1896³⁵ și, desigur, s-au făcut și mai tîrziu, însă în urma cercetărilor făcute în fond, pînă acum n-am mai descoperit alte urme documentare asupra lor pînă la anul 1929 cînd, la 11 februarie răspunzînd unui ordin al Ministerului de Interne, Primăria aduce la cunoștință că în perioada 14 iulie 1927—31 decembrie 1928 n-a vîndut prin licitație resturi de hîrtie, registre, dosare etc.³⁶.

În același an, la 5 aprilie, șeful arhivei referă următoarele în legătură cu eliminarea unor materiale de arhivă, prin vînzare: „În caz de aprobare pentru aceasta, vă mai supun respectuos la cunoștință, necesitatea unei comisiuni în care să ia loc și dl. Traian Ichim, ca delegat al Arhivei Statului, pentru selecționare, cu obiect strict precizat de dv., și anume: vînzarea dosarelor, registrelor, chitanțiere și condici, recipise și orice alte hîrtii vechi care au servit și s-au constituit ca atare de serviciile Municipiului, fără a se înțelege și dosarele ordinare cu caracter general ad-tiv-dosare prevăzute în opisele respective și care sînt a se păstra conform ordinului dvs., oricare ar fi vechimea lor“³⁷.

Ca urmare acestui referat, se instituie o comisie alcătuită din șeful arhivei, reprezentantul Arhivelor Statului și un alt salariat, comisie care va proceda „la clasarea hîrtilor și dosarelor din arhivă, reținîndu-se pentru păstrare acele care mai au importanță pentru Municipiu și depozitînd astfel acele care nu mai pot avea nici o importanță“³⁸, pentru a fi vîndute.

Comisiunea — care a activat ținînd 8 ședințe de lucru — e dizolvată la 6 septembrie 1929³⁹.

În conformitate cu ordinul Ministerului de Interne nr. 21440 K/10 august 1929⁴⁰, la 5 februarie 1930 șeful arhivei referă că lucrările de triere a materialului arhivistic sînt terminate, și cere să se dea dispoziții

³⁰ Ibidem, f. 3, 5, 7.

³¹ Ibidem, f. 7.

³² Ibidem, f. 9.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, f. 13.

³⁵ Ibidem, f. 15.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 6/1929, f. 5.

³⁷ Ibidem, f. 26.

³⁸ Ibidem, f. 29.

³⁹ Ibidem, f. 41.

⁴⁰ Ibidem.

ca șefii serviciilor să consulte inventarele întocmite în dublu exemplar, să specifice prin proces-verbal materialele care trebuiesc reținute, apoi să se ceară avizul Arhivelor Statului⁴¹, ceea ce se și îndeplinește⁴².

În urma unor grave greșeli comise de unele autorități din țară, care au vîndut — sub titlul de hîrtie maculatură — acte vechi, de valoare importantă (între care a fost cuprins și întregul material arhivistic din anii 1832—1865), Ministerul de Interne, cu ordinul nr. 3784 K/1932 oprește în mod formal orice vînzare, și de către oricine, a hîrtiei maculatură aparținînd autorităților statului sau instituțiilor cu caracter public⁴³. Asupra acestei sistări se revine însă prin ordinul aceluiași Minister cu nr. 12928 din 7 decembrie 1934⁴⁴.

La 19 decembrie 1934, după verificarea arhivei Primăriei, Arhiva Statului din Iași dă aprobare, pentru a fi eliminat din arhivă și vîndut, materialul lipsit de importanță științifică sau practică⁴⁵. În urma acestei aprobări, Primăria vinde, la 22 decembrie 1934, Asociației cercurilor de gospodine, cantitatea de 6.400 kg., registre, chitanțiere, recipise etc.⁴⁶ O a doua tranșă, în cantitate de 5.000 kg., o vinde, aceleleași, la 3 iulie 1935⁴⁷.

În 1939 se ard — fără aprobarea Arhivelor Statului, însă pe baza ordinului Ministerului de Interne nr. 3148/1938 — lucrările de mobilizare cu dispoziții secrete, dintre anii 1928—1937⁴⁸.

Pe baza aprobărilor date de Arhivele Statului, Primăria mai vinde materiale de arhivă fără valoare în 1940 (3225 kg)⁴⁹, în 1941 (1600 kg.)⁵⁰ în 1943 (1000 kg.)⁵¹ și în 1948 (1000 kg)⁵².

O singură propunere a Primăriei făcută în vederea eliminării din arhivă a unor materiale documentare, cu valoare, este respinsă de Arhivele Statului la 20 mai 1941, deoarece — se spune în răspunsul dat — „Arhivele Statului are tocmai menirea să le strîngă și să le păstreze, pentru că nu se știe dacă în viitorime, dintre scoarțele lor prăfuițe, cercetătorii, din aîtea puncte de vedere, nu vor găsi date importante pentru trecutul nostru românesc”⁵³.

Din cele expuse pînă aici referitor la efectuarea lucrărilor de expertiză, selecționarea și eliminarea materialelor documentare din arhiva Primăriei municipiului Iași, putem trage cu ușurință anumite concluzii interesante și pentru un viitor istoric mai complet al acestei probleme în general.

În primul rînd, subliniem faptul că, în timp ce multe instituții își distrugeau în totalitatea lor materialele documentare valoroase, care astăzi ar fi servit ca importante surse de informare pentru cercetători, Primăria municipiului Iași — deși era în permanență deficitară în ce privește spațiul de depozitare și conservare a arhivei — procedează cu multă prudență

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 3/1930.

⁴² Ibidem, f. 20—22, 28, 29.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 6/1932, f. 1.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 6/1934, f. 18.

⁴⁵ Ibidem, f. 21.

⁴⁶ Ibidem, f. 24.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 6/1935, f. 22.

⁴⁸ Ibidem, fond Rezidența regală a ținutului Prut, dosar nr. 454/1939, f. 11.

⁴⁹ Ibidem, fond Primăria municipiului, Iași, dosar nr. 6/1940, f. 46, 51, 52.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 6/1941, f. 37, 43.

⁵¹ Ibidem, f. 80.

⁵² Ibidem, fond Arh. St. Iași, dosar nr. 19/1948, f. 165.

⁵³ Ibidem, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 6/1940, f. 36.

atunci cînd e vorba de eliminarea unor materiale documentare din arhiva sa, fiind în primul rînd preocupată de ideea păstrării permanente a acelor materiale ce au un conținut valoros.

Eliminarea materialelor din arhivă se face respectîndu-se anumite norme.

S-a început cu eliminarea cîtorva categorii de materiale create în serie, ce nu treceau prin registratură — vădit nefolositoare — mărindu-se apoi numărul acestor categorii și ajungîndu-se în cele din urmă pînă la dosare constituite.

În vederea eliminării unor materiale, se întocmesc inventare.

Se ține seama de un termen de păstrare.

Propunerile de eliminare se verifică.

Inițial aprobările pentru eliminarea unor materiale se dau de consiliul comunal, ulterior de Arhivele Statului.

Remarcăm existența unei comisii de expertiză în anul 1929.

Păstrarea materialelor documentare. Referitor la această importantă problemă, de la bun început putem afirma—pe baza informațiilor obținute în urma cercetării materialului de arhivă — că, deși a existat o permanentă grijă pentru asigurarea unor condiții bune de conservare a materialului documentar, totuși Primăria municipiului Iași — tot în permanență — a dus lipsă de elementul cel mai necesar pentru realizarea acestui scop : spațiul suficient de depozitare.

În 1885 arhivarul referă asupra lipsei de spațiu⁵⁴, iar în octombrie 1887, același arhivar cere să se pună la dispoziție încă o încăpere pentru depozitarea arhivei, întrucît camerele în care se păstrează arhiva s-au umplut, așa că condicile ce vin de pe la bariere, și diferite dosare ce se primesc de pe la serviciile externe, nu mai au loc unde să se pună⁵⁵. I se răspunde că nu se găsește nicăieri, o încăpere căreia să i se dea această destinație⁵⁶.

Încercări de a se mări spațiul de depozitare se fac în continuare, fără ca problema să se rezolve deplin, cu toate că între timp mari cantități de materiale arhivistice inutile sînt eliminate din arhivă.

Ca o ieșire din această situație, nu se întrevide decît o singură soluție, predarea la Arhivele Statului⁵⁷, ceea ce însă nu se realizează decît mai tîrziu.

Începînd din 14 noiembrie 1927, depozitul de arhivă a Primăriei⁵⁸ se mută într-o cameră aflată în subsolul Teatrului Național din Iași ; și acest spațiu fiind insuficient (dimensiuni : 13 m × 4 m.) pentru depozitarea arhivei din anii 1866—1927. O parte din arhivă rămîne însă la Primărie.

La 26 iunie 1930, delegații Primăriei inspectînd, în prezența unui salariat al serviciului arhivei, arhiva depozitată la Teatrul Național și într-un imobil din str. Anastasie Panu, referă că arhiva se păstrează în condiții bune⁵⁹.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 312/1884, f. 3, 5.

⁵⁵ Ibidem, f. 10.

⁵⁶ Ibidem, f. 10 v.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 209/1916, f. 2.

⁵⁸ „Punindu-se în rafturi și regulă ireproșabilă“ (Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 6/1929, f. 25).

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 6/1930, f. 33.

În anul 1934, cu ocazia unui control efectuat în comisie mixtă-delegatul Arhivelor Statului și al Primăriei — la arhiva din subsolul Teatrului, se constată că dosarele așezate pe ani, în rafturi se păstrează în bune condițiuni și nu sînt roase de șobolani⁶⁰.

Alte categorii de materiale documentare aflate la Primărie se păstrează în condiții diferite, mai bune, fiind socotite de o mai mare valoare: planurile și dosarele de la biroul domeniilor ce se păstrează într-o ladă de fier⁶¹, și documentele vechi ce se păstrează la serviciul contencios și la casierie⁶².

Folosirea materialelor documentare. Materialul documentar, bogat din punctul de vedere al volumului cît și al conținutului, a fost utilizat atît în interiorul instituției, pentru rezolvarea lucrărilor curente ale diferitelor servicii, cît și de către unii cercetători⁶³ care au publicat meritorii lucrări cu aspecte din istoria orașului Iași⁶⁴.

Această folosire intensă a materialului documentar, în special cea sub aspectul științific, a determinat ca arhiva să fie prețuită de personalul căruia i-a fost încredințată spre păstrare.

În cadrul serviciilor, materialul se folosea după anumite reguli stabilite, cu scopul de a nu i se cauza eventuale pierderi — de care era făcut răspunzător arhivarul⁶⁵.

În vederea împrumutării anumitor materiale de arhivă, șefii serviciilor respective dau delegații scrise cîte unui funcționar, care „este delegat a cere și primi de la serviciul arhivei orice dosare sau acte ce ar necesita pentru studiu, iscăbind de primire”⁶⁶. Sau, serviciile cer, prin referate aprobate de primar, dosarele și condicile de care au nevoie⁶⁷.

Materialele solicitate spre folosire se predau delegatului pe bază de chitanță⁶⁸. La 21 iunie 1897, primarul atrage atenția arhivarului de a nu „încredința nici un dosar de la arhiva dv., nici funcționarilor, nici domnilor consilieri, nici domnilor ajutoari de primari și nici subsemnatului chiar, fără de adeverință”⁶⁹. Aceasta se repetă aproape an de an, pînă prin 1926.

Uneori, se cere restituirea dosarelor împrumutate, chiar în aceeași zi⁷⁰.

⁶⁰ Idibem, dosar nr. 6/1934, f. 15.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 180/1887, f. 1.

⁶² Ibidem, dosar nr. 344/1897, f. 1.

⁶³ N. Iorga mulțumește Primăriei municipiului Iași pentru informațiile date cu privire la „vechiul fond de arhive al Primăriei” pe care cu prima ocazie le va cerceta, pentru a extrage „ceea ce cuprind mai folositor pentru istoria modernă a vechiului scaun al Moldovei, față de care am și eu atîtea îndatoriri” (Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 274/1914).

⁶⁴ N. A. Bogdan, *Orașul Iași odinioară și astăzi*, 1904; idem, *Orașul Iași*, ed. II-a Iași 1913; idem *Regele Carol I și a 2-a sa capitală*, București, 1916; idem, *Cea dintîi legiuire comunală în orașul Iași și în principalele tirguri din Moldova*, în „Ioan Neculce”, buletinul Muzeului municipal din Iași, anul I, fasc. II, iulie 1922, p. 240—250; idem, *Tirgul Iașilor*, Iași 1923. W. H. Lindley, *Studiul alimentării orașului Iași cu apă potabilă*, Iași, 1899. Sc. Pastia, *Despre originea apelor din Iași*, Iași, 1897. Primăria Iași, *Lucrările de alimentare cu apă de Timișești*, Iași, 1914.

⁶⁵ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 91/1897, f. 1—4, 7, 8.

⁶⁶ Ibidem, dosarele nr. 6/1929, f. 21, 43; nr. 6/1931, f. 11.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 6/1930, f. 7.

⁶⁸ Ibidem, dosar nr. 7/1852, f. 5.

⁶⁹ Ibidem, dosar nr. 91/1897, f. 1.

⁷⁰ Ibidem.

Împrumuturile se trec într-un registru de împrumuturi⁷¹, denumit registru de predare.

Nu totdeauna salariații Primăriei respectă însă normele de împrumut, ceea ce determină uneori ca arhivarul să ceară luarea unor măsuri.

Totuși nereguli continuă să se mai petreacă și arhivarul referă primarului în repetate rânduri că „Examinînd registrul de predare al acestei arhive pe anul . . . se constată că dosarul nr. . . este luat din arhivă de dl. . . din ziua de . . . În consecință vă rugăm să binevoiți a dispune ca serviciul . . . respectiv dl. . . să înapoieze de urgență dosarul menționat la arhivă”⁷².

La 1 decembrie 1931, șeful arhivei aduce la cunoștință că, în urma controlului făcut, a constatat că circa 500 dosare, împrumutate unor servicii ale Primăriei cu ani în urmă nu au fost restituite, iar salariatul arhivei întîmpină greutăți la adunarea lor, spunîndu-i-se de către salariații serviciilor că nu știu nimic despre acele dosare; cere să se ia măsuri pentru readucerea dosarelor în arhivă⁷³. În aceeași problemă însă, revine și în anul 1935⁷⁴.

Preluarea materialelor documentare constituite sau deținute de Primăria municipiului Iași, de către Arhivele Statului de la Iași. Deși problema predării către Arhivele Statului a materialelor documentare create sau deținute de Primărie s-a pus de mult, ea n-a fost rezolvată decît începînd din anul 1936, după îndelungate tratative, motivate de altfel de ambele părți.

Primele instrucțiuni în acest sens, primite de Eforia orașului Iași, sînt cele întocmite și difuzate de Asachi, arhivist al statului, la 30 octombrie 1835, însoțite și de un model de inventar, cu următoarele rubrici: nr. următor (nr. crt.), nr. general al opisului Eforiei, luna și ziua începerii actului, cuprinderea în scurt a acturilor, de cîte file⁷⁵. Inventarul urma să se întocmească luîndu-se de bază criteriul cronologic, numerele curente dîndu-se dosarelor și registrelor în continuare, peste ani.

Deoarece dosarele ce intrau spre păstrare la Arhiva Statului de la diferite instituții nu corespundeau instrucțiunilor date, la 20 decembrie 1836 Arhiva Statului trimite din nou Eforiei orașului Iași instrucțiuni⁷⁶ asupra felului în care trebuie întocmit inventarul de arhivă, în vederea predării la Arhivele Statului.

La 4 ianuarie 1838, Departamentul Treburilor Dinlăuntru trimite Eforiei orașului Iași noi instrucțiuni⁷⁷, pe care le primise de la Arhiva Statului, asupra modului în care trebuiau pregătite dosarele în vederea predării lor la Arhivele Statului, subliniind că predarea nu se poate face direct, ci prin intermediul Departamentului.

⁷¹ Ibidem, dosar nr. 6/1929, f. 6—17.

⁷² Ibidem, dosar nr. 6/1929, f. 6—17. Formular multiplicat, pe care se completează locurile rămase libere.

⁷³ Ibidem, dosar nr. 6/1931, f. 10.

⁷⁴ Ibidem, dosar nr. 6/1935, f. 29.

⁷⁵ Ibidem, dosar nr. 61/1835, f. 2: „Opis de.. acturi a Eforiei orașienești din Eși care se dau în păstrare la Arhiva Statului în anul... luna...”.

⁷⁶ Ibidem, f. 9.

⁷⁷ Ibidem, f. 4, 7: „Foaia pentru pregătire ce urmează a se face delelor ce se dau spre păstrare la Arhiva Statului, precum și opisele lor poruncite de Logofetie prin țircularnice după răspunsurile împărțite Arhivei supt nr. 8752 și 8869 din anul 1836, nr. 9598 din anul 1837 și asemenea iarăși țircularnice din 18 și 28 a trecute lungi ghenari”.

Instrucțiunile se referă la modul de prezentare a unităților de păstrare, cât și la instrumentele de evidență cu care se depun.

Instrucțiunile acestea se primesc la Eforie, însă nu se pun în aplicare, nepredându-se nici un material arhivistic la Arhiva Statului. Abia la 30 septembrie 1853 Eforia cere aprobare⁷⁸ de la Departamentul Treburilor Dinlăuntru ca să predea la Arhiva Statului „actele eforicești sfîrșite și nelucrătoare, pe anii de la înființarea ei și pînă la 1840“; deși aprobarea se obține⁷⁹, nici de data aceasta nu se face nici o predare de material.

De altfel, deși materialul de arhivă creat de această instituție își mărește volumul an de an, și deși spațiul de depozitare ajunge să nu mai satisfacă necesitățile unei bune păstrări, problema predării arhivei către Arhivele Statului nu e reluată mai în serios decît tocmai în anul 1916.

În urma informării făcută de Direcția generală a Arhivelor Statului către Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor și a acestuia către Ministerul de Interne, acesta din urmă trimite tuturor unităților în subordine din țară, deci și Primăriei municipiului Iași, ordinul circular nr. 34311⁸⁰ din 28 mai 1916, prin care atrage atenția că „multe dosare și documente de importanță istorică ce ar trebui păstrate în Arhivele Statului se distrag sau chiar se vînd de către diferite autorități, fără a se comunica mai înainte Direcțiunii generale a Arhivelor opisele lor, spre a se face cuvenita alegere“. În concluzie, ordinul cere, „ca pe viitor să înaintați Direcțiunii generale a Arhivelor Statului opisele tuturor dosarelor mai vechi de 30 de ani, spre a se face alegerea acelor ce urmează să fie păstrate în Arhivele Statului“.

La cererea Primăriei de a i se rezolva favorabil problema arhivei vechi, Arhiva Statului din Iași îi face cunoscut că „deoarece în actualele depozite ale acestei Arhive nu mai este loc, nu se pot primi, spre păstrare, dosarele acelei onor. Primării pe anii 1832—1885“⁸¹.

Același răspuns îl dă Arhiva Statului, la o nouă intervenție a Primăriei, la data de 13 martie 1919⁸².

Pînă în cele din urmă se ia hotărîrea ca această arhivă să fie preluată de către Muzeul municipal⁸³, recent înființat în Iași, și care-și propusese acest lucru: „Dar muzeul, pentru a fi complet, va cuprinde și o arhivă de acte vechi și de dosare municipale, vechi și nouă. Ca să nu se pună colbul pe vechile arhive, Muzeul le va cataloga, scruta cuprinsul și le va face să vorbească prin ceea ce cuprind mai de seamă. Oficialitatea care are caracterul de a fi moartă, îndată ce se deschide un dosar devine pentru colecțiile Muzeului ceva vie și vorbitoare“⁸⁴.

La 21 martie 1921, președintele Muzeului municipal, Gh. Ghibănescu, adresîndu-se președintelui comisiei interimare Iași, scria printre altele, „vă mai rugăm să binevoiți a da ordin ca, imediat ce vom intra în posesiunea localului destinat Muzeului, atît dl. arhivar șef al Primăriei, cât și dl.

⁷⁸ Ibidem, dosar nr. 7/1852, f. 19.

⁷⁹ Ibidem, f. 21.

⁸⁰ Ibidem, dosar nr. 209/1916, f. 2.

⁸¹ Ibidem, f. 4.

⁸² Ibidem, f. 14.

⁸³ Ibidem, dosar nr. 266/1920, f. 15.

⁸⁴ Ioan Neculce, buletinul Muzeului municipal din Iași, an. I, fasc. I, octombrie 1921, p. IV.

intendent al Palatului comunal, să ne elibereze și să ne puie la dispoziție vechea arhivă a Eforiei comunale de la 1832 la 1865...⁸⁵. Se dă dispoziție arhivarului ca să pună la dispoziția Muzeului municipal arhiva veche a Eforiei comunale de la 1832 la 1865, predarea-primirea urmînd a se face pe bază de inventare alcătuite în două exemplare⁸⁶.

După data de 11 noiembrie 1921 arhiva a fost preluată de Muzeul municipal, care se instalase într-o clădire din incinta Goliei, unde funcționau și Arhivele Statului⁸⁷.

În afara materialului de arhivă creat în cancelaria sa, Primăria municipiului Iași mai poseda o colecție de documente vechi — acte de proprietate asupra diferitelor bunuri. Aceste documente intră, într-adevăr în patrimoniul Muzeului.

Preluarea acestei arhive s-a făcut într-un timp scurt, în vederea unei cît mai urgente eliberări a spațiului la Primărie, încît verificarea materialelor preluate de muzeu se face mai tirziu, după aducerea și instalarea lor în imobilul acestuia. La 10 iulie 1923, Traian Ichim, paleograf la Arhivele Statului din Iași și în același timp salariat al Muzeului municipal, aduce la cunoștință că a terminat de controlat arhiva Eforiei municipiului Iași din perioada anilor 1832—1864, urmînd ca lipsurile să le aducă la cunoștință administrației comunale⁸⁸.

Dar spațiul de depozitare și păstrare în bune condiții a arhivei nu s-a rezolvat nici după această predare ; de aceea, la 23 octombrie 1924 Primăria intervine din nou la Arhiva Statului pentru preluarea unei cantități de arhivă, și din nou Arhiva Statului refuză să preia, recomandînd ca materialul să se depună tot la Muzeul municipal, unde se afla arhiva preluată mai înainte⁸⁹. Se înțelege că de această dată refuzul Arhivei Statului, cît și sugestia dată, are la bază respectarea principiului integrității fondului arhivistic.

Abia la 10 iulie 1934, Arhiva Statului din Iași cere ca Primăria să depună materialul documentar cu o vechime de cel puțin 30 de ani, în conformitate cu instrucțiunile în vigoare⁹⁰.

În sfîrșit cu adresa nr. 30021 din 24 octombrie 1936, Primăria municipiului Iași face prima depunere de material arhivistic la Arhivele Statului din Iași, aceasta constînd din arhiva pe anii 1865—1905, precum și unele resturi de arhivă din anii 1832—1864⁹¹. Depunerea se face pe baza unui „registru de predarea arhivei”⁹², în dublu exemplar, din care unul, semnat de primirea arhivei, s-a restituit Primăriei. Acest registru conține situația numerică a materialelor predate, pentru fiecare an în parte. Are 4 rubrici : nr. pachetelor, nr. dosarelor de la . . . pînă la . . . , nr. dosarelor lipsă, și observații, completate astfel : în dreptul numărului dat pachetului cu arhivă, sînt trecute numerele limită ale dosarelor aflate în acel pachet, iar în continuare, în rubrica următoare, individual, fiecare

⁸⁵ Arh. St. Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar nr. 266/1920, f. 26.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem. f. 24.

⁸⁸ *Ioan Neculce*, Buletinul Muzeului municipal Iași, an. I, fasc. II, iulie 1922, p. 230.

⁸⁹ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 209/1916, f. 27.

⁹⁰ Ibidem, dosar nr. 6/1934, f. 41.

⁹¹ Ibidem, dosar nr. 6/1936, f. 37.

⁹² Ibidem, colecția „Inventare de arhivă”, nr. 524.

număr de dosar lipsă ; ultima rubrică, peste tot e necompletată. În acest fel sînt trecute numai dosarele. La sfîrșitul situației fiecărui an sînt trecute, cu titlurile lor, registrele ce se predau. La sfîrșitul registrului de predare a arhivei se află procesul verbal de predare-preluare, semnat de delegații celor două părți în urma verificării materialelor documentare. În acest fel s-a predat arhiva, însoțită de instrumentele ei de evidență, inventare generale și alfabetice.

Tot acum, se mai preia colecția completă a *Monitorului oficial* pe anii 1871—1905 și a ziarului *Progresul* pe anii 1869—1871.

În anul 1939 Muzeul municipal desființîndu-se, arhiva Eforiei orașului Iași din anii 1832—1865 rămîne, împreună cu colecția de documente, cărți și altele, în păstrarea Arhivelor Statului, care preiau și localul desființatului Muzeu.

Depunerea următoare către Arhivele Statului are loc la 24 mai 1940, în aceleași condiții ca și în 1936 cînd se predă de Primărie fragmentul de arhivă din anii 1906—1909⁹³, iar la 24 august 1948, Primăria depune — pentru ultima dată în activitatea ei — materiale arhivistice din anii 1895—1919, împreună cu colecția din *Monitorul oficial* pe anii 1910—1930.

În anul 1951, Sfatul popular al orașului Iași depune fragmentul din arhivă Primăriei municipiului Iași din anii 1920—1949, din care numai arhiva pe anii 1920—1942 cu inventare. Un fragment de arhivă din anii 1940—1948 e depus în anul 1955 iar la 28 iulie 1961, Sfatul popular al orașului Iași depune registrele de stare civilă din perioada 1865—1885 și, în septembrie, un fragment din același material, pe anul 1881.

În anul următor, la 1 martie 1962, mai preda încă un fragment de arhivă, din anii 1937—1948.

Și, în sfîrșit, o ultimă predare a unui fragment din arhiva Primăriei, pe anul 1929, se face de către Consiliul regional al sindicatelor Iași la 17 octombrie 1964.

Arhiva Primăriei municipiului Iași în timpul celui de al doilea război mondial. Cu ocazia celui de al doilea război mondial, deși întregul material arhivistic aflat la Primăria municipiului Iași ar fi necesitat 200 lăzi pentru a fi evacuat, nu s-au planificat decît 40, cu care să se evacueze arhiva mai importantă.

Cele 40 lăzi cu arhivă — care conțineau părți din arhiva veche și cea de după anul 1940 — la 26 martie 1944 au fost evacuate în satul Lazuri, județul Dîmbovița, unde au fost depozitate într-un hambar de scînduri, proprietatea locuitorului Arghir Chirică. Aici au stat pînă la data de 13 octombrie 1944, cînd au fost îmbarcate în tren, pentru Iași. În gara Buhăești fiind necesară transportarea în alt tren, iar acesta neavînd suficiente vagoane, 14 lăzi au rămas în stație, pentru a fi aduse cu un alt tren. În timpul celor două săptămîni cît au stat afară, în ploaie, lăzile au fost îmbibate de apă, iar arhiva din ele stricată în întregime. Aceste 14 lăzi conțineau numai registre de intrare-ieșire, începînd cu anul 1903.

Celelalte 26 lăzi, în ziua de 17 octombrie au sosit la Iași.

La reîntoarcerea din evacuare, arhiva ce fusese lăsată pe loc, a fost găsită scoasă din dulapuri, trîntită pe jos, amestecată, și o parte din ea furată de diferiți oameni care au vîndut-o pe piață pentru ambalaj.

⁹³ Ibidem, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 6/1940, f. 27—33. Cf. și fond Arhivele Statului din Iași, dosar nr. 1/1940, f. 250.

Tot cu ocazia războiului s-au mai pierdut dosarele ce fuseseră împrumutate unor instituții din Iași.

Materialul aflat în păstrarea Arhivelor Statului, n-a suferit nici o pierdere⁹⁴.

Arhiva Primăriei municipiului Iași în Arhivele Statului de la Iași. Materialul arhivistic creat de Primăria municipiului Iași în îndelungata ei activitate, preluat în întregime în perioada 1936—1964 de către Arhivele Statului de la Iași, se păstrează în depozitul afectat fondurilor de arhive create de instituții administrative (primării comunale, primării orașenești, preturi ale plășilor, Prefectură, Rezidență)⁹⁵. Excepție fac dosarele de căsătorie, care se păstrează în alt depozit, afectat colecției de stare civilă.

Din anii 1832—1949 există cantitatea de 52.200 u.p., care totalizează 573 m.l. poliță raft.

Din punctul de vedere al componenței, materialul este alcătuit din dosare și registre de cancelarie, dosarele casieriei, dosare de imobile și dosare de căsătorii.

Lipsind registrele de intrare-ieșire, în Arhivele Statului de la Iași s-a prelucrat materialul arhivistic constituit în anii 1943—1949 după numerele de la registratură. Mapele cu foi volante au fost expertizate, din actele importante întocmindu-se dosare pe probleme, după o schemă impusă de însuși conținutul lor.

Evidența materialului documentar e cea întocmită de către arhiva Primăriei, la care s-a adăugat unele inventare lucrate în cadrul Arhivelor Statului de la Iași: inventar general pentru materialul din anii 1943—1949, inventar pentru arhiva creată de casieria Primăriei municipiului Iași în perioada 1865—1897 și pentru dosarele de căsătorii din anii 1865—1920.

În scopul ușurării folosirii, din acest fond arhivistic s-au întocmit și fișe tematice, introduse în fișierul general alcătuit de Arhivele Statului de la Iași⁹⁶.

C. CONȚINUTUL FONDULUI ARHIVISTIC

În cele ce urmează trecem în revistă, sistematizat, conținutul arhivei⁹⁷, căutînd a îndeplini acest lucru cît mai complet, însă în același timp prin simple sesizări ale problemelor.

⁹⁴ *Indrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. III, București, 1959, p. 26.

⁹⁵ În Arhivele Statului de la Iași s-au aflat depozite separate pentru păstrarea fondurilor arhivistice din aceeași ramură de activitate, sau pentru colecții. Așa, de exemplu, fondurile instituțiilor centrale din Moldova pînă la 1862 se păstrează grupate într-un depozit, fondurile instanțelor de judecată în alt depozit, cele ale instituțiilor militare și polițienești în altul ș.a.m.d.

⁹⁶ Acest fișier tematic, numără aproximativ 15 000 fișe, ordonate după un clasificator întocmit de Arhivele Statului de la Iași. Utilitatea acestor fișe este incontestabilă, iar acțiunea de întocmire a lor în Arhivele Statului de la Iași are un caracter permanent.

⁹⁷ Motivați de faptul că în cele mai multe cazuri pentru fiecare din problemele ce alcătuiesc conținutul acestei arhive — și pe care le indicăm în cele ce urmează — există cîte un număr mare de dosare, am apreciat ca fiind imposibil în cadrul articolului de față de a face trimiteri la cotele dosarelor respective. Acestea însă pot fi cu ușurință cercetate datorită fișierului tematic și inventarelor alfabeticе existente pentru acest fond.

I. Istoricul orașului.

1. *Date istorice.* Deși, în general, întregul material documentar creat de Primăria municipiului Iași reflectă dezvoltarea orașului din toate punctele de vedere în epoca în care a fost creată această arhivă, unele dosare însă cuprind date centralizate ce oferă posibilitatea unei ușoare și rezezi informări asupra situației orașului la un moment dat dintr-un anumit punct de vedere. De obicei, aceste sînt dosarele referitoare la regulamentele de organizarea și funcționarea serviciilor Primăriei, care sînt însoțite de anexe cu date istorice asupra orașului. Aceste date se referă la : stema orașului ; așezarea geografică ; întinderea ; populația ; numărul și lungimea străzilor ; apa potabilă (sursele de captare, lungimea conductei în oraș, numărul străzilor alimentate) ; iluminatul public (numărul străzilor, lungimea rețelei electrice) ; suprafața pavată și cea nepavată a străzilor și a piețelor ; podurile principale ; linia ferată (lungimea în oraș și suprafața de teren ocupată) ; stațiile C.F.R. ; rîurile (lungimea lor în oraș și suprafața ocupată) ; transportul în comun (tramvaiul electric, lungimea rețelei, numărul vagoanelor, media zilnică a călătorilor) ; piețele (numele și numărul lor) ; edificiile publice ; sănătatea publică ; instituțiile culturale ; instituțiile zootehnice și veterinarie ; asistența și ocrotirile sociale ; estetica orașului ; terenurile de sport ; monumente istorice ; statui ; busturi ; industria ; comerțul.

Unele materiale marchează momente importante din viața orașului (însăcunări de domni, acțiuni antimonarhice, decorări de către țări străine, desemnarea unor cetățeni de onoare ai Iașului — între care Vasile Alecsandri —, aniversări, comemorări, solemnități etc.).

2. *Descoperiri arheologice.* Informații referitoare la această problemă⁹⁸ se găsesc fie în dosare special constituite, fie în dosare relative la „nisipării“, „lutării“, „șanțul orașului“ ș.a. În cea mai mare parte este vorba de descoperiri întâmplătoare. Unele dosare conțin informații mai ample, altele simple semnalări.

Obiectele la care se referă descoperirile : resturi de construcții vechi, pietre cu inscripții (începînd cu anul 1493), obiecte de podoabă și resturi de veșminte (în mormintele din bisericile Sf. Neculai Domnesc și Sf. Vineri), monede și resturi osteologice (dintre care un cimitir cu 20—30 oameni, în apropierea locului unde în 1717 Mihail Racoviță îngropase oastea lui Ferentș și deasupra ei ridicase „Ceardacul lui Ferentș“).

Un dosar special semnalează pentru prima dată, la 1884, stațiunea de la Cucuteni — de care se va ocupa Th. Burada.

Cîteva materiale importante scot în evidență aportul lui Th. Burada la păstrarea pînă în zilele noastre a unor pietre vechi cu inscripții, supuse

⁹⁸ Scurte semnalări asupra acestora se găsesc la Gh. Balica, *Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași*, „Revista Arhivelor“, nr. 2, 1963, p. 133—156 și nr. 1, 1965, p. 254—261.

distrugerii definitive (de la biserica Sf. Neculai Domnesc — între care și pisanăa lui Ștefan cel Mare, — de la Trei Ierarhi, de la Feredeul turcesc și de la Hanul turcesc), prin semnarea lor către autoritatea comunală și prin insistentele cereri de a li se acorda valoarea pe care o merită, restaurându-se și așezându-se la locurile cuvenite.

3. *Extinderea orașului* poate fi urmărită fie prin cercetarea dosarelor referitoare la întocmirea, întreținerea sau rectificarea șanțului înconjurător orașului (foarte multe dosare, în actele cărora se precizează anumite puncte de trecere a șanțului, în diferiți ani), fie în alte dosare, cum ar fi: alipirea sau dezlipirea unor târgușoare învecinate cu orașul, delimitarea orașului, înființarea unor noi cartiere, sau cele privind barierele orașului.

Cercetătorul acestei probleme ajunge la constatarea că orașul s-a extins haotic și numai pe plan orizontal, neținându-se seama de proporția ce în mod normal trebuie să existe între suprafață și populație. Această disproporție mare între suprafața ocupată și densitatea populației a constituit, între altele, una din cauzele principale care au îngreuiat executarea lucrărilor edilitare.

II. *Populația orașului.*

Date referitoare la dinamica populației se găsesc în dosarele cu lucrările de statistică.

Starea sănătății locuitorilor constituie conținutul unor dosare speciale, periodice, în afara celor referitoare la epidemii și măsuri profilactice.

Unele dosare privesc situația robilor; întrebuințarea lor la diferite munci publice, situația dezrobiților...

Pentru boieri, există lucrările cu recensământul lor.

Pentru o anumită categorie de populație, cea a vagabonzilor, interesante sînt materialele documentare referitoare la înființarea — în anul 1836 — a comisiei vagabonzilor și celelalte materiale rezultate de pe urma activității acestei comisii desfășurată pînă pe la 1858.

III. *Urbanistică, edilitate.*

Bogatul material din arhiva Primăriei municipiului Iași cuprinde informații interesante cu privire la înfrumusețarea Iașului, la alunecările de teren și măsurile luate pentru consolidarea lor, la construcții, căi de comunicație, transportul în comun, alimentarea orașului cu apă potabilă, iluminatul public, lucrări hidrografice, istorice etc.

Alte dosare se referă la monumentele istorice ale Iașului, statui, busturi, plăci comemorative așezate pe anumite case cu trecut istoric.

IV. *Proprietatea.*

O parte din materialele documentare ale fondului pe care-l prezentăm, cuprind date în legătură cu imașul târgului, imobilele orașului, locuri de case și proprietarii lor, cărora li se adaugă altele despre înființarea unei pepiniere forestiere pe moșia Cîrlig.

V. *Industria.*

1. *Fabrici și ateliere.* Unele dosare sînt generale, altele speciale. Cele generale se referă la probleme comune (statistici, măsuri pentru încurajarea înființării unor fabrici). Cele speciale se referă la cîte o anumită întreprindere din diferite ramuri.

Industria alimentară : abator, fabrici de alcool, bere, bomboane, bragă, brutării, fabrici de cicoare, coniac, conserve, drojdie de bere artificială, limonadă, măcinat sare, mezeluri, fabrici de oțet, paste făinoase, rachiu, sifoane, siropuri, spirit rafinat, ciocolată, tutun, ulei, unt-smîntînă, zahăr.

Industria chimică : fabrici de ceară, cerneală, clei pentru cizmărie, crohmală; fotochimice ; fabrici de îngrășăminte, lumînări, negru-animal, oglinzi, oloi, parfum, produse chimice, pudră, pulbere, săpun, sîneală, sodă, spălat și albit, sulfat de cupru, topit său, unsori, vax, vopsele. vopșitorie și curățătorie.

Industria lemnului : butnării, cherestea, chibrituri, hîrtie de țigări, mobile, pungi de hîrtie.

Industria materialelor de construcție : fabrica de bazalt, cărămidă, ciment, teracotă, țiglă.

Industria metalelor : Atelierele C.F.R., fabrica de clopote, turnătorii.

Industria pielei : tăbăcării, fabrici de încălțăminte.

Industria textilă : fabrici de covoare, frînghie, pălării, textile, tricotate, țesături, umbrele, vată.

VI. *Comerțul.*

Tîrguri și iarmaroace. Dosarele conțin informații despre înființarea organizarea și arendarea acestora sau desființarea unora prin cedarea locului pentru instalarea altor obiective (cum este de exemplu, cel de la Frumoasa, unde s-au instalat Atelierele C.F.R.).

De asemenea ele cuprind date în legătură cu piețele și hanurile din oraș, taxele vamale, categoriile de negustori și activitatea breslelor, variația prețurilor produselor alimentare, industriale sau ale bunurilor imobiliare.

VII. Cultură.

Școli. Dependența școlilor de Primărie determină existența unei mari cantități de material documentar referitor la: înființări și deschideri de instituții de învățământ de diferite grade, darea de denumiri unor școli, localuri (inchirieri, mutări, construcții, starea), programe, cataloage (unele din timpul institutorului Ion Creangă), întreținerea școlilor, profesori, burse, în țară și străinătate, desființări de școli, congrese didactice și diferite corespondențe referitoare la școli.

Fondul „Primăria municipiului Iași” oferă posibilitatea studierii unor teme legate de înființarea și activitatea unor societăți culturale, biblioteci, muzee, tipografii și litografii, de organizarea unor congrese, expoziții, aniversări și comemorări de evenimente precum și de dezvoltarea teatrului, cinematografului, operei și artelor plastice.

VIII. Oameni de seamă.

Atât unele dosare speciale, cât și în majoritatea cazurilor arhiva de stare civilă (registre pentru născuți, căsătoriți, decedați, și mai ales dosarele de căsătorie) oferă importante informații asupra unor oameni de seamă și asupra familiei lor. Dintre aceștia cităm: V. Alecsandri, Gh. Asachi, Barbu Lăntaru, S. Bărnuțiu, Ed. Caudella, Gr. Cobălcescu, I. Creangă, G. Enescu, N. Gane, Gh. Ghibănescu, B. P. Hasdeu, N. Iorga, dr. N. Istrati, C. Jiquide, M. Kogălniceanu, St. Luchian, Titu Maiorescu, C. Mille, P. Poni, M. Sadoveanu, H. Tikin, A. D. Xenopol, ș.a.

IX. Instituții

Unele dosare conțin date despre diverse instituții administrative, sanitare, militare cu sediul în Iași. Informațiile despre instituțiile administrative se referă în primul rând la instituția de care ne ocupăm și privesc organizarea, competența, alegerea consiliilor, activitatea acestor, sedii, salariații, veniturile și cheltuielile.

X. Relații cu alte țări.

Acestea reies din dosarele privind numirile de consuli și de viceconsuli, sediile unor consulate, corespondența cu consulatele, din cele cu lucrări de ajutorarea populațiilor unor țări asupra cărora s-au abătut nenorociri, sau din cele referitoare la vizitatori străini sau oameni de știință, cultură și artă invitați spre a conferența la Iași.

Aceste relații se mai pot cerceta în dosarele privitoare la participarea unor oameni de știință ieșeni la congrese științifice organizate în alte

țări, sau în cele ce conțin știri despre participarea la unele expoziții din străinătate.

La fel, în dosarele ce vorbesc despre : reprezentațiile de teatru și operă ale unor trupe străine, înființări de societăți culturale, contribuții la ridicarea unor monumente în țări străine, materiale de construcție aduse din diferite țări, ori aducerea unor specialiști — arhitecți, ingineri — pentru executarea unor lucrări edilitare.

Arhiva Primăriei municipiului Iași, dintre anii 1832—1949 e una din cele mai bine constituită, mai voluminoasă și mai completă din arhivele aflate în depozitele Arhivelor Statului de la Iași.

Prin conținutul ei bogat și variat constituie o serioasă bază de documentare pentru istoricul orașului sub toate aspectele.

INSPECTORATUL REGIONAL AL MUNCII GALAȚI

GLIGOR STAN

În perioada dintre cele două războaie mondiale, în România, clasele dominante au fost constrînse, sub presiunea luptelor revoluționare ale clasei muncitoare conduse de Partidul Comunist Român, la unele concesii între care un loc de seamă îl ocupau măsurile pe linia legislației muncii.

Aceste măsuri erau în mod cert menite să asigure consolidarea și dezvoltarea economiei capitaliste. Scopul lor reiese îndeosebi din dublu aspect: pe de o parte se acordau concesii pînă la un anumit punct, legislația din acest punct de vedere constituind un progres față de reglementările anterioare, pe de alta, se crea posibilitatea calea să fie frustată ori de cîte ori exploatarea găseau de cuviință¹.

În lumina acestei legislații s-au creat, în perioada amintită, organe și instituții de politică socială cum au fost inspectoratele muncii, camerele și judecătoriile de muncă. La elaborarea legislației cu privire la aceste organisme legiuitorul burghez pornea de la premisa, voit falsă, că natura conflictelor și grevelor — ca forme ale luptei clasei muncitoare — ar consta nu în exploatarea capitalistă, ci în absența condițiilor de ordine în desfășurarea muncii și necunoașterea reciprocă a obligațiilor dintre salariați și patroni și în consecință preconiza, înființarea unor instituții care în postura de mediatori să concure alături de celelalte autorități la paza ordinii sociale.

Astfel în anul 1921 s-a înființat în cadrul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale pe lângă Direcția generală a muncii, un inspectorat general al muncii, avînd ca servicii exterioare inspectorate regionale și circumscripțiile județene².

O organizare mai temeinică a inspecției muncii s-a făcut însă abia în anul 1927 cînd a fost elaborată și pusă în aplicare Legea pentru organizarea serviciului de inspecție al muncii, din 13 aprilie³.

Legea stabilea că acest serviciu funcționează pe lângă Direcțiunea generală a muncii din cadrul Ministerului Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale și se compune dintr-un serviciu central și din mai multe servicii exterioare. Serviciile exterioare, respectiv inspectoratele regionale, erau organizate pe regiuni de inspecție formate din mai multe județe,

¹ D. V. Firoiu, *Legislația privind conflictele de muncă în anii regimului burghezo-moșieresc*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, an. XII, nr. 4/1966, p. 47.

² „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale” organ al Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, an. XIV, nr. 7—9, iulie-septembrie, 1934, p. 345.

³ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XV—XVI, 1926—1929, p. 545.

conduse de un inspector regional sau de un inspector ajutat de unul sau mai mulți inspectori și subinspectori⁴.

Potrivit legii sus amintite în competența inspectoratelor, intrau următoarele atribuțiuni principale: vegherea prin inspecții la executarea legislației referitoare la organizarea, reglementarea și protejarea muncii; conlucrarea cu elementele patronale și salariate pentru aplanarea conflictelor colective de muncă; culegerea de date și informații statistice necesare cunoașterii situației economice-sociale din regiune și altele⁵.

Toate întreprinderile care întrebunțau mâna de lucru salariată erau supuse inspecției muncii; de asemenea în ceea ce privește protecția și igiena muncii în industrie, atelierele școlilor profesionale și de ucenici.

Numărul organelor de inspecție în raport cu numărul întreprinderilor industriale și comerciale era mic, ceea ce făcea ca activitatea acestora să fie diminuată și adeseori să fie limitată la localitățile de reședință.

Un exemplu edificator în acest sens îl oferă Inspectoratul muncii regiunii a V-a Brăila care cuprindea în raza sa de activitate județele: Brăila, Covurlui, Tulcea, Constanța, Caliacra și Ismail și care în consecință trebuia să rezolve problemele muncii din trei mari centre industriale ca: Galați, Brăila și Constanța⁶. După datele recensământului din anul 1933, Brăila avea un număr de 2 725 de întreprinderi industriale și comerciale, iar Galații un număr de 3453⁷.

Faptul că organele de inspecție erau insuficiente se constată și din statistica inspecției muncii din care rezultă că din 9 193 întreprinderi vizitate pe întreaga țară în anul 1928, numărul acestora scade la 6 800 în anul 1933⁸.

De asemenea, imposibilitatea aplicării în practică a prevederilor legislației muncii, precum și derogările pe care le puteau face inspectorii contribuiau la mărirea ineficienței inspecției muncii⁹.

Sancțiunile și amenzi date patronilor erau de așa natură încât îi încurajau pe aceștia să calce sistematic legea; în loc să rezolve interesele salariaților.

Din anul 1927 și pînă în anul 1938, orașul Galați și județul Covurlui au făcut parte din regiunea a V-a de inspecție a muncii condusă de Inspectoratul muncii Brăila.

În anul 1933, avîndu-se în vedere importanța industrială și comercială a orașului Galați precum și numeroasele probleme ridicate de activitatea de inspecție a muncii în acest oraș, s-a înființat un subinspectorat al muncii, subordonat Inspectoratului muncii Brăila¹⁰.

Subinspectoratul muncii a funcționat în același local cu Oficiul public de plasare, avînd un birou condus de un inspector și un secretar.

⁴ Ibidem, p. 548.

⁵ Ibidem, p. 545.

⁶ „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale”, organ al Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, an XIV, nr. 10—12, octombrie-decembrie 1934, p. 946.

⁷ „Buletinul Comisiunilor de muncă din porturile României”, an IV, nr. 1—3, ianuarie-martie 1935, Brăilă, p. III.

⁸ „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale”, organ al Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, an XIV, nr. 7—9, iulie-septembrie, 1934, p. 350.

⁹ Ibidem, nr. 4—6, aprilie-iunie, 1934, p. 221.

¹⁰ „Revista muncii sănătății și ocrotirilor sociale”, anul I, 15 octombrie, 1933, nr. 1, București, p. 25.

Noua organizare administrativă a țării pe ținuturi din anul 1938, a determinat mutarea sediului inspectoratului muncii de la Brăila la Galați și schimbarea denumirii acestuia în Inspectoratul general al muncii Galați, avînd ca circumscripție de activitate teritoriul ținutului Dunărea de Jos¹¹. În acest timp la Brăila a funcționat un inspectorat local.

Inspectoratul general a menținut vechea organizare a subinspectora-tului, continuînd să funcționeze cu un singur birou dar cu un personal mai numeros. Conducerea inspectoratului a fost încredințată unui inspec-torat central.

În perioada anilor 1940—1944, au survenit numeroase modificări ale circumscripției teritoriale de activitate, precum și dese schimburi ale sediului inspectoratului.

Orașele Galați și Brăila au fost alternativ sediul inspectoratului ca for de conducere al regiunii de inspecție a muncii.

În tot acest timp, în aceste orașe, a existat un organ de inspecție a muncii, subordonat inspectoratului, care a asigurat continuitatea muncii de inspecție într-un oraș cînd sediul inspectoratului era mutat în celălalt.

Activitatea inspectoratului muncii a constat în inspecțiile făcute la întreprinderile industriale și comerciale; încheierea de procese-verbale de contravenție la legislația muncii; controlul instituțiilor care depindeau de Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale din regiune (Camera de Muncă Galați și oficiile ei județene, Comisiile de muncă din porturi, Ofi-ciile de plasare, Casa asigurărilor sociale și oficiile acestora, școlile pro-fesionale și de ucenici); aplanarea conflictelor colective de muncă; mijlo-cirea încheierii de contracte colective și individuale de muncă precum și stabilirea tarifelor de muncă.

Inspectoratul și-a mai desfășurat activitatea și pe baza unor comisii cu durată temporară în funcție de noile legi și ordine care trebuiau puse în aplicare. Astfel a funcționat Comisia de revizuire a supușilor străini care verifica prelungirea termenelor de exercitare a meseriilor de către străinii stabiliți temporar în țară¹². Comisia paritară fixa orarul de deschidere și închidere a magazinelor în timp de lucru. În anul 1940 a funcționat Comisia pentru stabilirea salariilor minimale¹³. De asemenea, au mai activat și comisia pentru schimbarea cărților de capacitate¹⁴, comisia de repartizare a forțelor de muncă după desființarea oficiilor de plasare și comisia de conciliere, cercetare și arbitraj¹⁵.

După victoria insurecției armate de la 23 August 1944, problemele reglementării condițiilor de muncă, salarizării și aplicării legislației au încetat să mai fie exclusiv ale inspectoratului.

În activitatea inspectoratului se simte din ce în ce mai mult influența sindicatelor și a comitetelor din întreprinderi, care intervin ori de cîte ori sînt puse în joc interesele salariaților¹⁶.

În cadrul transformărilor revoluționare ce au avut loc în regimul democrat-popular s-au produs modificări și schimbări în activitatea tuturor

¹¹ Arh. St. Galați, fond Inspectoratul regional al muncii Galați, dosar nr. 261/1938—1939, f. 99.

¹² Ibidem, dosarele nr. 21/1937—1938, 28/1937—1940, 65/1939—1940.

¹³ Ibidem, dosarele nr. 11—17/1940, 17—29/1941.

¹⁴ Ibidem, dosarele nr. 33/1942, 56/1942—1943.

¹⁵ Ibidem, dosarele nr. 14/1946—1947, 15/1946—1947.

¹⁶ Ibidem, dosarele nr. 21/1944—1945, f. 296.

instituțiilor. Pe parcurs instituțiile vechi, necorespunzătoare realității, au fost desființate și înlocuite cu altele noi.

În anii 1947—1948 au fost desființate Oficiul de plasare și îndrumare Galați și Camera de muncă Galați ale căror atribuții au trecut asupra Inspectoratului muncii regionale Galați care le-a continuat activitatea.

Ca urmare a acestor schimbări inspectoratul a primit o nouă organizare care o va păstra pînă la desființare¹⁷.

Conform noii organizări inspectoratul avea următoarele birouri¹⁸: al inspecției unităților exterioare și controlului financiar; al comisiilor sindicale de cercetare și arbitraj; al conflictelor și anchetelor; al personalului casnic; al secretariatului, evidenței, arhivei și registraturii.

Inspectoratul primește denumirea de Inspectorat regional al muncii Galați, nume sub care va funcționa pînă în anul 1949 cînd își încheie activitatea.

În cursul anului 1949 atribuțiile inspectoratului au fost preluate de către Secția muncă și prevederi-sociale din cadrul Sfatului popular al orașului Galați.

Materialele documentare ale fondului Inspectoratul regional al muncii Galați au fost preluate de către Serviciul regional al Arhivelor Statului Galați în luna octombrie anul 1955, de la Secția prevederi-sociale a Sfatului popular al orașului Galați.

În prezent fondul cuprinde materiale arhivistice pe perioada anilor 1933—1949, totalizînd 7,50 m.l. poliță raft. Numărul total al dosarelor și registrelor însumează 997 unități de păstrare.

Lipsuri evidente ale materialelor documentare nu se pot semna pînă în cursul anului 1944. O parte din arhiva anului 1944 a fost pierdută cu ocazia evenimentelor din luna august¹⁹.

În general materialele arhivistice s-au păstrat destul de bine, foarte puține dintre ele au necesitat a fi recondiționate sau cusute.

O particularitate a fondului constă în modul de constituire a arhivei pe anul 1938, ale cărei dosare conțin acte, o parte înregistrate la Brăila, iar cealaltă parte la Galați²⁰.

Acest lucru își găsește explicația în faptul că în cursul anului 1938, inspectoratul muncii și-a mutat sediul de la Brăila la Galați.

În ceea ce privește ordonarea și inventarierea fondului s-a avut în vedere respectarea modului de arhivare a actelor de către instituție, folosindu-se schema cronologică pe probleme.

Dintre categoriile de acte mai frecvent întîlnite în fond, semnalăm: memoriile și reclamații ale muncitorilor, întreprinderilor și particularilor; tabele și situații statistice ale întreprinderilor și muncitorilor; procese-verbale de contravenții, ale ședințelor comisiilor și de inspecție a întreprinde-

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 12/1948.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 19/1944—1945.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 243—261/1938.

rilor ; referate ; fișe de control ale întreprinderilor și atelierelor ; formulare tip ale conflictelor colective de muncă ; dosare de litigii de muncă ; rapoarte de activitate și altele.

Studierea materialelor documentare ale fondului oferă cercetătorilor posibilitatea lărgirii și aprofundării cunoașterii unor aspecte privind dezvoltarea industrială și comercială a orașelor din regiunea de inspecție a Inspectoratului regional Galați ; a condițiilor de muncă din întreprinderile capitaliste ; a formelor de luptă folosite de clasa muncitoare și păturile mijlocii orașenești pentru satisfacerea revendicărilor social-economice și politice, precum și a felului în care a fost interpretată și aplicată legislația muncii.

Perioada ce a urmat crizei economice din anii 1929—1933, se reflectă în documente printr-o sporire și concentrare a producției și capitalului mai ales în industria metalurgică și textilă, de altfel și cele mai dezvoltate din orașul Galați.

Pentru anul 1935 reiese următoarea situație a industriei orașului Galați²¹.

Nr. crt.	Industria	Capitalul investit	Forța motrică	Numărul salariaților
1	Metalurgică	280 989 591	3 659 H.P.	1 440
2	Textilă	165 283 030	2 223 H.P.	2 137
3	Alimentară	107 004 574	3 008 H.P.	280
4	Chimică	59 520 718	392 H.P.	209
5	Lemnului	5 665 000	116 H.P.	47
6	Hârtiei	3 000 000	5 H.P.	28

Comparativ cu anul 1934²², industria metalurgică și-a sporit capitalul cu 95 589 591 lei, iar industria textilă în anul 1937 are investit un capital în valoare de 210 465 000 lei²³.

În port au lucrat în cursul anului 1935 un număr de 1 573²⁴ de muncitori triați pe 15 specialități față de 1 315 în anul 1934²⁵.

Un document semnificativ care atestă una din principalele etape ale formării viitoarelor Șantiere Navale de la Galați, îl constituie actul prin care se consemnează fuziunea Societății șantierelor române de la Dunăre:

²¹ Ibidem, dosar nr. 6/1936—1937, f. 99—101.

²² Ibidem, dosar nr. 8/1934—1935, f. 35.

²³ Ibidem, dosar nr. 12/1937—1938.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 6/1934—1935, f. 99.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 8/1934—1935, f. 35.

prin absorbția acesteia de către Societatea de navigațiune pe Dunăre „SRD”²⁶.

Paralel cu activitatea prosperă a industriei privită în ansamblu pe ramuri — chiar în perioada următoare crizei economice — documentele oglindesc, la unele întreprinderi luate separat, o stagnare a procesului de producție. Fenomenul se observă atât la întreprinderile producătoare de bunuri de consum cât și la cele din transporturi²⁷.

O agravare a acestei situații se face simțită în timpul crizei economice din a doua jumătate a anului 1937 precum și în perioada premergătoare intrării României în cel de al II-lea război mondial.

Unele documente din fond furnizează date revelatoare cu privire la întreprinderile care și-au redus capacitatea de producție sau care au fost silită să-și înceteze complet activitatea, în această perioadă. Retinem câteva exemple în acest sens. În cursul anului 1940 la Galați au dat faliment numeroase societăți de navigație și asigurări maritime²⁸; iar o serie de întreprinderi între care fabricile textile: Atlantic²⁹, Flandria³⁰, Naționala³¹, Argus³², Fusul³³, Industria textilă gălățeană³⁴, Tchomedjoglou³⁵, au înregistrat un număr record de muncitori concediați. (Fabrica Tchomedjoglou, de pildă, și-a redus activitatea de producție mai mult de 90%, concediind 1 280 de muncitori din totalul de 1 400³⁶). În același an, la Brăila, au fost lichidate 5 firme cu un capital de 30 000 000 lei³⁷. Uzinele chimice Mărășești au concediat 200 de muncitori³⁸, fabrica Talpa din Tulcea 100 de muncitori³⁹.

O altă problemă care poate fi studiată cu ajutorul fondului „Inspectoratul regional al muncii Galați” se referă la evoluția șomajului în principalele întreprinderi din sfera de competență teritorială a acestui inspectorat. Atragem atenția în primul rând asupra situațiilor statistice care cuprind date interesante pentru studierea temei mai sus amintită⁴⁰.

Alături de aceste categorii de materiale, fondul cuprinde numeroase procese-verbale, reclamații, memorii care atestă grelele condiții de muncă din întreprinderile capitaliste.

Din procesul-verbal încheiat cu prilejul unei anchete din partea Președinției Consiliului de Miniștri la Uzina „Titan” reiese că „munca grea și istovitoare a personalului . . . se prestează într-un local învechit și nereparat, lipsit de orice aparate pentru condiționarea aerului . . . în care

²⁶ Ibidem, dosar nr. 11/1935—1936, f. 66.

²⁷ Ibidem, dosarele 1/1934—35, nr. 2/1934—35, f. 45, 118—127, 170, nr. 11/1935—36, etc.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 36/1940.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 8/1940, f. 53.

³⁰ Ibidem, f. 103—104.

³¹ Ibidem, f. 13.

³² Ibidem, f. 29.

³³ Ibidem, f. 35.

³⁴ Ibidem, f. 18.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 36/1940, f. 43.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 8/1940, f. 10.

³⁹ Ibidem, f. 69.

⁴⁰ Ibidem, dosarele nr. 10/1934—1935, 52/1939—1940, f. 41.

fumul împiedică vizibilitatea în interior . . . iar ploaia străbate prin acoperișul spart⁴¹.

Reclamația muncitorilor de la moara „Steaua” din Galați constituie de asemenea o sursă veridică de informare despre condițiile de muncă, salarizare și durata zilei de lucru. În reclamația celor 57 muncitoare concediate, se arată că motivul concedierii a fost neacceptarea reducerii salariilor de la 80 de lei pe zi la 40 lei, și refuzul de a lucra în continuare de la orele 7 dimineața pînă la orele 18,⁴²

Dintr-un alt material documentar datat la 14 mai 1934 se constată că Societatea Brom-Boveri care exploata împreună cu Primăria orașului, Uzinele comunale Galați, nu a mărit salariile muncitorilor din anul 1925⁴³.

Condiții grele de muncă sînt semnalate și la muncitorii de la Șantierelor navale⁴⁴ fabricile textile⁴⁵, din port⁴⁶, tramvaie⁴⁷, tipografii⁴⁸, brutării⁴⁹ și alte întreprinderi.

Un număr însemnat de materiale documentare reflectă variatele forme pe care le-a îmbrăcat lupta clasei muncitoare ca : prezentarea de reclamații și memorii inspectoratului ; denunțarea contractelor și tarifelor de muncă ; conflictele colective de muncă și acțiunile greviste.

Dintre aceste forme cele mai numeroase sînt conflictele colective de muncă a căror aplanare a constituit pentru inspectorat o preocupare principală.

În perioada anilor 1934—1938 și în perioada celui de al II-lea război mondial au avut loc numeroase conflicte de muncă în orașul Galați, la care au participat muncitorii brutari⁵⁰, din port⁵¹, de la Uzinele comunale⁵², tipografi⁵³, textiliști⁵⁴ de la Șantierelor române de la Dunăre⁵⁵ și alții.

Numărul conflictelor colective de muncă a crescut la 10 în 1936, cu participarea unui număr de 1 375⁵⁶ de muncitori la 24 în anul 1942, cu o participare de 2 330 de muncitori⁵⁷.

Din dosarul conflictului de muncă ivit între muncitorii de la Șantierelor române de la Dunăre S. A. Galați și direcțiunea acestei întreprinderi se desprinde o modalitate de soluționare a conflictelor mai puțin întîlnită.

Conflictul a izbucnit în cursul lunii august 1935, avînd drept cauză reglementarea condițiilor de muncă și de salarizare a personalului. Solu-

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 38/1943—1944.

⁴² Ibidem, dosar nr. 1/1934—1935, f. 10.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 2/1934—1935, f. 237—244.

⁴⁴ Ibidem, dosarele nr. 4/1934—1935 ; 11/1935—1936 ; 34/1942.

⁴⁵ Ibidem, dosarele nr. 6/1935—1936 ; 249/1938 ; 64/1939—1940.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 1/1934—1935.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 2/1934—1935, f. 78—80.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 5/1934—1935.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 4/1934—1935, f. 205.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 4/1934—1935, f. 209.

⁵¹ Ibidem, dosarele nr. 9/1935—1936 ; 5/1937 ; 7—9/1937 ; 242/1938 ; 243/1938 ; 64/1939—1940.

⁵² Ibidem, dosarele nr. 2/1934—1935, f. 26—27 ; 17/1940.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 4/1934—1935, f. 71.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 249/1938.

⁵⁵ Ibidem, dosar nr. 11/1935—1936.

⁵⁶ Ibidem, dosar nr. 6/1936—1937, f. 153.

⁵⁷ Ibidem, dosarele nr. 10—24/1942.

ționarea conflictului a ajuns în fața Curții de Casație și Justiție din București. În timpul cercetărilor Șantierul român de la Dunăre au fuzionat prin absorbire cu Societatea română de navigație pe Dunăre „S.R.D., încetînd de a mai fi persoană juridică“. În consecință Comisia de arbitraj după aproape un an de amînări de pronunțare a hotărîrii a închis dosarul⁵⁸.

O altă parte a materialelor arhivistice se referă la organizațiile profesionale (sindicate, asociații, bresle)⁵⁹, organizarea muncitorilor din port⁶⁰, evacuarea întreprinderilor⁶¹ și starea de spirit a muncitorilor în anul 1944⁶².

Procesul desfășurării revoluției populare în țara noastră după victoria insurecției armate din august 1944, este oglindit în materialele documentare prin unele aspecte ca: înlocuirea vechilor conducători ale întreprinderilor și instituțiilor⁶³, intervenția și activitatea de colaborare a sindicatelor și comitetelor de fabrici cu organele de inspecție a muncii pentru aplicarea noii legislații democratice precum și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale muncitorilor⁶⁴; înființarea și activitatea economatelor de pe lîngă întreprinderi și instituții⁶⁵; naționalizarea principalelor mijloace de producție⁶⁶, etc.

Prezentarea de față n-a urmărit redarea integrală a valorii documentar-științifice a materialului acestui fond, ci doar o simplă reliefare a problemelor celor mai semnificative care pot suscita interesul cercetătorilor preocupați de studierea istoriei contemporane a patriei.

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 11/1935—1936, f. 45.

⁵⁹ Ibidem, dosarele nr. 5/1934—1935; 34/1940—1941; 19/1940—1941; 40/1940—1941.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 3/1941.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 21/1944—1945, f. 243.

⁶² Ibidem, f. 117, 165—167, 333—340.

⁶³ Ibidem, dosarele nr. 21/1944—1945; 19/1944—1945, f. 154—155.

⁶⁴ Ibidem, dosar nr. 66/1939—1940.

⁶⁵ Ibidem, dosarele nr. 6/1945—1946; k3/1946—1947.

⁶⁶ Ibidem, dosar nr. 6/1948.

DIRECȚIA MINELOR ȘI UZINELOR METALURGICE BAIA MARE

C. OSZÓCKI, I. SABĂU

De-a lungul veacurilor dezvoltarea economică, socială și culturală a orașului Baia Mare a fost strâns legată de dezvoltarea mineritului.

Bogatele zăcăminte de metale prețioase ce se găsesc în subsolul bazinului minier baimărean sînt cunoscute și exploatare încă din cele mai vechi timpuri. Mărturii scrise s-au păstrat însă numai din anul 1329 cînd regele Carol Robert emite primul privilegiu al orașelor Baia Mare și Baia Sprie, prin care se acordă judeului „Corradus iudex Civitatum Rivuli Dominarum et de Medio Monte”, prin care se acordă acestora dreptul de a popula teritoriul împădurit dintre cele două orașe existente deja, cu scopul de a încuraja dezvoltarea mineritului ¹.

Primul document care dă date mai detaliate despre situația mineritului din Baia Mare, document ce se păstrează în depozitele Serviciului regional al Arhivelor Statului Maramureș, este privilegiul emis de regele Ludovic I în anul 1347, prin care sînt reinnoite privilegiile anterioare ale orașului și se pun totodată bazele organizării mineritului ².

Prin acest document se acordau mineritului următoarele privilegii :
— Libertatea de a tăia din pădurile regești copaci puternici și mari... potrivii și trebuitori pentru facerea stolnelor *, hrubelor ** și clădirilor... ³.

— Dreptul ca „...judele, jurații și obștea să aleagă un magistru priceput al muntelui ***, pe timp de un an, care să cerceteze cu grijă toate pricinile ce se ivesc în ce privește lucrările de mină (in culturis montium) și să le judece, dimpreună cu judele orașului și jurații și, să supravegheze ca lucrarea minelor să fie scutită de toate celelalte sarcini, afară totuși de dreptul de urbură **** și de urbură regească” ⁴.

De asemenea se acordă judeului și juraților dreptul de a alege supraveghetori de mină (scansores) „...pricepuți, care, neconțenit și cu credință,

¹ Wenzel Gustav, *Magyarország bányászatanak kritikai története* (Istoria critică a mineritului din Ungaria), Budapesta, 1880, p. 110.

² Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare, Documente privilegiale, I/1.

* Stolonum = galeriile principale ale exploatării miniere.

** fovearum = galeriile secundare care duc la abataje probabil.

³ Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare, Documente privilegiale, I/1, publicat și tradus în „Documente privind Istoria României”, veacul al XIV-lea, C. Transilvania, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 401.

*** munte = așezarea minieră.

**** urbură = dare ce se cuvenea regelui după exploatări miniere.

⁴ Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare, Documente privilegiale I/1.

să meargă să cerceteze toate hrubele și lucrările de mină și să se îngrijească de veniturile urburei, și să le sporească cu rîvnă ca nu cumva venitul regelui să poată fi împuținat și păgubit“⁵.

Se mai acordă judeului, juraților și obștei dreptul să aleagă „...fără a încălca dreptul comitelui cămărilor noastre“⁶, un cercetător al aurului (auri tactorem) — probistul de mai tîrziu.

Totodată se interzice urburarului să se amestece în treburile orașului, misiunea lui fiind ca „...să se îngrijească și să se silească cu rîvnă în ce privește venitul urburii și dreptul regelui, potrivit puterii pe care o are...“⁷.

Din cele de mai sus rezultă că, în 1347, pe lângă consiliul orașenesc format din judele primar și jurați, la Baia Mare funcționa un Oficiu al comitelui cămării, a cărui sarcină principală era de a supraveghea mineritul și îndeosebi strîngerea urburii cuvenită regelui. Acesta era ajutat de mai mulți funcționari (supraveghetori, urburari etc.), ceea ce atestă deja existența unei organizări în extragerea minereurilor pe teritoriul orașului Baia Mare.

În scopul obținerii de venituri cît mai mari de pe urma mineritului, curțile regale și autoritățile statului întăresc și lărgesc continuu vechile privilegii ale orașului, în special cele referitoare la minerit. Regele Ludovic I în anul 1376 întărește din nou privilegiile anterioare „ad instar aliarum Civitatum et Montanarum nostrarum“ cu privire la minerit, urbura și procedură de judecată⁸, lucru pe care îl face și regele Sigismund în anul 1393⁹, Matei Corvin în anul 1464¹⁰, ș.a.

Rezultatul acestei politici a fost creșterea continuă a metalului extras și în mod direct a veniturilor regilor obținute din urbură. Acest lucru reiese și din faptul că încă la începutul secolului al XV-lea la Baia Mare exista o monetărie în care se băteau bani de aur și argint (taleri, ducați și dinari)¹¹. Existența monetăriei este atestată în scrisoarea regelui Sigismund, din 1411, adresată conventului din Lelesz, prin care se face cunoscut că cedează despotului sîrb Gheorghe Brankovici localitățile Baia Mare (Rivulo Dominarum) și Baia Sprie (Medio Monte), împreună cu zăcămintele de aur și argint și bătarea monedelor cu toate veniturile acestora¹¹.

În anul 1468 Monetăria din Baia Mare, împreună cu monetăriile din Baia de Arieș, (Offenbanya) și Sibiu (Cibiniensis), sînt arendate de Matei

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, I/7 (2).

⁹ Ibidem, I/7 (1).

¹⁰ Ibidem, I/7.

¹¹ În tezaurul monetar descoperit în anul 1965, cu ocazia unor lucrări de canalizare efectuate în curtea casei din str. Mihai Viteazul nr. 4, în apropierea locului fostei monetării din Baia Mare, din cele 987 monede de aur, antice și medievale peste 200 bucăți au fost bătute la monetăria din localitate, avînd ca siglă N.B. (Nagybanya). Pe un ducat din 1558 este imprimat semnul monetăriei din Baia Mare: două ciocane de mineri încruciate (vezi Eugen Chirilă, Octavian Bandula, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, editat de Muzeul regional Maramureș, Baia Mare, 1966, p. 3—6, 37, 46 și 49).

¹¹ Szellemey Geza, *Nagybanyanak es videkenek sembanyaszata* (Exploatarea minelor metalice din Baia Mare, și jur), Baia Mare, 1894, p. 9.

Corvin orașului Baia Mare, pe timp de un an de zile, pentru suma de 13 000 florini de aur¹².

Specificul minier al orașului Baia Mare și, principala ocupație a locuitorilor săi este ilustrată și de sigiliul octogonal al orașului, provenit din a doua treime a secolului al XIV-lea, care reprezintă simbolic „Dealul Crucii”, din imediata apropiere a orașului Baia Mare, cu intrarea în mină, înfățișând de o parte și de alta a intrării câte un miner lucrând.

Un factor important în dezvoltarea mineritului l-a constituit procurarea lemnelor de mine necesare lucrărilor miniere. Cu toate că orașul Baia Mare era înconjurat de păduri seculare, acestea aparțineau puternicei familii de mari feudali Dragffi din Chioar, care au interzis folosirea lor. Ca urmare, între oraș și familia Dragffii a avut loc un proces îndelungat, care a ținut din 1384 pînă în 1505, cînd s-au stabilit hotarele orașului Baia Mare la 3 mile de jur împrejur¹³.

În perioada Principatului Transilvaniei (1541—1690), la începutul căruia (1551—1553) funcționau la Baia Mare, o galerie lungă de 674 stînjeni, mai multe galerii și mine de suprafață, 14 șteampuri, și 5 cuptoare-topitorii¹⁴, minele și monetăria au fost trecute din proprietatea regilor Ungariei în proprietatea principilor Transilvaniei, care pentru exploatarea lor foloseau sistemul arendării.

Principele Bathory Sigismund arendează în anul 1588 minele de aur și argint din Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic și Băița, baronului Herberstein pentru suma de 33 160 florini anual¹⁵, iar în anul 1612, principele Gabriel Bathory întărește o înțelegere dintre Lisabon Ghellert și locuitorii orașului Baia Mare în privința arendării minelor¹⁶.

Folosirea sistemului de arendare, prin faptul că arendatorii urmăreau ca prin cheltuieli cît mai mici să scoată venituri cît mai mari, a dus la neglijarea lucrărilor de întreținere, ceea ce în scurt timp s-a reflectat într-un accentuat declin al mineritului din această regiune. Acest lucru este dovedit textual de principele Gabriel Bethlen în anul 1620, cînd arendează orașului Baia Mare exploatarea minei „Dealul Crucii” (Nagy Verem) și monetăria din Baia Mare, pentru timp de un an, contra sumei de 2 000 taleri, specificînd că fostul arendaș Felician Herberstein a neglijat complet atît mineritul cît și baterea monedelor¹⁷. Nu peste mult timp însă, în anul 1634 orașul Baia Mare, pe considerentul că productivitatea este scăzută refuză reînnoirea contractului de arendare a minelor și monetăriei, fapt pentru care comitele Bethlen Ștefan își exprimă regretul, menționînd că datorită cheltuelilor mari pe care le are de suportat nu poate reduce prețul de arendare cerut de oraș¹⁸.

Ca urmare a declinului în care se află mineritul din bazinul baimărean în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în anul 1674 a fost des-

¹² Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare. Documente privilegiale, I/8.

¹³ Ibidem, II/26, II/27 și II/28.

¹⁴ S. Goldenberg, „Contribuții la o istorie a cămării și monetăriei din Baia Mare, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, Ed. Acad. R.P.R., p. 154.

¹⁵ Wenzel Gusztav, *op. cit.*, p. 231.

¹⁶ Ibidem, p. 231—232.

¹⁷ Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare, Documente feudale, anul 1620, mai 9, IV/92.

¹⁸ Ibidem, anul 1634, facs. 1, nr. 6.

ființat Oficiul comitelui cămării din Baia Mare, în locul căruia a rămas doar un simplu Oficiu minier, cu un șef și doi funcționari, subordonat Cămării din Szepes (Cehoslovacia)¹⁹.

La începutul secolului al XVIII-lea minele din Baia Mare aparțin nou Direcției minelor din Košice (Cehoslovacia)²⁰, pînă în anul 1748, cînd, ca urmare a măsurilor luate pentru sporirea producției de aur și argint de către autoritățile statului, este înființat la Baia Mare, Inspectoratul superior minier (Inspectorat Oberamt)²¹, subordonat direct erariului regal, care reorganizează întregul sistem de exploatare a minelor.

Pentru inspectoratul superior minier în anii 1734—1739 a fost construită o clădire specială în Baia Mare, unde au fost concentrate toate serviciile tehnice și administrative și în care a funcționat și vechea monetărie. După scurt timp însă, datorită amplorii pe care o luase mineritului și a creșterii volumului de muncă a inspectoratului, clădirea a devenit insuficientă, fiind considerabil mărită în anul 1782, luînd forma și proporțiile pe care le are și azi. În prezent, în această clădire își are sediul Combinatul minier Baia Mare.

În subordinea Inspectoratului superior din Baia Mare intrau: Monetăria din Baia Mare, Oficiul minier din Baia Sprie și Cavnic, Topitoria și Oficiul silvic din Băița, Topitoria și Oficiul silvic din Firiza de Jos, teritoriul cetății Chioarului, Oficiul minier Lăpușul Românesc, fierăriile din fostul județ Solnocul Interior, Oficiul minier Borșa, Serviciul financiar central (al inspectoratului), patru laboratoare și judecătoriile rurale (altörvényesék) din Baia Sprie, Cavnic și Borșa²².

Pentru a putea urmări mersul lucrărilor la toate unitățile din subordine, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Inspectoratul minier introduce și ține o evidență precisă asupra prelucrării minereului la topitorii și șteampuri, a cîntăririi și preschimbării lui, precum și asupra veniturilor și cheltuielilor acestora. Din aceste evidente rezultă că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, existau instalații de prelucrare, topitorii și șteampuri la: Baia Sprie, Firiza de Sus, Firiza de Jos, Lăpușul Românesc, Cavnic, Băița și Nistru²³.

Vechile atribuții ale Inspectoratului minier superior din Baia Mare sînt preluate și mult lărgite în secolul al XIX-lea, odată cu modernizarea întregului aparat de stat, de către Direcția regală a minelor din Baia Mare, care era a doua instituție de acest gen din întregul Ungarie, făcînd parte din Ministerul de Finanțe. Pe lîngă această direcție la Baia Mare a mai funcționat Căpitanatul minier, în a cărui rază de activitate intrau opt județe²⁴.

În subordinea Direcției minelor, pe lîngă unitățile aparținătoare fostului Inspectorat mai sînt incluse: Oficiul minier și Topitoria din Rodna Veche,

¹⁹ Woditska Ștefan, *A nagybányai M. kir. bányagazgatósági kerület monográfiája*, (Monografia Direcției minelor teritoriale regale Baia Mare), Baia Mare, 1896, p. 2.

²⁰ Ibidem, p. 2.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Arh. St. Maramureș, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, inventar registre, nr. 1—3.

²⁴ *Magyarország vármegyei és városai. Szatmar vármegye* (Județele și orașele Ungariei, Județul Satu Mare), p. 217.

Oficiul minier și Topitoria din Băiuț, minele din Ilba, Borcut (Valea Borcutului) și Suior ²⁵.

După anul 1918, toate proprietățile aparținătoare fostei Direcții trec în posesia statului român, fiind administrate de Ministerul Industriei și Comerțului, în cadrul căruia a fost organizată Regia Publică Comercială a Întreprinderilor Miniere și Metalurgice ale Statului din Ardeal (RIMMA). În cadrul ei, funcționau Direcția Baia Mare și Direcția Hunedoara ²⁶.

Direcția Baia Mare, conform planului de organizare aprobat de Consiliul de Miniștri cu nr. 543/1933, a avut următoarea organizare: 1. *Director*: a. Serviciul de inspecție; b. Biroul secretariatului. 2. *Serviciul tehnic*: a. Secția de geodezie; b. Secția edile și mașini; c. Secția laboratorului central; d. Secția afinare; e. Secția preschimbărilor. 3. *Serviciul administrativ*: a. Biroul casei; b. Biroul magaziei centrale; c. Secția vânzărilor; d. Secția contabilității; e. Secția verificărilor.

De Direcția minelor Baia Mare aparțineau exploatările miniere: Valea Roșie, Dealul Crucii, Baia Sprie, Cavnice, Băiuț, Rodna Veche, Roșia Montană și Săcărimb, precum și Uzinele metalurgice Firiza de Jos și Zlatna ²⁷. Această organizare, cu mici modificări a fost menținută până în anul 1948.

Paralel cu minele regale, respectiv ale statului, încă din primele documente sînt constatate ca existente mici proprietăți miniere particulare, care se mențin de-a lungul secolelor, căpătînd însă o importanță mai mare odată cu dezvoltarea capitalismului și a pătrunderii capitalului străin în industria minieră din regiunea Maramureș, respectiv a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele patru decenii ale secolului al XX-lea.

Dintr-un registru din anul 1865, cuprinzînd prelucrarea și preschimbarea minereului la topitoarele și șteampurile statului de către particulari rezultă că au existat următoarele mine particulare: mina „Pocol“-Valea Borcutului, mina „Galbenă“ și „Aurora“-Nistru, mina „Nepomuc“-Herja, mina „Francisca“-Firiza, mina „Sf. Ioan Evanghelistul“-Valea Roșie ²⁸ etc.

După cum rezultă din registrele de preschimbarea minereului astfel de mine particulare au existat în fiecare localitate minieră din regiunea Maramureș, cu o activitate productivă mai mult sau mai puțin intensă.

În primele patru decenii ale secolului al XX-lea se formează societăți și asociații miniere cu o putere economică mai mare, dintre care multe cu capital străin. Printre cele mai puternice, care existau în anii 1939—1940, amintim: Societatea franceză de mine de aur din Transilvania — Băița, Societatea minieră „Coroana de Aur“ — Nistru, Societatea minieră „Aurum“ Valea Borcutului, Societatea „Petroșani“ — Baia Mare, Societatea minieră „Doamne ajută“ — Băița, Societatea minieră „Zglama“

²⁵ Arh. St. Maramureș, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, inventar registre, nr. 16, 27, 29 și 65.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 145/1933.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 1/1936.

²⁸ Ibidem, inventar registre, nr. 149/1865.

— Nistru, Societatea minieră „Matei”—Baia Sprie, Societatea minieră „Concordia”—Băița²⁹ etc.

Dat fiind importanța istorică și economică a fondului arhivistic, creat de Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, preluarea acestui fond a constituit unul din obiectivele principale ale Serviciului regional al Arhivelor Statului Baia Mare încă în primele luni de la înființarea sa. Păstrat în condiții cu totul necorespunzătoare, neordonat și răvășit, materialul arhivistic al acestui fond a fost preluat în anul 1954, în cantitate de 140 ml., fiind întregit în anul 1961 cu încă 16 ml., cu scopul de a se putea trece la prelucrarea întregului fond, creat anterior anului 1940.

Ca primă fază a prelucrării fondului s-a procedat la separarea lui pe ani, constatându-se că materialul arhivistic este cuprins între anii 1669—1940, cu mari lipsuri din perioada anilor 1669—1867. Tot în faza aceasta de prelucrare s-a constatat că materialul din perioada anilor 1669—1920, este scris în marea lui majoritate, în limbile germană (cu caractere gotice în secolele XVII—XVIII) maghiară și latină.

Concomitent cu ordonarea, s-a studiat sistemul de formare a arhivei și părțile structurale ale creatorului fondului pentru a se putea alege și stabili sistemul de prelucrare cel mai adecvat.

Având deja materialul ordonat pe ani, operațiunea următoare a constat în fișarea tuturor registrelor fondului și întocmirea listei registrelor contemporane de evidență.

Ca urmare a întocmirii listei pentru registrele contemporane de evidență s-au putut stabili cu certitudine sistemele de arhivare anterioare ale materialelor arhivistice, constatându-se că pentru perioada anilor 1669—1920, s-a folosit sistemul de registratură, în care fiecare act a fost înregistrat cronologic, pe trei categorii:

- a. prezidențiale (acte privind personalul și acte secrete);
- b. administrative și tehnice (organizare, prelucrare, preschimbare);
- c. contabil-financiare (socoteli, buget).

Între anii 1920—1925 se observă o perioadă de tranziție de la sistemul de registratură la sistemul de dosare pe bază de nomenclator. Fiind o perioadă de cercetare și de găsire a celui mai bun sistem de arhivare a actelor, au fost folosite ambele sisteme, decizându-se în ultimă instanță folosirea sistemului modern al dosarelor pe bază de nomenclator.

În perioada 1926—1940 se folosește, în exclusivitate, numai sistemul dosarelor pe bază de nomenclator, cu mici modificări de la an la an.

În funcție de metodele de arhivare de mai sus și ținând seamă de cantitatea materialului arhivistic, s-a procedat la definitivarea ordonării și inventarierii lui.

Materialul creat înaintea anului 1920, pentru care s-au păstrat registrele contemporane de evidență, a fost ordonat cronologic, după numerele de înregistrare, făcându-se concomitent și verificarea existentului prin confruntarea fiecărui act cu poziția respectivă din registru.

Materialul pentru care nu s-au păstrat registrele contemporane de evidență și materialul neînregistrat, din perioada respectivă, a fost clasat pe probleme și inventariat ca atare.

Atât materialul creat în perioada sistemului dublu de registratură și dosare din anii 1920—1925, cât și materialul creat în sistemul dosarelor

²⁹ Ibidem, nr. 188/1939.

pe baza de nomenclator din anii 1926—1940, a fost ordonat pe problemele respective, fixate anterior, iar din materialul răvășit au fost formate pe ani, dosare pe probleme similare. De remarcat că nomenclatorul folosit de Direcția minelor și uzinelor metalurgice din Baia Mare este foarte asemănător cu nomenclatorul actual al instituției, prevăzând anual crearea a cca 144—158 dosare în primii ani și 230—350 de dosare în perioada anilor 1930—1940. În principiu dosarele cuprinse în nomenclator erau constituite pe feluri de lucrări și nu pe părți structurale.

Numerotarea dosarelor a mers în continuare de la 1 pînă la ultimul dosar din anul respectiv, indiferent de natura acestora. De menționat faptul că dosarele erau constituite pe ani financiari, respectiv de la 1 aprilie pînă la 31 martie a anului următor.

În procesul prelucrării, dosarele lipsite de importanță politică, științifică și practică au fost selecționate pentru expertizare.

Materialul rămas în urma prelucrării fondului (75 ml.) a fost inventariat pe ani, în cadrul fiecărui an dosarele avînd următoarea ordine :

1. Personal : angajări, transferări, concedieri, accidente, contracte colective, salarizare, date statistice, procurări de alimente și îmbrăcăminte, școli miniere și ucenici etc.

2. Investiții : procurarea de utilaje și instalații motoare, construcții și amenajări miniere, etc.

3. Vânzări : valorificarea produselor.

4. Producție : rapoarte, dări de seamă, situații statistice, studii privind sporirea producției etc.

5. Preschimbarea minereurilor : borderouri, situații, rapoarte, predarea aurului către B.N.R. etc.

6. Buget : venituri și cheltuieli, plăți interne și externe etc.

7. Cercetări geologice : rezervele de minereuri, planuri de exploatare, concesiuni miniere, descrieri de mine, planuri, hărți și schițe topografice etc.

8. Lucrări speciale : amplificarea uzinei electrice, ameliorări hidraulice etc.

9. Registre.

În procesul prelucrării pentru materialul de o importanță mai mare din punct de vedere social-economic s-au întocmit fișe de semnalare pentru a putea veni în ajutorul cercetătorilor și a unităților miniere din regiune.

Înainte de a trece la expunerea principalelor probleme ce se desprind din studierea fondului Direcției minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, menționăm că materiale foarte importante referitoare la mine-ritul din bazinul minier baimărean se găsesc și în fondul Primăriei orașului Baia Mare, deținut de Serviciul regional Maramureș, mai ales pentru perioada anterioară anului 1748, respectiv pînă la înființarea în localitate a Inspectoratului superior minier (Inspectorat Oberamt). În afară de documentele privilegiale ale orașului, documentele feudale foi volante

din același fond conțin date importante privind arendarea minelor și a monetăriei, veniturile și cheltuielile acestora, diferite contracte și înțelegeri referitoare la exploatarea minelor, impozitele plătite, precum și date prețioase privind inventarul bunurilor minelor și monetăriei³⁰.

La fel se mai găsesc materiale privind mineritul în regiunea Maramureș în fondul Exploatării miniere Baia Sprie, cu anii extremi 1750—1920 și fondul exploatării Valea Roșie din anii 1851—1933, aflate în depozitele Serviciului regional al Arhivelor Statului Maramureș, precum și în fondurile deținute de Inspectoratul minier din Baia Mare, cu material din perioada 1753—1966 și în fondurile deținute de Exploatăriile miniere din regiunea Maramureș.

În materialul documentar al fondului Direcției minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare pot fi urmărite și studiate sub toate aspectele, cele mai variate probleme economice și sociale legate de mineritul din regiunea Maramureș, cea mai veche ramură industrială din această parte a țării.

Din varietatea temelor ce pot fi cercetate încercăm să prezentăm, în scopul orientării cercetătorilor dornici să studieze acest fond, doar unele din cele mai semnificative aspecte, privind creșterea producției, înzestrarea tehnică și condițiile de muncă și trai ale muncitorilor minieri.

Producția minieră în bazinul băimărean este oglindită, începând cu anul 1793 și pînă în 1940, în cantitățile de minereu extras, prelucrat și în metalele obținute. Evidența acestora este în mod precis redată în registrele cuprinzînd prelucrarea minereului la topitoarele și șteampurile statului din Firiza de Jos, Baia Sprie, Lăpușul Românesc, Cavnice și Băița³¹, la care se făcea prelucrarea minereului extras atît de minele statului, cît și de cele particulare.

Paralel cu aceste registre încă din anul 1801 s-a ținut o evidență strictă a preschimbărilor de minereuri, efectuate la topitoarele statului, de către minele de stat și particulare, în care pe lîngă cantitatea de minereu preschimbător este redat conținutul de metale a acestora și echivalentul valoric în bani, fiind menționată totodată și mina, galeria și chiar filonul de unde a fost extras³².

O importanță tot așa de mare o reprezintă pentru studierea mineritului registrele cuprinzînd veniturile și cheltuielile minelor statului și a topitoarelor, introduse din anul 1800³³. Din aceste registre se pot deduce

³⁰ Arh. St. Maramureș, fond Primăria orașului Baia Mare, anul 1620, fasc. 3 nr. 4 „Rations Domus Monetariae et Auri Fodinarum”; 1621, „Rationes aeconomicae”, fasc. 2, nr. 2; 1622, fasc. 1, nr. 2; 1630, fasc. 1, nr. 3, fasc. 2, nr. 17 și fasc. 3, nr. 18, „Rationes Domus Monetariae”; 1631, fasc. 1, nr. 1, fasc. 3, nr. 20 „Rationes Domus Monetariae et Auri Fodinarum”; 1632, fasc. 1, nr. 12; 1634, fasc. 1, nr. 24, fasc. 2, nr. 35 etc.

³¹ Ibidem, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, inventar registre, nr. 1/1793, 2/1794, 3/1795, 4/1796, 5/1798, 19/1810, 20/1812, 26/1815 etc.

³² Ibidem, nr. 9/1801, 10/1802, 12/1808, 15/1809, 43/1825—1826, 49/1826—1827, etc.

³³ Ibidem, nr. 7/1800, 8/1801, 11/1804, 13/1808, 16/1810, 19/1811, 23/1813, 27/1815 etc.

profiturile obținute de proprietari, eventualele pierderi, într-un cuvânt rentabilitatea unității respective.

Printr-o studiere comparativă a datelor furnizate de materialul arhivistic al fondului se desprinde faptul că creșterea producției de minereu și de metale este strâns legată de introducerea tehnicii noi în exploatarea și prelucrarea minereului mai ales a înlocuirii treptate a forței hidraulice cu forța mașinilor cu aburi și a perfecționării mașinilor hidraulice de mare capacitate. După ce în 1838 s-a pus în funcție la Zlatna prima mașină cu aburi întrebuintată în principatul Transilvaniei, peste puțin timp „...o mașină cu aburi a fost instalată și la Baia Mare”³⁴.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea introducerea mașinilor cu aburi se face în mod treptat la mai multe exploatări aparținătoare Direcției minelor Baia Mare, cum au fost cele de la minele din Baia Sprie, unde se instalează o mașină a 75 CP, și una de 25 CP³⁵, de la minele „Dealul Crucii” și „Valea Roșie”, unde de asemenea au fost instalate mașini similare³⁶.

În același timp la minele „Dealul Crucii”, pe lângă cele două mașini cu aburi au fost modernizate fierăriile existente și au fost date în folosință trei instalații de strunjire a sfederelor de mină.

Ca urmare a introducerii tehnicii noi și a intensificării exploatării muncii lucrătorilor minieri, la mina „Dealul-Crucii”-Baia Mare de exemplu, producția aurului obținut se ridică de la 43 kg. în anul 1876 la 110 kg. în anul 1890, la 158 kg. în 1901 variind în jurul a 150 kg. pînă în anii primului război mondial, cînd producția scade brusc la circa 40—60 kg. anual³⁷.

În aceeași proporție crește și descrește, cu mici excepții, și producția de argint, mai puțin cea de plumb.

Într-o proporție și mai mare crește producția de aur și argint a minelor statului Valea Roșie — Baia Mare, care de la 17 kg. în anul 1877 ajunge la 162 kg. în anul 1898, ca în 1911 să atingă cifra de 377 kg. aur³⁸, de altfel producția record a acestei mine.

În general creșterea producției de aur, argint, plumb și cupru este aproximativ aceeași și la minele statului din Cavnic, Băiuț și Rodna Veche (vezi anexa).

În fondul prezentat se găsesc situații privind producția și de la minele Săcărimb, din regiunea Munților Apuseni, pentru întreaga perioadă de la 1748 pînă în 1939. De remarcat faptul că în anul 1748 producția de aur a acestei mine era numai de 14 kg. ca în anul 1757 să ajungă la 191 kg., iar în 1803 la 279 kg., cifră care n-a mai fost depășită decît în anul 1937 cu o producție de 290 kg.³⁹. Asemenea date se mai

³⁴ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., p. 25.

³⁵ Woditska Stefan, *op. cit.*, p. 87 și 95.

³⁶ *Ibidem*, p. 44 și 72.

³⁷ Arh. St. Maramureș, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare. dosar nr. 28/1939.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

găsesc și de la minele din Roșia Montană pentru anii 1852—1939⁴⁰, precum și de la unele mine particulare din regiunea Munților Apuseni, pentru perioada 1884—1932⁴¹.

Paralel cu introducerea tehnicii noi de producție are loc lărgirea cercetărilor geologice în vederea descoperirii de noi zăcăminte pentru deschiderea de noi galerii și exploatare. Asemenea cercetări au fost cele efectuate în anul 1876 la minele „Dealul Crucii“ Baia Mare⁴², la mina Rodna Veche⁴³, în anul 1880, la minele din Cavnic în anul 1901, unde se face și reamenajarea șteampului vechi⁴⁴.

Pentru rezolvarea transportului de minereu de la locul exploatării la instalațiile de zdrobire și prelucrare, tot în această perioadă, se începe construirea funicularelor de la minele Valea Roșie-Baia Mare și Rodna⁴⁵.

În scopul pregătirii cadrelor necesare folosirii noilor mașini și utilaje, din anii 1873—1875 începe să se dezvolte învățământul profesional prin intensificarea activității școlii miniere din Baia Sprie⁴⁶.

De asemenea, în scopul măririi producției și a aplicării noilor metode de lucru în extragerea și prelucrarea minereului, inginerii Direcției minelor sînt trimiși pentru perfecționare în străinătate (Germania, Cehoslovacia, Polonia)⁴⁷.

Se caută totodată diversificarea producției făcîndu-se studii pentru captarea gazelor de la Topitoarele Firiza de Jos și construirea unei fabrici de îngrășăminte chimice⁴⁸.

După ce la începutul secolului al XX-lea producția minieră era într-o creștere continuă, în anii primului război mondial la majoritatea unităților miniere aparținătoare Direcției minelor Baia Mare producția a scăzut simțitor, datorită concentrărilor în armată a unui mare număr de muncitori și a concedierilor care au avut loc în perioada respectivă.

Semnificativă în acest sens este plîngerea muncitorilor minieri de la mina Herja-Baia Mare, care în anul 1919 după ce arată că au fost concediați în masă, cer să li se plătească ajutoarele cuvenite de la Casa frățească de ajutor⁴⁹.

În urma războiului și a exploatării anterioare neraționale a zăcămintelor, producția antebelică este atinsă, la majoritatea exploatărilor miniere, abia în anii de după criză din 1929—1933, cu toate că încă în primii ani din deceniul al III-lea al secolului al XX-lea începe procesul de reutilare și modernizare a tuturor întreprinderilor miniere. În anul 1924 Direcția minelor din Baia Mare, procură, de la firma germană „Borsig“ utilaj

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 52/1932.

⁴² Ibidem, dosar nr. 12/1876.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 14/1880, 6/1908.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 1/1901.

⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 11/1876.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 21/1875.

⁴⁷ Ibidem, dosarele nr. 3/1895 ; 1/1899.

⁴⁸ Ibidem, act nr. 2599/1903.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 2/1919.

minier, motoare mecanice de apă, aburi și termice pentru exploatarea miniere Valea Roșie și Bălan⁵⁰.

În anul 1927 exploatarea miniere din bazinul baimărean sînt dotate cu turbine și diferite unelte procurate de la firma „Danubius“ Budapesta și Societatea „Ganz“ Cluj⁵¹.

Pentru exploatarea minieră din Baia Sprie, se procură de la firma „Kachelmann“ din Viena pompe hidraulice de mare capacitate⁵².

Lucrările de extindere și modernizare a topitoarelor din Firiza de Jos sînt începute tot în anul 1927⁵³, fiind continuate în anii următori, prin procurarea unor instalații moderne de aglomerare și dezargintare, de la firme din Germania (Krupp și „Deutschen Maschinenbau-Austalten-Charlottenburg“), proiectîndu-se tot în acești ani instalarea unei fabrici de țevi și sîrmă de plumb pe lîngă această topitorie⁵⁴.

Reutilizarea majorității întreprinderilor miniere este continuată, în măsură mai mare, în anii următori crizei, prin intensificarea cumpărărilor de utilaje și instalații complexe în marea lor majoritate de la firme din Germania.

În anii 1935—1938 ia o amploare mare procurarea motoarelor, generatoarelor și transformatoarelor electrice, motoarelor și locomotivelor diesel, a perforatoarelor de mine moderne, precum și a morilor cu bile și conca-soarelor pentru zdrobirea minereurilor⁵⁵.

Tot în această perioadă este lărgită capacitatea de producție a topitoarelor din Firiza de Jos, sînt înlocuite vechile șteampuri cu altele noi la majoritatea exploatarea miniere din regiunea Maramureș se construiesc liniile funicularelor Cavnic-Baia Sprie, Certez-Săcărîmb (regiunea Munții Apuseni)⁵⁶ și ale trenurilor industriale înguste.

Interesant este de urmărit pentru cercetare, dinamica investițiilor pentru perioada 1930—1936, din care rezultă, de exemplu, că Exploatarea minelor statului Baia Sprie a făcut în această perioadă investiții, pentru modernizarea și lărgirea capacității producției, în valoare de peste 50 milioane de lei, din care 14 438 255 lei, pentru procurarea de mașini și instalații din străinătate, iar restul din sumă a fost cheltuit pentru procurări de instalații și mașini din țară⁵⁷. În aceeași perioadă de timp și în același scop la Exploatarea minieră Băiuț s-a investit o sumă de peste 22 de milioane de lei⁵⁸. Asemenea date și situații se găsesc în fondul arhivistic prezentat pentru toate exploatarea miniere aparținătoare Direcției minelor Baia Mare.

Reutilizarea și modernizarea instalațiilor de extracție și de prelucrare a minereurilor a dus în anii de după criză la ridicarea simțitoare a producției de aur, argint și plumb. De exemplu producția de aur a minelor

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 7/1924.

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 19/1927.

⁵² Ibidem, dosar nr. 18/1927.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 21/1927.

⁵⁴ Ibidem, dosarele nr. 14, 15, 16/1931; 63, 64/1932; 80—81/1933.

⁵⁵ Ibidem, dosarele nr. 56, 57, 60, 70/1933; 101, 104, 105, 107, 109/1936; 83, 94—97/1937; 87, 89, 90—95/1938, etc.

⁵⁶ Ibidem, dosarele nr. 101, 115, 134/1936; 77/1937 etc.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 154/1936.

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 154/1936.

„Dealul Crucii“ — Baia Mare se ridică de la 99 kg. cât a fost în anul 1930 la 305 kg. în anul 1934, ca în anul 1939 să ajungă la 406 kg. pe an⁵⁹.

La exploatarea minieră Băiuț, producția de aur crește de la 9 kg. din anul 1932, la 109 kg. în anul 1935 și la 172 kg. în anul 1938⁶⁰. Aproximativ în același ritm crește și producția de aur, argint, plumb și cupru și la celelalte exploatare miniere.

Cu toate investițiile făcute capacitatea de prelucrare a materialelor nu crește pe măsura sporirii minereului extras, fapt care a dus la necesitatea prelucrării unor mari cantități de minereuri în străinătate, mai ales la firme din Germania. În legătură cu aceasta într-un raport din anul 1933 se arată că prin prelucrarea minereului în străinătate statul pierde foarte mult, și deoarece „...nici interesul B.N.R. nici interesul economiei naționale nu îngăduie acest export, prin care 30—50% din valoarea aurului în minereurile exportate sau echivalentul lui în deize se pierde pentru țară, fiind plătite pentru acoperirea speselor de transport pe căi ferate străine și speșele de topire la topitoarele în străinătate“, se propune sporirea investițiilor și îmbunătățirea convențiilor de export⁶¹. De menționat că în situația de a face prelucrarea minereurilor în străinătate se găseau mai ales societățile particulare, ca Societatea franceză din Băița (cu un capital social deplin vărsat de 10 milioane franci francezi) și Societatea „Aurum“ din Valea Borcutului⁶².

Materialul arhivistic al fondului prezentat constituie o sursă bogată de documentare, pentru cercetătorii științifici în studierea și clarificarea unor probleme deosebit de importante privind condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor, evoluția numerică a acestora, organizarea și lupta lor împotriva exploatării, mai ales din a doua jumătate a secolului XIX-lea și din secolul al XX-lea.

După ce în secolele XIV-XVIII, principala forță de muncă o reprezenta munca iobagilor din satele aparținătoare orașului Baia Mare (Satul Nou de Sus, Satul Nou de Jos, Recea)⁶³, la care se adaugă și cea a iobagilor de pe domeniile regale, respectiv din cele 12 sate din jurul orașului: Dumbrăvița, Firiza, Sindrești, Bontăieni, Dănești, Sisești, Negrea, Firiza de Jos, Cetățele, Surdești, Plopiși și Unguraș⁶⁴ de la mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu dezvoltarea capitalismului, se formează muncitori minieri cu o pregătire profesională mai ridicată și care treptat se ridică la înțelegerea menirii lor istorice, fapt oglindit în numeroasele acțiuni de luptă pentru obținerea de revendicări economice și politice de mai târziu.

Din materialul fondului rezultă că muncitorii minieri din bazinul baimărean au luat parte la revoluția din Transilvania din 1848, fapt pentru care printr-un ordin central din 1850 mulți dintre ei au fost concediați, fiind reprimiți abia în anul 1868⁶⁵.

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 28/1939.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 28/1939.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 112/1933.

⁶² Ibidem, dosar nr. 112/1933.

⁶³ Ibidem, fond Primăria orașului Baia Mare, Documente privilegiate, II/62. Prin donația din 28 aprilie 1592 Sigismund Bathory, voievod al Transilvaniei, introduce orașul Baia Mare în posesiunea satelor iobăgești de mai sus.

⁶⁴ Ibidem, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, inventar reg., nr. 127/1858.

⁶⁵ Ibidem, dosar nr. 5/1868.

Ca primă formă de organizare a muncitorilor mineri întâlnim în anul 1862 existența unei Case de ajutor frățesc la Baia Mare (Bruderslade)⁶⁶, înființată cu scopul de a sprijini materialicește familiile celor accidentați, de a acorda ajutoare de boală și pensii.

Organizarea muncitorilor este semnalată și printr-un ordin al Ministerului Finanțelor din Ungaria adresat Căpitanatului minier din Baia Mare prin care se cerea luarea celor mai urgente măsuri împotriva social-democraților din rândurile muncitorilor minieri⁶⁷.

Ordine, circulări, instrucțiuni cu dispoziții similare se găsesc mult mai frecvent în perioada primului război mondial, mai cu seamă în anii 1917—1918⁶⁸, ani de avânt ai mișcării muncitorești.

Din materialul fondului prezentat, se mai desprind aspecte privind condiții de muncă și de trai ale muncitorilor minieri. În primul rând condițiile de locuit erau foarte grele, chiriile fiind extrem de ridicate. Un muncitor minier de la minele din Cavnic, de exemplu, trebuia să plătească în anul 1925 o chirie de 600—800 lei lunar, în timp ce salariul său era de 55 lei pe zi, chiria reprezentând astfel între 45—60% din câștig⁶⁹.

Aceeași situație se va menține și în anul 1938 când dintr-un raport al Primăriei orașului Baia Mare rezultă că „...orașul nostru atât în ceea ce privește articolele de alimentație cât și chiria locuințelor, este unul dintre cele mai scumpe orașe din țară...” arătând că pentru o cameră și bucătărie se plătește o chirie de 800—1 000 lei, iar pentru 2 camere și bucătărie se plătește o chirie de 1 600—3 000 lei⁷⁰.

Muncitorilor nu li se plăteau în întregime „din lipsă de fonduri” nici acele salarii de mizerie care ar fi urmat să le primească în urma muncii lor. La 26 noiembrie 1925 Serviciul Uzinelor metalo-chimice din Firiza de Jos cere Direcției minelor din Baia Mare să ia toate măsurile pentru urgentarea primirii sumelor restante începând cu anul 1923, deoarece „...se cunoaște sărăcia muncitorilor și necesitățile lor în timpul iernii, dar mai ales pentru liniștirea lor”⁷¹.

După cum rezultă din materialul arhivistic muncitorii de la toate unitățile Direcției minelor din Baia Mare, cer cu hotărâre achitarea imediată a sumelor restante, dar problema este târăgănată mereu. Pentru a liniști pe muncitori Ministerul Industriei trimite Direcției minelor din Baia Mare o telegramă, pe data de 9 februarie 1926, prin care se arată că Consiliul de Miniștri a aprobat suma de 10 milioane de lei pentru plata sumelor restante convenite muncitorilor. La 15 februarie Ministerul Industriei comunică că s-a expedit ordonanța de plată, care va sosi la Baia Mare peste câteva zile. Dar, această „ordonanță” nu a mai sosit. Văzându-se înșelați muncitorii minieri de la minele Valea Roșie sistează la 9 martie 1926 lucrul și se prezintă la Direcția minelor din Baia Mare, arătând că dacă în termen de 8 zile nu li se vor plăti toate sumele care li se cuvin vor înceta munca. Direcția minelor trimite imediat o telegramă

⁶⁶ Ibidem, act nr. 139/1862.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 1/1900.

⁶⁸ Ibidem, dosar nr. 2/1917.

⁶⁹ Ibidem, dosar nr. 9/1925.

⁷⁰ Ibidem, fond Primăria orașului Baia Mare, act nr. 12080/1938.

⁷¹ Ibidem, fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, dosar nr. 9/1925.

ministerului, în care arată situația și cere ca în interesul mersului normal al lucrărilor să se plătească sumele neachitate, evitându-se astfel eventualele mișcări muncitorești. Ministerul Industriei răspunde abea la 18 mai 1926 printr-o telegramă, în care comunică să se plătească imediat sumele retroactive ale muncitorilor. Direcția minelor din Baia Mare neavînd ordonanțate fondurile necesare, aceste sume nu au mai fost achitate, cu toate că muncitorii minieri la 27 octombrie a aceluiași an, au protestat în contra acestor abuzuri, cerînd achitarea drepturilor cuvenite⁷².

Intensificarea neliniștei muncitorilor este pe deplin justificată dacă ținem seama de creșterea vertiginoasă a prețurilor principalelor articole de larg consum în perioada 1 septembrie 1925 — 26 septembrie 1926, după cum urmează :

	La 1 sept. 1925	La 26 sept. 1926
pînză	40 lei m.	65 lei m.
stofă bărbătească	800 lei m.	1 200 lei m.
ghete	500 lei per.	800 lei per.
slănină	52 lei kg.	58 lei kg.
orez	22 lei kg.	28 lei kg.
lapte	6 lei l.	7 lei l.
carne da vită	26 lei kg.	28 lei kg.
carne de porc	34 lei kg.	38 lei kg.
fasole	6 lei kg.	8 lei kg.

În același timp salariile se mențin aceleași, sau cresc într-o proporție mult mai mică, respectiv pe o zi muncitorii minieri primeau :

minerii cl. I	— 75 lei
meseriașii	— 55 lei
muncitorii specialiști	— 52 lei
muncitorii zilieri de mină și vagonetarii	— 40 lei
muncitorii de suprafață	— 35 lei
femeile	— 26 lei
bărbații între 14—17.	— 25 lei
ucenicii	— 18 lei ⁷⁴ .

⁷² Ibidem, dosar nr. 3/1926.

⁷³ Ibidem, dosar nr. 5/1926.

⁷⁴ Ibidem, dosar nr. 6/1925.

Politica dusă de cercurile guvernante de a arunca tot greul crizei pe spinarea clasei muncitoare îngreunînd prin aceasta și mai mult situația precară a acesteia, rezultă și din materialul fondului Direcției minelor Baia Mare.

Astfel într-un memoriu înaintat de către reprezentanții muncitorilor din bazinul băimărean, Direcției regiei publice comerciale a întreprinderilor miniere și metalurgice din Ardeal, se arată că „...o nouă reducere de salariu, — ceea ce intenționau s-o impună patronii — a provocat nemulțumiri și agitații în rîndurile noastre, deoarece și cu salariile actuale trăim o viață destul de grea, iar dacă și din acești puțini se va reduce, înseamnă că sîntem expuși pieririi de foame împreună cu familiile noastre. Mulți dintre noi nu putem trimite copiii la școală deoarece nu avem cu ce le cumpăra îmbrăcăminte și nu au o pereche de ghete să se încălzească astăzi în timpul iernii. Familiile noastre sînt destul de mari, și cu jale ne uităm la copiii văzîndu-i chinînd și crescînd fără carte, fiindcă ne lipsește chiar și aceea sumă care trebuie să o dăm pe cărțile școlare. Situația noastră devine cu atît mai grea și în afară de aceasta mare parte dintre noi muncitorii suntem împovărați în datorii. Numai datoriile de la bănci se urcă la patru milioane lei, dar dacă socotim și pe cele particulare la comercianți etc. se urcă încă pe atît. Cu groază vedem că sîntem în situația de a nu putea să le plătim ceea ce va avea ca urmare că ne vor fi scoase la vânzare lucrurile din case, sau colibe pentru cei ce le au. O nouă reducere de salariu ar arunca jale în sufletele noastre căci ne silește la o existență și mai mizerabilă decît ceea de azi... și dacă am primi majorare de salariu, nici atunci viața noastră nu va fi tocmai satisfăcătoare”⁷⁵.

În memoriul său Direcția minelor „motivează” reducerea salariilor muncitorilor, recunoscînd deschis, că fac „...economii necesare în special la plățile muncitorești ceea ce nu se poate obține decît prin reducerea salariilor...” Un alt „argument” pe care-l prezintă Direcția minelor din care aflăm situația și de la alte exploatări și întreprinderi din orașul Baia Mare este faptul că „...plățile aceluiași categorii de muncitori la exploatările particulare din regiunea noastră sînt în mediu mai reduse cu 15—20% și întreprinderile ne-au comunicat că le vor mai reduce începînd cu 1 ianuarie 1932: Societatea „Phönix” cu încă 15% iar celelalte cam în aceeași proporție...”. În baza acestor „argumente” Direcția minelor Baia Mare în loc să acorde ridicarea salariilor muncitorilor cu 20%, cît solicitau reprezentanții acestora, cere aprobare pentru reducerea lor cu 20% față de anul 1931, precum și înăsprirea pedepselor și mărirea amenzilor⁷⁶, respingîndu-se în acest fel toate cerințele formulate de muncitori.

În anul 1938, prețurile produselor alimentare și combustibil cresc din nou, iar chiria ajunge la jumătatea salariului unui muncitor sau funcționar. Însăși Direcția minelor este nevoită să recunoască că „...locuințele muncitorilor din punct de vedere igienic, lasă mult de dorit... deoarece

⁷⁵ Ibidem, dosar nr. 7/1932.

⁷⁶ Ibidem.

sînt cu încăperi mici și slab luminate din cauza ferestrelor mici. În mediu revine unui muncitor 2—3 membri de familie ceea ce pentru locuințele lor mici este mult. Dacă se ia în considerare că unii muncitori au 8—10 membri de familie se vede ușor că locuințele la o parte a muncitorilor lasă de dorit din punct de vedere igienic⁷⁷.

Subalimentația și traiul în astfel de locuințe aduceau după sine tot felul de boli care mistuiau viața muncitorilor. În același raport al Direcției minelor și uzinelor Baia Mare se arată că „...bolile cele mai răspîndite printre muncitori sînt: tuberculoza și reumatismul, apoi în ordinea frecvenței, boli de stomac, rahitism, tabes și sifilisul⁷⁸”.

Datorită salariilor mici, scumpetei care există pe piață și chiriilor mari, muncitorii și funcționarii au fost nevoiți să facă împrumuturi la diferite bănci și cooperative, deoarece infimul salar pe care-l primeau nu le ajungea nici să-și ducă traiul de pe o zi pe alta.

Într-un raport al șefului exploatării din Baia Sprie înaintat Direcției minelor Baia Mare în anul 1933 se arată că „...cercetînd situația debitorilor reiese că salariul fiecărui muncitor este angajat în proporție de 94%⁷⁹” pentru plata diferitelor împrumuturi și rețineri, care se făceau direct pe statele de plată ale acestora⁷⁹.

Un alt aspect care poate fi urmărit în materialele documentare din fondul Direcției minelor este și acela referitor la condițiile de muncă ale muncitorilor minieri.

În goana lor după profituri cît mai mari patronii nu țineau seamă de condițiile foarte grele de muncă, muncitorii fiind lipsiți de cele mai elementare mijloace de protecție și securitatea muncii. Aceasta a dus la foarte multe accidente, în care mulți muncitori își pierdeau viața sau ne mai fiind capabili de muncă erau concediați. Din nenumăratele accidente enumerăm cîteva. În anul 1869 la exploatarea minieră Rodna a avut loc un accident grav care a constituit obiectul unei vaste corespondențe între Direcția minelor Baia Mare și Ministerul de Finanțe⁸⁰.

În anul 1925 în luna mai la galeria din vest a exploatării Baia Sprie, din cauza neconsolidării schelei de susținere s-a surpat o parte din galerie omorînd și rănind mai mulți muncitori⁸¹.

Neținînd seama de viața muncitorilor, de pericolul permanent ce exista dacă s-ar fi continuat lucrările și pentru a nu scădea veniturile, conducerea minei din Baia Sprie cere, la 20 iunie 1925, un expert de la Ministerul Industriei, pentru a constata dacă se mai pot continua lucrările. Cu toate că la 5 august s-a mai surpat un abataj, pierzîndu-și viața alți muncitori, la 14 august 1925 Ministerul Industriei face cunoscut Direcției minelor din Baia Mare că se aprobă continuarea lucrărilor în mina surpată de la Baia Sprie⁸².

⁷⁷ Ibidem, dosar nr. 160/1938—1939.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 14/1933.

⁸⁰ Ibidem, dosar nr. 1/1869.

⁸¹ Ibidem, dosar nr. 4/1925.

⁸² Ibidem.

În anul 1934 în exploatările miniere aparținătoare Direcției minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare au avut loc aproximativ 52 accidente de muncă din care majoritatea s-au soldat cu mai mulți morți și răniți⁸³. Cei accidentați erau trimiși la „comisiile medicale“ care în majoritatea cazurilor, constatau „vina“ muncitorilor, lăsându-i astfel fără nici un fel de ajutor.

În cazurile mortale, familiile celor decedați purtau procese nesfârșite pentru primirea unor ajutoare, dar fără nici un rezultat.

Cu toate că numărul accidentelor creștea mereu conducerea Direcției nu a luat nici un fel de măsuri pentru prevenirea acestora și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă.

Este semnificativ în acest sens raportul Topitoarelor metalurgice Firiza de Jos (aparținătoare Direcției minelor) din anul 1934 în care se arată că hala cuptoarelor de cupelare este aproape de prăbușire, iar condițiile de muncă periclitează „...viața muncitorilor ce lucrează la cuptoare“. Situația se menține aceeași și în anul 1935, specificându-se într-un raport similar că „... zidurile și acoperișul cuptoarelor de cupelație amenință cu dărîmarea peste muncitorii... cuptoarele fiind complet ruinate“⁸⁴. Urmarea directă a acestei stări de lucruri l-a constituit faptul că în luna martie 1935 la aceste topitoare existau peste 300 de muncitori intoxicați de gaze și plumb⁸⁵.

La toate aceste se adaugă lipsa aproape completă a asistenței medicale. Majoritatea unităților aparținătoare Direcției minelor nu aveau cel puțin un post de prim ajutor. Medicul ambulatorului din Baia Mare, constată la 20 februarie 1940 că exploatarea „Dealul Crucii“ la 587 de muncitori și 32 de funcționari nu aveau nici cel puțin un ambulator medical și nici un post de prim ajutor, muncitorii accidentați trebuind să fie transportați la spitalul orășenesc⁸⁶.

O categorie foarte importantă de material pentru studierea unor aspecte privind salarizarea, condițiile de trai și de muncă ale muncitorilor minieri îl reprezintă materialul care oglindește lupta dusă de ei pentru încheierea contractelor colective de muncă. Dintre aceste amintim doar faptul că în anul 1924 muncitorii minieri au cerut încheierea contractului colectiv pentru anul 1925, care însă datorită tăgădnărilor din partea Direcției minelor Baia Mare și Ministerului Industriei și Comerțului a fost încheiat abia în anul 1925. Cu toate că pînă la urmă contractul colectiv a fost încheiat prevederile cuprinse au fost aplicate doar timp de o lună de zile⁸⁷. Aceeași metodă a amînărilor și neaplicării contractelor colective de muncă se repetă și în anul 1926⁸⁸.

⁸³ Ibidem, dosar nr. 36/1934—1935.

⁸⁴ Ibidem, dosar nr. 95/1934.

⁸⁵ Ibidem, dosar nr. 35—36/1935.

⁸⁶ Ibidem, dosar nr. 170/1940.

⁸⁷ Ibidem, dosar nr. 6/1925.

⁸⁸ Ibidem, dosar nr. 3/1926.

PRODUCȚIA DE AUR ȘI ARGINT A PRINCIPALELOR EXPLOATĂRI APARTINĂTOARE DE DIRECȚIA MINELOR
BAIA MARE, DIN PERIOADA 1875-1939.

Anii	Baia Sprie		Dealul Crucii		Valca Roșie		Cavnic		Băiuț		Rodna	
	Aur kg	Arg. kg	Aur. kg	Arg. kg	Aur kg.	Arg. kg	Aur kg.	Arg. kg.	Aur kg.	Arg. kg	Aur kg.	Arg. kg.
1875	—	—	71,980	1050,169	18,480	704,480	11,260	1074,978	—	—	—	—
1876	—	—	43,945	760,789	17,325	639,939	14,337	1763,784	45,871	496,443	1,844	245,362
1877	—	—	46,243	692,714	17,468	544,168	14,819	1383,897	36,515	388,717	1,450	233,040
1878	—	—	44,209	793,481	24,030	684,835	9,985	1952,078	26,758	350,897	2,507	318,811
1879	—	—	43,630	884,652	22,383	561,729	13,645	1714,522	31,142	383,88	3,122	268,708
1880	37,057	1354,652	33,715	1160,678	21,063	521,192	11,957	1558,838	32,183	585,420	1,956	272,832
1881	41,471	1324,075	44,740	822,942	28,741	456,306	14,471	1668,973	31,553	512,589	1,762	243,092
1882	45,390	1235,778	72,553	847,673	35,239	419,782	14,542	1834,502	35,597	376,846	1,700	264,018
1883	44,151	1316,238	66,765	778,757	38,006	323,864	15,901	1716,582	38,919	294,495	1,220	289,413
1884	43,020	1156,385	65,916	749,284	31,330	246,224	20,586	1620,390	37,906	291,391	1,625	303,356
1885	39,094	1219,204	92,397	708,435	33,517	175,031	20,254	1467,832	34,425	257,854	1,862	339,157
1886	39,603	1405,687	102,666	542,789	20,281	172,547	20,680	1737,659	33,033	282,814	2,880	243,052
1887	51,367	1363,259	86,898	460,002	37,072	139,122	20,782	1608,021	35,574	319,118	2,768	317,998
1888	37,548	1029,397	83,140	517,197	41,447	105,969	16,548	13080,812	21,800	175,200	1,913	188,512
1889	46,137	1389,419	105,755	426,777	41,363	153,000	15,219	1559,837	37,100	179,700	2,353	262,405
1890	56,983	1417,545	110,389	373,459	28,681	190,696	17,902	1527,219	32,700	165,700	2,517	267,933
1891	49,036	1193,678	113,591	283,560	32,714	195,317	17,396	1457,952	25,336	193,836	1,854	302,373
1892	58,403	1470,320	120,200	399,414	42,663	199,931	18,319	1512,677	28,034	240,178	1,878	268,769
1893	58,239	1822,843	111,598	257,035	53,011	194,023	16,505	1815,540	34,070	300,485	1,690	362,700
1894	42,930	1724,062	120,397	281,885	57,297	141,730	19,620	1860,899	18,765	153,431	1,080	265,700
1895	43,767	1805,960	126,218	320,322	86,606	204,796	19,192	1863,316	26,209	168,903	0,900	314,800
1896	57,770	1657,334	124,105	427,214	101,296	153,050	15,904	171,570	17,365	152,901	0,790	283,500
1897	57,770	1875,789	144,624	355,780	127,012	242,718	17,630	2406,340	21,213	383,590	1,130	345,200
1898	53,340	1725,892	134,608	414,317	162,419	181,114	16,388	1672,938	19,365	178,590	2,650	295,500
1899	57,657	1995,702	147,668	408,184	160,146	291,507	20,172	2150,009	26,670	211,604	2,900	274,400
1900	44,585	1761,689	106,622	253,686	168,528	261,707	18,260	1898,115	29,731	168,438	1,750	213,600
1901	40,950	1761,193	158,947	402,610	203,741	285,994	19,668	2158,554	25,514	130,903	1,750	205,300
1902	34,646	2244,915	157,469	460,756	231,959	322,363	19,133	1936,282	24,342	150,279	1,750	328,100
1903	24,781	2179,595	161,311	425,773	186,734	305,882	17,126	1992,601	17,452	93,036	1,890	322,800
1904	20,603	2351,767	166,200	414,849	195,303	402,830	15,618	2094,827	20,053	103,757	2,660	320,500
1905	22,177	2367,394	168,016	578,840	245,226	415,359	20,076	2404,861	17,825	90,968	2,390	266,700
1906	25,966	2034,655	161,998	447,921	208,656	356,715	24,125	2332,147	31,524	141,971	1,280	222,400
1907	17,220	1776,373	157,791	841,532	268,934	383,714	18,766	1625,547	20,393	98,502	0,960	127,840
1908	13,113	1666,179	149,883	536,628	314,547	500,297	18,537	1871,425	74,746	163,408	0,970	93,560
1909	11,021	1737,779	165,104	662,734	270,138	372,295	23,753	1879,943	74,544	76,998	0,720	82,100

1910	12,075	2086,786	159,969	689,973	310,294	440,811	29,198	1857,758	107,102	135,085	1,280	76,950
1911	12,159	1955,299	152,308	548,982	377,154	532,492	24,699	1310,170	100,728	159,572	—	—
1912	12,068	2470,898	146,585	533,485	226,209	336,875	32,997	1687,758	85,020	131,885	—	—
1913	8,195	1568,514	136,941	506,179	249,643	509,946	18,110	1231,220	79,957	141,362	—	—
1914	4,779	815,340	132,668	485,571	219,073	336,866	14,931	1261,182	61,446	126,975	—	—
1915	5,297	1402,009	83,508	257,754	180,677	283,984	6,031	362,979	49,335	119,767	—	—
1916	4,370	999,899	45,941	208,372	189,579	241,602	18,609	894,021	34,481	141,061	—	—
1917	4,158	1027,368	59,388	189,511	113,729	161,717	3,688	130,759	32,565	109,303	—	—
1918	5,941	1445,700	53,528	148,605	91,516	187,927	2,996	149,577	24,489	82,383	—	—
1919	7,068	1952,595	49,871	173,624	42,022	57,887	2,767	79,709	20,922	69,073	—	—
1920	6,034	1237,030	43,475	162,404	53,671	77,930	4,937	301,466	14,827	39,868	—	—
1921	0,620	88,540	48,877	141,879	30,004	43,897	12,046	514,983	18,727	54,312	—	—
1922	1,991	447,798	50,323	140,927	49,169	52,014	2,797	101,650	24,270	75,205	—	—
1923	3,156	908,751	32,558	103,833	64,490	68,241	15,183	251,860	32,932	73,164	—	—
1924	2,785	593,564	50,640	148,986	77,020	100,246	10,377	207,214	29,030	62,421	—	—
1925	5,025	1304,667	92,938	201,924	84,324	103,572	11,597	261,162	44,718	72,499	—	—
1926	4,761	801,642	86,675	184,491	66,132	102,582	12,389	264,758	43,523	92,287	—	—
1927	2,067	421,161	75,803	147,423	111,493	132,235	12,321	234,086	39,772	97,105	—	—
1928	6,783	1417,951	110,677	260,041	109,371	120,904	8,951	186,388	28,600	62,275	—	—
1929	3,261	1246,170	129,397	233,687	144,871	110,478	13,053	304,241	32,679	67,021	—	—
1930	3,120	1226,833	99,191	213,272	117,473	118,205	43,468	519,124	27,410	49,473	—	—
1931	—	1314,878	170,712	379,238	167,869	131,020	51,588	707,507	14,760	30,021	—	—
1932	0,657	2375,881	199,013	529,028	134,657	91,387	21,121	423,113	9,224	14,474	—	—
1933	0,039	3382,729	300,951	782,933	142,873	126,565	52,166	540,202	19,692	72,151	—	—
1934	0,054	2993,160	305,919	945,944	110,678	87,242	8,763	211,750	73,347	198,138	—	—
1935	—	2902,181	314,101	1025,589	121,001	96,243	26,471	544,339	109,314	352,211	—	—
1936	—	2707,261	276,048	969,216	98,925	95,323	74,236	1613,998	138,908	532,449	—	—
1937	0,099	3471,902	282,052 ^j	909,706 ²	171,558 ²	368,240	190,412	2993,926	136,248	575,280	—	—
1938	—	3131,050	370,553 ²	829,906 ²	173,605 ²	376,879 ²	92,510	2506,144	172,195	643,835	—	—
1939	—	2909,190	406,491 ²	842,82	129,008 ³	301,888	84,530 ³	2403,739	127,695	513,675	—	—

În anii de criză în loc ca în noile contracte colective să se obțină îmbunătățirea condițiilor de salarizare, aceste sînt reduse cu 15% în anul 1932⁸⁹ și muncitorii sînt amenințați că dacă nu vor accepta reducerea tuturor salariilor în contractul pe anul 1933 cu minimum 20% vor fi concediați „...un foarte mare număr de muncitori”⁹⁰. De altfel în anii crizei numărul muncitorilor a scăzut pe întreaga Direcție după cum rezultă și din tabelul alăturat.

Pe lîngă aspectele prezentate din materialele documentare din fondul Direcției minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare, mai pot fi desprinse și alte probleme referitoare la vechea și dezvoltarea mineritului în regiunea Maramureș, ramură principală

a economiei naționale căreia i se acordă o atenție tot mai mare în anii construcției socialismului în patria noastră.

Tabel ⁹¹

Anul	Nr. muncitorilor	Nr. funcționarilor
1924	2 115	156
1925	1 947	163
1926	1 973	175
1927	1 999	186
1928	1 930	176
1929	1 787	162
1930	1 793	145
1931	1 809	134
1932	2 522	182
1933	2 655	178

⁸⁹ Ibidem, dosar nr. 7/1932.

⁹⁰ Ibidem,

⁹¹ Ibidem, dosar nr. 151/1933.

DOCUMENTE DIN ARHIVELE VATICANULUI
PRIVIND ANUL 1595

AUREL DECEI

Bogatele arhive ale Vaticanului de la Roma păstrează încă nenumărate documente inedite și printre acestea, firește, sînt încă foarte multe care privesc direct sau indirect trecutul nostru. Deși fondurile acestor arhive au fost cercetate de mulți învățați români — între care s-au distins, membrii fostei Școli Române de la Roma, care a funcționat între anii 1924—1944 sub auspiciile Academiei Române — totuși există acolo un număr însemnat de materiale, din această categorie, care nu așteaptă decît ocazia de a vedea lumina tiparului, ca să lămurească tot mai mult evenimentele evolutive și toate aspectele sociale, economice, politice și culturale, ale istoriei patriei noastre.

Am cercetat în anii 1928—1930, în Arhiva Vaticanului, vasta colecție numită *Codici Urbinati Latini*, vol. 1063—1066, care cuprinde anii: decembrie 1594 — decembrie 1598, prin urmare anii domniei lui Mihai Viteazul, Ieremia Movilă și Sigismund Báthory. O parte din documentele copiate din acea colecție, cuprinzînd anii 1596—1598, au fost publicate sub titlul „*Avvisi*” *riguardanti i paesi romeni negli anni 1596—1598*, în lucrările Școlii Române de la Roma *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*, vol. IV, Roma, 1939, p. 1—74.

Publicăm aici, alte 88 de documente, aflate în volumul 1063 al numitei colecții, din genul „avizurilor” (avvisi), primite la Curtea pontificală, din diferite părți ale Europei, în legătură cu cele trei țări române din acea vreme: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Toate aceste „avizuri”, care se prezintă fie sub formă de rezumate de știri, fie chiar sub formă de scrisori integrale, cuprind anul 1595, anul Călugărenilor. În felul acesta, ele întregesc seria celorlalte documente, amintite mai sus, constituind nu o prefață ci o completare a informațiilor asupra acelor ani atît de scăpărători ai istoriei române.

Așa cum rezultă din înșiruirea acestui material cules în Arhiva Vaticanului, ordinea cronologică a documentelor este aceea a înregistrării lor în registrele pontificale, nu aceea a emiterii știrii sau scrisorii respective. La curia papală se primeau mereu o sumedenie de acte și de știri din o sumedenie de țări și localități, fie direct, fie prin releuri, care în cazul nostru erau mai adesea Veneția, Viena și Cracovia. Pe lîngă actele speciale care erau păstrate în fonduri speciale, materialul informativ din afară era trecut în registre cumulative, unde uneori era copiat întocmai, alteori era rezumat numai, sau contopit sub o singură zi de înregistrare, deși provenea de la persoane și din locuri deosebite și purta date diferite, referindu-se

totuși la aceeași categorie de fapte. În felul acesta, ele constituiau un fel de ziar al evenimentelor externe, după cum existau și registre, ziare ale evenimentelor interne, fie din Vatican și Roma, fie din restul Italiei. Am respectat aici — ca și la editarea celui alt grup de „avizuri“ de aceeași vîrstă, din *Diplomatarium Italicum* — ordinea înregistrării lor la Roma, adică la Vatican, care reprezintă în același timp și ordinea cronologică a recepționării acestui material istoric.

Cadrul istoric în care sînt cuprinse aceste informații este cunoscut, poate mai mult decît acela al altor epoci din trecutul nostru, datorită faptului că potențialitatea politico-militară a poporului nostru s-a manifestat în acei ani, puțini dar gravi, cu mai multă vigoare și semnificație decît altă dată și, în ciuda contradicțiilor interne și externe, poporul nostru, prin voința și sabia lui Mihai Viteazul a reușit să se închege într-o formațiune de stat unitară, impresionînd prin acest fapt epocal, înainte de toate, străinătatea.

În cursul anului reflectat în aceste „avizuri“, 1595, nu se putea prevedea ce se va întîmpla în anii 1599—1600. Fără preget însă, agențiile și misiunile politice, religioase și militare, și nu în ultimul rînd oamenii care făceau comerț și se aflau în punctele nevralgice ale Europei răsăritene, precum și diferite alte persoane particulare, desigur din clasa conducătoare, se străduiau să culeagă informații cît mai bune și mai sigure din acele părți, fiindcă prin formarea așa zisei „Ligi Sfinte“ sub patronajul papei Clemente al VIII-lea se aflau angajate operativ împotriva Imperiului Otoman o seamă de state europene, încă din cursul anului 1594.

În noiembrie 1594, după cum se știe¹, Țara Românească și Moldova — în urma unei pregătiri prealabile diplomatice — s-au răscolat împotriva stăpînirii otomane și au început războiul antiturcesc, alături de Transilvania și statele europene centrale, afară de Polonia, care rămînea și pe mai departe în raporturi amicale cu Poarta otomană.

În anul următor, în documentele cuprinse în colecția *Codici Urbinati Latini*, începînd cu data de 7 ianuarie, la Roma continuă să fie însăilate fără întrerupere tot felul de știri, de orice natură, asupra evenimentelor ce se desfășurau în Europa răsăriteană, din care am spicuit materialul prioritar la țările române. Bine înțeles, aceste știri sînt împletite cu altele, referitoare la alte țări și evenimente, însă se poate ușor constata că dominantă tuturora este războiul împotriva Imperiului Otoman, purtat — în acest an, 1595 — cu mai multă osîrdie și jertfă tocmai de aceste trei țări. Știrile primite și înregistrate la Curia papală, în anul 1595, tind prin proveniența lor să deformeze realitățile, împingîndu-l pe primul plan pe Sigismund Báthory, care era catolic și s-a legat și prin căsătorie cu Casa de Austria, tot catolică. Cu toate acestea, eforturile și succesele reale ale domnului Țării Românești, Mihai Viteazul, precum și ale domnilor Moldovei, Aron Tiranul și Ștefan Răzvan, care au curățit de garnizoanele turcești linia Dunării și au trecut la ofensivă și la sudul fluviului, își

¹ V. *Istoria României*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 957 și urm.

găesc de asemenea loc în registre papale, fiind evaluate de cele mai multe ori la justa lor valoare. Această realitate este încununată, chiar în ultimul document din această serie, cu atribuirea titlului de „Viteaz” — *Michele Valoroso* — lui Mihai, încă la sfârșitul anului 1595.

Raportate la materialul publicat pînă acum în numeroasele colecții de documente interne și externe asupra anului Călugărenilor, aceste „avizuri” aduc în multe cazuri completări prețioase și interesante, încît devin utile pentru studiul acestui an răsunător, în special în ceea ce privește răsfrîngerea în străinătate — înainte de toate în vastul laborator diplomatic și politic al Vaticanului — a tuturor eforturilor depuse de cele trei țări române în vederea eliberării lor de sub suzeranitatea otomană. Anul acesta, încheiat, după Călugăreni, cu înfrîngerea hotărîtoare a oștilor turcești la Tîrgoviște, la București și mai cu seamă la Giurgiu, și apoi cu alungarea rușinoasă din Țara Românească a comandantului suprem, marele vizir Sinan pașa care aducea cu el un alt „gubernator” (*vali*) decît acela al lui Sigismund Báthory, în Țara Românească, pe Satarci Mehmed pașa, dorind să o transforme în pašalic turcesc² — a prilejuit și alcătuirea epigramei scrise asupra dezastrului turcesc la Dunăre, de către Hieronimus Arconatus, secretarul Curții de Război de la Viena. În această epigramă la adresa lui Sinan pașa este pomenit numai Sigismund Báthory, care avea comanda supremă în această campanie. Însă din alte informații ajunse la Roma în această vreme, ca și din multe alte documente interne și externe, publicate pînă acuma și utilizate în studiile sau în istoriile generale asupra acestei epoci, se pot desprinde liniile adevărate și imaginea reală a anului 1595, în care poporul nostru a jucat un rol de frunte pe plan politic și militar în Europa sud-estică.

² Cf. Ismail Hami Danişmend, *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, vol. III, Istanbul, 1961, p. 146.

Comandantul suprem (*serdar-i ekrem*), marele vizir (*vezir-i azam*) Ferhad pașa, plecînd în expediția împotriva țărilor române și ajuns la Adrianopol, la 14 mai 1595 (hegiră : 5 ramazan 1003), printr-o decizie vizirală a pus capăt regimului de autonomie al celor două țări românești de la sud și răsărit de Carpați și le-a transformat în vilaiet, adică în provincii integrate în Imperiul Otoman și administrate ca și celelalte vilaieturi turcești. În vilaietul Moldova (Boğdan *vilâyeti*) a fost numit *vali* (gubernator) fostul valiu de Şirvan în Caucaz, Cafer pașa, iar în Țara Românească (*Eflâk vilâyeti*) a fost numit valiu fostul agă al ienicerilor — adică comandantul suprem al corpului ienicerilor — și beilerbei al Anatoliei, Satarci Mehmed pașa. În același timp, a fost numit *defterdar* („administrator financiar”) în ambele vilaiete, sangeacebiul de Yenişchir, Mehmed bei. La 7 iulie, cînd Sinan pașa l-a înlocuit pe Ferhad pașa, a menținut această decizie, și ocupînd temporar și parțial Țara Românească „au pus subași pre la toate orașele și satele”, așa cum spune cronica internă (c.f. *Istoria Romînicii*, Ed. Acad., R.P.R., 1962, vol. II, p. 650, 966) adică a introdus în țară imediat administrația otomană. La 23 august, la Călugăreni, din cei patru beilerbei care conduceau oștile turcești alături de Sinan pașa, numai beilerbeul Țării Românești (*Eflâk beylerbeyi*), Satarci Mehmed pașa a reușit să se salveze, fiind rănit însă, ca și comandantul suprem. În urma unor insuccese avute în Ungaria, la Oradea, și în alte părți, fiind comandant suprem, efemerul valiu turc al Țării Românești a fost executat, în anul 1599.

— 1 —

1599 ianuarie 7, Roma. De la Viena se primește știrea că principele Transilvaniei (Sigismund Báthory) a trimis un ambasador la Praga (la împăratul Rudolf al II-lea), declarându-i-se vasal și anunțându-l că va începe campania contra turcilor.

Di Roma li 7 del 95 gen-ro.

Si scriue di Vienna á part-re la passata di là d'uno Amb-re del Transilu-o per Praga con gran n-ro di Carozze et grand'aplauso di tutti, puoiche quel Principe mandaua a presentare l'Imp-re et ad offerirsi insieme feud-io et suddito, pregando però la M-tà sua a protegerlo con ogni caldezza per difesa del suo Principato et della xrianità * insieme, à cui fauore uscirebbe in Campagna con tutte le sue posse (sic) et puoiche il Valacco și era unito seco, tornarebbe all'assedio di Temisuar, et massime che la Bulgaria tutta staua in moto di rebellarsi al Turco; dicendosi però che l'Imp-re mandarebbe il machese di Borgau con buone forze in suo aiuto, aspettandosi il conte di Mansfelt di Fiandra per darle principale carico nell'esercito.

Ood. Urbinati Lat. vol. 1063, f. 6

* cristianità creștinătate.

— 2 —

1594 decembrie 24, Viena. Se anunță la Veneția că Sigismund Báthory a supus Țara Românească, a ocupat Lipova și se pregătește să asedieze Timișoara.

Di Venetia li 7 Genaro 1594 (sic).

Di Vienna con l-re di 24 passato ausano che'l Prin-e di Transilvania con l-re del p-o d-o hauea dato conto all'Imp-re che s'era impatronito della Vallachia, poiche quel Prin-e adheriua al Turco, hauendo anco preso ai Turchi 4 luoghi fra quali dicono Lippa. Il qual Transilvano, s'intende che si fosse mosso con grossiss-o essercito formato parte de Transilvani, di Ratiani*, di Moldaui, di Cosacchi et anco di Valacchi per andare ad una impresa che non si diceua se fene ueniua giudicato che uolesse tornare al l'assedio di Temisuar, hauendo d-o Transilvano mandato a chiedere danari à S. M. Ces-a.

f. 12

* Sirbi, ung. Râcz.

— 3 —

1594 decembrie 24. Viena. Se informează la Roma că transilvănenii împreună cu 20 000 de cazaci l-au ajutat pe Ștefan Râzvan să ocupe tronul Moldovei.

Di Roma li 14 del 95 Gen-ro.

Hanno part-ri di Vienna delli 24 del passato per relatione di Mercanti giontiumi di Transilvania che 20 m. Cosacchi, essendo entrato con 10 stendardo Imperiale, dato loro nella Dieta di Ratisbona, nella Valachia*, uniti col Transilu-o ui habbiano tagliato a pezzi quel Vaiuoda, con bottino, che uolsero farle testa, et fattoci grosso bottino, și teneua quella Prouintia da uno eletto nuouam-te Vaiuoda Rossiano** à nome del Transilu-o, il quale con 40 m. persone era trascorso fin à Temisuar per occupare quella fortezza...

Mons-or Visconte*** destinatò al Transilu-o dicono che non partirà prima dell'arriuò in questa Corte dell'Amb-re Ces-o.

fila 19—20

* Moldova.

** Râzvan, Ștefan.

*** Alfonso Visconti, episcop de Cervia, nuntiu papal in Transilvania.

— 4 —

1594 decembrie 18, Istanbul. Se trimite la Venetia știrea că sultanul (Murad al III-lea) a declarat război împotriva lui Sigismund Báthory.

Di Venetia li 21 Gen-ro 1595.

Di-Const-li delli 18 x-bre confirm-o l'arriu in quella città del Cicala * molto ben uisto dal Grans-re**, il quale haueua fatto publicare la guerra al Transilu-o, uolendo il d-o Grans-re che sia rimesso nel stato di Moldauiia il figlio di quel P-e che fu decapitato in Cost-li.

f. 43

* Sinan Çigalazade (altă persoană decit Sinan pașa de la Călugăreni, zis Koca (Cogeà) Sinan pașa, „cel Mare“).

** Sultanul Murad al III-lea.

— 5 —

1595 ianuarie 28, Roma. S-a primit de la Viena știrea (f.d.) că Sigismund Báthory cere, în schimbul participării la liga antiotomană, să fie declarat principe al Imperiului și ca soție pe fiica arhiducelui Carol (de Habsburg).

Di Roma li 28 gennaio del 95.

Di Viena... Et del Transilu-o non si hauea altro, et i suoi Amb-ri passati à Praga con circa 300 persone uogliono conformat la lega con S. M-tà. Ces-a della quale ricerca quel Principe d'esser dichiarato Principe dell' Imperio et d'hauer per moglie una figlia dell'Arciduca Carlo, poiche egli și per zelo della xniatà (sic) * come per interesse della M-tà sua si ha irritato il Turco contra.

f. 50

* cristianità.

— 6 —

1595 februarie 4, Venetia. Se primește știrea că împăratul (Rudolf al II-lea) și principele Transilvaniei încearcă să atragă în liga antiotomană pe regele Poloniei (Sigismund al III-lea de Wasa) și pe „Moscovit“.

Di Venetia li 4 feb-o 95.

Alcuni hanno di Polonia che in alcune picciole Diete tenute nelle 3 Polonie era stato risoluto stante i caldi Ufficij fatti a quel Re dalli Amb-ri Ces-rij del Pren-e Transilu-o et d'altr imass-e per nome del Papa di douersi romperla col Turco, fauorendò l'Imp-re al quale doueu-o a primo tempo mandare buon n-ro di Fant-ria et spingere anco quantita di Cau-ria uerso la Transiluania in aiuto di quel P-e et che anco il Moscouito douesse passare a danni dell'istesso Turco, il quale intendeuano hauesse iniuiato un Chiaus al Re di Polonia con alcuni presenti per esortarli a non si retirare dalla sua amicitia ma si speraua facesse poco fatto, potendosi quel Re scusare che ciò

f. 80

nonera in poter suo ma nell' altri din quel Regno.

— 7 —

1595 februarie 8, Roma. S-au primit de la Venetia știri (f.d.) despre răscoala vv. Tării Românești (Mihai Viteazul) împotriva turcilor.

Di Roma li 8 di Febraro 95.

...che'l Turco hauendo inteso che Raciani et Cosacchi erano scorsi fin in Andri-nopoli et che'l Vaiuoda della Valachia con intelligenza del Transiluaniano hauea ammaz-zato tutti li Turchi mandati da Sinan à suernare nella sua prouincia per tenerlo in freno di non ribellarsi, era entrato in tanto sdegno che per castigarli uoleua concluder pace con l'Imp-re et gia era uoce che fosse stabilita. ma non și credeua per non udirsene le conditioni.

f. 83—84

— 8 —

1595 februarie 18, Roma. Se notează <la Vatican> că nunțul Visconti duce <în Transilvania>, pe lângă suma de bani ce o are cu el, cite 10 000 de scuzi lunar, pentru principele Transilvaniei.

Di Roma li 18 Februario 1595.

Mons-r Visconte che se n'è partito come si scrisse per Transilvania oltre la *summa* de danari che hà portata, hà anco seco prouig-ne di X m. s-di il mese che s'è contentata S. B-ne souenir al Principe Transilvano.

f. 110

— 9 —

1595 ianuarie, 30, Praga. Se trimite la Venetia știrea că împăratul <Rudolf al II-lea> va trimite lui Sigismund Báthory 12000 de soldați sub comanda generalului austriac Tieffenbach.

Di Venetia li 18 Febraro 1595.

Di Praga delli 30 pass-o scriu-o che gl'Amb-ri Transilvani si trouau-o ancora in quella Corte, hauendo fatti molti Presenti à S. M-tà et à diuersi sig-ri, la mag-r parte de Cau-li belliss-i et all'incontro S. M-tà faceua apparecchiare alcuni Relogi di gran ualore con parecchie Tazze d'argento, sopra dorate, per mandar al Transilu-o, al quale prometteua inuiare per aiuto à nouo tempo 12 m. combattenti sotto il s-r Tefempoch*, douendo poi d-ti Amb-ri passare à Graz per concludere il matrim-o d'una figlia del già Arcid-a Carlo con d-o Transilu-o.

f. 114

* Tieffenbach.

— 10 —

1595 februarie 11, Viena. Se comunică la Venetia condițiile alianței lui Sigismund Báthory cu împăratul <Rudolf al II-lea> contra turcilor.

Di Venetia li 26 Febraro 1595.

Di Vienna con lettere delli XI stante... ai sono anco hauuti li capitoli conclusi alli 3 stante in Praga dall'Amb-ri del Transilvano con S. M-tà, che sono ut infra: Che S. M-tà Ces-a non possa trattar di pace senza saputa del Transilu-o et che in quel caso ui sia compresa la Valacchia et Moldauia, douendo essa M-tà darli in matrimonio una di Casa d'Austria et procurarli il Tosone*. darli in matrimonio una di Casa d'Austria et procurarli il Tosone*. Che sia accettato in Principe dell'Imperio et habbi luoco nella Dieta con titolo conueniente alla persona sua. Ch'ogni anno gli sia dato in Cassouia fiorini 100 m. durante la guerra con un n-ro de Raitri** et fanti. Che la terre che pigliarà siano tutte sue libere et franche, douendo essere senza alcuna ricognitione separate dall'Vngaria da succederli d-o Principe con li suoi descendenti et anco le femine et S. M-tà concorra nelle spese di fortificarle se fosse bisogno. Che in caso il Transilvano fosse scacciato dal suo stato S. M-tà sia obligata darli tanti feudi ne'suoi che possa uiuere con *(sic)* decentem-te con tutti quelli che l'hauessero seguito et persi li loro beni douendo anco esser perdonato à tutti gl'Vnghe-ri et Transilvani che per il passato fossero stati contra Casa d'Austria in fauor d'esso Transilvano et rimessi nelli loro beni, accettandoli per boni vassali et il Ū-nale di Transilvania possi liberam-te goder li beni ch'hà in Schiauonia et Ung-a et ricuperar li titoli; il simile possino fare altri douendo S. M-tà prouedere di poluere, artegl-rie et altre monit-ni di guerra et il Transilvano s'obliga d'hauer in campagna per tutto Marzo 80 m. persone, compresoui li Valacchi et Moldaui; li quali cap-li si debbino giurare dall'Imp-re, stati d'Ungaria et Transilvano, faccendone instrum-to publico.

Di Praga delli 5 stante confermano il stabilim-to della lega trà l'Imp-re et il Transilvano, comprendendouisi anco il Valacco et Moldauo con sodisfat-ne d'ambe le parti, Che in Corte si faccuanu ogni giorno consiglio di guerra, passando però le cose con molta secretezza.

f. 129

* Ordinul „Lincei de Aur“ (Tosone d'Oro).

** Reiter, călăreți.

— 11 —

1595 martie 4, Roma. Se află, prin Venetia, de la Istanbul (f.d.), că turcii voese să-l înlocuiască pe „valahul“ (Mihai Viteazul) rebel.

Di Venetia li 4 Marzo 1595.

Oltre il scritto di Cost-li... che Mustafa* era stato deputato con le genti scritte per andar contra il Vallacco et altri Ribelli, dicendosi però che esso Mustafà procura-rebbe di met ter in possesso del stato della Valachia il P-e che già si scrisse stato eletto dal Grans-re, ma pareua che anco Sinan, come G-rale da terra, à cui tocca in tal caso di ribellione metter in loco del ribello chi più li piace, habbia eletto un tale et con forze l'habbia inuiato à quella uolta di maniera che facil cosa sarà che d-ti dui eletti s'incotrasero et uenissero trà di loro alle mani.

f. 144—145

* Mustafa paşa, beglerbegul de Timișoara.

— 12 —

1595 februarie 17, (Polonia). Se află la Roma detalii cu privire la răscoala lui Aron Tiranul contra turcilor.

Di Roma li XI di Marzo 95.

Di Polonia li 17 di Feb-o... che il Principe di Valacchia* hauendo ammazzato il Chiaus de Costant-li che passaua al Re di Polonia per interuenire à quella Dieta per straord-o al suo residente Amb-re, ne hauea fatto dar conto à quella M-tà alla quale però hauea mandato le med-e lettere accio ne sapesse il contenuto.

Et soggiungeua d-o Valacco che non hauea giudicato espediente che Amb-ri d'un Tiranno del nome xtiano douesse esser presente et à disturbare una tanta attione che douea trattarsi à benef-o pub-co offerendosi però suddito et vasallo di quella corona con preghiere di douer esser siutato bisognando.

f. 152

* Moldova.

— 13 —

1595 februarie 22, Praga. Se comunică la Venetia că turcii au oferit împăratului (Rudolf al II-lea) pace, fără ca să cuprindă în condițiile păcii Transilvania, Țara Românească și Moldova, însă au fost refuzați.

Di Venetia li XI Marzo 1595.

L'ultime di Praga sono delli 22 passato, et danno auiso, che la Dieta Boema continuaua tutt-a, nella quale quei Baroni offeriuano à S. M. Ces-a 8 m. fanti pagati da loro per 6 mesi. Che era gionto in Corte il mandato dal figlio di Sinan* all'Imp-re per trattar di pace con S. M. à nome del Gran Sig-re et per quanto s'è inteso la parte del Turco dimanda la restitutione di Sissech, Fillech et Nouegrad***, senza uolerui comprenden il Trasilnuano. Valacco et Moldaua, et perciò S. M. haueua rispedito il messo senza alcuna risposta... continua la uoce che sarà Generale Sinan et che debba uscir Hoste poderosa. Et in Transiluania con altro Ess-to ui dourà passare Ferrat*** Bassa.

Auisano di Vienna con lettere delli 25 passato che la tagliata fatta de' Tartari, dal Transilvano ueniua confirmata et che fosse il n-ro de gl'Vccisi da 16 m., essendo stato condotto il bottino in Vertemburgo****, residenza d'esso P-e, con 90 m. carra et Teste nemiche; et s'erano nouam-te uniti X m. Cosacchi col d-o Transilu-o oltre altri Popoli che s'erano nouam-te leuati dell'obediencia del Gran Turco et dattisi al Transilu-o Che le terre franche haueua(no) risoluto di contribuire in questa kuerra in aiuto di S. M. 40 m. Fanti et X m. Caualli.

f. 158

* Mehmed paşa, fiul lui Sinan paşa.

** Sisek, Füleki și Ujvár.

*** Ferhad paşa, emulul lui Sinan paşa.

**** Weissenburg, Alba Iulia.

— 14 —

1595 martie 15, Roma. Se primesc știri (f.d.) privind răscoala lui Mihai Viteazul contra turcilor, și știri de la Tokaj, de la 15 februarie, privind acțiunile antiotomane ale lui Sigismund Báthory.

Di Roma li XV di Marzo 95.

Scriuono anco che'l Valacco simulando di uolersi riunir con Turchi et di ripigliar l'arme contra il Transilvano, fattisi dare dal Begh ad esso più uicino 2 m. Turchi. gli hauea tagliati tutti in pezzi. Et da Tocai in Transilvania* delli 15 Feb-o che quel Ser-mo Principe hauea ordinato che la sue genti per tutto il presente mese douessero trouarsi in Campagne armate per assalire i Turchi de quali et de Tartari in quattro fattioni hauea sempre riportato segnalata uittoria, et in tanto trattaua d'accordare l'offerta fattali da Cosacchi che in n-ro di 24 m. passeranno sotto il suo standardo con due paghe sole anticipate, sin al fine della guerra, con cond-ne però che tutii i bottini che faranno debbano essere loro, et le Terre et Castelli che pigliarannodi S. A., che mettendolo in essecut-ne si può sperare con qualche poco di aiuto che presto se ne uolarà a piantare in Const-li il Vassillo di S-ta Chiesa.

f. 162

* Tokaj e de-a dreapta Tisei, însă într-o regiune care uncori aparținea Transilvaniei, în Partium.

— 15 —

1595 martie 18, Roma. De la Viena (f.d.) se primesc știri despre o victorie a „transilvăneanului“ (Sigismund Báthory) împreună cu valahii și moldovenii contra a 30 000 de turci, veniți să aducă alți domni.

Di Roma li XVIII di Marzo 95.

Di Viena à part-ri si scriue che intendeuano di Transilvania et di Cassouia* che andando il Moldauo et Valacco uniti con le genti di quel Principe all'assedio di Albergallo** appresso il fiume Nester, incontrandosi nel residuo de Tartari non solo haueano fatto del Resto con gran mortalità et fugato da X m. Turchi che gli accompagnauano, ma anco che andando da 30 m. Turchi per mettere in possesso i nuoui Vaiuoda eletti in Constant-li nella Valacchia et Moldauiia gli haueano quasi tutti mandati in perdit-ne, hauendone parte amazzati et parte fatti annegare nel Danubio; di che giouedi mattina l'Amb-re del sud-o Trans-no che ritornò qua di Firenze andò à Palazzo per darne nuoua con speranza di hauere in breue l'acquisto dell sud-o luogo et de altri ancora.

Di Gratz li V di questo auuisano la publicat-ne del matr-o di una di quelle Principesse*** col Trans-no col quale per proc-re si fosse anco fatto lo spozalizio.

f. 165

* Cașovia, Kassa, azi Košice.

** Akkerman, Cetatea Albă.

*** Maria Christierna.

— 16 —

1595 martie 18, Roma. Se află de la Florența că marele duce (de Toscana. Ferdinando de' Medici) va da ajutor în oameni și bani lui Sigismund Báthory, împotriva turcilor.

Di Roma li 18 Marzo 95.

Il Genga*, Amb-re quà del Transilvano, Dom-ca ternò da Fiorenza, dal qual Gran Duca s'intende habbia ottenuto che manda 30 Cap-ni al suo Principe con prouision di 15 s-di al mese per ciascuno et 200 di donatiui et d-o Amb-re mostra lettere della rotta data dal suo P-e à turchi.

f. 172

* Fabio Genga.

— 17 —

1595 martie 8, Graz. Se transmite știrea la Venetia că Sigismund Báthory cu trupe valahe l-a înfrînt pe Hasan pașa, care venea să instaleze un alt domn în Țara Românească.

Di Venetia li 18 Marzo 95.

Auisano di Graz delli 8 la giunta là dell'Amb-ri del Transilvano per ueder la sposa et far le cerimonie solite, la quale doueua esser condotta à marito fatta l'ottava di Pasque. Che hauendo inteso il P-e transilvano che Assan Bassa * con XI m. Turchi, tra quali 4 m. Gianizzeri, andaua per metter in possesso un Principe della Valachia l'andò ad incontrare con c-a 7 m. Valacchi et 3 m. de suoi, et uenuti alle mani restorno uccisi tutti essi XI m. Turchi, dicendo che siano scampati solo esso Assan et il P-e, hauendo poi il Transilvano fatto rompere alcuni Ponti et guaste le strade per le quali poteuano esser condotte uettou-e à Belgrado et posto l'assedio à due fortezze del Turco, de quali al p-o assalto haueua preso li Borghi con speranza d'impatronirsi anco d'esse fortezze per trouarsi mal prouiste.

f. 175

* Hasan pașa, în ungurește *basa*,

— 18 —

1595 aprilie 5, Roma. Se află în Polonia (f.d.) că „oratorul“ transilvănean trimis în dieta polonă a ținut un discurs, cu privire la pericolul turcesc.

Di Roma li V di Aprile 1595.

Con le passate di Polonia s'intende di più dell'ausato che l'Arengo fatto dall'oratore dal (*sic*) Trans-o era stato tanto affettuoso et lacrimuole. che non era restato Senatore che non hauesse pianto per l'efficacia colla quale espose il pericole che soprastaua à tutti gli stati conuicini perdendosi il suo Sig-re; et benchè per negligenza di qualche interessato potesse sospettarsi di disturbo che nond-o per la prontezza che si cunosceua in tutti i Polacchi et partie-te in quel Re, si speraua che si stamilirebbe ogni desiderato fine di quella Dieta.

f. 207

— 19 —

1595 aprilie 8, Venetia. Se află de la Graz (f.d.) că Sinan pașa a fost înlocuit și că în Graz s-a oficiat căsătoria fiicei arhiducelui Carol cu principele Transilvanici (prin procuratură).

Di Venetia li 8 Aprile 95.

Di più di Graz s'hà che la gente del Transilvano insieme con Vallacchi et Moldaui habbino depredato et messo in fuga Sinan Bassa che deposto dal Generalato *, se ne tornaua à Cost-li, hauendoli leuato tutto el Thesoro et prede fatte iu Vngaria. Et che in d-ta Città di Graz era nella Chiesa Cattedrale seguita la cerimonia del sposalitio trà la figlia del gia Acid-a Carlo et il P-e Transilvano, per mano del Vesc-o di Laibach.

f. 219—220

* Sinan pașa a fost înlocuit în postul de mare vizir (*sadrizam*) și comandant suprem (*serdar-i ekrem*) de emulul său, dușman de moarte, Ferhad pașa, la 16 februarie.

— 20 —

1595 aprilie 1, Viena. Se primesc amănunte, transmise la Venetia, asupra victoriei lui Sigismund Báthory contra lui Sinan paşa, care se întorcea victorios de la Győr la Istanbul.

Di Venetia li 15 Aprile 95.

Dicono le lettere di Vienna pur del p-o d-o... confermano tutt-a la rotta data dal Transilvano a Turchi condotti da Sinan Bassa nel suo ritorno à Cost-li, essendo la Battaglia durata molte hore con gran pericolo che Transilvani restassero sconfitti, ma quasi nel fine comparsero in aiuto di questi 2 m. Caualli freschi, che diedero tanto uigore ad essi Transilvani che restorno uittoriosi con morte però di c-a X. m. di loro et 28 m. Turchi, hauendo d-i Transilvani acquistato tutto il tesoro et prede fatte da Turchi et da esso Sinan nell'Vngaria et spetialm-te in Giauarino*, il qual Sinan s'era saluato con la fuga insieme con alcuni altri p-nli, seguitando li Transilvani uniti con Valacchi, Moldaui et altri Popoli in far progressi à danni de Turchi.

f. 237

* După numele vechi roman Iaurinum, ung. Győr, nemţ. Raab, turc. Yanık.

— 21 —

1595 aprilie 22, Roma. Se primeşte ştirea din Polonia (Cracovia) că dieta a votat contribuţii pentru a se opune tătarilor, iar papei i s-a prezentat un raport asupra situaţiei forţelor militare antiotomane.

Di Roma li XXII di Aprile 95.

A part-re di Polonia delli 30 del pass-o che ausano il fine di quella Dieta, si scriue che quanto all'arme per diffesa del Regno si erano accordate le contribut-ni di danari per tenere in Campagna 40 m. soldati et stare alli confini della Rossia contra Tartari se uorranno passare a fauore de Turchi et altri ne i confini della Valacchia*...

Si dice che N. S-re** ascoltò mercuri con molto gusto il se-cio dell'Imp-re mentre le ragguagliaua di quanto hauea hauuto con le straord. Et che la M-tà sua, rengratiaua p-a S. B-ne delli 12 m. Fanti et mille Caualli che le hà promessi conforme al ragguaglio de suoi Amb-ri et poi la prega di inuiarle quanto p-a queste forze per assalire i Turchi p-a che Ferat Bassà comparisca iu Ong-ria con 100 m. soldati et con 60 m. il Cicala*** si rouersi à dosso al Trans-no, douendo il G. Turco transferirsi in Andrinopoli per fomentar la guerra risoluto di estirpare i rebellati, de quali il Moldaui mostraua pentimento della solleuazione per hauer à fianchi il nuouo eletto che lo molesta per entrarli successora.

f. 244

* Moldova.

** Papa (Nostro Signore), Clemente al VIII-lea; înainte de consacrare Ippolito Aldobrandini.

*** Sinan Çigalazade.

— 22 —

1595 martie 4, Istanbul. Se trimit la Venetia ştiri privind victoriile lui Sigismund Báthory împotriva turcilor.

Di Venetia li 22 Aprile 95.

Con lettere di Cost-li delli 4 pas-o confermano la rotta data dal Transilvano a Turchi, et Tartari, con morte di 40 m. di loro con gran dispiacere del Grans-re non solo per la perdita della gente, ma anco perche s'intendeua che d-to Transilvano andaua sempre facendo mag-ri danni, essendo anco in detta fatt-ne stato fatto prig-ne Mustafa Nipote di Sinan Bassa, quali accidenti si teneua douessero senz'altro mouer l'animo del Gransig-re à passar almeno in Andrinopoli per formarui un potentissimo ess-to da mandar contra esso Transilvano.

f.

— 23 —

1595 <martie>, Istanbul. Se confirmă victoria oștilor Țării Românești și ale Transilvaniei asupra turcilor, arătându-se că a fost ucis Mustafa pașa, că trupele creștine au trecut la sudul Dunării pînă la Vrața, iar domnul Moldovei <Aron Tiranul> cu cazacii au pustiit Chilia și Cetatea Albă.

1595.

Vien scritto da Const-li che li Valachi con li Transiluanii hauevano fatta gran tagliata de Turchi et si diceua che ne fossero restati da 20 m. con altrettanti Tartari et che in quella Battaglia fosse restato morto Mustaffà Bassà Generale di quell'Impresa et con due capigi Bassi, et che'l Principe che si conduceua per metter al Governo della Valachia à pena era scapato, essendogli stato ammazzato il cauallo sotto da una moschetata, et che, maltrattato et seguitato l'essercito hauevano saccheggiato il paese Turchesco, restando sin a quell'ora patroni della campagna; che hauendo saccheggiato la città di Ruschich, luogo principale sopra il dannubio, saccheggiato Silistria, città e scala principale con morte di molte di quelle Bestie scorrendo sin à un luogo nominato Frataza*.

În oltre che il Prencepe di Moldauia con li Cosachi di Polonia hauevano fatto il simile, saccheggiando tutta la Chilia et Città Alba et Bender, sentendosi per questoui, in Constantinopoli grandissimi motti doue s'haueua fatto la Grida et di continuo și faceua che tutta la militia obligata douesse andar alla Guerra contra li detti luoghi di moldauia et Valachia, minacciando che se non anderanno, ueniranno castigati.

f. 257

* Vrața, turc. Ivraça.

— 24 —

1595 aprilie 15, Cracovia. Se trimite la Roma știrea că Sigismund Báthory, cu „moldoveanul” <Aron Tiranul> și Tieffenbach, au avut o victorie asupra tătarilor și că sultanul a dat sume foarte mari pentru plata oastei sale.

Di Roma li 6 di Maggio 1595.

Di Cracouia delli XV Aprile... douendo il Gran Cancelliere partire in breue con XX Caualli per combatter li Tartari che disegnanauo passar iu Ong-a per romper loro la guerra, per uendicar le crudeltà di passato fatte in quel Regno, benche n'habbiano pagato il fio, poichè come di la replicano, tra le montagne di Transilu-a nel ritorno alle lor case, colti in mezzo da quel Prencepe, dal Vallacho* et dal Tieffenpoch, Cap-no Tedesco, furono tutti posti in pezzi, con perdita della preda fatta in Ung-a. restando solo uiuo et preso il capo loro con 150 de suoi, della qual fattione et d'altri progressi che si fanno tutt-a da Prencepi ribellati, se ne uedono piu rincontri et particularm-te da Costant-li per gl'aiuti che le Città, Cap-ni et popoli dimandano al Gran Turco, il quale per accender la sua turma contro i ribellati hauea cauato dal suo erario 130 sacchetti di 6 m. zecchini l'uno, per distribuirl'egli, non douendo la querra esser ardente in Vng-a ma bene in Transilu-a contro quel Prencepe.

f. 287

* Moldoveanul.

— 25 —

1595 aprilie 20, Viena. Se trimite știri la Venetia că Țara Românească și Moldova jură credință „transilvâneanului” <Sigismund Báthory> în dietă și se dau informații despre răscoala antiotomană a bulgarilor.

Di Venetia li 6 Maggio 95.

Di Vienna, delli 20 pass-o... Che li Valacchi et Moldauii doueu-o nella Dieta che și teneua prestare il giuram-to di Fedeltà al d-o Transiluanu, contra il quale s'intendeua essersi incaminato da Cost-li Ferrat*, et altri dicono il Gigala con 100 m. Turchi per di nouo tentar anco di dar il possesso al P-e Moldauo et perciò non trouandosi con il Transiluanu più din 40 m. combattenti solicitaua S. M. Ces-a dell'aiuti promessi, la quale haueua, come dicono dato ordine al Tefenpach d'andar in

soccorso di quel P-e con 12 mila soldati, hauendo anco ultimam-te le genti d'esso Transilvano preso alcuni Barconi che andau-o con Turchi per il Danubio carichi di vettou-e per seruitio d'alcuni loghi d'essi Turchi de quali erano morti molti et che ultim-te anco li Bulgari s'erano dichiarati ribelli dell'Imp-o Ottomano et fauoreuoli al Transilvano.

S'hà da bona banda oltre il scritto di Cost-li con le passate, che il Cadi d'Andrinopoli haueua mandato à chieder soccorso alla Porta per resistere al P-e della Vallachia che con le forze scritte metteua ogni cosa à ferro et fuoco, hauendo fatto un forte per stringere la Città di Sophia, dou'era all'assedio et che Arone P-e Moldauo stringeua tutt-a la Città d'Andenle** et s'era impatronito di Molte Vallade possedute già dalle Sultane, Visiri et Bassa nella Bogdania***.

f. 294

* Ferhard paşa a ieşit din Istanbul pe cîmpia zisă Davudpaşa la marginea capitalei, de unde se porneau expedițiile militare, la 27 aprilie.

** Akkerman.

*** Moldova, turc. Bogdan.

— 26 —

1595 mai 10, Roma, Se află din Transilvania (f. d.) că Sigismund Báthory invită la nunta sa pe toți principii din Italia, iar după nuntă va pleca în campanie, cu 70—80 000 de oameni.

Din Roma li X di Maggio 1595.

In s-a Cong-ne* furono lette lettere din Germ-a et di Polonia et particularm-te di Transilvania con la confirmat-ne de progressi et acquisti fatti di circa 3 milioni d'oro in Città mercantili et paesi Turcheschj da quel generoso Principe, il quale per lettere sollecita questo suo Amb-re al ritorno et insieme inuita tutti i Principi d'Italia alle sue nozze che desidera di far p-a che sia astretto d'uscir in Campagna con esercito reale, ma à preghiere dell'Imp-re si crede che S. A. le differirà a S. Martino**.

...Dicono anc-o che se le forze del Transilu-o di 70 in 80 m. persone preuerranno il nemico di sito uantaggioso non si deue far difficoltà che ne riporta la vittoria desiderata perche esso haurà uettoaglie in copia per la fertilità dei paesi che gli rimangono alle spalle, et il nemico conuerrà che ceda per il paese già saccheggiato et brugiato et per il n-ro di 150 m. che designano passare ad assalir quel Principe che potrà sempre traugliar il nemico nel suo marciare...

f. 297

* Congregazione, adunarea conducerii sfintului Scaun, prezidată de Papă.

** 11 noiembrie.

— 27 —

1595 aprilie 29, Viena. Se trimit știri la Venetia despre victoriile comune transilvano-moldovo-valahe asupra cetăților turcești din zona Dunării și la sud de fluviu.

Di Venetia li 13 Maggio 1595.

Le lettere di Vienna delli 29 aprilie auisano... che tencauano lettere di Transilvania delli 17 d-o con auiso che le genti di quel Principe con l'altre delli Principi Valacco et Moldauo haueuano acquistato assai Città et castelli, tra quali la città et fortezza importante di Simbt*, nella quale haueu-o trouato gran quantità d'artegl-a et monit-ni con armigi già fattiui mettere dalli Re Mattia, Sigismondo et altri, essendo stati tagliati a pezzi 2 m. Turchi che ui erano dentro et dopo s'erano accampati sotto la fortezza di Togaine**, hauendo anco le d-e genti acquistato su la riu del Danubio le città Nester, Februar***, Keliet, Kenual, regimert et Orchiscad****, nelli quali luochi haueu-o messo à fil di spada ogni sorte di gente d'ogni sesso et età, hauendo destrutto et abbrug-to assai castelli et Villaggi et scorse cinque giornate presso Cost-li di modo che d-e genti erano tornate a casa ricche di prede oltre l'esser pagate delle loro paghe ord-e del Principe Transilvano et stau-o hora su la riu del Danubio in riposo, essendo li Principi sud-ti ritornati a casa.

Di più di Vienna s'è inteso che in Temisuar si trouaua un chiaus principaliss-o, mandato dal Gran S-e al Transiluanu con presenti di molto ualore per tentar che quel Prencipe torni à riconciliarsi col Gran S-re et staua aspettando il saluo condotto, senza il quale nou ardiua mouerci di là.

f. 308—309

- * Brăila? Însă tunurile de la Iancu Huniade au fost găsite la Chilia.
- ** Tighina, Bender.
- *** Cetatea Albă, ung. Neszterfejevár.
- **** Chilia, Ismail, Nicopol și Ruscuc (zis și Uruscuc de către turci).

— 28 —

1595 aprilie 18, Praga, Curzio Pichena scrie <marelui duce de Toscana, Ferdinando de ' Medici> despre concentrările de trupe turcești la Timișoara, sub Hasan pașa.

„Hier l'altro uenne qua un mandato del principe di Valachia, il quale referisce, come i Turchi si congiungono insieme uerso il Temesuar con molta diligenza et in grosso numero si che si fa conto che potranno essere 70 o 80 m. con intentione d'andar a fare la guerra sotto Assan Bascia contro al Transiluanu et la Valacco, et con speranza doppo ch'hauranno fatto qualche buono acquisto in quelle parti...

Di Praga alli 18 d'Aprile 1595.

Curtio Pichena

f. 321

(Publicat de Dr. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, București, 1932, p. 197).

— 29 —

1595 mai 27, Roma. Se primește stirea din Polonia (f.d.) că nuntiuul papal Visconti încearcă să-l împace pe cardinalul <transilvan> Andrei Báthory cu principele Sigismund Báthory.

Di Roma li 27 di maggio 1595.

Di Polonia habbiamo che quel Re. hauendo fatto le nozze d'un suo principale Cortegiano ui hauea inuitato li Nuntij Malaspina et Visconti, li quali al p-o di questo erano partiti per ritrouare il Card-le Battori in Mikomia * sua Badia, di doue trattato che haussero delle sue pretensioni col Transilu-o il Visconti partirebbe uerso quel Prencipe per riconciliarlo seco.

f. 342

* Micchovia, în mănăstire (badia, abbatia)

— 30 —

1595 aprilie 22, Alba Iulia. O scrisoare nesemnată <adresată papei> relatează despre noile victorii ale lui Sigismund Báthory asupra turcilor, la Silistra și Ruscuc.

D'Alba Giulia alli 22 Aprile 1595.

È un pezzo che non ho scritto à V. S. per causa di certe mie occupationi, credo hauera inteso le tante buone noue che son occorse in queste parti di Valachia e Moldauia di tante uittorie ottenute in diuersi tempi contro à tartari et turchi, et la grandissima occisione con la Morte di Assam Bassà e'l figliolo di Tutarcano * e un personaggio di Turchi Agà che conduceua il stendardo a questi Principi di Moldauia e Valacchia, si è dato la calcha à Bogdan Vaiuoda che era eletto Prencipe di Valacchia da Turchi e similmente a Stefano Vaiuoda eletto di Moldauia, hauendoli tolti tutti li stendardi tanto a loro quanto a Turchi e Tartari delli quali hanno condotto a questo Prencipe con gran solennità e molt'altre esquisite cose da Turchi et toltogli molte Pezzi d'Artiglieria e Falconetti e con pochissima mortalità de nostri in tutte le battaglie fatte tre uolte con

* După ung. Tatárkán, hanul tătarilor.

Tartari e altre tre con Turchi, hauendo passato il Danubio et abbruciate due grosse città de la nominata Silistra a Vrusich ** e penetrati più oltre, hauendo danneggiato e brugiato grandissimi villaggi e borghi in quella banda di Turchia e penetrati sino li Monti Diemo *** e presa ultimamente una forte città in Moldaui con hauer ammazzati quattro mila turchi ch'erano in presidio oltre le donne e putti e trouatoui molt'artigleria e andati alla conquista della fortezza di legiuna**** doue si uniranno co' Cosacchi; similmente in Valacchia hanno preso la fortezza di Brailotto ***** e resasi a patti salue le persone e dipoi andati al'aquisto di giurgeuo et Vrno ***** contro Nicopoli e ne speriamo da N. S. buon successo.

Sono lettere per la Ser-ma et ha molti particolari di Casouia e Vienna che ne auisano altri di Alba Iulia delli 5 di questo con auiso che l'esercito Transiluanu haueua di nuouo rotto l'essercito turchesco, guidata (*sic*) da Ferat Bassa, generale, et che haueuano condotto al Prencipe Transiluanu la testa di detto Ferat Bassa con altre otto mila teste di turchi et il stendardo principale, talmente ricco di gioie e stimato taleri 30 mila. Il Sig-r Nadasdi è stato presente, al qual'il d-o Prencipe ha donato il detto stendardo a detto Nadasdi capitano.

f. 367

** Turc. Uruçuk, Rusciuc.

*** Balcanii; Di Emo = Haemus, Emo italienește.

**** Tighina, Bender.

***** Brăila.

***** Giurgiu și Turnu (Măgurele).

— 31 —

1595 mai 13, Cracovia. Se arată la Roma că polonezii se tem de mișcările trupelor arhiducelui <austriac> Maximilian, care de fapt sint îndreptate împotriva turchilor, iar Sigismund Báthory l-a decapitat pe vv. Moldovei <Aron>.

Di Roma li X di Giugno 1595.

Di Cracouia li 13 Maggio ... che in uece di mandar gente contro Tartari l'incaminatebbono alli confini dell'Vngaria superiore per il sospetto dell'Arcid-o Mass-no *, che spingendosi in quella parte con XV m. soldati et uoce di fauorir il Transiluanu, non entri a danni di Polonia, poiche S. A. non hà uoluto rinuntiar mai le sue pretensioni a quel regno. Che il sud-o Mons-re parlando col Re del Prencipe Transiluanu S. M-ta conuertiuua sempre quel titolo in Vaiuoda, li cui progressi che qua con tanto romore uolano fino al cielo di là non uengono confermati anzichenon si sia trouato mai in alcun fatto, ma che bene i suoi hanno eseguito alcune generose fattioni contro Turchi.

D'Vngaria s'intende ... che l'Arcid-a Mass-no condurrebbe la sposa al Prencipe di Transilu-a di doue sintendeua che quell'Alt-a nou solo hauea fatto decapitare il Moldauo **, ma anco impicare il suo Amb-re.

f. 377—378

* Maximilian, fratele împăratului Rudolf al II-lea.

** Aron Vodă.

— 32 —

1595 mai 27, Viena. Se trimite știrea la Veneția că Sigismund Báthory l-a luat prizonier pe vv. Moldovei(Aron), pentru trădare.

Di Venetia li X Giugno 1595.

Le lettere di Vienna delli 27 passato... di Transiluania teneuano che quel Prencipe, scoperto che il Vaiuoda di Moldaui si uoleua ribellare contra di lui l'haueua fatto far prigionie con la moglie et figli et leuatoli gran tesoro che seruira per questa guerra, et similm-te habbia fatto far prigionie il P-e della Vallachia *, il quale habbia dato ord-e sia decapitato, dicesi per tradim-to.

f. 383

* Tot Moldova; e o interferență de știri din surse transilvane și poloneze.

— 33 —

1595 mai 26, Cracovia. Se anunță că la 22 mai s-a primit știrea că Sigismund Báthory l-a executat pe vv. Moldovei (Aron) și că tătarii se îndreaptă spre această țară.

Di Cracouia li 26 Maggio 1595.

Alli 22 uenne nuoua certa che'l Principe di Transilvania ha fatto tagliar la testa al Palatino della Valachia*, per sospetto che non fosse fedele alla sua persona, ma con questa occasione si farà padrone d'un millione d'oro che teneua in mano di d-o Valacco.

Li Tartari in grosso numero si sono mossi, ne si sa doue s'indrizzaranno et in tanto si dice che Polacchi non sono senza timore uerso la Valachia et però, hora si consulta da questi Ss-ri se fosse bene di occupare quella prouincia hora che non hà Palatino et si crede che l'esercito andarà à quella uolta se ben non se ne ragiona apertamente.

f. 389

* Moldova — Aron Vodă.

— 34 —

1595 iunie 3. Cracovia. Se comunică că la 25 mai a sosit solul vv. Moldovei (Ștefan Răzvan), care cere ajutor, căci nu vrea să rămână alături de „transilvăncanul“ (Sigismund Báthory) împotriva turcilor.

Di Cracouia li 3 di Giugno 1595.

Alli 25 del passato gionse qua un Amb-re del Palatino di Moldauiia per dimandar repentino auto a S. M-tà dicendo non esser possibile che quella prouincia la Valachia ne tampoco la Transilvania si potranno tenere ne difendere dal potente esercito Turchesco che gli minaccia sopra et che se non fanno presto saranno forzati darsi al Turco per non perder la uita, tutti dimostrando con uarie regioni in quanto pericolo sia per trouar questo Regno in caso tale. Hebbe sub-o audientia da S. M.-tà et dal senato, et essendosi rimesso il suo negoziato alla consulta di quanto si haurà da fare, non si e ancora intesa la risposta bensì tiene per certo che'l Gran Canc-re andarà con grande esercito a quella uolta, poiche dalla S.M. gl'è stato spedito huomo apostata acciò con diligenza si metta all'ordine per andar doue le sarà ordinato, facendosi intanto per tutto il Regno soldati.

f. 404

— 35 —

1595 mai 26. Istanbul. Se trimit vești la Venetia, sosite la 24 iunie despre foametea mare din Istanbul.

Di Venetia li 24 Giugno 95.

Con lettere di Cost-li delli 26 passato s'è hauuto la confirmat-ue di quanto fu scritto con l'ultime et in particolare intorno alla uita del Gran S-re, tutta abbandonata nei piaceri che faceua marauigliar ognuno. Che la carestia continuaua et era per diuenir maggiore mediante i progressi del Transilvano, contra il quale haueua Ferrat fatto la mostra delle sue genti et andaua incaminandole per farli resistenza.

Scriu-o di Graz delli XI stante... che la sposa del Transilvano il giorno seguente partiuu per il suo uiaggio.

f. 410

— 36 —

1595 iulie 1, Roma. Papa (Clemente al VIII-lea) l-a lăsat pe ambadorul lui Sigismund Báthory (Simone Genga) să se întoarcă în Transilvania iar nunțiului papal Visconti i-a poruncit să-i dea „transilvăncanului“ (Sigismund Báthory) 40 000 de scuzi

Di Roma il p-o Luglio 1595.

S'ha la gionta in Transilvania di Mons-re Visconte, l'Amb-re del qual Principe che si troua in Roma dopo esser stato creato Cau-re speron d'oro* et donatoli una

* Ordinul Sfintului Scaun „Pintenul de Aur“ (Speron d'Oro).

collana di 300 s-di d'oro, mercoledì se ne partì di ritorno al suo Prencipe, hauendolo anco N. S-re** assicurato che non solo non è per mancar alle promesse fatte al suo Prencipe, ma che anco sia per darli aiuti maggiori et in conformità di questo habbia ordinato al Nuntio Visconte di pagar al d-o Prencipe fino 40 m. s-di.

Di Praga con lettere delli 22 habbiamo la partita del S-r Carlo Magno*** di ritorno al Transil-o con la risposta intorno alle condizioni portate dal Chiaus.

f. 420

** Papa Clemente al VIII-lea.

*** Agent al împăratului Rudolf al II-lea pe lingă Sigismund Báthory.

— 37 —

1595 iunie 9, Cracovia. Se trimite la Venetia știrea că <Zamoyski> cancelarul <Poloniei> va intra cu 20 000 de călăreți în Moldova și Tara Românească „unite cu Polonia“, la care însă principele Transilvaniei nu înțelege să renunțe.

Di Venetia il p-o Luglio 1595.

Con lettere di Cracouia delli 9 pass-o... che s-assoldau-o 7 m. cau-li, 2 m. de quali si daranno per guardia del Re, et gl'altri saranno inuiati al Granc-ro, il quale si tratteniva à confini „i quel „Regno con 20 m. cau-li per impedire li Tartari et diffendere la Vallachia et Moldauia da Turchi come Prouincie unite al Regno di Polonia“, non si uerificando che'l Prencipe Transilu-o uoglia cedere le ragioni che hà sopra d-e Prouincie, ma anzi che si sottoscriueua S-re d'esse et perciò s-andaua dubitando che potesse nascere qualche disordine et che in quella corte s'aspettau-o duo Amb-ri, l'uno del Ser-mo di Mantoua, et l'altro dell'Arciduchessa d'Austria, che doueuanu ambi doi passare in Transilvania.

f. 422

* După cum se știe Țara Românească n-a fost nici odată „unită“ cu Polonia și nici supusă acestei țări.

— 38 —

1595 iunie 5, Roma. Polonezii <din Roma> afirmă că nunțiul papal Malaspina, aflat în Polonia, îi impacă pe polonezi cu Sigismund Báthory, care va ceda Moldova polonezilor, dacă-l vor ajuta cu 4 000 de călăreți și 3 000 de pedestrași în războiul contra turcilor.

Di Roma li 5 di Luglio 1595.

Questi ss-ri Polacchi fecero Domenica sera allegrezze di fuochi materiali et artificii per il figlio maschio nato al Re loro; et s'intende che sendosi intromesso il Nontio Malaspina per sopire i disgusti tra quel Re et Prencipe di Transilvania, si teneua per concluso che quell'Alt-za consegnerebbe à Polacchi il possesso della Moldauia con ricompensa d'essere da loro aiutato con 4 m. caualli et 3 m. fanti in questa guerra contra Turchi. e di piu che con 12 m. caualli et 8 m. fanti si opponghino a Tartari ne i confini.

f. 424

— 39 —

1595 iunie 24, Viena. Se scie la Venetia, că la 21 iunie a plecat spre Transilvania soția lui Sigismund Báthory, și că tătarii au format un corp de 25 000 și două corpuri de 20 000 de ostași, contra Moldovei și Polonici.

Di Venetia li 8 Luglio 1595

Scriuono di Vienna delli 24 passato che la sposa del Transilvano era partita alli 21 d-o per il suo uiaaggio di Transilvania.

Per altre di Craccouia delli 19 passato in particolari s'ha che Tartari, fatti di loro 3 squadroni, il primo di 25 m. huomini, et gl'altri di 20 m. per uno, erano i primi, radendo la Vallachia*, passati tanto presto, et così all'improuiso che non gl'è stato fatto alcun incontro, ma si preparauano i Polacchi et il Transilvano di uietare in tutti i modi che non passino li altri doi squadroni, non restandosi di mormorare da molti che'l Gran Canc-ro non sia stato auertito a tempo et che con tutto ciò non gl'habbia uoluto impedire.

f. 435

* Moldova.

— 40 —

1595 iunie 19, Alba Iulia. Scrisoare nesemnată și fără adresant, conținând informații cu privire la acțiunile împotriva turcilor pe linia Dunării.

Alba Iulia XIX Iunij 1595.

Ante sex dies per certum Nuntium rescitum ad mille ferme Turcas in Moldauiam prope Smilg* per nostros interemptos fuisse.

Heri etiam intellectum certo quendam precipuum Begam Turcarum non procul a Sophia profligatum per uoluntarios milites Transiluanos, qui uoluntate Ser-mi filij ultra Danubium perrexerunt, quo fit, ut hic bono sint animo, de bona spe, modo perueniant incolumes.

Relata est iam Vaiuodae noua Moldauiæ inuestitura, ut uocant a Ser-mo filio.

Has obseruatas iam aperui letissima de maiora noua, cum nanque (sic) absit Ser-mi filij recreationis, ergo ad aliquot dies, me absolutis litteris contuli ad Can-rium, qui mihi perlegit litteras data X Iunij a Vaiuoda Valacchie ad Ser-mum filium precursorum, qui nocte preterita peruenit, in quibus habetur partem equitatum, et peditatum Transiluanici, cum alijs Valacchis uersus Nicopolim traiecto Danubio statim obuium habuisse Turcarum essercitum, quem Dei adiutorio, ita profligaretur ut plurimis occisis ad castra et Aggeres se recepisse compulerint, ubi nec tuti fuerunt; Nostri enim pergentes contra illorum, et aggeres occuparunt, sequenti uero die S-ti Barnabe** nuptijs prius designatis Nicopolim uicinam occuparunt, et incenderunt, quinquaginta item Naues, quibus pontem super Danubium ibi construere Turce uolebant; omnes occuparunt; et aliquot Onustas comeatu suppresserunt.

f. 437

* Ismail, pe Dunăre.

** 11 iunie.

— 41 —

1595 iulie 1, Viena. Se anunță la Veneția noile victorii ale transilvăncilor, valahilor, moldovenilor și cazacilor, uniți, împotriva turcilor, din care 30 000 au fost uciși sau inecați, luindu-li-se 40 de tunuri.

Di Venetia li 15 Luglio 1595.

Con lettere di Vienna del p-o stante s'hà auiso... che la Ser-ma sposa doueua esser gionta in Cassouia et si trouasse alquanto indisposta. Et altre lettere, confermano anco che Transil-ni, Vallacchi, Moldaui et Cosacchi inteso che l'Ess-to Turchesco ueniuua alla uolta di Transiluania, andorno ad aspettarlo ad un certo passo et alli 7 del passato, trouati che di già, erano passati 40 m. Turchi, uenuti alle mani, segui fatto d'Arme et durò 4 hore con la Vittoria, se bene sanguinosa, dalla parte del Transilvano, essendoui restati da 30 m. Turchi, tra uccisi et annegati mentre si uoleuano saluare in loro Barche con acquisto fatto dali detti Transiluanici di 40 pezzi d'Artigl-a et altre cose di ualore et mandati poi a presentare in Albagiulia al Principe Transilvano con 15 standardi Turcheschi, 16 pezzi di falconetti* con gran quantità di semittare** et altre spoglie Turchesche.

f. 450

* „Șoimuleți“, tunuri mici de campanie, zise în turcește *ateşfeşan* „scuipă-foc“.

** Scimitarra, franc. cimenterre, este iataganul turcesc.

— 42 —

1595 iulie 22, Roma. S-au primit știri din Transilvania (f.d.) că Sigismund Báthory e decis să continue lupta contra turcilor, deși ambasadorul Angliei la Istanbul încearcă să-l convingă să renunțe, și că se pregătește să-l intimpine pe Ferhad pașa (comandantul suprem, 'marele vizir).

Di Roma li 22 di Luglio 1595.

Viene scritto da buono autore di Trans-nia, che quel Prencipe hauendo già prouiete le sue piazze che poteuano far resist-a ad ogni assalto et sendoli rimasti X m. caualli et 20 m. fanti per uscire in campagna, daua sicura speranza de felici progressi, quando gl'Imp-li non mancaranno de'promessi aiuti, con quale per la sua generosità uoleua egli med-mo dalla potenza turc-a defendersi l'acquistate prou-e di Moldauia et Vallachia ancorche Polacchi non uogliono aiutarlo, anzi gridando tutti assalirlo. L'Imp-re hauea loro per corr-ro espresso fatto sapere a non molestarlo, atteso non potrebbe fare di non risentirsene et mass-e che la Germania tutta gioisce della resolut-ne di quel Prencipe, risoluta di prestarli ogni soccorso per il dispregio fatto dell'offerte et presenti mandati dal G. Turco con le gran persuasioni che faceua à S. A. l'Amb-re inglese* residente in Constant-li che douesse tornare all'amic-a del Grans-re. Et di Cracouia il p-o di questo con tutti i disgusti non restano Polacchi di ausare i felici progressi di quel Prencipe, le cui genti ultim-te haueano tagliat'a pezzi 3 m. Turchi sotto Temisuar, apparecchiandosi intanto S. A. d'assalire Ferrat al passare del ponte fabricato sopra il Danubio, non uerificandosi che ue ne habbi fatto 3, come si dice. Intanto si uede in una poscritta che Transilu-i uerso Filech** habbiano tagliat'a pezzi 8 m. Turchi.

f. 457

* Edward Barton.

** Fülek.

— 43 —

1595 iulie 8, Istanbul. Scrisori, primate la Venetia la 22 iulie, arată că la Istanbul s-a produs o ciocnire violentă între ieniceri și spahii nu departe de Adrianopol, și că s-au trimis vase pe Dunăre pentru transportarea trupelor turcești.

Di Venetia li 22 Luglio 1595.

Le lettere di Cost-li delli 8 pass-o auisano ch'erano accessiuti in modo i dispareri tra i *Gianniscri et spax**, ch'azzuffatinsi insieme ne siano restati morti 10 m d'ambe le parti, essendo questo fatto successo 3 giornate lontano d'Andrinopoli. Ch'era uenuto auiso in Cost-li che'l Transilvano si fosse impatronito d'una Piazza importante et era uoce che'l Gran S-re in persona douesse trasferirsi all' ess-to acquietare ogni tumulto et doueu-o andare ad unirsi con Ferrat gran n-o di gente de più lochi. Che dal mar magg-re** erano stati mandati altri vascelli nel Danubio per seruire a traghettare genti et altri seruitij del campo.

Scriu-o di Vienna delli 15 stante tener la confirmat-ne della rotta data dal Transilu-o et popoli scritti a Turchi, quali essendosi retirati uerso Nicopoli erano stati disfatti del tutto con presa di d-a città fatta da d-o Transilu-o, il quale hauea anche abbrugiato 500 Barche de'Turchi con monitione, hauendo poi anco esso Transilu-o unito con altri popoli, rotto 40 m. Tartari.

f. 467—468

* Spahii.

** Mare Maggiore, Marea Neagră.

1595 iulie 29, Roma. Se află de la Alba Iulia (f.d.) că 2 000 de turci din armata lui Ferhad paşa, trecind la nordul Dunării, au fost nimiciti şi că soţia lui Sigismund Báthory a sosit la Košice (Caşovia).

Di Roma li 29 di Luglio 1595.

Si ha da buon autore da Albajulia che sendo passat'il Danubio 2 m. turchi dell'essercito di Ferrat, mille n'erano stati morti et gl'altri fatti ripass-e quella riuiera dalle genti del Transilu-o, le quali oltre l'hauere affondato tanti barconi per fabricar ponti, haueano pigliato 8 grossi nauili carichi di munit-ni et uettou-e. Questa buona nuoua hauea anco portata un Amb-re del Trans-no, come scriuono con lettere delli 7 di questo di Cassouia, alla Ser-ma sposa, giuntaui alle 5, che fu incontrata dal Ser-mo Mass-no arriuatoui alli 4. Et di più che sendosi leuati i polacchi da passi et auicinatisi a quei confini per l'arriuio di Mass-no, i Tartari in un grosso squadrone erano sub-o penetrati nella ualacchia, ma assaltati da Valacchi, Moldaui e Transilu-i, crano stati rotti con morte di X m. di loro et pochi danni de' nostri. Sichè con questi felici progressi de' Trans-ni si può sperare che la fama di quel Ser-mo Principe habbi a uolare fino al Cielo con le sue gloriose imprese; et si soggiunge che S. A. hà tale intellig-a nella Bulg-a che se non gli mancaranno i promessi aiuti ridurà in breue quella parte sotto il uessillo di S-ta Chiesa.

f. 476

— 45 —

1595 iulie, 7, Košice. Se scrie la Venetia, dindu-se amănunte asupra sosirii în Košice la 5 iulie a soţiei principelui Transilvaniei, împreună cu arhiducele Maximilian, şi asupra victoriei trupelor lui Sigismund Báthory împotriva turcilor.

Di Venetia li 29 Luglio 1595.

Di Cassouia con lettere delli 7 d-o s'hà l'auiso della gionta in quella Città alli 5 della Ser-ma sposa et Arciduchessa sua Madre, incontrate dal Ser-mo Mass-no con gran n-ro di Cau-ria... et auisano anco la gionta là d'un Amb-re del Transilu-o, il quale riferiua che in Moldauia, appresso similche* quei Popoli uniti con altri haueano tagliato à pezzi mille Turchi et un'altra parte dell' Ess-to Transil-no, passato il Danubio il giorno di S. Barnaba**, haueua rotto et fuggato parte dell'Ess-to Turchesco et guadagnato alcuni Padiglioni, con molta monitione, et dipoi s'erano impatroniti della Città di Nicopoli, come fu scritto, et ch'anco altri soldati Transiluaniani haueano tagliato à pezzi un Begh principaliss-o con molti Turchi.

f. 482

* Ismail, Smil.

** 11 iunie.

— 46 —

1595 iulie 7, Košice. Se scrie <la Roma> că la 5 iulie, a sosit soţia lui Sigismund Báthory cu mama ei, şi se dau ştiri despre victoriile acestuia contra turcilor.

Di Cassouia 7 luglio 1595.

Ai cinque gionsero qui le Ser-me Arciduchesse Madre e sposa, incontrate dall' ArciDuca Massimiliano con molta Cauallaria, Fantaria, Trombe, Tamburi e dalla Fortezza fu sparata un'Artigliaria; credesi che staran qua 8 o 10 giorni.

Hieri gionse l'Amb-re del Principe Transilvano, dando noua a dette Altezze come fusse preso Smilg* în Moldauia; i nostri hanno occisi più di Mille Turchi et che una parte dell'essercito di detto Principe, hauendo passato il Danubio, il giorno

* Ismail, Smil.

di San Barnaba** s'incontrò con l'essercito Turchesco, rompendolo e perseguitandolo sino all'alloggiamento, di doue pur lo cacciaron, hauendo ammazzata gran quantità di loro, presi i Padiglioni, et ogni loro Arnesi; Hanno anco presa la Città di Nicopoli, saccheggiata et Abbruciata; prese di più cinquecentobarche con le quali designauano di fabbricare un Ponte e molt'altre cariche di Monitioni, gettate affondo, non l'hauendo potuto hauere intiere; che essendo stati mandati altri soldati a una parte del Danubio, Ruppero e tagliarono a pezzi un Principalissimo Begh con tutti i suoi.

f. 486

** 11 iunie.

— 47 —

1595 iulie 16, (Alba Iulia). Scrisoare, primită la Roma la 12 august, care arată că nuntial papal Visconti a ieșit în întâmpinarea soției lui Sigismund Báthory, care a plecat travestit, ca să-l întâlnească pe Maximilian.

Di Roma li 12 Agosto 1595.

Con lettere di Transilvania delli XVI passato si è inteso che Mons-re Visconte era andato ad incontrare la sposa del Principe sino a Centocoli*, città distante da Albagiuia 6 giornate, col quale ancora era andato il detto Principe, ma travestito, per non essere conosciuto dalla sua sposa, come se fusse stato uno della famiglia di detto Mons-re, non per altro effetto che per abocarsi con l'Arcid-ca Massim-no che non uolea passare più inanti per andarsene quanto prima con le sue genti alli confini della Vngaria superiore, affinche potesse impedire il passo a Tartari, dissegnando allhora il Principe di receuere puoi la sposa con solennità e splendidezza, per il che hauea fatto molti preparam-ti. Onde dopo che l'auerà receuta et consumato il matrimonio se ne andará a congiungere col suo essercito, il quale scriuono non hauere più molto gagliardo incontro de Turchi, anzi che pochi se ne uedeano in quei contorni, perchè tutti si erano trasferiti in Vngaria per la difesa di Strigonia** e di quelle piazze il che aponto sarà la salute di quel Principe, poichè non hauendo potente ostaculo potrà fare segnalati progressi.

f. 525

* Careii Mari, ung. Nagy Károly.

** Esztergom, Gran.

— 48 —

1595 iulie 11, Istanbul. Se scrie la Venetia că sultanul (Mehmed al III-lea) l-a înlocuit pe marele vizir și comandant suprem Ferhad pașa cu Sinan pașa.

Di Venetia li 12 Agosto 1595.

Di Cost-li delli XI del passato s'intende che'l Gran Sig-re, disgustato di Ferrat Bassà l'haueua priuato d'ogni grado, et dignità, hauendolo reuocato dal Generalato* con opinione che douesse esser anco decapitato, anzi alcuni uogliono che siano stati iniuiati alcuni à fare tal effetto... Confermano anco che Sinan non solo sia stato restituito nella gratia del Gran Sig-re ma che fosse stato P-o Visir et datoli il sigillo, uolendo il Gran Sig-re che esso Sinan commandi a tutto l'Ess-to si come fece l'anno passato; et era stato strangolato un Eunuco famigliare di S. A. perchè persuaso dalla Sultana Madre** haueua narrato diersam-te da quello erano in fatti del qual Transil-no in Cost-li che fosse scorso insieme con cento n-ro di Vngari sino sotto Soffia, hauendo saccheggiato et depredato molti luoghi et perciò il Gran Sig-re haueua dato uoce di uoler passare in persona à quella guerra.

f. 538.

* Inlocuirea lui Ferhad pașa cu Sinan pașa — a doua oară — s-a întâmplat la 7 iulie; căzînd iarăși în dizgrație, a fost executat la 9 octombrie.

** Mama sultanului Mehmed al III-lea era venețiana Baffo, numită de turci Safiye Sultan.

— 49 —

1595 august 29, Croația. Se scrie la Roma că „transilvăneanul” (Sigismund Báthory) a avut noi victorii la Marea Neagră, și că moldovenii și valahii vor să-i dea acestuia titlul de rege.

Di Roma li 19 d'Agosto 1595.

Con lettere di Croatia delli 29 pass-o... confermando inoltre li renouati progressi del Transilvano, il qual si era impatronito di molte scale del Mar maggiore*, con grande timor de' Turchi, che tutti si retirauano in Andrinopoli, per congiungersi con Ferrat Bassa, si come confermano anco che i Moldaui et Valacchi uoleuano dare a questo Principe il titolo di Re, come farebbono li suoi proprii sudditi et altri popoli confederati, sopra di che erano stati spediti speciali Amb-ri all'Imp-re.

f. 555

* Marea Neagră.

— 50 —

1595 iulie 22, Istanbul. Se anunță la Venetia plecarea lui Sinan pașa în expediție (împotriva creștinilor).

Di Venetia li 26 Agosto 95.

Di Cost-li con lettere delli 22 del passato auisano... Che Sinan s'era messo in Campagna alli 17* et attendeua à formar il suo ess-to, ma staua però molto perplesso, perchè oltre ad una certa solleu-ne fattasi da alcuni popoli xpiani sudditi del Gran Turco haueua anco inteso non esserli riuscito il dissegno della morte di Ferrat suo nemico.

f. 587

* 17 iulie. Într-adevăr, la 16 iulie a ieșit din Istanbul pe cimpia Davudpașa, iar la 18 iulie a plecat spre Ruscuc.

— 51 —

1595 iulie 28, Alba Iulia. Scrisori primite la 2 septembrie de la nunțiul papal Visconti anunță pregătirea ceremoniei căsătoriei lui Sigismund Báthory (cu Maria Christierna) în catedrala din Alba Iulia și succesul raportat de acesta în fața turcilor prin cucerirea unor cetăți lângă Timișoara.

Di Roma li 2 di Settembre 1595.

Habbiamo qua lettere di Transilvania, di Mons-r Visconte delli 28 Luglio di questo tenore: Che dopo i complimenti fatti in Carol* dal Prencipe Transilvano col Arciduca Mass-no sconosciuto, come si scrisse, da Somlio** erano quattro giorni prima ritornati in Alba Giulia, oue fra due giorni saria arriuata la sposa et hauceria fatta l'entrata solenne douendo il d-o Mons-re riceuerla nella Chiesa in uece del Uescouo di Transilvania, cantar la messa sopra i nouelli sposi, comunicarli et darli la benedittione. Et che fra tanto non si mancaua di attendere alla guerra, poichè giornalmente si andaua facendo qualche progresso, hauendo ultimam-te le genti di quel Prencipe presi due Castelli di Turchi tra Temisuar et Belgrado con morte di più di 600 persone et preda di gran quantità di caualli. Ma con altre lettere poi delli 1 Agosto si è inteso che gia detto matrimonio esser seguito et che il Prencipe saria partito in breue alla uolta del suo esercito.

f. 604

* Carcii Mari, ung. Nagy Károly.

** Șimleu, ung. Szilágy Somlyò.

— 52 —

1595 august (după 2), Alba Iulia. Scrisoare, primită la Graz (f. adresant) arată că turcii au ars nouă sate la 7 mile de Alba Iulia, și că Sigismund Báthory va pleca în expediție după nuntă.

Di Graz li XXI Agosto 1595.

Scriuono d'Albagliari che alli 2 del presente li Turchi abbruciarono noue uilaggi e man(d)ato uia infinite persone 7 leghe de Albagliari lontane, ma subito che saria partita la nostra arciduchessa, quale alli 15 si e partita per Cracouia, il Principe andarà in campagna in persona, poi che li soi della conuocatione non ulsero partir contro i Turchi uerso Temisuar.

f. 613

— 53 —

1595 septembrie 2, Venetia. Se află din Transilvania (f.d.) că Sigismund Báthory e la Brașov și că trupele lui au înfrînt un corp de tătari.

Di Venetia li 2 Settembre 1595.

Oltre 10 scritto di Vienna... di Transilvania teneuano che quel Principe si trouaua in una Città chiamata Corona *, confirmandosi la presa fatta da lui d'una Città aperta con morte di 2 m. Turchi... Che Transilvani hauessero rotto un Squadrone de Tartari che tentauano di passare a congiungersi con Turchi, quali si sonno diuisi in diuersi squadroni per tentare detto passaggio, senza il quale pare che l'Ess-to Turchesco sia per non esser stimato...

f. 616

* Brașov, germ. Kronstadt.

— 54 —

1595 august 16, (Alba Iulia). Scrisori primite la Roma la 9 septembrie, arată că la 6 august s-a oficiat la Alba Iulia căsătoria lui Sigismund Báthory (cu Maria Christierna), și că trupele acestuia au ocupat de la turci Vărădia și Făgetul.

Di Roma li 9 di 7mbre 1595.

Habbiamo con lettere di Transilvania delli 16 Agosto che alli 6* fu sposata da Mons-r Visconte con grande solennità nella Chiesa Catedrale di Alba Giulia quella Ser-ma sposa col Principe, il quale, dopo hauer consumato il matrimonio disegnaua andarsene alla uolta delli confini del suo stato, per impedir p-a il passo alli Tartari, i quali spartiti in più squadroni, tentauano di passar da molte bande et poi transferirsi al suo esercito per andare ad assaltare et opprimere Sinan, se fia possibile, hauendo tra tanto le sue genti rotta il Bassà di Temisuar, che andaua per congiungersi con Sinan con 16 m. caualli, il quale Bassa, fuggito, si diceua esser stato trouato nascosto in alcuni Panntani et fatto prigionie, come ancora in tal conflitto furno presi due sangiacchi, uno di Lipa et l'altro di Nienù**, hauendo in oltre dopo la detta fattione espuguate due fortezze di non poca importanza, nomate Totuaragù et Facà***, con gran bottino et mortalità delli nemici Turchi.

* 6 august.

** Ineu, ung. Jenő, turc. Yanova.

*** Vărădia și Făget, ung. Tótváradsja, Facsat.

— 55 —

1595 august 11, Alba Iulia. Scrisoare (f. adresant) despre victoriile recente ale lui Sigismund Báthory contra turcilor.

Ser-me Princeps, Domine affinis obser-me.

Que preteritis diebus a militibus nostris uersus Themisuar gesta sunt, Ser-tem uestram certiozem feceramus; nunc quae consecuta sunt ea quoque serenitati uestre, significanda duximus: Decimatertia huius mensis* die captum est Castrum Enchiad**, Decimaquarta Bassa Themisuariensis cum instructiss-mo ex illis confinijis octomilium exercitu et aduentitijs, etiam cum nostris prelium iniijt et summa dei Benignitate ita a nostris profligatus est, ut ipse equo deiectus receptus postmodum a suis uix elabi potuerit. Beghus lippaensis et Beghus Castri Peneruini*** capti sunt, multi Age et precipue quoque in acie cecidere, passim trucidati sunt: Vt antem hanc uictoriam commodius prosequi possimus, Ser-tem u-ram iterum, atque iterum rogamus, Cataphractus iam toties nobis promissus ad nos uenire primo quoque tempore curet. Per Dominum Bochkaium prospectum erit illis et de commissarijs siue ductoribus idoneis et de ratione itineris. Caeterum nos amori Ser-tis u-re commendantes, felices ei rerum successus precamur.

Datum Albe Iulie die XI Augusti 1595.

Post scriptum

Sinanus, quem deposito ab officio Ferhat Bassa, et per Capuccios Constantinopolim abducto in locum eius suffectum Ser-ti u-re significaueramus adhuc ad ripam Danubij herit, pontibus super Danubium extruendis ocupatus, occasionem captans utriusque Valachie occupande. Fertur etiam exercitum Tartarorum numerosissimum inter Neprem et Nestrem seu Poristhenem**** Fluuios castri constituisse et non nihil etiam damni Polonis intulisse. Et si autem Polonicus exercitus proxime sit illis constitutus, uerendum tamen ne ex composito Tartari ab illa, Sinanus traiecto Danubio ex alia parte Moldauiam et Valachiam inuadant, que res quantopere auxilia à Sac. Caes. M-te in hasce partes destinata urgeat, prudentissimo Serenitatis Vestrae iudicio deiudicandum relinquimus.

f. 631

(Publicat, cu unele lecturi variate, de Veress, op. cit. p. 257.

* 13 iulie.

** Făget, ung. Facsat.

*** Begii de Lipova și de Ineu.

**** Boristhenes era numele antic al Niprului; al Nistrului era Danastris.

— 56 —

1595 septembrie 5, Lagărul din Rîșnov (?). Se informează că Albert Király, generalul principelui Transilvaniei, a cucerit Lipova, și că s-a primit vestea că moldovenii, valahii, transilvănenii și sîrbii l-au înfrînt pe Sinan pașa.

Dal Campo di Rochnosch* li 5 Sett-re 1595.

Habbiamo auiso che Kiral Albirt** Generale del Principe di Transiluania ha- uend'assediato la Fortezza di Lippa già 8 giorni, diede l'assalto alla Città et la prese per forza, hauendo tagliat'à pezzi tutti quelli che și trouorono dentro et postoui anco il fuoco in essa Città. Et che tre giorni doppo, non confidando li Turchi di poter più mantenere la Fortezza, si resero et furono lasciati andar uia, con le mani uuote et senz'armi, hauendosi ritrouato in essa Fortezza richiss-a preda.

Heri*** tardi giunsero dui Gentilhuomini principali mandati dal Transiluano al Ser-mo Massimiliano et portano auiso certo, che li Moldaui, Valacchi, Razzi*** et Transiluanii haueuano fatto battaglia con Sinam Bassa, ch'era passat'il Danubio sopr'un ponte con la più parte del suo essercit-o numeros et che la battaglia era durata dalla mattina sin'alla sera, in maniera che gl'esserciti per stanchezza conuenero riposarsi due uolte.

* Rîșnov, germ. Rosenau, ung. Rozsnyó.

** Király Albert era, la 23 august, la Călugăreni. E vorba deci de un alt comandant transilvănean.

*** 4 septembrie.

**** Sirbi, ung. Rác.

Al 3° assalto attaccata la zuffa con gran Vehementia per l'aiuto et gratia di Dio li nostri ebbero la Vittoria, in modo tale che l'essercito nemico restò tutto disfatto dall'armi Christiane et quelli che non furono tagliati si sommersero nell'acqua. Fù uisto portar la persona di Sinan Bassà per il ponte, prima che cadesse, come cascò, non si sa se sia restato o morto nell'acqua, stando all'hora il ponte per cadere. Gl'altri particolari s'intenderanno poi in breue, non hauendo questi gentiluomini per la fretta potuto aspettare.

f. 698

— 57 —

1595 august 25, Alba Iulia. Se scrie că la 13 august s-a aflat că Făgetul a fost ocupat de la turci, iar (sangeac)beii de Lipova și Ineu, făcuți prizonieri, au fost aduși la Alba Iulia.

D'Alba Iulia li 25 Agosto 1595.

A di 13 di questo s'intese la noua della presa di Faggiot* Castello in Vngaria di qualch'importanza. Et essendo dal Bassa di Temisuar inteso, uenne con 8 m. soldati per leuargli l'assedio, non sapendo esser ancora preso. Il che inteso da Nostri li andorono ad incontrare, facendoli due imboscate et gli ruppero, facendo prigionieri il Begh di Lippa et quello di Ienua, quali questa matt-a sono stati condotti qui in Alba Iulia, con sette Insegne tolte a Turchi.

S'è inteso ancora la presa di Lippa città tre leghe lontana da Faggiotto* et due da Temisuar, ma non hanno pigliato il Castello, quale può far poco contrasto. Similm-te S. Altezza hà inteso che li Turchi in Vallachia sono passati il Danubio et si sono trincerati sotto Giorgio, Città posta nella palude che fa il Danubio; per il che S. Altezza hà risoluto partir Dom-ca matt-a alla uolta del suo Campo in Vallachia 4 leghe lontano da Turchi et menerà seco da 20 m. buoni soldati, acciò si possi far fronte, essendo li Turchi in n-ro di 74 m.

f. 699

* Făget, Facsat.

— 58 —

1595 septembrie 7, Viena. Scrisori primite la Venetia la 23 septembrie dau detalii asupra operațiilor militare din părțile Timișoarei și asupra ciocnirii moldovenilor, valahilor și transilvănenilor cu Sinan pașa.

Di Ven-a li 23 7bre 1595.

S'intende di Vienna con lettere delli 7 stante... confermano di Trans-nia la presa di Lippa, essendo poi li Transiluanii passati con 30 pezzi d'Artegneria sotto Temisuar; hauendo il sermo Mass-no mandato 4 m. Raitri in aiuto di quel Principe, il quale anch'esso ha mandato 20 m. de suoi nella Vallachia, per resistere a Sinan che tenta passare in quelle provincie; con i quali li Tartari in n-ro de 80 m. diuisi, disegnano d'unirsi essendo parte di loro à confine della Moldauija et parte della Pollonia.

Per corr-ro estraord-o di Gratz in q-o Amb-e Ces-o spedito là dal Ser-mo Mass-no si hà auiso che hauendo inteso il Trans-no che Sinam fatto un Ponte sopra il Danubio, haueua passato la metà del suo Ess-to che era di 100 m. Turchi, l'andò co li Vallacchi, Moldaui et altri ad incontrare, et uenuti a battaglia che durò tutto un giorno, bisognò ad ambe le parti riposarsi due uolte et doppo un longo conflitto piacque a Dio di dar la uittoria ad esso Trans-no, essendoui restati morti più della metà di detti Turchi et gl'altri fuggendo uerso il Ponte fu tal la calca che si ruppe annegandosi tutti quanti. Et Sinam restato ferito non si sapeua che non fosse (morto) et fu uisto portare sopra del ponte, in quello stante medesimo che cascò.

f. 701—702

— 59 —

1595 septembrie 30, Roma. „Din mai multe locuri“ se primesc (la Vatican) știri despre ciocnirea victorioasă a „oamenilor transilvăneanului“ (Sigismund Báthory) cu Sinan pașa.

Di Roma li 30 di 7bre 1595.

Da più luoghi questa 7mana și è intesa la rotta data dalle genti del Transilvano a Sinan Bassa et in parte il Gran Duca* ne mandò l'auiso con le stesse lettere al suo Amb-re che poi furono da lui portate a N. S.-re**, la quale ui era scritta esser seguita di questa maniera: Che li Moldaui, Valacchi, Rasciani e Transilvani haueano fatto la battaglia alli 4 stante*** con Sinan Bassa, il quale era passato il Danubio sopra un ponte da lui fabricato con la piu parte del suo esercito, essendosi principiata la mattina la battaglia et durata sino alla sera in assalti diuisi 2 uolte dalla gran stanchezza dei combattenti d'ambidue le parti, con riuscita sino alihora più tosto dubbiosa per li nostri, li quali alla terza battaglia fingendo di piegare per tirar il nemico con tutte le sue forze alla zuffa, come a certa vittoria și opposero così all'improuiso et impetuosamente alli Turchi mezzo disordinati, che dopo molta effusione di sangue furono finalmente li nemici astretti a ritirarsi insieme con la persona di Sinan Bassa, portata di peso per il Ponte, quale aggrauato dal gran peso causato dalla molta calca de fuggiti, cascò con estrema ruina de Turchi, de quali pochi si potero saluare all'altra riu del fiume con la retroguardia loro, non și sapendo ancora se fra li saluti sia la persona di Sinan Bassa, ouero se sia sommerso; hauendo inanzi a tal fattione Kizzal**** Albert generale del Transilvano preso per assalto la Città di Lippa, essendosi dopo 3 giorni resa la fortezza a patti, hauendone lasciati uscire li Turchi che ui erano dentro, senz'arme. Scriuono hauer le d-e genti guadagnato nella fattione lo ștendardo uerde, la perdita del quale i Turchi hanno per malissimo auguria, dando in oltre nota delle forze che ha il Transilvano che sono l'Infrascritte: 16 m. soldati ha sotto Lippa, nella Valachia 40 m. per impedir il passo a Tartari, nella Moldauiua 22 m., hauendone in oltre il d-o Prencipe con se 10 m., onde con tanta gente potrà senza dubbio riportar grandissime vittorie.

L'auiso della vittoria del Transilvano viene confirmata da tutte le parti; ma pare si sia dopò inteso com'i Turchi erano finalmente passati di qua dal fiume, ch'essendo così, hauerà quel Prencipe molto che fare.

f. 717—719

* Ferdinando de' Medici.

** Papa Clemente al VIII-lea.

*** 4 septembrie.

**** Király.

— 60 —

1595 august 24, „Repethoripa“. Scrisoarea generalului transilvănean Albert Király, asupra luptei cu Sinan pașa (la Călugăreni) e primită la Veneția la 30 septembrie.

Di Venetia li 30 sett-re 1595.

In alcuni qua si uede copia della lettera del Generale Alberto Kiral al P-e Transilvano delli 24 Agosto in Repethoripa* con il rauaglio (sic) del conflitto seguito tra d-o Generale et Sinan, il quale staua molto male per la gran calca patita nel passare il Ponte. Che u'era morto un Bassà et buon numero de Turchi con molti de principali, hauendo esso generale acquistato parecchi pezzi d'artigl-a da campagna con molti padiglioni et stendardi, ta quali il uerde de Memet loro Profeta tenuto da Turchi per sacro. Che ui fossero morti molti pochi Christiani, ma molti feriti et se detto Generale haueua più n-ro di gente (poi che era inferiore assai di forze a Turchi) conuassaua affatto l'essercito Turchesco si come speraua din fare se gli fossero inuiati soccorsi et și trouaua d-o Generale accampato presso al fiume Argies un miglio uicino all'essercito Turchesco.

f. 726

* Neidentificabilă. Țărnul (ripa) Argeș?

— 61 —

1595 septembrie 9, Cracovia. Se trimit (la Roma) informații despre atitudinea de expectativă a polonezilor, dat fiind că „governatorul” Moldovei (Ștefan Răzvan) cere ajutorul cancelarului (Zamoyski), iar turcii sînt foarte puternici.

Addi 9 di Sett-a 1595 in Cracouia.

Il Gran Canc-re*, accostatosi alla Valacchia** uicino alla Polonia,, mandà a dire al Gou-re del Transilvano che cosa faceua in quelle parti e se li bastaua l'animo da defenderla dalle mani del Turco, gli rispose che no, et che li Turchi faceuan li ponti sopra'l Danubio per passare et che non poteua impedire il passo per non hauer forze bastanti, il che inteso d-o Signore Canc-re subito spinse l'essercito dentro et s'impatroni della prouincia, e scrisse a tutti i bassa de confini della ualachia che quella prouincia era sotto la protezione de Pollacchi, che non renouasseno cosa alcuna, però che fussono sicuri che sendo lui dentro tornerebbe a metter Gou-re di loro natione che sia cristiano, come era per il passato et intratenendogli con queste buone parole uiene ad impedire il passo de Turchi e de Tartari e si crede che hauendo il Signore Canc-re fatto questa resolutione che sia forte in campagna et habbia magg-re numero di gente che quello che si credeua.

Il Gou-re*** della Valachia nella parte della Transilvania non ha mai dato obedientia al Transilvano, ma lui stesso s'è difeso, e prega che'l Signore Canc-re sia in quella Prouincia e uole siutarlo con la sua gente, le quali (*sic*) sarano da 50 m., con 30 m., peròquelliche ha gran Canc-re son 80 miglia.

f. 728

* Jan Zamoyski.

** Moldova.

*** „Il governatore”, în urma tratatului de la Alba Iulia, semnat la 20 mai 1595, era Mihai Viteazul, iar în Moldova era Ștefan Răzvan.

— 62 —

1595 octombrie 7, Roma. Se decide (la Vatican) să se trimită 4 000 de pedestrași „și toată cavaleria papei”, sub conducerea ducelui de Mantua, în Transilvania.

Di Roma li 7 d'Ottobre 1595.

Fu Mercoledì sera spedito Corr-ro in Vngheria con questa resolutione che 4 m. fanti e tutta la Caualleria del Papa uadino sotto la condotta del Ser-mo di Mantoua* in Transilvania, resolutò N. Sig-re d'aiutar quel Principe con tutte le sue forze, et per il Contrario, non prouedendosi alli disordini delle genti di Vngaria ha determinato di non uolere spender più danari, poichè si è dato ordine che'l restante delle genti se ne ritorni qua come anco il Sig-re Gio. Fran-co et se pur questo Inuerno l'Impr-re se ne uol seruire le paghi del suo.

f. 735

*Vincenzo I Gonzaga.

— 63 —

1595 octombrie 7. Roma. S-a primit cererea (f.d.) principelui transilvaniei adresată papei, ca să i se trimită episcopi și preoți (catolici), pentru locurile ce le eliberează de sub turci.

Di Roma li 7 di Ottobre 1595.

Il Principe Transilvano fă istanza al Papa che gli siano mandati Vescouit et Religiosi per mettere nella città et luoghi che leua di mano à Turchi uolendo che in essi uiua la religione catholica et l'autorità della sede Ap-ca Romana.

f. 745

— 64 —

1595 octombrie 7, Venetia. S-au primit știri de la Ragusa despre victoria lui Albert Király asupra lui Sinan pașa, care este mort; apoi de la Cracovia, din 16 (septembrie) că Zamoyski i-a înfrint pe tătari.

Di Venetia li 7 ott-re 1595.

Per uia di Ragusi* si ha parim-te la confirmat-ne della rotta data à Sinam da Vallacchi et Moldaui sotto il scritto Generale Alberto chiral, auisando che fosse di poi morto Sinam de li à dui giorni per la gran stretta hauuta nel passar il Ponte ed il P-e Transilu-o haueua inuiato alla uolta di detto Generale 20 m. combattenti acciò potesse finir di rompere et conquassare l'essercito nemico.

Di Cracouia delli 16 affermano la rotta data dal Grancanc-ro** a Tartari con morte de c-a 12 m. di loro, il qual Grancanc-ro hauesse anco scacciato dalla Moldaui 6 m. soldati che ui stauano per il Transilu-o, dalli cui successi si uanno facendo uarij discorsi che col tempo si douranno chiarire et in questo mentre il Transilvano restaua non poco disgustato.

f. 751

* Ragusa, azi Dubrovnik.

** Gran Cancelliero, Jan Zamoyski.

— 65 —

1595 (Înainte de 14 octombrie). Roma. S-a primit de la Praga o epigramă latinească asupra înfringerii suferite de Sinan pașa în Dacia (Țara Românească), scrisă de Hieronimus Arconatus, secretarul Curtiî de Război.

Essendo uenuto con lettere di Praga questo epigramma degno d'esser uisto, non ho uoluto mancar di scriuerlo.

Epigramma

In Cladem Sinani Bassae supremo Vizirio et copiarum Turcicarum ductori in Dacia, die 23 mensis Augusti anno 1595.

Ab exercitu

Ill-mi et Magnanimi Herois D. Sigismundi Transiluanie Principis et Siculorum Comitibus etc. Illi atam.

Ponte Sinan nuper nauali strauerat Istrum

Daciam ut infesto milite diriperet

Subque Jugum antiquum uiolentis cogerit armis

Victor in Hungariam deinde rediret ouans.

Non tulit hunc fastum Princeps Sigismundus in hostem,

Expedit instructam, preualidamque manum,

Pugnatur dubio discrimine, terque resumtis

Viribus hac, illac, tota peracta dies

Tandem Clade Sinan magna succumbit in vnda

Et preceps lapsus, uix caput inde refert

Ouin uiride amittit Mahometis (at omine longo In fausto)

Signum, pluraque damna capit.

Hec nunc, exutum mox castris atque Sinanem

Omnino fusum, nuntia fama dabit.

HIERONIMVS Arconatus* Sac. Ces. Mai**.

Secretarius bellicus Aule.

f. 768

* Arcona in insula Rügen.

** Rudolf II.

— 66 —

1595 octombrie 14, Roma. S-au primit știri (de la Cracovia) despre tensiunea existentă între regele Poloniei și Sigismund Báthory, din cauza intrării cancelarului Zamoyski în Moldova.

Di Roma li 14 d'ott-re 1595.

Scriuono che Madama d'Austria alli 20 passato parti per Cracouia molto trauagliata, uisto il disparere nato tra il Prencipe di Transiluania et il Re di Polonia per il nuouo mottiuo del Granc-ro intrato con li 20 m. Caualli nella Vallacchia*, dolendosi il Polacco che d-o Transilu-o si sia messo a quest'impresa senza sua partecipazione ne consiglio uedendosi poco atto a poterla mantenere.

f. 774

* Moldova.

— 67 —

1595 octombrie 14, Venetia. Se află de la Viena că Sinan pașa nu e mort și că trupele transilvănene l-au înfrînt pe Zamoyski în Moldova.

Di Venetia li 14 ott-re 1595.

S'ha di più di Vienna che in quella città teneuano auiso che Sinam Bassà non fusse altrim-ti morto ma bene che ora restato stroppiato et che inteso del Transiluaño li progressi del Granc-ro di Polonia nella Moldauiã haueua inuiato à quella uolta altre forze, le quali uenute alle mani con doi squadroni (sic) di cauall-ra di esso Grancanc-re gli haueuano ributtati se bene con poca mortalità et ciò non ostante altri tengono lett-ere particolari che Polacchi finalm-te si siano contentati di collegarsi con S. M-ta Ces-a et esso Transilu-o contra il Turcho non sapendosi però ancora le capitulat-ni.

f. 777

— 68 —

1595 septembrie 17, Istanbul. Scrisori primite de la Venetia la 21 octombrie arată efectul înfrîngerii lui Sinan pașa, asupra sultanului (Mehmed al III-lea), iar alte scrisori din Cracovia de la 29 septembrie primite (la Roma) la 21 octombrie arată că Zamoyski l-a instalat în Moldova domn pe Ieremia (Movilă).

Di Venetia li 21 ottobre 1595.

Con lettere di Cost-li delli 17 pass-o scriu-o che là era giunta nuoua della rotta di Sinam nella Vallachia et la presa della Rocca di Strigonia, il che era stato inteso dal Grans-re*, con non poco spiacere, et lasciato da parte le solite sue delitie con molte leggerezze con le quali si soleua trattenere, faceua spesso radunare il Cons-o di guerra, trattandosi sopra gl'affari d'essa con farsi gagliarde prouig-ni; et le genti basse s'occupau-o in far orationi publiche, et priuate, mostrando gran tema di qualche notabil rouina, biasmando non poco esso Grans-re di non hauer prouisto à tempo à tanti danni, il qual Grans-re dicesi fosse stato un giorno intiero senza prender cibo et dormito pochiss-o. Che Sinam, il quale uogliono perdesse intorno a 25 m. soldati, haueua dato auiso alla Porta d'essa rotta ma però senza auisar il tutto, affermaua esser restato padrone della Campagna et anco del Ponte per doi giorni continui, et prometteua al Gran Sig-re di uoler in ogni modo reprimere l'inimico; onde per facilitarli tanto più l'Impresa era stato comandato al Gigala che con noue Militie andasse a congiungersi con esso Sinan et li portasse 300 m. sultanini per pagar l'ess-to. Che d-o Sinam nella sud-a fattione era stato ferito leggerm-te d'una lanza nella faccia, per la quale essendo stato uisto cascar da cauallo et giudicato morto, li soi soldati și fossero messi in gran disord-e, ma per la giunta di X m. caualli et per esser egli poco dopò stato publicato uiuo, ogni soldato era ritornato alla sua insegna et perciò riparato alla loro total disfatta.

* Sultanul Mehmed al III-lea.

Si sono hauute lettere di Cracouia delli 29 pass-o, con auiso che il Granc-ro haueua messo in possesso della Moldauiia un tale Hieremia **, che di subito mandò 30 m. talleri a Sinam per tributo, il qual Sinam si trouasse con 100 m. combattenti uerso la Vallachia ben trincerato in un isola del Danubio et il Transil-no con 80 m. combattenti andaua ad incontrarlo, se bene haueua non poco disturbo dal Granc-ro che dall'altra parte procuraua di tirar alla sua deuot-ne detta Prouincia della Vallachia, con dubio che non rimouendosi, le cose del Transilvano siano per passare non troppo bene.

f. 790

** Ieremia Movilă.

— 69 —

1595 octombrie 28. Roma. Scrisori de la Praga, de la împăratul <Rudolf al II-lea>, și de la nunțul papal Visconti dau detalii asupra acțiunilor lui Sinan pașa și ale cancelarului <Zamoyski>.

Di Roma li 28 ottobre 1595.

Con un Corr-ro di Praga spedito dalla M-ta Ces-a all'Amb-re Corraducci si è inteso esserci lettere dell'Imp-re le quali accusano altre del Prencepe Transilvano con auiso che il Gran Cancelliero di Polonia che già si era impadronito in Moldauiia d'una fortezza et hauea con l'intelligenza del Turco istituito per Vaiuoda in quella Prouincia un certo Hieremia, ne sia stato scacciato a uiua forza dal Prencepe, lamentandosi adesso con le sue lettere molto del Re Polaco che sotto la parola data di non offenderlo ne impedir li suoi progressi, habbia permesso che'l Canc-re. armata manu, habbia fatta entrata in detta prouincia, pregando la M-ta Ces-a uoler far offitio con S. S-ta acciò uoglia mandare in Transiluania parte delle sue genti che si trouano in Vngaria risoluto di uoler far guerra anco nel futuro inuerno et deprimer l'orgoglio et audacia Pollacca, et scacciare et debellare Sinan Bassa, il quale si andaua retirando, essendo passato di là dal Danubio per suernare in qualche luoco commodo et uscir poi a tempo nuouo con maggior forze in Campagna et perciò subito l'Imp-re spedì Corr-ro a Roma et l'Amb-re Corraduci andato all'audiencia ne ha dato conto al Papa che di tal cosa ha sentito non poco disgusto, ma non si sa ancora che resolutione S. S-tà habbia presa.

L'entrata del Cancelliero in Moldauiia uien confermata per una lettera scritta a Praga da Mons. Visconte, dimostrando in essa come auisano che questo ardire et impresa del Cancelliero sia stata trattata in Constantinopoli con hauer il Gran S-re dato ordini a Sinan che entrasse da un'altra banda a danni del Prencepe, habbia disfatti 2 m. Caualli Polacchi lasciati in Moldauiia dal Cancelliero et scacciato il nuouo Vaiuoda; l'attione de Polacchi è biasmata grandem-te da ciascuno, ma rauigliandosi che'l Re Polacco essendo ognato del Prencepe habbia lasciato far cosa tanto indecente et ingiusta.

f. 814

— 70 —

1595 octombrie 2. Mezökerezsztés. Din lagărul arhiducelui Maximilian se trimit vești despre operațiile militare ale lui Sigismund Báthory împotriva turcilor.

Dal campo del Ser-mo Massimiliano in Kerestes* nell'Vngaria superioare alli due d'ottobre 1595.

Per lettere del Campo del Prencepe Transilvano si hà che egli fusse in campagna con ottanta milla persone, caminando tuttauiia innanti uerso la Valachia per incontrar Sinam e combatterlo. Il qual dopo l'ultima rotta che hebbe dalle genti del Transilvano, essendosi ritirato in Bucaresco, Isola del Danubio**, di là però dal fiume, mai più s'è arrischiato d'uscir fuori, anzi attende a fortificarsi e trinceraruisi dentro con le sue forze, che dicono arriuare à 100 m. combattenti. e si crede che per maggior suo uantaggio uorrà attender iui detto Prencepe.

f. 816

* Mezökerezsztés.

** Nici o altă informație, probabil, n-a mai făcut din București o „insulă în Dunăre“.

— 71 —

1595 octombrie 28, Roma. Informații primite (la Roma) cu privire la veștile sosite la sultan din partea rușilor, asupra atitudinii nesincere a polonezilor față de turci, și asupra faptului că „palatinul” Moldovei (Ieremia Movilă) va plăti acestora tribut.

Di Roma li 28 ott-re 1595.

Sono state uedute lettere quà, che danno auiso che li Palatini della Prouincia della Russia, haueuano consultato et risoluto far' intendere al Grans-re * che Pollachi nella Vallacchia ** haueriano eletto un palatino, monstrando quella Prouincia riconoscere la corona di Polonia, mà che in effetto esso Palatino dependerà da esso Grans-re gli pagarà tributo și come gli pagauano gli Vaiuodi.

f. 820

* Gran Signore, sultanul Mehmed al III-lea.

** Moldova.

— 72 —

1595 octombrie 28, Veneția. S-au primit (la Roma) știri despre pregătirile militare ale turcilor, despre tendința polonezilor de-a adera la liga antiotomană și despre noile victorii ale lui Sigismund Báthory asupra lui Sinan pașa.

Di Venetia li 28 d'ott-re 1595.

S'hà di Cost-li che ... uolendo il Grans-re, che à nuouo tempo siano in essere 3 potentissimi esserciti, uno in Transiluania, l'altro nell'Vngaria et il 3° in Crouatia...

Di Cracouia delli 7 * ausano che finalm-te si doueuan mandare à confini Commisarij per concludere lega col Imp-re et Prencipe Transilvano contra Turchi, et se bene il Granc-ro s'era impatronito della Moldauià ciò sia stato co'l consenso di sua M-tà Ces-a et d'esso Transilu-o hauendoui messo maggior neruo di genti per uietare il passo à Tartari trouandosi esso Grancanco-ro nella Vallacchia con le sue forze non per espugnare quella Prouincia ma per il medesimo effetto di difenderla da nemici.

Scriuono di Graz che la ui era gionta nuoua che di nuouo fosse seguita battaglia tra il Prencipe Transilvano et Sinam, il quale se bene era trincerato con animo di douersi tratene sine che arriuassero gli aiuti inuiateli da Cost-li; tutto ciò hauendo il Transilvano per tempo occupato un certo luoco ** per doue sinam poteua riceuere utettuouaglia per seruitio dell'essercito, era per ciò detto sinam stato sforzato di uenir à giornata, nella quale ui sia da capo restato rotto con morte di 10 m. Turchi et detto sinam ferito in un braccio era stato uisto cascare da cauallo; il med-mo auiso scriu-o anco per uia di Vienna.

f. 823

* 7 octombrie.

** Tyrgoviște; însa Sinan pașa se retrasesc spre Dunare.

— 73 —

1595 octombrie 13, Praga. Scrisoare, primită la Roma la 1 noiembrie, de la nuntial papal Visconti, care prezintă situația militară și politică în Transilvania, Moldova și Țara Românească.

Di Roma il p-o di Nouembre 1595.

Con lettere di Mons-re Visconte delli 13 del passato * scritte a Praga, delle quali e poi uenuto qua l'originale si ha auiso che'l Prencipe Transilvano si trouaua poco distante dal suo esercito poichè tra lui et il d'o esercito non si interponeua altro che un monte, col quale exercito si saria congiunto all'arriuo di molti Raitri che aspettaua, attendendo ancora l'Arcid-a Massim-no che on buone forze già era incaminato alla sua uolta, uolendo poi con si ualido et numeroso exercito, essendo il suo di 60 m. huomini et quello di Mass-no di 15 m., andare animosam-te ad affrontare Sinan ouunque și ritrouasse; ma perchè con lettere di Vienna di 14 ottobre si ha nuoua di una rotta data

* 13 octombrie.

a Sinan, come si uedrà a suo luoco si crede che già siano andati ad incontrarlo et che habbiano combattuto. Scriuendo in oltre che Stefano** Vaiuoda uecchio di Moldaui, hauendo con se 16 m. soldati, la maggior parte Moldaui, quando questi intesero che dal Gran Cancelliero di Polonia era stato creato un certo Hieremia per nuouo Vaiuoda si ribellorno al d-o Stefano et congiunti col nuouo Vaiuoda andorno per opprimerlo, ma egli dopo essersi un pezzo retirato, finalmente uedendo che bisognaua fare della necessità uirtù con 2 m. braui soldati Vngari et alcuni altri fidatissimi, andò ad assaltare animosam-te i Moldaui, i quali dal valor degl'Ungari messi in fuga ne fù la maggior parte tagliata a pezzi et il Vaiuoda nuouo scappò col fuggirsene. Onde poi il detto Stefano, scacciati li Polacchi, et uittorioso se ne tornò al Campo per congiungersi col suo Principe, di cui piaccia a Dio che queste discordie intestine non sia la sua ruina, lamentandosi in ult-o il Nuntio Visconte di Mons-re Malaspina Nuntio presso al Re di Polonia, perchè hauea con sue lettere assicurato il Principe che giamai haueria da Polacchi trouaglio alcuno, ma li fatti sin hora non corrispondono alle sue parole.

Dicono alcuni esserci lettere di Polonia con aiso che il Re Polacco***, intesa la nuoua dell'entrata fatta dal Gran Cancelliero nella Moldauià à danni del Principe Transilvano, entrasse in grande alterat-ne et resentisse infinito dispiacere, onde, perciò fatto conuocare il senato si lamentasse de cattiuu portamenti del Canc-re et che per tal causa hauea determinato di dichiararlo rebelle del Regno, il che poi non fosse fatto a persuasione de di (sic) molti senatori, dicendo che ciò saria stata occasione di metter sossopra il Regno Polacco.

f. 831—832

** Ștefan Răzvan.

*** Sigismund III de Wasa (1587—1632).

— 74 —

1595 octombrie 17, Praga. Scrisoare primită la Roma la 4 noiembrie arată că vv. Ștefan (Răzvan) din Moldova l-a înfrint pe Zamoyski și că au sosit în lagărul lui Sigismund Báthory 1500 de călăreți germani, precum și italienii trimiși de marele duce de Toscana.

Din Roma li 4 Nouembre 1595.

Di Praga con lettere delli 17* habbiamo lettere di questo tenore: Di nuouo si ha di certo che sendo entrato il Canc-re di Polonia con le sue genti in Moldaui, et subornato un principe Moldauese, la dichiarò Vaiuoda, a nome delli loro Polachi et del Gran Turco, onde Stefano che ui era posto per Vaiuoda dal Principe Transilvano suo parente, si trouaua di maniera disperato che staua per fuggirsene, ma poi fatto animo si risolse più tosto morire, et fatto uno sforzo de suoi diede adosso a Polacchi in modo che li ruppe et quasi tutti uccise; ne sino adesso si sa oue il Canc-re si sia saluato, et essendosi doluto il Principe col Re et Consiglio di Polonia di tal procedere, tutti si sono scusati dicendo esser ciò stato fatto dal Canc-re senza lor saputa ne uolontà.

A quest'hora sòno arriuati li 1500 Raitri et le genti del Gran Duca di Toscana**, al Transilvano, il quale alla giunta loro staua pronto per andare ad incontrare di nuouo Sinan et combatterlo, tanto più hauendo stabilito perpetua confederazione con Siculi, popoli bellicososi, i quali con certo poco stipendio si sono obligati din seruirlo contro il Turco con 40 m. combattenti sino a guerra finita, intendendosi per certo che il Card-e Battorio se ne sia andato al Turco con intelligenza di d-o Canc-re...

f. 839—840

* 17 octombrie.

** Sub comanda lui Silvio Piccolomini.

— 75 —

1595 octombrie, 2, Alba Iulia. Scrisoare primită la Roma la 8 noiembrie, de la Gasparo Biglia, agentul cardinalului (polonez) Radziwill, dă informații asupra progreselor militare ale lui Sigismund Báthory în Țara Românească și în direcția Timișoarei.

Di Roma li 8 Nouembre 1595.

Con lettere particolari d'Alba Giulia delli 2 8bre scritte quà dal S-r Gasparo Biglia, agente del Card-le Raziuil, che se ne andò in Transilvania con l'Amb-re Genga, che a questa hora deuono che Sinan essere arriuati al Campo si ha nuoua che Sinan Bassa si trouaua in Valachia con più di 70 m. persone, fortificatosi in Bucheresto. Che il Principe marciaua tuttauia per passar i Monti con 30 m. buoni soldati per azzuffarsi con d-o Sinan, benchè hauesse sentito non poco danno et impedimento dall'incursione fatta da Polacchi nella Moldauia, dalla quale aspettaua li 16 m. tra caualli et fanti, che si scrisse essersi ribellati al Vaiuoda, hauendo il Principe risoluto di far giornata alli 7 ottobre, giorno fatal di vittoria per xtiani, et che tra tanto il suo esercito nell'Vngaria super-re faceua progressi mirabili, prendendo ogni giorno qualche fortezza et oltre quella di Lippa già acquistata si speraua che douessero in breue prendere la fortezza di Giula o di Temisuar, luochi di molta Importanza e che appunto nel serrar delle lettere era giunto auiso dal Campo che la Vanguarda del Principe hauea rotta quella del Turco, et che S. A. marciaua per offerir la giornata a Sinan, et che Don Virgino Orsino non hauendo di Vngaria uoluto passar in Transilvania, hauea ordinato al sud-o Biglia che uisitasse à suo nome il Principe et, datoli alcune gioie, che la presentasse a S. A. et facesse complimento per il matrimonio seguito.

f. 852—853

— 76 —

1595 octombrie 28, Venetia. S-au primit scrisori de la Don Giovanni de' Medici, care arată că la 14 (octombrie), Sinan pașa a fost înfrint de Sigismund Báthory; iar de la Praga, din 24 octombrie se comunică că acesta se pregătește să dea bătălia cu turcii.

Di Roma li XI Nouembre 1595.

Sin da Mercoledì per uia din Firenze si hebbe nuoua della rotta data dal Principe Transilvano a Sinan Bassa, della quale poi si è inteso il successo a pieno con le lettere di Venetia, le quali diceuano hauer tal nuoua per lettere di Don Gio. de Medici lasciate al S-r Gio. battista del Monte et di Augusta del 28 del passato, et la raccontano in questo modo: Che alli 14 * Sinan, essendo uicini gl'eserciti uno all'altro, fu il primo a dar dentro alle genti del Principe Transilvano uolenteroso di uendicarsi della prima rotta riceuuta, ma fu rebutato indietro con morte di molti de suoi dagli Archibugieri et Moschettieri del Principe che si erano posti in loco uantaggioso, per la qual cosa acceso Sinan di maggior ira et furore spinse inanzi tutto il neruo del suo esercito per rompere i Transilvani, nel quel tempo la caualleria Alemanna data per fianco al nemico 10 ruppe con gran strage non sapendosi ancora se Sinan sia morto, benchè si dicesse essersi saluato con 3 m. caualli, del qual successo N. S-re non ha hauuto ancora Corr-re, aspettandosi qua con gran desiderio.

Di Praga poi delli 24 8bre scriuono lettere di questo tenore:

Il Principe Transilvano con l'ultime sue delli 4 stante auisa qua. che, sapendo come Sinan ueniua di nuouo a suoi danni con circa 100 m. persone, fra le quali intendea non esserci più che 30 m. buoni combattenti, egli si era risoluto di andar ad incontrarlo et combatterlo con 10 m. buoni et ualorosi soldati che e' si trouaua et si sarebbe incaminato il giorno seguente, sperandone certa vittoria.

f. 857—858

* 14 octombrie.

— 77 —

1595 octombrie 19, Lagărul din Ungaria Superioară. Se transmit informații, primite de la un prizonier turc, asupra infringerilor suferite de otomani.

Esamena di un Turco preso capitato nel Campo d'Vngaria Superiore alli 19 d'Ottobre 1595.

Referisce che già 4 giorni erano giunti 3 Turchi, quali erano stati nella passata battaglia di Sinam, et haueano referito ad un Turco di qualche consideratione, del quale il sudetto preso era seruitore, qualmente esso Sinam hauea hauto una rotta tale che forse mai più l'Imperio Ottomanno ne hauea hauto un'altra simile, e che nel uenir a Buda erano camminati e ritrouati per mezza giornata corpi morti e che Sinam era ferito con poco salute di uita.

f. 860

— 78 —

1595 (înainte de 21 octombrie), Cracovia. Se anunță la Roma că Sinan pașa „s-a înstăpinit pe toată Moldova (Țara Românească)”, avînd intenția de a ierna acolo.

Di Cracouia alli 21 ottobre 1595.

...et qua hauiamo poco din nuouo, solo che Hieri arriuò un mandato dal Signor Canc-re à S. M-tà con lettere de 5 ottobre, con auiso che Sinan Bassà si era impatronito di tutta la Moldauià con animo di suernarui, se però dal Transilvano non sarà disturbato, di che ci è differenti discorsi e si dubita che nel suo Campo non sia qualche tradimento e se là suernassi a tempo nuouo anderia à danno della Transilvania et se l'Imperatore non li darà qualche soccorso, dio l'aiuti. Li Tartari hanno ordine di Sinam d'impadronirsi della Valachia, la qual tenendo il Canc-re fornita e di buoni soldati non li riuscirà altrimenti, anzi il Canc-re s'era partito con buon numero di Caualli per andare ad incontrarli con animo di dargli battaglia.

f. 862

— 79 —

1595 octombrie 4, Alba Iulia. Scrisoare primită (la Roma) la 11 noiembrie prin Venetia, arată că Sinan pașa l-a pus vv. în Moldova pe Ștefan, că a intrat cu 100 000 de ostași în Țara Românească, avînd înțelegere cu cancelarul (Zamoyski).

Di Venetia li 11 9bre 1595.

Per lettere d'Albagiulia delli 4 ott-re si hà che Sinam hauesse posto Vaiuoda della Moldauià quel Steffano altre uolte scritto, et con li suoi 100 m. soldati fosse entrato nella Vallacchia et si tiene che habbi qualche intelligenza col Granc-re* nemico particolare del Transilvano, il quale corre uoce hauesse fatta istanza presso il Papa che le sue militie andassero ad unirsi con lui.

f. 870

* Gran Cancelliere. Jan Zamoyski.

— 80 —

1595 septembrie 30, Alba Iulia. Se comunică (la Roma) că oștile creștine stau față în față cu cele turcești; o scrisoare nesemnată de la Gherla, 6 octombrie, dă știri despre cucerirea Făgetului de către transilvăneni.

Di Alba Iulia li 30 Settembre 1595.

Le Cose della guerra stanno in balanza, perechè Sinam Bassa si troua in Valachia con grosso essercito, et il Principe anco esso si è con il suo essercito per incontrarlo, e si crede che non passerà molto che si farà giornata, piaccia à Dio darci uetoria; et se bene S. A. era stata traugiata assai per la presa che han fatto li Pollacchi della Prouincia di Moldauià, della qual detto Principe aspettaua 16 m. Combattenti per unirsi con lui.

Post scritta il giorno della giornata è conclusa per sabbato, che sarà alli 7, giorno di Santa Iustina*, giornata vittoriosa per i Cristiani, piaccia a Dio concederci la uittoria.

Per altra lettera de 6 detto accusano li esserciti essere tre leghe discosto l'uno dall'altro.

Di Vyuar In Transiluania** il 6-o de Ott-re 1595.

Della resolution mia fatta di uenire con le Ser-me Madre e figlia al seruitio di questo Ser-mo et dell'arriuo in Transiluania il primo d'Agosto salui tutti, dopo l'essersi anco risanato la Ser-ma mia Padrona sposa, in tutto il uiaggio ammalata, scrisse molti di sono, ne mi pento di essere in paesi fertilissimi di ogni cosa, ornati di soggetti Nobili, Dotti e Molto agiati d'ogni bene presso d'un huomine si ((buono) ma d'ogni qualita d'animo mirabile et amabile non solo per esser Principe e tanto fautore di noi, che sopra l'altri ama e da maggiori e riuerito sopra la condition quasi insieme temuto non manca de consigli ne buoni e ualorosi soldati. Faccia Dio che per un altra io possa il nemico Sinam Bassa nella Valacchia, passato sopra il Ponte nel Danubio oue non sono gia lontani tre leghe, e si tien per fermo non uadino otto giorni che si decida la question del Campo anzi un fatto memorabile o lacrimuole, che Dio il faccia al nemico per consolazione del Cristianesimo. I Fiorentini giunsero al Campo la settimana passata, non manca de consigli ne buoni e ualorosi soldati. Faccia-Dio che per un altra io possa scriuerui il fine de nostri desideri. Mi trouo due giornate lontane d'Albaiulia con la mia Ser-ma in luogo forte, per maggior sicurezza. Secondo che riuscirà il negotio cosi si piglierà nuouo partito. Fin hora sto bene e prouo liberalità et humanità in quelli pochi di boni e nobili restati à Casa, quali si uanno riducendo al Cattolico uiuere, e la religione si rinfiora all'esempio del Prencipe et alla dottrina de Padri Giesuiti, la qual gia del tutto scacciati, sono restituiti con i beni e loro collegij. Delle nueue di questo paese ci è per hoggi nunciato la presa di Genz*** lontano da Lippa tre leghe.

f. 871

* 7 octombrie.

** Gherla, ung. Szamosújvár.

*** Jenő, Ineu.

— 81 —

1595 noiembrie 15, Roma. Se primește o scrisoare (f.d.) prin Florența, care arată că Sigismund Báthory a prins și ucis pe oamenii lui Zamoyski, care duceau lui Sinan pașa un ajutor de 40 000 de taleri.

Di Roma li 15 Nouembre 1595.

Dicono qua esserci lettere per uia di Firenze con auiso che il Gran Cancelliero di Polonia mandando a Sinan Bassa per aiuto di Costa 40 m. Talleri, scoperto ciò dalle genti del Prencipe Transilvano li habbiano tolti à Pollacchi et uccisi quelli che li portauano con gran dispiacer di quel buon Principe, lamentandosi, che mentre egli tien l'arme in mano per la difesa della S-ta Fede Catt-ca uenga così a torto molestato dal detto Cancelliero.

f. 876

— 82 —

1595 octombrie 22, Alba Iulia. Știri primite (la Roma) la 18 noiembrie prin Venetia, anunță victoria lui Sigismund Báthory asupra lui Sinan pașa și dau amănunte despre recucerirea Tirgoviștei.

Di Venetia li 18 Nou-re 1595.

D'Albagliari della 22 pass-o* auisano che hauendo il P-e Transilvano fatto intendere a Sinan che s'apparecchiasse per combattere perchè era risoluto andarlo ad affrontare, ciò inteso dal d-o Sinan, diffidando delle sue forze per molti impedim-ti

* 22 octombrie.

che uedeua nel suo ess-to, alli 18 ottobre si risolse di prender la fuga con la mag-r celerità possibile, hauendo hauuto spatio di ciò fare solo due hore et per ciò fu necessitato di lasciar à dietro ogni sorte di uiueri, bagaglie et monit-ni con bon n-ro de Turchi et 23 pezzi d'art-ria tra quali un grandissimo, delle quali cose il P-e Transiluaue se n'era fatto padrone con occisione delli turchi restati in guardia et d'altri che andauo all'ess-to turchesco che non sapeu-o per anco il disord-e seguito à Sinan, essendo solo restati prig-ni Memet Bassa, uno Michele già Vaiuoda della Vallacchia** et un Begh, oltre la persona d'Assan Bassa preso di mano propria del Transilu-o***, il quale andò poi al monasterio detto Lorguisca**** et 10 prese mettendo à fil di spada 2 m. Turchi che con boni fossi s'erano fortificati dentro, essendo tutti questi successi seguiti senza spargersi sangue de xpani, attendendo esso Transilu-o a perseguitare l'inimico con speranza di duerlo ben presto mettere in total rouina, o almeno scacciarlo oltre il Danubio, essendo il dissegno di Sinan di ritirarsi à Bocherest, hauendo poi anco il Transil-no mandato nella Moldauiia 500 Caualli per scacciare da 6 m. Turchi che ui faceu-o grandiss-i danni, hauendoui fatto schiaue da 3 m. anime, li quali 500 caualli colti d-i Turchi all'improuiso li tagliorno tutti a pezzi liberando li schiaui; Et s'intendeua che Sinan hauesse mandato ord-e à tutte le terre suddite che lascioutoi honesto pressidio andassero à trouarlo con quel mag-r n-ro de soldati che fosse possibile et quelle che non si potessero tenere datoui il fuoco le douessero abbandonare.

S'aggiunge al scritto di Transil-ia che quel P-e auanti che si sia mosso coil suo Campo s'era confessato et comunicato con li soi p-nli dell'ess-to, fattosi benedire l'armi et hauuta la benediz-ne da quel Nuntio Ap-co essendosi uisto nella suo partita alcuni segni celesti. Et che nella fatt-ne scritta ui siani restati morti da 20 m. Turchi trà quali molti Gianizzeri, che si trouo-o nella fortezza, et 18 d'essi Turchi che marciau-o di ritorno dalla Vallachia à depredare alla uolta del loro Campo.

f. 886—887

** Mihnea Turcitul (vezi Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. III, Gotha, 1910, p. 316); vezi și doc. următor.

*** După izvoarele turcești comandanții (*muhafız*) cetății Tirgoviște erau Ali Bey Haydarpașazade, beilerbei de Trabzon (Trapezunt) și Koçu Bey, beiful de Amasya, care au căzut în luptă.

****: Tirgoviște.

1595 noiembrie 6, Ūraz. Scrisoare nesemnată, fără adresant, dă amănunte asupra victoriei lui Sigismund Báthory asupra lui Sinan pașa, la 18 octombrie la Tirgoviște, iar alta a lui Ștefan Jósika, cancelarul Transilvaniei către arhiducesa Maria (mama Mariei Christierna, soția lui Sigismund Báthory), din Alba Iulia, relatează aceeași victorie.

Di Gratz li 6 di Nouembre 1595.

Di nuouo non li potei scriuere quanto di Transilvania all'arriu di S. A. in Gratz della Ser-ma Principessa, fú alla Ser-ma Madre scritto, che il Ser-mo Transiluaano con ottanta milia combattenti erasi posto contra Sinan, tre leghe discosto dal suo Campo in Vallacchia, douc stando ad aspettar, che pur egli uenisse à cercar la battaglia, non hauendo ardire, S. A. alli 18 passato si risolse andar lui con il suo essercito per ueder di cauarlo fuori delli alloggiamenti, et far giornata, e non uolendo uscire, di dar l'assalto all'alloggiamento, il che inteso da Sinan due ore prima, spedì uia una parte dell'essercito con quel poco che poterno così all'improuiso seco portare e si missero in fuga et rimasero nondimeno nelli alloggiamenti molti Turchi, et approssimatosi il Transiluaano, ne ueggendo che usciasse diede l'assalto et entrato fecesi Padrona delli alloggiamenti, tagliando a pezzi

quanti erano dentro, e tra l'altre cose di 20 pezzi d'Artigliera, che per la loro smisurata grandezza non poterono seco condurre, e mentre che stauano così nelli steccati, ecco una gran moltitudine di Turchi, che era stata fuora a predar con Memet Bassà che ritornauano all'essercito, i quali dai Transiluanii furono e tagliati a pezzi porte e parte fatti pregione, tra qual il sudetto Memet, et un Begh e 4 Beghi morti. Questo Memet era prima Cristiano, et Vaiuoda da alcuni anni auanti della Valacchia*, il quale fattosi Turco, adoprato dal Gran Sig-re in molte occasioni et hora mandato perchè hauesse quel gouerno, con il mezzo di costui, non solo Sinam passò nella Valacchia ma prese anco una Cittadella di Tergouista, nel mezzo della quale eraui un monasterio, il quale da Sinam fu fortificato in fortezza, con fosse larghissime, et eraui in presidio duomila Turchi; subito dunque che il Transiluanio hebbe preso li alloggiamenti non aspettò all'altro giorno ma subito s'incamminò al detto luogo, doue non si tosto arriuato gli diede l'assalto e la prese circa le 10 ore di notte, tagliando à pezzi tutti li 2 m. Turchi che dentro al presidio ui erano e subito mandò di qua e di là dietro à Sinam, o per scacciarlo del tutto di Valacchia, o per mandarli totalmente tutto il suo essercito per terra. La Ser-ma Principessa di Transiluania subito hauuta la nuoua a Aiuar** fece il tutto referire a due Beghi che mentre noi erauamo alle nozzi furono fatti pregioni nella rotta del Bassa di Temisuar, gli quali non la uoleuano creder, in fine essendogli certificato dal messo di S. A. dissero che se ciò era uero, e che Sinam fugga, credi, Signora certo, che il tuo Sig-re sarà quest'anno Sig-re di Costantinopoli, ma se non è uero credami che Sinam piglierà Vienna, e tutta l'Ungheria. Altro particolare io non ho e credami V. S. che ciò che io le scriuo io l'ho letto nella mede(si)ma lettera di S. A. e per questa buona nuoua habbiamo cantato il Tedeum laudamus questa mattina.

Copia d'una lettera di Stefano Lohice*** Canc-ro di Transiluania alla Ser-ma Arciduchessa Maria.

Trouandomi Hiersera alla oratione arriuò Corriero di Transiluania, il quale ci porta nuoua non men cara che desiderata, e questo intorno al felice successo del Ser-mo Principe Nostro Benigno Sig-re contra Sinam hauta il 18 d'ottobre, la quale seguì in questo modo, che hauendo S.A. Ser-ma ordinato il suo essercito con magnanimità instaua à Sinam che si apparecchiasse con li suoi à combattere, essendo egli risoluto in ogni modo d'andare ad affrontarlo, il che udito che Sinam diffidato delle sue forze per per molti impedimenti che uedeua nel suo essercito prese la fuga per resolutione a quella maggiore celerità, che li fu possibile durò non di meno per due ore continue, lasciando a dietro ogni sorte di uiuere, bagaglie e monitioni con qualche numero de suoi, restando per leuar quando hauessero possuto, cosa inaspettata da detta Altezza, la quale subito intesa la fuga con il suo essercito s'incamminò e fece del tutto preda compresa e morte delli lasciati a dietro, e di molti altri, che non sapendo così fatto disordine, se ne ueniuan pensando d'arriuare al suo Campo. Ciò fatto, li nostri andorono ad assediare il Monasterio di Torgouista, il borgo del quale haueano edificato li Turchi, circondato da un fosso e da una ualle. e messoui dentro 2 m. huomini, li nostri arriuati al borgo che già era mezzo abbruciato, alle X ore 10 presero e missero tutti li Turchi che ui erano à fil di spada, saluo un Begh et un Memet Bassà, che restorno prigioni, il quale Memet si diceua defensore della Religione Maumetana di quel Regno, si che ueduto che senza spargimento di sangue per la bontà e grandezza d'Iddio habbiamo fatto tale acquisto, non dobbiamo dubitare di non mettere in pochi giorni in ruina il restante dell'essercito nemico ò almeno rimetterlo di là dal Danubio, essendo che già il Principe hà fatto marchiar il Campo per seguirarlo.

Di Albaiulia li 22 d'ottobre 1595.

f. 888—889

* Mihnea Turcitul. Vezi doc. precedent, nota **.

** Gherla, ung. Szamosújvár.

*** Ștefan Jósika, cancelarul Transilvaniei (de origine român).

— 84 —

1595 noiembrie 6, Graz. Se comunică (la Roma) știrea victoriei transilvănenilor asupra lui Sinan pașa la Tîrgoviște.

Di Gratz li 6 di Nouembre 1595.

Hieri tardi S. A. per posta propria di Transilvania hebbe buonissime nuoue d'una rotta e presa d'una delle maggiori fortezze che li Turchi teneuano in Valacchia, chiamata Tergovjstia che antramente fu residenza de Prencipi Valacchi, nella quale erano 3 m. Turchi, la maggior parte Giannizzari, che furono quasi tutti tagliati a pezzi et preso un Memet Bassà con un Begh principale uiui; subito presa detta fortezza il Prencipe andò à ritrouare Sinam, il quale il giorno auanti haueua dal suo Campo che era di 45 m. mandatone 18 m. a predare e metter à sacco la Valacchia, il quale hauuto auiso della perdita di detta fortezza et che il Prencipe con il suo essercito caminuaua alla sua uolta, e che era discosto solo due leghe dal suo Campo. se messe subito in fuga. pigliando seco il miglior che pote, et andò à ritrouare il Danubiop er passarlo e saluarsi. Il Transilvano trouò li Padiglioni, munitione e 23 pezzi d'Arteglia sulle rote, tra quali un grossissimo abbandonato. In quello sopra giunsero li 18 m. Turchi ritornati con la preda fatta nella Valacchia et giunti al Campo che pensorono trouare come v'haueuano lasciato furono dalli nostri tagliati tutti à pezzi, senza pur un pregione et ciò fatto subito si messe con diligenza a seguire Sinam, con speranza di aggiungerlo auanti che passasse il Danubio, essendo la maggior parte dell'essercito Turchesco Fantaria. Del seguito se ne aspetta auiso, et Dio faccia che anco quello sia felice. Detta rotta segui alli 18 d'Ottobre passato, et il Prencipe di Transilvania istesso l'hà scritto alla Ser-ma Sua Consorte, la quale hà mandato l'originale alla Ser-ma sua Madre, et è di parola in parola, come di sopra si è detto, aggiungendosi che auanti la fattione si siano uisti alcuno segni celesti, e che il Principe di Transilvania prima che metesse in essecutione cosa alcuna si era confessato e comunicato con tutti li suoi Principali, facendo benedire le sue armi da Mons-re Il-mo Nuntio*, auanti al quale se inginocchiò per riceuere la medesima beneditione.

f. 889—890

* Visconti.

— 85 —

1595 noiembrie 4, Cracovia. Scrisoare, primită la Venetia la 25 noiembrie, dă știri asupra mișcărilor tătarilor, care vreau să ocupe Moldova, promisă lor de sultanul turc.

Di Venetia li 25 Nou-re 1595.

Scriu-o di Cracouia delli 4 tener lettere dal Granc-ro che hauendo il Prencipe de Tartari, che și trouaua con 70 m. combattenti in Campagna, mandato Amb-ri nella Moldauiia a chiederli tributo, come a Prouintia promessa a lui dal Grans-re et insieme che uoleua mandarlo ad habitare da suoi, gl'era stato risposto dal Granc-ro che non douesse affaticarsi di uenir a pigliare alcun tributo poichè lui in persona s'offeriu d'andarli à trouare, et darli il suo tributo et che quanto al passar de Tartari in quella Prouintia gl'hauerebbe dato il passo con le ponte delle spade, hauendo esso Granc-ro preso doi d'essi Amb-ri Tartari, che andau-o a Sinam, quali Tartari presa poi occ-ne d'una folta nebbia si spinsero auanti X m. di loro et assalita la Vanguardia dell'ess-to d'esso Granc-ro la missero in rotta, ma dati poi nello primo squadrone delli Caualli Polacchi furono li Tartari di modo rincalzati che ne restorno morti da 3 m. et molti fatti prigioni essendosi gl'altri saluati con la fuga et sintendea (*sic*) che essi Tartari

uolessero anco (andar) a pigliar il possesso della Vallachia* concessali da Sinan, acciò con più facilità potessero assalir la Transilvania, ma il Granc-ro si apparecchiava per opporseli, hauendo di ciò dato conto al suo Rè, et anco al P-e transilvano, mostrando l'animo suo pronto in seruitio della fede catt-ca.

f. 906

* Moldova.

— 86 —

1595 noiembrie 20, Roma. S-a primit scrisoarea nuntului papal Visconti, scrisă la 18 octombrie, cu privire la victoria principelui Transilvaniei asupra lui Sinan paşa.

Di Roma li 29 Nouembre 1595.

...sono uenute poi lettere di Mons-re Visconte delli 18 del passato scritte appunto il med-mo giorno che fuggì Sinan... che stando il Prencipe prima che andasse ad assalire Sinan nel suo Padiglione, uolando un Aquila se ne ando a posare sopra di esso Padiglione, il che uisto dal Prencipe comandò alli suoi che li dessero de magnare, la quale domesticam-te lasciandosi cibare ui si fermò poi due giorni con molto merauiglia del Prencipe et di tutto il suo esercito*, il quale per ciò fatto animoso et prendendo l'augurio in buona parte non è merauiglia se si esponga per il suo Prencipe a qualunque periglio, ne uoglio lasciare di scriuere quello che in oltre raccontano essere auuenuto nel giorno della festiuità di S. Sigismondo Re d'Vngaria, la quale essendo guardato dal Prencipe con ogni deuotione et solennità dicono che la med-a notte fu uista una splendidissima luce sin dal Cielo scendere sopra il suo Padiglione, il che se è uero, senza dubbio si uede manifestamente che tal Prencipe è stato elletto da Dio quasi nouo Dauide per debellare et opprimere il Turco et ben si ponno sperare et aspettare gran cose da S. A. per il gran zelo che mostra della Religione Catt-ca della quale mosso s'intende che subito presa una Città ui piantò un Collegio di Gesuiti per propagarla et ampliarla come fece ultim-te quando espugno la Città di Lippa.

f. 914.

— 87 —

1595 noiembrie 3, Alba Iulia. Scrisori de la nuntul papal Visconti primate la Roma la 2 decembrie. descriu luptele creştinilor la Dunăre împotriva lui Sinan paşa şi alungarea turcilor din Ţara Românească.

Di Roma li 2 Xmbre 1595.

Habbiamo lettere di Transiluania del p-o et delli 3 di Nouembre di Mons-re Visconte et di altri con auiso che il Prencipe Transilvano, dopo la uituperosa fuga di Sinan et dopo essersi impatronito di Tergouisto seguendo tuttauia Sinan, li Turchi impauriti abandonorno Bucharesto essendosi tutti ritirati a Giorgiu et indi andati per passare il fiume Danubio, mentre ciò faceuano, sopraggiunto il Prencipe con le sue genti, ne tagliò a pezzi 4 m. di loro che ancora non erano passati il fiume, essendo anco annegati per la tema che hebbero circa 8 m. Caualli, oltre a 3 m. altri Caualli che presero li Transilvano et 2 m. Cameli, hauendo di più liberati 6 m. schiaui del paese fatti prigionieri in diuerso scorrerie de Turchi, essendo ciù stato fatto a uista del Campo di Sinan non più lontano... (rupt)... preso il forte fabricato da Turchi in capo al Ponte et rotto esso Ponte in più luochi. Che arriuato il Prencipe alli 28 di ottobre

a Giorgiu et cominciandolo a battere finalmente alli 30 su le 20 hore se ne impatroni et ui restarno morti 600 Turchi et essendone uenuti altri Mille per il Danubio sopra una Galeotta Armata, et saliti sul Ponte per soccorrerlo furono ancora questi tutti ammazzati.

f. 920.

— 88 —

1595 octombrie 31, Tabăra transilvăneanului (Sigismund Báthory). Scrisoare, fără semnătură nici adresant, dînd detalii asupra operațiilor militare și a victoriilor împotriva turcilor; scrisoare anonimă, de la Cracovia din 11 noiembrie, relatînd victoria polonezilor asupra tătarilor.

Dal Campo del Transilvano il di ultimo d'ottobre 1595.

Alli 18 del presente arriuassimo col nostro Campo a Tergouista Città a Capo di tutta Valacchia, doue troussimo che la mattina istessa era partito Sinam, et hauea lesciato 1 500 Turchi nella fortezza sotto la cura di Alli Bassà di Caramania * et tutta la notte stessimo a Cauallo, dubitando non esser tolti nel mezzo, essendo Sinam lontano una lega, et noi erauamo scorsi di là della fortezza più di due miglia.

La mattina seguente ritornassimo a dietro accampandoci in buon sito uicino à Tergouista et alle 22 hore gli dettero l'assalto et alle due di notte fu presa, tagliando a pezzi tutti li Turchi, eccetto il Bassà et un Sangiach Begh ** et due altri Turclii quali furno fatti pregiati. Nella fortezza si trouorno 45 pezzi d'Artiglieria, tre grossi e gl'altri minuti. Inteso Sinam la perdita della fortezza, abbandonorno Buchorest, doue s'era retirato, abbrugiandolo tutto e lasciò 33 pezzi d'artiglieria, assai munitione et grandissima quantità di uettouaglie che per la fuga non potè condurle seco et se ritirò a Giorgiu facendo passar la sua gente di là dal fiume con più prestezza, che poteua; Alli 28 detto arriuassimo a Giorgiu su le 21 hore et trouassimo da 4 m. Turchi, che erano per passare con molta robba et li dessimmo addosso, tagliandoli a pezzi et facendoli annegare, si che se ne saluorno pochissimi, liberando da 6 m. anime schiaue et acquistando assai Caualli et Cammelli carichi. Alli 30 detto dessimmo l'assalto alla fortezza su le 20 hore et la conquistassimo et noi altri Italiani che poteuamo essere da 60 fussimo i primi a entrar dentro, con grandissimo stupore de gl'Vngari et subito che hauessimo ammazzato li Turchi che poteuano essere da 600 ritornammo fuori senza fare un minimo bottino lasciando ogni cosa in preda alli Vngari. Di noi altri non ne restò morto nessuno ma molti feriti di sassate; mentre dauamo l'assalto uenne sul Ponte da 500 Turchi, con una galeotta ancora armata per soccorrere et furono dalli nostri ammazzati, annegati e preso il Vascello. Il Campo di Sinam era di là dal Fiume a tiro di Cannone et in sua presentia gl'habbiamo preso il forte, et tagliato il ponte in più d'un luogo.

Veniuano 30 m. Tartari e di già erano nelli confini di Moldaui, che inteso la fuga di Sinam, sono ritornati à dietro.

Di Cracouia alli 11 di Nou-re 1595.

Alli 20 del passato in Valacchia *** si scoperse l'essercito Tartaro, guidato dal Genero del Gran Cane, et in questo essercito eranui mescolati li Sangiacchi di Teina **** che haucuan 12 m. Tartari et 2 m. Giannizzeri. Questo essercito andaua in Valacchia per impadronirsene, stante che il Turco l'anno passato le ne fece dono per restoro dell'aiuto, che li diedero per unghia. Il che si distingue che il Tartaro ne fece dono à questo suo Genero, quale hauea fatto sapere à Valachi che lo riceuessero come loro sig-re benignamente et à uno stesso tempo mandorno a sfidare il Gran Canc-re che

* Ali, beilerbeul de Trabzon; vezi nr. 82.

** Koçu, sangeacbeul de Amasya; ibid.

*** Moldova.

**** Tighina, Bender.

uenisse a battaglia. Il che non hauendo recusato et hauendo spatio cinque giorni et non hauendo tanto numero di gente, quant'hauea l'auersario, si trincerò aspettando... (in lupta dată ies biruitori polonezii... Tătarii cer pace)... furono le conditioni che ne Tartari, ne Turchi non uenissero mai à danni di Pollonia, ne di Valacchia, che il Turco confermassi Vaiuoda quel Sig-re che il Signor Canc-re ui messe con patto ancora che nessuno Turco possa stare apresso esso Vaiuoda e che all'incontro ui hauessi à stare mille caualieri Pollacchi, quali dal Granc-re ui furono messi, e per segno di pacificata guerra, debba il Tartaro mandare à Nostro Re Amb-ri, quale si aspetta qui ogni giorno, e fatto queste Capitulationi fu tenuta consulta che tutti li esserciti di qui ui si douessero partire e per la parte dell'essercito nemico s'intende che uoleua andare per il Danubio alla uolta di Buda per suernare, e perchè di quei luoghi il Turco ne è Padrone nessuno li puote dare impedimento.

Dalla parte di Moldauià ***** già si sà che il Transilvano ui hauea messo per Gouerno uno Michele Valoroso soldato, qual col suo essercito si tratteneua in uno bosco per commodità di poter gouernarsi in caso di bisogno dalle Città prop(r)ie, et hauendo spia che nell'essercito di Sinan era un Sangiacco giouane capriccioso che cercaua di farlo pregone di che hauendo inditio questo Vaiuoda hauendo preso misure riuscì a salvarsi.

f. 932

NOI DOCUMENTE PRIVIND RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN ANUL 1907

În depozitele Arhivelor Statului se află un număr însemnat de fonduri care conțin valoroase materiale documentare privind marea răscoală a țăranilor din anul 1907.

Cu alte prilejuri, am publicat integral sau fragmentar peste 60 de materiale de arhivă care, și-au adus contribuția la lărgirea orizontului cunoașterii în ceea ce privește Răscoala din 1907.

De data aceasta — cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la acest eveniment — publicăm alte 20 documente * păstrate în depozitele Arhivelor Statului, aparținând fondurilor și colecțiilor arhivistice: Curtea cu Jurați jud. Fălciu (Arh. St. Huși), Tribunalul jud. R. Sărat (Arh. St. R. Sărat), Curtea cu Jurați jud. Teleorman (Arh. St. Tr. Măgurele), Tribunalul jud. Vlașca (Arh. St. Giurgiu), Prefectura jud. Dolj (Arh. St. Oltenia), Prefectura jud. Vâlcea (Arh. St. R. Vâlcea) și colecția „Documente” (Arh. St. Iași).

Fără a cuprinde o arie geografică prea largă (se referă doar la desfășurarea răscoalei în 6 județe din țară) aceste documente sînt revelatoare pentru a ilustra odată mai mult adevăratele cauze ale tulburărilor din primăvara anului 1907, permițînd aprofundarea caracterului și formelor de manifestare a ei, precum și relevarea sîngeroaselor măsuri de reprimare luate de autorități.

Din studierea lor se desprinde faptul că izvorul principal al mizeriei și asupririi țăranimii se datora lipsei de pămînt la care se adăuga calamitatea învoielilor agricole cu nesfîrșitul lor cortegiu de năpăstuiiri, jefuiri și umiliri. Astfel în județul Fălciu — ca să dăm numai un exemplu — locuitorii din satele Băsești, Dodești, Tămășeni, Deleni, Viltătești, Stoicnești, adunați la primăria din Băsești au depus plîngeri „toate bazate pe lipsa de pămînt și scumpetea lui” (doc. 1) iar locuitorii din Corni și Albești au cerut arendașului „a li se lăsa pămînturile mai ieftine și numai în bani” (doc. 2). În aceeași ordine de idei semnalăm ca semnificativă scrisoarea țăranilor din Orbeasca de Jos (jud. Teleorman) din 26 februarie 1907 adresată lui V. Kogălniceanu prin care îl roagă a-i învăța ce să facă, „ca să nu murim de foame noi, femeile și copiii noștri” deoarece „d-I arendaș al moșii Orbeasca de Jos, Mihai Ionescu nu ne-a lăsat să arăm grîu din cauză ca să nu avem și noi de secerat la vară, ci numai dumnealui, ca să nu mai plătească la vară sătenilor muncitori ce vin de la

* Documentele au fost depistate și trimise redacției de M. Alexandrescu, R. Anghel, V. Bădoi, St. Dragomir, E. Enache, C. Florea, V. Macarie, O. Rotaru.

munte cîte 20—25 lei poganul. Noi însă prevedem că la toamnă și la iarnă n-o să avem ce mânca și trebuie să murim de foame în bogata și scumpa noastră țară românească“ (doc. 4).

Documentele de mai jos cuprind informații interesante cu privire la pătrunderea în lumea satelor prin școli, prin broșurile răspîndite de cercurile socialiste, prin gazetele țărănești, prin contactul recruților cu lumea orașelor, a unor idei care au creat o stare de spirit nouă.

Astfel într-o ordonanță definitivă a Tribunalului jud. Teleorman din 17 iunie 1907 aflăm că țărani din acest județ „erau predispuși la mișcări revoluționare prin educația ce li s-a făcut în desființatele cluburi socialiste“ (doc. 7) iar dintr-un proces verbal al Comisiei Interimare a comunei Talpa (jud. Vlașca), că unul din capii răscoalei din aceea comună a fost Ivan Marinescu de meserie zidar de sobe care împreună cu fratele său Gh. Marinescu a înființat în comuna Cosmești-Vlașca în anul 1899 un club socialist. El a încasat cotizații de la țărani „spre a le aduce legi și condici de a București cum și ordin de a împărți moșiile“, îndemnînd pe locuitori la revoltă în contra autorităților comunale (doc. 11).

Din documentele de față reiese contribuția adusă la luminarea țăranilor de unele elemente înaintate ca V. Kogălniceanu ale căror broșuri „Către săteni“ și „Chestiunea țărănească“ circulau în numeroase comune. Lui i-au trimis țăranii din Orbeasca de Jos și de Sus, Rădoești, Olteni, Caravenești, Vodă Carol, scrisori prin care cer îndrumări de cum ar trebui să facă pentru a li se mai îmbunătăți soarta prin împrumutarea cu pămînt și prin o nouă lege de tocmeli agricole „mai îmbucurătoare pentru bietul țăran“ (doc. 3, 5, 6).

Documentele sînt ilustrative totodată pentru studierea formelor de manifestare a răscoalei. Înarmați cu topoare, furci de fier și ciomege, uniți în cete mari țăranii incendiază conacele și pătulele, în care se îngrămădesc roadele muncii lor, distrug mașinile agricole și condicile în care sînt consemnate împovărătoarele datorii ale țăranilor (doc. 2,3,6,7,9,13,14,19,20).

Ele dovedesc totodată repeziciunea cu care s-a întins răscoala de la un județ la altul. Din Moldova răscoala cuprinde centrul Munteniei și Olteniei. Sătenii din Vlașca și Teleorman se ridică ca un singur om dovedind hotărîrea și dîrzenia lor de a-și face dreptate (doc. 6,7,8,9).

În Oltenia răscoala îmbracă forme deosebit de violente, cetele de țărani dînd adevărate bătălii cu oamenii moșierului și cu unitățile militare trimise împotriva lor.

Cele 7 documente provenite din fondul Prefectura jud. Dolj (doc. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19) ilustrează intensitatea răscoalei în comunele acestui județ, măsurile luate de autorități pentru reprimarea ei, solidaritatea și unirea ce domnea între răsculați „Pentru liniștirea spiritelor și pentru înăbușirea oricărei încercări de revoluție — se arată în raportul corpului I Armată din 14 martie 1907, adresat Prefecturii jud. Dolj — cu onoare vă rog să binevoiți a face să se aducă la cunoștința autorităților și locuitorilor chiar în locurile nerăzvrătite că trupa are ordin să tragă atît cu armele cît și cu tunurile“. În comuna Galicea Mare artileria a tras cîteva obuze asupra satului, iar batalionul 5 vînători „intrînd în comună a luat cu asalt casele apărute de răzvrătiți“ (doc. 15). Din raportul Prefecturii jud. Dolj din 19 martie 1907 înaintat la Ministerul de Interne aflăm că „La Caraula pe cînd se escortau 45 răzvrătitori escorta a fost

atacată în pădure de un număr mare de țărani înarmați cu arme de foc și topoare care venise să libereze pe prizonieri" (doc. 18).

Documentele publicate mai jos, reprezentative pentru reliefaarea momentului istoric pe care îl ilustrează, dovedesc încă o dată că anul 1907 a fost unul din cele mai tragice momente din istoria României moderne luminat însă de nemaipomenita revoltă îndreptată împotriva exploatării omului de către om.

— 1 —

PROCES VERBAL

Rezoluție
Sc va înainta în original d-lui
judecător de instrucție
Procuror
/ss/ indescifrabil

1907 mart 17

Noi, substitut de procuror

În ziua de 11 mart am plecat în comuna Albești spre a se face autopsia cadavrului lui Grigore Grigoraș împușcat; am fost înștiințat de d-nul Prefect că comuna Vutcani s-a răscolat; după terminarea autopsiei ce s-a făcut de d-nul medic N. Lupu, m-am transportat în gara Crasna telegrafiind d-nului colonel al regimentului I Dolj de a lăsa una companie în gara Roșiești; la gara Roșiești am ajuns noaptea târziu așa că a doua zi am plecat spre Vutcani prin com. Roșiești; ajuns în Vutcani am găsit spiritele agitate și populațiunea adunată în fața primăriei; cu două zile mai înainte devastase mai multe dughene evreești.

În acea zi cum și a doua zi am căutat în mod pașnic cu sfatul a-i liniști, lucru ce am dobândit, în urmă am fost înștiințat de prefectul județului să plec la Băsești unde și acolo se semnala agitațiuni, am plecat în ziua de 14 prin cătunul Poșta Elanului unde locuitorii erau hotărâți a devasta casele proprietății și distruge gospodăria agricolă a arendașului care este evreu; după multă parlamentare cu ei i-am liniștit, asigurându-mă că nu se vor deda la nici un act de brutalitate, de unde am plecat înainte la Băsești, ajungând noaptea târziu.

A doua zi s-au adunat la primărie locuitorii din satele Băsești, Dodești, Tămășeni, Deleni, Viltătești și Stoișești, la toți le-am ascultat plîngerile, toate bazate pe lipsa de pământ și scumpetea lui; am luat petițiuni de la fiecare sat în parte, petițiuni ce le-am înaintat d-lui Prefect, asigurându-mă de liniște am plecat la reședință în ziua de 16 mart, după ce mai întâi în urma demersurilor ce am făcut la arendașul moșiilor Băsești și Pogăceni am obținut ca locuitorii să aibă pământ limita sumei pe falcie după contractul de arendare, asemenea am obținut ca d-nul învățător să cedeze dreptul de arendare a 88 fâlcii sătenilor din cătuna Tămășeni.

Pentru anchetarea devastatorilor din comuna Vutcani, am delegat în mod verbal pe șeful secției de geandarmi din Vutcani, noi n-am avut nici timpul necesar, nici n-am crezut prudent a proceda imediat. Drept care am dresat acest proces verbal.

Procuror /ss/ indescifrabil

Arh. St. Huși, fond Curtea cu jurați jud. Fălciu, dosar nr. 833/1907, f. 142.

— 2 —

ROMANIA
JUDE INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI FALCIU

Act de informație

Anul 1907, luna martie în 29 zile.

Înaintea noastră Const C. Vasiliu judele instructor al Tribunalului județului Fălciu, asistat fiind de grefierul nostru, înfățișându-se prejudiciat chemat prin... ce i s-a notificat după ce ni s-a prezentat... prin care a fost chemat, și ne-a declarat că se numește Ion Crăciun în etate de 40 ani de profesie administrator de moșie stare căsătorit domiciliat în cătuna Tîrzii a prestat jurământ conform art. 72 pr. pen. și în neființa in-

culpaților asupra faptelor și împrejurărilor despre care a fost întrebat a răspuns precum urmează :

În ziua de 7 mart a.c. m-am dus pe la primăria comunei Mînjești jud. Vaslui spre a-mi scoate un act. Prin sat am aflat cum că locuitorii sunt adunați la primărie și să mă reîntorc acasă din cauză că sunt în stare să măucidă, aceea ce am și făcut.

Joi 8 mart a.c. pe la orele 1 1/2 p.m. pe cînd eram în ograda curtei de pe moșia Tîrzii, m-am pomenit cu vre-o 400 locuitori de prin satele Secuia și Mînjești jud. Vaslui și Pîhna și Tîrzii din acest județ. Venind înspre mine mi-au pretins să le arăt unde sunt jidani și să le dau condicile, după care au început să mă înghemuiască dîndu-mi unul din ei și cu un ciomag boldiș. Cerîndu-mi și cheia de la casele arendașului le-am răspuns că nu este la mine, în care timp am auzit pe unul din ei zicînd, „că dacă nu deschide ușa trageți măi“, cînd au și început a strica, cu ciomgele, ușile și ferestrele. În urmă mi-a pretins să merg la cancelarie pentru a le da condicile pe anii 1905 și 1906. Arătîndu-le unde se află cancelaria au năvălit mai mulți înăuntru și au început să rupă condicile. După aceasta am fost luat de vre-o 20 inși, între care și de Mihalache Cotaie și punîndu-mi-se o manta în cap am fost împins pînă în apropiere de grajd, cînd mi s-a spus să fug, luîndu-mi-se în același timp și manta de pe cap. Văzîndu-mă în fața grajdului am încălecat imediat pe un cal și am luat-o la fuga spre gara Crasna. S-au luat după mine cîți-va călări, dar nu m-au putut ajunge.

Dintre acei ce făceau mai multă gălăgie și începuseră a distruge ușile și ferestrele de la casa arendașului am recunoscut foarte bine pe următorii: Vasili Savescu, Vasile St. Blănariu, Vasile D. Blănariu, din Mînjești, Gheorghe I. Grigoraș, Neculai Simion a Eleni, Gh. N. I. Mondoranu și Ghiță Filip, din cătuna Secuia comuna Mînjești, Vasile Cheptea, Vasile V. Ciocan, și Const. V. Vicol, din Pîhna, Stefa Bîlcu, Vasile a Mariei, Cristea Nistor și Gh. Th. Nistor din Tîrzii.

Peste vre-o 2 ore reîntorcîndu-mă în Tîrzii am găsit ușile și ferestrele de la casele arendașului distruse precum și toate obiectele și hainele din casă. De asemenea era distrusă și casa mea de locuință, împreună cu tot ce aveam înăuntru.

Eu sunt în serviciul d-lui Ber, din luna octombrie 1906, și am cunoștință că în anul trecut s-a arendat pămînturile la săteni în modul următor: Pentru falcia de pămînt s-a plătit între 60—70 lei, iar pentru locurile de grădină 120 lei falcia. Pentru varatul vitelor s-a plătit pe perechea de boi 24 lei fiind obligat a face și căratul grîului de pe o falce de pămînt. Pentru o vacă 16 lei fiind obligat a face 20 prăjini prașilă și 40 prăjini secere, care muncă însă i se scădea din prețul vitei scotîndu-se a 40 bani prăjina de prașilă și 20 bani prăjina de secere și pentru o oaie 2 lei și un sfert de chilogram de brînză la fiecare oaie. Pentru muncile angajate de cu iarnă s-au plătit 16 lei pentru falcea de secere, 40 lei falcea de prașilă, considerată toată munca pînă la punerea popușoilor în coșar și 3 lei pentru ziua cu carul.

Pentru muncile de pe moșia Tîrzii ne servim mai cu seamă de locuitorii din satele Secuia și Mînjești din județul Vaslui, Tîrzii, Pîhna Albești, și Corni, din acest județ.

În ziua de 9 mart a.c. au venit la casele arendașului și locuitorii din Corni și Albești care au cerut a li se lăsa pămînturile mai ieftine și numai în bani, iar nu și în muncă. Au intrat și aceștia prin casă dar n-au avut ce mai devasta.

În anul acesta după ce s-au liniștit lucrurile am convenit cu parte din locuitorii a le da pămînt pentru pine albă cu 60 lei falcea, obligîndu-să a munci 20 prăjini de prașilă și 40 prăjini secere considerîndu-se a 60 bani prăjina de prașilă 30 bani prăjina de secere precum urmează a-i scădea din prețul arendei. De asemenea am mai convenit pînă în prezent și pentru vărutul oilor cu preț de 2 lei oaia și un sfert chilogram brînză.

Pentru stricăciunile ce mi s-au făcut declar că mă constituî parte civilă pentru suma de 6 000 lei, alegîndu-mi domiciliu în cătuna Tîrzii comuna Oltenești.

Lectura făcîndu-să persistă.

Jude instructor
/ss/ indescifrabil

Grefier
/ss/ indescifrabil

— 3 —

ACT DE ACUZARE

România

Procurorul General

de pe lângă

Curtea de Apel din

Galați

Nr. 7815.

„Camera de punere sub acuzare a Curții de Apel din Galați, prin decizia nr. 188/907 declară că este loc de a fi puși sub acuzațiune: Gheorghe Costache șef de garnizoană al cătunului Gura Calitei, pendinte de comuna Lacul lui Baban; Radu Damaschin, ajutor de primar al comunei Lacul lui Baban; Vasile Robu și Neagu Băruș, foști primari în comunele Lacul lui Baban și Dealul Lung; Nicolae Brătîlă și Gheorghe Dobrescu, foști secretari comunali ai numitelor comune, toți majori, pentru că în ziua de 12 martie 1907, au comis un atentat avînd de scop a ațîța războiul civil, îndemnînd pe locuitori a săvîrși omoruri și jafuri în una sau mai multe comune, crimă prev. și pedepsită de art. 81 c.p.;

Ion Popa, fost șef de garnizoană în comuna Dealul Lung, împreună cu Neagu Băruș și Gheorghe Dobrescu, toți majori, pentru că în ziua de 13 martie 1907 au comis un atentat avînd de scop de a ațîța pe locuitori, îndemnîndu-i a săvîrși omoruri și jafuri în una sau mai multe comune, crimă prev. și pedepsită de art. 81 c.p. și a dispus ai trimite în judecata Curții cu Juri din jud. R. Sărat.

Noi procurorul general de pe lângă Curtea de Apel din Galați, în executarea sus zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor din dosar, expunem următoarele:

Răscoalele țărănești începute de pe la finele lunii februarie a.c. în nordul Moldovei, întinzîndu-se, ajunsese pînă la marginea județului R. Sărat cam pe la 8—10 martie. Nereprimarea lor la timp prin localitățile unde s-au produs întii și energia agenților care duceau pretutindeni cuvîntul de nesupunere la legi, de nerespectare a avutului altuia de ridicarea în masă a locuitorilor de la țară, spre a năvăli în orașe cum se făcuse în Botoșani, Vaslui, Bîrlad, și orașelul Panciu, contribuia la întinderea focului. Oameni fără de legi exploatau simplitatea țăranilor, arătîndu-le că mișcarea lor e bine văzută în sferele înalte, inspirîndu-le ura contra proprietarilor și arendașilor, făcîndu-i să vadă în aceștia din urmă pe apăsătorii și spoliatorii lor și încredințîndu-i că numai ridicîndu-se contra acelor preținși asuprașii, devastîndu-le economiile și avutul, vor căpăta deplină satisfacție. Broșurile lui V. Kogălniceanu răspîndite de agitatori în comunele din jud. R. Sărat și talmăcite de aceștia în sensul că sătenii trebuie să se ridice cu mic și mare a avut de efect deocamdată, năvălirea țăranilor din județ, în număr considerabil de marc, în ziua de duminică 11 martie în orașul Rîmnic; autoritățile civile și cu deosebire cele militare din Rîmnic, surprinse și în necunoștință de scopul ce-l urmărea țăranii năvălitori, nu s-au putut opune cu energie atitudinii lor. Aceștia înconjurați de blîndețea ce li se arăta, s-au dedat apoi la dezordini și împreună cu derbedeii mărginași ai orașului au devastat mai multe case în oraș.

În cele din urmă dînșii au fost puși pe fugă, dar au părăsit Rîmnicul cu credința că armata nu va trage în ei, precum de fapt s-a și întîmplat atunci duminică 11 martie. Vestea că la devastările din oraș țăranii n-au găsit nici-o împotrivire din partea armatei, adusă de năvălitori în comunele Lacul lui Baban și Dealul Lung, unde agitația era întreținută de autoritățile comunale, a grăbit desfășurarea evenimentelor cari au avut loc în zilele de 12 și 13 martie, pe teritoriul acestor 2 comune. Gh. Costache din cătunul Gura Calitei, pendinte de comuna Lacul lui Baban, atunci șef de garnizoană, în unire cu fostul ajutor de primar Radu Damaschin, au deschis ei, cei dintii focul; amîndoi încă de duminică seara 11 martie, după vestea ce li se adusese de la Rîmnic, au umblat prin sat și au îndemnat pe oameni să devasteze a doua zi la conacul arendașului I. Georgescu, precum o spun martorii: Spînu Vasile, Ion Balaban, Stănicu Tigănu și Ion N. Costache (dos. dep. martori p. 27,28,29,30). Gh. Costache, pentru a nu lăsa pe oameni să se mai răsgîndească, încă de duminică noaptea, a căutat să facă foc pe șoseaua ce duce la conacul lui Georgescu, să pună oameni care să împiedice pe arendaș de a fugi și a doua zi, luni, 12 martie, s-a făcut devastarea la care a luat parte Gh. Costache și Radu Damaschin. Aceștia doi încă de duminică, cînd

satul era adunat la cârciuma lui Ion Dîrdală, spunea oamenilor „că e ordin de la stat să se strice la boeri și-i îndemna să meargă la Georgescu”.

Martorul Gh. Zarzaliu p. 62 dos. instruit, Iancu D. Gheorghe zis Tigănuș p. 141 dos. instr.; Costin D. Costache (p. 167 v. dos. instr.) adunat și el cu ceilalți năvălitori, de către Radu Damaschin, n-avea curajul să intre în curte la Georgescu; apărînd însă R. Damaschin, le-a spus că dece stau la poartă și că însuși Damaschin a deschis porțile oamenilor. Pe cînd Gh. Costache și Radu Damaschin pusese la cale de cu seară, devastarea pentru luni 12 martie, a conacului arendașului Georgescu, primarii celor două comune Lacul lui Baban și Dealul Lung, însoțiți de secretarii lor comunali și de șeful de garnizoană, I. Popa, nelăsîndu-se mai pe jos au căutat să răscoale pe săteni, împreună cu agitatorii amnistiați și să-i hotărască să pornească să devasteze casele arendașilor, frații Mendel, unde e ca administrator Alecu Leașcu (Dealul Lung); ale lui Gh. Catafani și Al. Zilișteanu, din Lacul lui Baban. În adevăr în ziua de 12 martie locuitorii din ambele comune, Lacul lui Baban și Dealul Lung, întruniți la Dealul Lung, conduși de Vasile Robu/u, fostul primar la Lacul lui Baban, Nicolae Brătîlă, fostul secretar comunal, Neagu Băruș, fostul primar dela Dealul Lung, Gh. Dobrescu fostul secretar și Ion Popa, fostul șef de garnizoană din Dealul Lung, se duc și devastează conacul dela moșia ținută în arendă de frații Mendel. De acolo se înapoiesc la Lacul lui Baban și vin să devasteze conacele arendașilor Gh. Catafani și Zilișteanu. La devastarea dela Zilișteanu secretarii comunali Dobre și Brătîlă nu se mulțumesc cu rolul de agitatori, se suie ei însuși pe casă și cu securi distrug acoperișul. Pe cînd locuitorii din Gura Caliței, conduși cum am spus de Gh. Costache și Damaschin Radu, distrugeau la conacul lui Georgescu, locuitorii din Gura Dealului și Lacul lui Baban, operau la arendașii Mendel. Damaschin Radu și Gh. Costache după devastarea conacului lui Georgescu, au strigat la oamenii din Gura Caliței, să meargă la Catafani și ajungînd acolo aproape odată cu devastatorii conduși de cei 2 primari, notari și șeful de garnizoană, toate trele taberele au început opera lor de distrugere, aducînd pagube considerabile celor devastate. În ziua de 13 martie, locuitorii din Dealul Lung, conduși de primarul Neagu Biră, secretarul Dobrescu și șeful de garnizoană, se duc în localitatea numită Rașca și jefuesc o casă a arendașului Mendel. Devastările s-au întins în urmă în comuna de alături, Odobasca unde s-a devastat alte 2 conace și, lucrurile n-au intrat în ordine decît după intervenirea armatei. Că primarii de pe atunci de la comunele Lacul lui Baban și Dealul Lung, în unire cu foștii secretari Dobrescu și Brătîlă și șeful de garnizoană I. Popa, au fost ațîțătorii devastărilor avute loc la conacurile arătate mai sus, luînd unii din ei chiar parte la distrugeri, ne-o arată cercetările, constatările făcute cu acea ocaziune, cum și numeroși martori precum: T. Olaru, p. 41, Gh. Olteanu, p. 50, Niță Zarzaliu, p. 53, Neculai M-Pușcoiu, p. 59; Zarzaliu Gheorghe, p. 62, T. Olteanu, p. 65, Ioniță a Babei, p. 74, Toma Gh. Stoica, p. 125, Stoica Dumitrache, p. 127, Ion Stan Stoica, p. 131, v., Stoian Văsii, p. 132 v., Vasile Șerban Negrea, p. 135, Neculai Drăgan p. 138, v. și 139; Gh. Soare Avram, p. 151 v.; Ion Drăghici zis Ion Soare Avram, p. 169 v.; Neculai Oprea Neniu, 193 v. dos. instrucției și Dumitru Coman Olaru, p. 41 dos. dep. de martori, care arată pe I. Popa. Prin urmare sînt acuzați: Gheorghe Costache șef de garnizoană al cătunului Gura Caliței, pendinte de comuna Lacul lui Baban, Radu Damaschin ajutor de primar al comunei Lacul lui Baban, Vasile Robu și Neagu Băruș, foști primari în comunele Lacul lui Baban, și Dealul Lung, Nicolae Brătîlă și Gheorghe Dobrescu foști secretari comunali ale numitelor comune, toți majori, pentru că în ziua de 12 martie 1907, au comis un atentat avînd de scop a ațîța războiul civil, îndemnînd pe locuitori a săvîrși omoruri și jafuri în una sau mai multe comune, crimă prev. și pedepsită de art. 81 c.p.; Ion Popa fost șef de garnizoană în comuna Dealul Lung împreună cu Neagu Băruș și George Dobrescu toți majori, pentru că în ziua de 13 martie 1907 au comis un atentat avînd de scop de a ațîța pe locuitori, îndemnîndu-i a săvîrși omoruri și jafuri în una sau mai multe comune, crimă prev. și pedepsită de art. 81 c.p.

Făcut astăzi 5 septembrie 1907.

Procurur general
ss. indescrifabil

Vă mai trimitem copie după petiția locuitorilor din Rădoești.

S-au mai trimis petiții cu starea învoielilor din comuna Olteni, Caravaneti, Vodă Carol, lui V. Kogălniceanu.

Binevoiiți a ne comunica rezultatul de urgență, cum și încunoștiințarea dacă din oamenii cu numele de mai sus, sînt vre-unii contra cărora s-a deschis acțiune publică și sunt arestați.

Primiți expresiunea aleasei noastre stime

Jude Instructor delegat Vlașca. Grefier delegat.

D-sale, D-lui Jude. Instructor Teleorman

Arh. St. Tr. Măgurele, fond Curtea cu jurați jud. Teleorman, dosar nr. 38/1907, f. 109—110.

— 6 —

ACT DE ACUZARE

nr. 7616.

Camera de punere sub acuzare de pe lângă Curtea de Apel din București prin decizia nr. 184/907 declară că e loc de a fi puși sub acuzare: Ilie Cioacă, Ilie Ilie Mincinoiu, Marin Vilcu Crăciun, Meilă Toncea, Grigore Mareș, Anghel Dicu, Simion Badea, Soare, Anghel Ion Paraschiv, Radu Marin, Oprea Radu Neguț, Petre Pavel Siretu, Ion Gh. Bortanoiu Marin M. Marinciu, Pavel Mîrea Marinciu, Zamfir Ilie Pufu, Ion Alex. Ionașcu, Alex. Bădescu, Voicu Marin Chițu, Radu I. Ciobanu, Marin I. Stîngă zis și Pulici, Dumitru Radu Stan și Mihai M. Burcică, majori arestați, pentru că în zilele de 10, 11 și 12 martie 1907 înarmîndu-se și punîndu-se în capul locuitorilor din mai multe sate pe care i-a îndemnat la răscoală au comis devastări, jefuiri și incendii la casele și clădirile de pe proprietățile din Rădoești, Sfînțești, Roteasca, Butculești, Săceni, Ciurari Dragsăneni și Plopi, crimă prevăzută și pedepsită de art. 81 c.p.

În consecință, trimitem pe acuzații de mai sus înaintea Curtii cu Jurați din județul Teleorman ca să fie judecați conform legii.

Noi Procurorul General de pe lângă Curtea de Apel din București în executarea suszisei decizii și după o nouă examinare a actelor expunem următoarele:

În ziua de 10 martie 1907 locuitorii comunei Rădoești sub îndemnul acuzaților: Ilie Cioacă, Ilie Ilie Mincinoiu, Marin Vilcu Crăciun, Meilă Toncea, Gligore Mareș, Anghel Dicu, Simion Badea Soare și Anghel Ion Paraschiv înarmîndu-se cu furci, topoare, ciomege și securi pornesc spre casa arendașului Coșoiu pe care o devastează distrugînd mobilierul, și luînd parte din el, bătînd grav pe numitul arendaș. Apoi se îndreaptă spre casa arendașului Hipolit Chazeski unde de asemenea distrug toată mobila și toate obiectele din ea.

De aci se trec în comuna Sfînțești, unde în unire cu locuitorii de acolo sub conducerea lui Radu Marin și Oprea Radu Neguț, devastează casa arendașului Tănăsache G. Daia și dau foc tuturor construcțiilor.

A doua zi 11 martie se duc la casa proprietății d-nei Hermina I. Levescu din cătuna Năteasca, unde devastează și incendiază tot ce era în curte și împrejur.

După aceasta trec în comuna Butculești și pactizînd cu locuitorii din această localitate care erau sub conducerea lui Petre Pavel Siretu, Ion G. Dostonoiu, Marin M. Marincioiu și Pavel Mîrea Marincioiu, rup mai întîi firele telefonice și apoi se duc la casa proprietății d-lui N. Butculescu pe care o devastează distrugînd tot și punînd foc atît casei cît și celorlalte clădiri. În seara acelei zile ajungînd în comuna Săceni fac ceată cu locuitorii de aicea și merg asupra casei moștenitorilor Gr. Păucescu pe care o devastează și-i dau foc, trec apoi la casele d-nei Păucescu și în unire cu locuitorii din Ciurari, devastează, jefuiesc și incendiază tot. De aicea pornesc la altă casă a lui Gr. N. Păucescu pe care de asemenea o devastează și o incendiază.

În urmă trec în comuna Ciurari și dau foc casei și tot avutului unui sătean bogat Ion Ene Zamfirescu pe care-l bat grav, atîl, pe el cît și pe soția lui.

De aicea pornesc spre Drăgășăneni, unde ajungînd seara pun foc și devastează casele arendașului Nic. G. Pupa, proprietatea colonelului Costescu precum și acelea ale d-nei general Berindei și a arendașilor săi frații Georgescu din com. Beuca.

În ziua următoare, banda de jefuitori se desparte în două grupe: una se unește cu locuitorii din comuna Plopi, care merg la casa proprietarului C. G. Pietraru pe care

o distrug și o incendiază iar cealaltă grupă se duce la casa proprietății de pe moșia Drăgșeneni aparținând Eforiei Spitalelor Civile pe care de asemenea o devastează și o incendiază.

În fine ajungînd la crîșma lui Fircică I. Paraschivescu din cătunul Plopi îl jefuiesc de aproape toată marfa ce o avea în prăvălia sa.

În numărul devastatorilor care au pactizat cu ceilalți mai sînt încă Zamfir Ilie Pufu, Ion Alex. Ionașcu, Alex. Bădescu, Voicu Marin Chițu, Mihai M. Burcică, Radu Ion Ciobanu și Marin Ion Stîngă zis Pulici care au dat probe de o îndrăzneală și o furie sălbatecă în toate faptele descrise pînă aci.

Culpabilitatea acuzaților mai sus numiți se stabilește din arătările reclamantilor D. Coșoiu din Rădoești, Hipolit Chazeski din Rădoești, Emil Săvulescu procuratorul lui N. Butculescu din Butculești, N. Butculescu din Butculești, G. Andriescu din Săceni, Gr. G. N. Păucescu, Cornel C. Costescu din alea Carmen Sylva — București, N. Pappa Calea Rahovei 78 — București, din depunerile martorilor: Marin G. Petcu, Neaga Radu, V. Odăgiu, Stanca Burcică, Maria Raiculesa (din Ciurari), Ion Mîncinoiu, Dumitru Dorcă, Ion Stroe Cocos, Nec. Mitrache (din Rădoești), Pavel Badea, Nec. Gligore, Radu Cursus (din Săceni), Coman Culcea, Mih. G. Tilor, Ilie Calotă, Petcu Popa Gheorghe, Ion Ștefănescu, Petcu Grama, Alex. I. Matei, Const. Al. Matei, Alex. Marița (din Butculești), Nae Surugiu, Gh. Miu (din Drăgșeneni), Fl. G. Drăghici și Costea N. Dobre (din Sfîntești) din propriile mărturisiri ale acuzaților, din procesele verbale dresate cu ocazia primelor cercetări și din actele de confruntare dintre acuzați și martori.

Prin urmare sînt acuzați: Ilie Cioacă, Ilie Ilie Mincinoiu, Marin Vilcu Crăciun, Meilă Toncea, Grigore Mareș, Anghel Dicu, Simion Badea Soare, Anghel Ion Paraschiv, Radu Marin, Oprea Radu Neguț, Petre Pavel Siretu, Ion Gh. Bortănoiu, Maria M. Marinciu Zamfir Ilie Pufu, Ion Alex. Ionașcu, Alex. Bădescu, Voicu Marin Chițu, Radu Ciobanu, Marin I. Stîngă zis și Pulici, Dumitru Radu Stan și Mihai M. Burcică, majori arestați pentru că în zilele de 10, 11 și 12 martie 1907, înarmîndu-se și punîndu-se în capul locuitorilor din mai multe sate, pe care i-a îndemnat la răscoală au comis devastări, jefuiri și incendii la casele și clădirile de pe proprietățile din Rădoești, Sfîntești, Reteasca, Butculești, Săceni, Ciurari, Drăgșeneni și Plopi, crimă prevăzută și pedepsită de art. 81 cod penal.

Făcut azi 14 iunie 1907 la Parchetul Curtii de Apel din București.

Procuror general,
C. A. DRĂGHICI

Arh. St. Tr. Măgurele, fond Curtea cu Jurați, jud. Teleorman, dosar nr. 19/1907, p. 5, 29.

— 7 —

ORDONANȚA DEFINITIVĂ

nr. 67.

Noi, Vasile C. Popovici Jude. Instructor, delegat la Tribunalul Teleorman.

Văzînd actele de instrucțiune criminală aflate în dosarele nr. 93 și 94/1907, cu suplimentele lor, conexeate prin ordonanța din 17 mai 1907, dresate contra lor: 1. Nicolae Florea Zană, român de 31 ani, plugar și fost primar al comunei Furculești, deținut cu mandatul de arestare nr. 1747/907, 2. Ivan Călin Pisciță, român, plugar, de 40 ani, domiciliat în comuna Furculești, cătunul Moșteni deținut cu mandatul de arestare nr. 1852/907, 3. Ilie Stănescu, român, mecanic de 33 ani, născut în Deagurile — Argeș, domiciliat în comuna Furculești cătunul Moșteni, deținut cu mandatul de arestare nr. 1748/1907, 4. Dinu Constantin Bobîrnac, român, plugar, de 38 ani, născut și domiciliat în comuna Voievoda, deținut cu mandatul de arestare nr. 1765/907, 5. Pannache P. Cătruna, român, de 28 ani, din Voivoda, deținut cu mandatul de arestare nr. 1766/907, 6. Ion Ancu, român, plugar, de 36 ani, din Voivoda, deținut cu mandatul de arestare nr. 1767/1907, 7. Ștefan Tănase Nică, român, plugar, de 40 ani, din Voivoda, deținut cu mandatul de arestare nr. 1768/907, toți dați judecătii prin rechizitoarele introductive nr. 2980/1907, 2979/907 și cel din 21 aprilie 1907, pentru crima de rebeliune, prevăzută și penată de art. 81 cod penal, cum și contra lui Gh. Nicolescu din Voivoda.

Văzînd și rechizitorul definitiv nr. 3809/907, al d-l procuror general.

Văzînd dispozițiunile art. 135 și 136 cod pr. penală.

Avînd în vedere toate actele de anchetă și de instrucțiune dresate în cauză, din care rezultă următoarele fapte :

De răscoalele țărănești din Moldova, a ajuns svonul și la țărani din județul Teleorman, care predișpuși la mișcări revoluționare prin educațiunea ce li s-au făcut în desființatele cluburi socialiste de la 1899, încep să clocească în mintea lor îmbolnăvită de idei nesănătoase ideia răscoalei.

În această stare găsește pe țărani din comunele Furculești, Moșteni și Voivoda, răscoala din ziua de 9 martie a.c. cînd rezerviști concediați de prin sate și țărani din Alexandria, după ce au devastat magazinele negustorilor evrei și greci din oraș, au devastat, jefuit și dat foc la proprietățile din Nanov ale d-lor. Săndulescu Nănoveanu și Costache Atanasiu. Acesta mai fericit avu timpul să fugă la moșia sa din Voivoda, unde, neștiutor de ce se pregătea de țărani de aci se credea în siguranță.

Mare ia fost dezamăgirea, cînd fu nevoit pentru a-și salva viața a doua zi chiar să plece la Turnu Măgurele.

În adevăr, rezerviștii și țărani care au participat la devastările din Alexandria, împrăștiindu-se, prin comune au dus cu ei pe lîngă mărfurile și obiectele furate și ideia răscoalei.

Din categoria acestora este și prevenitul Ilie Stănescu* din cătunul Moșteni, care cum ajunge a și început să facă propagandă printre săteni a se răscula, zicîndu-le că a venit ordin de sus dela regină, ca toți țărani să distrugă averile ciocoilor și să-i alunge de la țară, iar moșiile li se vor împărți, și că vin și studenții pentru a-i ajuta.

De aci trece în Voivoda în dimineața zilei de sîmbătă 10 martie a.c. unde găsind săteni strînși în fața primăriei discutînd tot de devastări, le spune și acestora același lucru. Cum ei de mai înainte nutreau ideia răscoalei n-au stat mult pe gînduri și la îndemnul preveniților : Panache P. Cătrună, Ion Ancu, Stefan Tănase Nica, Dinu Constantin Bobîrnac și alții, lumea din sat cu, mic, cu mare, către seara acestei zile, a început să se adune la sunetele de alarmă ale clopotelor de la biserică și ale goanelor, la curtea proprietarului Costache Atanasiu, părăsit de chiar personalul curții.

Aci cu toți au dărîmat împrejmuirea, au distrus casa de locuit cu tot mobilierul, casa logofetilor și servitorilor, grajdurile, mașinile și instrumentele agricole și chiar pomi din grădină iau tăiat cu topoarele și securile, din rădăcină.

De aci au trecut la conacul moșiei situat la marginea satului dinspre Moșteni, unde au distrus gardurile au dat foc la atelierul și depozitul de mașini și instrumente agricole, la locuințele servitorilor, la magaziiile cu bucate și la pătulele cu porumb, necruțînd nici chiar cotețele păsărilor și ale porumbeilor.

La aceste devastări după înțelegerea luată cu Panache Cătruna, a luat parte efectivă și prevenitul Ivan Călin Pîsică din Moșteni, care împreună cu Stefan Tănase Nică, a dat foc la pătulele cu porumb, și după cum arăta Niculae Bobîrnac, Gheorghe Cristea, Petre Ion, Petre Cătruna și Florea F. Pascu.

Acești încă de dimineață începuse să distrugă ulucile proprietarului.

După devastare au început să jefuiască curțile de tot ce nu căzuse pradă focului și toporului. În furia lor nebună, năvălesc acuma asupra cîrciumei lui N. Furcă, pe care o devastază furînd mărfurile.

A doua zi, duminică 11 martie a.c. de dimineață Pînache P. Cătruna, Dinu Bobîrnac și cu Ivan Călin Pîsică, vin la Furculești și încep a răscula săteni amenințîndu-i că : dacă nu voesc să dea foc conacului, vin voivodeni și cu pietreni și le dă foc satului.

Îndemnul la răscoală avu efectul dorit de dinși, căci Gheorghe Niculescu, venit și el din Voivoda în acest scop împreună cu primarul Niculae Florea Zână, deja-i determinase.

Așa că înspre seară cînd Turturică sună adunarea, sătenii s-au adunat din ambele sate și înarmați cu ciomege, furci, topoare, securi, etc. au pornit și devastat casa și mobilierul, grajdul și magazia, furînd obiectele din casă, din care nu s-a mai găsit aproape nimica, la perchezitiile ce li s-au făcut, nici chiar din frumoasa și bogata bibliotecă a proprietarului N. Furculescu.

Arendașilor C. Popescu și Angelescu de asemenea le au devastat și dat foc caselor, grajdurilor, magaziiilor și pătulelor cu porumb.

* de profesie mecanic.

Toate aceste fapte sînt constatate la fața locului, de ofițeri de poliție judiciară și consemnate de ei în procesele verbale dresate, făcînd dovada completă a existenței faptelor expuse, de altfel netăgăduite nici de prevenții autorii materialii ai lor.

Avînd în vedere că faptele expuse se stabilesc în sarcina preveniților din Voivoda Dinu Constantin Bobîrnac, Ion Ancu, Stefan Tanase Ancu, Panache P. Cătruna și Ivan Pisica din Furculești, din mărturisirile și arătările lor coroborate cu ale informatorilor Ion Niculescu, Manea Ancu, Gheorghe Ancu Cătruna, Manole Ioan Stanoiu, Tudorache Miu, Nicolae Bobîrnac, Gheorghe Cristea Petre, Florea Florea Pascu, Rizea Stan Stancu, Năstase Tucmeanu, Voicu Dogaru și ale martorilor Stefan Stan Crișan.

Că în ce privește pe prevenții din Furculești, Nicolae Florea Zână și Ilie Stănescu faptele ce stabilesc în sarcina lor de asemenea din mărturisirile și arătările lor coroborate cu ale informatorilor Dumitru P. Cristina, Marin Barba Lata, Petre Ristache, Ion Mihăilă, Petre Sgarți, Stancu Tarvă și Ion Stancu Ion.

Cît privește pe prevenitul Gheorghe Niculescu culpabilitatea lui rezultă atît din arătările preveniților și informatorilor de mai sus, cît și mai ales din arătările lor Stan Marinescu, Manea și Marin Olteanu și alții care arată că în zilele de sîmbătă și duminică 10 și 11 martie a.c. au umblat cu căruța cu Ion Voicu Dogaru din Voivoda prin comunele Secara, Ologi, Dracea și Putinei, îndemnînd lumea la devastări.

Considerînd că faptul de a se fi ridicat preveniții înarmați contra proprietarilor și arendașilor din comunele Voivoda și Furculești, devastîndu-le și jefuindu-le proprietățile, constituie crima prevăzută de art. 81 cod penal, prin comiterea căreia s-au făcut posibile de penalitate prescrisă de acest text de lege.

Pentru aceste motive :

În unire în parte cu concluziunile d-lui procuror local.

Găsim că este caz de urmărire contra lor : Nicolae Florea Zână Ivan Călin Pistică, Ilie Stănescu, Dinu Constantin Bobîrnac, Panache P. Cătruna, Ion Ancu, Stefan Tanase Nica și Gheorghe Niculescu, toți români, majori. Primii trei din comuna Furculești iar ceilalți din comuna Voivoda, acum deținuți în penitenciarul local, pentru crima prevăzută și penată de art. 81 din codul penal.

Dosarul cu toate actele se va înainta prin dl. procuror local d-lui procuror general al Curții de Apel din București spre a sesiza camera de punere sub acuzare.

Părți civile nu sînt constituite.

Data la cabinetul nostru astăzi 17 iunie 1907 în Tr. Măgurele.

Jude Instructor.

ss. indescifrabil

Grefier
ss. indescifrabil

Arh. St. Tr. Măgurele, fond Curtea cu Jurați, Teleorman, dosar nr. 30/1907, f. 12—14.

— 8* —

14 martie 1907.

Dragă Corina

Am sosit în București astăzi după ce toată noaptea nu am dormit de loc, de oarece se zvonise pe la Vaslui că țărani au să scoată șinele.

Veste că guvernul liberal ar fi demisionat este o mică spaimă cc a făcut-o liberalilor un conservator glumeț.

Eri 7 000 țărani înaintau spre București dinspre Giurgiu. S-a tras cu tunurile și s-a ucis peste 400 oameni.

Mîine convocați la clubul conservator delegați din toată țara de către Cantacuzino probabil pentru a se anunța fuziunea cu junimiștii. Stau și mîine în București, vin vineri dimineața.

* Scrisoarea lui Anibal Ciurea, fost deputat conservator din Iași.

1897

Dupa Comuna.

Am scris in Bucuresti astazi Dupa ce toate lucrurile
nu am domnit de loc de sare a se gura pe
la Vorlesii ca faraimi au va usate. -
Vata ca guvernul liberal se fi decimional ate
o mica opina se a facut liberalilor un
Conservator glumet. Eri 7000 faraimi inaintea
spe Bucuresti Dupa fuziuni. S'a tras cu
varurile si s'a acis pe 400 oameni. -
Maina convocat la Chisinau Conservator delegati
de toate tara de cetera Cantuzino protobol
peste a s'a amata fuziunea ca fuziunisti. -
Stai si maina in Bucuresti ori Kucsi Din a cetera
scriu de la Camera unde deputati sunt foarte
agitati si mai ale in contra nababului care
s'a fost in stana si menta pe tot pe tot
si mai ale sa estuiperi corozale. - S'a
fost la Ministerul de Interne rapoart
de ale prefectilor is ceu sa comuna stana
de agitatie a la Servantii si. Diferite jibete
fara marea sa fi buclane, - plucari nu despar
de 70 zile, - sau atele cu rezolutia la masa. -
si mai ale cu ca am placat, in te stau
si maina cum se inchide Camera si cum
cu tot parti. De nu in tara sau -

Am de C

Scrisoarea lui Anibal Ciurea, fost deputat conservator din Iasi

Scriu de la Cameră unde deputații sînt foarte agitați și mai ales în contra nabalului, care n-a fost în stare să menție prestigiul partidului și mai ales să astîmpere răscoalele. S-a găsit la Ministerul de Interne rapoarte de ale prefectiilor în care se comunica starea de agitație ale țăranilor din diferite județe, fără măcar să fie deschise plicuri nedesfăcute de 78 zile s-au altele cu rezoluție : *la dosar*.

Îmi pare rău că am plecat însă stau și miine cînd se închide Camera și cînd cu tot partidul mă întorc la Iași.

ANIBAL

Arh. St. Iași, Documente p. 887/48, fotocopie

— 9 —

Județul Vlașca
Plasa Glovacioc
Com. Talpa
Nr. 290
1907 martie 24

Prefectura județului Vlașca
Nr. 02958 30 martie 1907.
Serviciul Ad-ției Generale.

DOMNULE PREFECT,

În ziua de duminică 11 curent pe la orele 9 dimineața ne pomenim venind la oficiul primăriei ca peste o sută de locuitori din comuna Netoți, județul Teleorman înarmați cu topoare, furci de fier și ciomege și cum în fața primăriei se găseau alți locuitori din Talpa în sumă ca peste 50 încă de dimineață probabil care așteptau sosirea celor din Netoți, căci cum au sosit s-au unit cu toți strigînd ura, au năvălit în oficiul primăriei, oficiul poștal, și percepția fiscală ce sînt sub același acoperiș, distrugînd totul, telefonul, mobilierul și dînd foc arhivei pe care o cărau cu brațele în stradă, scăpînd registrele de stare civilă, condica cu bilete de vite și de identitate pe care le-am ridicat de pe jos murdare în timpul cînd voia a le pune pe foc cu care am fugit ascunzîndu-mă la un locuitor.

În acest interval s-au adunat peste 300 locuitori și împreună cu femei și copii au trecut la conacul proprietății d-lui Costescu Comăneanu arendată d-lui Eftimiu locuită de dl. C. Ghițescu, administratorul moșiei și după ce au jefuit tot avutul acestuia au dat foc caselor arzînd cu desăvîrșire, scăpînd ascunși prin sat cu familia numai cu ce se găsea pe dinșii.

De aci au trecut la niște negustori de marchidănie, devastîndu-le prăvăliile în total.

De aci s-au despărțit în două cete numeroase căci au sosit și cei din Talpa Biscoveni, una la proprietatea d-lui Peretz și alta la d-l arendaș Vetra și după ce au jefuit totul au dat foc arzînd toate casele cu dependințele lor. De aci au trecut la proprietatea d-lor Ion Penescu și Const. Polihronie, cărora asemenea le-au jefuit tot ce au avut prin case, iar d-lui Penescu i-au dat și foc. Tot în acest interval cinci locuitori din Talpa și anume: Tudor Dima, Dumitru Dima, Oprea Radu Dima, Neacsu Lcahu și Nedelea Voicu, s-au dus la casa telefonistei Efronica Frumușelu al cărei soț fugise în timpul dezastrului, au furat tot ce era mai de valoare, iar restul le-a scos în stradă, a pus paie peste ele și le-au ars, scăpînd și familia acestuia compusă din doi copii mici și o bătrînă numai cu ce se găseau îmbrăcate. Astfel ca pînă la ora cinci seara totul se afla în flăcări.

— Noaptea au început devastarea magaziiilor și pătulelor ridicînd toate recoltele ce se găseau prin ele, furînd și distrugînd toate uneltele și mașinile agricole, împărțind vitele, păsările cum și împrejmuirile.

— Aceste jefuiri au durat pînă în ziua de 15 curent cînd a sosit armata care a ridicat o parte din capi numiți „studenți”, iar cei dispăruți sînt puși în urmărire. Din

toate obiectele și averile furate nu s-a mai putut găsi nimic căci cum a sosit armata le-au aruncat pe apa Clanița care din nenorocire fiind venită mare le-au luat în cursul său astfel că familiile Costache Ghițescu, Has Frumușelu și C. Polihronie sînt rămase pe drumuri goi și fără nici un rost de vețuire.

— Acestea cu respect le supunem la cunoștința domnicii voastre, așteptînd ordine de urmare. Binevoîți vă rog d-l prefect a primi respectul ce vă datorăm.

L.S. Președintele comisiei
ss. P. E. CHIRCU,

Secreta,
ss. G. POPESCU

Arh. St. Giurgiu, fond Tribunalul județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dosar nr. 12/1907, f. 29, 35.

— 10 —

PROCES VERBAL

Astăzi 4 luna aprilie 1907

Noi căpitan Cezar Peretz comandantul Escadronului 5 Depozit, Regimentul 4 Roșiori, detașat de corpul 2 de Armată spre a stabili ordin cu ocaziunea revoltelor țărănești din zilele de 11, 12, 13 și 14 martie, expirat dosit în localitate în ziua de 15 martie, am stabilit ordinea și intrînd în cercetarea cauzei și descoperirii autorilor ni s-a declarat de toți locuitorii că, consăteanul lor Ivan Marinescu (zis Mistrie) de meserie zidar de sobe, și frate cu Gheorghe Marinescu tîmplar fost în Zîmnicea acum stabilit în comuna Cosmești i-ar fi îndemnat și pus în fruntea lor, să procedeze la devastări și punere de foc la toți proprietarii și arendașii din localitate cum și din alte comuni vecine.

În unire cu Pavel Ene Chircu președintele Comisiei Interimare al comunei Talpa. Călin Popescu șeful garnizoanei, Hristea Marinescu membru în Consiliul comunal, Chiru Pecilă șeful secției jandarmi Talpa și Badea Coman ajutor de șef am făcut descindere la domiciliul numitului Ivan Marinescu unde l-am găsit lipsă fiind dosit din localitate, și făcîndu-i percheziție în casă spre a putea găsi din obiectele furate, am găsit între altele și o broșură intitulată „Cluburile țărănești” de d-l V. G. Morțun pe care i-am confiscat-o.

Întrebînd familia sa unde se găsește dosit ne declară că de cînd a plecat cu steagu prin comuni și cum ar fi auzit că a sosit armata nu s-a mai înapoiat acasă.

Pentru cele constatate am dresat prezentul proces verbal care împreună cu broșura în chestiune se va înainta locului în drept. Subscris de noi și de toate presoanele ce ne-a însoțit.

L.S. Comandant Escadrilă 5 Depozit
ss. căpitan PERETZ

L.S. Președintele Comisiei Interimare
ss. P. E. CHIRCU

Membriu
ss. H. MARINESCU

Șeful Garnizoanei ss. POPESCU CALIN

Șeful secției jandarmi ss. K. PECILĂ

Ajutor de șef ss. BADEA COMAN

Arh. St. Giurgiu, fond Tribunalul județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dosar nr. 12/1907, f. 65.

— 11 —

PROCES VERBAL

Astăzi 15 luna aprilie 1907

Noi Pavel Ene Chircu preşedintele Comisiei Interimare al comunei Talpa pe cind mă înapoiam din Giurgiu, însoţit de d-l şef al secţiei de jandarmi Chiru Pecilă, unde fusesem ceruţi de d-l judecător de instrucţie a da relaţii asupra arestaţilor răsvrăţitori din comuna Talpa aproape de pădurea dintre comuna Drăgăneşti şi Tîrnava zăresc pe inculpatul Ivan Marinescu pe şosca, aproape de pădure şi cum ştiam că era dosit încă din ziua de 15 martie am sărit din căruţă şi împreună cu d-l şef al secţiei l-am prins pînă să nu apuce să intre în pădure şi l-am adus în Talpa la oficiul primăriei unde astăzi am procedat la luarea interogatorului după cum urmează :

Ivan Marinescu zis Mistrie în etate de ani 50, de meserie zidar de sobe care ştie citi şi scrie bine, stabilit în această comună prin alianţa de căsătorie, fruntaş în sat, avînd 11 pogoane pămînt arabil proprietate, case învelite cu tablă, aceasta încă din anul 1899 în legătură cu un frate al său Gheorghe Marinescu de meserie tot zidar care domicilia în Zimnicea şi actualmente în comuna Cosmeşti Vlaşca a înfiinţat un club socialist în această comună, compus din cîţiva membri între care figura şi Stan Ciocîrlan din Talpa, actualmente depus în arestul Giurgiu împreună cu fiul său Tudorache Ciocîrlan după ce au speculat buna credinţă a sătenilor încasînd cotizaţii, spre a le aduce legi şi condiţii de la Bucureşti cum şi ordin de a împărţi moşiile, a început a îndemna pe locuitorii la revoltă în contra autorităţii comunale astfel că într-una din duminici a venit la localul primăriei în fruntea tuturor locuitorilor sechestrînd înăuntru pe primarul şi notarul de atunci şi somîndu-i să scoată ordinul împăratului Rusiei ce-l ţin ascuns şi care ordonă ca toate moşiile statului şi particularilor să le ia ţăranii şi multe alte vorbe închipuite, graţie sosirii la timp a forţei armate s-au putut evita nenorociri grave, care l-au arestat înaintîndu-l cu toată corespondenţa găsită la dînsul şi nişte broşuri d-lui procuror din Giurgiu unde a stat arestat peste două luni de zile.

Tot acest Ivan Marinescu se dovedeşte astăzi că cu o lună de la izbucnirea revoltelor a început să umble cu o broşură prin sat citînd-o pe la locuitorii care la percheziţia făcută la domiciliul său de d-l comandant al Escadronului 5 din Regimentul 4 Roşiori, între alte obiecte furate ca saci cu lînă, o plapomă, fasole, grîu, porumb, blăni de la imprejmui, lemne de stînjeni găsite la dînsul s-a găsit şi o carte pe care a sigilat-o şi ridicat de d-l comandant, dresîndu-se un proces verbal împreună cu noi.

Tot acest Ivan Marinescu luni 12 martie după dezastrele din Talpa a adunat cîţiva locuitorii şi împreună cu Soare Dima, Anghel Neagu, Şerban Strănut şi Anghel R. Tucă, s-au dus în cătunul Valea Poştei ce ţine de comuna Scurta făcînd pe „studenţi” la d-l Petrache Ivănescu şi Marin Rădulescu pe care i-a devastat şi pus foc lăsînd şi acolo două familii fără nici un adăpost.

Interogat asupra faptelor comise ne declară :

În ziua de 11 martie 1907 pe la orele opt mă aflam la primărie, şi am văzut o ceată de oameni, venind din judeţul Teleorman şi au năvălit asupra primăriei, rupînd sîrmele telefonice şi spărgînd geamurile. Ce au făcut înăuntru nu ştiu, de aci au trecut la proprietatea d-lui Costescu Gomăneanu, şi după ce au furat şi stricat tot, au pus foc acaretelor de locuit de aci luat şi eu cu forţa de netoţeni am plecat în cătunul Poşta proprietatea d-lui G. Peretz, unde au procedat la fel. A doua zi 12 martie m-am dus şi eu cu carul şi am luat 1 car porumb, 2 care ovăz, 10 duble grîu, şi un dublu fasole.

Aceasta îi este declaraţiunea. Carte ştie şi o subscris

X IVAN MARINESCU

L. S. Preşedintele Comisiei Interimare
ss. P. E. CHIRCU

Asistenţi
ss. indescifrabil

Pentru cele constatate de noi am dresat prezentul proces verbal.

L. S. Preşedintele Comisiei Interimare
ss. P. E. CHIRCU

Asistenţi
ss. indescifrabil

— 12 —

DECLARAȚIUNE

Subscrișii Petre Palincaș și Rosa P. Palincaș, domiciliați în comuna Talpa ne declară:

Sîmbătă pe seară stam afară în fața morii care este la marginea satului lingă podul după apa Clănița pe care trece șoseaua de la Netoți la Talpa și vedem pe agentul sanitar de la Netoți venind pe jos în Talpa. A doua zi duminică 11 martie cu și soția ne-am sculat din noapte, să mai ascundem din lucruri căci auzisem ce s-a întimplat sîmbătă în Teleorman. Nu se făcuse ziuă bine și vedem pe Radu Popescu trecînd pe jos pe șosea și pod la Netoți, atunci am vorbit cu nevasta care îl văzuse întii că ce o fi cău-tînd acolo unde sînt țărani revoltați și cum nu i-o fi frică. Pe la ceasurile două dimi-neața vedem venind pe șosea spre Talpa vrc-o cițiva locuitori din Netoți din care am cunoscut pe unul Nedelca Voicu cu un steag roșu într-o prăjină, s-au oprit în fața morii pe pod și unul din ei ne-a zis: „intrați înăuntru că la moară nu venim că tot nouă ne trebuie”.

După dinșii a venit o ceată mare de țărani tot despre Netoți și între dinșii era și agentul sanitar Radu Popescu cum a trecut podul s-a oprit și le spunea oamenilor să se ducă în sat pe sub vale să nu mcargă prin sat cu el ca să nu-l vadă oamenii din Talpa, așa că devastatorii s-au înșiruit pe sub vale, intrînd în sat iar Radu Popescu s-a dus pe șosea spre primărie. Aceasta ne este declarațiunea, și o subscrie.

ss. PETRE PALINCAȘ

L. S. Președintele Comisiei Interimarce

ss. P. E. CHIRCU

Martori asistenți

ss. indescifrabil

Arh. St. Giurgiu, fond Tribunalul județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dosar nr. 12/1907, f. 55.

— 13* —

Nr. 3959
1907 martie 13

DOMNULUI MINISTRU DE INTERNE
BUCUREȘTI

Cu o copie pentru domnul Ministru Război

Asupra situației generale din județ avem onoare a vă raporta următoarele:

În oras liniște măsuri de pază suficiente

Din comunele rurale mi se raportează:

Primul procuror din Afumați ne arată că acum e liniște, autorii incendiului, care a avut loc se crede a fi locuitorii din satele vecine; s-au luat măsuri preventive.

Maiorul Nistorian din Calafat ne arată că răscoala din Moțaței potolită prin arme și sînt aproximativ 25 morți și răniți, cinci arestați voind să fugă au fost împușcați.

S-a ordonat patrularea satelor Maglavit, Hunia, Fintina Banului și Cetate.

Primarul din Caraula comunică că astă noapte s-a pus foc averii domnului Scarlat Ferechide, Morărescu și Ion Tănăsescu acum e liniște.

Primarul din Rudari ne comunică că s-a pus foc la toate acaretele de la conacul moșiei stătului Ciocănari.

Primarul comunei Băilești ne raportează că s-a devastat și ars o magazie cu cereale a prințului Știrbei. Tot acolo s-a găsit mort Iovan Gagiș împușcat.

Forța armată fiind insuficientă s-a cerut la corpul de armată noi trupe. Tot de acolo primul procuror ne comunică că 500 bulgari din Băilești au voit să incendieze palatul prințului Știrbei. Soldații au tras focuri. S-a împușcat un om și sunt cițiva răniți.

* Raport al Prefecturii jud. Dolj.

Din comuna Melinești se comunică că locuitorii din Stoina, au devastat conacul arcndașului.

Căpitanul Paselega comunică că locuitorii de pe domeniul coroanei Segarcea sunt liniștiți.

Din comuna Galicca este agitație îngrozitoare, ca consecință s-a intervenit să se trimită trupe.

Pe proprietatea Timburești s-a incendiat pătulele și magazinele.

În ultimul moment ni se comunică de șeful stației Băilești că la ora 6 1/2 s-au tras clopotele la biserici ca semn al devastărilor, la care se asociază și locuitorii din comunele vecine.

Am cerut domnului general Năsturel să trimită trupe mai numeroase mai cu seamă la Băilești și Galicca, dar se simte lipsa numerică a armatei, dupe cum am avut onoarea a vă raporta azi. În comuna Predești devastarea conacelor.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. ad-tiv, dosar nr. 14a, f. 47.

— 14* —

Nr. 4001
1907 martie 14

DOMNULUI MINISTRU DE INTERNE

BUCUREȘTI

Asupra stării de astăzi din județul Dolj, am onoare a vă raporta următoarele :
Mi se raportează de primul procuror că în comuna Afumați, precum și comunele vecine, ordinea s-a restabilit.

Același raport mi se face din comunele Cerātu și Segarcea.

Șeful Poliției din Calafat îmi comunică la ora 9 dimineața că acolo e liniște. însă la ora 4, 1/2 din cauza svonurilor de revoltă câteva familii au trecut la Vidin.

Din comuna Cetate mi se comunică că spiritele ar fi foarte agitate și am cerut generalului Lambrino la Severin să trimită trupe pentru paza comunei și a marilor depozite de cereale.

În comuna Săliștea Crucii parte din locuitorii acelei comune sînt foarte agitați contra altora care au loturi mari.

În comuna Bodăești s-a incendiat conacul moșii generalului Fotino.

În comuna Filiași precum și în comunele vecine spiritele sînt agitate și se simte mare nevoie de armată pentru prevenirea devastărilor.

În comuna Predești căpitanul Pericteanu a arestat pe primar și consilierii comunali care instigau pe țărani contra armatei.

În comuna Gîngiova, locuitorii s-au răscolat din nou și impart produsele arendașului care au rămas nearse.

În comunele Almăju și Galiciuica s-au devastat conacele proprietarilor.

La Băilești sătenii amenință a incendia toate acarelele proprietarului și chiar gara dacă nu sã primesc niște condițiuni puse de ei, și înmîinate inspectorului comunal spre a fi transmise Prințului Știrbei.

În comuna Murta parte din locuitori voinđ să incendieze conacul domnului general Gigîrtu au fost împiedicați de ccalaltă parte de săteni.

În ultimul moment mi se comunică din comunele Belcinu, Fratoșțița și Tatomirești că acolo au fost distruse și incendiate conacele și magazinele cu cereale. Ascmena la Birca s-a pus foc numai la conac.

În marea majoritate a comunelor comunicația telefonică întreruptă.

* Raport al Prefecturii jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 67.

— 15 —

România
 Corpul 1-iu Armată
 Divizia 2-a
 Nr. 10551
 1907 martie 14
 CRAIOVA

Prefectura județului Dolj
 Serviciul Administrației Generale
 Intrare
 No. 4216 anul 1907, luna martie ziua 14.

f. urgent

DOMNUL PREFECT

În conformitate cu ordinul Ministerului de Război nr. 1692 am onoare a vă aduce la cunoștință :

Pentru liniștirea spiritelor și pentru înăbușirea oricărei încercări de răsvrătire, cu onoare vă rog să binevoiiți a face să se aducă la cunoștință autorităților și locuitorilor chiar în locurile nerăsvrătite, că trupa are ordin să tragă atât cu armele cât și cu tunurile.

Odată cu aceasta binevoiiți vă rog a cunoaște că pentru paza orașului s-a luat măsuri de ordin și siguranță, pentru care vă rog a ordona ca întregul aparat administrativ să dea tot concursul autorității militare.

Comandantul apărării orașului este locotenent colonel Pătrașcu cu sediul la regimentul Rovine nr. 26.

Primiți vă rog domnule prefect asigurarea considerațiunei mele.

Comandantul diviziei
 General GIGIRTU L.S.

Șeful de Stat Major
 Maior MLADIAN

Domniei sale

Domnului Prefect al județului Dolj.

Primit 14 martie 1907

Ordin circular la toate comunele rurale.

M.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad.-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 63.

— 16 —

Nr. 4123
 1907 martie 16

DOMNULUI MINISTRU DE INTERNE
 ȘI
 DOMNULUI MINISTRU DE RĂZBOI

Asupra stării de astăzi în acest județ, am onoare a comunica următoarele :

Incendieri de produse și acarete au avut loc la cătunul Linga pendinte de comuna Pielești, la proprietatea domnului D. Chiciu, sunt 12 morți, 14 răniți și 11 prizonieri. La comuna Mirșani s-au tras focuri asupra răzvrătiților, sunt 7 morți, 10 răniți, capii răzvrătiților arestați.

La comuna Galicea Mare, sosind armata la orele 9 dimineața artileria a tras câteva obuze asupra satului, iar batalionul 5 vînători intrînd în comună au luat cu asalt casele aparate de răsvrătiți, și au prins pe toți capii care se găseau în sat.

În timpul luptei au fost 1 mort și 10 răniți din răzvrătiitori.

Armata a avut un ofițer și 5 soldați ușor răniți.

Locuitorii din Argetoaia au dat foc proprietăților primarului și arendașului Cornea. Primarul și consilierii comunali amenințați cu moartea au fugit din comună.

La cătunul Troaca pendinte de comuna Cernelele, s-au arestat 19 răzvrătiitori. Atît la Galicea Mare cît și la Băilești liniște aparentă.

Prefect de Dolj,

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad.-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 108.

— 17* —

Nr. 4236
1907 martie 18

MINISTRU DE INTERNE, RĂZBOI ȘI JUSTIȚIE

BUCUREȘTI

Asupra situațiunei de astăzi în acest județ am onoare a comunica :
Se observă un început simțitor de liniște.

Un singur conac devastat în comuna Măceșu de Sus. Devastatorii prinși cu carele pe drum, fugind, doi răsvrățiți s-au împușcat, restul prinși.

Focarele serioase de răsvrătire de unde bande operau și în satele vecine a legitimat o represiune mai aspră.

Astfel s-a tras obuze în comuna Plenița unde rezultatul a fost 28 morți, mai mulți răniți, 12 case distruse și peste 20 în flăcări, în Terpezița distrusă o parte din sat și 30 morți, la Bodăești și Mierea Birnici 6 morți și 3 răniți.

Comandanții ne raportează liniște definitivă în totalitatea regiunilor, influențate de aceste comune readuse la ordine.

La Sălcuța, Virvor și Radovan sunt 16 împușcați.

* Raport al Prefecturii jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 147.

— 18* —

No. 4320
1907 martie 19

DOMNULUI MINISTRU INTERNE
ȘI
DOMNULUI MINISTRU RĂZBOI

Asupra stării de astăzi am onoare a comunica următoarele, parte ziua de ieri și astăzi.

Se observă liniște complectă.

La Caraula pe când se escorta 45 răsvrătitori, escorta a fost atacată în pădure de un număr mare de țărani înarmați cu arme de foc și topoare, care venise să libereze pe prizonieri ; atunci s-a tras salve și a căzut 42 morți.

La Gubaucea s-a bombardat și incendiat satul. Numărul morților și răniților necunoscut.

La Meteu în momentul când se incendia și devasta proprietatea au fost împușcați 5 indivizi.

La Timburești, Pîrșani, Rojișteea, Georocu Mare, Radovan, Birza, Vela, Brădești, Coțofeni, s-a împușcat 67 capi răsvrătitori care au voit să fugă de sub escortă.

* Raport al Prefecturii jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 159.

Nr. 4367

1907 martie 20

DOMNULUI MINISTRU DE INTERNE ȘI RAZBOI

BUCUREȘTI

Asupra stării de azi din acest județ, am onoare a vă raporta următoarele :

Nu s-a semnalat nici un incendiu sau devastare, astfel că din acest punct de vedere liniștea a fost complectă.

La comuna Horezu Poenari s-au prins omorătorii proprietarului Virgil Tirnoveanu în număr de 4, care pe când se transportau pentru a fi predați autorităților voind a fugi au fost împușcați.

La comuna Ghindeni s-au prins 27 capi ai răsculaților, în ziua de 19 martie și în apropiere de Circea profitând de întuneric au atacat escorta și în luptă, au fost împușcați 5, s-au rănit 2, s-au predat 7 și au scăpat 13.

La comuna Afumați au fost prinși toți capii de revoltă între care primarul, ajutorul de notar, învățătorul și un alt învățător de cătun care a dispărut.

La comanda Rudari s-au arestat în ziua de 19 martie, capii răsvrățiților care umblau travestiți. În lupta cu ei s-au împușcat 7 și s-au rănit 5.

La comuna Corlatele în lupta cu capii răsculaților acunși afară din sat, s-au împușcat 3 și s-au rănit 2, iar ceilalți s-au predat.

În comuna Argetoaia tot în ziua de 19 în urmărirea capilor răsculaților ce au fugit de sub escortă s-au împușcat 7, iar restul s-au predat.

Din incendiul de acum câteva zile de la Galicea Mare, a fost salvat tot porumbul iar din grîul care arde încă s-a salvat ca 2 000 de kile.

Batalionul 5 de vînători a traversat comunele : Plenița, Caraula, Rudari și Corlatele pe unde spiritele se cred calmate.

La comuna Vîrtop s-au luat măsuri pentru stingerea focurilor care ard încă.

* Raport al Prefecturii jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar nr. 14a/1907, f. 168.

RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI *

Nu pot încheia acest raport, domnule Ministru, fără a face o scurtă expunere și asupra răscoarelor țărănești ce au bintuit astă primăvară și unele părți ale acestui județ.

În seara zilei de 12 martie, cînd am fost chemat la București spre a depune jurămîntul pentru funcțiunea de prefect, nu se auzise încă despre vre-o răscoală în Vilcea. În ziua de 13 am depus jurămîntul iar în dimineața zilei de 14 martie am sosit la reședință cu trenul de 10 ore și 20'. Abia pășind la prefectură am fost întîmpinat cu vești despre izbucnirea răscoarei în comunele Băbeni-Făurești și Laloșu, unde locuitorii începuseră să prade, să dea foc și să răpună totul la conacurile proprietarilor localnici. M-am pus, numai decît, în contact cu D. comandant al regimentului Vilcea nr. 2, comandantul garnizoanei, cerîndu-i să-mi pună la îndemînă din contingentul disponibil al celor trei batalioane ce ținea încăzarmate, un batalion și parte din excadronul de călărași. Cu aceste puteri armate și dimpreună cu dl. procuror al Tribunalului și protoereul județului, am pornit la comunele răscolate la ora 1 d.a.

* Extras din raportul Prefecturii jud. Vilcea, din 3 februarie 1908, înaintat Ministerului de Interne.

Intr-acestea, pe la ora 11 și jumătate, mi-a venit veste din Drăgășani că comunele din județul Olt, din fața Drăgășanilor s-au ridicat împotriva proprietarilor, c-au început să dea foc conacurilor și că orașul este grav amenințat. Am dat ordine ca toate trecătoarele peste Olt, după toată întinderea județului, să fie puse sub pază, spre a feri județul de năvălirea mulțimii răsculate din Olt și Argeș. În înțelegere cu d. comandant al garnizoanei am luat măsuri ca la toate centrele mai de seamă să fie trimise trupe din al doilea batalion de infanterie, cel de al treilea rămânând pentru paza orașului de reședință al județului.

La ora 1, cu un tren special, cu batalionul de infanterie și excadronul de călărași sub ordinele comandantului său, am pornit spre Drăgășani, unde am ajuns la orele 2 1/2 d.a. Aci populațiunea se găsea în fierbere și mare frământare, spăimântată de focurile ce se vedeau, pe malul opus al Oltului la comunele apropiate, cum și de ivirea unei mulțimi de țărani ce se strinseseră din împrejurimi în piața orașului.

Ajusesem la timp pentru a putea restabili ordinea înainte ca țărani să se fi dat la niscăi acte criminale. Încredințat că nu mă pot teme de întâmplări prea grave și sigur că ființarea trupelor va fi suficientă pentru a preveni eventuale nereguli, am lăsat două companii de infanterie pentru paza orașului și a podului de fier de peste Olt, precum și pentru paza în comunele dinprejur, pornind, cu celelalte două companii ce-mi rămăseseră și cu parte din excadronul de călărași spre comunele Laloșu și Băbeni-Făurești.

În aceiași zi, pe înserate, erau orele 6 1/2 p.m. am ajuns însoțit de d. procuror și de părintele protoereu cu automobilul în comuna Otetelișu, vecină cu Băbenii-Făurești, unde răsculații deduseră foc conacului după moșia d-lui Bărzescu. Ca la o mie de săteni, bărbați și femei, adunați în comună, adăstau, cu spiritele ațitate, venirea răzvrațiilor din comuna vecinătă, Făurești, gata a început prădăciunile și darea de foc în Oteteliș, Batcești și Benești.

Având alături pe părintele protoereu, am mers în mijlocul mulțimii care ridicase glasul, striga și amenința și am izbutit să aflăm ascultare. Dar a trebuit o mare încordare din parte-ne pentru ca, după vre-o două ore de sfătuire, să putem dobîndi de la cea mai mare parte dintre dinșii să-nceapă a porni spre casele lor, încredințându-l că nu prin foc și prădăciuni, prin acte nesocotite și osindite de legi vor putea să capete îndreptarea stării lor, vremuri mai bune și ușurări în invoielile agricole.

În același timp am fost încunoștiințat din Făurești că răzvrații aflaseră deja despre sosirea noastră și că băteau în retragere la căminurile lor din Făurești și Laloșu, amenințînd însă că a doua zi de dimineață vor veni în Oteteliș să urmeze cu devastările.

În aceiași seară, către ceasurile 9, soseam în Oteteliș călărașii de sub porunca d-lui căpitan Pop. În timpul nopții, această trupă a făcut o recunoaștere în comuna Făurești, aflînd pe locuitorii intrați în locuințele lor. A doua zi dimineața, pe la ceasurile 9, a ajuns în Oteteliș și infanteria pe care am pus-o la îndemîna d-lui procuror spre a păși în cercetarea care avea să dovedească pe capii răscoalilor și să trimeată în judecată pe cei dovedii vinovați de toate dările de foc și prădăciunile prilejuite.

Voi trimite o ochire înapoi, asupra celor petrecute în ajunul zilei în care pășisem în calitate de prefect, atunci cînd încă trecuta administrație avea răspunderea siguranței și ordinii. Este stabilit că în ziua de 13 martie de dimineață sosise în comuna Laloșu numitul Gheorghe Gudunoiu, fost geandarm, agent de percepție și notar în comuna Știrbeiu din județul Romanați unde cu ușurință răscoaluse populația de acolo, prădase și prefăcuse în cenușe conacul moșiei principelui Știrbei. Venise călare pe un cal alb în Laloșu din Vilcea, cea mai apropiată comună de satul Știrbei, se oprise la casa lui Ionică Dincă Ghiță unde se găsea ajutorul șefului de garnizoană Ștefan Alexandru Dinu și le imputa de ce stau și nu se ridică și ei împotriva proprietarilor; le spunea apoi, că va veni cu toată comuna Știrbeiu și va pune foc satului Laloș, dacă locuitorii nu-l vor asculta să se răscoale.

În aceiași zi Gudunoiu pleacă la o pădure ce o avea în țăcere în județul Romanați, de sigur pentru a stabili un alibi.

Rămăs singur, Ștefan Alexandru Dinu ia un cal al locuitorului Ion Stoenescu, învățătorul din Laloș și se duse în Știrbeiu spre a se încredința în spusele lui Gudunoiu. Se întoarce purtînd aspră-i un catastif în care spunea că trebuiesc trecuți toți cîți vor lua pămînt după trecerea răscolei. În aceiași seară avu loc o adunare la cîrciuma lui Năstase Dobriceanu, luînd parte mulți locuitori din sat consfătuindu-se, și făcînd jurămint ca a doua zi de dimineață, cînd vor auzi clopotele sunînd la biserică, să se adune pe linia satului și să pornească ca să prade și să dea foc la conacurile moșierilor din Laloș. Cei care au cuvîntat la această adunare din cîrciuma lui Dobriceanu, îndemnînd și ațîțînd mai mult la răscoală, au fost Ștefan Alexandru Dinu, Constantin Văduva, Mihai Dincă Amza și Năstase Dobriceanu cîrciumarul.

Precum fusese regulat, în dimineața zilei de 14 martie, Stancu Gavrilă și Ilie Marin Cărciumarul s-au urcat în clopotnița bisericii și au tras clopotele în semn de adunare, iar Ștefan Alexandru Dinu, Ilie Ioniță, Popa Nicolae, Ștefan Iancu Talianul, Florea Ion Talianul, Ion Constantin, Marin Lătraru și Marin Nicolae, Mihai Dincă, au pornit din casă-n casă, armați cu ciomege, chemând pe locuitori ca să înceapă prădăciunile și focul la conacul moșiei d-lui Haralamb Davidescu. Locuitorii au eșit din casele lor, s-au întrunit și au pornit spre conac. În drum s-au întâlnit cu inspectorul comunal de atunci d-l Ilie Pleșoianu, șeful secției de geandarmi din Bălcești Busuioceanu Constantin, cu geandarmii Vergil Popescu, Nicolae Voinea și Gh. Lăutaru, Gaiță primarul comunei Laloșu și șeful de garnizoană Ion Cărciumărescu.

Aceștia au căutat să liniștească pe răsvrațiți.

Lipsindu-le însă cutezanța convenită și tactul trebuincios, n-au izbutit să se impună mulțimii, ba au căzut în mâinile ei și au fost duși pînă la proprietatea d-lui Davidescu, nevoiți a sta față la îndeletnicirile criminale, la jaf și la foc, văzînd cu ochii și neputîndu-se împotrivi curentului mulțimei, care striga că nu pot cruța pe un proprietar neomenos față de țărani. După ce au stricat mobilele din casă, au spart casa de bani ce conținea după orolarea d-lui Davidescu vreo 2000 lei și au dat foc casei și acareturilor din curte, mulțimea mai ațîțată și mai înfierbîntată încă, a pornit la d. Const. Tecociri, a sfărîmat porțile și a năvălit în conac, spărgînd, nimicînd tot ce le cădeau sub mîini. De aici răsculații au trecut la proprietarii d-ii Corneta Băbeanu, dna Elena General Angelescu și dl. C. Obageanu, devastînd și stricînd ușile și ferestrele. Ajungînd la proprietatea d-lui Sc. Stăncescu, cu ajutorul argatului Ilie Pătulea, care a spart o fereastră, a intrat în casă și a deschis ușile, a năvălit mulțimea înăuntru, sfărîmînd mobilier, lucruri de preț, uși, ferestre, sobe de teracotă, iar cînd nu le-a mai rămas nimic în casă au eșit în curte au distrus mașinile agricole, carele, plugurile, cu un cuvînt absolut toată averea.

Mulțimea încă neindestulată de ticăloșie de jaf și de foc, s-a îndreptat, apoi spre satul Mărcușu, și ajungînd la conacul moșiei d-lui căpitan Staicovici, a spart cu cazmale și securi, ușile și ferestrele a și nimicit toată averea mobilă a proprietarilor. Marin Gheorghe Ciungu zis și Bolu, era în frunte și el a pus foc, iar ceilalți au stricat mașinile agricole, plugurile, carele și tot ce căpitanul Staicovici adunase pentru munca moșiei, în urmă au prădat magaziiile și au furat bucatele.

Spre amurg au ajuns pînă la conacul proprietății d-lui Birsescu din comuna Băbeni-Făurești, au pus foc conacului care a ars cu puține lucruri din năuntru.

Pe cînd răsculații se găseau în satul Făurești amenințînd și gata să pornească spre Diculești ca să dea foc conacului d-lui Goleșcu, soseam în comuna Oteteliș, însoțit de dl. procuror și de părintele protoereu al județului. Puțin mai tîrziu sosia acolo și excadronul de călărași. Aflînd de venirea noastră, cu putere armată, răsculații n-au putut să-și urmeze opera de anarhie, și spăimîntat, s-au risipit. Mulțimea ce am aflat adunată în Oteteliș, sat așezat la mică depărtare de Făurești, dăduse de știre că autoritățile sînt acolo și zvonul ajunsese repede, pînă la cei răsvrațiți.

Deosebit de acestea, la 14 martie se duse vestea prin comuna Rîmești Susani despre prădăciunile și focurile ce mistuiseră atîtea bunuri și averi din Laloșu și Băbeni-Făurești. Locuitorul Vasile M. Dragomir, auzînd printre cei d-tiiu că un consătean al lui, Dumitru Popescu, merge în Laloșu la un frate al său, se ia după dînsul ca să vadă isprăvile întîmplare. Ajungînd, amîndoi pînă la marginea satului, sub coasta unui deal s-au întâlnit cu cumnatul lui Vasile M. Dragomir D. Popescu zorit a merge să vadă pe frate său lasă pe cei doi cumnați împreună, fără să știe ce-au urmat ei să vorbească sau să pună la cale.

Dragomir văzîndu-se scăpat de tovarășul său de drum, care-l cam stînjenea, merge în satul Laloș, hotărît să ia parte la prădăciunile ce se săvîrșeau acolo, dar este băgat în seamă de primarul comunei care-l somează să părăsească satul din care nu făcea parte. Vasile Dragomir se înapoiază în Rîmești Susani și în aceiași zi se întîlnește cu mai mulți locuitori cărora povestește cele ce văzuse în Laloș.

În seara de 15 martie Vasile Dragomir, izbuteste lesne să strîngă la circuma lui Ion Vedrighiu pe aceiași săteni cu care se sfătuisse, iar la 16 Dragomir, purtînd o secure, își adună tovarășii și în bandă merg la primărie, insultă pe primar și-l amenință cu moartea dacă nu-i va lăsa să taie firul telefonului ca să se poată răfui cu arendașul Al. Ionescu, care îi împila cu învoiceli grele. Pornesc apoi la conacul acestuia și se dedau la prădăciuni, la stricarea puținelor lucruri din casă, la nimicirea magaziiilor, sfîrșînd prin punerea de foc a casii, magaziiilor (ambele de lemn), finului și lemnăriei din curte.

Dar prinsesem de veste și trimițind armate, am izbutit să curm întinderea revoltei.

Era plănuită o devastare la fel cu cele din Laloș, Băbeni, Făurești și Rimești Susani în comuna Stroești Pojogi unde locuitori Manole Mihut, Ion Andrei Birsan în ziua de 18 martie au răsculat pe cițiva săteni locuitori ca Ion M. Preoteasa și Dumitru D. Surdoiu și au pornit cu topoare, bite și ciomege la conacul dlui C. Sordoni spărgînd geamurile, ușile, ferestrele dărîmînd coșurile și stricînd parte din acoperiș. În dimineața zilei de 19 martie însă sosind inspectorul comunal cu trupe a putut restabili ordinea și opri pe răsculați de a da foc și de a prăda mai departe.

În ordinea zilelor în care s-au mai semnalat și alte tulburări însemnez pe cele din comunele :

Șirineasa Dăești, la 14 martie, unde Constantin Teodorescu îndemna pe locuitori la răscoală ca să scape de greutățile învoielilor impuse de arendașii Gh. Mușoiu și C. Bazacliu și comuna alăturată *Popești Urși*, unde Ion Petre Băescu și alții ațîțau spiritele.

Trupele sosite la timp au readus ordinea.

La 15 martie în Petrarile s-au lipit niște afișe de către Constantin Dincă, paraclicserul bisericii și secretarul societății „Reuniunea Tărănească”, prin care sătenii erau chemați în localul școlii la o întrunire unde avea să se discute chestiuni de „*interes general*”, toți sătenii „*care doresc o îmbunătățire a sorții lor*”. Aceste afișe au fost puse la cale de preotul G. Nicolescu, cu Constantin Pietraru și numitul Constantin Dincă, cari puseseră și bazele unei succursale a „Reuniunii Tărănești”, după corespondența ce țineră cu d. V. Cogălniceanu. Afișele purtau cuvintele : „*A sosit vremea mintuirii și ori ce întîrziere va fi în paguba noastră. Cine va avea urechi de auzit va auzi*”, iar mai jos : „Ori cine va cuteza să rupă acest afiș va fi supus judecătii”.

Întrunirea era hotărîtă pentru ziua de 18 martie, dar măsurile noastre energice erau deja luate și trupele desfășurate. Ea n-a putut avea loc.

Tot la 15 martie, în cătunul Stolniceni, ce ține de comuna *Ocnle Mari*, locuitorul Vasile M. Cățea, pe motiv că învoielile sînt prea grele, a încercat să ridice lumea împotriva arendașului N. Moșoia iar în comuna Voicești - Ștefănești locuitorul Gh. Săraru zis Ciungu, înapoiindu-se din județul Olt, unde, de sigur, văzuse neomeniile deslătînite de răzvîrțiți, au îndemnat pe locuitorii comunei să pună foc conacului arendașului Sfetculescu și au schinjit pe îngrijitorul Lugotetides. Mijlocind ajutorul de primar Petre Militaru, îngrijitorul a scăpat cu vieță; tot el a vestit compania comandată de d. căpitan Melenescu, care ajunsese de grabă și puse rînduială.

În aceeași zi, de 15 martie, cițiva locuitori din cătunul *Cucești*, comuna *Popești Urși*, ațîn calea arendașului Georceceanu, lovesc cu putere și-i strigă că vor da foc dacă nu le va usura prețul carului de lemne în vreme de iarnă. Aci ordinea a restabilit-o trupe de subț comanda d-lui căpitan Mareș.

La 16 martie s-au întîmplat turburări în *Horezu-Romani* și *Voicești Ștefănești*, cu înlesnire înăbușite de administrație și trupe.

La 18 martie, în *Bujoreni Bogdănești*, și la 20 martie, în *Minăstireni Surpatele*, unde a fost de ajuns mijlocirea primarului cu autoritatea comunală locală pentru ca să pună deplină rînduială.

În tot acest timp subscrisul am vizitat centrele răsculate, luînd totdeauna măsuri de înăbușire a turburărilor, punîndu-mă în directă atingere cu populațiunea și apoi, am inspectat ntregul județ, pentru a mă încredința că trupele au sosit în punctele hotărîte și pentru a asigura desăvîrșita păstrare a ordinii. În înțelegere cu dl. colonel Cantea comandant al garnizoanei și al regimentului de Vilcea am lăsat la îndemina trupelor căruțele trebuincioase și cari la nevoie să le poată transporta unde ar fi fost imediată lipsă.

În ziua de 16 martie m-am înapoiat la reședință iar în dimineața zilei de 18, însoțit de d. procuror al Tribunalului, am fost la comuna *Muereștile* unde locuitorii se adunaseră la primărie și amenințau cu foc și prăpăd conacul proprietății arendașului moșic satului d. Petre Săltea. Mai multe ceasuri am rămas în mijlocul mulțimii destul de aprinsă din cauza grelelor învoieli, izbutind cu vorba numai a-i face să se împrăști și locuitorii să meargă la căminurile lor.

Dl. Petre Săltea mi-a propus să cedeze în favoarea obștei locuitorilor din *Muereștile* contractul de arendare al proprietății Statului.

În comuna Zăvideni Călina din cauza împovăraătoarelor pretențiuni de învoieli ale arendașului A. Ionescu și Zătreni Gănești din pricina unui proces dintre proprietar și locuitori am fi avut de înregistrat serioase turburări fără mijlocirea energică și devotată a părintelui Gh. Folescu, din prima comună și a învățătorului Ion Popescu din cea de a doua.

Geandarmii Virgiliu Popescu, Lautaru Gheorghe și Voinoiu Nicolae, cari în timpul răscoalelor n-au făcut rezistență locuitorilor ba i-a și asistat la dări de foc și prădăciuni, au fost supuși judecării.

Din cele mai sus arătate rezultă că din norocire în județul Vilcea răscoalele nu au avut caracterul prea grav din alte părți și că afară de centrele apropiate de județul Romanai, cum : Laloș, Băbeni-Făurești și Rîmești -Sușani, unde am avut de înregistrat incendii și prădări, în cele alte 8—9 localități unde s-au ivit neorînduiei, ele au fost mălcomite cu ușurință.

Cauzele care au provocat mișcarea în această parte de jos a județului trebuiesc căutate în direcția focarului din Romanai și negreșit în contagiunea morală, care, față cu starea socială, economică în care trăiește țărănimea s-a întins cu înlesnire de la comunele din Romanai la cele învecinate din Vilcea. Am fost însă fericit, d-le Ministru că grație măsurilor ce am luat imediat, măsuri aplicate cu blîndețe, dar și cu toată energia pe care gravitatea momentului o impunea, am putut fără să fiu nevoit a recurge la mijloace extreme să localizez flagelul și să-l împiedic ca să ia proporțiunile unui adevărat dezastru pentru județ, lucru ce s-ar fi întîmplat dacă răsvrățiții, trecînd în comuna Petroasa-Oteteliș, ar fi pornit pe cele trei văi : Peșteana, Cerna și Olteț. Binevoii etc...

Arh. St. R. Vilcea, fond Prefectura jud. Vilcea, dosar nr. 15/1/1908.

DOCUMENTE INEDITE PRIVITOARE LA RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907 AFLATE ÎN ARHIVELE DE LA PARIS ȘI BRUXELLES

GH. UNGUREANU

La sfârșitul anului 1966 și începutul anului curent, în cadrul importante acțiuni de stat, pentru cercetarea arhivelor de peste hotare, în vederea depistării materialelor documentare care privesc istoria patriei, s-a întreprins de către D.G.A.S. cercetarea arhivelor din Paris și Bruxelles.

În arhiva Ministerului Afacerilor Străine din Bruxelles se păstrează rapoartele consulilor belgieni, la București și Iași, începînd cu anul 1850, iar la Paris, în arhiva Ministerului Afacerilor Străine cele ale consulilor francezi de la București, Iași și Galați începînd cu anul 1795.

Aceste rapoarte consulare, uneori adevărate studii pe zeci de pagini, conțin știri prețioase redată de consulii respectivi, martori oculari ai diferitelor evenimente politice și economice din țara noastră.

Rezultatul cercetărilor întreprinse pînă acum este satisfăcător, găsindu-se documente interesante care permit cercetarea unor probleme majore din istoria patriei noastre ca de exemplu: Mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu din 1821, Revoluția din 1848, Unirea Principatelor, domnia lui Cuza Vodă, războiul de independență din 1877, problema agrară și răskoalele țărănești, mișcarea muncitorească, probleme economice, comerț, industrie etc. S-au găsit unele rapoarte pe cîte 70—80 file tratînd problema industriei, și a comerțului înainte de 1900.

Apreciem că numai pentru problema agrară în România, între anii 1864—1914, sînt circa 700 pagini de documente care nu au fost cercetate pînă acum.

Atît Franța de la 1795, cît și Belgia din 1850, au avut consuli la București, Iași, Galați, Brăila și Craiova, care erau obligați să informeze ministerele respective din Bruxelles și Paris asupra tuturor problemelor politice-sociale și economice. Rareori rapoartele consulilor conțin date numai asupra evenimentului în sine. Ei se informează pe teren, citesc lucrări și documente, ziare, au informatori care le furnizează copii de pe documente, în sfârșit vorbesc cu oamenii politici, redînd în rapoartele lor convorbirile avute, în mod confidențial „la ureche“. La rapoarte, în majoritatea cazurilor, anexează copii de pe anumite documente, tăeturi din ziarle locale, manifeste sau scrisori, memorii originale etc. Așa se explică faptul că în arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Bruxelles și Paris se găsesc memorii și scrisori, petiții etc., scrise de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Al. I. Cuza, Șt. Golescu, V. Alecsandri, Neculai Ionescu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, I. Ghica și alții.

În rapoartele consulare, semnatarii menționau desori că în relațiile lor vor fi „imparțiali“, „așa cum le impun principiile guvernelor care le reprezintă și propria conștiință“.

Consulul belgian afirmă într-un raport că se va sili să lase deoparte tot spiritul de partid și „să nu arăt decît fapte autentice de notorietate publică în aceste țări”. În adevăr rapoartele reflectă aceste angajamente.

Tot în ce privește modul de redactare a acestor rapoarte ținem să subliniem grija deosebită și efortul pe care-l făceau acești oameni de a le da o formă cît mai îngrijită și un conținut cît mai documentat. Îți face plăcere să citești asemenea pagini în care uneori găsești pe lîngă cunoașterea profundă a locurilor și oamenilor și frumoase aptitudini literare.

Consulii au dat o deosebită atenție problemei agrare din România, sub toate aspectele, și au descris-o nu numai cu ochi de diplomați dar și de istorici. Lupta țăranilor ca să rupă „lanțul robiei ruginit de lacrimi” așa cum atît de sugestiv se exprima obștea unui sat din nordul Moldovei într-o jalbă din anii răscoalelor, este arătată în toate rapoartele consulilor respectivi, fără a se neglija analiza cauzelor pe care le găseau ușor în gura poporului.

Din rapoartele consulare se poate constata că autorii lor priveau cu simpatie pe țăranii români iar lupta lor pentru o viață mai bună o găseau cu totul îndreptățită.

În anul 1855 consulul Belgiei la București trimite Ministerului Afacerilor Străine din Bruxelles un amplu memoriu asupra administrației lui Știrbei în Țara Românească. Făcînd un istoric al problemelor social-politice, începînd cu anul 1821 „anul revoluției naționale care a avut conducător pe românul Tudor Vladimirescu”, consulul se oprește mai îndelung asupra problemei agrare, subliniind situația sumbră a țăranilor „jefuiți și ștorși de orice avere, abuzuri strigătoare la cer”. Ca exemplu în această problemă consulul arată că în Adunarea Obștească din 1842 s-a pronunțat un cuvînt înfricoșător de cinism care poate să servească prea bine a demonstra aceste crime și anume atunci cînd boierii au fost solicitați de Alexandru Ghica, voievodul țării ca să îmbunătățească soarta țăranilor în vederea prevenirii unei catastrofe, un boier deputat a strigat în plină sedință: „De care drept este vorba, de ceea ce ne aparține? Țăranul este capitalul boierilor”! Și consulul apreciază că numai acest cuvînt „își merită o istorie”¹.

Consulul belgian, după o ședere de 16 ani la București, este în măsură — afirma el — să aibă o cunoaștere profundă a locurilor și oamenilor. Într-un raport memoriu despre obiceiurile și caracterul românilor scris în 1866, el subliniază următoarele: „Românii își iubesc țara lor și se înflăcărează ușor în numele patriei lor. Literatura lor se bazează în întregime pe acest sentiment și pe acel al iubirii. Eu cred acum — spune consulul belgian — că sub o mîină abilă coarda patriotismului va vibra puternic și aici rezidă elementul real al viitorului”. „Imaginația românilor este vie toți sînt poeți”.

Într-un raport² din 16 aprilie 1888 consulul belgian arată că „principala cauză a revoltei rezidă în faptul că populația rurală, înecată de mizerie nu a avut niciodată în justiție dreptate și este lipsită de toate”. Consulul termină raportul său subliniind că răscoala țăranilor izbucnită în 1887 la Bordeeni nu a învățat guvernul să îndrepte lucrurile.

¹ Ministerul Afacerilor Străine, Belgia, Serviciul Arhivei, Corespondență politică, Consulate România, vol. I, act. 179.

² Ibidem, vol. VIII, actul 39.

Alt raport³ se ocupă de răscoalele țărănești din anul 1900 din Olt, Gorj, Râmnic și Argeș.

Raportul descrie lupta armatei cu țăranii din Argeș care făcuseră baricade din trunchiuri de arbori. Femeile primesc cu o „ploaie de pietre” pe generalul comandant al armatei trimise spre opresiune, venite să parlamenteze. Se ordona să se tragă în țărani, o femeie și 2 bărbați cad.

Rapoartele consulilor ne dau știri importante despre mișcări țărănești, în 1902, 1904, 1905 și 1906.

Un raport din 15 februarie 1899 al consulului Franței la București⁴ cuprinde date asupra a trei probleme pe care le considerăm foarte importante și anume: „situația parlamentară, mișcarea socialistă în România și răscoalele agricole”. În problema agrară consulul face mai întâi un istoric pînă la 1864 și după, și trece la răscoalele țărănești din județele Olt, Teleorman și Romanai.

Consulul face legătură între răscoalele țărănești și problema socialistă arătînd că „recentele incidente au produs la București o impresie profundă, căci problema agrară este punctul sensibil care privește în mod egal și pe conservatori și pe liberali, într-o țară în care aproape întreaga clasă stăpînitoare trăiește din pămînt și unde raporturile dintre țărani și proprietari nu sînt nici netede, nici solid fixate, datorită unei tradiții devenită obicei”.

Vorbînd despre partidul socialist se subliniază că „a înființat cluburi socialiste la sate cu destulă eficacitate și găsesc pentru a reuși auxiliari utili în personalul institutorilor căci intelectualitatea se îndreaptă în genere spre socialism în România și se pare că și preoții la sate favorizează cu această activitate”. Se relevă măsurile luate de guvern pentru reprimarea răscoalelor, dizolvarea cluburilor socialiste de prin sate în număr de 180, percheziționarea cluburilor vechi din orașe, arestarea mai multor socialiști.

În anul 1907 consulii belgieni și francezi din București, Iași și Galați au descris amănunțit răscoalele țărănești în ce privește desfășurarea lor, represiunea sîngeroasă, cauzele, etc., neuitînd să sublinieze, ori unde a fost cazul, justetea cauzei țăranilor și sîlbateca represiune împotriva acelor care-și cereau dreptul la o viață mai bună.

În raportul⁵ său din 12 martie 1907 girantul consulatului Franței din Iași scria că țăranii se plîng de marea mizerie în care au căzut, vor să alunge pe arendași și cuvîntul lor de ordine este pămînt cu 25 lei falcea. Țăranii, în număr de 16 000, au distrus calea ferată care leagă Tg. Frumos cu orașul Iași pe o distanță de cca 100 metri, au tăiat firele telegrafice și telefonice.

Într-un raport⁶ din 16 martie 1907, consulul Belgiei la București arăta că răscoalele care au izbucnit în Moldova nu sînt „o imitație din Rusia vecină ci sistemul culturii agriculturii în uzaj și exploatarea excesivă a țăranului român de proprietari și arendași”. Tot aici consulul arată că arendașii nu cultivă ei însăși pămîntul ci îl dau și ei la rîndul lor în

³ Ibidem, vol. XI, 1898—1900, act 129.

⁴ Ministerul Afacerilor Străine, Franța, Serviciul Arhivei, Corespondența politică, N.S. (noua serie) România, vol. I, 1897—1904, f. 66—71.

⁵ Ibidem, vol. II, 1905—1907, f. 76—77.

⁶ Ministerul Afacerilor Străine, Belgia, Serviciul Arhivei, Corespondența politică, vol. XIV, 1905—1907, act. 80.

arendă cu prețuri exorbitante care constituie „o exploatare nemiloasă și un jaf asupra țăranilor, adevărați muncitori ai pământului“.

În ziua de 23 martie 1907 o telegramă⁷ de la Iași a aceluiași consulat care preceda un amplu raport din aceeași zi vestea că în jurul Iașilor sînt cantonați mai bine de 30 000 țărani. Se spune că sînt instigatori însă „în orice caz, principalul instigator al revoltei este mizeria pricinuită de exploatarea sistematică a țăranului român“. Tot aici se mai arată că „în întîlnirile dintre soldați și țărani, soldații refuză în mod frecvent să facă uz de armele lor. Pe de altă parte, țăranii, vechi soldați, folosesc tactica regimentului și se deplasează în trăgători“.

În aceeași zi cu expedierea telegramei, vice consulul francez de la Iași întocmește un amplu raport⁸ asupra răscoalelor țărănești. Raportul informează asupra proporțiilor din ce în ce mai mari pe care le ia răscoala țăranilor. Orașul Iași era în stare de asediu ; între autorități și țărani se dau lupte. Sînt morți și răniți de ambele părți. Autoritățile civile și militare nu mai știu în ce parte să-și îndrepte eforturile. Analizînd cauzele acestor răscoale se arată că „iarna a fost în acel an foarte grea și țăranii au suferit mai mult ca oricare alții, căci mizeria este mare la țară. Țăranul român îndură greutatea în muncă, se hrănește prost, are o locuință mizerabilă și în orice ocazie bea rachiou sub pretextul de a-și întări forțele. Evident — spunea raportul citat — că în aceste condiții poate fi cu ușurință exploatat fapt de la care nu lipsește nimeni de a-l face“. Consulul analizează în continuare sistemul de plată a muncii țăranului care ajunsese din cauza mizeriei să-și vîndă de cu iarna mîna de lucru pentru vara viitoare pe prețuri derizorii 0,50—0,60 lei ziua de muncă, în loc de 1,65 lei cît ar fi primit dacă nu lua banii din iarnă.

Pentru banii împrumutați din iarnă li se lua procent pînă la 5% pe lună iar majoritatea țăranilor nu cîștiga pe an decît 40—50 franci adică cam 0,10—0,15 bani pe zi.

Se mai arată că ochii țăranilor au fost deschiși prin diferite ziare, reviste și broșuri din care un mare număr s-a răspîndit la sate.

În continuarea analizei cauzelor răscoalelor vice-consulul francez la Iași subliniază că ținta năzuită de țăranul român este să aibă pămînt ca să-l poată lucra la un preț accesibil și să fie plătit pentru munca lui cu un preț rezonabil.

Vorbînd cu un țăran bătrîn dintre răsculați acesta i-a spus textual : „Astăzi țăranul este liber, dar totuși bătut mereu ; el este liber dar a trebuit să-și vîndă boii și moare de foame căci nu are cu ce să-și cumpere puțină făină de porumb care i se vinde foarte scump“.

„Noi vrem pămînt, spune bătrînul, îl vom plăti cît va trebui. Nu vrem să mai fim prada exploatativilor, într-un cuvînt noi vrem să trăim ca niște oameni. Pentru aceasta ne-am răscolat. Dorințele noastre se vor împlini. Dumnezeu să ne ajute“, termină bătrînul țăran convorbirea cu consulul.

Căuînd instigatorii de care se vorbea consulul arată și aici că orice s-ar spune „principalul instigator al revoluției este mizeria provocată de exploatarea sistematică a țăranului“ și că „foamea mizeria și desnădejdea singure le-a înarmat brațul“.

⁷ Ministerul Afacerilor Străine, Franța, Serviciul Arhivei, Corespondență politică, S.N. România, vol. II, 1905—1907, f. 95.

⁸ Ibidem, f. 96—106.

Consulul din Galați într-un raport din 24 martie 1907⁹, arăta măsurile severe luate de autorități în vederea opririi pătrunderii în oraș a țărănilor din împrejurimi. La ora 4 din după amiaza acelei zile două sau trei sute de lucrători agricoli din mahalalele orașului și mai ales din cartierul Lozoveni s-au îndreptat spre Prefectură, situată pe strada principală a orașului. Scopul acestei manifestări absolut pașnice — scrie consulul — deoarece nici unul din acești muncitori nu era înarmat nici măcar cu un simplu baston „era să se ceară mărirea salariului unei zile de muncă“.

Consulul descrie cum a decurs această manifestație, subliniind dârzenia muncitorilor care au refuzat să se retragă. S-a ordonat trupelor să se tragă trei salve „din care a treia ucigătoare“ scrie consulul. Nu s-a respectat nici timpul între salve au fost trase toate nu în mai mult de 30 secunde. Au fost 12 morți între care o femeie și 12 răniți. Seara au mai murit 2 din răniți. În aceeași zi de 24 martie 1907 într-un nou raport consulul de la Galați dă informații asupra agitației care domnea la Drăgușeni, locul de concentrare a rezerviștilor din județ. Aici 600 de țărani concentrați au declarat că nu vor participa la luptă împotriva fraților revoltați. O unitate mică militară comandată de un căpitan trimisă acolo ca să calmeze spiritele nu a reușit ba — afirmă consulul — se zice că revoltații ar fi omorât pe comandant, fapt care constituie o situație foarte îngrijorătoare cu atât mai mult cu cât cazul nu era izolat. Raportul amintește și alte cazuri de răzvrătire a ostașilor. În Teleorman, rezerviștii de la țară care trebuiau să plece, au refuzat să se urce în vagoane unde se găseau deja rezerviștii concentrați din oraș, reușind să-i convingă și pe aceștia să facă cauză comună cu ei.

În alt raport, din același timp¹⁰, consulul francez din Galați analizează situația țaranului român începînd cu anul 1864. El arată că problema agrară în România a ajuns la un grad care impune de urgență o soluționare din partea guvernului. Această problemă a țăranilor este la ordinea zilei de atîția ani și cere o reformă radicală. În preajma anului 1907 „pămîntul devenise în realitate un obiect de speculă 60% din proprietățile mai mari de 10 ha erau arendate, în multe județe Botoșani, Fălciu etc. procentul depășea 70%. Din ce în ce mai mult — scrie consulul din Galați — proprietarii cedează tentației de a trage venituri tot mai mari de pe pămînturile lor, nu prin a se apuca ei însăși de o cultură perfecționată, ci dînd moșiile lor în arendă unor agricultori improvizați, veritabili traficanți de pămînturi, capabili mai cu seamă să impileze pe țaran, pe care-l exploatează în modul cel mai inuman“.

„Specula arendașilor a avut drept consecință dezastruoasa creștere în proporție exorbitantă a prețului pămîntului“.

Ceea ce țaranul cere — scrie consulul — este logic și bazat pe dreptul natural cel mai simplu și, folosind Revista economică și financiară citează: „lăsați-mă și pe mine să trăiesc, avem și noi dreptul de a trăi sub soare și a ne bucura de pămîntul acestei țări care este a noastră, a părinților noștri și nu înțelegem de ce sîntem condamnați să murim de

⁹ Ibidem, f. 95.

¹⁰ Ibidem, f. 102—107.

foame cu femeile și copiii noștri când pământul țării este atât de întins și atât de roditor“.

Un raport din 24 aprilie 1907¹¹ din București arată că s-a făcut o anchetă judiciară pentru a se constata cauzele revoluției țăranilor și că „se și găsisse două societăți secrete, una cu inițialele S.N.R. (adică Noua societate română) și alta S.C.I. (Societatea Carol I)“ și că adepții acestor două societăți secrete între care oamenii politici, membrii ai parlamentului, profesori universitari, publiciști și directori de ziare, inspectori școlari, profesori agenți de bănci populare „o lume întreagă a agitat și pregătit terenul și au dat apoi răscoalei această surprinzătoare organizație care a zăpăcit la început puterile publice, și pe apărătorii ordinii sociale“. Acestea erau cauzele pe care le născocea burghezo-moșierimea singura vinovată de mizeria cumplită în care trăia țăranul român din cauza exploatării crâncene și a umilinții fără margini în care a trăit de-a lungul anilor.

În unele rapoarte se arată că în această masă a țăranilor, care suferea o exploatare crâncenă, s-a dus o activitate a agitatorilor socialiști care au lucrat toată iarna și au făcut ca răscoalele țărănești să devie acum revoluționare¹². În rapoarte se pomenește de România Muncitoare, de N. Iorga, de studenți pe care consulul belgian de la București îi numește „Campionii tuturor oprimaților și gata oricând să sară în apărare“, de judecarea la Consiliul de război din București a soldaților culpabili de insubordonare în timpul răscoalelor. Au fost degradați 58 subofițeri și soldați pentru că au refuzat să tragă în țărani și au fost condamnați cu cîte 5 ani închisoare 40 rezerviști care au luat parte la răscoale¹³.

Vorbind despre socialism și dezvoltarea clasei muncitoare, consulul belgian la București arată în 1910 că și guvernul a văzut un pericol pentru menținerea liniștei și se teme de unirea între socialiștii din orașe și sindicatele țărănești. Dacă această unire a fost în mică măsură în 1907, revolta țăranilor a fost dacă nu victorioasă nu mai puțin dificilă și greu să fie reprimată¹⁴.

Acum — scria consulul — guvernul luptă să nu se unească socialiștii din orașe cu sindicatele țărănești deoarece acum „industria a făcut să se nască o clasă muncitoare, relativ puțin numeroasă, încă, însă importanța ei crește zi de zi și începe să se apere contra exploatării a cărui obiect este“¹⁵.

Firește că prin această prezentare succintă a valorosului material documentar inedit aflat în Arhivele din Belgia și Franța privind în general problema agrară în România nu s-au putut scoate în relief toate aspectele problemei. Sîntem convinși totuși că descoperirea acestor documente va suscita interes din partea cercetătorilor care vor avea în curînd la îndemină, prin microfilmare, cuprinsul integral al tuturor documentelor, fără alegere, și în consecință vor putea adăogi încă o pagină la bogata cronică a faptelor eroice a poporului român.

¹¹ Ibidem, f. 192—193.

¹² Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, Belgia, Serviciul Arhivei, Corespondență politică, Legațiile, România, vol. XIV, 1905—1907, act 86.

¹³ Ibidem, act 117.

¹⁴ Ibidem, act. 51.

¹⁵ Ibidem, act. 69.

— 1 —

1907 martie 12, Iași. Raportul girantului vice consulatului Franței din Iași, J. Sibi, către Ministrul Afacerilor Străine — Paris în legătură cu răscoalele țărănești.

Vice Consulat de France
à Iassy

Iassy le 12 mars 1907

M. Sibi, gérant de Vice Consulat de France à Iassy
à son Excellence Monsieur Pichon, Ministre des Affaires
Etrangères.

Paris

Les paysans de la Roumanie septentrionale (districts de Botoșani, Dorohoi, Iassy) se soulèvent réclamant à grands cris „de la terre”.

Ils se plaignent de la grande misère dans la quelle ils sont plongés et veulent chasser tous les fermiers étrangers (juifs) qui exploitent le paysan roumain.

Le mot d'ordre des paysans révoltés est : „25 lei falcea”, c'est à dire 25 francs pour un hectare et demi de terre labourable.

Le 4-e Bataillon de chasseurs à pied stationné à Iassy, ainsi que trois escadrons de cavalerie de cette ville ont été envoyés à Țîrgul Frumos, gros bourg situé à une quarantaine de kilomètres de Iassy, afin d'empêcher les paysans de commettre des excès. Grâce aux mesures énergiques prises dès le début du soulèvement on n'a jusqu'à présent que quelques dégâts matériels à déplorer. Les paysans ont détruit une centaine de mètres de voie ferré entre Țîrgul Frumos et Iassy, ils ont en outre coupé les fils télégraphiques et téléphoniques qui se trouvaient sur leur passage.

On évalue à 16 000 environ le nombre de révoltés.

Depuis quelques années (1899) le prix des fermages en Roumanie a presque triplé. Les deux tiers des grandes propriétés de la Moldavie sont entre les mains de fermiers juifs. Ces derniers pour pouvoir acquitter le prix du fermage et réaliser un bénéfice sérieux, font travailler les paysans à vil prix et leur vendent au poids de l'or des objets de première nécessité. Excités par cet état de choses les paysans ont résolu d'y mettre fin en devenant fermiers eux-même et en payant un loyer de 25 francs par „falcea” (un hectare et demi) d'où leur mot d'ordre.

Tout en taxant d'exagération les motifs exposés par les paysans pour expliquer leur soulèvement il faut néanmoins reconnaître la justesse de leurs prétentions d'autant plus que la Roumanie un pays essentiellement agricole on doit compter avec le paysan.

On a arrêté dit-on deux étudiants russes réfugiés en Roumanie ainsi qu'un certain nombre de jeunes gens roumains instigateurs de ces troubles.

Je ne manquerai pas, monsieur le ministre, d'informer exactement votre Excellence des faits qui pourront survenir et de la solution qui aura été apportée à cette importante question.

J. Sibi

Ministerul Afacerilor Străine, Franța, Serviciul Arhivci, Corespondență politică, S.N. România, vol. II. 1905—1907, fila 76—77.

— 2 —

1907 martie 23, Iași. Raportul girantului vice consulatului Franței din Iași, J. Sibi, către Ministerul Afacerilor Străine — Paris în legătură cu răscoalele țărănești.

Vice Consulat de France
à Iassy

Iassy le 23 mars 1907

M. J. Sibi, gerant le Vice Consulat de France à Iassy
à son Excellence, Monsieur Pichon, Ministre des Affaires
Etrangères

Paris

Le soulèvement des paysans roumains s'accroît de plus en plus. Toute la contrée de la Roumanie, qui formait autrefois la principauté de Moldavie, est en pleine révolution. La ville de Iassy est, de fait en état de siège. On signale de tout côtés des dévastations de propriétés et des pillages de boutiques. Il y a eu des engagements sérieux

entre les paysans et les troupes. On compte des morts et des blessés. La population juive est affolée. Les autorités civiles et militaires ne savent plus de quel côté diriger leurs efforts.

Tel est le résumé des événements qui se passent actuellement en Roumanie.

L'hiver a été cette année particulièrement rigoureux dans ce pays, les paysans en ont souffert plus que tous les autres, car la misère est grande à la campagne. Divers rapports des consuls de France à Iassy ont fait ressortir, l'état précaire des paysans moldaves en essayant de l'expliquer.

La chose est assez simple. Le paysan roumain éprouve de la difficulté à travailler, il se nourrit très mal, est très mal logé et ne manque aucune occasion de boire du „rachi“ (de l'alcool) sous le prétexte de se donner des forces. Il est évident que, dans ces conditions on peut facilement l'exploiter; ce que d'habitude on ne manque pas de faire.

Voici, en général, ce qui se passe: Au commencement de l'hiver le paysan qui n'a pas pu, on n'a pas su mettre quelque argent de côté, s'en va trouver le propriétaire, ou le fermier sur la terre duquel il habite, afin d'obtenir une avance sur le prix, de travaux agricoles qu'il effectuera l'été suivant et s'engager par contrat pour les dits travaux.

On offre au paysan pour le travail (divers façons) d'une „falcea“ (un hectare et demi) un prix dérisoire: le — 15 francs, au lieu de 40 à 50 francs, prix moyen que l'on paye en été. Pour convaincre le paysan, le propriétaire, ou le fermier, lui donne des arrhes: une centaine de franc par exemple, en lui faisant entendre que dans le cas où il ne viendrait pas travailler en engagerait à son compte de travailleurs. On discute de part de d'autre et finalement, le paysan, pressé d'argent, se soumet et l'été suivant chaque journée de travail lui rapportera 0,50—0,60 fr. au lieu de 1,35—1,65 fr. qu'il aurait gagné s'il n'avait pas eu besoin d'argent au commencement de l'hiver.

Outre cela, le fermier demande trois pour cent sur la somme qu'il avance au paysan quelque fois 5%... par mois! Si bien qu'après quatre mois d'hiver le paysan devra déjà au propriétaire ou au fermier des intérêts, s'élevant des paysans qui ne gagnent annuellement que de 40—50 franc (0,10—0,15 fr. par jour).

Des instigateurs de troubles ont ouverts les yeux aux paysans des brochures ont été distribuées en grand nombre. On a fait comprendre aux laboureurs, qu'ils étaient exploités et qu'ils devraient réclamer leurs droits. Ceux-ci ont compris tout le parti qu'ils pouvaient tirer de là et se sont soulever en masse.

Telle est l'explication de la révolution agraire en Moldavie.

C'est à Botoșani, ville principale de la haute Moldavie que les troubles ont commencé. Ce fut l'étincelle qui mit le feu à la trainée de poudre répandue du nord au sud et de l'est à l'ouest de la Moldavie. En moins d'une semaine toute la campagne était soulevée.

Villes et villages, boutiques et fermes, tout est mis à sac, à feu et à sang. Les cabarets surtout sont dévastés systématiquement, les boissons sont absorbées et le tabac est distribué à la grande joie des participants du pillage. Souvent c'est à des paysans ivres et abrutis par l'alcool que l'on oppose la troupe.

Là encore les choses ne marchent pas toutes seules:

On a appelé sous les armes les contingents de réservistes des classes comprises entre les années 1898—1906. Ces réservistes sont, pour la plupart, des paysans, ils arrivent à la caserne excités et décidés à ne pas obéir à leurs chefs lorsqu'il s'agira de marcher contre les paysans révoltés. „Quoi! disent — ils, pourrait-on me forcer à tirer sur mon père ou mon frère!...“ Il ne faut pas se cacher que là encore existe un autre péril.

Il y a eu des bagarres sanglantes à Botoșani, Dorohoi et Vaslui, trois chefs — lieux des départements du même nom. Je ne cite que les villes car si je devrais signaler les villages où des troubles se sont produits il me faudrait dresser la liste de la presque totalité de villages moldaves.

J'ai reçu de l'administration de l'usine française de sucre de Ripiceni (district de Botoșani) un télégramme m'annonçant que la fabrique était menacée et me demandant de prendre d'urgence, des mesures pour assurer la sécurité des employés, le préfet, de Botoșani ayant téléphoné qu'il ne pouvait rien faire pour eux. La Légation de France à Bucarest, informée aussitôt télégraphiquement par moi de ce qui se passait adressa

une demande puissante au Ministère Royal de l'Intérieur et en reçut la promesse que des mesures rigoureuses allaient être prises d'urgence pour la conservation des intérêts et la sécurité de la vie de nos compatriotes de Ripiceni. Le gouvernement Roumain a effectivement fait envoyer des troupes dans la localité et à l'heure actuelle le calme semble être retabli dans cette région.

Les troupes que l'on envoie contre les revoltés sont en général insuffisantes car on ne peut opposer qu'un nombre restreint de soldats à des troupes nombreuses de paysans. Chose curieuse, les paysans qui, pour la plupart sont d'anciens soldats relativement disciplinés, emploient la tactique qu'on leur a enseignée au régiments pour repousser les attaques des troupes envoyées contre eux. Ils opposent à une ligne de tirailleurs une autre ligne de tirailleurs et dirigent principalement leurs coups contre les officiers, c'est ce qui explique le grand nombre des officiers blessés dans les dernières échauffourées principalement dans les districts de Botoșani et de Vaslui.

La population juif de Moldavie est affolée. Un grand nombre de fermiers et commerçants israélites ont cherché un abri en Bucovine — on parle de cinq à six mille.

Les aliments et les objets de première nécessité ont atteint paraît-il, dans cette contrée de l'Autriche des prix très élevés.

La ville de Iassy donne en ce moment l'hospitalité à plus de 4 000 de réfugiés tant juifs que chrétiens, venue des districts de Botoșani, Vaslui et des environs de Iassy.

Plusieurs régiments autrichiens ont été concentrés sur la frontière bucovinienne, car on craint paraît-il que des troubles ne naissent également en Bucovine.

La situation est très critique.

Les conservateurs, actuellement au pouvoir, font appel aux libéraux et demandent leur aide pour élaborer un loi qui devra remédier à l'état actuel des choses.

Le préfet de Iassy a fait placarder sur les murs de la ville des affiches blanches annonçant que S.M. le Roi Charles I désire que dorénavant personne n'ait plus le droit d'avoir plus d'une terre en ferme et que l'étendue de la propriété soit limitée. C'est la lutte contre le „trust“ des fermiers qui commence.

De nombreuses délégations se préparent à se rendre à Bucarest et l'on craint que des troubles sérieux n'éclatent sous peu dans la capitale.

À Iassy, on est en ce moment relativement calme. Des mesures très rigoureuses ont été prises et il n'est permis à aucun paysan d'entrer en ville. On évalue à 30 000 le nombre des paysans campés dans les environs de Iassy.

Les affaires sont en pleine stagnation. Il est à prévoir que le mouvement actuel aura comme résultat immédiat une crise financière aigue.

Nombre d'importantes maisons de l'étranger (d'Angleterre principalement) on demande télégraphiquement, que les marchandises qu'elles avaient envoyées à crédit, leur soient immédiatement retournées à leur frais. Plusieurs négociants de Iassy sont déjà sur le point de suspendre leur paiements. Pour terminer ce bref-exposé de la révolution agraire en Moldavie, il me reste à dire quelques mots sur les causes et les instigateurs de la révolte.

Quel est le but visé par le paysan révolté ? Il veut de la terre labourable à un prix accessible et un salaire raisonnable pour le travail qu'il fournira.

Un vieux paysan, très sensé à mon avis, répondant à une question que je lui posai sur les causes de la révolte me dit en roumain ce qui suit : „Autrefois, le boyard était vraiment boyard et le paysan restait paysan. Ce dernier était esclave, on le battait parfois, mais il ne manquait jamais des choses nécessaires à la vie ; quoi que ne possédant pas de terre il était plus riche qu'aujourd'hui. Il avait plusieurs paires de boeufs qu'il pouvait nourrir ; sa femme et ses enfants travaillaient et ne manquaient de rien. Aujourd'hui le paysan est libre, on le bat cependant toujours ; il est libre mais il a du vendre ses boeufs et il meurt de faim, car il n'a pas de quoi acheter un peu de farine, de maïs, qu'on lui vend trop cher. Nous voulons de la terre, nous la paierons ce qu'il faudra. Nous voulons cesser d'être la proie des exploiteurs. En un mot, nous voulons vivre comme des hommes, vingt-cinq francs la „falcea“ — 1 hectare 1/2 -est un prix moyen dérisoire, il est vrai dans certaines parties du pays où la terre est très fertile et pour la quelle nous paierons volontiers 80 francs, mais ce prix est amplement suffisant pour d'autres régions où la terre est médiocre. Le mal pour le moment est que l'on ne veut pas nous louer de la terre. C'est pourquoi nous révoltons. Nous reussirons dans nos revendications. Que Dieu nous aide“ !

Quels sont les instigateurs de ce mouvement ?

Les paysans obeissent à des ordres cela ne fait pas l'ombre d'un doute. Mais d'où émanent ces ordres ? C'est ce que l'on ne sait pas encore. On a accusé la Russie et les antisemites venus de Bassarabie. Jusqu'à plus amples informés il faut éviter de se prononcer.

On a remarqué que les paysans sont conduits par des hommes jeunes, revetus du costume national si pittoresque, beau en général et bien découplés. Ils sont très proprement habillés, ils ont la face et les mains blanches, ce ne sont donc pas des ouvriers des champs. Les paysans, dit-on leur obeissent aveuglement et lorsque un engagement se produit avec la troupe les uns font à ces chefs un rempart de leurs poitrines pendant que d'autres les entraînent loin du champ de bataille.

Quoi qu'il en soit, le principal instigateur de la révolte est la misère provoquée par l'exploitation systématique du paysan roumain.

Au moment où je termine ce bref exposé j'apprends que le mouvement s'accroît et que les paysans se soulèvent en grand nombre en Valachie où plusieurs villages sont en flammes et où la troupe tire à bout portant sur les masses de paysans.

Le gouvernement conservateur est demissionnaire et le Roi a chargé m. D. Sturza „leader“ des libéraux du pays de former le nouveau cabinet.

J. Sibi

Ministerul Afacerilor Străine, Franța, Serviciul Arhivei, Corespondență politică, S.N. România vol. II, 1905—1907, f. 96—106.

— 3 —

1907 martie 24, București. Raportul consulului belgian din România, baronul Beyens, către Ministerul Afacerilor Străine al Belgiei privitor la răscoala țăranilor din anul 1907.

Légation
de
Belgique
No. 195/54

Bucarest, le 24 mars 1907

Direction politique
No. 19 D-sier 3457
Entré le 6 avril

86

MONSIEUR LE BARON.

La situation s'est encore aggravée depuis avant-hier. Le mouvement gagne la Valachie, où l'on signale une grande agitation chez les paysans de plusieurs districts. D'antisémite qu'il était les premiers jours, il est devenu franchement révolutionnaire et anarchiste. Les populations rurales de la Moldavie étaient travaillées, depuis longtemps peut être, et à l'insu des autorités, par des agitateurs. Le long hiver, qui n'est pas encore fini et qui a retardé d'un mois les ensemencements du printemps, a été très favorable à leur propagande ; ils ont du sans doute rappeler aux paysans les promesses que chaque parti leur a faites sans avoir l'intention de les tenir, partage en achat de terres, création d'une caisse rurale pour faciliter cette opération, etc ; ils ont mis en face de leurs besoins et de leur misère la richesse de la classe des propriétaires. encore aug-

Monsieur le Baron de Favereau Ministre des Affaires Etrangères.

mentée par l'élévation nouvelle des fermages, et à qui deux années d'abondance viennent de verser un véritable flot d'or. Et aujourd'hui la société roumaine est réveillée en sursaut par les revendications inattendues de milliers de paysans, qui réclament pour eux les terres qu'ils cultivaient pour les autres.

Je me rappelle avoir eu l'honneur d'attirer votre attention sur les dangers qui faisait courir à la Roumanie la façon dont le parti socialiste russe entendait trancher en Russie la question agraire. De cette question dépendent aussi l'avenir et la paix sociale de ce pays. Il est hors de doute que la crise actuelle est l'oeuvre d'agitateurs venus de Bassarabie.

Le Ministère Cantacuzine a perdu la tête lorsqu'il s'est aperçu qu'il vivait sur un volcan. Il a préparé à la hâte des projets de loi inapplicables contre les trusts et pour la création d'une banque, et il a été jusqu'à demander conseil à l'opposition. On voit qu'il ne se sent pas à la hauteur de la situation ; qu'il a hâte de se décharger du pouvoir. Je parle surtout de President du Conseil, car M. Take Ionescu, qui était d'avis il y a un mois que le cabinet était trop divisé pour conserver le gouvernement. n'est pas homme à fuir les responsabilités à l'heure du danger. Les ministres ont offert leur démission au Roi dès hier, et l'on s'attend pour aujourd'hui à la formation d'un cabinet libéral. C'est chose terrible de prendre le pouvoir quand la moitié de pays est en feu, et qu'il faut changer tous les fonctionnaires qui sont en contact avec les révoltés ! M. Sturdza, s'il se charge d'une pareille tâche, à 74 ans, aura bien mérité de la Roumanie d'autant plus qu'il sait mieux que personne, ayant été pendant quatre ans Ministre de la Guerre, combien les moyens de répression sont insuffisants.

La Chambre a consacré deux séances. celles d'hier et d'avant hier, à la discussion de la question agraire et a voté en bloc le budget, ce qui permettrait à un nouveau Gouvernement de la dissoudre sans se préoccuper du nouvel exercice financier qui commence le 1er avril.

La discussion a été très calme et d'un grand intérêt. Tous les chefs de parti sont venus indiquer ce qu'ils croient être le remède à la situation ; de cet échange de vues n'a pas jailli la lumière. M. Costinescu au nom du parti libéral a préconisé la création d'une banque rurale pour aider les paysans a acheter des terres, l'établissement d'un monopole de l'alcool pour chasser des villages les cabaretiers qui en sont le fléau, et surtout la réduction des fermages. C'est-là, semble-t-il, la mesure la plus urgente a prendre rien ne justifiait la hauss-folle des revenus de la propriété foncière, le prix du blé n'ayant pas augmenté ; or si les fermiers en Roumanie, contrairement à ce qui se passe dans la plupart des autres pays, ont proposé d'eux — mêmes l'élévation des fermages, dans un but d'accaparement il faut bien pourtant qu'ils y aient trouvé leur bénéfice, et c'est en se montrant plus exigeant et plus rapace envers le paysan qui leur sous-loue la terre, et les paye soit en argent, soit en nature, soit moitié en argent moitié en travail, car il existe plusieurs formes de contrat en Roumanie. Mais M. Carp a démontré, chiffres en mains, dans un discours des plus remarquables, que les paysans ont profité eux aussi de la hausse du fermages que le fermier juif n'est pas pire que le fermier roumain. et que seulement la 10-ème parti de la terre d'un propriétaire est donnée en location au paysan dans la Moldavie ; sur les neuf autres dixièmes il est employé comme ouvrier agricole, et son salaire a augmenté au cours des dix dernières années d'au moins 30%. M. Carp étant lui-même un propriétaire modèle faisant valoir admirablement un superbe domaine non loin de Iassy, sa parole a dans cette question si obscure et si confuse une autorité singulière. Le chef des junimistes a, d'ailleurs, repoussé dédaigneusement la création d'une caisse rurale comme un palliatif inutile. Que l'on dépossède au profit de la classe rurale, toute la classe des grands propriétaires on n'arriverait à donner à chaque paysan qu'un nombre minime d'hectares, et l'opération scrait à recommencer dans les vingt-cinq ans. M. Carp a fini son discours en disant

qu'il n'y avait pour le moment qu'une chose à faire : réprimer. C'est l'avis général. Il faudra changer ensuite les maires des villages, élus par les paysans, et qui n'ont fait connaître au Gouvernement de ce qui se trouvait dans les campagnes. Il semble indispensable de rendre la nomination des maires au pouvoir central. Quant au remède la discussion de la Chambre semble prouver qu'il n'en existe pas qui ait une vertu générale ; mais on pourrait apporter à la situation des paysans des améliorations partielles, des améliorations de détails, dont l'ensemble aurait un excellent effet.

Veillez agréer, Monsieur le Baron, les respectueuses assurances de ma plus haute considération,

Bon Beyens

Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, Belgia, Serviciul Arhivei, Corespondență politică, Legațiile, România, vol. XIV, 1905—1907, act 86

FILE DIN ISTORIA GLORIOASĂ A CAMPANIEI ARMATEI ROMÂNE DIN ANUL 1917

I. BURLACU

În desfășurarea primului război mondial Campania română din 1917, începută la 22 iulie prin bombardamentele de la Mărăști și Nămoloaș și încheiată în prima jumătate a lunii septembrie prin luptele de la Muncelu și bătălia de la Cireșoaia, constituie episodul cel mai strălucit din acest război, dovadă elocventă a calităților de bravură și energie ale soldatului român, care a făcut să se prăbușească unul din cele mai îndrăznețe planuri ofensive concepute de Germania în răsăritul Europei¹.

După desfășurarea tragică a Campaniei din 1916, după perioada de muncă asiduă de refacere și organizare din iarna și primăvara lui 1917, bătălia de la Mărăști (22 iulie—1 august) va deschide seria marilor victorii ale armatei române, dovezi grăitoare ale vitalității și tăriei morale ale poporului nostru. La scurt timp, la Mărășești armata română va înscrie cea mai strălucită pagină de vitejie din acest război.

Bătălia de la Mărășești (6 august—19 august) prin proporțiile și intensitatea ei, a fost cea mai mare bătălie de pe frontul românesc. Ea a dovedit neputința armatei dușmane de a sparge zidul românesc, pecetluind astfel definitiv marea înfrângere germană.

După bătălia de la Mărășești cele două armate române au barat drumul dușmanului, respingându-i hotărît toate încercările de pătrundere în orice punct au fost îndreptate — Oituz, Varnița, Muncelu, Cireșoaia — obligându-l să renunțe la bătălie.

Semnificația campaniei române din 1917 constă în aceea că ea a salvat Moldova de invazia dușmană, păstrînd ființa statului român, punînd în lumină avuția puterilor lui suflatești².

Din și despre această încercare a neamului nostru au rămas mărturii numeroase nu puține dintre ele venind din partea unor participanți direcți la crîncena înclăstare și neprețuita izbîndă.

Documentul pe care îl publicăm mai jos păstrat la Arhivele Statului București în fondul „Casa regală” a fost întocmit de regimentul 2 Vînători la cererea Marelui cartier regal și înaintat acestuia la 10 ianuarie 1918³. Avînd caracterul unui memorial care urmărește atent, cronologic, toate acțiunile din vara anului 1917 ale Regimentului 2 Vînători, acest document întărește sau completează datele cunoscute pînă în prezent, cu privire la desfășurarea campaniei din 1917.

¹ Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916—1919)*, vol. II, Tipografia „România Nouă”, p. 232.

² *Ibidem*, p. 308.

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, dosar nr. 74/1917, f. 510.

Făcînd parte din Armata a II-a română, Divizia III-a, Regimentul 2 Vînători a participat activ la marile bătălii din cuprinsul acestei campanii. Paginile pe care le publicăm dau o descriere amănunțită a operațiunilor de la Mărăști, a acțiunilor de străpungere a poziției dușmane din dealurile Cerdac și Băfărașa, a luptelor de pe platoul Muncelului — lupte ce se încadrează în strălucita bătălie a Mărășeștilor — a bătăliei de la Varnița și Muncelu, relevînd o dată mai mult vitejia ostașului român, hotărîrea și dîrzenia lui de a-și apăra vatra străbună.

Pe lîngă bogatul material documentar, faptic și cifric, de o valoare științifică incontestabilă, autorul acestei relatări — trebuie să recunoaștem, puțin obișnuită pentru rapoartele militare, excelînd prin stilul lor rece și lapidar — nu se eschivează de la conturarea unor tablouri sugestive, nu se ferește de punctarea sentimentelor înalte care stăpîneau armata română în acele momente de răscruce ale bătăliei de la Mărășești. De unde simțim pînă în adîncul inimii hotărîrea ostașului român de a-și apăra patria fie și în condițiile în care totul s-ar părea pierdut.

Astăzi cînd aniversăm 50 de ani de la greu plătită biruință din vara anului 1917, prin evocarea faptelor de vitejie ale Regimentului 2 Vînători, vrem să aducem un omagiu tuturor eroilor acelor zile care și-au dat tributul de sînge în lupta pentru păstrarea ființei statului român.

ISTORICUL ACȚIUNILOR DIN VARA ANULUI 1917 ALE REGIMENTULUI 2 VÎNĂTORI

În plină iarnă la sfîrșitul anului 1916 se pusese capăt primei părți a campaniei, stăvilind pornirea inamicului la vechea graniță a Moldovei, pe Siret, Șușița, Alba și Carpați.

Cu toată vremea excesiv de grea în timp ce pe front acțiunea stagnează, măr-ginindu-se la simple și rari recunoașteri de patrulare, în interiorul Moldovei, armata română se reface, se reorganizează în vederea noilor lupte și sacrificii încununate cu victoria ce o așteaptă în 1917. Regimentul 2 Vînători după cîtăva vreme de repaus în care timp se reface completîndu-și efectivele și munițiunile este adus diu nou pe poziție la mijlocul lunii februarie, primind sector în Munții Vrancei, pe Dealul Alba în fața satului Mărăști. Se începea acum o muncă intensă pentru punerea sectorului în bune condițiuni de apărare. Zi și noapte se lucrează cu cea mai mare asiduitate cu tot gerul greu al iernii care încă nu se sfîrșise. Nici o piedică nici o greutate nu stînjea însofletirea și răbdarea cu care soldatul român își pregătea sectorul său. Satul Mărăști cuprins în zăbranic de doliu, gemînd în lanțuri în fața a lor noștrii era cel mai puternic stimulent la muncă fără preget. Plîsul fraților subjugăți, pătrundea pînă dincoace de apa Albei și stringea inima de durere ațînd dorul de răzbunare. Odată cu sosirea primăverii cînd natura renaște luîndu-și haina verde și plîna de flori, în sectorul aproape terminat de lucrat, se încep celelalte pregătiri: instrucția și educația trupelor în vederea începerii acțiunii. Era greu încercat Regimentul 2 Vînători. Cunoșteau ei vînătorii greutatea luptelor din Transilvania, de la Olt, de la Helmeag, Cincu Mare, Brașov, Predeal, Predeluș, Clăbucet și atîtea alte prilejuri în care și-au afirmat vitejia străbună. Zi de zi companiile pe rînd și batalioanele, trec în spatele frontului pe Dealul Curmătura, unde fac instrucție de luptă, pentru ca trupa să-și asimileze toate cunoștințele, toată instrucția noilor sisteme de luptă. Din zi și pînă în noapte muncesc ofițerii și trupa fără preget căci dincolo de tranșee în Muntenia și Oltenia grîncele sînt aproape gata de secerat și nu vor ostași de azi și plugarii de ieri să lase în miinile inamicului munca și nădejdea lor. Nerăbdarea începerii luptei e zugrăvită pe chipul sicăruia.

Sîntem pe la sfîrșitul lunii iunie, totul e gata toate pregătirile s-au făcut. Vestea pornirii înainte sosește și îndrîjește pe fiecare. Se fixează sectorul de atac. Cîteva zile numai și se primește și ordinul de operații. Ordin memorabil scurt, sacadat, clar și plin de însofletire. E cel mai frumos ordin ce l-a primit vreodată Regimentul 2 Vînători. Trupa și ofițerii primesc cu entuziasm ordinul.

Potrivit ordinelor ori ce lucrări încetează, regimentul trece în sectorul ordonat în adăposturile contra artileriei mai dinainte pregătite. Totul era gata, reidutul 114 și 115 ce aveam să atacăm le cunoșteam din vreme. Aeroplanele și desele recunoașteri

ne aduseseră știri amănunțite asupra poziției inamice, așa încît nimic nu mai era de așteptat decît semnalul — semnalul de dorit.

În ziua de 9 iulie, la ora prînzului cu toată ploaia care simboliza poate succesele națiunii noastre, începe bombardamentul artileriei inamice. Încet. încet zgomotul crește și sute de guri de foc de toate calibrele, prind a zgudui pămîntul și a umple de clocot năpraznic văile. Inamicul răspunde cu aceeași intensitate. Și gluma se îngroașe și zgomotul crește și ține într-una. Abia la ora 5 seara încetează numai pentru o oră, în timp ce trupa ia masa. Toată noaptea continuă aceeași muzică sinistră a infernului.

Se obișnuise timpanul cu atîta zgomot și vata prezervativă ce o primisem nu mai era necesară. A doua zi 10 iulie între orele 13—14 artileria și-a lungit pentru o oră tirul în care timp regimentul trimite două patrule comandate de sublocotenenții Dumitriu N. și Bălănescu I. pentru a jalona drumul spre obiectivul de atac, reductul 114 și 115. Patrulele se achită în mod conștiincios jalonînd cele două poteci ce duceau la cele două redute, cu țărushi albi de mestecăcîn înfipti în dreptul copacilor. Breșele ordonate în rețelele inamice erau începute: cea din stînga aproape completă, cea din dreapta mai necesita oarecare bombardament. Rezultatul acestor recunoașteri se comunică comandamentelor superioare și bombardamentul se continuă cu aceeași intensitate pînă la ora 17 cînd tragerea se înterupe pentru o oră. Atunci se trimit din nou alte două patrule sub comanda acelorași ofițeri sublocotenenții Bălănescu I. și Dumitriu N. cu însărcinarea de a recunoaște.

a) Starea redutelor inamice în urma bombardamentului și dacă ele mai sînt ocupate sau nu de inamic;

b) Ce reprezintă pe teren urmele arătate pe placa fotografică aeriană în formă de triunghiuri cu virfurile la redutele 115 precum și uvrajul dinapoi a acestor urme.

Cu 10 minute înainte de încetarea bombardamentului patrulele pornesc și se opresc sub creastă iar la ora 17 precis, tragerea încetînd, vinători apar la rețelele inamice debușînd în cea mai perfectă ordine. Era un tablou încîntător ce se putea admira în voe de pe culmea Dealului Alba. Se distinge în special soldatul Chiriac Ion și caporalul Tălălău Vasile, care cu cel mai uimitor singe rece și eroism legendar, se aruncă în tranșeele inamice, atacă groaznic cu grenade, rup firele telefonice, trec dincolo de tranșee, recunosc uvrajul de la capul triunghiului și se întorc prin ploaia de gloanțe și de grenade inamice încet spre Valea Albă.

Rezultatul recunoașterilor făcute sînt de o mare importanță. Redutele deși suferiseră stricăciuni considerabile erau încă ocupate de trupele inamice. Urmele misterioase de pe placa fotografică erau în realitate rețele de sîrmă, care incheiau înapoi în triunghi spațiul dintre redutele 115 și 116 flancate de mitralierele din uvrajul din spatele cotei 500.

S-a comunicat artileriei aceste știri cerînd să se bombardeze rețelele și uvrajul nou descoperit. Bombardamentul își reia cursul. Întunericul nopții se lasă încet, turburat și el de atîta zgomot. Satul Mărăști e în flăcări. Casele zboară în aer de atîta bombardament și focul mistuitor se întinde de la un capăt la celălalt. Cu inima strînsă de bucurie și de durere priveau ai noștri acest tablou înspăimîntător. Se bucurau că li se pregătește așa de bun drum — înainte. Dar gîndul se ducea departe la căsuțele părăsite în cine știe ce vale a Argeșului sau a Gorjului care și ele vor fi fost poate cuprinse de același foc mistuitor.

În noaptea de 10—11 iulie la orele 2,30 sosește în sfîrșit și ordinul de atac.

Regimentul se dispune cu batalioanele unul înapoi alaltuia iar la ora 3,15 începe mișcarea ridicînd cu batalionul I în frunte coasta Mărăștilor pentru atacarea sectorului cuprins între cota 500 și reduta 114. Eșalonate pe cîte două valuri primele două companii din Batalionul I debușează la rețelele inamice și se aruncă asupra celor două redute. Lupta se începe. Artileria inamică trage cu îndrjrire. Mitralierele aruncă mii de gloanțe și grenadele zdrobesc pămîntul. Singele curge din belșug și văzduhul e străbătut de țipete. Prin foc, prin sabie și baionete, primele valuri trec dincolo de redute. Inamicul e în plină dezordine.

Al 3-lea val din compania 3-a ocupă reductul inamic în timp ce primele valuri înaintează spre Valea Dracea și Dealul Teișului.

Al 2-lea batalion se apropie în acel timp și încep întoarcerea lucrărilor inamice distrugînd rețelele de sîrmă și refăcînd șanțurile cu fața spre inamic. În acest timp aripa dreaptă a batalionului e atacată de un foc de mitraliere din reduta 113 ce trebuia cucerită simultan de Regimentul 4 Argeș. Atunci maiorul Bereșteanu comandantul II/2 Vinători în fruntea Companiei a 7-a se aruncă asupra redutei vecine și-și croiește drum prin ploaia de gloanțe către mitralierele care băteau cu înverșunare. Înaintarea e grea; maiorul Bereșteanu cade greu rănit, alături de alți ofițeri din companie, dar odată cu ei cade și reduta. Și astfel valurile au posibilitate să se miște înainte spre Valea Dracea și Dealul Teișului.

Aripa stîngă a I/2 Vinători nefiind încadrată din cauza unei conversiuni a Regimentului 22 Infanterie este lovită de artileria inamică a sectorului din stînga. Îndată Batalionul II acoperie stînga a I/2 Vinători și pornește la atacul Teișului. Nimic nu-i mai putea opri. Înaintarea era un val spumegînd ce acoperea pe fiecare clipă lucrările inamicului pus în completă dezordine și fugă. Se cucerește Dealul Teișului unde regimentul așteaptă ca vecinii din dreapta și stînga să ajungă la aceiași înălțime după care se resping și ultimele rămășițe ale infanteriei inamice și se reduce la tăcere mitralierele ce mai tocau de pe Dealul Viei. Se cucerește și Dealul Viei din spatele satului Ciurucul. Se fixează frontul aici pentru un moment pe Dealul Viei și Valea Dracea Mare.

Soarele dogorea cu putere. Cîmpul era plin de lumină și căldură. Însăpămintăți de groază, treceau convoaiele de prizonieri. Primele linii ale inamicului căzuseră.

Ofițerii și soldații negri de fum își ștergeau sudoarea în voe. Aveau toți o privire aprigă și firoasă, sub căștile lor cenușii. În toți era o tărie și un avînt sălbatic.

Era o victorie câștigată cu durerea urei și a răzbunării. Noaptea cu liniștea ei se coboară încet peste natură, turburată din cînd în cînd de salve, ale artileriei amice și inamice pînă ce totul intră în tăcerea fatală clipelor de zgomotoasă victorie și izbîndă.

În tranșeul din spate și pe cîmp, dormeau somnul de veci, atîția eroi, ofițeri și soldați din Regimentul 2 Vinători. O viteji! Dormiți în pace în meleagurile de la Mărăști. Pe mormintele voastre glorioase, vor crește florile veșnicei recunoștințe și aducerii aminte.

Ziua de 11 iulie făcuse începutul acestor zile de glorie. Era înscrierea a o nouă pagină de vitejie strămoșească în cartea neamului românesc.

În zorii zilei de 12 iulie inamicul încerca un atac cu grenade din satul Ciurucului. Atîta le-a trebuit la ai noștri ca să se năpustească cu furie asupra satului pe care în câteva clipe numai, îl curăță de inamic. Magazii pline cu munițiuni și provizii stau deschise, mai la o parte două tunuri încărcate se odihneau în pace. Dar cui îi e aminte să se oprească la ele. Trupele înaintază furioase dar pînă la alt obiectiv, satul Roșculești care la ora 11 era în mîinile noastre. Aici populația română e în plină sărbătoare. Femei și bătrîni își fac cruce și cu lacrimi în ochi mulțumesc cerului care i-a învrednicit să mai vadă iar ostași români răzbuțitori ai dușmanilor ce înduraseră atîta amar de vreme frații subjugați.

Fiecare se grăbea să ne povestească deruta și zăpăceala în care comandaturile superioare ale inamicului părăsiseră satul. Unul în papuci altul în cămașă, își uitaseră pînă și cafeaua nebăută pe mesele de la popota din marginea satului. Și aici magazii pline de munițiuni și efecte.

Aici se primește ordinul de schimbare. Regimentul 2 Vinători trecînd în rezerva diviziei este schimbat de către Regimentul 31 Calafat, și 1 Dolj cu cîte un batalion.

Regimentul 2 Vinători se îndreaptă prin Roșculești — Ciurucul, Gogoi unde stă în repaus 2 ore pentru masa trupci și ofițerilor. Aici au prilej să se revadă iar vechii prieteni, regimentul fiind strîns la un loc. Mulți lipsesc. Se fac situațiile și se constată următoarele:

30 morți dintre care 4 ofițeri 26 trupă.

133 răniți dintre care 2 ofițeri 131 trupă.

Frontul, inespugnabilul front de la Mărăști era rupt. De aici cuvîntul „înainte” flutura pe buzele fiecăruia.

La orele 19 seara se trimit două patrule în direcția Vizantea — Scătura care să facă legătură cu Regimentul 30 și 22 Infanterie iar alte patrule să facă legătura cu trupele Diviziei 15 rusă. La o jumătate de oră după aceea se pune în marș întreg Regimentul cu II/2 Vinători în avangardă urmînd drumul Gogoiu-Vizantea Răzășească — Găurile. Aici se dă un repaus de cîteva ore în care timp se primește știri de la toate 3 patrulele trimise. Inamicul ocupă încă Dealul Teișului, Cerdac, Bătăraș.

În zorii zilei de 13 iulie la orele 5 se prezintă comandantului regimentului nostru sergentul Budașcu Vasile cu 36 oameni din Regimentul 22 cu știrea că un detașament din regimentul lor pus sub comanda căpitanului Coravu, s-ar fi izbit de forțe superioare inamice înspre Piscul Radului și Dealul Teiului și a fost risipit cu mari pierderi, căpitanul Coravu însuși căzînd mort. Îndată s-a raportat Diviziei a III-a această știre și s-au luat măsuri ca Regimentul 2 Vinători să umple golul produs prin risipirea detașamentului căpitanului Coravu. Se primește însă ordinul diviziei de a continua marșul spre Scătura ceea ce s-a făcut. La ora 9 ajunși în satul Scătura regimentul intră sub comanda Brigăzii 6 Infanterie cu care a și luat contact.

Inamicul primind forțe noi se întărise pe Dealul Cerdac, Bătăraș, Teiș și rezistă cu îndrăjire. Regimentul 2 Vinători primește ordinul de a ocupa intervalul dintre Regimentul 22 de la dreapta și 30 de la stînga cu însărcinarea de a ataca Dealul Teișului.

Se trimit 3 patrule de recunoaștere care să descopere pe inamic să-i aprecieze forțele și intențiunile lui. Odată primite știrile de la aceste patrule regimentul se strecoară pe cursul văii Silva Mică pînă la poalele Dealului Teișului. Nici ploaia, nici șrapnelele inamice nu pot stăvilii înaintarea vînătorilor. Ajunși sub creastă sint primiți de focuri de arme, grenade și mitraliere. Imediat sint puse în bătae și mitralierele noastre care reduc îndată la tăcere pe inamic. Atacul care trebuia să se producă în seara aceea se amînă pentru cîteva ore, dîndu-se trupei cîteva clipe de odihnă fiind complet obosită.

În dimineața zilei de 14 iulie la ora 5 Regimentul 2 Vînători cu ambele batalioane în linia I atacă Dealul Teișului. Și aici ca și la Mărăști inamicul complet derutat e pus pe fugă. O mitralieră neatinsă și în bună stare de funcționare, un telefon și mai mulți prizonieri cad în mîinile noastre. Pornirea trupelor noastre e plină de îndrjrire, nimic nu-i mai poate opri. Inamicul se retrage în fugă pe înălțimile din spatele Teișului dar nici aici nu au liniște.

Sînt din nou atacați și respinși pînă dincolo de Putna.

A fost aici cel mai frumos episod al luptei. Regimente întregi în completă dezordine se retrăgeau în mase prin apa Putnei peste Dealul Dumei. Ai noștri petreceau nu mai luptau, era o adevărată vînătoare. Apa Prutului e înroșită de singele și leșurile inamicilor, loviți de mitralierele noastre care trăgeau astă dată mai în plin ca oricînd. Batalionul II ocupă dealul Frășinet, legîndu-se la dreapta cu I/2 Vînători care ocupă cu posturi înaintate satul Topești și patrule spre Dealul Dumei O recunoaștere făcută în satul Bârsești ne pricinuește cîteva pierderi.

Inamicul în retragere mai seceră încă cu mitralierele.

Noaptea se lasă încet și cuprinde în liniștea ei tristă gîndurile atîtor vînători ce rîvnesc mereu să meargă tot înainte unde îi așteaptă copiii și mamele dragi.

Peste noapte o companie din batalionul II ocupă înălțimea Momăia Putnei pe care se organizează făcînd legătura la stînga cu Regimentul 3 Muscel. În zorii zilei o secție de mitraliere susține înaintarea Regimentului 30 care trebuia să iasă la înălțimea noastră. Frontul se deplasează ceva mai înainte ocupîndu-se poziția inamică. Gropile sînt pline de leșuri, care dau de lucru la ai noștri. Românul e viteaz dar e și milos din fire.

Morții inamici au fost strînși și îngropați cu respectul ce se cuvine oricărui luptător ce cade pe cîmpul de onoare. Pe acest sector rămîne regimentul pînă la 17 iulie, cînd schimbă Regimentul 30 Muscel și ocupă sectorul de la apa Putnei spre stînga pînă la creasta Ciriiala cu posturi înaintate și patrule.

Aici ne oprim pentru mai multe zile, timp în care se lucrează cu multă asiduitate pentru întărirea pozițiilor noastre.

Bombardament reciproc fără prea multe pierderi, se petrece zilnic, din cînd în cînd cite un rănit ce pleacă trist la ambulatoriu muncit de gîndul că el trebuie să rămînă mai în urmă și nu poate merge „înainte” cu ceilalți tovarăși. Regimentul ocupă o poziție admirabilă care domină pe a inamicului. De pe cotele 642 și 647 orizontul se deschide ochiului pînă departe spre Neruja. E mare nerăbdarea vînătorilor pe care cu greu îi poți ține la loc.

Gîndul lor zboară departe și ard de dorință de a porni mereu înainte. Se lucrează cu multă asiduitate cînd pe neașteptate la 26 iulie regimentul e schimbat de Regimentul 4 Argeș și se pune îndată în marș pînă la satul Răcoasa pe Șușița. Era ordin ca împreună cu alte regimente de vînători să furnizeze un detașament la dispoziția Armatei a II-a. Se răspîndise zvonul zbuciumărilor de la Mărășești. Stăm gata să ne repezim într-acolo, cînd în seara de 27 aflăm că vitejia românească a respins furia inamicului și regimentul are ordin să se înapoieze pe vechiul sector pe Putna.

În dimineața zilei de 28 iulie sîntem în satul Părosu primind la astă dată ordin să schimbăm un regiment rus. Se fac recunoașterile necesare și seara regimentul intră pe poziție schimbînd regimentul 57 rus; ocupînd sectorul de la Valea Popirug și pînă la satul Tichiriș inclusiv satul Rugetul.

Sîntem pe malul Putnei în fața Cotei 1001 (Măgura Odobeștilor). Un semn și un avînt numai și cota ar fi rămas cu mult în urma noastră, iar tu apă dulce a Putnei care de atîtea ori ai fost graniță pasageră între frați, ai fi fost sorbită într-o pornire. Dar împrejurările ne silesc să rămînem pe loc. Se lucrează și aici 2 zile în cap la organizarea și întărirea poziției. Focurile de armă sînt rari de tot, cele de mitralieră mai că nu se auzeau.

Simțise inamicul că în fața lui lucește casca românească și știa că nu-i glumă să aștețe minia vînătorilor. Locuitorii satului Tichirișul povestesc din durerile lor, din suferințele ce le-a fost dat să îndure în timpul ocupației străine. Îi mîngieam asigurîndu-i că de acum iar va fi lumină și liniște în satul lor. Și ei acum mai veseli și mai mindri

ca oricînd cînd vedeau vechind iară la poalele cotei 1001, pe malurile Putnei, senti-nela română.

Tot așteptam ordin de înaintare cînd spre marea noastră ciudă primim în seara zilei de 29/30 iulie ordin că sîntem schimbați de Regimentul 30 Mușcel și pornim înapoi în rezerva diviziei pe cota 625 (Momăia). Marșurile înapoi ne-au fost totdeauna grele și obositoare. Prin Părosul — Purcei — Scături — Vizantea ne instalăm pe cota 625 (Momăia) unde așteptăm clipă de clipă ordine noi. Așteptarea era grea și chinuitoare. Fel de fel de zvonuri neliniștitoare circulau și asta ne făcea și mai nerăbdători. Așteptam lupta cu cea mai mare dragoste.

În sfîrșit după un repaus de 24 ore la 1 august primim ordin să trecem pe Valea Alunei — vale din satul Varnița. Peste noapte poposim la Cantonul No. 11 de pe șoseaua Varnița-Răcoasa pentru ca în zorii zilei de 2 august să ne îndreptăm spre satul Muncelul unde lupte îndirjite erau în curs. Inamicul în furia și lăcomia lui de a ne zmulge și colțul de țară în care ne pregătisem reinvierea noastră, reușise să rupă frontul și să înainteze cîțiva kilometri în direcția Panciu—Străoanele—Muncelul. Începem un marș de apropiere pe Valea Zăbrăuciorului și tufisurile din stînga șoselei Muncelul—Anghelești. Bombardamentul era în curs. Satul Muncelul nu se mai zărea din fum, iar pe potecile ascunse se scurgeau pîlcuri pîlcuri de răniți ruși ce apărau satul.

Sîntem aproape de liziera de N. V. a satului cînd, fiind probabil observați de inamic, artileria dezvăluie un nesfîrșit foc de baraj în fața noastră. Clipete sint grele. Ici, colo încep să cadă cite unul. Pierderile nu sînt mari.

Ne vine imediat ordinul să atacăm satul Străoanele și Rotunda. Pornim la atac, dar cînd sîntem aproape de linia I rusească legăturile la dreapta și la stînga nefiind bine făcute rămînem aici, atacul se amină. Cu batalionul II formăm a II-a linie în spatele rușilor, iar 1/2 Vinători ocupă Dealul Podișului prin posturi înaintate.

Inamicul nu se putea convinge cu una cu două că pe aici nu se va putea trece acum. Furia lui era mare. Are nevoie să-și creeze drum și de aceia atacurile se repetau din două în două ore cu toate accesurile artileriei și pregătirile luptelor moderne. În zorii zilei de 3 august respingem primul atac ce se anunță în fața Dealului Podișul. Dimineața de 3 august ne prinde în măști care peste noapte se adînciseră atît cît să se pună la oare care adăpost contra artileriei. Și bine ne-au prins aceste măști căci la ora 10 începe un intens bombardament. Trăgea inamicul cu artileria de toate calibrele. Nu se mai vedeau din fum și praf. Casele satului erau o ruină, iar biserica, nu a fost nici ea cruțată, zdrobită din temelie era parcă o rămășiță a secolelor trecute. Atacul infanteriei se pornește de astă dată de la sudul satului Muncelul, dar nimeni nu mișcă de la locul lui și îndată liniștea își reia stăpînirea, încercările inamicului fiind zadarnice. Știau tot așa de bine să lupte vinătorii în defensivă ca și în ofensivă. Șase zile la rînd au rămas în satul Muncelul și pe Dealul Podiș rezistînd cu cea mai mare îndirjire atacurilor vijelioase pe care le da inamicul desperat și care se repetau de cîte două, trei ori pe zi și două, trei ori pe noapte. Ajunsem aproape să știm precis orele atacului. La 6 august 2 companii din Batalionul II schimbă pe ruși de la liziera de sud a satului.

În dimineața zilei de 7 august cînd inamicul aștepta în liniște cafeaua, 4 soldați cu 2 cazane cu cafea dezorientîndu-se se apropie de liniile noastre și sînt primiți de ruși și de români cu multă bucurie luîndu-le cafeaua care era tocmai la timp venită. A fost mare haz pe trupele ruso-române care s-au înfruptat din acest dar neprevăzut al inamicului.

În noaptea de 7 august regimentul e schimbat de către regimentele ruse 416 și 495 și se pune în marș pînă la satul Verdea unde rămîne în repaus 2 zile rezerva diviziei. De aici Regimentul 2 Vinători împreună cu 18 Gorj în bivouac pe Valea Repejoara sînt rezerva Corpului II Armată unde rămîn pînă la 14 august cînd în urma ordinului Diviziei a 3-a, Regimentul 2 Vinători pornește în direcția Cimpurile, oprindu-se la Gura Văii, la dispoziția Corpului 2 Armată. Abia ajunși și la 15 august ora 6 regimentul se pune în marș la Gura Văii spre satul Varnița unde ajunge la ora 12 urmînd a contra ataca. Drumul e greu. Lupta e în curs. Bombardament mai intens ca oricînd. Cu mare greutate se trece satul Varnița spre Mîngalaciul. În drum ne parvine ordinul să ocupăm poziția între șoseaua Varnița—Mîngalaciul și cota 461 ceea ce s-a și făcut deși greu din pricina bombardamentului. Avioanele inamice scoboară pînă la o foarte mică înălțime cercînd să descopere pozițiile noastre asupra cărora voiau să îndrepte tirul artileriei. Seara și toată noaptea schimb de focuri de armă și mitraliere între patrule.

A doua zi 17 august lupta avea să se pronunțe. De dimineața începe obișnuitul bombardament. Cad proiectilele cu sutele și scarmănă pămîntul umplînd văzduhul de fum și praf.

Patrulele inamice se apropie de liniile noastre iar ceva mai în urmă se văd valuri dese ale infanteriei. Încep deodată întregul concert al armelor, mitralicrelor și grenadelor.

E un adevărat infern. Iadul s-a scoborit pe pământ. Lupta e pe viață și pe moarte. Deodată pătrunde vestea înfricoșătoare că la dreapta linia rusă se clatină, iar la stînga, legătura cu Regimentul 18 Gorj e ruptă. Stînga noastră e silită atunci să replieze ceva mai înapoi. Clipele acelea erau hotărîtoare cînd baionetele se amestecară, cînd singele curgea cu îmbelșugare. Atunci dintr-un imbold și un avînt vrednic de eroi căpitanul Costinescu și căpitanul Petre Ștefănescu în fruntea Companiei a 5-a și a unei secții de mitraliere pornesc la asalt. Trimițele sună și bravii căpitani în fruntea vinătorilor cu arma în mînă, contra atacă cu furie.

Inamicul e pus pe fugă, iar vînătorii ocupă vechea lor poziție, pierderile acestui contra atac sînt mari, cei doi eroi căpitani Costinescu și Ștefănescu cad amîndoi. Primul rănit grav, al doilea rănit mortal. Prin singele lor pecetluiesc și sfințesc stăpînirea noastră pe cota 400 pe care cu toate atacurile disperate inamicul nu ne-a mai putut-o smulge. Vestea căderii căpitanului Ștefănescu a umplut de durere sufletele vînătorilor. Ziua a trecut liniștită, oboseala stăpînea ambele tabere. Seara atacul se pronunță din nou și mai furios și mai vijelios ca pînă aici. Valuri, valuri venea inamicul, dar pulbere s-a ales din ele. Mitralierele, grenadele și proiectilele noastre le-au transformat în mormane de leșuri.

La 18 august, la dreapta Regimentul 2 Vînători, linia rusă e ruptă. Patrulele inamice pătrund în satul Varnița. Dreapta regimentului e descoperită. Se trimit două plotoane ca să o asigure.

La 19 august, atacurile inamice sînt și mai furioase. De 13 ori încearcă o lovitură dar toate le-au fost zadarnice. Cele două plotoane de pe Dealul Vrînceanului, dreapta regimentului nostru avînd prea mari pierderi sînt înlocuite prin alte trei plotoane cu o secție de mitraliere. Incercarea lor de a îndrepta frontul aici e zădărnicită de numărul covîrșitor.

În aceste lupte cade rănit mortal locotenentul Bălănescu Ion.

Încă un ofițer din vînători pecetluiește cu singele său flancul drept al regimentului său. Doi stîlpi, doi pionieri la cele două flancuri care au țărnut parcă prin moarte flancurile regimentului. La dreapta locotenentul Bălănescu Ion, la stînga căpitanul Ștefănescu Petre.

20 și 21 august iară zile de crîncene atacuri și bombardament de artilerie. Toate sînt zădărnice de vitejia românului.

La 22 august inamicul disperat de eforturile inutile pe care le făcuse aici se potolește. Pe front se lasă liniștea turburată numai din cînd în cînd de focuri de mitraliere și bombardamente. Linia noastră se stabilește de la Dealul Vrînceanului peste Valea Alunei, Dealul Marcu pînă la cota 406.

Cîte sacrificii ne costase această linie frămîntată cu singele atîtor eroi. Comandamentele superioare mulțumite de rezistența îndîrjită a trupelor noastre le-a adus prin citații pe ordine de zi cele mai frumoase și mai calde laude și urări.

Obosit de atîta trudă și zburciumar batalionul II/2 Vînători este scos de pe poziție trecînd în rezervă pe Valea Pungii. După 3 zile de repaos batalionul 2 este trecut în rezervă pe Valea Alunei în imediată apropiere a frontului la 400—500 metri în spatele liniei întîia.

Se lucrează cu asiduitate la organizarea acestei poziții. Zi și noapte se trudes vînătorii a pune sectorul lor în cele mai bune condițiuni de apărare. Era o parte rea la flancul nostru drept, unde inamicul avea un intrînd în liniile noastre pe Valea Alunei și botul Dealului Vrînceanu. Nu puteam rămîne prea multă vreme cu inamicul în coastă. De aceea pentru 5 septembrie era rînduită rectificarea frontului pe albia Văii Șușița.

Batalionul II/2 Vînători era destinat să facă convenita rectificare împreună II/18 Gorj și III/22 Infanterie, pus întreg acest detașament sub comanda maiorului Iacobini din 2 Vînători. Încă de la 4 septembrie avioanele noastre recunosc frontul inamic și reglează tragerea artileriei, iar în ziua de 5 septembrie la ora 12 începe bombardamentul intens pentru crearea breșelor necesare în rețelele inamice de pe botul Dealului Marcu-Rotunda, Artileria inamică răspunde cu aceeași intensitate. E o muzică cu care e așa de obișnuită trupa noastră. Batalioanele de asalt erau adunate și stau gata de plecare. La ora 17 $\frac{1}{2}$ se pronunță atacul. Barajul de artilerie a inamicului e cît se poate de puternic. Cu toate acestea, trupele pătrund și cuceresc prima linie inamică de pe Valea Alunei și botul Dealului Vrînceanu, înaintăm pînă sub botul Dealului Rotunda. Aici breșele nu erau suficient făcute și focul mitralierelor și grenadelor inamice fiind prea mare ai noștri sînt siliți să se oprească la poalele mamelonului, podul peste Valea Alunei. Mai erau numai 50—60 metri pînă la tranșeele inamice cînd vine ordinul să se oprească aici. Se începe imediat consolidarea noii poziții, se sapă cu hărnicie și pînă la ziuă măștile erau destul de adînci ca să aperse pe vînători. A doua zi cînd își inspecta plotonul sublocotenentul Manu Victor e lovit drept în piept de un glonț ce-i stinge fra-

geda-i viață. Moare tânărul ofițer cu surisul pe buze lăsînd camarazilor săi o scrisoare plină de simțire și curățenie sufletească. Era mulțumit că a luptat în Regimentul 2 Vinători și-i îndeamnă pe camarazi să lupte pînă la sfîrșit cu aceeași cinste și entuziasm ca și pînă acum. Era parcă necesar să lăsăm și aici pe noul front un ofițer strajă neadormită și neîntrerupt stimulent la muncă și la luptă. Un atac inamic, în seara de 6 august e respins prin focurile mitralierelor și grenadelor.

De acum frontul aici trebuie să rămînă. Linia noastră se îndreptase. Se lucrează zi și noapte la întărirea sectorului creat, cu atîtea sacrificii. Ne-a costat atît de mult această îndirjită rezistență de pe Dealul Marcului, dar mîngîierea era că obținem cu adevărat o victorie defensivă.

Inamicul era definitiv ținut dincolo de Valea Marcului. Aici rămîneam pînă la 13 septembrie cînd în urma ordinului Brigăzii 6 Infanterie, Regimentul 2 Vinători prelungește spre dreapta frontul pe Dealul Porcului ocupînd cu II/2 Vinători sectorul de la Podul Valca Alunei pînă la cota 429.

Abia sosiți pe noua poziție, în ziua de 14 septembrie, cade mort de o bombardă inamică sublocotenentul Bârlădeanu Dumitru.

O fatalitate ciudată ne urmărea. Aici era acum flancul drept al regimentului și trebuia să lăsăm și aici un ofițer mort care să pecetluiască și el pentru a nu știu cită oară sectorul acesta atît de frămîntat și de scump. De acum furia inamicului trecuse. Se încredințase pe deplin că nu se poate trece mai înainte și renunțase la orice încercare. Se lucrează din răspuțeri cu timp și fără timp la organizarea poziției și întărirea sectorului. Pe negîndite se fac bordee, blindajuri, tranșee și rețele după toate cerințele noilor sisteme de luptă.

S-a lucrat zi și noapte din toată inima pentru a face un sector inexpugnabil, pe care să stea scris, „pe aici nu se trece“.

O singură întrerupere a fost între 1—10 octombrie cînd regimentul a fost la Mușinoale unde a făcut curățenie și exerciții, după care ne-am întors iar la noi acasă în Varnița cîștigată cu atîta răbdare și luptă. Aici ne-a prins armistițiul pe care nu l-am voit și nici nu l-am dorit, dar fatalitatea și împrejurările stăpînesc de atîtea ori voința oamenilor.

Comandantul Reg. 2 Vinători „Reg. Elisabeta“

Lt.-col.

ss. Iacobinii

Adjutantul Regimentului

S. Locotenent

Silv. Măndăchescu

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond „Casa regală“, dosar nr. 74/1917, f. 311—317.

SCRISORI DIN TÎMPUL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘTEFAN S. GOROVEI

„...noi, care vedem *istoria*
cu ochii noștri..“
Leon Clarenton de Stefanoff
(scrisoare din 6 mai 1877)

În înlănțuirea evenimentelor din secolul trecut, dobîndirea independenței României constituie o verigă deosebit de importantă. Pe de o parte, Unirea Principatelor urmată de reformele lui Alexandru Ioan Cuza creaseră posibilitatea scuturării multisekularei stăpîniri otomane. Pe de altă parte, lupta românilor pentru independență se încadra perfect în mișcarea de eliberare națională a popoarelor balcanice. Din toate punctele de vedere, independența devenise o necesitate obiectivă.

Perspectiva cîștigării independenței a fost privită cu entuziasm de către masele populare, care năzuiau, prin aceasta, la o schimbare în bine a situației lor. Venise timpul „cînd românii, în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența“¹. Concentrările începute din toamna anului 1876 au dus la organizarea, într-un timp relativ scurt, a unei armate de aproximativ 100 000 de oameni. Proclamarea independenței la 9 mai 1877, pecetluirea ei cu sînge în bătăliile memorabile din cîmpiile Plevnei, Griviței și a celorlalte redute turcești, tratatele de pace de la San Stefano (februarie 1878) și de la Berlin (iulie 1878), sînt pagini însemnate, momente hotărîtoare în istoria poporului nostru.

Evenimentele acestea sînt binecunoscute și studiate în amănunțime, s-au publicat colecții de documnte, studii și articole privind războiul pentru neafrînare precum și amintiri ale martorilor oculari. Mai rare și mai puțin cunoscute sînt acele documente care, scrise în intervalele dintre lupte, porneau spre rudele și prietenii din țară : scrisorile particulare.

Prezentăm aici un număr de 25 scrisori integral sau în extras* din vremea războiului pentru independență. Ele fac parte din Arhiva istorică a scriitorului și folcloristului Artur Gorovei (1864—1951).

Consider necesar cîteva lămuriri privind destinatarul scrisorilor și semnatarii acestora.

Petru Gorovei s-a născut în Dorohoi, la 30 octombrie 1831, ca fiu al banului Ioan Gorovei și al soției sale Ana N. Morțun. O parte din studii le-a făcut în limbile franceză și germană la pensionul Blanchin din Botoșani. Murindu-i părintii, tatăl la 28 iulie 1848 de holeră, iar mama în 1853, el fu numit în 1855 epitrop al fraților mai mici. La 1861 a fost numit director al prefecturii județului Neamț și permutat apoi la prefectura de Suceava.

¹ „Socialistul“ din 26 mai 1877.

* S-a renunțat la pasajele referitoare la probleme strict familiale.

Activitatea de avocat a început-o în 1872, pe cînd era la Darabani, ca subprefect. Întorcîndu-se în Fălticeni în 1873 profesază avocatura pînă la sfîrșitul vieții, făcînd politică liberală. A publicat articole în „Românul” lui C. A. Rosetti și în ziarul „Telegraful” al lui I. C. Fundescu, și a editat el însuși „Gazeta de Folticeni”. De la el a rămas o bogată corespondență politică.

Petru Gorovei a murit la 19 ianuarie 1889.

Din întinsa corespondență purtată de Petru Gorovei cu prietenii săi, Artur Gorovei a ales 36 de scrisori, grupîndu-le într-o mapă pe care scrie „Scrisori din vremea războiului, 1876—1878”.

Aceste scrisori prezintă interes. Unele arată începutul concentrărilor, din septembrie 1876; altele mișcările de trupe sau noile concentrări. Următoarele scrisori încep a aduce deja vești de pe front. Remarcăm printre ele două de la maiorul Neculai Ioan, mort pe cîmpul de onoare, care la 11 iunie 1877 scrie : „Mă mîndresc cu dorobanții mei ; mi-au dat mai multe exemple de curaj și sînge rece”, pentru ca în august să exclame : „Trăiască România liberă și independentă !” Celelalte scrisori urmăresc evenimentele — unele sînt scrise chiar după lupte — iar cea din 2 decembrie 1877, trimisă din Plevna, descrie cu lux de amănunte căderea la 28 noiembrie, a celebrei redute.

Cît privește semnatarii scrisorilor publicate aici, aceștia sînt : Leon Clarenton de Stefanoff din Regimentul 7 călărași, Jean Dimitriu, sublocotenent în Regimentul 15 dorobanți, Sotir Ciurea, locotenent în Regimentul 6 călărași și maiorul Neculai Ioan, comandant al Batalionului II din Regimentul 15 dorobanți.

În Fălticeni, în preajma războiului din 1877, „avea reședința batalionul II din Regimentul 15 dorobanți „Războieni”, cu comandamentul în Piatra Neamț”². De asemenea, în Fălticeni se mai afla și escadronul 4 din Regimentul 8 călărași³.

Scrisorile sînt interesante din mai multe puncte de vedere. Unele descriu entuziasmul soldaților și dorința acestora de a trece cît mai repede Dunărea și de a intra în luptă, patriotismul fierbinte de care erau animați luptătorii, sîngele rece de care dădeau dovadă în lupte. Altele arată că armata era rău înzestrată și îngrijită (scrisoarea nr. 10), tratamentul prost, adesea umilitor, la care erau supuși viitorii eroi (scrisoarea nr. 7).

Scrisoarea cu numărul 10, de exemplu, descrie situația proastă, desigur generală, care domnea pe front în vara anului 1877 : „Noi nu avem corturi, stăm în cîmp deschis, ne arde soarele, ne bate vîntul, ne udă ploaia, fără să avem cea mai mică îngrijire din partea guvernului ; în fine, din entuziasmul cel mare de la început, nu vezi decît nemulțumiri și murmure în toate părțile, desgustul domină, nu știu cum o să se termine, numai D-zeu să ne proteje”. Este o acuzare adusă guvernanților de atunci de către luptătorii pentru independență, căci scrisoarea sublocotenentului Dimitriu exprimă o stare de lucruri cît se poate de reală, care a indignat, de bună seamă, pe martorii oculari.

Toate scrisorile conțin amănunte privind mișcările de trupe, luptele date și cîștigate, înaintările pe pămîntul ocupat de dușman etc. Scrisorile

² V. Costăchescu, *Istoria orașului Fălticeni*, 1941, p. 127.

³ *Ibidem*

acestea sînt interesante prin aceea cã, fiind vorba de evenimente deja cunoscute le gãsим printr-un prisma personală ale semnatarilor martori oculari, adesea mai obiectivi și mai preciși decît unele rapoarte, seci, oficiale. Ele dovedesc o datã mai mult cã masele populare sînt acelea care, prin jertfe de sînge, cu un eroism admirat de strãini, au cucerit independența României, ridicînd prestigiul tinerei armate românești și al poporului român⁴.

Meritul ostașilor români este cã au știut sã treacă peste piedicile și nedreptãțile de tot felul, au știut sã suporte tratamentul la care erau supuși, sã compenseze lipsa de alimente și muniții cu un curaj și un spirit de sacrificiu demne de cea mai înaltã admirație, înțelegînd cã este în joc realizarea unei dorințe seculare, independența țării lor, și pentru ea și-au dat viața cu atîta eroism. Iar cei care au rămas în viață, au putut spune, la încheierea războiului, asemeni lui Leon Stefanoff : ...*am avut o viață fericită...*".

— 1 —

1876 noiembrie 6
Roman

Iubite pașturile !

Deși prin o scrisoare te-am anunțat cã plecãm, dar în urmã s-a revocat ordinul de plecare și astfel am rămas mincinos ; acum însă, primind un nou ordin, te anunț cã luni dimineața plecãm cu trenul la Focșani.

Îțele s-au încurcat : am mai primit un ordin pentru concentrarea rezervelor din 1872, ce încă nu au fost concentrate. În curînd se cheamã și milițiile.

Artileria, Cavaleria și Dorobanții de Iași au plecat din Roman astãzi și noi am rămas, dupã cum ți-am spus, pe luni dimineața. De la Focșani te voi ține în curent cu mișcãrile noastre. (...)

Slt Dimitriu

— 2 —

1877 aprilie 24, Budești,
jud. Ilfov

Salutare, iubite amice !

Iată cã sîntem în sfîrșit și-n campanie ! Acuma poți zice cã turcii vor mîncea biftec din noi, însă cred cã și de astã datã se vor îneca cu biftecul și vor plesni, cãci noi sîntem o națiune compusã din oameni ce au inima cît un dovleac.

Sîntem adunați, dupã cum cred cã știi, peste 70 mii pe malul Dunării și ziua petrecem cu diferite drãcii, iar noaptea facem sindrofii pînã-n ziuã, prin pãduri și cîmpii, observînd pe iubiții de peste Dunãre cînd vor cuteza de a ne vizita, spre a li gata d-ai întîmpina dupã toatã eticheta cuvenitã.

În toate celelalte privințe sîntem bine și foarte sãnãtoși. Vorbesc în plural, cãci aici cu mine, sau mai bine cu noi, este și Tabără*.

Terminînd cu aceastã micã fișucică, te rog a nu uita pe al d-tale sincer și devotat Amic,

Leon

⁴ Aron Petric și Nichita Adãniloie, *Formarea statului național român. Lupta poporului român pentru independența națională*, București, 1964, p. 24.

* Iancu Tabără, ofițer de cavalerie, văr primar cu A. Gorovei.

— 3 —

Chirnogi — Oltenița, 1877 mai 6

Salutare
Scumpul meu Domn și
Amic !

Cu astă ocaziune, te rog a nu crede cele ce cetești prin jurnale relativ la resbel, căci nu poți să-ți imaginezi ce de mai minciuni scriu jurnaliștii acuma. Acei de partida turcă spun minciuni cît havra ovreiască de mari, că doar o face pe creștini să se desco-rajeze, iar cele de partida noastră, deși mai modeste, totuși le toarnă cu căușul ! Eu, sau mai bine noi, cetim jurnale, dar lucrurile diferă, după cum vedem, de cele ce zic ele, însă sînt și puține adevăruri.

Alaltăieri a urmat bombardarea vreo două ore între noi și turci ; noi n-am pățit nici unul nimic, deși ghiulele sbîrniiau pe lîngă noi — căci sînt rele, nu fac explozie — iar la ei, vai de lume, s-a aprins o magazie cu muniție de rezbel, și un tun se vede că s-a demontat, căci i-a tăcut gurița ; s-au auzit chiote și strigăte tocmai la noi. Ieri a fost liniște aici, nici un tun, nimic. Mai multe case din Turtucaia le-am ars, însă acuma nu mai tragem acolo, fiindcă sînt numai creștini.

Turcii s-au suit pe deal, de unde bombardează. Noi avem o poziție foarte rea, dar sîntem Români și nu ne pasă ! Lucrurile, pînă acuma, merg bine pretutindeni.

Astăzi, desigur, vom avea iarăși gilceavă cu osmanlic.

Aici, turcii au și 2 monitoare, care se cam obrăznicesc cîte odată a ne trimite cartuze cît capul de mari, însă noi le adunăm la grămăjoară și ridem că ele sînt atît de proaste, că nu fac explozie și nici nu nimeresc cînd le trimit la noi.

Pînă acuma, în fine, nu e decît începutul, vom vedea mai tîrziu la trecerea Dunării.

Iar la Calafat, Români au fost, sînt și vor fi totdeauna biruitori ! La Brăila, rușii, după cum se depeșează, merg bine, iar la Giurgiu este încă liniște. Ce face *Miluță* ? ! *

Sfîrșind cu mititicuța mea scrisorică, te rog a nu uita pe acel ce rămîne al dv. prea supus, sincer și devotat amic.

Leon

P. S. Nu mai recomanda scrisorile degeaba, trimite-le simple pe adresa mea, către Regimentul 7 Călărași, la Oltenița.

— 4 —

1877 mai 10, București

Alaltăieri, voinđ a trimite la poștă scrisoarea, în acel moment am primit porunca de a ne duce la București, în urma căruia am și plecat. Astă seară am ajuns aici, unde așteptăm ordine a ne duce la Calafat. Pentru care sfîrșit, nu știu, căci să liu al dracului, nu mă interesez de loc de actele guvernului. La Oltenița au venit de ne-au schimbat vreo 15 000 ruși.

Ca un marchidan umblînd din loc în loc, nu știu unde vom sta mai multiecl, dar vă voi scrie.

Leon

— 5 —

1877 mai 27, Bechet

Dragă Gorovei !

Abia de trei zile am ajuns la Bechet, fiindcă a fost comunicația întreruptă. Aici sosit, am găsit pe toți camarazii bine și chefoși, ceea ce m-a făcut și pe mine să fiu mai mulțumit decît acasă. De cînd am ajuns eu, nu am avut nici o ciocnire, dar ne așteptăm din moment în moment, stăm totdeauna gata și îmbrăcați, zi și noapte ; sînt prea chinuți, dar speranțele ce avem de a intra în acțiune cît mai curînd, ne fac să uităm totul, astfel că acum, dacă ar fi să se desconcentreze (ceea ce nu se poate), ar fi o lovire din cele mai mari pentru noi.

* Mihai Tăutu, 1853—1879, descendent autentic al marelui logofăt, Ioan Tăutu († 1511). Era văr cu Artur Gorovei.

Toate ar fi cum ar fi, o ducem rău cu masa, nu avem ce mânca, lumea a fugit, nu se află nimic, nici bărbat, nici femeie, nici copil, ci numai cîinii, care au rămas în proprietatea noastră.

Noutăți nimic pînă acum. Pe dată ce vom avea vreo zi fericită de a da bună dimineața cu Dnii baș-buzuci în general, vă voi anunța, căci corespondența nu este oprită.

Finind, te îmbrățișez de mii de ori
rămînînd al tău amic

J. Dimitriu

Adresa mea :

Sublocot. Dimitriu, Reg. 15 Dorob. activ Bechet

(P. S.) Despre Petrache* nu știu unde se află ; toți ceilalți bine

— 6 —

1877 iunie 5, Bechet

Dragă Gorovei !

Voi, în fine, să-ți spun că aceea ocupație atît de plăcută mie sînt turcii. Din ziua de 28 mai, neconținut făceau excursiuni din Orșova în Bechet, dar nu în oraș, ci numai pînă la port, ceea ce m-a făcut, în ziua de 30 mai, a merge la colonelul împreună cu alt ofițer și a cere permisia să mă duc să-i alung sau să-i prind, și am și căpătat voie împreună cu cîte 30 soldați.

Turcii erau între 110 și 130 și trăgeau focuri asupra noastră ; erau armați, parte cu arme Chaspeaux, parte cu Martin, parte cu arme cu cocoș, dar cei mai mulți erau cerchezi ; se luptă foarte bine, sînt mult ageri și sprinteni ; au început lupta cu mult tact și în tiraliori. Aveau 2 ofițeri ; sînt îmbrăcați parte în haine roșii, parte în seri și parte în alb.

Sublocot. Paul de la Piatra i-a angajat în luptă pe șoseaua ce duce la port, iar eu și un alt ofițer i-am luat pe flanc, astfel că atunci cînd s-au trezit ei, au fost luați în foc pe două părți. Ei, văzînd că au să fie prinși în toate părțile, s-au retras în vaporul nostru *Clotilda* și au început și de acolo focuri asupra noastră, dar prin o schimbare de front care am făcut-o, i-am forțat să se retragă iarăși pe uscat, fiindcă tirul nostru era bine dirijat, și atunci am forțat focurile de tiraliori, am avansat mult spre ei, i-am atacat cu multă vioiciune, astfel, că au căzut 2 din ei. Focurile, însă, se trăgeau la distanță de 500 metri. Noi eram cu soldații pînă la piept în apă și noroi. În fine, este imposibil să-ți pot descrie mizerabila poziție de teren pe care ne aflam, căci numai astfel au putut turcii scăpa de ghiarele soldaților noștri, a căror moral s-a ridicat sută la sută prin protecția providenței de a nu se atinge unul de la noi de toată acea mulțime de gloanțe ce trecea peste ei și pe lingă ei. Ba încă soldații noștri îi înjurau pe turci că trag prost la semn. Astfel turcii s-au retras în fugă peste Dunăre, începînd din nou lupta, că a ținut 4 ore, ei de peste Dunăre și noi pe malul opus.

Finesc, neputîndu-ți descrie tot (...)

S. J. Dimitriu

— 7** —

Espediată la 24 august
No.

Dimineața ora 9¹/₂
Seara ora

Amice

Domnule Petru Ghorovei

O sumă enormă de clienți în Plevna caută apărători. Vă supun aceasta la cunoștință, care sînteți amatori — veniți, căci sînt decis a vă lua popușoi de pe foc. Clienții menționați nu mi-au dat timp a-ți scrie în toată ziua, însă nu am neglijat la fiecare ce am primit.

* Petru P. Gorovei (1855—1909), văr primar cu Petru I. Gorovei, a participat la război ca sublocotenent în regimentul 3 Infanterie, Divizia a II-a, decorat cu „Crucea trecerii Dunării”, Coroana și Steaua României, „Sfîntul Gheorghe” (ruscască) ș. a. De la el se păstrează vreo 15 scrisori de pe front, din aceeași perioadă.

** Scrisoarea este un bilet de front pentru comunicări operative. Cuvintele subliniate sînt imprimate.

Astăzi, mâine românii vor măsură... * cu pogonul. Trăiască România liberă și independentă ! Căutați a vă cruța, mincați și beți binișor, să nu mă dați de rușine cind, dacă va ajuta Dumnezeu, vă voi aduce cadouri ce mi-ați pretins.

Arată cumnată-mii, te rog, că i-am trimis lei 500 cu poșta. Deocamdată nu am avut timp a-i trimite mai mult, și aceștia abia am avut timp să-i fac grupul. Vă salut și vă doresc sănătate la toți și toate. Nu neglija aceasta, mă voi îndatora.

Maior N. Ioan

Sărută-mi pe Ada, te rog.

N. Ioan **

— 8 —

1877 iulie 8, Bechet

Dragă Gorovei !

Am primit scrisoarea ta și depeșă, la care mă grăbesc a-ți răspunde, știind impa-ciența ta de a afla starea situației noastre. Noi sîntem toți bine, așteptăm din moment în moment să primim ordin de trecerea Dunării.

Dragă Gorovei ! mă întreb de faptul de la 30 mai, dacă am luat și cu parte în luptă. Ai dreptul să mă întreb, fiindcă nu ai văzut publicat nici într-un jurnal numele ofițerilor ce au luptat, și dacă m-ai întreba de ce nu s-a publicat, nu-ți voi putea scrie, nici spune, pînă la întîlnirea noastră. Tot ce pot să-ți spun este că, peste puțin timp, îmi voi face reclamația chiar lui Vodă, cu ocazia venirii lui la Bechet.

Cît despre decorația lui Paul, este cu totul altă chestiune, tocmai de la 10 mai, pe cînd eu nici nu eram în Bechet. Cazul este astfel : în ziua de 10 mai a venit vaporul *Clotild*, care s-a bombardat de turci. Paul în acea zi era în avant-post pe Dunăre, și cînd au început turcii bombardarea vaporului, el s-a retras de la postul lui (ceea ce nu trebuia să facă, chiar cu costul vieții lui), și venind la Corpul principal, a spus că a fost foarte amenințat, deși turcii nu știau că el este acolo, dar puteau să-l vadă, ceea ce l-a făcut să se și retragă.

Unul din șefi, crezînd că acum este timpul oportun pentru a fi decorați, a făcut un raport la minister, arătînd cu totul altfel cazul, și drept rezultat, ministerul dă medalie lui Paul, dar pe acel șef nici nu-i mulțumește măcar, ceea ce a făcut să-și divulge singur, cătră toți ofițerii, greșeala care a făcut-o. În fine, medalia lui Paul are valoarea ei la toți acei ce nu știu cazul, dar în regiment, el singur nu ia vorba de dînsa, căci recunoaște și el meritul ei. Nu sînt zulcar (?), căci toți camarazii strigă : dacă Paul s-a recompensat cu medalia *Virtutea Militară* pentru o imprudență, dar pe Dimitriu și Dănescu, pentru unicul fapt întîmplat infanteriei de pe toată Dunărea, cu ce au să-i recompenseze ? Și această întrebare a tuturor camarazilor mei mă face să fiu tot astfel de mulțumit ca și cînd mi-ar fi dat medalie.

Nu pot însă să-ți spun pozitiv dacă voi primi și eu acea medalie, pentru că am văzut singur raportul de recomandatie ce mi-a făcut colonel Lepădatu către general : aștept rezultatul.

Întrebarea ce tu mi-o faci, dacă nedreptatea se întrebuițează și înaintea perico-lului, își are răspunsul că mai mult atunci decît oricînd.

Tot ce mă mulțumește, este că sînt, în chestiunea de la 30 mai, susținut de toți camarazii mei, ce au fost martori oculari.

În fine, dragă Gorovei, tu știi bine că astfel de chestiuni delicate nu este permis a le scrie ; voind D-zeu, ne vom întoarce și-ți voi spune tot ce se petrece la noi.

La revedere

J. Dimitriu

(P. S.) Curajul, însă, nu-mi lipsește și nimeni nu poate să mi-l smulgă.

* Scris neciteț.

** Maiorul Neculai Ioan, comandantul batalionului II din Regimentul 15 dorobanți, mort „vitejește, în luptele crîncene de la Grivița nr. 2, fiind tăiat de turci cu topoarele”. (V. Costăchescu, *Istoria orașului Fălticeni*, 1941, p. 131).

1877 iulie 17, Bistreți

Amice Gorovei,

Am primit scrisoarea dv. cu data din 3 iulie, unde mi-a făcut mare surpriză, văzînd că nu m-ați dat uitării, deși tîrziu, dar mai bine tîrziu decît niciodată. M-am bucurat prea mult aflînd că sînteți bine. Eu asemenea sînt bine, dar prea deconsertat în pozițiunea în care mă găsesc astăzi, nu din punctul de vedere c-am a lua parte la acțiune, nu c-am să mor poate, dar c-am să ajung a muri fără să pot zice că a fost imposibil să pot scăpa, fiindcă am nenorocirea a fi condus de niște oameni care, sînt mai mult ca sigur, că (...) au a face din nou să cădem fără timp în mîinile inamicului. Sînt pe drumul unde nu au luat parte încă în acțiune, și cu toate acestea toate merg de-a-ndărăteala. Dar oare cînd vom lua parte și vom trebui să fim siguri pe aprecierile noastre, cum vom fi, dacă acum sîntem astfel? De aceea, dar, dragă, sînt prea deconsertat, mai ales că avem și o armată tînără, care nu a avut ocaziunea a lua parte nici într-un rezel. Ar trebui să avem șefi care să ne conducă a nu da loc a se demoraliza trupa, pe cînd noi sîntem lipsiți de așa oameni. Apoi ce trebuie să cred c-am să devin oricum așa putea fi, dacă nu voi avea trupa în mînă și nu voi ști ca să apreciez momentul oportun; atunci sînt ca și pierdut.

Cu toate acestea, să mă crezi, că nu mai gîndesc alt decît să ajung odată să se finească operațiile, cel puțin pentru mine. Trecerea s-a început astfel pe la Nicopole, Corabia și Ganciana, începînd cu divizia a 4-a ca corp de avant-gardă sub comanda generalului Manu. Marți trecem divizia a 3-a ca corp principal, în care intru și eu, sub comanda generalului Radovici; în urma noastră trece divizia I-a sub comanda generalului Lupu, ca arier-gardă, rămînînd a II-a divizie ca corp de observație pe linia Dunării, începînd de la Bechet pînă la Calafat. Parte din divizia a 4-a a ocupat chiar Nicopole și merg treptat, ocupînd pozițiunile luate de armata rusă, lăsînd acele trupe dispensate de locurile ce ocupau, spre a putea merge înainte, ca grup de susținere a rușilor. Cu toate acestea, noi vom avansa spre Vidin, căci rușii l-au lăsat pe a noastră seamă acel punct, unde credem că multă armată are să se piarză, și luîndu-se chiar, nu se poate altfel decît prin blocare, căci este minat tot Vidinul. La trecerea diviziei a 4-a nu s-au cauzat mulți morți, decît trei soldați, doi din al 3-lea infanterie și unul din al 15-lea dorb., chiar din compania de unde face parte Dimitriu, comuna Dolhești. Alte pierderi nu sînt pînă acum, dar se speră a fi, căci de-abia au intrat în joc.

Nu trece zi să nu avem la masa noastră cite un om de stat: am avut pe ministrul Brătianu, și la ducere și la întoarcere, adică de la Ducele Neculai, căci a fost chemat și luat de colonelul... * care este în sfatul princial al ducelui, a lua înțelegere pentru trecerea ce se face de armata română; în urmă pe ministrul Cernat, care trecea la Poiana, la Vodă, inspectînd și trupele de pe malul Dunării. Am devenit ca generalii, să nu mai avem ca lucru mare între noi, astfel ne face efectul. Alte noutăți nu sînt decît că marți

Al tău sincer amic
Giurea

1877 iulie 30, Poarta Plevna

Iubite Gorovei!

Iată-ne, în fine, corespondăm din Turcia**. Frumos este la auz, dar trist este în fapt pentru acel de pe teritoriu străin.

Iubite amice! Nu am cuvinte să-ți arăt trista pozițiune în care ne aflăm, prostul tratament, nedreptățile ce se fac, etc., etc. Peste 10 sau 12 zile avem atacul cel mare pentru luarea cu asalt a fortificației Plevna. În acest punct important sînt numai 100.000 turci. Gîndește-te ce trebuie să fie la furiosul atac al rușilor însoțiți de români și dacă bunul d-zeu va voi să scap, vă voi detalia totul, nu numai ție, care mai mult sau mai puțin te interesezi, dar și la cei ce nu voiesc să știe le voi spune totul.

* Indescifrabil

** Bulgaria.

Platoul pe care sîntem plasați astăzi, este un cîmp sămănat cu mii de morminte de ale bieților luptători turci și ruși. Nu vezi decît tuburi de cartușe, gloanțe, obuze, oase, bucăți de haine, tunuri demontate etc. Sîntem la 25 kilometri departe de Plevna.

Noi nu avem corturi, stăm în cîmp deschis, ne arde soarele ne bate vîntul, ne udă ploaia, fără să avem cea mai mică îngrijire din partea guvernului; în fine, din entuziasmul cel mare de la început, nu vezi decît nemulțumiri și murmure în toate părțile, desgustul domină, nu știi cum o să se termine, numai D-zeu să ne protege.

Sînt și se petrec lucruri de acele pe care nu pot să ți le scriu, ai răbdare și vei afla totul.

Despre Petrăchel Gorovei nu știu nimic, el nu a trecut Dunărea, iar cu Tabără m-am întîlnit de cîteva ori, este la Nicopole.

De voiești să-mi mai scrii, fă-mi adresa tot la Turnul Măgurele, căci trimitem de 2 ori pe săptămîină acolo pentru corespondență.

Al tău sincer amic

Jean

— 11 —

1877 august, Corabia

Dragă amice

Cît privește pentru nuvele de pe aici, nu pot a ți le detalia, fiindu-ne interzis orice lămuriri a da cuiva. Regret mult, și aș putea tare bine a ți le spune, dar, cum zic, nu se poate, fiindcă toate scrisorile se deschid la poștă și cînd conțin lucruri atingătoare despre mișcarea noastră, se rup și nu se mai trimit la destinație. De aceea mă opresc a-ți scrie ceva. Tot ce-ți pot spune este că noi sîntem bine, dar ploile ne omoară: mai în toate zilele plouă, astfel că unul nu este să nu fie răcit și cu guturai. Sîntem mulțumiți că avem alt numai, pînă acum. Citește jurnalele și vezi cum stăm și cum vom sta.

Cît pentru adresa Stefanov, v-o pot spune: în Reg. al 7-lea călărași, la Nicopole, în corpul de avant-gardă, prin Turnul Măgurele. Termin rămîind al tău sincer amic.

S. Ciurca

— 12 —

1877 august 7, Corabia

Dragă amice

Sînt acum două zile de cînd m-am reîntors dintr-o recunoaștere făcută asupra Plevnei cu mai mulți olitieri din Statul Major din a III-a divizie, unde mergînd o întîndere de 38 kilometri, nu am întîlnit decît bașabuzuci turci ridicați de pe malul Dunării cu familiile lor, stînd prin niște păduri în apropierea Plevnei, în asociație cu parte din circazienci. La 7 ore și cîteva minute, un soldat vînător a vestit, prin deschiderea unui foc de armă, că a dat peste inamic, unde avansînd spre ei, s-a încins un foc teribil, astfel că am fost siliți a ne retrage, fără însă a cauza cea mai mică rănire măcar în soldații noștri, pe cînd ai noștri au făcut șase morți și cițiva răniți. Această recunoaștere am făcut-o în scopul de a ne asigura trecerea pe la Corabia. Am fost la Nicopole, unde am examinat toate întărirurile ce erau făcute de turci. Este lucru mare. Situațiunea orașului este pe un deal, vizavi de Turn, casele sînt făcute pe coasta aceluia deal, în stînga și în dreapta, ulița este în centru. la dreapta este cetatea avînd în fața Dunării un deal teribil; în spatele acelei cetăți o ridicătură de deal, astfel că le servea de fortificație. Ieșirea din cetate este la dreapta în fund și la stînga, în coasta ce da în uliță, astfel că venind armata rusească pe la Șistov, a luat pe la spatele cetății, spre dreapta, a ataca pe turci. În acele momente, armata română se afla în fața Nicopolelui, așezată pe marginea unei mici păduri, în dreapta 4 baterii din al 4-lea Regiment de artilerie și în stînga tot 4. Pe cînd rușii venise în dreapta cetății, armata turcească a vrut a se angaja în luptă, și vrînd a ieși, a început armata noastră, astfel că au fost siliți a se vîri din nou în cetate. Vrînd a ieși prin stînga, artileria noastră a distrus tot ce a fost pe acolo: încît

au fost siliți a se preda. Orașul acum nu este decît o cenușă, și ici, colo cîte o casă formată; și aci sînt încă rămase 2000 familii turcești care le-au pus crucea roșie la piept și mină, ca semn că sînt oameni pașnici, dai mor de foame, cer în dreapta și în stînga de pomană.

Pînă acum au fost Regimentul al 14-lea dorobanți, un batalion vînători, o baterie de artilerie și două escadroane călărași, pentru paza aceluia oraș.

Acum s-au ridicat, plecînd spre Plevna, Regimentul al 8-lea călărași și două escadroane, cazaci sub comanda lui Periș. Sînt ca avant-gardă în apropiere de 4 kilometri de Plevna, după el este al 15-lea Regiment dorobanți, cu maior Ioan și Dumitriu, comandat de Logade, tot în acea apropiere, și de acolo urmează celelalte corpuri. Noi luăm alt drum, formînd aripa dreaptă, tot spre Plevna. Acestea sînt noutățile de pe aici.

Al tău sincer amic

S. Ciurea

P. S. (...) Răspunde-mi urgent, că mult nu stăm pe aici. Podul este aproape gata și la minută trecem, cum s-o găti. Aceasta ne împiedica trecerea pînă acum, căci demult eram trecuți.

— 13 —

1877 august 18

Creta și Breslau

Dragă amice Gorovei !

Am primit scrisoarea ta de la 7 august tocmai la 16, în momentul plecării noastre de la Breslenița la Creta, pe malul Vidului, ce curge prin marginea Plevnei. Brigada noastră a fost însărcinată a susține și proteja trecerea unei divizii din ale noastre peste Dunăre pe la Corabia. Pe dată ce am ajuns la Creta, batalionul meu a intrat în avant-posturi, astfel, că pînă am așezat santinelele necesare, s-a întîrziat foarte tare, că nu am avut timp a-ți răspunde imediat și a trebuit să las pentru a doua zi, nefiind permis a aprinde lumini în avant-posturi. Pe cînd mă preparam a doua zi să-ți scriu, primesc ordin ca imediat să ridic santinelele și să plec la corpul principal, ceea ce am și făcut. Întrunindu-ne, am plecat la Breslau, adică la cîteva kilometri în stînga Plevnei. Acolo ajuns astăzi, m-am grăbit a-ți scrie căci D-zeu știe de voi mai putea să-ți scriu. Afiă, dragă amice, că sînt sănătos și plin de nerăbdare a intra odată într-o acțiune serioasă, ceea ce o să se și întîmple la 20 august, după cît sîntem informați, căci și bagajele le-am trimis înapoi spre Nicopole, adică la Calâm-Cișme. De va voi bunul D-zeu, te voi anunța de succesul ce cu toții îl așteptăm la Plevna. Crede, amice, că deși soarta ne va întoarce spatele, dar totuși românii vor excela în acțiune, vor ști să moară pînă la cel de pe urmă soldat, pentru a nu se pronunța de Europa întregă că armata română a pierdut sau a reculat. Fiți mîndri, voi care stați pe malul stîng al Dunării, căci vă asigur că armata voastră vă va reprezenta cu multă demnitate și eroism. Toți preferă să rămînă pe cîmpul de glorie, decît să se audă că armata română, neputînd rezista, s-a retras dinaintea inamicului.

Adio, amicul tău

Jean Dimitriu

— 14 —

Calisovatz, 1877 august 23

Scumpul meu domn și amic !

Ieri am primit a doua scrisoare a d-tale de cînd sînt în campanie. Prin ea îmi spui că mi-ai mai scris și alta, dar regret din inimă că n-am primit-o.

M-am bucurat foarte mult primind scrisoarea, dar am rămas nesatisfăcut în principal, căci nu-mi spui nimic despre dv. în ea. Stilul d-tale este foarte bun, fiind scurt și înțeles, dar nu și către mine, căruia trebuie să-mi scrii — ca amic — mai detaliat !! A ! poate vei zice că ocupațiunea te oprește întru aceasta, sau lenea, după cum mi-ai zis, însă eu te rog a dispune d-o oră și pentru mine, și dacă este cauza lenea, atunci fă o baie și va fugi de la d-ta măcar pentru 1/2 oră.

Cît despre mine, sau mai bine despre noi, cît am stat în țară — pe malurile Dunării — tot am stat mai bine, în toate privințele, însă de cînd am venit în Turcia, o ducem al dracului. Mai întîi din cauza căldurilor, căci nu stăm decît pe dealuri și văi, căci pe aici satele sînt pustii și casele dărîmate, iar pe unde mai este cîte un sat locuit de creștini — bulgari — apoi îl evităm din cauza trădărilor. Despre mîncare o ducem bine, avînd masa (...) în regiment, dar ne ține foarte scump, astfel că apelăm la resursele particulare, neajungîndu-ne solda pentru toate.

Cu toate acestea sîntem sănătoși și bine, numai doar că ne cam supără turcii cu atacurile lor, mai ales noaptea, cînd dorim și noi a dormi, și aceasta din cauză că sîntem lîngă Plevna, care urmează a fi atacată de ruși și români, sub comnda Prințului Carol la 25 sau 26 curent.

Lui Iancu i-am spus cele ce-mi scrii, dar n-a răspuns nimic. El este bine și sănătos. M-am întîlnit cu Ciurea d-abia ieri seara; deși am vorbit 5 minute, mi-a spus că sînteți bine și sănătoși.

Terminînd, te rog, scumpul meu domn și amic, a nu uita de a-mi scrie la Turnu Măgurele, unde trimitem din cînd în cînd pe curier pentru proviziuni și corespondență, și scriindu-mi te rog a nu uita să lași lenca deoparte.

Eu fiind necontentit în avant-gardă și aproape de tot de iubiții turci, și fiindcă joi sau vineri începem a ne strînge în brațe, nu pot decît a vă zice că rămîn al dv. sincer și devotat amic și serv, urînd, cu o slabă speranță,

La revedere

Leon Stephanoff

— 15 —

1877 august 23, Breslenița

Amice Gorovei !

Acum cinci zile ți-am trimis o scrisoare drept răspuns la scrisoarea ta, care mi-a făcut multă impresie de mulțumire cînd am văzut iscălitura ta și că sînteți cu toții bine. Nu știu de ai primit acea scrisoare, ce am început-o la Creta și am finit-o la Breslau, adică în timpul marșului.

Află amice, că acum sîntem iarăși la Breslenița, unde vom sta pînă va veni Măria Sa Carol spre a lua comanda și apoi a intra în acțiunea cea mare de la Plevna. Pentru noi s-a destinat pentru combatere aripa dreaptă a Plevnei.

Acțiunea este începută de trei zile de armata rusească. Lupte crîncene au fost în aceste zile. Se începe de pe la 1 noaptea pe lună, și se termină a doua zi seara. Noi sîntem în apropiere de Plevna, atît numai că nu ajung la noi proiectilele turcești. Frumos este să fii spectator și să fii martor ocular la niște scene atît de monstroase, dar cred că mai frumos are să fie cînd vom fi și noi în acțiune. Păcat că nu poți veni și tu să fii martor la mărutul tablou ce-l va prezenta armata română la intrarea sa în acțiune, să împărtășești tu înaintea tuturor acea mulțumire nemărginită vîsînd pe frații tăi cu atît curaj și devotament luptînd eroicește contra inamicului comun.

Vrînd bunul D-zeu, tu vei fi cel întîi în Folticeni, care va avea acea fericire de a ști înainte de toți succesul frumos al nostru prin o scrisoare ce vei primi de la mine.

Amic
J. Dimitriu

— 16 —

Pe un deal de lîngă Plevna. 1877
august 27

Cucoane Petrache !

Am primit cu două ceasuri înainte scrisoarea d-tale din 21 curent; nu poți să-ți faci idee, ce surpriză mare mi-a făcut, primind o scrisoare de la un scump amic tocmai într-un moment cînd, cu 1/4 de oră mai înainte, eram să dau carne de bîftece turcilor. Astăzi pentru a treia oară am lăsat pe turci flămînzi !

Închipuiește-ți, dragă, mă trimite cu 60 oameni călări de a ocupa o înălțime ce era într-o linie cu tunurile ce bombardau amarnic și de unde se putea privi tot teatrul

de artilerie. M-am bucurat, cînd am ajuns acolo, de frumoasa privire, avînd totodată și o harbuzărie alături. Pe cînd însă voiam a ne pune jos pe priveală, un obuz trece pe deasupra noastră șuerînd, apoi al doilea mai aproape, al treilea printre noi și al patrulea ne-a pus pe fugă de la harbuji, căci a căzut lîngă noi făcînd o mare explozie. Turcii au crezut că se așază o nouă baterie și au tras.

Nu știu cum se va termina cu Plevna, căci are a dracului pozițiuni și astăzi e a doua zi de luptă fără succes.

Ai noștri au luat un tun și cîteva forturi în acest moment.

Calisovatzi 1877 august 28

Aseară n-am putut termina scrisoarea căci am încălecat pentru a face o recunoaștere, de unde m-am întors noaptea. Rezultatul luptei de ieri este cel de mai sus. Astăzi dimineață am sosit aici, aducînd vreo 100 care luate de la șalvaragii, și cu astă ocaziune m-am pus a-mi termina scrisoarea, prin care nu pot a-ți spune decît că sînt foarte vesel și fericit, aflînd că sînteți bine și sănătoși, și a vă spune că nu sînt în stare, pe cît ar trebui, de a vă mulțumi pentru bunătatea și binele ce-mi doriți. Recunoștință, însă, vă voi păstra cît voi trăi.

Lui Iancu chiar ieri i-am arătat scrisoarea, dar el a tăcut, mulțumind numai printr-un gest, fiindcă este puțin bolnav de...*.

Apropo! Te miri că nu-ți scriu des!? Noi aici foarte rar primim scrisori, prin acei din noi care se duc la Turnu M. (Măgurele, n. n.) și multe din scrisori se pierd, de aceea eu nu am primit decît 2 și vă scriu a patra oară de cînd am trecut pîriul. Ocaziunea, însă, repet, este foarte rară de a comunica cu Turnu M. Poate mai tîrziu să se înființeze serviciul poștal și pe aici.

(...) și vă rog a nu uita pe al d-voastră irevocabil amic și serv.

Leon

— 17 —

1877 septemvre 5, Sofia

Dragă amice

Am primit scrisoarea la și m-am bucurat foarte mult aflînd că sînteți bine (...). Amice dragă, sîntem acum de vreo 10 zile la Sofia, unde stăm a tăia linia turcilor ce vor vrea a se uni cu Plevna. Am avut șapte zile luptă teribilă și s-au cauzat multe pierderi, cum de exemplu din regimentul al 10-lea dorobanți, au rămas colonelul Ipaleșcu, Măldărescu, Lipoiean și doi ofițeri, iar ceilalți toți morți, regimentul al II-lea infanterie — un batalion numai din batalionul al II-lea vînători 40 oameni; din regimentul al 15-lea dorob. 100 morți cu răniți. Maiorul și Dimitriu bine pînă acum. Din regimentul al 8-lea și al 7-lea călărași sînt pierderi, dar nu le pot ști pozitiv; din regimentul I al II-lea roșiori precum și al 6-lea și al 5-lea călărași, cu 6 regimente cavalerie ruse sînt aproape la 200 morți cu răniți, însă sîntem expuși în tot momentul căci nu avem o linie de retragere și se poate să fim luați pe la spate și să nu scăpăm unul din cîți sîntem. Nu este secundă unde să nu cadă bombe în jurul nostru. Plevna este la 2 chilometri de noi, astfel că orice mișcări se fac, se văd toate. Sîntem tare expuși cît vom mai sta pe aici.

Al tău ca frate

Ciurea

* Iancu Tabără avea o atitudine rece și nepăsătoare față de rudele sale apropiate. L. Stefanoff se referă tocmai la răceala care exista între Petru I. Gorovei și nepotul său de soră, I. Tabără.

1877 septembrie 16
Sofia

Amice dragă

Sînt acum cîteva zile de cînd nu primesc nici un răspuns de la tine, ceea ce mă face a crede că m-ai uitat. Dragă Petrach, sîntem, cum ți-am scris, în linia ce dă la Sofia și Vidin. Am avut mari ciocniri cu corpul lui Suleiman care a venit și avansat în Plevna. A fost imposibil a-i putea face ceva, fiindcă avea cu sine 40 000 și aici unde stăm nu este decît 8 000 cavalerie cu aceea rusă și 4 baterii ruse și una de ale noastre, astfel că a fost imposibil a le tăia linia. Tot ce-am putut face a fost că le-am luat 100 cară cu munițiuni de rezel și cu proviziuni, lăsînd și vreo 400 morți. De la noi nu au fost decît foarte puțini, un ofițer și vreo cîteva soldați răniți și vreo 6 morți, alt nimic, și mai în toate zilele nu facem decît prinderi de soldați turci și munițiuni turcești. În urmă, dacă aș fi în apropiere cu țara mea și cu locuința, trebuie să știi că aș putea avea mii de vite și cai. De cînd am trecut Dunărea, să nu crezi că am luat ceva pentru nutrimentul oamenilor, fiindcă tot găsim pe aici, dar ce folos, căci nu putem profita de nimic, cu toate că le găsim, fiindcă de cîte ori s-a întimplat a tăia vite și le-am lăsat pe cîmp, neputînd a le lua, fiindcă trebuia a lua parte în luptă. Astfel că erau zile, și sînt chiar, cînd nimeni nu poate lua nimic în gură, stînd călare și așteptînd sosirea momentului de atac și luptă. Afară de aceasta, oricît ar putea avea cineva spre a mîncă, totuși nu poate, din cauza nourilor de obuze și gloante ce se îndreaptă spre noi, a-i veni poftă să mînce. Avem un noroc orb, care ne apără de toate acestea, nu cad ca aruncate de puterea unei arme, și din arme pare că plouă cu obuze și gloante, astfel vin și cad asupra noastră. Poți a-ți face idee ce poate fi pe noi. Cu toate acestea, vezi ca scris în figura oricărui soldat curajul și devotamentul de a se pune în luptă, să moară pînă la unul. Ori de cîte ori s-a întimplat a lua parte în foc, au năvălit ca tigții, și cu multă osteneală îi puteam face a se retrage din luptă cînd vedeam imposibilul. Astfel sînt. A speriat pe rușii curajul lor, generalul Lascarovici a raportat ducelui Neculai despre curajul călărășilor, spunînd că este o armă înfricoșată, atît călărășii cît și dorobanții, ceea ce a făcut a fi tare mulți decorați.

Sînt în luptă, și cu toate acestea sînt atît de nepăsători, ca și cînd nu este nimic, ca și cînd nu vîd nimic înaintea lor, cîntă și fac chef merou. De multe ori trec obuzele pe deasupra lor, și ci chiuie.

Cum ți-am scris despre Plevna că este în apropiere de noi, vedem nouri de obuze căzînd în ea, și salve de tunuri turcești dîndu-se din Plevna, astfel că nu se mai aude nici în cer de atîtea detunături ce zguduie pămîntul. Tot ce mă deconsertează este că de cînd am venit, nu sîntem decît în linia întii, astfel că nu avem o zi de repaos. Au căzut și oameni, caii cad din picioare de oboseală. Mulți din cai au întepenit și nu mai pot a se ține pe picioare, stînd zi și noapte cu șelele pe ei și toți călări. Nu este glumă asta, a sta într-una călare și nemîncat. Dacă războiul mai ține două luni astfel, și ne ține tot în linia întii, se pierd mulți oameni, și caii mai mult decît ar lua parte în luptă, căci nu mai pot, sînt pierduți. Mare lucru este războiul, nu am știut, însă acum vîd ce-i; și mai ales un așa război. Nu avem trupe de infanterie, ceea ce ne descurajează cînd vedem că sîntem atacați de mase mari de trupe de infanterie turcă și noi nu sîntem decît simplă cavalerie. Ce putem face azi contra infanteriei? Nimic, de aceea spun că sîntem tare în mare risc.

Al tău ca frate
Locot. Ciurea1877 septembrie 24
Itropol

Dragă amice

Sînt mai multe săptămîni de cînd nu primesc nici o scrisoare de la tine. Cauza nu o pot cunoaște care este. Ți-am scris mai multe scrisori, fără să primesc vre-un răspuns. Te rog spune-mi ce este de nu-mi răspunzi la acele scrisori. Eu sînt bine și dorces asemenea ca această scrisoare să vă întîmpine pe toți bine, ca să mă pot bucura.

Dragă Petrach, de la 1 septembrie pînă la 15 nu a fost nimic pe la noi, dar la 15, sosind un convoi turcesc pe linia Sofia, a fost atacat de 3 escadroane călărăși

din al cincilea regiment și de 2 regimente cazaci și 3 de dragoni ruși cu o baterie cazacă, iar restul brigăzi de cavalerie dimpreună cu 2 regimente roșiori erau la 17 chilometri, la un sat numit Trestenic, fără însă a se deranja cîtuși de puțin. Atacul a reușit a le răpi numai 85 cară cu proviziuni dintre care au dat și călărașilor ca cei ce-au luat parte, iar restul l-au împărțit între trupele ruse. Nu trece mult și primesc un jurnal, unde descrie acea luptă, spunînd că roșiorii cu cavaleria rusă au răpit 80 cară de la un convoi, ceea ce este greșit, că-n loc de a zice călărașii și cavaleria rusă, zice roșiorii care stăteau la 17 kilometri departe. De aceasta m-am mirat mult. Ți-am mai scris că am luat un drapel de la niște cerchezi, carele l-au trimis brigadei de roșiori. Am văzut și despre aceasta că se zice că tot roșiorii l-au luat, ceea ce iar este greșcăla mare. La 19 am rămas numai cu un regiment dragoni și 2 de cazaci, cu o baterie artilerie, unde pe la 9 eram gata și-am și intrat în luptă, căci lupta se începuse a se angaja cu avant-posturile, ce erau deja aproape de linia inamicului; din regimentul al 6-lea călărași nu erau decît 3 escadroane și acestea nu complete, din regimentul al 5-lea călărași erau 4 escadroane, iar necomplete. S-a dat ordin ca regimentul al 6-lea călărași să fie în întia linie și al 5-lea ca corp de susținere, la care ordine au și intrat în foc, ținînd lupta, cum zic, de la 9 pînă la 2¹/₂ oră. În acest interval eu comandam aripa stîngă a tiraliilor escadronului meu, combătînd dreapta inamicului, și în tot timpul acestei lupte nu am avut decît 3 cai morți și un rănit, iar celelalte 2 escadroane au avut și morți 2 oameni, și vreo cîțiva răniți precum și cai morți și răniți. Linia tiraliilor noștri era de admirat cum lucrau cu sînge rece și fără să ție cont de miile de gloanțe ce cădeau împrejurul lor, repetînd adesa: „am finit cartușele, căutați a ne mai da, ca să respingem pe păgîn”. Cu toate acestea, deși fururile lor devenise mai slabe, dar totuși nu da voie inamicului să poată avansa, ci îl ținea pe loc. Pe la 2¹/₂ venise cerchezii ruși a ne înlocui, unde desfăcîndu-se în flancuri, au intrat în linia ce noi ocupam, și din nou s-a deschis un foc violent, dar în loc de-ai mai depărta din pozițiunile ce noi îi lăsasem, au făcut ca turcii să mai avanseze, astfel, că noi, care stăteam în repaus din lupta ce ținusem, am fost siliți a ne retrage, și în acel timp am avut 2 răniți, fără să ia parte în acele momente în luptă, acele răniri provenite din liniile inamicului care avansase spre flancherii care se înlocuise. Mă aștept a vedea publicat prin jurnale că și această luptă a fost ținută de roșiorii care erau la Trestenic, și în urmă au sosit a cerceta ce este pe la noi. Astfel merg lucrurile la noi în țară. Acestea toate descurajează pe oricine a se lupta cu vitejie și succes bun, căci știe bine că el se riscă și meritul este al altuia. Mai bine au să caute a se eschiva, căci tot acel merit au, poate mai mult încă.

Pe aici o ducem tare rău, căci ploile și frigul ne omoară, serviciul îl facem cum nu am mai văzut, stăm cîte 60 ore neschimbați în avant-posturi în ploaie, fără să putem face foc, căci legea și reglementele militare ne opresc. Acum te las să judeci a noastră viață cum poate fi ea de amară. Ți-am scris despre maiorul că au luat parte în luptă și că a murit. Cred că ai văzut publicat în jurnal această tristă veste. Acum, tot ce te rog, scrie-mi ce face Madame Racov, auzind pierderea cumnatului său. Dumitriu este bine, a scăpat, nu știm cînd avem să ne întoarcem în țară, căci nu din cauza respingerii inamicului, dar din cauză că cavaleria nu are nici un adăpost unde să poată ține caii în timp cînd sînt ploi imposibile de luptă, se zice că pe la Sf. Dumitru, dar nu știi sigur cînd vom merge în țară. Mai în toate zilele sînt mici ciocniri cu inamicul în linia avant-posturilor, dar puțin periculoase. S-a dat ordin ca să fim înlocuiți prin ulanii ruși în acest serviciu, pentru două zile a ne lăsa în repaus, după stăruințe mari făcute de colonelul nostru, dar tot nu putem fi siguri că vom sta atîta timp într-un loc. Dragă, tare sîntem necăjiți, nu mai știm ce să facem, mai ales că după toate apoi caută a te mai descuraja și alții spuind că ei fac și de noi tace, fac cu pielea noastră. Am vrut a-mi cere o voie să mă duc la Turn, spre a mă putea prepara de iarnă, dar nu am putut obține această permisiune sub nici un cuvînt. Regret că comand un escadron, căci altfel poate scăpam pentru o zi, două, dar astfel nu pot, și trebuie să sufăr.

Al tău

amic sincer ca frate

Locot. Ciurea

1877 octombrie 31

Salutare scumpul meu domn și amic !

Plin de nerăbdare, mă încerc și astăzi a vă scrie aceste câteva rânduri, sperînd că de astă dată-mi veți răspunde, cel puțin prin două rânduri, ca să pot afla mai întii cum vă aflați și cum petreceți, și apoi cauza care a putut să vă facă ca de la 29 august — 2 luni trecute — să nu-mi mai scrieți și cel puțin să nu-mi răspundeți măcar o dată la atîtea scrisori.

Cît despre noi, și de astă dată ca-ntotdeauna pînă acuma, ne aflăm bine și sănătoși, însă în mare parte sîntem paraponisiți și regretăm că acuma, mai mult chiar decît în timp de pace, *partidele politice, favorurile și protecțiunile* sînt obiectul principal. Căci vezi, din aceste cauze multe nedreptăți se fac pe fiecare zi. Flecureci omenеști !...

Cu războiul mergem bine de cîtva timp. Plevna în curînd va capitula, sau va face *Osman* o ieșire grozavă la care ne așteptăm din zi în zi și cu care ocaziune credem că nu va scăpa ieftin nici unii, nici alții, însă turcii nu vor putea fugi, fiind bine înconjurați.

De trei luni de zile de cînd sîntem în această țară sălbatică nu am stat decît numai pe dealuri, acuma însă timpul ne-a provocat de am făcut bordeie și grajduri și pe care din cauza schimbărilor de pozițiuni le-am părăsit și reinliințat de vreo două, trei ori.

Pînă acuma însă, tot am dus-o binișor, dar venind iarna — care cum aș zice, e pe pragul ușii — vom petrece cam foarte urit, căci nu vă puteți imagina ce locuri muntoase și afurisite sînt pe aici. De aceea și eu m-am pregătit ca pentru căldurile din Siberia.

Termin, și te rog și acuma a nu uita pe al d-tale amic și serv.

L. Stefanoff

1877 noiembrie 6

Gornic Etropol

Amice Gorovci

Doresc din tot sufletul meu ca aceste rânduri să te găsească bine, dimpreună cu toată familia, ta, ca să mă pot bucura. Eu sînt bine acum, dar am fost tare greu bolnav din cauza unei răceli ce căpătasem în avant-post. Astfel că mai era să dau mai mult de lucru soldaților, ca pe lingă șanțurile ce le fac pentru cei căzuți de lovirea gloanțelor și pe care trebuie să-i năpustească, să-mi facă și mie un șanțușor a mă pune, astfel eram de rău. Acum însă grație lui Dumnezeu c-am scăpat, dar tot nu sînt îndestul de bine ca mai înainte. Noi sîntem tot în g-ara Plevnei și ne mută de acolo-colo, căci acum, de vreo cîteva zile, D-l Osman caută a face felurite încercări de ieșire, lucruri ce cred că-i sînt foarte zadarnice, căci este bine țepuit, încît pe ori unde ar năvăli, are să fie respins, însă el a spus, cu ocaziunea trimiterii unui parlamentar, că-i este imposibil a se preda înainte de a încerca vreo ieșire, deoarece dispune încă de resurse., aceasta o cred cu drept cuvînt că o face spre a putea avea un act de justificare, că a întrebuițat toate mijloacele posibile, dar i-a fost imposibil a reuși, încît a trebuit a se preda. Acestea toate, însă, acum contribuie mult la neliniștea noastră, căci nu se știe pozitiv cînd va face încercarea de ieșire, încît nu este noapte ca noi să nu fim gata, cu tot bagajul, cai, trăsuri, în fine, tot. Pe lingă acestea, apoi un minut nu putem închide ochii și cea mai mică detunătură de armă ne pune pe toată lumea în picioare crezînd că acum vrea să iasă, încît avem mare neliniște. Aș dori odată să se termine într-o parte, căci ne-a plictisit încercarea lui de ieșire atîta timp. Mulți zic că căderea Plevnei va fi decidera Războiului și întoarcerea armatei române în țară. Cu toate acestea noi nu credem că ne vom întoarce, după cele ce vedem că se fac, pînă nu vom ajunge să ne plimbăm pe Stradele Constantinopolului. Mai toți militarii spun

aceasta, deși țara țipă să se reîntoarcă armata. Cu toate acestea, cei mai mari tac și fac cum vreau ei. Te mai anunț, cum că Cătănescu, lovit fiind de un glonte, i s-a tăiat mina dreaptă în spitalul de la Turnu Măgurele, acuma însă nu știu unde se găsește, cu toate că aceasta trebuie să o știți din acel moment. Alțeva mai nou pe aici nu este, decit acestea; îndată după căderea Plevnei te voi anunța, descriindu-ți tot ce se va face și modul predării. (...)

al tău sincer amic,
S. Ciurca

— 22 —

1877 noiembrie 20
Dolnic Etropol

Amice dragă

Am primit scrisoarea trimisă și m-am bucurat mult, aflind că ești bine dimpreună cu familia. Eu asemeni sînt bine, dar suferim mult de frig și sîntem singuri ca cavalerie care facem serviciu de avant-post. Pînă acum a fost și cavalerie rusească, care alternau în serviciul de avant-post, acum însă, cum zic, sîntem singuri și ne vine foarte greu, căci pînă acum avem cîțiva soldați răniți de către vedetele turcești și aceasta fiindcă au împins cavaleria înainte astfel că nu au mai mult decit 300 metri între vedetele noastre de cele turcești, stînd infanteria acoperită de parapete prin care au scos armele și adăst ieșirea lui *Osman-pașa*, și noi acoperiți de cer. De cînd am trecut Dunărea, nu am avut o zi de repaus, cum au avut și alte corpuri, de s-au hodinit cîte o zi, două. Noi sîntem martiri. Pe lîngă toate acestea, nu-i destul că nu am avut și nu avem repaus, dar ce mai este? Primum ordin a ne instala într-un loc oarecare, ne lasă o zi, două, și de urgență primim ordin să mergem la stînga sau dreapta, sau înainte, sau înapoi, astfel că ne-am dezesperat. Pe lîngă că nu avem corturi, apoi trebuie să mai avem și astfel de dezagremente. Se îmbolnăvesc pe un cap oamenii de frig, strig în toate părțile despre această injustiție, cu toate acestea toți sînt surzi și nu aud. Afară de aceasta, sînt mulți ofițeri care au nevoie a-și cumpăra cîte ceva; nu li se dă voie un pas a face; mulți din ei au nevoie a-și face haine de iarnă, căci nimeni nu a știut că va ține războiul pînă acum, ca să se fi echipat. Cu toate acestea, nu pot a se duce, pot muri. Care din întimplare se duce la Turnu cu voia comandantului de escadron sau companie, și-l întîlnește vre-un ofițer prin Turnu, îl trimite cu escortă repremandîndu-l, și de multe ori se pun și sub arest, în fine tot ce poate fi mai mizer. Vii a-mi scrie că sîntem tare lăudați de lumea întreagă. Le mulțumesc mult; aș dori mai mult ca să fii întors în țara mea, decit să fim lăudați de lume. Le vine ușor a face laudă, dar să poțtească vre unul din aceștia pe aici, să vadă ce este, și atunci voi vedea dacă le mai vine poșta a zice (...) să nu se întoarcă armata, să meargă înainte. În fine, sînt multe de zis în această privință, dar nu e timpul acum; acum viu a-ți spune despre *Osman-pașa*. Stă în Plevna și se plimbă dintr-un loc în altul, acestea le știu de la prizonieri turci și bulgari ce vin în fiecare zi prin linia vedetelor, unde ne spun că nici într-o noapte nu stă la un loc, căci se teme a nu fi ucis de ai lor, că nu voiește a se preda. Ne mai spun că sînt foarte rău tratați, li se dă cîte un pesmete pe zi și de multe ori nimic, astfel că sînt foarte slabi, încît probează spusele lor că sînt juste. Afară de aceasta, ni se mai spune că voiește a face ieșire cît mai curînd, ceea ce ne face ca mai totdeauna să stăm gata, ceea ce contribuie mult la obosala noastră. Afară de aceasta se zice că după luarea Plevnei să mergem Divizia a III-a cu a II-a să operăm contra Rusciucului, Divizia I-a și a VI-a să opereze cu Serbia contra Vidinului, restul cu ducele N. și cu Gurca să meargă spre Adrianopole, lăsînd un corp de observație la Sofia, astfel ca să atace Adrianopole. Acestea se spun ca pozitive, de la Marele Cartier General, ceea ce ne face să credem că la anul, cine va mai trăi, să ne întoarcem în țară. Și acestea toate pentru ce? Pentru Țară! După luarea Plevnei te voi anunța.

Amic
Locot. Ciurca

1877 dechemvrie 2
Plevna

Amice dragă

Sînt cu mare nerăbdare a ști cum vă aflați, ca să mă pot bucura. Eu sînt bine, dar foarte dezolat fiindcă cea mai mare parte din armată se reîntoarce în țară, afară de noi, care se vede că sîntem mai fataliști să nu ne întoarcem, căci s-a regulat să mergem spre Sofia cu armata rusă. Nu mă deconștertează că am să mor, căci nu sînt nemuritor, ci din cauza suferințelor ce am a mai suferi, după cît am suferit și pînă acum, mai cu seamă în așa timpuri să stăm în frig fără să ni se dea nimic, fără să aibă cineva grija noastră cîtuși de puțin. După cum țî-am scris, de cînd am venit nimeni nu are cea mai mică grije, ne lasă în voia soartei, ca ea să se îngrijească de noi. Dacă pe aici nu ne îngrijește, dar oare cînd ne vom depărta, cum vom fi? Acestea toate mă fac să mă gîndesc mult la soarta noastră. Stăm pe un teritoriu străin de cincisprezece luni, cu toate acestea un ban nu a țînut pe nimeni cu noi, și cu toate acestea, cînd din întîmplare trimitem a ne cere ceva, țîpă în toate unghiurile toți. Ei bine, cînd mă gîndesc la toate acestea îmi vine să inebunesc ce am ajuns.

A dat Dumnezeu ca să luăm Plevna, am intrat în ea, dar mă crede că nu mai dorim de loc să vezi atîta mizerie. Lasă că lupta pînă cînd am ajuns a o lua a fost un ce oribil. Pe la 7 ore din zi s-a început lupta, unde au ieșit turcii în mase mari, atacînd trupele ce se găseau în acel timp în șanturile făcute a sta avant-posturile ce înconjura Plevna. I-au scos din acele șanturi pe ruși, respingîndu-i opt kilometri îndărăt, astfel că credeam la sigur că au să scape. După trei ore de luptă, au sosit ajutoarele ruse, unde s-a început un atac alît de viu, că era ceva care te înfiora, ajutat și de românii noștri, astfel că i-au respins, lăsînd atîtea cadavre pe cîmp, încît nu putea merge cineva să nu calce un cadavru turc. I-au grămădit pînă la un pod ce este făcut peste Vid, astfel că nu mai puteau să încapă ca să se retragă, și-au luat-o prin Vid de-a dreptul debordînd la stînga și dreapta. În timpul pe cînd trupele turcești fugeau în dezordine în toate părțile, artileria ruso-română trăgea oribil în coloanele turcești cu cartușe și cu șrapnele, astfel că-i seceră, rămîind ca puțini să poată scăpa a trece dincolo de Vid. În timpul pe cînd artileria lucra contra acelor mase, Divizia a III-a cu a VI-a au atacat reduta Opanezul, unde au reușit și i-au luat, debordînd cu vioiciune în Plevna și făcînd față trupelor turcești ce se retrăgeau în dezordine, astfel că la minută, fără a se mai începe atacul contra lor, au și trimis un parlamentar spunînd că voințe a capitula cu orice condiție. Aceasta s-a făcut la aripa stîngă, unde era armata română, însă la dreapta nu încetase lupta cu rușii. Nu mult și s-a trimis un ofițer de la stînga, ducelui N. spuind că turcii au capitulat cu orice condiție. După aceasta, au încetat focurile ce se trăgeau asupra lor, adăstînd și ducele a-i veni un parlamentar, și de îndată i-au și venit, spunînd că Osman Pașa nu poate veni depune sabia, căci este rănit, însă poate a trece corpurile ruse a-i spune modul cum trebuie ca să se ia dispoziție, căci el este gata la orice, în care timp au și înaintat toți generalii ruși, pe cînd românii deja erau în Plevna, arestînd pe Osman Pașa, puind pe toți turcii sub garde române și dispoziția a se lua toate armele ce au precum și tunurile. În toate părțile nu vedeai decît cadavre turcești, de vite, de cai, în fine, orice om tare de caracter nu putea a nu se înfiora. Morți, prin care copii, femei, bagaje aruncate în toate părțile. arme felurite sisteme, obuze mii, cartușe mii, de care, în fine, tot ce poate fi mai înfiorător era în acel loc. Pe la 6 seara, noi călărașii ne-am retras în bivouac, rămîind trupe de infanterie române și parte ruse ca să se puie țîp trupelor turcești luate ca prizonieri. A doua zi am plecat cu colonelul și mai mulți ofițeri în Plevna, spre a vizita toate locurile acelu oraș, însă tot ce-ți pot spune e că este foarte urît. ulițele strîmte. pavate, însă, dar ajunse într-o stare că-ți poți sparge capul ziua prin găurile ce sînt; case sînt însă foarte multe, mari, cîte cu două etaje, avînd și geamii, prăvălii destule, însă fără nimic. Nu se poate găsi nimic, acum însă au sosit cîțiva evrei și-au deschis niște cantine, scump cum nu am mai pomenit. În acea zi s-a adus pe Osman Pașa la una din casele ce se găsește mai mari, unde venise Țarul cu ducele N. și cu Vodă, spre a-i face o primire nostimă pentru curajul și onesta lui purtare. Pe la 12¹/₂ au sosit cu Osman Pașa de la casa de arest, escortat de un escadron de călărași și mai mulți din suita Marelui duce, avînd și pe toți aghiotanții lui liberi lăsați a-l escorta. Ajungînd la casa unde îl adăstau, au ieșit Marele Duce cu prințul Carol asociați de mai mult generali în strigăte de urări, și luîndu-l pe sus, l-au dus înaintea Țarului, care l-a primit destul de amabil. felicitîndu-l despre buna lui purtare și făgăduindu-i că pentru acest merit îi va acorda orice se atinge despre a lui persoană. Răs-

punsul lui a fost că nu cere alt decît eliberarea ofițerilor ce au fost sub ordinele sale. La acestea, țarul i-a răspuns că îi va elibera, cu condițiunea a nu mai lua armele contra vre-unei puteri și sub aceste condițiuni s-a luat dispoziție spre a lor eliberare. Restul prizonierilor s-a început a se trimite sub escortă. Acestea sînt rezultatele căderii Plevnei; acum de un timp, suferim mult, căci nu avem nimic, nici furaje pentru cai, cel puțin. Tot ce poate fi mai mizer pe lume, este acum aici, la noi. Astăzi, la 2 decembrie, ni s-a dat ordin a ne aduna toate trupele ce au fost luate parte la Plevna, pe cîmpul Gornic Etropol, unde au venit Țarul, cu Ducele și Carol a mulțumit trupelor, și acest reviu (revue = revistă n.n.) ne-a ținut 8 ore în frig numai în tunici, încît ne-am îmbolnăvit mai toți, ei însă au venit cu blănuri pe ei a ne vedea pe noi în tunici...

Trist de tot. Răbdare și iar răbdare.

Al tău sincer amic
S. Ciurea

N.B. Mai primește complimente din partea Maiorului Lupu.

— 24 —

1878 ianuarie 5
Muntele Sf. Neculai

Dragă amice

De la căderea Plevnei într-una sîntem în marș, astfel c-am ajuns chiar Regimentul să nu mai fim împreună, și să nu mai știm chiar noi, din regiment, unul de altul, astfel ne-au risipit. Un escadron este pe lîngă generalul Anghelescu, unul la Divizia I-a spre Vidin, unul pe lîngă brigada . . . altul cu Divizia generalului Haralambie, dar unde și cum, nu-ți pot spune, căci nu le știu. Eu sînt la pasul Sf. Neculai în Munții Balcani, cu colonelul Cantilie. Este adevărat că sînt foarte departe de țara mea, însă locurile și pozițiunile de prin aceste părți, mă fac să uit că am o țară în care am a mă reîntoarce.

Am făcut recunoaștere forțată împrejurul Belogroicului, unde am avansat la doi kilometri de oraș. Este foarte frumos plasat pe o coastă a unui deal dulce, avînd în spate, despre Vidin și Balcani, niște munți de piatră enormi și despre Serbia loc deschis, astfel că orice atac ar primi din acele două părți apărate de stînci, nu are ce-i face; numai de la Caluger despre Serbia, unde s-au și pus trupe spre a-l ataca, la 2 ianuarie i s-au trimis un parlamentar a-i cere să se predea. După bombardarea de un ceas, i-au răspuns: în cît timp pierderile nu-i sînt mari, nu cedă, astfel că bombardarea urmează înainte adăstînd al lor trimis spre a spune că le ajung. Celelalte trupe înaintază spre Vidin. Nu cred că va mai ține mult aceasta. Acestea sînt ccle ce ți le pot spune pînă acum. Te rog spune-mi măcar jumătate din ceea ce este prin țară.

Termin rămînînd

Al tău sincer amic
Locot. Ciurea

— 25 —

Galatzi 1878 martie 17

Salutare

Scumpul meu Domn și Amic !

Regimentul din care particip este aici în Galatzi, însă numai un escadron, celelalte trei sînt împărțite în Basarabia, la Ismail, Kahul și Bolgrad.

Noutăți mai pozitive vor fi acele ce evenimentele vor aduce în viitor, căci toate acele din prezent sînt numai niște diferite opinii, sau vorbe scrise prin jurnale.

Iancu Tabără se află aici, după cum cred că știți. El este bine și sănătos.

Cît despre bine, sînt cam trist... c-am scăpat atît de ieftin de șalvaragiii care voiau a face numaidecît din toți românii biftece ! Sărmanii !

Ori și cum, am avut o viață fericită, dar acuma a început a ne cuprinde pe mulți urîtul și e aproape să răsără la noi lenea, ca și iarba primăvara.

Al d-tale prea devotat și sincer serv și amic

I. Stefanoff

Acestea sînt o parte din scrisorile păstrate din vremea războiului de la 1877—1878. Fiecare din ele oglindește o parte din viața și zbuciumul ostașilor-eroi, voința lor de a înfrînge greutățile și, către sfîrșit, bucuria de a fi victorioși, bucuria de a aduce țării mult dorita independență.

Publicînd aceste documente prețioase, ne împlinim o datorie de onoare față de înaintașii noștri, care, acum 90 de ani, cu prețul vieții lor, au cucerit neatîrnarea țării, contribuind în felul acesta, la făurirea României moderne.

DIN ACTIVITATEA DE FOLOSIRE A MATERIALELOR DOCUMENTARE LA ARHIVELE STATULUI ÎN ANUL 1966

Folosirea materialelor documentare constituie unul din aspectele principale ale activității arhiviste fiind în esență scopul final al organizării păstrării, completării fondurilor arhiviste și prelucrării lor.

Răspunzind cerințelor actuale de folosire multilaterală și cât mai complexă a materialelor documentare Arhivele Statului se preocupă permanent pentru găsirea și aplicarea de forme variate prin care patrimoniul arhivistic al poporului nostru să fie adus la cunoștința cercetătorilor și a marelui public.

Dintre multiplele forme de folosire a materialelor documentare care au avut o pondere mai mare în 1966 menționăm activitatea în sălile de studiu, publicarea de lucrări științifice, informarea întreprinderilor și instituțiilor interesate asupra materialelor documentare importante pentru activitatea lor, publicarea de articole în presă, comunicări la radio, emisiuni la televiziune, conferințe și comunicări științifice, organizarea de expoziții arhiviste.

Munca cercetătorilor în sălile de studiu ocupă un loc important între diferitele forme de folosire a materialelor documentare.

Cercetarea Arhivelor atrage în fiecare an un număr, în permanentă creștere de cercetători cărora li se pun la dispoziție, în sălile de studiu, materialele documentare ce răspund temelor pe care și le pregătesc.

Preocuparea de a da răspuns problemelor esențiale puse de cercetarea științifică este reflectată de creșterea continuă a numărului cercetătorilor și dezvoltarea muncii științifico-informative în toate sectoarele de activitate. În cursul anului 1966, sălile de studiu ale Arhivelor Statului au fost frecventate de peste 1.500 cercetători față de 1381 în 1965, cărora li s-au pus la dispoziție cca. 46.000 unități de păstrare, față de 37.755 în anul precedent, (documente, dosare, manuscrise, planuri, stampe, hărți, publicații etc.).

Se poate afirma că, paralel cu intensificarea activității de cercetare, se constată preocuparea pentru abordarea unor teme tot mai variate, acestea fiind axate pe cercetări istorice, social-economice, politice precum și din diferite domenii ale științei și culturii.

Majoritatea temelor studiate în cursul anului 1966 se referă la probleme privind dezvoltarea economico-socială a țării, lupta seculară a poporului nostru pentru eliberarea socială și națională, lupta clasei muncitoare condusă de partid împotriva exploatarea, pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc, istoricul unor vechi instituții românești, istoricul învățămîntului, culturii, viața și activitatea unor oameni de seamă, probleme sanitare, culturale, științifice precum și teme asupra politicii externe a României în diverse perioade.

Numărul cercetătorilor în continuă creștere precum și importanța temelor în studiu, impun unităților Arhivelor Statului grăbirea ritmului de prelucrare a fondurilor încă neinventariate, preluarea de materiale de la alte instituții, precum și întocmirea instrumentelor de informare științifică.

Sursă inepuizabilă de informare în toate domeniile de activitate Arhivele contribuie la lărgirea muncii științifico-informative, punerea în valoare în mod variat și multilateral a unui număr tot mai mare de materiale documentare. În acest proces complex, intensificarea muncii de cercetare în domeniul economic este amplu ilustrată de numărul tot mai mare al studiilor de specialitate publicate, de varietatea temelor abordate pe baza materialelor documentare care își aduc contribuția la cunoașterea situației economice a țării noastre în decursul întregii sale istorii.

Alături de aceste teme trebuie relevată orientarea tot mai accentuată spre studiarea materialelor documentare în scopuri practice, ca de pildă: documentațiile privind diferite zăcăminte — petrol, cărbune, metale —, construirea unor obiective industriale, prospecțiuni, metode de exploatare etc., a căror cercetare contribuie la sprijinirea economiei naționale prin preluarea și perfecționarea unor cercetări și proiecte executate anterior. Interesul în această direcție este tot mai variat, cercetările fiind orientate spre problemele de bază ale economiei noastre naționale. Sprijinind cercetările întreprinse pe această linie Arhivele Statului informează asupra materialelor documentare importante pentru activitatea unor instituții și organizații socialiste. În acest sens, în cursul anului 1966 au fost întocmite 62 informări. Menționăm dintre acestea informările cu privire la înființarea șantierului de construcții navale Turnu-Severin, existența unor noi rezerve de cărbune în Valea Jiului, bogățiile subsolului din Vrancea, atestarea unor cariere de marmoră în Borcea, studii și proiecte referitoare la amenajarea și folosirea izvoarelor de energie electrică, planuri și considerații asupra canalului navigabil București-Argeș-Dunăre, posibilitățile de amenajare a brațului Sf. Gheorghe, evoluția brațului Chilia, a deltei sale și a navigației pe Dunăre, proiecte privind sistematizarea orașului București ș.a.

Alături de aceste informări care slujesc activității de cercetare pe tărîm economic, altele vin în sprijinul cercetărilor istorice, literare, medicale, culturii și artei în general, aducînd o serie de aspecte inedite în cunoașterea și abordarea unor probleme din aceste domenii. Acest scop l-au urmărit informările asupra unor materiale documentare din depozitele Arhivelor Statului privind mișcarea muncitorească, viața și opera pictorului Luchian, viața și opera lui C. Brîncuși ș.a.

Un mijloc important de popularizare a materialelor documentare, prin care Arhivele Statului sînt prezente la manifestările cultural-educative și științifice din țara noastră îl constituie publicarea de articole în ziare și reviste, pregătirea de comunicări științifice pe teme privind trecutul de luptă al poporului nostru, evenimente din istoria mișcării muncitorești și istoria partidului, evenimente culturale, prezentarea vieții și activității unor oameni de știință, cultură și artă, istoricul unor mari întreprinderi sau instituții, documente importante depistate sau achiziționate de Arhivele Statului etc.

Popularizarea materialelor s-a făcut prin prezentarea celor mai importante documente, ținîndu-se seama în primul rînd de conținutul sau de valoarea artistică deosebită a acestora, unele fiind consacrate anumitor aniversări. Astfel, lupta poporului român pentru unitate națională, evenimentele Unirii din 1859, sînt oglindite într-o serie de articole, printre care amintim: „O aniversare glorioasă, Unirea Principatelor Române, Mărturie din Banat”¹ și „Presa ieșeană a vremii despre actul măreț al Unirii Principatelor”² în care este pus în evidență unul din izvoarele bogate de informare cu privire la Unire.

Pentru prezentarea unor documente din care se desprind informații prețioase cu privire la mișcarea revoluționară din 1821, revoluția burhezo-democratică de la 1848, Unirea Principatelor Române etc., menționăm articolul „Noi documente privind istoria patriei noastre”³. Materialele documentare achiziționate oglindesc activitatea unor membri ai familiilor Magheru și Cantacuzino, prezența lor în centrul evenimentelor și poziția față de acestea.

Amintim de asemenea ciclul de articole „Importanța Arhivelor din Sibiu pentru istoria Transilvaniei”⁴ în care este scoasă în evidență importanța documentară a arhivelor în scrierea istoriei patriei.

Un număr de articole au tratat diverse aspecte din activitatea clasei muncitoare pentru o viață mai bună, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru înfăptuirea unei noi orînduirii sociale. Dintre acestea amintim pe cel privind „Momente din lupta muncitorească hunedorene”⁵ în care sînt prezentate cîteva aspecte importante din lupta și acțiunile muncitorimii hunedorene care se adaugă bogatei istorii a clasei muncitoare din țara noastră.

Din prezentarea vieții și activității unor personalități de seamă și evenimente din trecutul cultural artistic al țării noastre, fac parte articolele: „Documente craiovene”⁶ în care sînt reliefate cîteva aspecte privind pe N. Titulescu; „Fapte și documente necu-

¹ „Drapelul Roșu”, din 21 ianuarie 1966.

² „Flacăra Iașului”, din 13 ianuarie 1966.

³ „România Liberă”, din 7 august 1966.

⁴ „Flacăra Sibiului”, din 29 ianuarie 1966: 12 și 26 februarie 1966 etc.

⁵ „Drumul Socialismului”, an XVIII, nr. 3526 din 4 mai 1966.

⁶ „Ramuri”, din 15 martie 1966.

noscute⁷ în care sînt prezentate documente inedite cu privire la M. Eminescu și O. Goga și „150 de ani de teatru românesc oglindit în documentele de arhivă”⁸.

Activitatea arhivistică cu principalele sale aspecte prezentată de asemenea într-o serie de articole printre care „Documentele vechi, cum le folosim, cum le păstrăm”⁹ și „Tezaurul istoric al Arhivelor Statului”¹⁰, interviu asupra documentelor care se păstrează în Arhivele Statului și a valorii lor științifico-informative, cuprinzînd aprecieri în legătură cu sprijinirea cercetării științifice, folosirea multilaterală a materialelor documentare, activitatea editorială a D.G.A.S. etc.

Numărul articolelor publicate de arhiviști în 1966 în afară de cele din Revista Arhivelor, se ridică la 119. Bazele pe documente de arhive, articolele și studiile publicate în diferite ziare și reviste au adus, pe această cale, o contribuție modestă la manifestările științifice și culturale din patria noastră. La acestea se adaugă cele 65 de comunicări dintre care un număr apreciabil au fost expuse în cadrul Societății de științe istorice și filologice, unele dintre acestea fiind întocmite pe bază de materiale documentare inedite. Menționăm în acest sens comunicarea: „Acțiuni ale maselor populare din orașul Constanța împotriva armatei germane, a dictaturii militar-fasciste și a războiului hitlerist”, ținută în cadrul societății de științe istorice și filologice, filiala Constanța — cu ocazia aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R.; „Arhivele Statului bază documentară pentru cercetarea trecutului de luptă pentru libertate națională și socială a poporului român” — în cadrul aceleiași societăți — subfiliala Dej; „Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian” la filiala Cluj; „Cnezi și frunțași ai satelor românești” în cadrul filialei Brașov; „Gheorghe Șincai în epoca absolutismului reacționar” — la Tg. Mureș; „Călătorie în lumea manuscriselor și a arhivelor” ținută la Biblioteca Centrală Universitară Iași ș.a.

Aceste acțiuni reprezintă un aport modest pe care Arhivele Statului îl aduce la marea operă de educație patriotică, fiind o cinstire a istoriei poporului nostru și a tradițiilor sale revoluționare de luptă.

Un mijloc de folosire a materialelor documentare îl constituie acțiunile întreprinse pentru sprijinirea procesului de învățămînt care contribuie la îmbogățirea lecțiilor predate, sporindu-le eficiența. Și în acest domeniu Arhivele pot fi considerate un izvor inepuizabil de documentare și o sursă principală de material didactic-intuitiv. Pentru a sprijini procesul instructiv-educativ, Direcția generală a Arhivelor Statului și unitățile sale din țară, răspunzînd cererilor unor școli, a organizat vizite cu elevii și studenții de la diferite școli și facultăți la sediile Arhivelor Statului, cu care prilej au fost prezentate documente legate de lecțiile predate, a organizat expoziții volante în cadrul unor școli și a pus la dispoziția acestora fotocopii pentru ilustrarea lecțiilor de istorie și limbă română fiind folosite ca materiale didactice intuitive. S-au bucurat de atenție și au fost apreciate lecțiile organizate în cadrul expoziției arhiviste a D.G.A.S. pentru studenții facultăților de istorie și drept, elevii școlilor generale nr. 87 și 142, unde prin materialul bogat ilustrativ s-au putut însuși mai bine noțiunile teoretice predate.

Expunerile însoțite de exemplificări cu materiale documentare, organizate pe anumite teme, au fost deosebit de interesante și instructive. Amintim dintre acestea lecțiile ținute cu elevii liceului A. I. Cuza din București privind înfăptuirea unității naționale a poporului român, studenții Institutului de arhitectură în care s-a pus în mod deosebit accentul pe posibilitatea de informare a arhitectului restaurator, de asemenea, lecțiile privind pe G. Coșbuc și I. Rebreanu ținute în cadrul expozițiilor arhiviste de la filiala Arhivelor Statului Năsăud, expunerile făcute la sediul Serviciului regional al Arhivelor Statului Brașov elevilor claselor IX—XI de la cele cinci licee de zi și serale din oraș, sub îndrumarea profesorilor de istorie, pe tema „Relațiile economice ale Brașovului cu Țara Românească și Moldova” ca și organizarea unui simpozion la sediul filialei Caransebeș pentru elevii claselor a XI-a de la Liceul nr. 2 cu prezentarea documentelor și publicațiilor pe tema „Partidul Comunist Român continuatorul celor mai bune tradiții ale poporului român și lupta maselor populare conduse de Partidul Comunist Român oglindită în documente”, care au fost folosite și apreciate de cei ce le-au audiat.

În sprijinirea procesului de învățămînt s-au folosit și alte forme. Așa au fost acțiunile organizate la sediile școlilor și facultăților. Dintre acestea fac parte expoziția privind evoluția vechiului drept românesc organizată în cadrul facultății de drept.

⁷ „Cronica”, din 26 noiembrie 1966.

⁸ „Flacăra Iașului”, din 26 noiembrie 1966.

⁹ „Steagul Roșu”, din 11 martie 1966.

¹⁰ „Știința”, din 14 iulie 1966.

punerea de fotocopii la dispoziția școlii generale nr. 87 din București pentru organizarea unei expoziții privind Unirea Principatelor Române, organizarea unei expoziții pe aceeași temă la Liceul nr. 1 din Tg. Mureș, organizarea în colaborare cu Liceul Nicolae Bălcescu din Pitești a unei expoziții temporare la sediul școlii, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la înființare, colaborarea cu Liceul Nicolae Bălcescu din Craiova la organizarea muzeului permanent al acestuia ș.a.

Un nou mod de valorificare a documentelor în acțiunile cultural-educative și care este în continuă dezvoltare, îl constituie folosirea acestora în emisiunile de radio și televiziune. Astfel, cu ocazia zilei de 24 ianuarie, s-au prezentat la Televiziune documente din Arhivele ieșene privind Unirea Principatelor. Pentru emisiunea „Săptămîna” din 11 martie 1966, s-au prezentat documente din *Protocoloalele Magistratului Sibiu*, din anii 1555 și 1699, referitoare la istoricul hanurilor din acest oraș; în colaborare cu Televiziunea s-a realizat o emisiune „Peceti și file îngălbenite”, prezentînd aspecte din activitatea Direcției generale a Arhivelor Statului; cu ocazia centenarului „George Coșbuc”, Studiul de Televiziune și Studioul Cinematografic „Al. Sahia” au filmat documente privind pe marele poet ardelean, păstrate la Arhivele Statului din Năsăud; la aniversarea luptelor din 1877 de la Grivița și Plevna, Televiziunea a prezentat telegrame ale lui Mihail Kogălniceanu, atunci ministru de externe al României, prin care se aducea la cunoștința țării faptele de vitejie ale ostașilor români.

Un rol important în popularizarea materialelor documentare păstrate în Arhivele Statului, în anul 1966, l-au avut expozițiile arhivistice. Acestea continuă să rămîină forma cea mai accesibilă și mai concretă bucurîndu-se de o deosebită prețuire din partea publicului cărui i se oferă, pe această cale, posibilitatea de a veni în contact nemijlocit cu documentele în care sînt consemnate vremurile grele trăite de poporul nostru dar și lupta lui permanentă pentru apărarea și păstrarea pămîntului scump al patriei.

Tematica celor patruzeci și trei de expoziții organizate în acest an a fost variată, iar documentele prezentate au fost dintre cele mai sugestive. Unele au fost organizate în comun cu muzeele regionale și raionale obținîndu-se frumoase realizări, ceea ce demonstrează necesitatea acestei colaborări și în viitor.

Cu ocazia aniversării a 107 ani de la Unirea Principatelor, Direcția generală a Arhivelor Statului a organizat expoziția „Unirea oglindită în documentele epocii”¹¹, iar Arhivele Statului din Timișoara, în colaborare cu Biblioteca regională și cu Biblioteca universitară¹², precum și Arhivele Statului din Tîrgu Mureș, împreună cu Biblioteca regională, au organizat expoziții cu aceeași temă, ilustrînd îndeosebi puternicul eou pe care l-a avut unirea din anul 1859 în Banat și Transilvania. Expoziții consacrate unirii au mai organizat Arhivele Statului din orașele Bacău, Brașov (în colaborare cu Muzeul regional), Galați, Iași și Ploiești.

Pentru ilustrarea legăturilor permanente și multiple ale orașelor Bistrița și Brașov cu Moldova și Țara Românească în decursul secolelor, Arhivele Statului din aceste orașe au organizat două expoziții de documente ce au trezit un interes deosebit în rîndurile publicului vizitator

Cu ocazia comemorării a cincizeci și nouă de ani de la răscoalele țărănești din anul 1907, s-au organizat expoziții de către Arhivele Statului din Iași, Roșiorii de Vede, Rimnicu Sărat (în colaborare cu Muzeul raional) și Tîrgoviște, ultima în comuna Răzvad unde se află un monument închinat țăranilor răsculați.

În anul 1966 s-au împlinit 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român. Acest eveniment deosebit de important, care a marcat o cotitură radicală în istoria mișcării muncitorești din țara noastră, a fost sărbătorit prin organizarea unor expoziții de documente de către serviciile regionale ale Arhivelor Statului din Bacău, Hunedoara-Deva¹³ și Ploiești (în colaborare cu Biblioteca regională) prezentîndu-se documente privind momente importante din istoria partidului și a mișcării muncitorești. Filiala Arhivelor Statului din Caransebeș împreună cu Muzeul raional a organizat o expoziție

¹¹ v. *Unirea oglindită* în documentele epocii, în Informația Bucureștiului, an XIII nr. 3865; Neuer Weg, din 22 ianuarie 1966. (*Dokumente der Vereinigung. Eine Ausstellung im Staatsarchiv*).

¹² „Drapelul roșu” (Banat), din 21 ianuarie 1966, articolul *O aniversare glorioasă. Unirea Principatelor Române. Mărturii din Banat*.

¹³ Expoziția a avut tema „Momente din lupta clasei muncitoare hunedorene sub conducerea P.C.R., oglindite în documentele de arhivă”.

de documente referitoare la mișcarea muncitorească în raionul Caransebeș, ce a fost primită cu mult interes de public¹⁴.

La Petroșeni, cu prilejul sărbătoririi Zilei minerului, a fost deschisă o expoziție de documente inedite, avînd ca temă „Valea Jiului ieri și azi” ce oglesc activitatea revoluționară a P.C.R. în Valea Jiului, în perioada ilegalității, precum și imagini din viața nouă, de astăzi, în acest important bazin carbonifer¹⁵.

La 10 iulie 1966 s-au aniversat 500 de ani de cînd Ștefan cel Mare a început zidirea mănăstirii Putna. Direcția generală a Arhivelor Statului a organizat cu acest prilej, în colaborare cu Muzeul regional Suceava o expoziție ce a avut drept scop să ilustreze rolul cultural pe care l-a avut această mănăstire în timpul domniei marelui voievod, precum și evoluția pe care a cunoscut-o monumentul pînă în zilele noastre, prezentarea exponatelor făcîndu-se în cadrul istoric al evenimentelor. În acest sens s-au evidențiat manifestările din 1871, 1906 și 1966, închinat acestui eveniment din istoria poporului român¹⁶. Expoziția s-a bucurat de succes, fiind vizitată de aproximativ 60.000 persoane din țară și de peste hotare.

La 20 septembrie 1966 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea poetului George Coșbuc unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii române. Printre numeroasele manifestări organizate în ținutul de baștină al poetului cu acest prilej la un loc de cînte s-a înscris și expoziția organizată de Arhivele Statului în colaborare cu Muzeul raional Năsăud. Au fost expuse documente școlare, familiale, manuscrise ale poetului, diferite ediții ale operei sale, periodice și gazete la care a colaborat sau pe care le-a condus, material iconografic și alte materiale care evocă ființa marelui poet.

Apreciată pozitiv de publicul vizitator, al cărui număr se ridică la aproximativ zece mii persoane, expoziția¹⁷ a constituit, în cadrul serbărilor centenarului George Coșbuc încă un omagiu adus aceluia care s-a socotit pe bună dreptate „Suflet din sufletul neamului său”.

În anul 1966 o serie de servicii regionale și filiale ale Arhivelor Statului și-au sărbătorit cincisprezece ani de existență. Cu acest prilej s-au organizat expoziții de documente la Arhivele Statului din Galați, Ploiești¹⁸, Arad, Botoșani¹⁹, Caransebeș, ce au căutat să ilustreze rolul instituției în viața culturală sau trecutul orașelor respective.

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Șincai, Arhivele Statului din Tg. Mureș au organizat o expoziție comemorativă cu documente din Arhivele Statului, printre care unele descoperite recent, referitoare la marele cronicar ardelean. S-au mai folosit și fotocopii sau materiale originale din Biblioteca filialei Academiei din Cluj, din Biblioteca Universității din Cluj și bibliotecile Teleki-Bolyai și Biblioteca regională din Tg. Mureș. Pe lângă acestea Arhivele Statului din Tg. Mureș au expus lucrări și studii privitoare la marele cărturar ardelean. Expoziția a fost apreciată, fiind vizitată de aproximativ 4.000 persoane, iar filmele și facsimilele materialelor documentare expuse au fost solicitate de Facultatea de filologie din Cluj unde a fost organizată o nouă expoziție pe baza acestor materiale și de liceul „Gheorghe Șincai” din București. Expoziția a oferit, după cum constată un vizitator, încă un prilej eficace de a educa masele în spiritul dragostei pentru fiii vrednici ai poporului nostru. Temeinic

¹⁴ „Drapelul Roșu” din 28 august 1966. Expoziția a prezentat documente despre „Aspecte din lupta maselor populare din raionul Caransebeș și împrejurimi pentru revendicări economice și libertăți democratice”.

¹⁵ „Scînteia”, din 8 august 1966, p. 1.

¹⁶ „Revista Arhivelor”, IX, 1966 nr. 2, p. 199—200; *Lîngă pecetea Putnei. Pe marginea expoziției de documente de la Suceava*, în Scînteia, an XXXV nr. 7035, 9 iulie 1966, p. 1.

¹⁷ I. Rusu, *Expoziția „George Coșbuc”*, în Revista Arhivelor, an. IX, 1966, nr. 2, p. 201—204; *Zilele George Coșbuc. Sesiune științifică festivă la Năsăud*, Scînteia, an. XXXVI, nr. 7104, 17 septembrie 1966.

¹⁸ *Expoziția Arhivelor*, în Flamura Prahovei, seria II, an. XIX, nr. 4590, 17 nov. 1966.

¹⁹ Zori noi, an. XXI, nr. 5916, 21 decembrie 1966 (articolul *Două expoziții botoșănene. Grafică, pictură, sculptură. Documente*); *Evenimente și oameni într-o expoziție*, în Clopotul, an. XXI, nr. 2006 10 dec. 1966, p. 22.

documentată, ea a ilustrat momentele semnificative din viața și activitatea celui care în „*Hornica românilor și a mai multor neamuri*” purtată în desaga de peregrin transilvan, a făcut cunoscut adevărul istoric despre trecutul de luptă și glorie al poporului român.

Dintre expozițiile organizate de Arhivele Statului mai amintim următoarele: la Baia Mare la începutul anului a putut fi vizionată expoziția „Aspecte ale luptei pentru libertate pe teritoriul patriei noastre”²⁰. La Iași există o expoziție arhivistică permanentă ce a fost vizionată în anul 1966 de 6.000 vizitatori. De asemenea s-a organizat în colaborare cu Institutul agronomic din acest oraș, o expoziție cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea lui Ion Ionescu de la Brad, și alta cu ocazia aniversării a 150 de ani de existență a Teatrului Național din Iași²¹ etc. La Craiova în colaborare cu Muzeul de Artă s-au prezentat documente referitoare la Constantin Brâncuși, iar la Bacău privind pe Nicolae Iorga. Filiala Arhivelor Statului Buzău a organizat expoziții la sediul său, alta în colaborare cu liceul „B. P. Hasdeu”, cu ocazia centenarului școlii și una la liceul „M. Eminescu” în colaborare cu Societatea de Științe istorice și filologice din localitate.

Expoziția volantă avînd tema „Răscoala populară din 1784 de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan în imagini și documente” organizată de Arhivele Statului din Tîrgu-Mureș la sfîrșitul anului 1964, a putut fi vizionată în continuare la Tîrnăveni, Reghin și Cristurul Secuiesc. Arhivele Statului din Timișoara au prezentat documente referitoare la aspecte din lupta pentru eliberare socială și națională în Banat și Transilvania, la „Uzinele Mecanice Timișoara” și la Întreprinderea „Electromotor” din Timișoara și au sprijinit reorganizarea Muzeului din Reșița, prin punerea la dispoziție a unor fotocopii de documente referitoare la industria extractivă și metalurgică din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. La Focșani, Arhivele Statului din Galați și Focșani au sprijinit organizarea Muzeului Unirii. Muzeul luptei petroliștilor și ceferiștilor a primit de la Arhivele Statului Oltenia fotocopii de pe documente privind mișcarea muncitorească.

Aprecierile consemnate de vizitatori în cărțile de impresii ale expozițiilor organizate de Arhivele Statului sînt deosebit de edificatoare în ce privește importanța lor pentru cunoașterea trecutului de luptă al poporului nostru. Tocmai aceasta impune ca în viitor, numărul expozițiilor să crească, organizîndu-se și în acele localități unde pînă acum n-au fost, să fie îmbunătățită tematica precum și aspectul de prezentare.

Rezultatele bune obținute de către unitățile Arhivelor Statului au fost și sînt determinate de condițiile materiale ce s-au creat putîndu-se astfel organiza diverse forme de popularizare a materialelor documentare. Subliniem în acest sens dotarea unităților cu mobilier pentru expoziții, vitrine, panouri etc., cărora li s-au pus la dispoziție fotocopii și alte materiale necesare acțiunii de popularizare a documentelor.

În scopul sprijinirii muncii de cercetare, în anul 1966 s-au publicat două lucrări de informare științifică. În prima lucrare — *Secretariatul de Stat al Moldovei*²² sînt inventariate documentele unei instituții centrale care a funcționat în Moldova între anii 1832—1862. Arhiva acestei instituții se păstrează în mare parte la Arhivele Statului Iași. Dintre problemele importante care au făcut obiectul acestei instituții, în materialele docu-

²⁰ *Insemnări de la o expoziție de documente istorice*, în ziarul *Pentru socialism*. organ al Comitetului regional P.C.R. și al Sfatului popular regional Maramureș. an. XVI, nr. 3719 (5 ian. 1966) și *Zile de vacanță*, ibid. nr. 3721 (7 ian. 1966); același articol a fost publicat și în limba maghiară în ziarul *Bányavidéki Fáklya*, an. IX, nr. 2478, 7 ian. 1966.

²¹ *150 de ani de teatru românesc oglindit în documente de arhivă*, în *Flacăra Iașului*, an. XXII, nr. 6286, 26 nov. 1966.

²² *Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832—1862*. Inventar arhivistic, București, 1966, 491 p.

mentare ce s-au păstrat se găsesc date deosebit de valoroase privind situația țărănimii, înființarea și organizarea instituțiilor din acea vreme, finanțele țării, comerțul și industria Moldovei, organizarea judecătorească, dezvoltarea învățământului și a culturii în general, informații despre diferite periodice apărute (Albina Românească, Buletinul, Foaia publicațiilor oficiale, Foaia sătească, Spicuitorul ș. a.), relațiile cu diferite țări. Consultarea lucrării este mult înlesnită de indicii de nume, localități și lucruri.

A doua lucrare publicată în anul 1966 este un *Catalog de documente referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX*²³. Volumul conține un număr de 2536 rezumate de documente dintre anii 1694—1813, scrise, cea mai mare parte în limba greacă, și păstrate la Arhivele Statului din Sibiu, sub forma de registre. Rezumatele documentelor sint dezvoltate, redând amănunțit cuprinsul acestora. Aceasta a fost necesar datorită faptului că sint scrise într-o limbă mai puțin cunoscută, în care abundă o varietate de termeni împrumutați din alte limbi, ceea ce a făcut necesar întocmirca unui glosar, iar grafia lor prezintă dificultăți; redarea amănunțită a cuprinsului documentelor oferă astfel avantajul că cercetătorii găsesc toate datele principale cuprinse în originale.

Documentele conțin bogate informații despre legăturile economice atât de stricte și variate ale orașelor Brașov și Sibiu cu Țara Românească și Moldova. Există multe și interesante date cu privire la circulația monetară către sfârșitul secolului al XVIII-lea. Documentele mai ilustrează istoria sanitară, a învățământului, a culturii și, în genere, privesc formarea relațiilor de tip capitalist pe teritoriul patriei noastre. În același timp, prin evidențierea legăturilor economice dintre popoarele din Europa de sud-est și aceea centrală, precum și cu Orientul apropiat, lucrarea poate prezenta interes și pentru cercetătorii din alte țări.

Au fost înregistrate realizări și pe linia dezvoltării relațiilor de colaborare cu Arhivele de stat de peste hotare, organizându-se schimburi de arhiviști cu Arhivele din U.R.S.S., R.P. Bulgaria, R.P. Ungară și R.P. Polonă. De asemenea s-au trimis delegații pentru efectuarea de cercetări în vederea microfilmării documentelor referitoare la istoria României, în Turcia²⁴, Austria²⁵, Belgia și Franța²⁶. S-a continuat schimbul de microfilme cu o serie de Arhive și în special cu cele din U.R.S.S., R.P. Ungară, R.P. Bulgaria etc., obținându-se sau fiind în curs de obținere, un număr apreciabil de cadre microfilm de pe documente importante pentru istoria poporului nostru, venindu-se și în acest mod în sprijinul cercetării științifice.

Schimbul de publicații cu Arhivele de peste hotare a căpătat de asemenea o mai mare dezvoltare, procurându-se în acest mod lucrări de teorie și practică arhivistică, instrumente de informare științifică, ediții de documente etc.

Mai trebuie menționat că o delegație de arhiviști români a participat la lucrările Congresului extraordinar Internațional al Arhivelor ce a avut loc la Washington între 9—14 mai 1966, la care s-au discutat probleme de actualitate ca: liberalizarea accesibilității arhivelor, programele naționale de publicare a documentelor, întrebuintărea

²³ *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX* — Documente din Arhivele Statului Sibiu, vol. I, București, 1966, 576 p.

²⁴ M. Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, în Revista Arhivelor, IX, 1966, nr. 2, p. 175—194.

²⁵ *Documente inedite despre istoria României. Un interviu cu prof. C. C. Giurescu*, în Contemporanul, 4 (1059), 27 ianuarie 1967, p. 1 și 9.

²⁶ Gh. Ungureanu, *Documente inedite privitoare la răscoalele țărânești din 1907 aflate în Arhivele de la Bruxelles și Paris*, în Flacăra Iașului an XXXIII, nr. 6369, 4 martie 1967, p. 2.

microfilmelor în arhivă pentru munca de cercetare și publicare, cooperarea internațională pentru înlesnirea cercetării în Arhive²⁷.

Valorificând bogatul material documentar pe care-l deține prin organizarea manifestărilor și acțiunilor arătate mai sus, Arhivele Statului și-au adus contribuția modestă la dezvoltarea activității științifice și culturale, la opera de educare a oamenilor muncii, a tinerei generații și, mai ales, a tineretului școlar, în spiritul dragostei față de tradițiile revoluționare de luptă și de trecutul glorios al poporului român, precum și al respectului față de documente și al grijii pentru păstrarea lor.

În același timp prin intensificarea colaborării cu Arhivele de stat de peste hotare, Arhivele Statului au căutat să lărgescă baza documentară a scrierii istoriei patriei.

EMILIA POȘTARIȚĂ
MIHAIL FĂNESCU

²⁷ I. Mărcuș, *Congresul extraordinar al Consiliului Internațional al Arhivelor*, în *Revista Arhivelor*, IX, 1966, nr. 1, p. 307—308 ; I. Mărcuș, Gh. Ungureanu, *Congresul extraordinar internațional al Arhivelor*, Washington, 1966, *ibid.*, nr. 2, p. 161—166.

A ZECEA ANIVERSARE A ARHIVEI NAȚIONALE DE FILME

În curînd se împlinesc 10 ani de cînd în țara noastră a luat ființă o nouă instituție de cultură — Arhiva Națională de Filme.

Răspunzînd unor necesități generate de dezvoltarea producției naționale de filme și de activitatea cultural-educativă desfășurată de partid, A.N.F. a fost concepută ca un depozit de păstrare și folosire a filmelor și a materialelor documentare cinematografice.

Principala sarcină a acestei instituții a fost, încă de la înființare, de a prelua toate materialele cinematografice de la unitățile „care produc sau dețin filme”, de a asigura conservarea lor, „după expirarea perioadei de lucru sau a perioadei de folosire” * precum și de a le prelucra în vederea folosirii lor ulterioare ca documentar în producție și pe plan științific, cultural-educativ etc.

Una din trăsăturile specifice ale materialelor cinematografice constă în aceea că documentul de bază îl constituie cadrul de film înregistrat pe peliculă. De aici decurg și obligațiile unităților producătoare (a Studiourilor), de a preda după 2 ani de la terminarea unui film, toate materialele de reproducere: negativul de imagine, negativul de sunet, banda internațională de sunet (sonorul filmului fără dialog), copia pozitivă etalon etc., iar unitățile care folosesc și difuzează filmele în rețeaua comercială (Direcția Rețelei Cinematografice și Difuzării Filmelor) sînt obligate ca după folosirea filmului să predea A.N.F. o copie pozitivă și unul din materialele de reproducere de bază — lavanda sau kontra-tip-ul — folosite în sistemul de multiplicare a filmului.

În urma preluării acestor două categorii de materiale ele se comasează și formează completul de conservare a unui film.

Acestea sînt documentele de bază care intră în completul de conservare a unui film din producția națională.

În cazul filmelor străine folosite în rețeaua comercială completul de conservare se reduce la o copie pozitivă și unul din materialele de reproducere de bază: lavanda sau kontra-tip, care se predau de către D.R.C.D.F. după expirarea dreptului de licență (pentru filmele provenite din țările capitaliste, termenul este de 5 ani).

Completele de conservare sînt organizate pe genuri de filme ca:

1. filme artistice de lung metraj;
2. filme artistice de scurt metraj;
3. filme documentare;
4. filme de știință popularizată;
5. jurnale și filme de montaj.

O categorie aparte o formează materialele aparținînd Fondului Letopiseț care cuprinde materiale filmate ale unor evenimente importante din viața țării și care nu au fost încă folosite în filmele realizate în țara noastră. Aceste materiale inedite constituie o bogată sursă documentară pentru realizarea viitoarelor filme de montaj, despre

* Ordinul Ministerului Învățămîntului nr. 154/4.VII.1957.

istoria patriei. Menționăm printre primele încercări de acest fel filmele : „Pagini de istoric“ și „A XX-a aniversare“.

Din completele de conservare ale filmelor fac parte și colecțiile de materiale documentare arhivistice privind filmele respective. De exemplu, la fiecare film din producția națională se păstrează următoarele materiale : scenariu literar, scenariu regizoral, liste de montaj, fotografii de reclamă, de lucru (aspecte din timpul realizării filmului), partitura muzicală, articolele apărute în presa internă și de peste hotare, afișele, litourile etc.

Aceste materiale se prelucrează pe baza instrucțiunilor arhivistice generale și a instrucțiunilor special elaborate de A.N.F. considerându-se că fiecare film este un fond arhivistic, iar sistemul de păstrare este diferențiat pentru fiecare dintre aceste categorii de materiale. A.N.F. depozitează separat materialele de reproducere, separat copiile pozitive, separat materialele arhivistice și asigură condițiile de păstrare corespunzătoare pentru fiecare.

Statul nostru a asigurat A.N.F. condițiile necesare pentru ca în acești 10 ani ea să se dezvolte armonios și multilateral, să-și îmbogățească neconținut colecțiile, să capete o structură organizatorică corespunzătoare sarcinilor și atribuțiilor mereu crescînde care îi revin.

În prezent în cadrul A.N.F. funcționează 3 servicii principale — Serviciul Tehnic și control-peliculă, Serviciul Organizării și prelucrării științifice a Fondului de Filme, Serviciul de Studii și Documentare — și un serviciu auxiliar, — economico-administrativ. Fiecare dintre aceste servicii are atribuțiile și sarcinile sale specifice, munca din cadrul fiecăruia desfășurîndu-se pe aceleași principii științifice, condiție esențială pentru a putea asigura o evidență și prelucrare unică a tuturor colecțiilor de care dispune A.N.F.

Serviciului Tehnic și control-peliculă îi revine în principal sarcina de a asigura condițiile necesare unei bune conservări a filmelor și restaurarea celor distruse. Totodată el asigură transpunerea filmelor de pe peliculă cu suport inflamabil pe peliculă non-flam (circa 1 mil. m. peliculă inflamabil pe an). O secție importantă a acestui serviciu cu sarcini specifice este Secția de restaurare a filmelor unde, cu ajutorul unui tratament chimic și mecanic destul de complicat, se obține o îmbunătățire calitativă a imaginii și se asigură tragerea unei copii noi cu calități artistice apropiate celei originale. În această secție lucrează cadre cu o înaltă calificare tehnică și cu o îndelungată experiență profesională, care asigură o viață îndelungată filmelor.

Serviciul de Organizare și prelucrare științifică a Fondului de Filme are sarcina să îmbogățească permanent colecțiile de filme, să intensifice ritmul de prelucrare, să asigure o folosire rațională a filmelor în scopuri documentare și de informare și să întreprindă unele acțiuni cultural-educative care să contribuie la opera de culturalizare a maselor de spectatori din țara noastră.

Sarcina principală în munca acestui serviciu de care depinde calitatea și eficiența întregii activități a A.N.F. este munca de prelucrare.

Activitatea de prelucrare a fondurilor de filme, și a colecțiilor se desfășoară pe baza „Instrucțiunilor privind aplicarea normelor științifice de prelucrare a colecțiilor A.N.F.” elaborate în 1966.

Aceste instrucțiuni asigură uniformizarea operațiunilor de prelucrare pe baza unor criterii unice, permit întocmirea unei evidențe centralizate și în același timp se asigură o prelucrare diferențiată pe colecții și categorii de materiale. De exemplu, prelucrarea colecției *Jurnale* și filme de montaj se face cadrul cu cadru, proces în care se urmărește identificarea evenimentului, a locului de acțiune și a persoanelor. Pentru fiecare cadru se întocmește un număr de fișe corespunzător care permit o folosire operativă și o informare multilaterală. Aceste fișe sînt clasate pe baza sistemului indexării coordonate, sistem adoptat la cerințele specifice muncii în A.N.F. (acest sistem este asemănător clasificării zecimale folosite în biblioteci).

Datorită activității susținute desfășurate de cercetătorii A.N.F. în ultimii ani s-a reușit să se prelucreze întreaga colecție de filme artistice (de lung și scurt metraj) și să editeze în limba română și franceză un catalog cuprinzând cca. 2600 de filme. În prezent se elaborează un supliment al acestui catalog cuprinzând încă 500 de filme intrate în colecția A.N.F. în 1966, un catalog al tuturor filmelor de animație și un catalog al jurnalelor și materialelor de letopisef, realizate în țara noastră pînă în 1944.

Serviciul de Studii și Documentare are sarcina să îmbogățească colecțiile de documente arhiviste, prelucrarea lor să asigure cu documentația de specialitate munca cercetătorilor din A.N.F. precum și a tuturor creatorilor, criticilor de filme, oamenilor de artă și cultură interesați de istoria cinematografeiei.

Pentru a asigura o informare temeinică și multilaterală asupra realizărilor cinematografeiei mondiale, acest serviciu asigură traducerea din limba engleză, germană, franceză, rusă, italiană, maghiară, polonă, sîrbă etc. a celor mai importante articole și lucrări de specialitate pe care le tipărește în publicația A.N.F. „Caiet de documentare cinematografică“. Această publicație apare în 12 numere pe an, cuprinzînd fiecare număr în jur de 100 pagini.

Publicațiile, cataloagele, lucrările de specialitate traduse și tipărite de A.N.F. precum și colecțiile sale de filme și documente asigură o informare competentă și operativă, precum și posibilitatea unei documentări științifice pentru toți lucrătorii din domeniul creației și criticii cinematografice.

În rezolvarea principalelor probleme și sarcini care îi revin Arhivei Naționale de Filme, conducerea este ajutată de un Consiliu științific consultativ din care fac parte cei mai competenți creatori, critici și cercetători de film din țara noastră.

Toate acestea i-au permis A.N.F. să-și axeze întreaga activitate pe criterii științifice și să întreprindă o serie de acțiuni noi printre care un loc de seamă îl ocupă, în prezent, lucrările pregătitoare în vederea elaborării unei Istorii a filmului din România, lucrare care va cuprinde istoria tuturor sectoarelor și compartimentelor legate de arta filmului: producție, rețea comercială, repertoriu cinematografic, publicațiile, lucrări de teorie și estetică cinematografică etc.

În cei 10 ani de existență A.N.F. a luat parte activă la viața culturală a țării, inițind o serie de acțiuni cultural-educative de mare amploare și răspundere.

Printre acestea se cuvine să amintim contribuția avută de cercetătorii A.N.F. la selecționarea unei colecții adecvate, la întocmirea documentației necesare introducerii și folosirii filmului în scopuri didactice, iar A.N.F. s-a ocupat nemijlocit de întreținerea și programarea copiilor la unitățile de învățămînt de toate gradele dotate cu aparate de proiecție.

Dezvoltarea acestei acțiuni și formarea unei adevărate rețele cinematografice în școli, a impus înființarea filmotecilor didactice pe regiuni și trecerea în patronajul Ministerului Învățămîntului a atribuțiilor A.N.F.

Pentru formarea unei culturi cinematografice a publicului spectator în țara noastră A.N.F. a căutat încă de la începutul existenței ei să inițieze unele acțiuni cunoscute sub denumirea „serile prietenilor filmului“ în care se puteau viziona și discuta filme de arhivă, aparținînd celor mai diferite școli și curente artistice.

În cadrul acestor „seri“ au putut fi vizionate în premieră pe țară unele filme ca: „Unchiul meu“ (J. Tatti), „Aventura“ (M. Antonioni), „Maica Ioana“ (J. Kawalero-wischz), „Mama“ (V. Pudovkin), „La strada“ (F. Fellini), „Fragii sălbatici“ (I. Bergman), „Hiroșima dragostea mea“ (A. Resnais) și altele.

În prezent aceste „seri“ au căpătat un caracter permanent atît în București cît și în principalele centre culturale din țară: Iași, Cluj, Brașov, Timișoara, Tg. Mureș și Craiova.

Organizată și controlată de A.N.F. această activitate, cunoscută sub denumirea de „Cinmatecă“, își propune să ofere prietenilor filmului în special, precum și iubitorilor

de frumos în general, posibilitatea să parcurgă în timp istoria celei de a 7-a arte, să cunoască nemijlocit cele mai reprezentative opere, să-și formeze o cultură cinematografică și un gust estetic educat, posibilitatea însușirii critice a conținutului de idei și sentimente din filmele mai puțin „accesibile” dar care deschid artei filmului noi posibilități de afirmare.

Deocamdată această activitate este ea însăși puțin accesibilă — cinematecele din țară nereușind să satisfacă decît cerințele a cca. 70.000 de abonați. Totuși ea s-a impus în viața culturală și justifică pe deplin utilitatea, a ridicat prestigiul A.N.F. ca instituție de cultură cinematografică.

Activitatea A.N.F. nu se limitează numai la acțiunile întreprinse pe plan intern. Ca membră a Federației Internaționale a Arhivelor de filme (F.I.A.F.) ea a folosit posibilitățile care i le oferă statutul acestei organizații internaționale de specialitate pentru a intensifica schimburile de filme și informații, a stabilit legături trainice de prietenie cu majoritatea instituțiilor similare din străinătate.

Numai în anul 1966 colecția A.N.F. s-a îmbogățit cu peste 150 filme provenite din schimb cu alte arhive și a cedat pe bază de reciprocitate numeroase copii de film.

Pe baza rezultatelor obținute în cei 10 ani de activitate, A.N.F. și-a creat premiile ca în viitor să participe mai activ în realizarea politicii partidului și guvernului în domeniul culturii, hotărîtă fiind să ridice activitatea la un nivel calitativ superior.

OLIVIA STRACHINĂ

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE CENTRALE ALE ACTELOR VECHI DIN VARȘOVIA

Între 16—26 septembrie 1966, o delegație a Direcției generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România formată din subsemnații, a vizitat Arhivele Centrale ale Actelor Vechi din Varșovia, în scopul depistării de materiale documentare referitoare la istoria poporului român și al cunoașterii unor aspecte din activitatea Arhivelor polone.

Activitatea arhivelor din R.P. Polonă este reglementată printr-un decret din anul 1951, bazat pe principiul centralizării activității arhivistice. Decretul conține dispoziții referitoare la înființarea Fondului Național al Arhivelor de Stat și al controlului arhivelor ce se constituie pe teritoriul statului polon. Datorită transformărilor sociale și economice de o însemnătate istorică, cum sînt reforma agrară și naționalizarea industriei și a băncilor, au trecut în proprietatea statului arhivele funciare (inclusiv cele de familie) ca și cele ale întreprinderilor industriale și ale instituțiilor de credit.

Fondul Național al Arhivelor cuprinde totalitatea documentelor create pe teritoriul statului, ce prezintă importanță din punct de vedere politic, social, economic, cultural sau științific. Prin acest decret noțiunea de document a fost extinsă la fotografii, filme și înregistrări sonore.

Organul de conducere al activității arhivistice pe întreaga țară este Direcția Generală a Arhivelor (Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych) ce depinde de Ministerul Învățămîntului Superior.

Arhivele de Stat au sarcina de a strînge și păstra documentele ce constituie Fondul Național al Arhivelor, de a le inventaria, clasa și a le face accesibile, de a executa controlul arhivelor instituțiilor, de a promova cercetarea științifică referitoare la arhive și arhivistică și de a publica lucrările care rezultă. Arhivele sînt singurele împuternicite a autoriza eliminarea documentelor.

Direcția Generală a Arhivelor are în subordine în Varșovia următoarele unități: Arhivele Centrale ale Actelor Vechi (ARCHIWUM CĘLOWNE AKT DAWNICH W WARSZAWIE — AGAD) în care se păstrează materiale documentare ale instituțiilor centrale, anterioare anului 1918, cînd Polonia și-a redobîndit independența de stat;

Arhivele Actelor Recente din Varșovia (ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE — AAN) în care se păstrează arhiva creată după anul 1918;

Arhiva de documentație mecanică (ARCHIWUM DOKUMENTACJI MECHANICZNEJ — ADM) unde se conservă fotocopiile și microfilme.

La Varșovia mai există o arhivă a orașului și a voievodatului Varșovici (ARCHIWUM PAŃSTWOWE M. ST. WARSZAWY I WOJEWÓDZTWA WARSZAWSKIEGO-APW). În fiecare voievodat, există o arhivă de stat, în total fiind 17 depozite voievodale, 17 secții de provincii și 70 depozite arhive de district, adică 107 centre de arhivă.

Arhivele Centrale ale Actelor Vechi din Varșovia¹, au suferit mari pierderi în timpul celui de război mondial. Mai mult de 90% din materiale au fost distruse, inclusiv toate cataloagele, fișele, listele și o publicație specială apărută între anii 1955—1957,

¹ v. Irena Sulkovska, *Les Archives Centrales des Actes Anciens à Varsovie*, în *Acta Poloniae Historica*, IX, 1963, p. 115—127; Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych Archiwum Clowne Akt Dawnich w Warszawie, *Przewodnik po Zespotech I Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, 378 p. (Arhiva principală a actelor vechi în Varșovia. Îndrumător pe fonduri I. Arhivele vechiului stat polon); Siemenski, Joseph, *Guide des archives de Pologne I. Archives de la Pologne ancienne*, Varșovia, 1933, 119 p.; v. și St. Ștefănescu, *Călătorie de studii în Republica Populară Polonă*, în *Studii*, XI, 1959, nr. 5, p. 232—235.

în trei volume, arată pierderile și indică materialele de arhivă care ar putea înlocui, într-o anumită măsură, pe cele distruse. Cu toate pierderile suferite, în Arhivele Centrale ale Actelor Vechi din Varșovia se păstrează multe și valoroase documente privind istoria țării noastre de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până în al XIX-lea. Din această cauză ele au atras atenția istoricilor români încă din secolul trecut. Amintim pe Al. Papiu Ilarian care a publicat documente în *Tczaur de monumente istorice* (vol. II), pe B. P. Hasdeu care le-a cercetat de mai multe ori, pe Ion Bîanu și N. Iorga. În această arhivă, atenția noastră s-a îndreptat asupra fondurilor care conțin mai compact documente referitoare la istoria țării noastre, astfel: a) Arhivum Koronne Kracovskie (Arhiva Covoanei de la Cracovia); b) Archivum Koronne Warszawskie (Arhiva Covoanei de la Varșovia). Aceste arhive cuprind documente referitoare la istoria Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei începând cu anul 1387 și până la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Istoricii poloni au publicat documente privind relațiile Poloniei cu Țările Române, încă din secolul al XVIII-lea. Amintim pe Dogiel. *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae*, vol. I, Vilna, 1758 lucrare cunoscută și folosită de istoricii români începând cu Șincai. În secolul trecut unele documente au fost publicate de A. Prochaska. în. *Codex epistolae Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, 1376—1430*. Tom 6, din colecția *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, 1882; de asemenea s-au mai publicat în *Actii Zapodnoi Rossii* (Actele Rusiei de Vest), St. Petersburg, 1846, vol. I și de V. A. Ulianitchi în *Materiale pentru istoria relațiilor reciproce dintre Rusia, Polonia, Moldova, Țara Românească și Turcia în sec. XIU—XU*. Moscova, 1884 (în limba rusă) după care s-au reprodus de Th. Codrescu în *Uricarul*, vol. III și XI. (ed. II-a).

În țara noastră s-au publicat documente din Arhivele polone începând din a doua jumătate a secolului trecut. B. P. Hasdeu a studiat la Lemberg în 1861 și în 1876 în același oraș și la Cracovia, publicând documente în *Arhiva Istorică*, vol. I și II. Ceva mai târziu, N. Iorga publică *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihail Viteazul*, în An. Acad. Rom. Ist. S. II, t. XX, București, 1899².

În colecția *Hurmuzachi* (vol. I, supl. II (1510—1600), București, 1893, pag. VII—X., Ion Bogdan arată depozitele importante de arhive din Polonia conținând documente referitoare la istoria României, cine le-a cercetat și ce s-a publicat până la acea dată³. În aceeași colecție (vol. I, partea 2, Buc., 1890, p. 1198—1459) s-au publicat vechile tratate ale domnilor Moldovei și ale Țării Românești (în timpul lui Mircea cel Mare), încheiate cu Polonia, pe baza unor fotocopii obținute de către N. Kretzulcsu, de la Arhivele Ministerului de Externe din Moscova, unde se aflau atunci originalele. La sfârșitul volumului se reproduc facsimilele tratatelor încheiate de Mircea cel Mare, cu Polonia, în anii 1390, 1392 și 1411, actul de vasalitate al lui Petru Mușat din anul 1387 și două tratate încheiate de Alexandru cel Bun în 1421 și Iliias vv. în 1433; în vol. II supl. II (Buc., 1895) se publică acte polone pentru perioada 1601—1640, identificate de N. Iorga la Varșovia, în Biblioteca Zamoyski: în vol. II, p. 2 (Buc., 1891, pag. 651—729) s-au editat documente după diferite publicații printre care și aceea a lui Ulianitchi; în vol. III supl. II, fascicula I (Buc., 1910) se publică de către Ion Bogdan documente culese din arhive și biblioteci polone pentru perioada 1641—1703, iar în vol. XII (Buc., 1903), N. Iorga a publicat documente din arhivele polone referitoare la M. Viteazul; Ion Bogdan a mai publicat în colecția *Documente ale lui Ștefan cel Mare* (vol. II, Buc., 1913) și câteva facsimile sint reproduse în *Album paleografic moldovenesc*, (Buc., 1926). Tot Ion Bogdan a depus la Biblioteca Academiei Române, fotocopii și copii după asemenea documente. Mihai Costăchescu a tipărit în volumul al doilea al colecției sale, *Documentele moldovenești înaintea lui Ștefan cel Mare* (Iași, 1932), pe acelea referitoare la această perioadă⁴.

² v. și N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, București, 1903.

³ v. și Ion Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*. Discurs rostit la 8 (21) aprilie 1905 în ședință solemnă cu răspuns lui Dimitrie A. Sturza, București, Carol Göbl, 1905 (Academia Română. Discursuri de recepțiune XXVII).

⁴ Mai amintim pentru secolele XVI și XVII în special: Corfuss I., *Mihai Viteazul și polonii*. Cu documente inedite în anexe, București, 1938 (121 documente dintre anii 1595—1601); Idem, *Correspondența inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia*, Cernăuți, 1935; Duzinchevic Gh., *Documente din arhivele polone relative la istoria Românilor* (sec. XVI—XIX) în „Buletinul Comisiei istorice a României”, XIV, București, 1935; Panaitescu P. P., *Călători poloni în Țările Române*, Buc. 1930 (relatări, unele inedite); Idem, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, în care publică documente, mai ales din Biblioteca Zamoyski din Varșovia și câteva de la Muzeul Czartorysky din Cracovia; Andrei Veress în colecția *Documente privitoare la*

La Arhivele Centrale ale Actelor Vechi se păstrează un număr de 116 documente dintre anii 1387—1553, care sînt tratatele Moldovei și ale Țării Românești încheiate cu Polonia. Am avut plăcerea să vedem aceste documente din care numai cîteva sînt reproduse în albumul lui Ion Bogdan și în colecția Hurmuzaki. Sînt scrise pe pergament, de dimensiuni variate, unele prevăzute, alături de sigiliul domnesc, cu multe sigilii ale boierilor din Sfatul domnului, numeroase avînd legende și stemele perfect conservate, dacă ținem seama de grelele împrejurări prin care au trecut, începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea cînd au fost duse la Moscova unde se aflau cînd au fost publicate în colecția Hurmuzaki. Ele au fost restituite după primul război mondial, între 1939—1944 au fost din nou evacuate și în sfîrșit readuse la Varșovia după cel de-al doilea război mondial, cînd Polonia și-a redobîndit independența.

Un alt fond cercetat a fost *Metryka Koronna* din care am studiat *Libri Legationum*. Acestea conțin instrucțiuni date solilor poloni și relații despre ambasadele primite în Polonia. Dintre acestea ne-am ocupat de misiunile referitoare la Țările Române și Turcia.

Un alt fond studiat a fost arhiva puternicii familii nobile Radziwill (*Archivum Radziwillowskie*). Această familie a avut strînse legături cu Moldova, în secolul al XVII-lea și în arhiva sa se păstrează, printre altele, documente privind războiul dus de către Moldova, Țara Românească și Transilvania, împreună cu Suedia, împotriva Poloniei între anii 1657—1658.

O sursă importantă de documente privind relațiile dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania cu Polonia este fondul de proveniență familială Ian Zamoyski, care a deținut funcția de cancelar sub regele Ștefan Báthory (14 dec. 1575—12 dec. 1586) și sub Sigismund al III-lea Vasa pînă în anul 1605, cînd încetează din viață. Fondul cuprinde materiale documentare începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea, activitatea politică și socială fiind continuată de descendenții numitului cancelar. Documentele sînt ordonate în două serii: prima serie cuprinde corespondența familiei cu diferite persoane, iar cea de-a doua, actele de proprietate, privilegiile și cele de administrare a domeniilor. În cadrul acestor serii, documentele sînt grupate în plicuri pe corespondenți, fiecare plic purtînd un număr de ordine, iar în interiorul plicurilor documentele sînt de asemenea numerotate succesiv. O parte din acest fond este deținut de Biblioteca Națională a Statului. Înaintea celui de-al doilea război mondial, întregul fond se afla la Biblioteca Fundației Zamoyski, ordonate sub altă formă, ceea ce a dus la neidentificarea unor documente notate de noi din lucrările unor cercetători, care le-au editat sub vechea cotă.

Pentru depistarea documentelor am cercetat numai inventarul primei serii a materialelor documentare deținute de Arhiva centrală a actelor vechi. Pe lîngă rapoartele și scrisorile dregătorilor poloni către rege și Ion Zamoyski, fondul cuprinde și scrisori emise de Mihai Viteazul, Andrei Báthory, Gheorghe Basta, Ieremia și Simion Movilă, precum și Luca Stroici, marele logofăt al lui Ieremia Movilă. Se găsesc de asemenea cîteva scrisori de la Petru Șchiopul, Alexandru cel Rău, ca pretendent al tronului Moldovei, Aron Tiranul, Vasile Lupu, Mihnea Turcutil, Gheorghe Rákóczi și Dan, logofăt al Țării Românești, a cărui scrisoare este emisă din Căminuța. De la Mihai Viteazul am depistat în acest fond cinci scrisori dintre anii 1597—1600, de la Ieremia Movilă treizeci și cinci dintre anii 1595—1604, emise din Suceava și Iași, iar una din 22 mai 1600 de la Hotin, unde se retrăsese după cucerirea Moldovei de către Mihai Viteazul. Ieremia Movilă — executînd ordinele lui Zamoyski — a împiedicat buna desfășurare a tratativelor dintre Mihai Viteazul și regele Poloniei pentru unirea celor trei țări românești sub sceptrul său, supunîndu-se Poloniei. Această acțiune rezultă din scrisorile către Zamoyski de la sfîrșitul anului 1599 și începutul anului 1600. De la marele logofăt Luca (Lupu) Stroici, omul de încredere al lui Ieremia Movilă, există nouă scrisori dintre anii 1595—1604, majoritatea emise din Suceava: una, din 29 aprilie 1597, emisă din Zwinigrad. Scrisorile sînt redactate în limba polonă, latină și slavă.

De o deosebită valoare pentru studiul sigilografiei române sînt sigiliile păstrate la documente.

Așa, la documentul din 1411, de la Mircea cel Mare (v. *Hurmuzaki*, vol. I, p. II Tab. III Facsimil)⁵ scris în limba latină, s-au păstrat unsprezece sigilii (9 boie-

istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol. I—XI, Buc. 1929—1939 (vol. V și VI). Amintim, în fine, cele șase documente publicate de Irena Sulkowska de la Arhivele Centrale de Acte Vechi din Varșovia, în *Studii* (an. XII, 1959, nr. 6, p. 91—100) sub titlul *Noi documente privind relațiile româno-polone în perioada 1589—1622*.

⁵ v. și Constantin Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Mare*, în *Revista Arhivelor*, VI, 2, 1944—1945, p. 256—286, care a descris aceste sigilii pe baza fotocopiilor publicate în *Hurmuzaki*. Descrierea desigur din această cauză este incompletă.

rești din care la trei a rămas numai capsula sau căușul, iar restul sînt bine păstrate), cel mare, voievodal, fiind aplicat în ceară verde închisă cu legenda în limba latină și cel mic de asemenea cu legendă; documentul din 6 ianuarie 1393 de la Roman vv. Moldovei (*Hurmuzaki*, vol. I, p. II, pag. 815—816) are sigiliu mare domnesc în ceară verde, șnur roșu, precum și nouă sigilii boierești din care două lipsă, două întregi în ceară neagră (verde închis) și cinci numai capsula, toate legate de document cu fâșii de pergament pe care sînt scrise numele posesorilor: scrierea este aceeași ca la documentul din 30 martie 1392 (Arhiva istorică centrală din București, Peceti nr. 111); pe revers, sigiliul mare domnesc este contrasigilat cu sigiliul mic domnesc, aplicat în ceară verde.

Documentul din 6 ianuarie 1395 de la Ștefan vv. Moldovei (*ibid.* p. 817—819) a avut 12 sigilii din care s-au păstrat opt: cel domnesc și șapte boierești; cel domnesc este aplicat în ceară verde, capsula în ceară albă iar pe spate are contrasigiliu înelar în ceară verde; documentul din 1421 de la Alexandru cel Bun, are 16 capsule de sigilii domnești avînd imprimarea sigilară căzută, sigiliul mare domnesc și unul mic al lui Ilie Iliș, feciorul voievodului (v. facsimil, *Hurmuzaki*, vol. I, p. II tabl. V).

Documentul din 13 ianuarie 1434 de la boierii lui Ștefan vv. Moldovei are 15 sigilii legate cu șnururi de mătase de culoare roșie din care s-au păstrat 13, toate în ceară verde, cu steme și legende, unul are numai capsula și de la altul a rămas numai un fragment (*Hurmuzaki*, vol. I, p. II, pag. 849—850). Tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu Polonia în 1499 are după cum urmează: textul slav a avut 27 sigilii din care s-au păstrat cel marc al voievodului, altul al lui Bogdan, fiul său, legate cu șnur de culoare roșie, iar ale boierilor cu mătase de culoare verde închis (15 în ceară cu legende și 8 numai capsula). Textul latin al aceluiași document are sigiliul voievodal atît de bine conservat încît pare că a fost confecționat de curînd și se văd nările fin executate ale capului de bour; are șnur de mătase roșie, sigiliul lui Bogdan și 25 sigilii boierești (15 întregi și 10 numai capsula) (versiunea latină în *Hurmuzaki*, vol. II, p. II, pag. 439—445, iar cea slavă și latină la pag. 714—724). În cutia nr. 2 (A.G.B. II c 192) se păstrează un număr de zece documente moldovenești care toate la un loc au un număr de 134 sigilii.

De asemenea, de o deosebită valoare pentru studiile de sigilografie română sînt sigiliile boierești aflate atît la documentele domnești coșigilate cît și de pe scrisorile personale, prin diversitatea mobililor pe care le înfățișează. Astfel, sigiliul lui Luca Stroici de pe o scrisoare din 29 aprilie 1597 este destul de simplu. El este rotund, cu diametrul de 16 mm avînd în cîmp un scut scartelat, cu litera chirilică L (Luca) în primul cartier și litera C (Stroici) în cel de al doilea, cartierele 3 și 4 fiind pline. Pe o scrisoare, din 17 octombrie 1604, este un alt sigiliu. Acesta e octogonal cu dimensiunile 18×16 mm, în cîmp un scut timbrat de un coif, avînd pe smalt o floare de crin; de ambele părți ale scutului sînt cîteva mobile neidentificabile. Sigiliul lui Andreico, atîrnat, lîngă ale celorlalți boieri, la actul pentru reinnoirea omagiului de vasalitate al lui Ștefan vv. Moldovei față de regele Poloniei din 6 ianuarie 1393 este octogonal, cu dimensiunea de 17×13 mm avînd în cîmp într-un chenar perlât, un Icu mergînd spre stînga. Executarea de muleje grafice de pe aceste documente pentru Arhivele noastre credem că este absolut necesară.

Un deosebit interes prezintă secția de hărți și planuri care numără peste 30 000 de bucăți, un specialist ocupîndu-se cu organizarea evidenței și catalogării. În această secție există hărți ce interesează istoria țării noastre. Grijă deosebită ce se acordă păstrării documentelor se poate constata și în muzee. Astfel, la Muzeul de istorie al orașului Varșovia, sînt expuse multe documente importante privind istoria capitalei polone, sub formă de muleje grafice, executarea fiecăruia conținînd, în medie, 8 000 zloți. Documentele sînt reproduse în condiții bune (cerneala, scriere, vechimea pergamentului, sigilii etc.) și oferă imaginea perfectă a originalului.

La Direcția Generală a Arhivelor a fost vizitată Secția organizare, metodică și evidență, în care sînt concentrate inventarele fondurilor și colecțiilor aflate în Arhivele de Stat din toate voievodatele (regiunile) Poloniei.

Putem, în încheiere, considera că, cu toată durata extrem de scurtă a vizitei, datorită spiritului de colaborare al arhiviștilor poloni, s-a putut depista un număr apreciabil de documente importante pentru istoria țării noastre și s-au putut face unele constatări interesante atît în domeniul folosirii cît și al conservării materialelor documentare în țara vecină și prietenă. Cu acest prilej, ținem să exprimăm mulțumirile noastre celor care ne-au acordat, cu multă amabilitate, tot sprijinul necesar.

MIHAIL FĂNESCU
MIHAI REGLEANU

SITUAȚIA CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA 1914 — 1944

Editura Politică, București, 1966, 496 p.

Apărut în Editura politică sub redacția prof. univ. dr. N. N. Constantinescu, volumul aduce o contribuție de seamă la cunoașterea situației clasei muncitoare din România în perioada dintre cele două războaie mondiale. Sunt tratate în mod diferențiat, în funcție de particularitățile fiecărei etape, probleme privind situația generală a economiei României, situația numerică și schimbările intervenite în structura clasei muncitoare, condițiile ei de muncă și de trai, gradul de exploatare a proletariatului, situația existentă în principalele ramuri ale industriei, concentrarea și centralizarea capitalului etc. În strînsă legătură cu situația clasei muncitoare, cartea înfățișează lupta proletariatului, condus de Partidul Comunist Român, împotriva tendinței de înrăutățire a condițiilor de muncă și de trai.

În prima parte, lucrarea înfățișează situația generală existentă în țara noastră în preajma izbucnirii primului război mondial. Tabloul social-economic al României era al unei țări agrare în care dominau relațiile capitaliste în industrie, agricultură, comerț, credit, împletite cu rămășițe feudale, încă puternice în agricultură. În industrie și în finanțele țării, capitalul străin deținea poziții importante. În continuare, se prezintă situația social-economică din timpul războiului și după terminarea lui, subliniindu-se urmările catastrofale asupra economiei și implicit asupra situației masei muncitoare. Lipsa de hrană, de îmbrăcăminte, lipsa măsurilor sanitare corespunzătoare au creat condiții prielnice pentru epidemii și răspîndirea bolilor sociale. Toate lipsurile și suferințele îndurate au contribuit la creșterea enormă a mortalității. Aproape 70% din copiii născuți în 1917 în Moldova au murit, iar în multe comune de pe lîngă front au murit toți copiii.

După război, treptat, are loc o redresare a economiei naționale, creîndu-se un teren mai favorabil dezvoltării forțelor

de producție. O dată cu dezvoltarea, în limitele economice-sociale cunoscute, a industriei, pe măsura adîncirii procesului de concentrare și centralizare a capitalului, a concentrării producției, începe să se manifeste un fenomen de creștere a numărului și de concentrare a muncitorilor în centre industriale și, în cadrul acestor centre, în întreprinderi de dimensiuni mai mari. În trei ramuri — industria extractivă industria mare prelucrătoare, transporturile mecanizate — numărul muncitorilor a crescut în 1930 față de 1900 cu 60%. Procesul creșterii continue a clasei muncitoare s-a intensificat după încheierea, în 1918, a procesului de formare a statului național unitar român și întregirea pieții naționale. În procesul creșterii numerice a clasei muncitoare, un rol însemnat l-a jucat aflulxul către industrie al unei părți din populația agricolă care nu avea pămînt sau cu pămînt puțin, precum și atragerea femeilor în munca salariată. În 1930, numărul femeilor reprezintă 40—50% în industria textilă, 13,2% în industria extractivă prelucrătoare și construcții. Migrarea populației rurale spre fabrică și atragerea unui număr tot mai mare de femei în industrie au jucat un rol important în menținerea salariilor la un nivel scăzut și a făcut ca preocupările capitaliștilor pentru progresul tehnic să fie mai reduse decît în țările dezvoltate. Interesul capitaliștilor în a folosi munca salariată a femeilor și chiar a copiilor era determinat de faptul că femeile și copiii, primeau un salariu mai mic. În 1938, în industria alimentară din Cluj salariul minim al unei muncitoare reprezenta 64% din salariul minim al unui muncitor necalificat, iar al unui copil care lucra la fabrica „Progresul” din Ploiești reprezenta 30—60% din salariul plătit muncitoarelor.

O mare atenție se acordă în lucrare problemelor privind condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare. Situația economică a proletariatului a fost deter-

minată de o serie de factori ca gradul exploatarei capitaliste, evoluția și nivelul dezvoltării economice și politice a țării, lupta de clasă, gradul de organizare a clasei muncitoare, raportul de forțe dintre proletariat și burghezie. Gradul de exploatare și tendința lui de creștere este ilustrat de procentul din valoarea nou creată ce revenea muncitorilor din industria mare prelucrătoare: 39,6% în 1927, 35,1% în 1937, iar în timpul celui de al doilea război mondial doar 25%. În aprecierea acestor cifre trebuie să avem în vedere faptul că România figura printre ultimele țări din Europa în ceea ce privește mărimea venitului național pe locuitor.

Analizând aspectele legate de durata zilei de lucru, datele din lucrare demonstrează că, pe măsura creșterii luptei de clasă a muncitorimii, pe măsura introducerii tehnicii avansate în producție, durata zilei de muncă a început să înregistreze o anumită scădere. Micșorarea duratei de lucru a fost neuniformă în timp și spațiu, în funcție de raportul de forțe existent între clasa muncitoare și capitaliști. Deși prin legea adoptată în 1928 durata zilei de muncă era fixată la 8 ore, în 1934 ea nu era respectată nici în 50% din întreprinderile industriale și comerciale, iar în unele întreprinderi ziua de lucru era de 10—12 ore.

Legat de situația clasei muncitoare, volumul se ocupă de problema șomajului. Dacă înainte de primul război mondial șomajul nu constituia o problemă deosebită, după război și în special în perioada crizei mondiale a capitalismului din 1929—1933, șomajul a atins mari proporții. În 1932 numărul muncitorilor fără lucru se ridica la 35% din totalul salariaților.

N. COPOIU

REFACEREA P. S. D. DIN ROMÂNIA 1900 — 1910

Editura Științifică, 1966 199 p.

Lucrarea lui N. Copoiu, „Refacerea P.S.D. din România 1900—1910”, prezintă într-o sinteză evoluția mișcării muncitorești din țara noastră în primul deceniu al secolului al XX-lea. Prima de acest fel în istoriografia noastră, lucrarea înmănunchează, în cele șase capitole ale sale, rezultatele cercetărilor efectuate în ultima vreme în legătură cu acest important capitol al istoriei mișcării muncitorești din România. Ea prezintă sintetic principalele momente care au dus la reorganizarea P.S.D. din România.

Documentația pe baza căreia a fost întocmită lucrarea este deosebit de bogată,

Alte fenomene analizate în lucrare privind condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare în perioada dintre cele două războaie mondiale sînt: nivelul salariului real, condițiile de locuit, asigurările sociale etc. În legătură cu salariul real, în lucrare se arată că în timpul primului război mondial și imediat după terminarea acestuia, salariul real a scăzut catastrofal, apoi a cunoscut o oarecare creștere pînă prin anul 1923, după care a început iar să scadă. Oscilații asemănătoare au avut loc și mai târziu.

De menționat că numeroase întreprinderi puneau piedici în calea obținerii de către o parte din muncitori a brevetului de calificare, pentru a le da un salariu mai mic. În 1928, în regiunea Bacăului, salariul muncitorilor necalificați față de al celor calificați reprezenta 50% din industria lemnului, 30,7—81,2% în industria pielăriei etc. Datorită greutăților întâmpinate de muncitori în calificare, în 1930 aveau libertate de calificare doar 44,4% din numărul muncitorilor care lucrau în industria extractivă, peste 63% din cei ce lucrau în industria metalurgică, 19,2% în industria lemnului, aproape 22% în industria construcțiilor și a materialelor de construcție, 24% în industria textilă, 26,4% în industria alimentară.

Volumul ilustrează aceste aspecte cu date interesante și sugestive, ajutînd pe cititor să înțeleagă mai bine de ce clasa muncitoare din țara noastră, sub conducerea Partidului Comunist Român, a dus o susținută luptă pentru înlăturarea orînduirii capitaliste, pentru făurirea noii orînduirii, orînduirea socialistă.

VASILE APARASCHIVEI

ea variînd de la materiale apărute în presa vremii și unele lucrări cu caracter mai general, la materialul arhivistic adunat cu minuțiozitate din diversele arhive ale țării.

Înainte de a porni la analiza etapelor dezvoltării mișcării muncitorești în perioada studiată, autorul prezintă succint principalele aspecte ale evoluției României, din punct de vedere social-economic și politic. El analizează stadiul de dezvoltare al industriei și agriculturii țării, urmînd, paralel cu aceasta, evidențierea trăsăturilor caracteristice ale vieții politice a României, precum și situația

clasei muncitoare din țara noastră la începutul secolului al XX-lea.

Un însemnat număr de pagini ale lucrării au fost consacrate analizei cauzelor dezorganizării vremelnice a P.S.D.M.R., ca urmare a trădării elementelor burghezo-liberale din conducerea sa, așa-zisii „generoși”, precum și urmările acestei acțiuni, pentru evoluția viitoare a mișcării muncitorești din România. Autorul subliniază că trădarea elementelor burghezo-liberale și implicit dezorganizarea vremelnică a partidului, deși a produs imense greutăți și stavile în calea dezvoltării mișcării muncitorești, n-a putut înăbuși ideea privind necesitatea și posibilitatea organizării muncitorilor pe principiul luptei de clasă. Militanți socialiști consecvenți — I. C. Frimu, Al. Ionescu, C. Z. Buzdugan, Iosif Nădejde-Armașu și alții — au purtat mai departe steagul roșu, dovadă că socialismul în România, departe de a fi o „plantă exotică”, avea o puternică aderență la realitățile țării noastre, fiind generat de ele și menit să le schimbe în folosul maselor populare.

Perioada 1900—1910 a fost împărțită de autor în două subperioade — prima de la 1900 la 1907 iar a doua între 1907 și 1910

Pentru prima perioadă, principalele momente evidențiate de autor au fost cele legate de apariția și dezvoltarea cercurilor socialiste „România muncitoare” și a organizațiilor sindicale, de avântul mișcării muncitorești în anii 1905-1907, avânt marcat de intensificarea acțiunilor de propagandă și organizare și de avântul mișcării greviste, de atitudinea socialiștilor față de problemele dezvoltării economice a țării acordând un loc special poziției lor față de jubileul regal din 1906.

I. M. OPREA

NICOLAE TITULESCU

Editura Științifică, București, 1966, 406 p.

Apărută recent în Editura Științifică monografia „Nicolae Titulescu”, elaborată de Ion M. Oprea, doctor în istorie, reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea politicii externe a României dintre cele două războaie mondiale și la reliefarea uneia dintre cele mai mari figuri ale diplomației europene din perioada amintită.

Folosind un bogat material documentar din Arhivele M.A.E., Arhivele Sta-

S-a insistat mai mult pe semnificația conferinței muncitorești din 1906 care a hotărât centralizarea organizatorică a proletariatului român prin înființarea Comisiei generale a sindicatelor.

Autorul a relevat rolul important pe care l-a avut în toate aceste acțiuni presa socialistă și în special gazeta „România muncitoare”.

În tratarea celei de a doua perioade (1907—1910) autorul se oprește mai mult asupra a două momente din evoluția organizatorică a mișcării socialiste: conferința din 1907, care a marcat un prim pas pe calea reorganizării partidului muncitorilor și conferința Uniunii Socialiste din ianuarie 1908. În afara aspectului organizatoric, autorul a mai relevat și intensificarea procesului de răspindire a ideilor socialiste marcat de apariția și răspindirea revistei teoretice „Viitorul social”.

Un capitol al lucrării este consacrat poziției mișcării muncitorești față de marea răscăală a țăranilor din 1907*. Autorul a scos în evidență faptul că în ansamblul său mișcarea muncitorească a fost forța socială care s-a ridicat în apărarea țăranimii răsculate, condamnd cu hotărâre singeroasă, represiune ordonată de guvern și subliniază ideea că, sub influența răscăleii, s-a produs o însemnată cotitură în înțelegerea de către socialiști a rezolvării problemei agrare.

În ultima parte a lucrării autorul tratează momentul refacerii P.S.D. din România, ca rezultat al maturizării ideologice și organizatorice a mișcării muncitorești din țara noastră.

VASILE NICOLAE

* Capitolul a fost scris de D. Hurcuzanu.

tului București, Craiova și Iași, Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva I.S.I.S.P.* de pe lângă C.C. al P.C.R., precum și din istoriografia românească și străină autorul a reușit să înfățișeze activitatea multilaterală a lui Nicolae Titulescu și evoluția evenimentelor internaționale, cu care a avut o legătură directă sau indirectă.

* Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice.

Scrisă într-un stil cursiv și atrăgător monografia scoate în evidență, pe de o parte, principalele aspecte ale activității desfășurate de N. Titulescu în domeniile: științific, didactic și al politicii interne iar, pe de altă parte, analizează o lungă succesiune de evenimente politice și diplomatice asupra cărora N. Titulescu a exercitat o puternică influență.

Prima parte a lucrării este consacrată creionării marii personalități a lui N. Titulescu, precum și activității desfășurate de el din momentul absolvirii facultății de drept din Paris (1904) și pînă în 1921, cînd, în linii generale, se încheie șirul manifestărilor sale pe planul politicii interne.

Lectura capitolelor consacrate acestor probleme oferă cititorului posibilitatea să desprindă o serie de idei și principii înaintate pe care N. Titulescu le-a promovat și le-a susținut cu o competență remarcabilă atît prin lucrări de sine stătătoare cît și prin discursuri rostite, fie cu prilejul sesiunilor parlamentare, fie cu diferite alte prilejuri.

Rețin în mod deosebit atenția încercările meritorii ale lui N. Titulescu de a aduce înnoiri activității didactice prin înlăturarea a tot ce era învechit și anacronic în conținutul programelor de învățămînt ca și în metodele de predare a diferitelor discipline juridice.

Sufiul ideilor sale înnoitoare s-a resimțit cu aceeași tărie și în cadrul dezbaterilor care s-au purtat la începutul secolului nostru în jurul sensului educației juridice și a caracterului științei dreptului în general.

Angajîndu-se în aceste dezbateri Titulescu ajunge la concluzia că dreptul este o știință a vieții sociale și în consecință el prezintă aceeași mobilitate ca și organismul social. El cerea să se stabilească o concordanță deplină între legislație și dezvoltarea societății astfel încît legea să fie pusă în slujba nevoilor sociale și deci în slujba oamenilor.

Lucrarea pune în lumină, de asemenea, adeziunea constantă a lui Titulescu la ideile reformelor cu caracter economic, social și politic, pe care nu numai că le susținea dar în numeroase cazuri le și iniția.

După cum se arată în monografie „ca militant pentru progres în limitele permise de societatea burgheză și atît cît îi îngăduia poziția sa de clasă, N. Titulescu figurează printre susținătorii activi ai reformelor agrare și electorale. Poziția lui de promotor entuziast al reformelor înnoitoare este confirmată în

modul cel mai strălucit de activitatea pe care a depus-o în vederea pregătirii și elaborării reformei financiare”¹.

Prin promovarea ideilor înaintate ca și prin susținerea și inițierea diferitelor reforme, N. Titulescu, după cum se desprinde din lucrare, se situează pe poziția elementelor democratice ale burgheziei românești. El s-a remarcat ca militant de frunte al acestor elemente nu numai în politica internă ci mai ales în domeniul politicii externe unde a promovat idei patriotice și a luptat intransigent pentru apărarea independenței naționale și integrității teritoriale a României.

Activității diplomatice a lui N. Titulescu i se rezervă cea mai mare parte din lucrare unde autorul analizează cu deosebită competență un întreg complex de evenimente internaționale în cadrul cărora se conturează cu precizie linia politicii externe a României dintre cele două războaie mondiale.

Această analiză este precedată în monografie de o amplă prezentare a principilor și metodelor politicii externe pe care le-a promovat Titulescu de-a lungul întregii sale activități și care au rămas la baza orientării diplomației românești pînă în vara anului 1940.

Autorul insistă cu precădere asupra căilor și mijloacelor de apărare a independenței și suveranității naționale a popoarelor, precum și asupra metodelor preconizate și folosite de N. Titulescu pentru intensificarea colaborării dintre state în vederea menținerii păcii.

Una din principalele idei care a stat la baza concepției lui N. Titulescu și care derivă din necesitatea apărării independenței naționale a tuturor popoarelor era aceea ca directivele politicii interne și externe ale României „să fie pur românești”².

În acest sens diplomatul român afirma: „Românii vor să toarne ei tiparul propriei lor vieți naționale și sînt foarte sensibili la gîndul că făcînd ceea ce fac s-ar putea crede că imită pe cineva. Românii concep ei înșiși interesele lor politice ca și francezii dar voiesc ca ceea ce fac să apară ca o acțiune concordantă pe care o doresc din toată inima, iar nu ca o acțiune dependentă pe care o resping ca necorespunzînd sentimentului lor de demnitate națională”³.

¹ Cf. I. M. Oprea, „Nicolae Titulescu” Editura Științifică, București, 1966, p. 62.

² *op. cit.*, p. 91

³ *op. cit.*, p. 92

După examinarea acestor principii și metode autorul se oprește asupra etapelor activității diplomatice a lui Titulescu relevând atît latura practică a acestei activități cît și valoarea incontestabilă a gândirii înaintate pe care marelui diplomat român a pus-o în slujba idealului păcii și independenței popoarelor.

Inceputurile activității diplomatice a lui N. Titulescu se situează în anii imediat următori primului război mondial, mai precis, în timpul Conferinței de pace de la Paris care a stabilit noua configurație politică a Europei.

Monografia ni-l înfățișează pe N. Titulescu în această etapă printre cele mai active elemente în acțiunea pentru susținerea intereselor României la Conferința de pace și în special pentru dobîndirea recunoașterii unității naționale a poporului român de către marile puteri.

După încheierea Conferinței de pace N. Titulescu a fost numit ministru la Londra și delegat permanent al României la Societatea Națiunilor funcții pe care le-a deținut pînă în 1932 cu excepția anului 1927—1928 cînd, pentru prima dată, i s-a încredințat departamentul externelor.

Acest post de observație și de luptă a oferit numeroase prilejuri lui Titulescu să se ocupe de reglementarea relațiilor economice și politice dintre România și diferite țări și totodată, să propună soluțiile cele mai potrivite pentru rezolvarea problemelor internaționale la ordinea zilei.

Grație talentului său de mare jurist și prodigioasei sale activități diplomatice, N. Titulescu a urcat pe culmile prestigiului internațional fiind ales de două ori consecutiv președinte al Adunării Ligii Națiunilor, caz unic în istoria acestui for internațional.

Incepînd cu anul 1932, N. Titulescu este din nou chemat la conducerea Mi-

nisterului Afacerilor Străine unde rămîne pînă în luna august 1936.

Lucrarea analizează, rînd pe rînd, momentele principale din activitatea desfășurată de N. Titulescu în această perioadă. Sînt astfel redat acțiunile sale în sprijinul ideii dezarmării, a încheierii convențiilor privitoare la definiția agresiunii și în special a stabilirii relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică.

În mod deosebit autorul subliniază acțiunea politică a lui N. Titulescu îndreptată spre încheierea și consolidarea unor pacte regionale ca: Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, efortul lui neobosit pus în slujba organizării sistemului securității colective, a stăvilirii revizionismului și a fascismului și a preîntîmpinării oricărui act de agresiune.

Monografia se încheie cu cercetarea amănunțită a cauzelor interne și internaționale care au dus la înlăturarea lui N. Titulescu din guvern și cu relatarea amplă asupra activității depuse de eminentul om politic în perioada expatrierii sale în Franța unde în luna martie 1941 a încetat din viață.

Lucrarea este însoțită de un indice general precum și de rezumatele corespunzătoare în limbile franceză și engleză.

Prin conținutul său de idei, prin concluziile de o certă valoare științifică la care a ajuns autorul, ca și prin căldura cu care sînt scoase în evidență trăsăturile caracteristice ale acestei remarcabile personalități a diplomației românești și mondiale, monografia trezește interesul legitim al marelui public cititor și servește operei de educație patriotică a tinerelor generații.

ILIE GANCEA

C. C. GIURESCU

VIATA ȘI OPERA LUI CUZA VODĂ

Editura Științifică, București, 1966, 480 p.

Pe linia realizărilor remarcabile ale istoriografiei marxiste din țara noastră se înscrie și lucrarea prof. univ. C.C. Giurescu, intitulată: „Viața și opera lui Cuza Vodă“.

Rod al unei cercetări îndelungate și bazîndu-se pe bogate surse documentare interne și externe, unele din ele inedite, utilizînd lucrările mai vechi și mai noi, românești și străine, referitoare la această perioadă, autorul realizează o vastă și erudită monografie a uneia dintre cele

mai proeminente personalități din istoria modernă a României — Alexandru Ioan Cuza.

Numele lui Al. I. Cuza este legat de înfăptuirea Unirii și a formării statului național român, de reformele democratice din perioada 1859—1866. Monografia înfățișează rolul marelui domnitor, în rezolvarea problemelor fundamentale ale societății românești din acea vreme, în raport cu interesele diverselor clase sociale.

Autorul subliniază ideea că Al. I. Cuza a rămas o figură reprezentativă în istoria poporului român, pentru că a activat în sensul progresului, impus de necesitățile legice ale istoriei. El a înțeles năzuințele generale ale epocii și a militat pentru îndeplinirea marilor deziderate ale poporului român.

După introducerea bibliografică și o succintă prezentare a mișcării naționale pentru Unire după revoluția de la 1848, a cadrului intern și internațional al înfăptuirii Unirii, prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza ca domn al Moldovei și Țării Românești, autorul tratează amănunțit viața, activitatea revoluționară, ascensiunea politică și anii domniei acestuia. Un spațiu apreciabil din lucrare se acordă luptei lui Al. I. Cuza și a colaboratorilor săi pentru făurirea statului național român modern, pentru realizarea marilor sarcini și probleme care se puneau în fața națiunii române și a tinărului stat ca: recunoașterea unirii de către marile puteri europene, consolidarea și desăvârșirea Unirii, unificarea și modernizarea administrației și armatei, secularizarea averilor mănăstirești, legea electorală, legea rurală etc.

Un capitol special este consacrat vieții economice și culturale a țării, legii învățământului din 1864, organizării învățământului superior, înființării universităților din Iași și București și a învățământului superior de arte, sprijinului dat de către Al. I. Cuza științei, artei și literaturii.

De asemenea, lucrarea ne înfățișează lupta lui Cuza cu marile puteri europene reacționare și cu opoziția internă, raporturile domnitorului cu cei mai apropiați colaboratori ai săi și în primul rând cu Mihail Kogălniceanu.

Capitolul final se ocupă de ultimii ani ai vieții lui Cuza, de amintirea și aprecierile posterității asupra vieții și operei sale.

Printre problemele importante cuprinse în monografie sînt marile reforme agrare cum a fost legea pentru secularizarea averilor mănăstirești, din 13/25 decembrie 1863 și legea rurală din 1864.

Secularizarea averilor mănăstirești înfăptuită în ciuda opoziției călugărilor greci (beneficiari ai bunurilor mănăstirești închinăte), ca și a Imperiului Otoman, sprijiniți de Austria, Rusia țaristă și Anglia, a trecut în proprietatea statului român un mare izvor de bogăție înstrăinat în secolele anterioare care reprezenta peste 25% din suprafața sa. Un sprijin prețios a primit Al. I. Cuza din partea Franței, urmată de Sardinia și Prusia, ceea ce va face ca clerul grec să piardă sumele ofe-

rite anterior de România ca despăgubiri. Secularizarea averilor mănăstirești, pentru care Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu au avut în spatele lor întreaga națiune română, a dus la consolidarea autonomiei României, la creșterea prestigiului ei internațional.

Legea rurală, decretată în urma înfringerii opoziției boierimii reacționare coalizată cu o parte a burgheziei, la 14/26 august 1864, a fost o necesitate istorică, izvorită din dezvoltarea social-economică a României, din dezvoltarea luptei revoluționare a țărănimii. Proclamația ce însoțește legea rurală se adresa țăranilor: „Claca (boierescul) este desființat pentru de-a pururea și de astăzi voi sînteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre prin legile înființate... De astăzi, voi sînteți stăpîni pe brațele voastre; voi aveți o părticică de pămînt, proprietate și moșie a voastră; de astăzi, voi aveți o patrie de iubit și de apărât“ (p. 272).

Pe temeiul legii rurale din 1864 au fost împroprietăriți 511 896 de familii de țărani cu o suprafață de 2 038 650 ha, revenind în medie aproximativ 4 ha de familie.

Cu toate limitele sale, legea rurală din 1864 a însemnat o accentuare a evoluției capitaliste a României, a contribuit la dezvoltarea industriei și a proletariatului, la crearea structurii economice a statului român modern și la creșterea producției agricole. Ea a dat țăranului o conștiință a rostului, a demnității și a puterii sale.

„Împroprietărirea decretată de Cuza a fost, prin urmare, nu numai un început de dreptate pentru „talpa țării“, dar și un act de previziune socială și politică — arată autorul —, realizînd una dintre reformele esențiale burghezo-democratice, monite a crea structura social-economică a statului român modern (p. 286).

Sfera activității lui Al. I. Cuza a fost complexă. În afara reformelor și realizărilor amintite mai sus, pentru progresul țării, el preconiza o serie de planuri economice. Semnificativ în acest sens este următorul citat din mesajul din 6 decembrie 1859: „Avem tot/ul/ de creiat: a întemeia creditul nostru politic, a deschide drumuri, a face poduri, a împodobi și a însănătoși orașele, a lărgi porturile, a înflori comerțul, a încuraja industria... a săpa canaluri, a întinde linii de drumuri de fier pe suprafața pămîntului nostru pentru înlesnirea comunicărilor și într-un cuvînt a dezvolta toate stabilimentele publice“ (p. 381).

Al. I. Cuza a sprijinit prin toate acțiunile sale lupta pentru independența

Românici și a ținut ca aceasta să se manifeste pe plan internațional ca un stat suveran, egal în drepturi și independent. Cu ocazia expoziției universale din 1865 de la Paris, a insistat ca România să aibă un pavilion separat de al Turciei, iar pentru asigurarea unui succes a fost expus tezaurul de la Pietroasa. Cu mult curaj s-a opus tuturor încercărilor puterilor europene de reacționare de a se amesteca în treburile interne ale României.

În politica externă, Al. I. Cuza s-a remarcat ca un iscusit strateg și tactician, ca un diplomat de primă clasă, însuflețit de cel mai lămurit patriotism. Față de turci, de austrieci, de ruși, de marile puteri în general, s-a comportat demn și politicoasă; nu a nesocotit hotărârile adoptate de acestea în Conferințe dar nici nu a admis ca respectivele hotărâri să fie transformate în frine pentru țară; a apărat interesele națiunii române cu energie și perseverență, cu talent. Cu multă abilitate a profitat de contradicțiile existente între marile puteri europene, silind nu odată Turcia și Austria și în parte Anglia și Rusia să cedeze în fața unor fapte împlinite de poporul român.

În mintea lui Al. I. Cuza, ca și în mintea reprezentanților cei mai aleși ai generației de la 1848, ținta finală era unirea tuturor românilor într-un singur stat, al cărui început se făcuse în 1859. Pe această linie el s-a interesat de soarta românilor de peste Carpați și a căutat să-i sprijine în tot felul. Într-o scrisoare de la 2 mai 1859 el declara că urmărește „o singură soartă, bunăstarea și libertatea a tot ce poartă numele de român” (p. 431).

Al. I. Cuza a sprijinit lupta popoarelor asuprite și oprite pentru eliberarea lor națională. Astfel, el a avut legături cu revoluționarii maghiari exilați, a permis trecerea prin România a unui mare trans-

port de arme din Rusia destinat Serbiei iar pe teritoriul țării noastre s-au așezat numeroși revoluționari din țările vecine. Bineînțeles că acest sprijin a avut o anumită limită, domnitorul căutând să evite o intervenție militară din afară, România fiind o insulă înconjurată de trei imperii reacționare.

Autorul lucrării sesizează și unele scăderi și erori politice din activitatea lui Al. I. Cuza, slăbiciuni pe care adversarii politici le-au speculat abil și i-au pus într-o situație delicată pe partizani. Camarila de care s-a înconjurat, compusă din afaceriști, din șperțari, de soii ministrului poștelor, Cezar Librecht, a adus opere sale grele prejudicii. Răcirea față de M. Kogălniceanu, în urma unor intrigi abjecte, l-a îndepărtat de unul din colaboratorii importanți și devotați. Șovăiala și impresia lăsată de el că se împacă cu gândul renunțării la tron, relațiile extraconjugale etc. au devenit un subiect de scandal. Și toate acestea, împreună, au ușurat reacțiunii organizarea detronării sale în noaptea de 11 februarie 1866.

Marile sale înfăptuiri ca domnitor și prețuirea ce i-au acordat-o masele populare, au făcut ca liberalii, conservatorii și chiar regele Carol, să păstreze tăcere, să nu-l poată ponegri, deși nu i-au mai permis reîntoarcerea în țară. Ca un semn al aprecierii înaltei sale activități patriotice a fost alegerea sa în 1870 ca deputat în colegiul țăranilor din județul Mchedintși și senator la Tr. Severin. La 15 mai 1873, departe de patrie, în Germania, Al. I. Cuza a încetat din viață. Cu mare durere în suflet a primit această veste poporul român.

În perspectiva istoriei noastre, personalitatea lui Al. I. Cuza rămâne ca una din cele mai mari și reprezentative.

VASILE Gr. BOBOCESCU

TROCSÁNYI ZSOLT

AZ ÉSZAKI PÁRTIUM 1820 — BAN

Partiumul de nord în 1820. (Datele conscripției Czirakyana.) Biblioteca Institutului Central de Statistică — Secția arhive a Ministerului Culturii, Budapesta, 1966.

Lucrarea are ca obiect prelucrarea datelor statistice ale uneia dintre importanțele conscripții urbariale din Transilvania și anume cea din 1819—1820, cunoscută sub denumirea CONSCRIPTIO CZIRAKYANA, partea referitoare la Partiumul de Nord. Acesta este ultima conscripție urbarială efectuată în Transilvania în epoca feudală, care prezintă complex rela-

țiile agrare din comitatele Solnocul de Mijloc, Crasna și Districtul Chioar, scoțind totodată în evidență relațiile feudale de la sfârșitul celui de al doilea deceniu al secolului trecut, stratificarea juridică a maselor aservite, precum și structura proprietății feudale și iobăgești.

Lucrarea se bazează în primul rînd pe materialele documentare păstrate în Arhiva

Națională a Ungariei cum sînt: *Arhiva Cancelariei Camerale din Transilvania, Acta Generalia și actele Prezidențiale ale cancelarului Teleki Samuel, arhiva organelor guvernamentale din Transilvania, actele politice și prezidențiale ale Guvernului Transilvaniei*. Conscripția Czirakya-na constituind o grupare separată în cadrul arhivei organelor guvernamentale ale Transilvaniei de la Arhiva Națională. Pentru completarea datelor, autorul a folosit și copiile înscrisurilor provenite din districtul comisarului Majláth György, care au fost depuse ca o parte distinctă la Arhiva capitulului din Alba Iulia și împreună cu aceasta a ajuns la Arhiva Națională a Ungariei.

Lucrările de întocmire a Conscripției s-au desfășurat în cea mai mare parte după ce în prealabil s-a făcut o înscriere model. Recenzorii au înregistrat în primul rînd datele generale privitoare la întreg satul pe baza unui chestionar format din 9 puncte („Fassiones acta 9 puncta”). Primarul, jurații și bătrîinii satului erau obligați să dea declarații, dar puteau să fie ascultați și iobagii. Nobilii, proprietari de latifundii, puteau să fie prezenți, sau reprezentanți, dar era interzis ca aceștia să influențeze negativ declarațiile. Textul declarației — ne informează autorul — era redactat în limba majorității populației din localitate. Dacă însă majoritatea populației erau români, atunci textul se redacta bilingv, adică și în limba latină, sau maghiară.

Conform celor 9 puncte din chestionar și a răspunsurilor primite se înscriu datele privind urbariul pe baza căruia au fost stabilite sarcinile iobagilor. În cazul în care nu exista o reglementare urbarială se lua în evidență dacă obligațiile au fost stabilite pe bază de contract, sau după obicei, mărimea proprietăților, cantitatea robotei și altele.

În partea a doua a conscripției s-a întocmit un tabel în care s-au trecut în primul rînd datele privind mărimea și calitatea terenurilor proprietatea iobagilor și jelerilor. Alături de tabela principală mai existau alte trei tabele care se referă la pămînturile censuale, privilegiile, scrisorile de zălogire, copiile urbariilor și altele.

În prelucrarea datelor statistice s-a urmărit să se dea o privire în ansamblu asupra istoriei economiei feudale ale etapei istorice date. Statistica populației se extinde numai asupra populației aservite, excluzînd nobilii proprietari particulari și eclesiastici, libertinii, preoții iobagi, învățătorii și alte categorii de intelectuali, comercianții și militarii. În ansamblu conscripția ne înfățișează o privire generală

asupra relațiilor dintre marii proprietari feudali și iobagi. Cu toată bogăția de date însă, așa cum ne avertizează și autorul, corpusul privind Partiumul de Nord nu este complet, lipsesc înscrisurile din mai multe sate din comitatul Solnocul de Mijloc, Crasna și Districtul Chioar.

Prima parte a lucrării se referă la populația aservită a Partiumului de Nord. Pe baza datelor înregistrate se prezintă numărul familiilor iobăgești și a jelerilor, care reprezentau marea majoritate a populației, situația juridică precum și schimbările intervenite în poziția lor socială. Analiza populației se face comparativ cu date anterioare și ulterioare Conscripției Czirakya-na, scoțîndu-se în evidență creșterea sau scăderea numărului iobagilor, a jelerilor și a subinquinului în cele trei regiuni analizate. Un alt aspect este mișcarea populației de la o localitate la alta, o particularitate deosebită constituind imigrarea germană. Autorul subliniază că lucrarea nu s-a putut referi însă la „problema fundamentală a relațiilor dintre naționalități” și anume împărțirea populației în maghiari și români, singurul izvor constituind doar numele persoanelor.

Interesante sînt de asemenea și tabelele detaliate pe comune și plăși din comitatele Solnocul de Mijloc, Crasna și Districtul Chioar cu date comparative pentru anii 1786, 1820 și 1831 privind structura populației de pe proprietățile de pustă și împărțirea lor în familii iobăgești și jeleri.

În continuare autorul analizează, pe baza datelor din Conscripție, împărțirea iobagilor după natura proprietăților feudale, bisericesti, ale visteriei și particulare. Proprietățile bisericesti și ale visteriei aveau o pondere foarte mică. Cea mai mare parte a pămîntului se afla în mîinile marilor proprietari particulari. Astfel trei mari familii de nobili (Bánffy în Comitatul Crasna, Wesselényi în Comitatul Solnocul de Mijloc și Teleki în Districtul Chioar), stăpîneau aproape 30 la sută din teritoriile de pustă și din populația aservită. Această împărțire a proprietăților determină și dominația politică a familiilor respective. Astfel baronul Bánffy Pál era jude în comitatul Crasna. Acest tablou poate fi completat prin aceea că Teleki Samuel era șeful cancelariei camerale din Transilvania, iar în fruntea Guvernului se găsea groful Bánffy György cel mai mare proprietar din comitatul Crasna. Mari funcții administrative dețineau și alți membri ai acestor familii triumvirate.

Poziții administrative importante în raport cu situația lor economică dețineau și

cei alți nobili, care aveau și ei un număr însemnat de iobagi și jeleri.

Conscripția prezintă importante date cu privire la împărțirea proprietății iobăgești și modul de cultivare a pământului. Suprafețele pământurilor iobăgești erau surprinzător de mici, care, în condițiile fertilității scăzute din Partiumul de Nord, nu puteau să asigure decât o existență mizeră. Împărțirea pământurilor se făcea în mod inegal. Cea mai mare pondere aveau gospodăriile între 2—5 iugăre (29,59%), apoi cele între 5—8 iugăre (25,97%) urmate de cele între 7—15 iugăre (23,94%). Din totalul gospodăriilor iobăgești 71,07% erau cele sub 8 iugăre și numai 1/20 parte aparține categoriei ceva mai înstărite.

Sînt semnificative de asemenea prelucrarea datelor din Conscripție privind cultivarea pământului precum și cele privind recolta. Din cauza producției scăzute de cereale se răspîndește îndeosebi cultivarea porumbului. Din cauza lipsei de furaje, se întîmpină greutăți, de obicei la iernat, mulți iobagi fiind nevoiți adeseori să-și vîndă vitele.

Lucrarea ne înfățișează, de asemenea, interesante informații cu privire la păsunat și păduri și dreptul de folosirea ghindei și altele.

O atenție deosebită se acordă analizării pe baza datelor statistice a principalelor tipuri de obligații iobăgești și servicii ceea ce reflectă caracterul feudal al relațiilor de producție și exploatarea maselor țărănești.

Forma cea mai răspîdită de obligație feudală era robota. În aproape jumătate din localități (49,47%) oamenii aserviți erau obligați la robota, iar 43,2% la robota și taxă. Mărimea robotei varia între 1—4 zile pe săptămînă. În cele trei împărțiri administrative peste un sfert din numărul iobagilor (26,94%) aparțin acelei categorii care prestau robota o zi sau cel mult două zile pe săptămînă. 21,88% între 2-3 zile, iar sub o zi 20,41%.

Obligațiile iobagilor în Partiumul de Nord erau simțitor mai mari decît în Ungaria. Menționăm caracterul instructiv

al tabelelor publicate în lucrare cu privire la tipurile diferite de robota și la numărul iobagilor și jelerilor obligați la această prestare.

Cărăușia ca formă specifică a robotei este rar întîlnită în Partiumul de Nord, numai în unele sate ca o obligație pentru o parte a populației aservite. Ea se presta pentru transportul de cereale, vin și alte produse între 2—30 zile pe an. Acolo unde căraușia era mare, robota era de obicei mică.

Lucrarea analizează și celelalte categorii de prestări cu care erau țărani obligați față de stăpînul feudal, cum sînt: serviciul la curte, torsul, țesutul și alte forme ale robotei femeiești, clacă la primar și altele.

Alături de robota se întîlnesc și renta în bani și renta în produse. Taxa, o formă răspîdită a rentei în bani, era o obligație feudală importantă. Se întîlnesc un număr mare de capi de familie care plătesc taxa, majoritatea din ei fiind obligați și la robota. O formă deosebită a taxei erau banii pe vatră. Renta în produse se menține ca rămășiță a obligațiilor urbariale din trecut.

La sfîrșitul lucrării se publică un tabel de corespondență cu denumirea actuală românească a localităților, precum și o hartă a Partiumului de Nord din anul 1820.

Prin prelucrarea datelor statistice din Conscripția Czirakyană, lucrarea prezintă un tablou complex al relațiilor economice al epocii analizate, al structurii proprietății moșieresti și iobăgești precum și asupra obligațiilor populației aservite din regiunea Partiumului de Nord.

Prin modul cum a fost întocmită și prin informațiile documentare pe care le cuprinde lucrarea se prezintă în ansamblu, utilă pentru cunoașterea raporturilor de clasă și a trăsăturilor relațiilor feudale de la începutul secolului al XIX-lea din Partiumul de Nord.

I. ADAM

SECRETARIATUL DE STAT AL MOLDOVEI, 1832 — 1862

Inventar arhivistic. București, 1966, 491 p.

Continuînd activitatea pe linia publicării instrumentelor de lucru pentru cercetători, Direcția generală a Arhivelor Statului a tipărit în anul 1966 inventarul fondului arhivistic *Secretariatul de stat al Moldovei*, importantă instituție centrală, care a funcționat în Moldova în perioada anilor 1832—1862.

Publicarea inventarului arhivistic al acestui fond lărgeste baza documentară a cercetărilor axate pe studierea istoriei patriei ca și a instituțiilor din perioada respectivă. Este suficient numai să amintim atribuțiile secretarului statului, care era și șeful cancelariei domnești, în problemele de politică internă și externă, pentru a ne

da seama de importanța actelor create de această instituție. Prin intermediul ei se comunicau șefilor departamentelor și Adunării Obștești decretelor, deciziile și ordinele domnești, rapoartele șefilor de departamente și ale Adunării Obștești, proiectele de legi care urmau să fie supuse dezbaterii Obicinuitei Obștești Adunări. Pe plan extern, se purta corespondență cu agenții țării la Constantinopol, cu pașii și cetățile de pe malul drept al Dunării și consulatele străine. Tot prin acest departament se îndeplineau formalitățile de eliberare a pașapoartelor, se întocneau lucrările pentru acordarea de ranguri civile.

Complexitatea atribuțiilor instituției oferă date valoroase pentru o mare varietate de probleme. Din bogata arhivă formată de această instituție, la Serviciul regional al Arhivelor Statului Iași, se mai păstrează 2 207 dosare care au fost prezentate în inventar, o altă parte din aceiași ani găsiindu-se în arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

Exercitându-și atribuțiile sale, Secretariatul de Stat a creat numeroase și importante materiale documentare. Aici erau concentrate și actele create în activitatea Sfatului Administrativ, care nu constituia arhivă.

Prin cancelaria Secretariatului de stat trecând toate actele a căror rezolvare intra în competența domnului, Obicinuitei Obștești Adunări sau Sfatului Administrativ toate documentele ajungând în arhiva Secretariatului de stat, vom găsi date referitoare la organizarea instituțiilor din acea vreme și la problemele majore care cădeau în atribuțiile lor.

Arhiva Secretariatului de stat al Moldovei este valoroasă prin conținutul ei bogat, variat și interesant oferind informații prețioase privitoare la viața social-economică, politică și culturală în Moldova anilor 1832—1862. Unele materiale documentare conțin date în legătură cu Regulamentul Organic, obligațiile înrobitoare ale țăranilor față de proprietari ca și diferitele forme ale luptei țăranilor împotriva exploatării.

În legătură cu dezvoltarea economică a Moldovei sînt importante datele cu privire la industrie, comerț, finanțe. Din cercetarea materialelor se desprind informații prețioase privind existența atelișelor meșteșugărești, înființarea de fabrici (de mașini-agricole, ulei, sticlă, postav, hirtie etc.), comercianți, case de comerț, piețe de desfacere a mărfurilor, căi de comunicație, lucrări în legătură cu bugetul statului, pe fiecare an, bugetele eforiilor orășenești, veniturile și cheltuielile Caselor Obștești, stabilirea categoriilor fiscale, în-

casarea impozitelor, abuzuri, nemulțumirile populației față de multele privilegii obținute de clasa dominantă, recensămintele fiscale, statistici etc.

Deosebit de însemnat este numărul documentelor referitoare la activitatea și organizarea administrativă, funcționarea isprăvnicilor, eforiilor orășenești, probleme edilitare și urbanistice.

Materialul scoate în evidență și activitatea unor comisii care au funcționat în Moldova între anii 1832—1862. Cităm de exemplu, Comisia pentru îmbunătățirea Condițiilor civile, Comisia pentru aprovizionarea armatei ruse cantonată în Moldova, Comisia centrală de agronomie și economie rurală, Comisia de cenzură, Comisia cercetării datoriilor locuitorilor către proprietarii de moșii, Comisia emporicească Galați, Comisia mixtă alcătuită la Focșani pentru unirea vâmlor dintre Moldova și Țara Românească ș.a.

În ceea ce privește dezvoltarea culturală, numeroase documente conțin informații referitoare la învățămînt, cultură și artă în general. Menționăm în acest sens datele privitoare la organizarea învățămîntului, înființarea de școli, a Academiei Mihăilene la Iași în 1835, despre tipografia și publicații periodice (Albina Românească, Buletinul, Foaia publicațiilor oficiale, Foaia satească, Spiciorul) activitatea teatrală, funcționarea unor biblioteci și muzee, precum și viața și opera unor oameni de știință cărturari, poeți și artiști promotori ai progresului social care au contribuit din plin la dezvoltarea științei și culturii (Gh. Asachi, Al. Cihac, C. Conachi, V. Mălinescu, C. Negri, Al. Donici, Alecu Russo, G. Sion, Th. Codrescu, Ion Ionescu de la Brad, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. I. Cuza ș.a.).

Sînt de asemenea, importante datele privitoare la organizarea judecătorească, multe dosare fiind constituite din acte în legătură cu Logofetia cea mare a Dreptății sau Justiției (memorii, proiecte de legi, opere ale jurisperșilor, referate sau observații pravilicești etc.)

Deosebit de valoroase sînt și informațiile care se desprind în legătură cu una din atribuțiile principale ale instituției, problemele externe. În acest sens materialul cuprinde știri bogate referitoare la relațiile cu alte țări. În vremea respectivă: Anglia, Austria, Belgia, Elveția, Franța, Italia, Olanda, Prusia, Rusia, Sardinia, Turcia; situația referitoare la supușii străini, ocupația acestora, organizarea în bresle, impozite, mărfuri etc.

Pentru a veni în sprijinul cercetătorilor, înlesnind munca de folosire științifică a materialelor documentare cuprinse în fon-

dul menționat, acestea sînt prezentate cît mai cuprinzător în rezumate, fapt ce se reflectă și în bogăția numerelor și problemelor care apar în indici.

La fiecare unitate de păstrare inventariată s-a indicat numărul nou dat, făcîndu-se corespondența cu cel din inventarul vechi.

Inventarul este însoțit de un capitol introductiv în care se face o prezentare a istoricului instituției createare a fondului și a atribuțiilor acesteia, a problemelor principale care se desprind din studiul documentelor, precum și metoda de lucru folosită.

Pentru a fi cît mai util, inventarul cuprinde un aparat științific format din indici: onomastic, toponimic și pe materii, precum și un glosar al cuvintelor sau expresiilor care nu mai sînt uzitate astăzi.

Inventarul a fost întocmit de un colectiv de arhiviști de la Serviciul regional al Arhivelor Statului Iași, sub îndrumarea șefului Serviciului, Gheorghe Ungureanu.

Prin problematica abordată, ca și prin modul de prezentare, lucrarea reprezintă un instrument de bază de informare științifică aducînd un aport important în sprijinirea activității de cercetare.

EMILIA POȘTĂRIȚĂ

IOAN LUPU, NESTOR CAMARIANO, OVIDIU PAPADIMA

BIBLIOGRAFIA ANALITICĂ A PERIODICELOR ROMÂNEȘTI

vol. I (1790—1850), partea I+II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 823 p.

Descompunerea feudalismului și afirmarea capitalismului în țările române reprezintă un fenomen de o deosebită însemnătate. El își găsește reflectarea într-un vast material documentar, în rîndul căruia un anumit loc îl ocupă publicațiile periodice, îndeosebi presa. Apărută spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în condițiile în care libertatea conștiinței și a tiparului erau îngrădite, datorită regimului politic feudal — situație, de altfel, caracteristică și pentru alte țări din Europa — presa periodică din țările române conține, în coloanele ei, date și informații utile pentru cercetarea științifică.

În adevăr, reconstituirea istoriei noastre social-economice, politice și culturale, mai ales pentru perioada regulamentară, cea din timpul revoluției din 1848 și din anii Unirii Principatelor, cînd lupta pentru făurirea statului național devine un țel al întregului popor, nu poate fi îndeplinită fără depistarea și cunoașterea principalelor izvoare ale vremii, printre care și presa periodică. În lumina acestor considerații, lucrarea menționată constituie un instrument util pentru oricine studiază trecutul istoric al României.

Bibliografia analitică a periodicelor românești a fost concepută ca o lucrare menită a constitui un instrument de lucru. Autorii au depus un volum mare de muncă pentru fișarea unui imens material apărut în presa periodică a vremii, organizîndu-l apoi pe probleme în cadrul unor rubrici speciale. Totodată, ei nu s-au mulțumit doar cu menționarea în fișe a titlurilor articolelor editate în pre-

să, ci, în unele cazuri, conținutul acestora a fost redat în rezumat.

Metoda aceasta de lucru ni se pare întregul totul indicată, dat fiind că cercetătorul este pus în contact cu date și fapte care, uneori, nu sînt sugerate de titlurile articolelor de presă. Detaliile acesteia sînt așa de bine surprinse, încît, pentru unele probleme, cercetătorul poate dobîndi informațiile de care are nevoie chiar din această bibliografie, fără a mai consulta periodicele epocii.

Cele șaptezeci și opt de ziare și reviste periodice românești folosite la întocmirea acestei lucrări fac parte din colecția Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, fiind editate între anii 1790—1850. Ele au fost cercetate și folosite de autori aproape în chip exhaustiv, încît materialul rezultat din această operațiune și inclus în primul volum oferă o imagine complexă a modului cum se reflectă, în asemenea publicații, evoluția societății românești, îndeosebi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Totodată, diferitele aspecte și direcțiile de dezvoltare a țărilor române sînt așa de amplu oglindite în periodicele de mai sus, încît indicațiile din această bibliografie nu numai că sugerează anumite teme de investigație istorică, ci dezvăluie, uneori, un material decisiv pentru elucidarea unor probleme.

Indicațiile cuprinse în *Bibliografia analitică a periodicelor românești* constituie, printre altele, surse de informare pentru studiul dezvoltării social-economice a țărilor române. Ele dezvăluie, într-o anumită măsură evoluția principalelor ramuri

ale economiei românești, în deosebi în epoca regulamentară, cînd capitalismul înregistrează o ascensiune mai vie. Este demn de menționat că, în coloanele presei — deși în condiții dificile, din cauza cenzurii și atotputerniciei politice a mării boicrime — sînt expuse unele principii și doctrine social-economice — ca cea a socialismului fourrierist —, menite, în concepția propagatorilor lor, a lichida stările de lucruri perimate.

Se semnaleză în lucrare, într-o anumită măsură, preocupări ale presei periodice din țările române pentru îmbunătățirea condiției materiale și politice a claselor oprimate de regimul feudal, mai ales a țărănimii. Problema aceasta a fost preluată și larg dezbătută în timpul revoluției din 1848 din Moldova, Transilvania și Țara Românească. Poziția reprezentanților burghezi, precum și năzuința păturilor și claselor sociale oprimate în ce privește rezolvarea problemelor fundamentale care stăteau în fața poporului român, sînt amplu oglindite în periodice speciale, care apar în timpul evenimentelor din anii 1848—1849.

Rubrici speciale din această bibliografie călăuzeste pe lector în urmărirea și elucidarea unor probleme de istorie politică și militară. Dezvoltarea învățămîntului public, întemeierea unor instituții adecvate pentru aceasta, sînt de asemenea, probleme a căror rezolvare nu poate fi înapoiată fără consultarea publicațiilor periodice ale epocii. Totodată, evoluția instituțiilor cu caracter cultural, dezvoltarea științei și a culturii naționale, cultul pentru obiceiurile și tradițiile poporului român sînt în atenția presei, iar informațiile oferite în acest domeniu sînt de o certă valoare istorică.

Numeroase indicații înserate în rubrici speciale relevă contribuția presei și a publicațiilor periodice din cele trei țări române la dezvoltarea conștiinței naționale. Dezbaterile, mai mult sau mai puțin erudite, referitoare la limba și la originea latină a poporului român nu se limitau doar la un scop pur științific, ci reprezentau, în același timp, o acțiune pentru ridicarea conștiinței naționale a întregului popor român. Deși editate în țări cu contururi politice distincte, în multe cazuri, ziare periodice din Transilvania, Moldova și Țara Românească nu se limitează la interese înguste, provinciale, ci — în unele

probleme — se manifestă ca exponent al intereselor întregului popor român.

Date bibliografice din această lucrare atestă, că, încă de la începuturile sale, presa românească a manifestat preocupări speciale în ce privește relatarea situației social politice europene. Este elocvent faptul că, în limitele permise de cenzură și de regimurile politice reacționare, publicațiile periodice atrăgeau atenția opiniei publice din țările române asupra unor evenimente politice externe, semnăindu-se unele mișcări cu caracter social și național. Relatarea unor asemenea fapte contribuia, înainte de toate, la fortificarea spiritului de luptă împotriva dominației străine.

Bibliografia periodicelor românești crează, totodată, posibilitatea urmării activității științifice, literare, culturale și politice a unor personalități marcante din istoria Romîniei, care identificîndu-se cu năzuințele cele mai arzătoare ale poporului român, au făcut din lupta acestuia pentru progres social și cea pentru eliberare națională țelul suprem al însăși existenței lui. Sînt revelatoare în acest sens datele privind activitatea în presă a unei pleiade de bărbați patrioți și luminați din cele trei țări române, care atît prin scris cit și prin activitate practică au contribuit la pregătirea și desfășurarea revoluției din 1848 din Moldova, Transilvania și Țara Românească, iar puțin mai tîrziu s-au aflat în primele rînduri în acțiunea pentru Unire. Sînt puternic reliefate în această bibliografie figuri de patrioți și revoluționari ca: Gh. Barițiu, A. T. Laurian, A. Papiu-Ilarian (Transilvania), N. Bălcescu, Ion Eliade Rădulescu, Theodor Diamant, Cezar Bolliac (Țara Românească), M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și Gh. Asachi (Moldova) etc.

Informațiile și datele cuprinse în această lucrare sînt așa de numeroase și de variate ca problematică reflectată. Încît nu putem încheia fără a sublinia, încă o dată, valoarea de instrument de lucru indispensabil al acestei bibliografii, pentru orice cercetător al epocii moderne a istoriei Romîniei. Publicarea acestei bibliografii constituie, totodată, și o răsplată binemeritată a efortului îndelung și perseverent al celor trei autori care, printr-o muncă minuțioasă, au reușit să extragă din presa vremii aproape totalitatea datelor cu valoare de sursă de informare.

APOSTOL STAN

FLEURY M. și HENRY L.

„NOUVEAU MANUEL DE DEPOUILLEMENT ET EXPLOITATION DE L'ETAT CIVIL ANCIEN”

Paris, editura I.N.E.D., 1965, 182 p.

Rezultat al unor ani de muncă în domeniul cunoașterii actelor de stare civilă, cartea cercetătorilor francezi Fleury M. și Henry L. reușește să redea istoricul, metodele de cercetare și de folosire a acestor acte pentru lămurirea unor probleme de istorie economică și socială pentru perioada din care sînt puține documente de alt gen.

În prima parte a cărții autorii fac un istoric al încercărilor de cercetare a acestor acte, al rezultatelor și concluziilor la care s-a ajuns în Franța în acest domeniu, concretizate în studii economice, sociale și demografice asupra populațiilor din trecut. Antrenînd în această muncă mai mulți istorici, economiști și demografi, Institutul național de studii demografice din Franța a reușit să publice studii interesante asupra populației franceze din perioada prestatistică.

În anul 1956 autorii acestei cărți au publicat un îndreptar privind metodele de cercetare a actelor de stare civilă. Îmbunătățind și extinzînd acest îndreptar, autorii reușesc să constituie și să publice prezentul manual avînd ca bază de cercetare registrele de stare civilă laică și vechile recensăminte din Franța.

În continuare, autorii fac un interesant istoric al actelor de stare civilă din Franța, arătînd că primele dintre acestea provin din secolul al XIV-lea fiind păstrate la parohii sub formă de acte pentru înregistrarea căsătoriilor și înmormintărilor dar îndeosebi a onorariilor și darurilor primite cu această ocazie de cei care oficiau evenimentele respective.

În secolul al XV-lea biserica catolică stabilește ținerea la parohii a unor registre de evidență a botezurilor în special, în vederea stabilirii gradului de rudenie între candidații la căsătorie, foarte rar în aceste registre înscrindu-se căsătoriile.

În secolul al XVI-lea puterea centrală, prin ordonanța regală din august 1539, dispune ca parohiile să păstreze registrele în care să treacă toate botezurile și înmormintările celor de religie catolică iar o ordonanță din 1579 stabilea ca în registre să se treacă și căsătoriile.

Pentru o mai mare siguranță a acestor registre și pentru ușurarea informației, ordonanța din 1667 dispunea trecerea botezurilor, căsătoriilor și înmormintărilor în două exemplare din care unul să se

păstreze la parohie iar altul la grefă în urma autentificării lui de către un paroh.

Anul 1792, anul schimbărilor revoluționare din Franța, marchează trecerea unor funcțiuni bisericești în seama organelor laice. Astfel, din septembrie 1792 completarea registrelor de stare civilă trece în seama organelor administrative, cele vechi, parohiale, fiind depuse spre păstrare la arhivele departamentale.

Autorii evidențiază starea grea în care se găsesc actele de stare civilă ale unor culte religioase. Registrele de stare civilă aparținînd cultului protestant s-au păstrat foarte fragmentar din cauza distrugerii lor, în mare parte, în timpul prigonirilor făcute hughenotilor. În 1559 Sinodul național al protestanților francezi stabilește ținerea registrelor care să consemneze nașterile, căsătoriile și decesele.

Actele de stare civilă ale israeliților francezi se prezintă azi într-o situație dificilă, lipsind în cea mai mare parte întrucul păstrarea lor nu se făcea la sinagogi sau la grefe ci la familiile rabinilor, fiind astfel ușor pierdute sau distruse.

Măsurile luate în timpul revoluției franceze (1789—1794) în materie de stare civilă la catolicii francezi, influențează și comunitățile israelite în operarea în registrele de stare civilă iar decretul din iunie 1808 stabilește punerea de acord a datelor de stare civilă din registrele comunităților cu cele din registrele laice.

În anul 1792 se stabilește denumirea de „registre de nașteri, căsătorii și decese” în locul vechii denumiri „registre de boteze, căsătorii și decese”.

Mai tîrziu încep să se întocmească liste anuale cuprinzînd conținutul pe scurt al registrelor — numele persoanelor înscrise la naștere, căsătorii, decese. Contopite apoi pe mai mulți ani și întocmite în trei exemplare, se păstrau unul la arhiva comunală, altul la grefă iar al treilea la arhiva departamentală în scopul unei mai bune siguranțe a lor.

După acest istoric, autorii expun metodele de folosire de „despuiere” a acestor acte de stare civilă, evidențînd îndeosebi metoda fișelor, uneori chiar colorate — alb pentru căsătorii, roz pentru botez și verzi pentru decese — și propun folosirea acestora în trei feluri: întîi, se trec pe fișe toate numele persoanelor dintr-o categorie (nașteri, căsătorii, decese) cu anul în care

s-a petrecut evenimentul; al doilea, se procedează la transcrierea prescurtată a conținutului actelor și al treilea, se transcrie conținutul fiecărui act pe o fișă separată în scopul cercetării cât mai adânci a tuturor informațiilor ce se pot extrage din astfel de acte. Autorii ne dau indicații asupra metodei prescurtate anonime folosită în cercetările social-economice și demografice și asupra metodei prescurtate nominative folosită în cercetările genealogice.

În sfârșit, autorii relevă însemnățile actelor de stare civilă, evidențiind aportul pe care îl aduce cercetarea lor în lămurirea unor probleme de istorie socială și economică (structura socială a unui po-

por, preponderența unor ocupații în economia unei țări), a unor probleme genealogice (găsirea filiațiunii între persoane în vederea rezolvării unor litigii de moștenire) etc.

Prevăzută cu o serie de fișe model și o bogată bibliografie, cartea trezește interesul cititorilor și în deosebi a specialiștilor. Noutatea concluziilor trase de autori în legătură cu tehnica folosirii actelor de stare civilă, atrăgând atenția asupra importanței pe care o prezintă aceste materiale, deschide drumul discuțiilor asupra problemelor expuse în carte în vederea îmbunătățirii și adaptării metodelor propuse de autori în fiecare țară.

CORNEL SIRBU

СЛАВЯНСКИЙ АРХИВ

Сборник статей и материалов Академия Наук СССР. Институт Славяноведения („Arhiva Slavă“, Culegere de studii și materiale, Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de slavistică), Moscova, volumele pe anii: 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, 1965 și 1966

Publicația „Slavianskii Arhiv“ a început să apară în anul 1958, fiind de la început programată ca o culegere de studii și articole, contribuții și comunicări, înmănușiate în volume anuale. Până în anul 1963 inclusiv au apărut sub acest titlu în total cinci volume. Volumul pe 1965 apare cu titlu schimbat: Славянское источниковедение (Studiul izvoarelor slave). Alt volum cu același profil ca și celelalte din această colecție apare în 1966 sub titlul Славянское возрождение (Renașterea slavă). Schimbarea de titlu nu modifică însă cu nimic profilul, tematica sau conținutul acestor culegeri. Toate volumele cuprind de obicei următoarele trei rubrici mari, cu o împărțire aproape egală a paginilor: studii, discuții și critici, comunicări. Toate subiectele tratate privesc istoria politică, literară și culturală a slavilor de sud și de vest, în epoca medie și modernă. Problemele de istorie rusă sînt de asemenea tratate, însă numai în măsura în care ele comportă relații interslave, primate sub aspectul unor relații dintre poporul rus și celelalte popoare slave. În această situație, firește, se ajunge în domeniul relațiilor interbalcanice și la aspecte de istorie sud-est europeană, în care de cele mai multe ori este prezentă și țara noastră.

Marca utilitate a acestor culegeri constă în general, și pentru noi în special, în faptul că la baza tuturor materialelor stă o informație inedită bogată, excerptată în cea mai mare parte din fondurile arhivelor sovietice. Această constatare este

valabilă și pentru materialele de la rubrica articolelor, cu atât mai mult pentru partea comunicărilor, alcătuită din documente inedite, ale căror texte se publică integral cu comentariile strict necesare.

„Slavianskii Arhiv“ și celelalte două volume care se încadrează în această colecție nu tratează probleme de arhivistice și de muncă a arhiviștilor. În schimb, prin materialele arhivistice noi pe care le pune în circulație, prin unele analize cu caracter arheografic și prin abordarea unor probleme de diplomatică, culegerea merită atenția arhiviștilor. Numeroase date noi cuprinse în materialele inedite, scoase la iveală în paginile revistei, constituie puncte de plecare pentru noi investigații creatoare și descoperiri în arhivele noastre din partea cercetătorilor și arhiviștilor noștri. Aceasta cu deosebire cînd este vorba de aspecte ale relațiilor româno-bulgare, româno-sirbe și româno-ruse.

De aceea, semnalăm aici numai acele materiale din volumele culegerii care se referă și la țara noastră.

O serie de contribuții privesc relațiile româno-bulgare, mai precis acțiunile emigrației revoluționare bulgare desfășurate de pe teritoriul nostru. Urmînd ordinea cronologică, se impune atenției noastre articolul lui V. V. Niakii: *Cui și de către cine a fost expedită scrisoarea semnată „Zmancevici“* (vol. pe 1962, p. 59—74). Chestiunea se leagă de frământările revoluționare de la Brăila în 1841—1842. Scrisoarea în cauză e din 5 septembrie 1841 și a fost trimisă lui Gheorghe Ca-

zacu la Galați, apoi a fost găsită de poliția moldovenească la Gheorghe Rakovski, fiind destinată de fapt unor revoluționari italieni. Nu se știa cine se ascunde sub pseudonimul „Zmancevici” cu care este iscălită scrisoarea. Se stabilește că autorul ei este Vasiliu Vilkov, unul dintre capii răscoalci din 1841 de la Brăila și participant activ la pregătirile mișcării din 1842. Menționăm din partea noastră, pe marginea acestor constatări, faptul necunoscut că personajul identificat aici de către autor se întilnește în arhivele românești sub numele de Vasile Vilcu-Vilcov-Vilcovi.

În legătură cu Gheorghe Rakovski, menționat mai sus, găsim date noi și în vremea războiului Crimeii cînd el, aflîndu-se în Tara Românească împreună cu Ioan Vațov, elaborează planul unei acțiuni armate în Bulgaria. (V. D. Konobeev, în vol. pe 1959, p. 334—342).

„Proclamațiile revoluționare bulgărești din deceniul 7 al sec. al XIX-lea”, sînt analizate de A. Ai Nikolskaja (vol. 1961, p. 10—29), care stabilește că ele au fost redactate în țara noastră și anume: cea din 1862 de către Gh. Rakovski; cea din 1868, de Hristo Botev și nu de Kasabov, cum s-a crezut; cea din 1869, de Vasil Levski și nu de Kasabov cum iarăși s-a presupus. O altă proclamație, cea din iulie 1867, este analizată de V. N. Kondrateva (vol. „Slavianskoie vozrozenie”, 1966, p. 151—160). Ea consideră că, în ciuda indicației orașului Leipzig ca loc de emitere a proclamației, aceasta a fost alcătuită în București, de către Gh. Rakovski, iar Leipzig a fost pus cu scopul de a deruta autoritățile otomane.

Revoluționarul V. Karavelov se afla în august 1869 la București, de unde scria lui O. M. Bodianskii la Odesa, cerîndu-și culegerea de cîtece bulgărești pentru a le publica în capitala țării noastre. (Comunicarea lui S. A. Nikitin, *Date noi pentru biografia lui L. Karavelov*, vol. 1963, p. 235—236).

Evenimentele din 1876 sînt tratate în mai multe articole. Dintre acestea, mai importante par *Materialele privitoare la activitatea Asociației centrale de binefacere bulgare din București*, relatate de K. L. Strukova (vol. 1959, p. 116—126). Cîteva reprezentanți de seamă ai răscolei bulgare din aprilie 1876, au venit în subscripție la București, cerînd ajutorul Asociației în vederea continuării luptei. În legătură cu aceasta sînt redată o serie de aspecte, unele știute, altele necunoscute, din activitatea asociațiilor bulgărești din România, fiind vorba și de congresul acestora ținut în București, în noiembrie

1876. De reținut și faptul că redactorul gazetei *Balkan* din București, K. Tankov, a cerut în septembrie ajutor de la Comitetul slav din Moscova pentru răsculații bulgari. Un proiect de viitoare organizare a statului bulgar, necunoscut pînă acum, intitulat „Dorințele bulgarilor” este scos la iveală de S. A. Nikitin (vol. 1959, p. 126—138). Spre deosebire de alte două proiecte cunoscute, întocmite la București în vara și toamna anului 1876, acest al treilea proiect a fost redactat la Constantinopol între 15 noiembrie — 11 decembrie același an.

Cu o riguroasă analiză științifică a materialelor stabilește L. P. Lihaciova adevărul istoric în privința apelului din iunie 1876, cunoscut sub titlu *Chemare a bulgarilor „Către creștinătate”* (vol. 1962, p. 84—94). Nu mai încapă îndoială că această chemare a fost redactată și lansată în București de către Kiriak Tankov, președinte al Asociației centrale bulgare de aici și nu a fost alcătuită în munții Balcanici de către Hristo Botev, cum îndeobște s-a socotit pînă acum în istoriografie. Aceasta se constată pe baza originalului românesc scris de Tankov, găsit la Sofia. După cum se știe, apelul a fost publicat mai întîi în ziarul românesc „Timpul”, de unde a fost preluat de presa rusă. Urmărind scopul de a cîștiga opinia publică pentru cauza răsculaților bulgari, Tankov a mistificat cu bună știință locul și autorii chemării.

Unele aspecte privind *Participarea poporului bulgar la războiul ruso-turc din 1877—1878* sînt atinse de A. A. Ulunian (Slavianskoie vozrozenie, 1966, p. 222—232), cu relatarea unor fapte de înregimentare în luptă a bulgarilor din România, printre ei fiind Panaiot Hitov și Filip Totin. Prezența locuitorilor de naționalitate română în unele orașe bulgărești (Turtucaia, Vidin, Tatar—Bazargic, Plovdiv) în 1879, este consemnată în *Datele recensămîntului rusesc...*, publicate de S. A. Nikitin (Ibidem, p. 83—103).

Fapte în legătură cu presa bulgară din București și Brăila sînt menționate în cele 12 *Scrisori necunoscute ale lui Ivan Vazov*, publicate integral de V. I. Zidnev (vol. 1961, p. 240—257).

Nu sînt lipsite de interes nici informațiile mai mărunte despre noi, inserate în materiale, cum sînt bunăoară acelea referitoare la participarea citorva moldoveni în oastea căzăcească din Bugeac în 1807 (Slavianskoie istocnikovedenie, 1965, p. 240), publicarea unui calendar la București în 1840 (vol. 1962, p. 82) sau plasarea mărfurilor din Brașov la Bazargic (vol. 1963, p. 116—119).

Date și informații de natură să suscite interesul specialiștilor noștri se găsesc și în materialele în care sînt atinse aspecte de relații ruso-romîne sau ruso-polone. Astfel, în unele documente privitoare la mișcarea revoluționară polonă din 1863, publicate de S. M. Falkovici (vol. 1962, p. 236), surprindem informația că revoluționarul rus M. Bakunin se interesa prin Demontowicz de doctorul Glück din București, reprezentant oficial al Guvernului național polon în țara noastră.

Deosebit de importante, ca surse de informații pentru noi, sînt *Insemnările lui Bogoliub Katalinici despre situația militară și politică din țările sud-slave în anii 1869—1870*, studiate de N. P. Zulkovskaia și A. E. Sneider (vol. 1961, p. 215—239). Faptul că nu a putut să meargă în Bulgaria, cum avea misiunea, l-a obligat pe ofițerul rus B. Katalinici să zăbovească mai mult în țara noastră și să cunoască în chip nemijlocit situația politică internă de la noi, pe care o înfățișează și o analizează în raportul său către autoritățile ruse. El vorbește mai pe larg despre emigrația bulgară de aici, raporturile forțelor din sinul ei, acțiunile ei externe. Sesizează bine și comentează cu competență impopularitatea dinastiei de Hohenzolern. Regele, „pentru a preveni răscoala de care se simte amenințat, a împărțit România în 7 brigăzi teritoriale ca să poată înăbuși mai ușor o eventuală răscoală” (p. 217). Informația în privința situației interne este știrbită pentru noi întrucît autorii o dau în subsidiar. Este tocmai un caz care indică direcția în care s-ar putea îndrepta atenția arhiviștilor noștri în vederea îmbogățirii arhivelor cu documente externe inedite.

La fel se pune chestiunea adăcirii informațiilor despre prezența revoluționarilor narodnici în țara noastră la 1876, pe care o găsim în articolul V. M. Hevralinci, *Narodnicismul popular și mișcarea de eliberare națională din Balcani în 1875—1876* (Slavianskoie vozrozdienie, p. 63—82). În această vreme în România se află N. K. Sudzilovski, reprezentant al narodnicilor revoluționari, luînd parte activă la acțiunea de înrolare a voluntarilor pentru Bulgaria, dusă de Comitetul revoluționar bulgar.

În materialele privind istoria relațiilor sirbo-ruse întîlnim noutăți surprinzătoare despre contactele româno-sirbe în secolul trecut.

Din corespondența lui Vuk Karadžić cu învățații ruși (Slavianskoie istocinikovedenie, p. 180—207) avem 21 de scrisori datate între 1821—1855. În ele este menționată Țara Românească de mai multe

ori. În 1826, de exemplu, Vuk căuta să-și aranjeze corespondența cu Keppen prin țara noastră (p. 191). În 1829 el scrie aceluiași: „Dacă ați putea veni în Țara Românească, ați putea să-mi expediați scrisoare prin Gherman” (p. 193). Știm că Gherman era la data aceea agent al Serbiei la București. Deosebit de importantă din punctul nostru de vedere, este scrisoarea lui Vuk către I. P. Liprandi, în 1851 (p. 201). Îi cerea date suplimentare despre demnitarul turc Kuciuc-Ahmet și despre darea „diș-parasi”. Luată ca atare, scrisoarea nu pare a avea conținutul cu vreo faptă a istoriei noastre. Lucrurile însă stau altfel. Liprandi, șeful serviciului secret rus pentru Balcani, și-a desfășurat activitatea în anii 1828—1832 în Principatele Române, fiind în 1829 și comandant al unui detașament de voluntari cu care ia parte la luptele de la Turtucaia. S-a interesat în mod deosebit de evenimentele răscoalei din 1821 și pe baza informațiilor culese de la participanți, printre care și amintitul Kuciuc-Ahmet, a scris mai multe lucrări prețioase despre răscoală care abia în ultimii ani au văzut lumina tiparului (Vezi: *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narrative*. (Vol. V. București, 1962). Printre materialele lui s-au găsit și însemnări despre Kuciuc-Ahmet, cu explicații despre darea „diș-parasi”, adică faptele de care se interesează Vuk Karadžić. Aceste materiale se coroborează perfect. În însemnările sale despre Kuciuc-Ahmet, Liprandi descrie și moartea (1829) viteazului luptător sîrb Milko Petrović, la Turtucaia. Or, acesta era frate cu Haiduc — Velcu și Vuk îi cunoștea pe amîndoi, descriindu-i în lucrările sale de istorie a sîrbilor.

Un alt personaj marcant al istoriei jugoslave apare în documentele rusești în legătură cu țara noastră. Este vorba de Vasa St. Pelagić, cunoscut socialist din Bosnia, militant foarte activ împotriva ocupației austriece în Bosnia și Herțegovina. După cum se vede din corespondența cu slavistul rus A. A. Maicov, Vasa Pelagić se găsea între 1830—1836 în România, ca refugiat politic. (Slavianskoie vozrozdienie, 1966, p. 233—248). Acest fapt nu a fost nici măcar semnalat pînă acum în istoriografia noastră. Socialistul revoluționar sîrb își dă adresa la Turnu Severin și la București (Calca Cărlărașilor, strada Memoriei), semnînd la un moment dat în românește: Pelagić (p. 241). Este semnificativ ce scrie despre situația sa în România acest militant cunoscut prin consecvența și obiectivitatea sa: „Românii mă simpatizează, spune el,

referindu-se la demersurile austrieșilor împotriva sa, dar zic că trebuie să țină seama de voința statelor mari". Rezultatul acestei atitudini înțeleghătoare: lui Pelagić i se acordă azil în București, în loc de Turnu Severin. În București și-a redactat Pelagić memoriul, socotit ca document de bază al mișcării din Bosnia și Herțegovina, și tot aici l-a tipărit în limba franceză sub titlul: „Memoire bosniaco-herzégoviniennes adressées aux amis de la liberté et de la justice siégeant aux parlements et en général aux représentants du peuple et de l'opinion publique". V. Pelagić a fost și exponent al ideii de strînsă colaborare între popoarele balcanice, după cum vedem dintr-un alt material publicat în culegerea de care ne ocupăm (I. D. Ocea, *Materiale noi provenite de la Uasa Pelagić*, vol. 1958, p. 270—302). În cheamarea de 1 mai 1895, redactată de el. V. Pelagić spunea că această sărbătoare muncitorească este o trimbiță care „cu sunetul ei puternic cheamă pe toți frații certaiți între ei: sîrbi, bulgari, croați, unguri, români și greci, ca ei să-și recapete conștiința de sine și să-i disprețuiască pe cei ce-i învrăjbesc" (Ibidem, p. 299). Iată dar elemente suficiente drept puncte de plecare pentru alte investigații în această problemă. (Vezi și: I. D. Ocea, *Date noi privitoare la legăturile*

revoluționarului sîrb V. Pelagić cu Rusia în deceniul 7 al sec. XIX, vol. 1961, p. 161—199).

În afară de aceste materiale care ne privesc mai mult sau mai puțin direct, există în volumele culegerii numeroase documente foarte importante pentru cunoașterea istoriei unor regiuni balcanice, cum sînt bunăoară cele referitoare la Macedonia, depistate din arhive de I. G. Senkevici, K. L. Strukova și alții. Chiar și în acestea apare cîte un amănunt demn de reținut. De ex., un anume Serghei Ivanov, fost voluntar în războiul din 1877—78, adăpostit după aceea în România, merge în 1880 de aici la Prizren pentru a acționa acolo împreună cu revoluționarii sîrbi și macedoneni.

Merită de asemenea luare aminte interesante studii de revizuire a datării unor hrisoave sîrbești din secolele XI—XIV, publicate în vol. pe 1962, 1963 și 1965, sub iscălitura lui E. P. Naumov. Într-unul din acestea, este tratată chestiunea prezentei lui Grigorie Ţablak în Principatele Române.

Reiese, credem, că publicația prezentată aici poate fi printre cele care se bucură de atenție nu numai din partea specialiștilor în probleme de istorie, ci tot atîta și din partea arhiviștilor.

S. IANCOVICI

АРХИВСКИ ПРЕГЛЕД

Орган Друштва архивских радника и архива С. Р. Србије

(„Revista Arhivelor”, Organ al Societății arhiviștilor și al arhivelor din R. S. Serbia),
Beograd, vol. 1—2, 1966, 228 p.

Revista „Arhivski Pregled” a cărei primă fascicolă o semnalăm aici, apare ca o continuare a revistei cu același nume din 1955—1956 și a celei publicate între 1958—1962 sub denumirea de „Arhivski Almanah”, ambele avînd la vremea lor o apariție sporadică, caracteristică și prin instabilitatea tematicii. După un timp de stagnare (1963—1964), în care se studiază și se discută problema reprofiliării, publicația Societății arhiviștilor din R. S. Serbia este reluată, cu fascicola de față, limitîndu-și tematica la problemele de actualitate ale arhivelor și ale serviciilor arhivistice, precum și la semnarea materialelor și fondurilor arhivistice.

În conformitate cu aceasta, problema dominantă în fascicola de față este aceea a delimitării fondurilor și organizării lor după conținut, proveniență și după perioada la care se referă.

Primul articol pe această temă este acela al lui Emil Vojnović intitulat:

Formarea, delimitarea și sistematizarea fondurilor magistraturilor din Voivodina (p. 19—25). În cadrul articolului este înfățișată situația juridică în trecut a orașelor din Voivodina (liberae et regie civitates, regiae civitates, oppida privilegiata și possessiones). Se arată apoi modul de împărțire a materialelor pe fonduri.

Această problemă pe plan general este dezbătută de către Danica Gavrilović (*Delimitarea fondurilor în practica arhivistică*, (p. 26—46). Dînd definiția fondului, autoarea arată limitele lui cronologice, stabilește criteriile care stau la baza fixării fondului și subliniază principiul indivizibilității lui. În practica făurită în arhivele sîrbești, nu se desface și nu se separă fondurile particulare, acelea ale instituțiilor vechi și ale organizațiilor cu caracter social. În rest, ținînd seama de perioadele distincte, cea veche și cea nouă, ca și de schimbările survenite în organiza-

rea și în evoluția socială a Iugoslaviei, delimitarea fondurilor se face. Schemele adăugate la articol (p. 42—44) arată în mod concret repartizarea fondurilor după aceste criterii și după natura lor.

Problema delimitării fondurilor arhivistice și a sarcinilor respective constituie preocuparea seriei de contribuții pe care le enumerăm mai jos, cu autorii și titlurile lor: Olga Jačimović, *Delimitarea competenței diferitelor instituții arhivistice asupra materialelor arhivistice rezultate din activitatea administrației de stat și a instituțiilor bisericești în Principatul și apoi în regatul Serbiei*; Smiljka Djurić, *Delimitarea competenței între arhive și secțiile acestora*; Olga Mučalića, *Arhivă, bibliotecă, muzeu (Delimitare)*; Danica Gavrilović, *Delimitarea materialelor din perioada celui de al doilea Război mondial*; idem, *Delimitarea competenței între arhivele de tip general în privința materialelor referitoare la transformările socialiste*; Jelena Nedeljković, *Delimitarea fondurilor cooperatiste*.

Printre aceste materiale atît de numeroase orientate în aceeași direcție își găsește locul și *Problema materialului din arhivele instituțiilor cu caracter economic*, tratată de Stevan Bugarski, precum și *Contribuție la discuția asupra inventarierii materialelor de la instituțiile și organizațiile cu caracter religios*, de Veljko Kuprešan.

În cadrul rubricii „Din fondurile arhivistice” prezintă materiale: Kiril Mihajlovski, *Material arhivistic de la armata sîrbă pentru istoria I-lui război mondial*; Dragomir Mitrović, *Activitatea și corespundența Asociației tineretului sîrb din Segedin între 1843—1864*; Dj. Antić, Magistratura din Sombor; Vasilija Kolakonić, *O boicotare (Material din*

fondul „Cvijeta Zuzorić”). Aici este vorba de boicotarea unei expoziții de artă plastică în 1936 la Belgrad, de către un grup de artiști sabotați și jigniți de către cei situați bine din punct de vedere material.

Aspecte din activitatea Societății arhiviștilor din Serbia sînt redată nu numai la rubrica destinată acestui scop prin titlul ei, ci și în alte pagini ale revistei. Cum s-a desfășurat această activitate în decursul unui deceniu de la înființare (noiembrie 1954), aflăm din primele zece pagini ale fasciculei. În alt loc (p. 47—48) găsim relatarea despre consfățuirea arhiviștilor care a avut loc în mai 1965 la Sremski Karlovci, concluziile acesteia fiind date, probabil dintr-o defecțiune în organizare a materialului, peste alte 60 de pagini (p. 110). De la rubrica respectivă reținem ideea și motivarea ei de a se întocmi un dicționar de termeni uzitați în disciplinele arhivistice.

La rubrica „Recenzii” se dă mai întîi o listă de reviste, organe ale diferitelor centre arhivistice din Serbia, precum și titlurile cărților alcătuite pe baza materialelor de arhivă. Urmează apoi recenziile a trei cărți dintre acestea, publicate în cursul anului 1965.

În general, revista „Arhivski Pregled” ne pune la curent cu problemele specifice ale arhivisticii din Serbia, ne dă imagina organizării acestora, sub formă de liste, ne face cunoscute fondurile cele mari sau descrie mai îndeaproape unele fonduri speciale. Desigur, o îmbogățire a rubricii de semnalare și descriere a fondurilor, precum și o tematică mai variată și mai atent organizată, vor constitui o cheazășie a interesului sporit pentru revistă în viitor.

S. IANCOVICI

ARHIVSKI VJESNIK

(Bulletin d'Archives), Zagreb, volumele I—VI, 1958—1963.

„Arhivski Vjesnik”, organ central al arhivelor din R. S. Croată, apare cu începere din anul 1958 ca o continuare a revistei de altă dată „Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog Arhiva”, din care au apărut 22 volume (serie veche) între anii 1899—1920, precum și alte 11 volume (serie nouă) între anii 1925—1945.

Spre deosebire de seriile de pînă în 1945, care publicau materiale foarte variate prin conținutul lor, revista actuală „Arhivski Vjesnik” pune accentul pe publicarea materialelor documentare inedite, acordînd un loc secundar studiilor și arti-

coleuror privind problemele de arhivistică și de științe istorice auxiliare.

În ceea ce privește materialul arhivistic, de obicei se publică documente din fondurile mai importante, socotite mai necesare, fiind lăsate în afara preocupărilor revistei materialele din fondurile mari, bine organizate, care se publică în colecțiile „Monumenta spectantia hist. slav. meridionalium” și în „Monumenta hist.-juridica”, ambele îngrijite de Academia de științe din Zagreb.

La celelalte rubrici (studii și articole, discuții, recenzii, însemnări bibliografice și știri), revista deschide paginile sale

pentru dezbateri în probleme teoretice și concrete de arhivistică.

Un loc important în paginile revistei se acordă problemelor de istorie a mișcării muncitorești, mai cu seamă pentru sfârșitul secolului trecut și în anii 1917—1918, precum și materialelor care oglindesc dezvoltarea acestuia, semnate de Josip Vidmar, Dinko Foretić ș.a.

Pentru aceeași perioadă Bernard Stulli semnează *Prilozi gradji zu historiju jugoslovenskog pitanja 1918 g.* (Contribuție documentară la cunoașterea istoriei chestiunii iugoslave în 1918, vol. II, p. 279—333). În acest material este vorba, printre altele, de soarta Austro-Ungariei și de situația din Balcani, încit el poate interesa în mod indirect și pe cercetătorii din țara noastră, pentru cunoașterea contextului evenimentelor de la sfârșitul primului război mondial.

Stadiul chestiunii iugoslave în anii precedenți, adică de la începutul primului război mondial, se poate cunoaște în bună măsură „Din corespondența lui Fran Supilo” (*Iz korespondencije Frana Supila*, vol. I, p. 251—280; II, 337—368), om politic croat. În scrisorile lui se oglindește activitatea Comitetului iugoslav, a emigranților sârbi, croați și sloveni. Printre persoanele de seamă menționate în mai multe rânduri în această corespondență se găsește cunoscutul sculptor Ivan Meštrović, istoricul englez Seton-Watson (p. 293) ș.a. Reținem cele câteva mențiuni în legătură cu România (I, p. 284; II, 346, 366), mai ales referirea la o ligă româno-bulgaro-greacă (I, p. 286). La un moment dat (I, p. 286) se relatează de un atentat săvârșit de către junii turci la București împotriva unor emisari englezi.

Korespondencija Frana Supila iz perioda 1891—1914 (Corespondența lui Fran Supilo), întreținută de la Dubrovnik, Rijeka și Budapesta, este publicată în ultimul volum al revistei (VI, 7—229) de un colectiv de patru arhiviști.

Kresimir Nemeth publică „Cîteva scrisori inedite din corespondența dintre Kulmer și Jelačić între 19.III—5. V. 1849” (*Nekoliko neobjavljenih pisama iz korespondencije Kulmer-Jelačić. 19. III—5. V. 1849*, vol. I, p. 333—365). Cele câteva referiri la Transilvania (I, 339, 347), Banat și în general Vojvodina, apoi mențiunile despre Kossuth și generalul Bem, precum și relatarea despre trimiterea la București a marelui ispan de Bihor, Baóthi Odón (p. 362), pot fi reținute de specialiștii noștri în problemele revoluției de la 1848.

Nada Beritić de asemenea scoate la iveală o serie de scrisori „Din corespondența lui Niko Veliki Pucić” (*Iz korespondencije Nika Velikog Pucica. (Prilozi gradji za historiju narodnog preporoda u Dalmaciji)* (III, p. 89—155). În această corespondență purtată cu cărturarii croați Valtazar Gogišić și Franjo Rački este vorba în repetate rânduri de ajutoare în bani, armamente, medicamente și de voluntari pentru răscoala din Bosnia și Herțegovina în 1875. O scrisoare este adresată la Timișoara (p. 127).

Din biblioteca de la Cavtat a sus-amin-titului Valtazar Bogišić au fost depistate scrisorile lui Vatroslav Jagić din anii 1866—1906, publicate aici de dr. Nikola Ivanišin (*Jagićeva pisma Bogišiću*, vol. IV-V, p. 9—97). Pe lângă felurite informații despre cărturari de seamă ca: C. Jireček, Dj. Daničić, J. Strossmayer, Fr. Miklosich, I. I. Sreznjevski, Baudouin de Courtenay ș.a., găsim aici informații despre obiceiuri și poezii populare, precum și păreri despre nivelul slavisticii ruse și opinii asupra altor probleme științifice.

Un interes deosebit pentru cunoașterea problemelor privind sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea poate prezenta expunerea lui Lazar Čelap despre „Fondul Comandamentului general pentru Slavonia și Srem” (*Arhivski fond Slavonsko-srijemske generalne komande*, vol. IV-V, 336—349), care se află în arhivele de la Zagreb. În el este cuprinsă și arhiva Comandamentelor de la Timișoara și Pancevo. Actele acestei arhive se referă la războiul austro-turc din 1788—1791, răscoala sârbă din 1804—1813, revoluția din 1848. În fondul Comandamentului general se găsesc și acte de la 1730 înainte despre: clementini (populație albaneză catolică, imigrată), aromâni, relațiile agrare, poșta, școlii, despre episcopul Mojsej Mioković de la Timișoara, despre tratamentul aplicat lui Vuk Kradžić în Austria etc. O parte din materialele acestui fond au fost folosite, după cum se vede din lista publicațiilor respective, adăugată de autor la sfârșit.

Cele 33 de documente din perioada 1817—1846 din arhiva municipiului Zagreb, publicate de dr. Josip Buturac, ne dau unele aspecte din istoria „Navigației fluviale de pe Sava, Dunăre și Tisa în prima jumătate a secolului al XIX-lea” (*Riječno brodarstvo na Savi, Dunavu i Tisi u prvoj polovici XIX stoljeća*, vol. IV-V, p. 99—204). Pe lângă o serie de contracte încheiate pentru construirea corăbiilor la Sisak, se găsesc instrucții sau

rapoarte în legătură cu călătoriile efectuate spre Banat, mai ales la Kustoš.

Problemele de istorie medievală care prezintă un interes general de asemenea găsim un loc apreciabil în paginile publicației. Astfel, dr. Vladimir Moštin semnalează și comentează un nou „Hrisov al țarului Dušan privitor la țara lui Labbin” (*Povelja cara Dusana o zemlji Labbinovoj*, vol. III, p. 387—394). Acest hrisov din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, găsit în copie pe un Octoih grecesc la Ohrida, glăsuiește că teritoriul menționat, fostă proprietate a vreunui bizantin cu numele de Lambin-Labin, numită Slani Dol (Valea Sărată), se dă în stăpînirea lui Șaran. După cum presupune autorul, acest Șaran trebuie să fie un personaj bizantin și nu numele deformat al vlahului, Șarban, cunoscut din alte hrisoave ale vremii.

O serie de nume cu rezonanță vlahă întîlnim în „Recensămîntul populației Republicii Raguzane în 1673/74” (*Popis stanovništva Dubrovačke Republike*, vol. II, p. 419—455). După cum subliniază Zdravko Sundrica care analizează documentul și publică o parte din el, acest recensămînt, important pentru cunoașterea demografiei și toponimiei raguzane, este unul dintre recensămîntele extrem de rare pe scară mondială la vremea aceea. Din lista parțială a locuitorilor (p. 429—451 + I pl. + 2 tabele), spicim cîteva nume mai caracteristice: Radu Cocianouici, Surdich, Botić, Crustan, Mitrov, Tusich, Mihalo Vlah, Milose Vlah, Vlaho Christou, Vlahusca, Vlacuscia, Vlahuscich, Vlahuscin etc.

La istoria Raguzei se referă și următoarele materiale: Josip Lucić, *Dokumenti o počecima kmetstva u Dubrovniku* (Documente despre începuturile iobăgiei la Ragusa, vol. IV-V, p. 213—223); același, *Uprava u dubruvačkom vangradskom teritoriju — Astoreja* (Administrarea teritoriului raguzan extraurban-Astoreia, vol. VI, p. 231—249).

Cîteva materiale semnate de Mirko Androić se referă la istoria orașului și ținutului Varaždîn. În articolul *Pitanje autentičnosti takozvanog Andrijinog varaždinskog privilegija iz 1209 godine* (Problema autenticității așa-zisului act de privilegiu pentru Varaždîn acordat din partea regelui Andrei, vol. I, p. 447—485), autorul demonstrează că actul în cauză este în realitate un fals.

Este cazul să semnalăm pentru cei interesați că în regestele hotărîrilor Dietei croate din 1631—1693 este vorba în mod frecvent de vlahi și de „comisia vlahă”

(*Mirko Stanislavjević, Zakhjućci Hrvatskog Sabora 1631—1693*. Kratki registri, vol. III, p. 157—210).

De asemenea, menționăm contribuția lui Jaroslav Šidak la cunoașterea iobăgiei într-o perioadă atît de însemnată a istoriei croate, cum e aceea a lui Petar Zrinski, secolul al XVII-lea (*Prilog pitanju odnosa Petra Zrinskog prema kmetovima u doba urute*, vol. III, p. 367—376). Asupra acestor probleme revine dr. Nada Klarić (vol. IV-V, p. 269—293).

Dintre descrierile de fonduri încă insuficient explorate, nicidecum nu trebuie trecută cu vederea aceea despre *Actele turcești din Arhivele Statului de la Raguză* (*Acta turcica drzaavnog arhiva u Dubrovniku*, vol. IV-V, p. 351—357), prezentate de Sulejman Bajraktrević. Printre cele 15 560 de acte turcești din anii 1458—1807, privitoare la relațiile politice, economice și culturale cu Imperiul Otoman, se găsim și materiale documentare în limbile: arabă, armeană, ebraică, latină, greacă și traduceri de acte otomane în limba croată sau sîrbă.

Un inventar general al materialelor arhivistice din întreaga Croație ne dă Stjepan Bačić (*Popis arhivske i registraturne gradje ur Narodnoj Republici Hrvatskoj*, vol. III, p. 211—230), care mai semnează în alte volume studii privind munca arhivistică (*O vodjenju evidencija u arhivama*, vol. VI, p. 250—267). O problemă similară dezbate și K. Nemeth (*Uputstva o vodjenju nekih evidencija arhivske gradje i izradi naučno-informativnik pogmagala* vol. III, p. 499—505).

O serie de articole despre metodele și mijloacele moderne de conservare a materialelor de arhivă semnează dr. Tatjana Ribkin. De ex.: Umezeala în depozitele arhivelor (III, 279—288); Fotografia ultravioletă în slujba arhiviștilor și restauratorilor de acte (ibidem, 429—435); Protejarea materialelor arhivistice de influența dăunătoare a razelor solare (VI, 268—275); Curățirea, dezinfectarea și dezinsectarea materialului arhivistic și a depozitelor (IV-V, p. 373—396).

În chestiunea coordonării muncii arhiviștilor cu aceea a istoricilor semnalăm articolul lui Bernard Stulli: *Arhivska služba i petogodišnji program naučno-istraživackog rada u oblasti historije* (IV-V, p. 360—372).

La rubrica recenziilor sînt de obicei prezentate revistele de specialitate iugoslave și străine (țările din Europa); iar în paginile rezervate „știrilor” se fac de obi-

cei dări de seamă asupra activității desfășurate și asupra rezultatelor la care s-a ajuns în centrele arhivistice din provincie.

Studiile și articolele au de regulă rezumat în una din limbile de circulație mondială, iar unele materiale documentare mai vaste (de ex. vol. VI, p. 226—

229) sînt urmate de indice de nume. La textele documentelor publicate se observă aplicarea consecventă a principiului general: textele se publică în limba originalului și sînt însoțite de rezumate cuprinzătoare în limba sîrbo-croată.

S. IANCOVICI

ARCHEION, XLIV — XLV

Varșovia, 1966,

Marian Friedberg în studiul *Pregătirea pentru profesiunea de arhivist*, urmărește să scoată în evidență situația Arhivelor Statului din Polonia din punct de vedere al personalului de specialitate. Autorul arată într-o reușită sintetizare, cum se face în Franța, Italia, Austria, Marea Britanie, U. R. S. S., Cehoslovacia, Olanda, Anglia, Ungaria, România, Bulgaria, Elveția, țările scandinave etc. pregătirea tinerilor pentru meseria de arhivist. În Polonia, cu toate că s-au făcut unele progrese în organizarea arhivelor, totuși se simte o mare nevoie de personal bine pregătit și care să cunoască limba și paleografia latină.

În continuare, cititorul întilnește articolul *Nomenclatoare uniforme a actelor*, de Irena Radtke.

Autoarea pune în discuție problema extinderii clasificării zecimale folosite la bibliotecă și la întocmirea nomenclatoarelor. Deși sistemul acesta de ordonare a actelor a început să fie folosit în Polonia în perioada dintre cele două războaie mondiale, totuși el nu s-a extins, arhivele continuînd să fie ordonate după sistemul structural, care variază de la o instituție la alta.

Un alt articol de la această rubrică, la care merită să ne oprim este cel al lui Stanislaw Nawrocki, intitulat: *În legătură cu supravegherea fondului arhivistic (în continuare) creștere*.

Autorul subliniază că munca în depozitele deținătorilor de arhive este nu numai de proastă calitate dar, deoarece se folosesc oameni fără pregătire suficientă și cu totul indiferenți față de documente, se elimină din arhive documente care au valoare permanentă. Sarcina de responsabil de depozit se încredințează însă, deseori, spune autorul, persoanelor necompetente care nu se orientează în munca pe care o au de îndeplinit. Pentru îndreptarea lipsurilor autorul propune, în special, ca sarcina de responsabil de depozit să fie încredințată persoanelor cu muncă de răspundere;

fiecare unitate deținătoare de arhive să controleze, alături de reprezentanții Arhivelor Statului, munca din depozit.

În articolul intitulat: *Rolul și locul șefului arhivei de stat raionale în munca regiunii*, Ștefan Popiolek, se străduiește, documentat, să dovedească necesitatea ca arhivele raionale să nu fie numai „depozite de tranzit pentru arhiva voievodatului” ci, „avîndu-și fondurile proprii, să devină un centru regional de cercetări”.

Din numărul mare de articole înserate în nr. XLIV al revistei Archeion, ne vom opri mai mult asupra unora; pe altele enunțîndu-le doar:

Irena Sulkowska-Kurasiowa, *Registrele regale de transcrieri (1447—1791) lafatele în Arhiva centrală a vechilor acte din Varșovia*.

În aceste registre se trecea cuprinsul actelor eliberate de cancelaria regală. Se descrie seria de registre care s-au mai păstrat.

Maria Stankowa, *Registrul tribunalului dominal din Hrubieszow din anii 1429—1468*.

Prin analiza activității acestui tribunal autoarea completează unele lacune în cunoașterea evoluției administrative a teritoriului care cădea în raza de activitate a acestei instanțe judecătorești.

Jadwiga Jankowska, *Istoria colecției numită „Arhiva regalului polon”*.

Se arată cuprinsul acestei colecții fragmentare care cuprinde date asupra istoriei Poloniei dintre anii 1639—1798.

Kazimierz Konarski, *Grupul de acte ale Secretariatului Principatului varșovian, a regalului polon, precum și a cancelariei maiestății sale, relative la treburile regalului polon (1807—1876)*.

Se arată ce probleme cuprind aceste materiale arhivistice.

Wacław Kolak, *Colecția iconografică din mapele lui Ambrozie Grabowski*.

Grabowski (1782—1868), cu toate că nu avea la bază decît 4 clase primare, prin studiu perseverent a ajuns un istoric autodidact, prețuit de specialiștii vremii cu

care a întreținut strânse relații. S-a ocupat, în special, de istoria vechii capitale a Poloniei, Cracovia. În 1822 a publicat primul ghid al acestui oraș. Grabowski a fost un colecționar pasionat de documente, acte, scrisori, manuscrise, tipărituri rare, stampe, etc. Colecția de stampe din secolele XVI—XIX face obiectul studiului lui Kolak, care le analizează ca pe izvoare istorice.

Elzbieta Szelenbaum, *Varșoviana din anii 1945—1950, în discoteca Radio-televiziunii centrale polone, păstrată în Arhiva de documentare mecanică din Varșovia*.

Discoteca, în curs de inventariere este însemnată pentru istoria Varșoviei. Tematica înregistrărilor cuprinde: reclădirea Varșoviei, viața socială și politică a capitalei, viața culturală, învățământul, sportul etc.

Zofia Wenzel-Homecka, *Tribunalul celor șase orașe (1356—1725)*.

Aceasta era singura instanță de apel cunoscută pe teritoriul Poloniei care judeca pe baza dreptului german. Era alcătuit din reprezentanții a 6 orașe. Se întrunea de 3 ori pe an la Varșovia. Autoarea, bazată pe o bogată bibliografie, prezintă istoria acestui tribunal și sfârșește studiul cu prezentarea celor patru registre de judecată cite s-au păstrat din anii 1524—1725.

Mieczysław Motas, *Din istoria cancelariei Ministerului de interne în anii 1931—1939*.

Este un studiu amănunțit bazat pe legi și ordine date de autoritățile competente.

Czesław Margas, *Administrația orășenească și sfatul popular orășenesc din Jelenia Góra în anii 1945—1950, cancelaria lor și fondul de acte*.

Se arată noua organizație orășenească. Stanisława Panków, *Arhivele orășenești în Republica Democrată Germană*.

Autoarea a vizitat arhivele din 7 orașe: Berlin, Halle, Leipzig, Hamburg, Weimar, Erfurt și Dresda. Observațiile autoarei se referă la faptul că s-au păstrat puține documente vechi (sec. XV și XVI). De asemenea, inventarele actelor sînt prea laconice, personal puțin (2 de fiecare arhivă) și cu munci și în alte instituții orășenești, locașuri și dotări modeste. Arhivele sînt în special materiale pentru istoria regiunilor.

Piotr Bańkowski, *Din istoria dicționarului internațional de terminologie arhivistică*.

Problema alcătuirii dicționarului s-a pus prima dată în anul 1933, în cadrul Institutului de colaborare intelectuală in-

ternațională. Din 1948, Consiliul internațional al Arhivelor, lucrînd sub auspiciile UNESCO, a reluat problema. Lipsa de fonduri a aminat publicarea. Cu ocazia Congresului internațional al arhiviștilor de la Sevilla din 1963 vechea casă de editură a făcut propunerea și aceasta a fost primită, de a publica dicționarul pe cheltuiala ei. Astfel a apărut lucrarea în 1964, tipărită în 6 limbi: franceză, engleză, germană, spaniolă, italiană și albaneză. Titlul: pe supra copertă *Lexicon of archive terminology*, iar pe copertă *Elsevier Lexicon of archive terminology*. Bańkowski arată lipsurile lucrării.

Din bogatul capitol „Cronica arhivistică” semnalăm numai *Darea de seamă asupra conferinței închinată discuției bazelor și materialelor alcătuirii ghidurilor de arhive*, semnată de R. Piechota.

Cum problema interesează dăm rezultatul discuțiilor: s-a ajuns la concluzia că ghidul trebuie să prezinte în capitole separate atît fondurile ordonate, cit și cele neordonate; prefața să cuprindă și date asupra alcătuirii ghidului; în introducere să se insiste asupra istoriei de care este legat fondul; indiferent de datele externe ale fondului, să se dea și anii extremi între care a funcționat instituția care l-a creat; să se menționeze marile lacune ale fondului; indici: toponimic și onomastic; listă alfabetică a fondurilor; tabla cuprinsului să fie tradusă și în limbi străine; la alcătuirea ghidului să nu se impună o teorie prea schematică, ci să se lase unităților o oarecare inițiativă.

Simțindu-se lipsa unui manual de arhivistică, pe care alte țări îl au de mult. Direcția generală a Arhivelor din Polonia a scos la concurs alcătuirea acestei lucrări.

Acest număr se sfîrșește cu bogate recenzii, dări de seamă, note bibliografice.

Volumul al XLV-lea începe cu publicarea răspunsurilor la întrebările redacției „Archeion” cu privire la măsurile care trebuie luate spre a se îmbunătăți, în special calitativ, acest periodic.

În continuare, Stanisława Panków în *Ghiduri arhivistice* face observații pe marginea ghidurilor polone precum și a aceluia care au apărut în Belgia, Anglia, Elveția, Statele Unite, Canada, etc. Scopul: îmbunătățirea muncii arhiviștilor care redactează ghiduri.

Janina Michalska, în *Problemele ocrotirii fondurilor arhivistice în continua creștere în lumina experiențelor Arhivelor /Statului/ din Wrocław*, se analizează problema selecționării actelor cu valoare is-

torică, inspectarea arhivelor, activitatea comisiilor de selecționare.

Czesław Stodolny, în *Prețuirea actelor cu valoare permanentă ale asociațiilor profesionale de pe teritoriul voievodatului Gdansk*, arată care ar fi actele cu valoare permanentă.

Aniela Stojanowska, în *Registrelle din sec. XVII-XIX ale moșiei principilor Zmigrodzki, mai tirziu proprietate a familiei Hatzfeldt*, subliniază valoarea registrelor pentru istoria administrativă a moșiilor din Silezia inferioară.

Jadwiga Semkowiczowa, în *Arhiva polonă de război*, relatează despre istoria arhivei care s-a născut din inițiativă privată în ianuarie 1915 și care cuprinde tot ceea ce amintește de participarea polonilor la primul război mondial.

Wanda Turoniowa, în *Arhivele tehnice din voievodatul Wrocław*, evidențiază rezultatul inspecțiilor făcute de lucrătorii Arhivelor Statului din Wrocław la cele 53 de arhive de acest gen. între anii 1957—1965.

Olimpia Starón, *Prelucrarea arhivistică a documentației proiectelor de deviz discutate în periodicele arhivistice din U.R.S.S., Cehoslovacia și R.D.G.*

Se arată cuprinsul a 8 articole apărute în: *Archivmitteilungen*, *Voprosi Archi-*

vedenia și Archivni Casopis, care se ocupă de arhivele tehnice.

Jan Cichon și Ștefan Czech, *Actele starostiilor raionale ale voievodatului Opole din anii 1945—1950*.

Se descrie arhivele a 13 raioane.

Capitolul: *Arhive din străinătate*, cuprinde următoarele lucrări: Bogdan Jagiello, *Organizarea și activitatea Laboratorului central de microfilme al Arhivei centrale din U.R.S.S.*; Władslaw Zywién, *Microfilmarea actelor în Arhivele din R.D.G.*; Halena Karczowa, *Muzeul cuvintului și fonetică națională din Paris*.

La capitolul: *Bibliografie arhivistică*, întâlnim studiul lui Andrej Tomezak, *În chestiunea bibliografiei arhivistice polone*, în care se trece în revistă această bibliografie, iar în capitolul: *Cronica arhivistică* este prezentată bogata și variata activitate a Arhivelor Statului din Polonia.

Volumul se încheie cu recenzii, dări de seamă asupra unor publicații și note bibliografice.

Anexat la volumul acesta al revistei, *Regina Piechota* prezintă o substanțială și bine împărțită pe probleme, „Bibliografie arhivistică polonă pe anii 1961—1965” (42 p.).

GH. DUZINKIEVICI

ARCHIVMITTEILUNGEN

nr. 4, 5, 6 Potsdam 1966,

Sub titlul *20 de ani de existență a Arhivei Centrale Germane*, numărul 4 (p. 121), al revistei „ARCHIVMITTEILUNGEN”, ne face cunoscut textul adresei de felicitare a ministrului Afacerilor Interne al Republicii Democratice Germane către directorul Arhivei Centrale, cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de existență a acestei instituții. Evidențându-se succesele obținute, se subliniază că Arhiva Centrală Germană a devenit o instituție științifică, ocupînd un loc important în arhivistica internațională.

Tot cu ocazia acestui eveniment, revista publică referatul *Arhiva Centrală Germană — 20 de ani în slujba construcției socialismului* (nr. 4, p. 122—124) prezentat de Walter Hochmuth la adunarea festivă din 9 iunie 1966 de la Potsdam. Printre altele se arată că o primă sarcină ce a stat în fața arhiviștilor, a fost prelucrarea în mod științific și darea în folosire a materialelor documentare din perioada antifascistă și cea socialistă. Se remarcă eforturile de a contribui la alcătuirea unui tablou corect și științific al istoriei ger-

mane și intensa muncă de cercetare științifică și de întocmire a principiilor de bază ale ordonării, inventarierii și expertizei materialelor documentare.

În ceea ce privește sarcinile de viitor, accentul cade asupra calității, cantității și măririi randamentului, în vederea prelucrării materialelor neprelucrate, dar și a pregătirii prelucrării tematică a celor mai importante fonduri arhivistice.

În articolul *Datoria față de răspunderea națională* (nr. 5, p. 169—173), Botho Brachmann, face un istoric al arhivelor din Germania pînă în anul 1945, iar de la această dată, pornind de la existența a două state germane cu sisteme sociale diferite, face o paralelă între punctele de vedere diferite ce stau la baza organizării arhivelor în cele două Germanii. Scopul articolului este de a atrage atenția asupra răspunderii naționale ce revine arhivelor, referindu-se în mod special la materialul documentar din Koblenz.

Cu privire la planificarea în perspectivă a muncii arhivistice (nr. 6 p. 209—211) este titlul lucrării lui R. Kluge în

care, apreciindu-se importanța Congresului al VII-lea al P.S.U.G., din luna aprilie 1967, se subliniază realizările obținute în munca din arhive și ce sarcini se pun în viitor cu privire la prelucrarea materialului documentar într-un mod cât mai rapid și mai eficace. Se vorbește și despre sarcinile care trebuie să revină și arhivelor de plasă, orașenești și din întreprinderi până în anul 1968.

La rubrica Teorie și practică arhivistică, Hans-Stephan Brather, Gerhart Enders, Helmut Lötze și Gerhard Schmid aduc unele *Expuneri de motive și explicații privind principiile de ordonare și inventariere* (nr. 4, p. 125—135) emise în anul 1964. Explicațiile sînt concentrate îndeosebi asupra celor trei domenii de bază: constituirea și delimitarea fondurilor, ordonarea și inventarierea lor.

În articolul *Cu privire la valorificarea materialului documentar al cooperativelor agricole de producție* (nr. 4, p. 135—139), Ingrid Koppelow accentuează asupra importanței materialelor din arhivele acestor cooperative pentru înțelegerea din punct de vedere istoric a transformărilor în structura agriculturii din R.D.G. în urma reformei agrare democratice. Se alcătuiește și un catalog cu cele mai importante categorii de documente ce trebuiesc păstrate în arhivă în vederea asigurării izvoarelor de cercetare a istoriei cooperativelor agricole de producție și a dezvoltării satului socialist.

Cu privire la folosirea fișelor perforate în munca arhivistică și în cercetarea istorică (nr. 4, p. 139—145) este titlul referatului tradus din limba polonă și prezentat de Ireneusz Ilnatowicz la Congresul arhiviștilor din instituțiile cu caracter științific din R.D.G. de la Moschwing bei Bad Schmiedeberg în noiembrie 1965. Referatul vrea să aducă o contribuție la discuțiile asupra problemei folosirii fișelor perforate, deci a cifrului, în prelucrarea materialelor documentare.

Cu aceeași problemă se ocupă și Jutta Fischer în articolul *Inventarierea unui fond pe fișe perforate* (nr. 4, p. 146—148) și anume inventarierea fondului arhivistic al centrului tehnico-științific ELEKTRO-APPARATE—Dresda, dîndu-se și exemple de alcătuire a cifrului.

În articolul *Reordonarea arhivei orașului Sonneberg* (nr. 5, p. 174—180), Ulrich Hess informează despre unele probleme privind tehnica alcătuirii și delimitării fondurilor folosită în arhiva mai mică a unui oraș, în cazul de față, orașul Sonneberg. Principiul care a stat la baza reordonării a fost cel al provenienței documentelor, făcîndu-se totodată și o delimi-

tare a actelor din perioada feudală, capitalistă și socialistă.

Heinz Gottwald în *Arhiva de fotografii a secției Zentralbild din cadrul Serviciului general de știri din Germania* (nr. 5, p. 183—184), după sublinierea importanței ce revine fotografiei în epoca noastră și după un scurt istoric al arhivei de fotografii sus-numite trece la explicarea principiilor de ordonare a celor peste 4.5 milioane fotografii.

Cu ocazia împlinirii a 15 ani de la înființarea Academiei Germane de Științe Agricole din Berlin, Rolf Yahn semnează articolul *Cu privire la folosirea rezultatelor cercetărilor în arhivele instituțiilor cu caracter științific*. (nr. 6, p. 220—225).

Interesant este și materialul semnat de Peter Bayer *Folosirea clasificării zecimale internaționale în păstrarea materialului documentar* (nr. 6, p. 225—233), o prescurtare a lucrării de examen de stat în arhivistică. Se prezintă un istoric, arătîndu-se apoi importanța și amploarea crescîndă pe care o ia folosirea clasificării zecimale în păstrarea materialelor documentare. Se exemplifică folosirea de 8—12, iar în cazuri excepționale chiar 15 de cifre și șase simboluri.

Obiectul articolului lui Hornst Wolf *Culegeri de izvoare privind istoria literaturii și științei, aflate în Biblioteca de stat germană* (nr. 6, p. 334—336) îl constituie informarea asupra situației păstrării și a organizării bibliotecii. Autorul prezintă întii un scurt istoric al colecționării manuscriselor originale, cărților, operelor de artă rare de către principele elector Friedrich Wilhelm, a cărui cameră cu rarități a constituit temelia „Bibliotecii principelui elector din Cölln an der Spree” înființată în anul 1661, astăzi Biblioteca de Stat Germană.

La rubrica Istoria arhivelor și a instituțiilor, revista publică partea a doua a comunicării lui Hermann Schreyer *Concernul I. G. Farben — înaintașii și urmașii săi* (nr. 4, p. 148—158), în care autorul își propune să aducă o contribuție la alcătuirea istoricului organizării industriei chimice germane. Partea a doua se referă în mod special la perioada nazismului, perioada de vîrf 1925—1945, dar și la schimbările survenite în organizarea concernului după anul 1945 cînd întreprinderile I. G. Farben aflate pe teritoriul R.D.G. au trecut în proprietatea poporului, producîndu-se o ruptură de bază cu trecutul.

Heinz Kossack scrie despre *Arhiva Universității Humboldt din Berlin* (nr. 5, p. 184—187) întemeiată în anul 1810 de către Wilhelm von Humboldt, al cărui

nume îl poartă din anul 1949. După un scurt istoric al bogatei tradiții științifice, al formeii științifice mondiale a universității din Berlin, de care se leagă numele unor învățați ca W. von Humboldt, Hegel, Fichte, frații Grimm, Einstein etc., dar și al controverselor, autorul ne informează despre istoricul arhivei și al fondurilor pe care o deține aceasta, arătând și sarcinile din prezent și în perspectivă ale ei.

O temă asemănătoare tratează și Otto Köhler care descrie istoricul și sarcinile ce stau în prezent în fața arhivei Universității Friedrich Schiller din Jena (nr. 5, p. 187—191), iar Hans Heinrich Leopoldi scrie despre istoricul arhivei din Schwerin, unul din cele mai vechi orașe din Germania, construit în anul 1161. Arhiva orașului deține însă numai un număr mic de documente, cea mai mare parte a lor fiind distruse în timpul unui incendiu din anul 1651. Cele mai vechi documente păstrate datează din 1424 (nr. 6, p. 238—242).

Tot de numele orașului Schwerin este legat și raportul lui H. H. Schütt. „O expoziție de documente în cadrul arhivelor statului din Schwerin“ (nr. 6, p. 244 și urm), expoziția care are ca temă „China-

Africa, Spania Vietnam. O documentație privind metoda agresiunilor imperialiste“. Scopul organizării expoziției este de a contribui la sprijinirea luptei de eliberare din Vietnamul de Sud, aceasta printr-o paralelă între acțiunile imperialiste împotriva popoarelor ce au luptat pentru eliberare de la începutul secolului nostru până la agresiunea Statelor Unite în Vietnam.

La rubrica Tehnica în Arhive, Jürgen Rickmers și Alfred Schlegel scrie despre problema raționalizării și măririi eficacității muncii de restaurare și conservare a materialelor documentare în atelierele speciale ale arhivelor (nr. 5, p. 191—196). Pe baza unui chestionar s-a putut analiza situația din aceste ateliere, putându-se trage și unele concluzii asupra necesității reorganizării lor și a găsirii de noi metode de lucru.

Hellmut Koch și Walter Oeser în *Legarea documentelor prin încheiere* (nr. 5, p. 197—199) comunică rezultatele cercetărilor asupra posibilității folosirii acestui procedeu în arhive, ajungând la concluzia că metoda nu prezintă nici un avantaj.

STAN ERIKA
PAVELESCU HEDWIG

IZVESTIA NA DARJAVNITE ARHIVI

Sofia, nr. XII, 1966.

Ultimul număr al publicației bulgare de specialitate arhivistică se deschide cu articolul prof. Kiril Vasilev, intitulat: *Studiul structural al istoriei și metodologia folosirii materialelor documentare*. Autorul scoate în evidență atitudinea istoricilor, filozofilor și sociologilor burghezi contemporani față de faptele istorice și-i împarte în două grupe: cei care pornesc de la o linie empirică și cei care merg pe linia doctrinară și schematică. Această atitudine determină în fapt metoda de cercetare. Metodei burgheze de cercetare, autorul îi opune metodologia științifică a istoricilor marxisti, dușmani ai empirismului, doctrinarismului și schematicismului.

O atenție specială acordă autorul problemei cercetării structurale a istoriei, a esenței teoriei structurilor contemporane atât ca metodologie cât și ca principii fundamentale ale ciberneticii. Prof. K. Vasilev încheie articolul, oprindu-se asupra folosirii materialelor documentare. Dând o serie de exemple de cercetări și interpretări cronale ale documentelor, autorul demonstrează necesitatea unei atitudini

critice serioase față de aceste materiale și izvoare.

Bilanțurile de socoteli ca izvoare istorice și noul sistem în dirijarea economiei naționale este titlul aliiu articol, semnat de Boris Atanasov. Autorul examinează caracterul acestui gen de documente, precum și datele pe care le conțin și care privesc crearea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a societății socialiste. Pe baza acestor date autorul arată modul în care s-a dezvoltat contabilitatea în cursul diferitelor formațiuni social-economice și schimbările care au intervenit, ca rezultat al înlocuirii unor raporturi de producție cu altele.

O atenție deosebită se acordă caracterului documentației financiare și de contabilitate care se referă la anii construirii socialiste și care reflectă în mod just și veridic viața economică bulgară. La sfârșitul articolului, autorul examinează modificările care trebuie să intervină în sistemul contemporan de elaborare a raporturilor statistice, a bilanțurilor de socoteli și a dărilor de seamă financiare, schimbări ce rezultă din noul sistem de planifi-

care și de gestiune din economia națională bulgară.

În articolul *Mecanismul referirilor științifice în publicațiile documentare* Kăncio Gheorghiev arată importanța lor — introducerea, notele, indexurile etc.—prin posibilitatea pe care o dau cercetătorilor de a se orienta ușor într-o publicație de documente. El trece apoi în revistă — din acest punct de vedere — diferite ediții documentare de dată mai recentă. Și pentru că în Bulgaria lipsesc instrucțiuni uniforme asupra publicării documentelor, autorul își asumă sarcina de a da indicații metodologice sumare asupra muncii diferitelor părți componente ale mecanismului referirilor științifice.

În cadrul rubricii *Prezentări de documente* autorii înserează următoarele teme: *Pregătirea și înfăptuirea naționalizării industriei în Bulgaria*, *O scrisoare inedită și un discurs al lui Gheorghe Dimitrov*, *Documente asupra poetului partizan Tvetan Spasov*, *Date noi asupra mișcării de eliberare națională în Bulgaria de N-Vest*,

Două documente asupra pregătirii insurrecției de la Stara Zagora, în 1875 și Registrul episcopului Serafim de la mănăstirea Rila din 1845—1846.

La rubrica *Prezentări de fonduri arhivistice și documente*, întâlnim următoarele prezentări: *Fondul de documente private la cooperativizarea agricolă din regiunea Plevna (1944—1956)*, *Documente din diferite fonduri referitoare la relațiile literare ruso-bulgare*, *Fonduri arhivistice din Moscova și Leningrad, care cuprind materiale documentare evreiești create în Peninsula Balcanică, începând din sec. X. e.n. și Un fond al arhivei din Plovdiv, cuprinzând actele create de „Cooperativa de tutun „Cetatea lui Asan“ din Ase-novgrad.*

Ultima parte a revistei este rezervată înștiințărilor asupra fondurilor și documentelor noi achiziționate de Arhivele centrale și de cele din restul țării, notelor critice și bibliografice, comunicărilor și știrilor scurte.

S. DIAMANDI

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, telefon 13.37.77.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
I. MARCUȘ, V. ARIMIA — <i>Instrucțiunile arhivistice factor de seamă în îmbunătățirea muncii</i>	3
A. SACERDOȚEANU — <i>Metoda alcătuirii unui studiu de istorie</i>	21
S. JAKÓ — <i>Codicele latine medievale din biblioteca lui Timotei Cipariu</i>	35
M. STURDZA-SAUCEȘTI, N. NISTOR — <i>Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la Convenția cu Sibiul din 1507</i>	73
P. PALIU — <i>Catalogul cărților bibliotecii domnitorului Al. D. Ghica</i>	91
N. CAMARIANO — <i>O prețioasă proclamație a eteriștilor adresată popoarelor balcanice</i>	97
N. GIACHIR, G. MAKSUTOVICI — <i>Unele aspecte privind condițiile create pe teritoriul României mișcării culturale albaneze la sfârșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea</i>	103
TR. RUS — <i>Aplicarea reformei agrare din 1921 în comuna Nadăș, județul Arad</i>	111
OPINII	
M. TUDORICĂ, M. DOGARU — <i>Unele considerente în legătură cu verificarea existentului și a stării materialelor documentare</i>	121
PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII	
P. TEODORU, M. TRITEANU, L. URSUȚIU — <i>Arhiva istorică a Bibliotecii filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România</i>	125
M. REGLEANU — <i>Consiliul de Stat</i>	137
GH. BALICA — <i>Primăria municipiului Iași</i>	151
GL. STAN — <i>Inspectoratul regional al muncii Galați</i>	171
I. SABĂU, C. OSZOCZKI — <i>Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare</i>	179
DOCUMENTE	
A. DECEI — <i>Documente din Arhivele Vaticanului privind anul 1595</i>	199
* * * — <i>Noi documente privind răscoala țăranilor din 1907</i>	239
GH. UNGUREANU — <i>Documente inedite privitoare la răscoalele țăărănești din 1907 aflate în arhivele de la Paris și Bruxelles</i>	263
I. BURLACU — <i>File din istoria glorioasă a Campaniei armatei române din anul 1917</i>	275
DIN ARHIVELE PARTICULARE	
ȘT. S. GOROVEI — <i>Scrisori din timpul războiului pentru independență</i>	283

CRONICA ARHIVISTICĂ

EM. POȘTARIȚĂ, M. FĂNESCU — <i>Din activitatea de folosire a materialelor documentare la Arhivele Statului în anul 1966</i>	301
O. STRACHINĂ — <i>A zecea aniversare a Arhivei Naționale de Filme</i>	309
M. FĂNESCU, M. REGLEANU — <i>Cercetări în Arhivele Centrale ale actelor vechi din Țarșovia</i>	313

RECENZII — PREZENTĂRI — NOTE

— <i>Situația clasei muncitoare din România 1914—1944</i> , Editura Politică, București, 1966 (V. APARASCHIVEI)	317
— N. COPOIU <i>Refacerea P.S.D. din România 1900—1910</i> . Editura Politică, București 1966 (V. NICOLAE)	318
— IOAN M. OPREA, <i>Nicolae Titulescu</i> , Editura științifică, București, 1966 (I. GANCEA)	319
— CONSTANTIN C. GIURESCU — <i>Viața și opera lui Cuza Vodă</i> , Editura Științifică, București, 1966, (VASILE GR. BOBOCESCU)	321
— TROCSÁNYI ZSOLT, <i>Az északi pártium 1820 — ban</i> , Partiumul de nord în 1820. (Datele descripției Czirakyana), Biblioteca Institutului Central de Statistică — Secția arhive a Ministerului Culturii, Budapesta, 1966 (I. ADAM)	323
— <i>Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832—1862</i> , Inventar arhivistic, București, 1966, (EM. POȘTARIȚĂ)	325
— IOAN LUPU, NESTOR CAMARIANO, OVIDIU PAPADIMA, <i>Bibliografia analitică a periodicelor românești</i> , vol. I (1790—1850), partea I+II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 823 p. (APOSTOL STAN)	327
— FLEURY M. și HENRY L., „ <i>Nouveau manuel de dépouillement et exploitation de l'état civil ancien</i> ”, Paris, editura I.N.E.D., 1965, (CORNEL SÎRBU)	329

(„Arhiva slavă”), Culegere de studii și materiale, Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de slavistică, Moscova, volumele pe anii: 1958, 1959, 1961, 1962, 1963 și 1965 (S. IANCOVICI)	330
---	-----

(„Revista Arhivelor”), Organ al Societății arhiviștilor și al arhivelor din R. S. Serbia, Meograd, vol. 1—2, 1966, 333 (S. IACOVICI)	333
— <i>Arhivski Ujesnik</i> (Bulletin d'Archives), Zagreb, volumele I—VI, 1958—1963 (S. IANCOVICI)	334
— <i>Archeion</i> , VLIV—XLV, Țarșovia, 1966 (GH. DUZINKIEVICI)	337
— <i>Archivmitteilungen</i> , nr. 4,5,6, Potsdam, 1966, (STAN ERIKA, PAVELESCU HEDWIG)	339
— <i>Izvestia na darjavnite arhivi</i> , nr. XII, Sofia, 1966 (S. DIAMANDI)	341

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS	
I. MĂRCUȘ, V. ARIMIA — <i>Les Instructions archivistiques — facteur important pour l'amélioration du travail</i>	3
A. SECERDOȚEANU — <i>La méthode dans l'élaboration d' une étude d'histoire</i>	21
S. JAKÓ — <i>Les codex latins médiévaux de la bibliothèque de Timothé Cișariu</i>	35
M. STURDZA—SAUCEȘTI, N. NISTOR — <i>Les sceaux des boyards du conseil de Radu le Grand appliqués à la Convention avec la ville de Sibiu en 1507</i>	73
P. PALIU — <i>Le catalogue des livres de la bibliothèque du prince Al. D. Ghica</i>	91
N. CAMARIANO — <i>Une précieuse proclamation des étaireistes adressée aux peuples balkaniques</i>	97
N. CIACHIR, G. MAKSUTOVICI — <i>Quelques aspects des conditions créées sur le territoire de la Roumanie pour le mouvement culturel albanais à la fin du XIXe siècle et au commencement du XXe siècle</i>	103
TR. RUS — <i>L'application de la réforme agraire de 1921 dans le village Nadăș, département d'Arad</i>	111
OPINIONS	
M. TUDORICĂ, M. DOGARU — <i>La vérification de l'existant et de l'état des matériaux documentaires</i>	121
PRÉSENTATION DE FONDS ET DE COLLECTIONS	
P. TEODOR, M. TRITEANU, L. URSUTIU — <i>L'Archive historique de la Bibliothèque de la filiale de Cluj de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie</i>	125
M. REGLEANU — <i>Le Conseil d'État</i>	137
GH. BALICA — <i>La Mairie de la ville municipale de Iași</i>	151
GL. STAN — <i>L'inspectorat régional du travail Galatz</i>	171
I. SABĂU, C. OSZOCZKI — <i>La Direction des mines et des usines métallurgiques de Baia Mare</i>	179
DOCUMENTS	
A. DECEI — <i>Documents des Archives du Vatican concernant l'an 1595</i>	199
* * * — <i>Documents nouveaux concernant la révolte des paysans en 1907</i>	239
GH. UNGUREANU — <i>Documents inédits concernant les révoltes paysannes de 1907 trouvés dans les archives de Paris et de Bruxelles</i>	263
I. BURLACU — <i>Pages de l'histoire glorieuse de la campagne de l'armée roumaine en 1917</i>	275

DES ARCHIVES PRIVÉES

ȘT. S. GOROVEI — *Lettres du temps de la guerre pour l'indépendance* . . . 283

CHRONIQUE ARCHIVISTIQUE

EM. POȘTĂRIȚA, M. FANESCU — *De l'activité d'utilisation des matériaux documentaires aux Archives d'État en l'an 1966* 301
 O. STRACHINĂ — *Le dixième anniversaire de l'Archive Nationale de Films* . . . 309
 M. FANESCU, M. REGLEANU — *Recherches dans les Archives Centrales des vieux actes de Varsovie* 313

COMPTES—RENDUS — PRÉSENTATIONS — NOTES

— *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944* (La situation de la classe ouvrière en Roumanie 1914—1944), Ed. Politique, Bucarest, 1966, (V. APARASCHIVEI) 317
 — N. COPOIU *Refacerea P.S.D. din România 1900—1910* (La redressement du P.S.D. de Roumanie 1900—1910), Ed. Politique, Bucarest, 1966. (V. NICOLAE) 318
 — IOAN M. OPREA, *Nicolae Titulescu*, Ed. scientifique, Bucarest, 1966. (I. GANCEA) 319
 — CONSTANTIN C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza Vodă* (La vie et l'oeuvre de Cuza Vodă), Ed. scientifique, Bucarest, 1966. (VASILE BOBOCESCU) 321
 — TROCSÁNYI ZSOLT, *Az ézaki pártium 1820—ban* (Le partium du nord en 1820). Les données de la conscription Czirakyana. Bibliothèque de l'Institut Central de Statistique — Section Archives du Ministère de la Culture, Budapest, 1966. (I. ADAM). 323
 — *Secretariatul de Stat al Moldovei 1832—1862. Inventar arhivistic* (Le Secrétariat d'État de la Moldavie. Inventaire archivistique), București, 1966, (EM POȘTĂRIȚA) 325
 — IOAN LUPU, NESTOR CAMARIANO, OVIDIU PAPADIMA, *Bibliografia analitică a periodicelor românești* (La bibliographie analytique des périodiques roumains), vol. I (1790—1850), partie I+II, Ed. Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1966, (APOSTOL STAN) 327
 — FLEURY M. et HENRY L., *Nouveau manuel de dépouillement et exploitation de l'état civil ancien*, Paris, édition I.N.E.D., 1965, (CORNEL SIRBU) 329

(Archiva Slavă). Collection d'études et de matériaux, Académie de Sciences de l'URSS, Institut de Slavistique, Moscou, vol. pour les années: 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, 1965. (S. IANCOVICI) 330

Arhivski pregled, organe de la Société des archivistes et des archives de la R. S. Serbie, Belgrad, vol. 1—2, 1966, (S. IANCOVICI) 333

— *Arhivski Ujesnik* (Bulletin d'Archives), Zagreb, vol. I—VI, 1958—1963. (S. IANCOVICI) 334

— *Archeion*, XLIV—XLV, Varsovie, 1966. (GH DUZINCHIEVICI) 337

— *Archivmitteilungen*, nr. 4, 5, 6, Potsdam, 1966. (STAN ERIKA, PAVELESCU HEDWIG) 339

— *Izvestia na dărjavnite arhivi*, nr. XII, Sofia, 1966. (S. DIAMANDI) 341

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Bianual

Editorial Office : Bucharest, str. Arhivelor nr. 2, Telephone : 13.37.77.

CONTENTS

	<u>Page</u>
STUDIES AND COMMUNICATIONS	
I. MARCUȘ V. ARIMIA — <i>The importance of directives as regards the improving of archivistic activity</i>	3
A. SACERDOȚEANU — <i>The method of compilation of a study of history</i>	21
S. JAKÓ — <i>Medieval latin codex from Timotei Cipariu's library</i>	35
M. STURDZA—SAUCEȘTI, N. NISTOR — <i>The seals, of the Boyards from the council of Radu the Great, since the convention with Sibiu in 1507</i>	73
P. PALIU — <i>The catalogue of the books from Prince Al. D. Ghica's library</i>	91
N. CAMARIANO — <i>A precious motion of the Hetaeria addressed to the Balkan peoples</i>	97
N. CIACHIR, G. MAKSUTOVICI — <i>Some aspects as regards the conditions created on the Rumanian territory for the Albanian cultural movement at the end of the 19—th century and the beginning of the 20—th century</i>	103
TR. RUS — <i>The application of land reform from 1921 in Nadăș village, district Arad</i>	111
OPINIONS	
M. TUDORICĂ, M. DOGARU — <i>The verification of the existent and the condition of the records</i>	121
PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS	
P. TEODOR, M. TRITEANU, L. URSUȚIU — <i>The historic archives from the Library of the Academy of the Socialist Republic Roumania the branch from Cluj</i>	125
M. REGLEANU — <i>State Council</i>	137
GH. BALICA — <i>The townhall of Iassy</i>	151
GL. STAN — <i>Regional Inspectorate of Labour from Galatz</i>	171
I. SABĂU, C. OSZOCZKI — <i>Direction of mine and metal-works from Baia Mare</i>	179
DOCUMENTS	
A. DECEI — <i>Records from Vatican archives regarding the 1595 year</i>	199
* * * — <i>New documents concerning the peasant uprising of 1907</i>	239
GH. UNGUREANU — <i>Original documents on peasant uprising of 1907 existing in the archives from Paris and Bruxelles</i>	263
I. BURLACU — <i>Aspects of glorious warlike expedition of Roumanian Army in 1917</i>	275
PRIVATE ARCHIVES	
ȘT. S. GOROVEI — <i>Letters from the period of the Independence War</i>	283

ARCHIVISTIC — CHRONICLE

EM. POȘTĂRIȚĂ, M. FĂNESCU — <i>Some aspects from the activity of the utilization of the documents in the State Archives in 1966</i>	301
O. STRACHINĂ — <i>The 10—th. Anniversary of the National Archives of Films</i>	309
M. FĂNESCU, M. REGLEANU — <i>Research in the Central Archives of the old documents in Warsaw</i>	313

BOOK REVIEWS AND NOTES

— <i>The condition of the working class in Rumania, 1914—1944</i> , Political Publishing House, Bucharest, 1966, (V. APARASCHIVEI)	317
— N. COPOIU — <i>The organisation of S.D.P. from Rumania 1900—1910</i> , Political Publishing House, Bucharest 1966 (V. NICOLAE)	318
— IOAN M. OPREA, <i>Nicolae Titulescu</i> , Scientific Publishing House, Bucharest, 1966 (I. ȚANCEA)	319
— CONSTANTIN C. GIURESCU — <i>Life and work of Cuza Vodă</i> , Scientific Publishing House, Bucharest, 1966 (VASILE GR. BOBOCESCU)	321
— TROCSÁNYI ZSOLT, <i>Az északi pártium 1820-ban</i> , north Partium in 1820 (Documents of Czirakyan, District), the Library of Central Institut of Statistics — Archive Office of Culture Ministry, Budapest, 1966. (I. ADAM)	323
— <i>State Secretariat of Moldavia, 1832—1862</i> , Archivistic Inventory, Bucharest, 1966, (EM. POȘTĂRIȚĂ)	325
— IOAN LUPU, NESTOR CAMARIANO, OVIDIU PAPADIMA, <i>Analytic Bibliography of the rumanian periodical publications</i> , tome I, (1790—1850), part. I+II, The Publishing House of the Academy of the Socialist Republic Rumania, Bucharest, 1966, (APOSTOL STAN)	327
— FLEURY M. and HENRY L. „ <i>Nouveau manuel de dépouillement et exploitation de l'état civil ancien</i> “ Paris, Publishing House. N.E.D. 1965 (CORNEL SÎRBU)	329
— („Slav archives“, Collection of studies and materials, Scientific Academy of the U.S.S.R., Slavonic Institute), Moscow, Tomes: 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, and 1965 (S. IANCOVICI)	330
— („Revista Arhivelor“), organ of the Archivist Society and of the Archives from S. R. Jugoslavia, Beograd, Tome 1—2, 1966 (S. IANCOVICI)	393
— <i>Archivski Ujesnik</i> — (Bulletin d'Archives), Zagreb, Tome I—VI, 1958—1963 (S. IANCOVICI)	334
— <i>Archeion</i> VLIV—XLV, Varșovia, 1966 (GH. DUZINKIEVICI)	337
— <i>Archivmitteilungen</i> , Nr. 4,5,6, Potsdam, 1966, (STAN ERIKA, PAVELESCU HEDWIG)	339
— <i>Izvestia na dărjavnite arhivi</i> , nr. XII, Sofia, 1966, (S. DIAMANDI)	341

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN,

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion : Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Fernruf : 13.37.77

INHALT

Seite

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

I. MĂRCUȘ, V. ARIMIA — <i>Die Archivinstruktionen, ein bedeutender Faktor zur Verbesserung der Arbeit</i>	3
A. SACERDOTEANU — <i>Die Methode zur Ausarbeitung einer geschichtlichen Untersuchung</i>	21
S. JAKÓ — <i>Aus dem Mittelalter stammende lateinische Codices aus der Bibliothek des Timotei Cipariu</i>	35
M. STURDZA—SĂUCEȘTI, N. NISTOR — <i>Die Siegel der Bojaren aus dem Rat Radu des Grossen aus der Zeit des Vertrags mit Sibiu von 1507</i>	73
P. PALIU — <i>Bücherkatalog der Bibliothek des Fürsten Al. D. Ghica</i>	91
N. CAMARIANO — <i>Ein wertvoller Aufruf der Hetäristen an die Balkanvölker</i>	97
N. CIACHIR, G. MAKȘUTOVICI — <i>Aspekte der auf dem Territorium Rumäniens für die albanische Kulturbewegung geschaffenen Bedingungen vom Ende des XIX. — Beginn des XX. Jh.</i>	103
TR. RUS — <i>Die Durchführung der Agrarreform von 1921 in dem Dorf Nadăș, Kreis Arad</i>	111

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

M. TUDORICĂ, M. DOGARU — <i>Die Kontrolle des Bestandes und der Situation des Dokumentarmaterials</i>	121
---	-----

DARSTELLUNG VON ARCHIVFONDS UND KOLLEKTIONEN

P. TEODOR, M. TRITEANU, L. URSUȘIU — <i>Das historische Archiv der Bibliothek der Filiale von Cluj der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien</i>	125
M. REȘLEANU — <i>Der Staatsrat</i>	137
GH. BALICA — <i>Das Rathaus des Municipiums der Stadt Iași</i>	151
GL. STAN — <i>Regionales Arbeitsinspektorat Galați</i>	171
I. SABĂU, C. OSZOCZKI — <i>Dirktion der Bergwerke und der metallurgischen Werke Baia Mare</i>	179

DOKUMENTE

A. DECEI — <i>Dokumente aus den Archiven des Vaticans in Bezug auf das Jahr 1595</i>	199
* * * — <i>Neue Dokumente über den Bauernaufstand von 1907</i>	239
GH. UNGUREANU — <i>Unveröffentlichte Dokumente über die Bauernaufstände von 1907 aus den Archiven von Paris und Bruxelles</i>	263
I. BURLACU — <i>Aus der ruhmreichen Geschichte des Feldzugs der rumänischen Armee aus dem Jahre 1917</i>	275

AUS PRIVATARCHIVEN

ȘT. S. GOROVEI — *Briefe aus der Zeit des Unabhängigkeitskrieges* 283

ARCHIVISTISCHE CHRONIK

EM. POȘTĂRIȚĂ, M. FANESCU — *Aus der Erschließungstätigkeit des Dokumentarmaterials in den Staatsarchiven im Jahre 1966* 301
 O. STRACHINĂ — *Der zehnte Jahrestag des nationalen Filmarchivs* 309
 M. FANESCU, M. REGLEANU — *Untersuchungen alter Dokumente im Warschauer Zentralarchiv* 313

REZENSIONEN — BESPRECHUNGEN — NOTEN

- Die Lage der Arbeiterklasse in Rumänien 1914—1944*, Editura Politică, București 1966 (V. APARASCHIVEI)
- NICOLAE COPOIU *Die Neugründung der Sozialdemokratischen Partei Rumäniens 1900—1910*, Editura Politică, București, 1966, (V. NICOLAE) 317
- *Die Neugeündung der Sozialdemokratischen Partei Rumäniens 1900—1910*, Editura Politică, București, 1966, (V. NICOLAE) 318
- IOAN M. OPREA, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966, (I. GANCEA) 319
- CONSTANTIN C. GIURESCU, *Leben und Werk des Fürsten Cuza*, Editura Științifică, București, 1966, (VASILE GR. BOBOCESCU) 321
- TROCSÁNYI ZSOLT, *Az északi partium 1820—ban, das Nord-Partium im Jahre 1820* (Daten der Konskribierung Czirakyana), Bibliothek des Zentralinstitutes für Statistik — Archivsektion des Kulturministeriums Budapest, 1966, (I. ADAM) 323
- *Das Staatssekretariat der Moldau 1832—1862*, Archivistisches Inventar, Bukarest, 1966, S. 491 (EM. POȘTĂRIȚĂ) 325
- IOAN LUPU, NESTOR CAMARIANO, OVIDIU PAPADIMA, *„Analytische Bibliographie der rumänischen Zeitschriften, Band I (1790—1850), Teil I und II*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 823 (APOSTOL STAN) 327
- FLEURY M. und HENRY L., *„Nouveau manuel de dépouillement et exploitation de l'état civil ancien“*, Paris, Verlag, I.N.E.D., 1965, p. 182 (CORNEL SIRBU) 329
- (Slavisches Archiv), *Sammlung von Studien und Materialien*, Akademie der Wissenschaften der U.d.S.S.R., Institut für Slavistik, Moskau, Bände für die Jahre 1958, 1959, 1961, 1962, 1963 und 1965 (S. IANCOVICI) 330
- („Zeitschrift der Archive“), *Organ der Gesellschaft der Archivare und der Archive aus der Sozialistischen Republik Serbien*, Beograd, Band 1—2, 1966, S. 228 (S. IANCOVICI) 333
- *Arhivski Ujesnik* (Bulletin d'Archives), Zagreb, Bände I—VI, 1958—1963, (S. IANCOVICI) 334
- *Archeion*, VLIV—XLV, Warschau, 1966 (GH. DUZINKIEVICI) 337
- *Archivmitteilungen*, Nr. 4,5,6, Potsdam, 1966, (STAN ERIKA, PAVELESCU HEDWIG) 339
- *Izvestia na darjavnite arhivi*, nr. XII, Sofia, 1966, (S. DIAMANDI) 341

REVISTA ARHIVELOR

ОРГАН ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВОВ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ РУМЫНИИ

Издается — 2 раза в год

Редакция: Бухарест, str. Arhivelor 2, тел. 133777

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Стр»

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

И. МЭРКУШ, В. АРИМИЯ — Инструкции архивного дела — решающий фактор в улучшении работы	3
А. САЧЕРДОЦЯНУ — Метод составления исторической статьи	21
С. ЯКО — Латинские средневековые кодексы в библиотеке Тимотея Чипарю	
М. СТУРЗА — СЭУЧЕШТЬ, Н. НИСТОР — Печати бояр Совета Раду Великого на Конвенции заключенной с городом Сибиу в 1507 г	35
П. ПАЛИУ — Каталог книг библиотеки государства Ал. Д. Гики	73
Н. КАМАРИАНО — Ценаная прокламация гетеристов адресованная балканским народам	91
Н. ЧАКИР, Г. МАКСУТОВИЧ — Некоторые аспекты относящиеся к условиям созданным на территории Румынии альбанскому культурному движению в конце XIX-ого и начале XX-ого веков	103
Т. РУС — Применение земельной реформы 1921-го года в селе Надэш, Арадского уеза	111

МНЕНИЯ

М. ТУДОРИКЭ, М. ДОГАРУ — Проверка наличия и состояния документальных материалов	121
---	-----

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЕКЦИЙ

П. ТЕОДОРУ, М. ТРИТЯНУ, Л. УРСУЦИУ — Исторический архив библиотеки клужского филиала Академии Социалистической Республики Румыния	125
М. РЕГЛЯНУ — Государственный Совет	137
Г. БАЛИКА — Примария муниципального города Яссы	151
Гл. СТАН — Галацкая областная инспекция труда	171
И. САБЭУ, С. ОСОЦКИ — Управление шахт и металлургических заводов в Бая Маре	179

ДОКУМЕНТЫ

А. ДЕЧЕЙ — Документы Ватиканских архивов относящиеся к ию 1595 году	199
* * * — Новые документы о крестьянском восстании 1907-го года в	239
Г. УНГУРЯНУ — Неопубликованные документы о крестьянских восстаниях архивах Парижа и Брюсселя	263
И. БУРЛАКУ — Страницы истории славы кампании румынской армии в 1917 году	275

ИЗ ЧАСТНЫХ АРХИВОВ

ШТ. С. ГОРОВЕЙ — Письма со времени войны за независимость	283
---	-----

АРХИВНАЯ ХРОНИКА

Е. ПОШТЭРИЦЭ, М. ФЭНЕСКУ—Из деятельности по использованию документальных материалов Государственных Архивов в 1966 году	301
О. СТРАКИНЭ — Десятилетие Национального Архива Фильмов	309
М. ФЭНЕСКУ, М. РЕГЛЯНУ — Исследования в центральных Архивах Древних Актов в Варшаве.	313

РЕЦЕНЗИИ — ОЗОРЫ — ЗАМЕТКИ

— <i>Положение рабочего класса в Румынии 1914—1944</i> , Политическое издательство, Бухарест, 1966, (В. АПАРАСКИВЕИ)	317
— Н. КОПОЮ <i>Восстановление Социал—Демократической Партии Румынии 1900—1910</i> , Политическое издательство, Бухарест, 1966 (В. НИКОЛАЕ)	318
— ИОАН М. ОПРЯ, <i>Николае Титулеску</i> , Научное издательство, Бухарест, 1966 (И. ГАНЧЯ)	319
— КОНСТАНТИН К. ДЖУРЕСКУ. <i>Жизнь и деятельность Куза Воды</i> , Научное издательство, Бухарест, 1966 (ВАСИЛЕ Г. БОБОЧЕСКУ)	321
— ТРОЧАН ЖОЛТ, <i>Az északai pártium 1820-ban</i> Северный Партиум в 1820-ом г. (ДААННЫЕ КИРАКИАНСКОЙ ПЕРЕПИСИ) (Библиотека Центрального Института Статистики. Архивный отдел Министерства культуры, Будапешт, 1966, (И. АДАМ)	323
— <i>Государственный Секретариат Молдавии 1832 — 1862</i> , Архивная опись, Бухарест, 1966, (Е. ПОШТЭРИЦЭ)	325
— ИОАН ЛУПУ, НЕСТОР КАМАРИАНО ОВИДИУ ПАПАДИМА <i>Аналитическая библиография румынских периодических изданий</i> , том (1790 — 1850) I — II части. Издательство Академии, Социалистической Республики Румыния, Бухарест, 1966, (АПОСТОЛ СТАН)	327
— ФЛЕРИ М. и АНРИ Л., <i>Новое пособие появлению и использованию древних актов гражданского сослания Париж</i> , издательство И.Н.Е.Д., 1965, (КОРНЕЛ СЫРБУ)	329
— <i>Славянский Архив</i> . Сборник статей и материалов, Академия Наук СССР, Институт Славяноведения, Москва, 1958, 1959, 1961, 1962, 1963а 1965 г. (С. ЯНКОВИЧ)	330
— <i>Архивский преглед</i> (Орган Общества архивистов и архивов Социалистической Республики Сербии, Белград, 1—2 т., 1966, (С. ЯНКОВИЧ)	333
— <i>Arhivski Vjesnik</i> (Bulletin d'Archives), Загреб, I — VI, т 1958—1963 (С. ЯНКОВИЧ)	334
— <i>Archeion</i> XLIV—XLV, Варшава. 1966 (Г. ДУЗИНКЕВИЧ)	337
— <i>Archivmitteilungen</i> , No. 4, 5, 6, Potsdam, 1966, (СТАН ЕРИКА, ПАВЕЛЕСКУ ХЕДВИГ).	339
— <i>Известияна Дбрэнавнише архиви</i> , XII, София, 1966, (С. ДИАМАНДИ)	341

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. Ion Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești 1369—1600*, București, 1947, XVI+324 p., lei 10.
2. *Catalogul documentelor românești, vol. I, 1521—1799*, București, 1955, XXXI+593 p., lei 27.
3. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirii și datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană*, București, 1955 (epuizat).
4. *Indrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9 ; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
5. Il. Leonte, M. Fănescu, M. Regeanu, V. Cute, L. Papadopol *Catalogul documentelor moldovenesti*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27 ; vol. II, București, 1959, 566 p. lei 27.
6. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
7. *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei*, București, 1958, 373 p., lei 15.
8. *Înaltul Divan (1831—1847)*, inventar arhivistic, București, 1958, 563 p. + VI pl. ; lei 24.50.
9. *Catalogul documentelor grecești*, vol. I, București, 1958, XIII + 803 p., lei 33,50 ; vol. II, București, 1958, VIII + 429—/430/ p. + 8pl. ; lei 20.
10. *Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700*, București, 1958, 233 p. ; lei 6,25.
11. *Arhiva Magistratului orașului Brașov, Inventarul actelor neregistrate*, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20 ; vol. II, București, 1961, IV + 427 p., lei 20.
12. *Documente privind istoria anului revoluționar 1848 din Moldova*, București, 1960, 516 p., lei 25.
13. *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, 728 p. ; lei 25 ; vol. II, București, 1965, 700 p., lei 35.
14. *Industria textilă în Brașov și Țara Birsei. Catalog de documente*, vol. I, (1413—1820), București, 1960, 620 p. ; lei 20.
15. *Documente privitoare la Istoria Economică a României — Statistică — Țara Românească și Moldova*, Seria B, vol. I, București, 1960, VIII + 315 p. + 12 planșe, lei 20.
16. *Documente privitoare la Istoria Economică a României, Orașe și Țirguri — Moldova*, Seria A, vol. II, București, 1960, IX + 549 p. + 6 planșe ; lei 25.
17. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 739 p. ; 27 lei.
18. *Expoziția arhivistică*, de M. Fănescu și E. Poștăriță, București, 1965, 50 p., lei 3.
19. *Secretariatul de Stat al Moldovei (1832—1862)*. Inventar arhivistic, București 1966, 491 p.
20. *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX*, București, 1966, 581 p.
21. *Indrumător în Arhivele Statului Banat*. București, 1965, 160 p., lei 15.
22. *Condica de venituri și cheltuieli a Uistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)*. București, 1873, 750 p., lei 10.
23. *Revista Arhivelor, Seria nouă*. Apare semestrial, începînd din anul 1958, lei 14 exemplarul.

LEI 14. —

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]